

Anton Slednjak

Pregled
slovenskega slovstva

1914

Ljubljana, tiskarna L. Knapca

1890

Anton Slodnjak

Pregled
slovenskega slovstva

1934

Akademski založba Ljubljana

571603

AKADEMSKA BIBLIOTEKA 1

Pregled
slovenskega slovarstva

28.10.2005

D 200518027

Vse pravice pridržane
Tiskarna sv. Cirila v Mariboru
(A. Hrovatin)

REPUBLIKA SLOVENIJA
SLOVENSKEGA ŠOLSTVA

Šolski svet
Šolski svet
Šolski svet

Slovenstvo in slovanstvo

Preloma v življenju naših prednikov, ki je nastal potem, ko so zasedli novo domovino, ne moremo primerjati z nobenim poznejšim dogodkom, ki je zadel slovensko narodno življenje. Ne vemo, kaj je naše prastarše vrglo iz pradomovine, bodisi tuja sila, ki so ji bili pokorni, bodisi lastno neukrotljivo hrepenenje po novih, bogatejših krajih. S to selitvijo, ki je bila posledica neznanih političnih in ekonomskih sil, se iz osrčja slovanstva odcepi delec, ki je dal po socialni, politični, in verski preobrazbi na tleh naše sedanje domovine — slovenstvo.

Kulturna dediščina, ki so jo naši predniki prinesli s seboj, je bil jezik, narodna pesem, sporočila o bogovih in duhovih in druge tvorbe preprostega narodnega duha. Slovenski jezik je še danes v svojem bistvu najčistejšega slovanskega izvora. Mnogo čistejši in docela soroden jezikom ostalih slovanskih narodov je bil v času naselitve. Narodna pesem, ki je še danes zvesta spremljevalka našega ljudstva, je živela še mnogo bujnejše življenje v pradomovini.

Ob razseljevanju je spremljala rodove na vse strani. V novi domovini se je prav tako kakor doma glasila na bojnih pohodih, pri verskih obredih, skupinskih plesih, igrah, družinskih dogodkih in drugih prilikah. Bila je izraz občestvenega duha, ki je navdajal družine, rodove, bratstva — narod. Njena poglobitna lepotna moč je bila vsebina, ki jo je naglaševala preprosta melodija. Selitev in osvojitve novih pokrajin, srečanja s kulturnimi narodi, boji za velika zidana mesta, nova podoba zemlje, novi ljudje, nova kultura so jo navdajali z novimi vsebinami in melodijami.

Verska misel prvotnih Slovencev je bil solnčni mit. Svarog, vladar nebes in zemlje, »veliki bog«, kakor so nam njegovo ime ohranili na Slovenskem, tudi Tvarog, Sventovid ali Perun imenovan, je bilo prav za prav veliko solnce. Pol nomadska pol polje-

delska duša prvotnih Slovencev je v solncu častila vseobsegajočo in oživljajočo moč, ki daje rast naravi in katere glasnik je sleherna rastlina, drevo, reka, potok, vrelec, sploh ves organski del narave. Vse, kar ovira solnčno luč in njeno dobrodelno moč, pa je znak Črta, vesoljnega načela smrti, teme, onstranskega življenja. Strmenje nad solncem, nebom, mesecem, zvezdami, oblaki, dežjem, gromom, vodo, zrakom, zemljo, rastlinstvom, puščavo, rojstvom, rastjo, boleznijo in smrtjo je rodilo že v pradomovini v dušah naših prednikov zavest o dveh vesoljnih načelih o dobrem, to je solncu, ki je osebno in zato tudi obče koristno in prijetno, in o zlem, to je o smrti, ki je človeku bližje kakor prvo. Ti veliki verski načeli, ki sta skupni slovanskim kakor iranskim rodovom, sta prepletali vse kulturno življenje in predstavljanje prvotnih Slovencev. Še dandanes jih lahko izluščimo iz naših narodnih bajk in pripovedk, narodnih pesmi in legend. Zaradi tega vesoljnega dualizma so naši predniki tudi razmeroma lahko sprejeli krščanski nauk o dvojnosti tuzemskega in onstranskega življenja in zamenjali preprostejšo obliko animizma s popolnejšo.

Slovenci so alpske, kraške in panonske pokrajine zasedli kot pešci obrskih roparskih pohodov. S Samovo pomočjo so se v 7. stoletju osvobodili Obrov, zamenjali pa so najbrže eno obliko ekonomske in politične odvisnosti z drugo ter so se nadalje bojevali s sosedi na severu in zahodu za človeško in drugačno blago. V drugi polovici 8. stoletja so njihovi vodniki prešli deloma prostovoljno v sestav bavarske oziroma frankovske države ter povzročili prebrazbo prvotne narodne kulture. Usodni stik z zapadnimi kulturinimi prvinami, na katere so Slovenci naleteli že pri vstopu v novo domovino, pa so jih spočetka malomarno uničevali in zaničevali, je zdaj začel prekvaševati njihovo kulturo samo.

V prvih stoletjih bivanja v novi domovini je

marsikateri krščanski nauk vsaj kot nekaj nena-
vadnega, čudnega ali celo smešnega zadel ob kul-
turno predstavljalno silo izbranih slovenskih rodov.
Ta stik je na drugi strani morda pospeševal ljubezen
do domačega solnčnega mita, sicer pa je tudi tega
počasi razvijal, kolikor so to sploh dopuščali nepre-
stani bojni pohodi, preobrazba polnomadov v polje-
delce, organizacija državne oblike in drugo.

Morda bi se našim prednikom posrečilo, da bi si
ustvarili v novi domovini v smislu takratne evropske
miselnosti urejeno državo, če se ne bi zgodile takrat
velike spremembe na zahodu. Kulturna in politična
okrepitev romaniziranih rodov na današnjem Fran-
coskem, Španskem in Italijanskem je pognala Germa-
ne zopet na vzhod. Nepričakovano so trčili na du-
hovno in socialno močnejše rodove, ki so se prerodili
preje kakor oni s pomočjo navidez propadle, v resnici
pa po krščanstvu pomlajene grške in rimske kulture
v zametke kulturnih in državotvornih ljudstev. Od
njih je tudi German prevzel vero in kulturo ter jo
je vcepil v svoje samodrško - očkavsko vodene rodo-
ve ter jim vdihnil čudovito in protislovno nalogo,
naj z orožjem širijo in ščitijo Kristusovo kraljestvo
na zemlji. Navalu duhovno in socialno krepko zveza-
nih germanskih rodov se niso mogle upirati slovenske
bojne družine ter so klonile vrat nekoliko pred silnim
križem, nekoliko pa pred še silnejšim mečem.

Zgodovinski viri poročajo, da je vodilni del Slo-
vencev sam hotel višjo duhovnost, o kateri je slišal
propovedovati nemške pridigarje.

Zaradi te razcepljenosti je bila slovenska narodna
obramba mlačna in nedosledna. Politični, kulturni in
gospodarski stiki z Germani so pospešili duhovno pa
tudi telesno podjarmljenje — gospodarsko in kulturno
šibkejših slovenskih rodov.

Nejasne predstave o belih bogovih in črtih je
razpršila usodna beseda o Križanem. Krst je bil na-
silen, kajti na spreobračanje množic v takratnih časih

ne moremo misliti, dasi nam poročajo tudi o njem. Sprejem krščanstva pa je rešil naše praočete pred popolnim narodnim poginom, ki je zadel več plemen, ki so se gibala pred njimi ali z njimi na tem ozemlju. Vera je vsaj v najčistejši predstavi izenačila Slovane z Germani. Zadala pa je udarec narodni pesmi, ki se je s častilci starih bogov zatekla v pušče, gorate in gozdne pokrajine, kjer se je ohranila, čeprav je sčasoma tudi tukaj vsaj v besedah postala krščanska.

Ker nova vera na Slovenskem ozemlju ni bila odsev slovenske bojne družine, ki se bojuje za njo, temveč prav znamenje, da je ta družina položila orožje, zato se njeni oznanjevalci niso brigali, da bi oskrbeli slovenske vernike s potrebnimi cerkvenimi teksti v narodnem jeziku. Vendar pa je zahteval način prekrščevanja samega, če ni hotel biti samo dejanje golega nasilja, da so govorili in pridigovali o novih verskih in kulturnih predstavah misijonarji v slovenskem jeziku.

Slovenski knezi v Karantaniji niso imeli niti niso mogli imeti Rastislavljeve genijalne državniške modrosti, ki je s pomočjo Cirila in Metoda spočela — romansko-germanskemu načelu o širjenju krščanstva na temelju latinskega upravnega in kulturnega sporočila ter družinske organizacije bojevitih rodov nasproten, ljudski, na osnovi narodnega jezika in politično neodvisnega duhovniškega ter učeniškega stanu zasedran način učenja življenja po Kristusovi veri in ne nasilnega pokrščevanja.

Vsaj na vzhodni rob nove slovenske domovine je padel odsev bele Metodove halje in vzbudil tam slovenski odmev v slovanskem jeziku razodevanih krščanskih nauk. Za celotno usodo slovenskih rodov, ki so živeli in se bojevali v neprehodnih ali vsaj težko prehodnih ozemljih ter niso imeli enotne upravne zveze, pa apostolsko delo bratov iz Soluna ni rodilo posledic. S svojo vrhnjo ekonomsko plastjo so lezli v kulturno in politično območje germanskih državnih

tvorb in kmalu je postalo vse prosvetno delo na Slovenskem plod bolj ali manj slučajne pridnosti posameznih veroučiteljev.

Naj si je bila misijonska in pridigarška praksa solnograških kakor oglejskih misijonarjev taka ali taka, vendar se je že načeloma morala ozirati na resnični jezik ljudstva, med katerim je delovala. To se pravi: iz cerkvene latinščine in tuje germanščine ali romanščine je morala seči v živi narodni jezik. Vsaj ustno je moral krščanski oznanjevalec razpravljati o novih krščanskih načelih ter se pri tem ozirati na verske predstavne termine poganstva, ali pa tvoriti iz narodnega jezika nove termine, ki bi naj dopovedali poslušalcem razloček med prejšnjim in novim verovanjem in jih naučili najpreprostejših bogoslužnih dejanj v materinem jeziku.

Nujnih posledic tega novega kulturnega udejstvovanja v slovenskem jeziku niso zapisali, ker so bile odvisne od dobre volje pridigarja, kajti cerkveni predpisi jih niso izrecno zahtevali. Vendar se je sčasoma izoblikovalo neko versko pismenstvo v slovenskem jeziku, ki ga seveda ne moremo primerjati z bogato književno žetvijo Metodovih učencev pri Bolgarih, Srbih, Hrvatih in Rusih. Naše cerkveno pismenstvo so povrh še večkrat malomarno uničili. Ohranjeni drobci pa pričajo, da niso samo slučajne drobtine z bogatinove mize, temveč stebri porušenih in odplavljenih mostov.

Slepo bi bilo, ako bi zanikali možnost, da bi bogata starocerkvena-slovanska književnost v Metodovi pisavi in jezikovni redakciji ne mogla vplivati na oblikovanje najpotrebnejših cerkvenih tekstov pri alpskih, kraških in panonskih Slovanih. Verjetno je kljub raznim pomislekom, da so naši **Brižinski spomeniki** iz 10. stoletja nastali pod večjim ali manjšim vplivom metodijanske cerkvene književnosti. Ne glede na to so Brižinski spomeniki, ki so napisani v čistem, bogatem in abstraktnost v živo besedo ode-

vajočem jeziku, najčastitljivejši spomenik slovenskega jezika.

Tudi v vsebinskem pogledu so Brižinski spomeniki pomembni, ker nam odpirajo pogled v intimno življenje našega ljudstva. Čeprav so prevedeni iz latinskih cerkvenih obrednikov, vendar dovoljujejo, da moremo pogledati v socialno življenje našega ljudstva v 10. stoletju, vsaj toliko kolikor se je zrcalilo v očeh izpovedujočega in propovedujočega duhovnika oziroma njegove cerkve.

Čeprav so Brižinski spomeniki edini dokaz, da je v stoletjih po naselitvi živel naš jezik tudi neko literarno življenje, vendar spričujejo zgodovinski viri, da je bilo to življenje živo tudi na drugih področjih. Ves srednji vek se je ohranilo obredno ustoličevanje karantanskih vojvod, ki nam s svojim preprostim, a genljivim vzporedom priča o demokratični miselnosti naših prednikov. Zato je verjetno, da se je slovenščina rabila tudi sicer v javnem življenju pri karantanskih Slovencih. Če je bilo mogoče, da so obred o ustoličevanju vzdržali skoraj do novega veka, potem je verjetno, da je tudi sicer morala veljati slovenščina: na dvoru, pred sodiščem, v posvetovanjih in drugod.

Toda izguba narodne samostalnosti ni ostala nemaščevana. Politični in kulturni germansko-latinski gospodar je čedalje bolj izpodrival domačega plemiča, ki se ni enačil ž njim v govoru in kulturi. Celotna duša slovenskih rodov je z izgubo samostalnosti in padca pod krščansko-germansko kulturno območje zadobila tak udarec, da se ves srednji vek ni zavedla. Domač človek se je kot orač, kopač in krčitelj zaril v zemljo ter je deloma kot svobodnjak, deloma kot podložnik obnovil poljedelstvo in hišno obrt. Šele proti koncu srednjega veka so ga zdramile silne in nevarne dogodivščine, kakor so bili turški boji, uvedba novih pravnih norm, slutnja o nekem novem, onstran cerkve ležečem razmerju človeka do Boga. Vse to je vznemirjalo našega človeka, ki se je do takrat edinil

z ostanki staroselcev, podlegal vplivu germanskih prihajačev, ali pa jih tudi slovenil, če je mogel. Njegovo duhovno življenje je bilo razcepljeno, še vedno je tu in tam padal v malikovalstvo, kršil zapovedi o posvečevanju delopustov, nedelj in praznikov, varal pri plačevanju desetnin in drugih dač, živel v svobodnih družinskih zvezah. Še vedno je molil solnce, drevje, vode ter trepetal pred smrtjo in množico duhov, ki polnijo svet in nebo.

Turški napadi so vzbudili v Slovencih silo samobrambnega poleta, ki jih je bil nekoč zanesel iz daljnih step na alpska in prekoalpska pobočja. Zopet je zaživela v Slovencu združna misel, ki se je kazala zlasti v tvoritvi pokrajinskih kmečkih zvez, ki so hotele zavarovati človeka in imetek pred tujimi roparji. Ta združna borba je usmerjala pogled k »južnim bratom«, s katerimi Slovenec od časov Ljudevita Posavskega ni imel dejavnih zvez. Prevezemal je tudi njihove junake v svojo narodno pesem. Ta je pravkar doživljala svojo zadnjo preobrazbo, junake in voditelje izza preseljevanja so spodrivale osebnosti in okoliščine borbe zoper Turke. Iz združne misli na skupno borbo zoper Turke pa se je porajala misel, upreti se tudi zemljiški gospodi, ki je hotela po novem pravu docela razlastiti stare posestnike. Pričela se je vrsta krvavih puntov zoper grajščake, kmetje pa so bili vedno premagani, ker so bile njihove prigodne združitve preslaba obramba zoper fevdalno politično in gospodarsko organizacijo.

Velike politične spremembe na slovenskem ozemlju: boji tujih in domačih oblastnikov, silni politični in kulturni dogodki v tujini niso v ničemer pospešili slovenskega pismenstva. Pač pa so tudi pri nas menihi opravljali skromno literarno delo v latinskem in nemškem jeziku. Namenjeno je bilo tujemu in potujčenemu plemiču in duhovniku.

Potrebe cerkvenega življenja, o katerih smo že govorili, pa so kljub vsemu zahtevale, da se najpo-

trebnejši molitveni in pesemski obrazci širijo med slovensko ljudstvo. Prepis nekega takega obrazca je ohranjen v *Stiškem rokopisu* (1428. l.), ki si ga je prepisal češki cistercijan v Stični. K temu je pripisal drugi stiški redovnik pozneje (1440. l.) odlomek velikonočne pesmi ter obrazec za splošno izpoved. V sredini med omenjenima prepisoma so nastali molitveni obrazci iz *Celovškega rokopisa* (1430. l.)

Teh prepisov je bilo nedvomno več, toda zaradi časovnih zmed so se nam izgubili. Prav tako pičlo je število ohranjenih prvopisov. Med njimi naletimo na obrazce za pridige, osnutke za Marijino pesem, v slogu trubadurske lirike, in v Beneški Sloveniji so spisali prvi vzgled slovenskega pravnega spomenika, *Seznamek ustanovnih maš v Črnjevu*.

Ohranjena literarna dediščina slovenskega srednjega veka je zelo borna. Izguba narodne in državne samostojnosti, pospešena germanizacija, neprestani boji, nerazvitost slovenskih mest in pomanjkanje višje duhovščine, ki bi izšla iz ljudstva in čutila dolžnost dela za svoje ljudstvo, — vse to je povzročilo, da se slovensko cerkveno pismenstvo ni razvilo v tistem obsegu kakor bi se lahko, oziroma da so tudi malomarno izgubili marsikaj, kar so uvidevni možje sicer ustvarili.

Sledovi humanizma in renesanse na slovenskih tleh

Konec srednjega veka se je zganil v naših ljudeh stvariteljski in verski duh. V dveh smereh si je mimo cerkve in njenih zastopnikov iskal duška. Ena smer je s tem, da so njeni pristaši trdili, da imajo prikazni nebeških bitij, ki jim nalagajo, naj osnujejo na določenih krajih svetišča, hotela z evolucijo obiti okorelo cerkveno organizacijo in zadostiti oživelemu umet-

nostnemu nagonu občestva, ki je bilo dosedaj brez lastnega posvetnega kakor cerkvenega stavbarstva, ker je še živelo tudi v verskih in estetskih predstavah v enotnosti z naravnimi silami. Ti zanesenci, ki so se prvotno družili s cerkveno stavbinsko politiko ter so se pozneje zaradi reformacijske verske svobode sprevrgli v sekte — štiftarjev —, so zelo pripomogli, da so vrhove slovenske zemlje okrasili s cerkvami, ki ji dajejo še danes značilno podobo. Romanski, zlasti pa gotski umetnostni slog sta ustvarila v zvezi z ljudsko zadušniško darežljivostjo in štiftarskim nagonom najlepše arhitektonske in slikarske spomenike na naši zemlji.

Smer oživiljene verske misli pa se je razvijala vzporedno z razvojem misli na preobrazbo cerkve »na glavi in udih« v nemških pokrajinah. V njej je že govorilo prvo besedo iz naroda vzraslo, a v tujini šolano izobraženstvo. Pod težo naloge, ki si ga je nadelo z borbo za evangeljsko čisto besedo, ki naj govori o neposrednem razmerju vernika z Bogom, se je sključilo k ljudstvu in njegovemu jeziku, katerega je dvignilo kakor nekdanj solunska brata v knjigo in na — oltar.

Predno pa je v začetku druge polovice 16. stoletja slovenska beseda začela kliti v prevodu svetega pisma in v drugih protestantskih verskih knjigah, se je razvila iz tenke plasti izobraženstva, kakršna je pač mogla pognati iz rodu kmetov in meščanov na naši zemlji, znanstvena književnost v latinskem jeziku. Ta znanost je sicer večinoma izraz gluhega pokrajinskega duha, ki snuje daleč od središč, v katerih se je takrat pripravljajl prerod znanstvenega mišljenja in umetnostnega ustvarjanja. Če pa motrimo ta dela nekoliko natančneje, tedaj nam odkrijejo pomenljivo resnico, da so bili prav ti ljudje glasniki o obnovitvi grške in rimske kulture v Srednji Evropi ter zarodniki slovenskega protestantizma, ki nam je ustvaril večn temelj za literarno rast.

Zakaj se je nova humanistična miselnost razživela na slovenskih tleh, oziroma zakaj so jo baš slovenski možje prenašali iz Italije v Srednjo Evropo, je težko pojasniti. Podoba pa je, da so hoteli Habsburžani po osvojitvi celjske dediščine na naši zemlji in z našimi ljudmi, ki so združevali v zemljepisnem in duhovnem pogledu sever in jug, dediščino klasične Italije in germanskega ter slovanskega ljudskega izročila, ustvariti stožer svoje dinastične in državne politike.

Ker so bile naše pokrajine v prosvetnem oziru zanemarjene, duhovski živelj se ni povzpел niti tako daleč, da bi jim osnoval najnujnejše latinske šole, kaj šele da bi slovenskim deželam preskrbel vseučilišče, katero so si konec srednjega veka ustanovili skoraj vsi evropski narodi, je bilo dunajsko vseučilišče najbližje torišče, kjer so mogli delovati omenjeni vrhovi slovenskega naroda. Res nam sporočajo, da je tam delovalo konec 15. in v začetku 16. stoletja precej mož našega pokolenja, ki je pripravljalo pot novim mislim. Pa že pred to dobo nam sporočajo letopisi dunajske univerze imena ljudi iz naših krajev, ki so tam učili, na pr. 1388. l. je na Dunaju učil neki Leonhardus de Carniola, od 1407.—1410. l. je predaval Nikolaus de Styria Aristotelovo filozofijo, 1431. l. pa neki Christoph de Carniola. Presbyter Jurij iz Celja, profesor dunajske medicinske fakultete, je bil tožen od profesorjev bogoslovne fakultete, češ da s svojimi predavanji izpodkopuje moralo.

Ko je vladal Maksimiljan I., o katerem pripovedujejo življenjepisci, da je znal naš jezik, se je slovenski učenjaški živelj na dunajski univerzi še pomnožil. V 70. letih 15. stoletja je deloval tam Briccius Preprost iz Celja, ki je bil najodličnejši profesor artistske fakultete in goreč zagovornik humanizma. Bil je osemkrat predstojnik fakultete, trikrat rektor univerze. Razlagal je Ciceronove spise in se trudil, da bi uvedel njegovo R h e-

torico novo med učne predmete. Tudi pisec prve, v humanističnem duhu spisane latinske slovnice v Srednji Evropi, *P e r g e r*, je bil najbrže Slovenec, saj ga imenuje njegov znanstveni nasprotnik, nemški humanist *Celtes*, »verolomnega Slovenca«.

Z Maksimiljanovim zaupnikom, poznejšim dunajskim škofom in glasbenikom Sladkonjo, je najbrže v neki zvezi znanstveno delo magistra *M a t i j e H v a l e t a* (*Qualle*). Doma je bil iz Vač ter je učil kot profesor dunajske artistske fakultete, 1510. l. je bil njen dekan. Hvale je dal 1513. l. na svetlo razlago naravne filozofije sholastičnega modroslovca Alberta Velikega. Ta latinska razlaga je najbolj zgodnje delo modroslovne vsebine, ki ga je dal natisniti Slovenec. Hvaletova razlaga je posvečena nekemu Pavlu Oberstainerju iz Kamnika, ki je bil 1513. l. Maksimiljanov tajnik, od 1516. l. pa kancler dunajskega vseučilišča. Posvetilne besede na prvi strani Hvaletovega spisa pa je napisal Joahim Vadianus iz St. Gallena v Švici, takrat najbrže Hvaletov dijak, pozneje pa eden najvplivnejših švicarskih reformacijskih pisateljev.

Takrat pa je živel na Dunaju tudi, verjetno da prav v bližini teh mož, humanist *B o n o m o*, vzgojitelj in podpornik slovenskega književnega Kolumba — Primoža Trubarja.

Ne dvomim, da je prav v tem dunajskem kulturnem krogu zarodišče slovenskega protestantskega pokreta. Odkriti naravnostne in podtalne zveze med slovenskimi humanisti in protestanti, bodi naloga prihodnosti, ki pa je nujna, kajti potem ne bodo postojanke slovenskega literarnega dela v 16. stoletju več tako slučajne ali samo od tujih vplivov odvisne, temveč vidno bo, da je slovensko protestantsko slovo raslo *organično* iz velikega svetovnega gibanja, pa tudi iz slovenskih prosvetnih in socialnih razmer v začetku 16. stoletja.

Oživitev slovenske narodne duše zaradi verske reformacije

Videli smo, da se je iz nesvobodnega slovenskega naroda kmetov in tlačanov stvorila prav takrat, ko se je v Evropi prvič po vplomu semitskega konstruktivizma spet začela obujati čista analiza, prva slovenska znanstvena misel. Zato ima vse znake svoje dobe, medtem ko se je v ljudskih množicah takrat razbohotila verska sinteza, se je zdaj v omenjeni znanstveni literaturi skladno z istodobno evropsko miselnostjo stvorila filozofija, ki je rasla iz zadnjih poganjkov sholastike v nasprotju z ortodoksnim tomističnim realizmom v humanistično radost nad povratkom k naravi in antični analizi. Humanizem je stvarno prav tisto nadaljevanje sholastičnega prilaščevanja grške analitične znanosti in filozofije, le da so humanisti odkrito izpovedali željo, prenehati s krščanskim strmenjem nad resnicami življenja in sveta ter so hoteli preiti, zavedajoč se skupnosti z grško miselnostjo, k analitičnemu opazovanju in razčlenjevanju. Prilaščevanje je menjalo samo ritem in smer, ne pa smisla, ki je bil isti od trenutka, ko je prvi sholastik z grškim merilom pristopil k predmetom notranje in zunanje zaznave. Tudi protestantizem, ki je izviral deloma iz pospešenega tempa in ritma, v katerem je evropsko človeštvo hitelo k analitičnim pravirom, na drugi strani pa iz socijalnega in nacijskega odpora zoper drugi rimski imperij, ni v bistvu nič drugega kakor duhovni razvoj k očiščeni analizi. Da to niso samo besede, dokazujejo osebnosti reformatorjev, na pr. Luthra, ki je bil učenec nominalistov, zlasti njihovega vodje Viljema Ockhamskega.

Predno ocenimo literarno delo slovenskih protestantov, si moramo priklicati v spomin še socijalno sliko takratnega časa. V 16. stoletju je morala še živeti vsaj v delu plemstva, ki je posedovalo sloven-

sko zemljo, rahla zavest, da je bodisi po rodu, bodisi po svojem življenjskem položaju v neki zvezi z zemljo, oziroma z narodom, od katerega živi. Tudi v delu meščanstva in rahli plasti izobraženstva je morala živeti podobna zavest. Iz socialnega in kulturnega sožitja tega plemstva in te inteligenčne plasti je na trdni podlagi žive kmečke govorice in pod obzorjem novega verskega pojmovanja kot geslo verskih in socialnih bojev vzrasla slovenska protestantska knjiga, ki je bila namenjena vsem tem ljudem: plemenitim, meščanskim in zlasti kmetiškim, ki so imeli omenjeno zavest, ali čutili potrebo po novem verskem nauku in novem socialnem in političnem življenju.

Zgodovina, obseg in vrednost slovenskega protestantskega slovstva so danes točno določene. Kljub versko agitacijski vnemi (ali morda baš zaradi nje?), so pokazali naši protestantski pisatelji toliko ljubezni do svojega jezika in naroda, da so postavili v kratkem polstoletju nepremakljiv temelj našemu slovstvu. Niti protireformacija, ki je zatrla z ognjem in mečem protestantizem v naših krajih ter upostavila versko edinost v narodu, ni mogla uničiti njihovih kulturnih dejanj. Graditi je morala na osnovi Trubarjevega in Dalmatinovega prevoda sv. pisma.

Pobuda za slovensko reformacijsko slovstvo je izšla iz krepke in pogumne Trubarjeve osebnosti, ki je iz nemškega Patma hrepenel v domovino, da bi ji oznanjal novo versko misel. In ker mu to ni bilo mogoče, se je lotil drzne, dejal bi — ribniške misli, da bi svoje misli in čuvstva slovenskemu človeku razodeval v slovenskem jeziku v tiskani knjigi.

In uresničil je svoj drzni načrt dokaj popolno, ker se je kot zvesti sin rodu in zemlje oklenil domače besede in jo poveličal v knjigi. Iz njegovih mnogoštevilnih verskih knjig, ki niso niti originali, niti suženjski prevodi, temveč duhovite in spretno prireditve nemških protestantskih del, propoveduje

valovita, razgibana duševnost, ki je včasih robata in nasilna, vedno pa polna ljubezni do rojakov, rodnega jezika in nove verske miselnosti. Iz njegovih spisov v vezani in nevezani besedi govori krepak osebni slog, ki ima mnogo estetskih vrednot.

Rast njegovega literarnega dela samega nam kaže, da se je mož v polni meri zavedal svojega kolumbovskega dejanja: iz abecednika in skromnega katekizma je stremel postopoma h končnemu cilju, k prevodu biblije v slovenski jezik. Dasitudi tega cilja v polni meri ni dosegel, je napisal še prvo delo o organizaciji slovenske protestantske cerkve, zložil poleg prevoda Davidovega psalterja, ki je mnogo bolj poetično prepesnjen, kakor v Dalmatinovem celotnem prevodu biblije, največ cerkvenih pesmi izmed vseh pisateljskih tovarišev. Trubarjeva cerkvena pesem ni sicer samorodna, temveč je posneta iz Luthra in drugih nemških protestantskih pesnikov, deloma je katoliška nabožna pesem prikrojena za protestantsko rabo, vendar je v slogu in izrazu samostojna ter tu in tam celo lepa.

Čeprav je Trubar glede na slovenski književni jezik odklanjal vsako mešanje s srbohrvaščino, za kar se je ogreval njegov sodelavec in poznejši zopernik Vergerij, je vendar bil v Ungnadovi protestantski tiskarni v Urachu poglobitvi posrednik med nemško, hrvaško in srbsko protestantsko književnostjo. Prevajal in sestavljal je nemške protestantske tekste v slovenščino, hrvaški in srbski pomagači pa so te prevode prevajali v svoj jezik.

Iz odpora zoper Trubarjevo dolenjščino in pravopisno nedoslednost je skušal **S e b a s t i j a n K r e l j** zboljšati slovenski književni jezik z notranjskimi in srbohrvaškimi besedami ter urediti pravopis. Kreljeve pravopisne popravke pa je prevzel drugi rod slovenskih protestantskih pisateljev s slovničarjem **B o h o r i č e m** in prevajalcem celotnega sv. pisma **D a l m a t i n o m**. Adam Bohorič je s slov-

nico *Arcticae horulae succesivae de Latino Carniolana literatura etc.*, ki je bila natančno posneta po Melanchthonovi latinski slovnici, prvi poskusil opisati in urediti pisanost slovenskih govorov ter določiti naše mesto v množici slovanskih jezikov. Najznamenitejši del slovnice pa je kratek predgovor, naslovljen viteški mladini: štajerski, koroški in kranjski. V predgovoru razpravlja Bohorič v sholastičnem duhu o razvoju človeških govorov, zlasti o slovanskih jezikih. Zanosno pripoveduje o slavni slovanski zgodovini. Dokazuje plemičem, da je slovenščina delec velikanskega slovanskega telesa. Zato jim svetuje, naj se uče tega jezika. Opozarja jih na zglede njihovega rodu: zlasti na Frančiška Turnskega in pa na Žigo Herbersteina.

Bohoričevo slovnico so uvedli kot učno knjigo v ljubljansko stanovsko šolo in kljub napakam bi rodila velik uspeh, če ne bi protireformatorji zatrli šole in uničili knjige. Kljub temu so njene velike misli, ki prav za prav že napovedujejo regeneracijo slovenskega narodnega in kulturnega življenja, živele ter s svojim neopravičenim, a iskrenim zanosom navdajale vse rodove slovenskih preporoditeljev od 16. pa do sredine 19. stoletja. V marsičem pa žive še v današnjem slovenskem kulturnem in političnem mišljenju.

Bohoričev klic slovenski plemiški mladini spet priča, da je v resnici bila poleg pridigarske vneme slovenskih predikantov še neka plast slovenske, pa tudi ponemčene in nemške šlahte, ki se je zavedala kulturne dolžnosti do slovenskega ljudstva.

Jurij Dalmatin pa je s prevodom vsega svetega pisma dovršil največje literarno dejanje v našem slovstvu pred Prešernovimi Poezijami. Njegov obsežni slovenski predgovor (največji originalni slovenski protestantski tekst) k bibliji iz 1584. l. kaže v modroslovni in bogoslovni razlagi sledove v protestanskem duhu očiščenega Aristotelovega filozof-

skega nauka, ki ga je nemški modro- in bogoslovec Melanchthon proglasil za znanstveno osnovo protestantizma.

Dalmatinov prevod sv. pisma je najdragocenejši zaklad slovenskega protestantizma, kakor ga je nazval Dalmatin sam, ki je upal, da se bode zaradi priloženega slovarja razširil tudi k Srbom in Hrvatom, mogoče celo k »divjim Moskvičanom« in drugim ljudstvom, ki govore slovanski jezik, razširjen skoro po vsem svetu.

Lepo priča o ponosni zavesti, ki je navdajala slovenske protestante to-le: ko so po velikih trudih in zvižajah majnika 1584. l. spravili večino biblijskih izvodov v Ljubljano, so po izvod darovali ljubljanskemu škofu in stišskemu opatu. Valvasor pripoveduje, da še v njegovem času (100 let pozneje) ni bilo katoliškega duhovnika, ki ne bi vsak dan imel Dalmatinove biblije v rokah.

Toda ne glede na to moramo tudi poudariti, da je slovenska katoliška duhovščina prevzela besedilo Dalmatinovega, oziroma Trubarjevega prevoda v svoje obredne in druge pobožne knjige, tako da se še danes glase evangelijske besede po slovenskih cerkvah v Trubarjevem, oziroma Dalmatinovem izrazu.

Ko so protireformatorji vse druge protestantske knjige požgali, so prizanesli samo bibliji. Kdor jo je hotel obdržati, je moral prositi škofa za dovoljenje. Potem je moral nekaj plačati in vsako leto brati nekaj maš, da je zadostil, ker se je pečal s »hudičevim delom«. Pravijo, da je imel Levstik na Dunaju tako biblijo, ki je imela na prvi strani napisane pogoje in podpise kakih desetih duhovnikov, ki so jih sprejeli.

Dalmatina sem označil kot Aristotelovega učenca, v Trubarjevih spisih pa slutim neko nagibanje k Avguštinovi miselnosti kakor tudi k naukom švicarskega reformatorja Zwinglija, ki je hrepenel, da bi

se v vedrem spoju humanizma in reformacije pribli-
žal v panteističnem duhu Bogu.

Drugi slovenski protestantski pisatelji niso pomembni niti po kakovosti niti količini svojega dela. So nekakšni dninarji, ki so opravljali naloženo delo; neka samostojnost diči čakavca Jurija Jurišiča, slovstvenega eksponenta ljubljanskega protestantskega krožka.

Četudi je bilo protestantstvo po svojih početnikih izraz redke plasti izobraženstva, ki je hotela s plemiško pomočjo ustvariti slovensko protestantsko cerkev, je vendar mogočno vplivala na daljnjo usodo našega ljudstva. Z njim je ljudstvo prvič dokazalo, da je resničen gospodar na zemlji, ki jo je bilo zasedlo pred 1000 leti.

Iskra pod pepelom

Slovenski protestantski pisatelji so kot udje mladega versko-, socialno- in kulturnorevolucionarnega gibanja pokazali toliko vneme, pridnosti in požrtvovalnosti za versko propagandno slovstvo v narodnem jeziku, kolikor ga katoliška duhovščina ne bi mogla niti tedaj, če bi njeni voditelji bili navdani z večjo ljubeznijo do naroda, kakor so v resnici sploh mogli biti. Sto in stoletno sporočilo o latinskem obrednem jeziku, ki je skoraj da že prehajalo v dogmo, zavestni odpor zoper protestantski zgled, ki je sicer na drugi strani silil k posnemanju, pomanjkanje čuta ožje jezikovne in rodovne skupnosti z ljudstvom, priložnostno ustno prevajanje molitev in obrednih besedil je branilo, da bi katoliški duhovniki po zatrti reformaciji nadaljevali književno delo vsaj v tistem obsegu, kakor bi dopuščala cerkev in običaj. Seveda bi bilo napačno, ako bi primerjali slovstveno nemarnost slovenskih protireformatorjev z bogato književ-

no žetvijo reformatorjev. Ko je bila uničena protestantska književnost, bi moral z literarnim delom nastopiti sloj posvetnega izobraženstva ter začeti ustvarjati ljudsko zabavno in poučno slovstvo. To bi, kakor skromno bi sicer bilo, oživljaljoče rosilo na ljudstvo in duhovnike ter samogibno in neopazno rodilo katoliško cerkveno pismenstvo. Toda socialne razmere, v katerih je živelo naše ljudstvo, so ga tiščale v tlako in bedo. Zato ni moglo svojih sinov šolati in še oni, ki so morebiti dosegli duhovniško ali posvetno službo, so se uvrstili med člane nemške državne narodnosti. Slovensko meščanstvo, kolikor je sploh že bivalo, ni čutilo vezi z ljudstvom, ki je lezlo vedno bolj v jeziku in mišljenju pod nemški vpliv. Ta je naraščal tudi zaradi političnega absolutizma, turških bojev, nesrečnih kmetijskih uporov, ki so stisnili kmeta od vseh strani in napravili iz njega ne samo telesnega, temveč tudi duhovnega tlačana. Po mestih in gradovih je naraščalo nemštvo, ki se je zlasti po zatrti reformaciji v kulturnem pogledu vzorovalo po Italiji, ki je dala pečat našemu baročnemu stavbarstvu, kiparstvu in slikarstvu.

Ker se nista mogla izoblikovati pisec in bravec na istem socialnem stalju, je padla v protireformacijski dobi slovenska slovstvena produkcija. Vse kaže, da sta se plemstvo in meščanstvo še bolj odtujila narodu in zemlji, kakor sta bila odtujena v prejšnji dobi. Zaradi socialnih, političnih in kulturnih vzrokov ne bi mogla nobena generacija katoliškega duhovništva več storiti, kakor so v resnici storili na slovstvenem področju prvi katoliški pisci.

Po brezobzirno zatrti reformaciji so prevzeli kulturno delo na Slovenskem redovniki iz jezuitskega in kapucinskega reda. Prvi so prevzeli šolstvo ter so nemilo izgnali iz šole slovenščino in uvedli latinščino in deloma tudi nemščino. Kapucinci pa so prevzeli nalogo, spreobrniti podeželsko ljudstvo. Tema redoma se je v družbi posvetnega duhovništva in s po-

močjo oboroženega nasilja posrečilo, da so privedli v katoliško cerkev podeželsko ljudstvo v nekaj letih, plemstvo in meščanstvo pa v nekaj desetletjih.

Vodja protireformacijskega pokreta na Kranjskem, ljubljanski škof Tomaž Hren, je menda prvi začutil, da mora nadomestiti zaplenjene in požgane protestantske knjige s slovensko katoliško knjigo. Hren je bil poln slovstvenih načrtov, toda razni politični in osebni razlogi so mu onemogočili, da bi jih izvršil, zlasti ker je sam menda bil brez pisateljskih darov.

Tako se je zgodilo, da je ljubljanski antireformacijski Hrenov krožek prehitel Italijan Alasio da Somaripa, ki je 1607. l. dal v Rimu na svetlo Italijansko slovenski slovar (*Vocabulario Italiano e Schiavo*), ki mu je priložil tudi kratko slovensko slovnico, zbirko slovensko-italijanskih razgovorov in najnujnejše cerkvene tekste: molitvene in pridigarske obrazce ter petero starih slovenskih pesmi.

S Hrenovimi literarnimi načrti najbrže ne bi bilo nič, če mu ne bi bil priskočil na pomoč mladi jezuit Janez Čandek, ki je sestavil po Dalmatinovi bibliji knjižico: *Evangelia inu listuvi* (1612. l.). Knjigo so bili natisnili v Gradcu, kajti protireformatorji so celo protestantskega tiskarja pregnali iz Ljubljane, kjer ga ni bilo več do Schönlebovskih časov, ki ga je priklical iz Solnograda.

Dolenjec Čandek se je zavedal važnosti čistega in domačega slovstvenega jezika ter je marsikatero Dalmatinovo tujko nadomestil z lepim domačim izrazom. Častihlepni Hren ni dal nikjer natisniti Čandkovega imena, pač pa je opremil knjigo s svojim škofovskim grbom in svojo devizo. Čandkovo slovensko dušo slutimo samo na zadnji strani knjige, kjer je natisnjen kranjski grb z geslom: »Domovini k pridu«.

Razni katoliški katekizmi ki so nastali deloma

že prej, deloma v našem času, nimajo slovstvenega pomena.

Po 60 letih (1672. l.) so šele katoliški duhovniki porabili tri tisoč izvodov Čandkovih Evangelijev in listov, tako da so potrebovali novega natisa, ki ga je pripravil zgodovinar Schönleben. Ta je Čandkov jezik v marsičem pokvaril, pisal je rajši spet tuje izraze »ad faciliorem populi intelligentiam«. Pristavil je evangelijskim tekstom tudi nekaj slovenskih cerkvenih pesmi, ki jih je dal zapisati menda že Hren.

Razvojno nepomenljivi so tudi razni pobožni rokopisi te dobe. Prvi in edini izmed katoliških pisateljev 17. stoletja, ki se je zavedal vrednosti protestantskega slovstva za naš kulturni razvoj, je bil Notranjec Matija Kastelic. Bil je navdušen »slavist«, učil se je jezika od protestantov ter notranjskega in dolenskega ljudstva. Poleg bogate nabožne in aske tične knjige je priredil v rokopisu biblijo in zapustil Slovensko-nemško-latinski slovar, ki nosi zanimiv naslov: *Krainerisch-Deutsch-Lateinisches Wörterbuch mit Vergleichen und Beziehungen auf Dalmatins Bibel*. Kastelčev jezik je posebno čislal Levstik, ki je po Levčevem pričevanju presadil mnogo njegovih besedi v svoje spise.

Slovenski enciklopedisti in udje znanstvenih akademij

Šele čez sto let so začele zopet kliti klice analitičnega mišljenja na Slovenskem, četudi še sedaj niso razvile posebnega znanstvenega sadu. Slovenski enciklopedisti, ki so bili zbrani v Akademiji delavnih mož (*Academia operosorum*), so hoteli zbrati vse, kar je bilo pomembno za domačo zgodovino ter ustvariti na ta način podlago za na-

daljnje znanstveno delovanje. To gibanje sta sprožila že pred ustanovitvijo ožje znanstvene združbe zgodovinar Ludvik Schönleben in zemlje-ter narodopisec Janez V. Valvasor. Schönlebnovi zgodovinski spisi so sicer polni fabuliranja in široko-ustenja, vendar so važni za naše zgodovinopisje.

Valvasorjeva knjiga »Čast vojvodine Kranjske« (»Die Ehre des Herzogthums Crain [1689. l.] pa je še danes poglavitni vir za starejšo slovensko kulturno zgodovino. Res je, da je mož družil v svojem spisu najtemeljitejše analitično mišljenje z največjo preprostostjo — poln je še vere v hudiča in čarovnice —, vendar ni nikdo pred njim in za njim pisal obširneje in z večjo ljubeznijo o slovenskem ljudstvu in njegovi zemlji kakor ta plemič, ki je bil po rodu Italijan, po jeziku nemški pisatelj, po srcu pa slovenski rodoljub.

O njegovi knjigi si je vredno zapomniti tudi to, da vsebuje poleg kopice slovenskih lastnih imen, rekov in pregovorov, med enajstimi posvetilnimi pesmimi tudi prvo tiskano slovensko pesem, ki ima posvetno vsebino. Spesnil jo je v slovenskem in latinskem jeziku neki Jožef Sissantschelli.

To, kar se je posrečilo Valvasorju, ki je bil v resnici:

»Za Krajno premožen — za Krajno učen,

Za Krajno ubožen — za Krajno rojen«,

je skušala nadaljevati *Academia operosorum*. Akademiki so zbirali znanstveno literaturo, nadaljevali s popisovanjem domače zemlje v zgodovinskem, zemljepisnem in kulturnem pogledu. V operozih se je pojavil nov val humanizma, oziroma boljše klasicizma, ki se je hotel spustiti v boj z — jezuiti. Zato operozi niso sprejeli nobenega jezuita v svojo sredo. Ti pa so jih razglasili, da so nevarni veri, kar je bilo krivo, da so se kmalu razšli. Poglavitni vzrok pa, da akademiki povečini niso delali časti imenu svoje združbe, je bil, da niso imeli niti tiste vneme,

kakršne je bil zmožen Valvasor, niti pravilne znanstvene metode.

Toda brez pomena za naše kulturno življenje ta učenjakarska združba vendarle ni bila; posredno je rodila bogato slovensko pridigarstvo. Ker je bil najpridnejši in razmeroma najoriginalnejši slovenski pridigar tedanjega časa Vipavec Janez Leonelli iz kapucinskega reda, ud akademije delavnih mož in ker nahajamo v njegovih pridigah vso tisto navidezno klasično, v resnici pa baročno, z jezuitizmom v formi, nikakor pa ne v vsebini prekvašeno bujnost, pisanost in mnogovrstnost, mislim, da je Janez Svetokriški ustvarjal poljudne pridige po tistih načelih, ki so jih branili akademiki v svojih gluhih latinskih traktatih.

Ne moti me to, da so Leonellijeve pridige *Sacrum promptuarium* (Sveti priročnik) začele izhajati v Benetkah že 1691. l., torej dve leti pred ustanovitvijo naše akademije. Slog, bujnost primer, življenjska neposrednost, s katero graja Janez Svetokriški napake in pregrehe ljudstva, dolgovernost in obširnost, s katero rad slika seksualne pregrehe (skoro v vsaki drugi pridigi, če že ne sploh v vsaki z neko, lahko bi rekli erotično naslado, prinaša zgodbi o »belem hudiču« kakor sploh imenuje žensko), vse to priča, da je naš pridigar mož drugačnega duhovnega kova, kakor so bili jezuitje.

Bodisi odvisnost njegovih pridig od italijanskih pridigarjev, sholastičnih modroslovcev, baročnih enciklopedistov večja ali manjša, vse je prerasla polnokrvna menihova osebnost, ki ji je znana sleherna guba ljudske duše. Zato mrgoli v njegovih pridigah ljudskih šal, anekdot, basni, pripovedek, zato poje med vsemi stanovi najlepši hvalospev kmetu in njegovemu delu. Prav tako slavi kot največjo človeško »kunšt« tisk.

Poučne in zanimive so tudi njegove priložnostne pridige: o dunajski oblegi (1683. l.), kužne, lakotne,

sušne, novomašniške, mrliške in druge. V vseh se oglašča duša iskrenega in poštenega človeka, ki ve vsaki človeški stvari pravi glas in ki kljub navidezni strogosti in krutosti sovraži prav za prav samo eno krivico, hudodelstvo zoper bližnjega. Kot kulturna slika našega notranjskega in goriškega človeka konec 17. stoletja so Leonellijeve pridige dragoceno dopolnilo Valvasorjeve enciklopedije, s katerim ga družijo trdna vera v hudiča in čarovnice.

Nekak mestni dvojček Leonellijev je o. Rogerij, ki je govoril in spisal propovedniški zbornik *Palmarium empyreum* (Zmagovito nebo). Njegove pridige so sicer tu in tam odvisne od Leonellijevih, kar nam priča, da je Janezovo delo poznal in uporabljal, vendar je v marsičem zasukal besedo po svoje. Globlje kakor njegov prednik je Rogerij pogreznjen v skladavnice srednjeveških in sodobnih sholastikov. Njegova propoved ne poganja tako iz korenin ljudske stiske, njegova beseda se zdi človeku uglajena, mestna in civilizirana. Zaradi tega pa peša neposrednost izraza, večkrat se zdi človeku, kakor bi bral sholastičnega »učenjaka« ne pa ljudskega govornika. Eno vrednost pa ima Rogerij pred Svetokriškim in ta je v njegovih verzifikatorskih poskusih, s katerimi je belil svoje pridige. Včasih naleti človek pri njem na kako pristno ljudsko besedo, ki je še krepkeje zastavljena kakor pri Svetokriškem; na dveh, treh mestih se mu celo posreči poetična podoba: opis pomladi, prepesnitev latinskih verzov neke hvalnice o sv. Urbanu, klic »ljubi Ljubljani in častiti deželi«, naj se poboljša, beseda o ljubljanski kugi 1644. l. In še nekaj mu moramo priznati, kar smo dosedaj nekako, četudi po krivem, šteli v dobro o. Marku Pohlinu, v pridigi o sv. Volbenku, je namreč zagrešil prvi slovenski pentameter, ki se glasi: »Je sturil leta sboj, ouzhar ta volzhni hoj.«

Nekoliko iz okvirja slovstvenega dela obeh kapucincev je zdrknilo delo tretjega slovenskega pisa-

telja kapucinskega reda o. Hipolita. Njegovo mišelnost nam nekoliko izdaja že naslov njegovega poglavitnega dela, Slovarja treh najplemenitejših evropskih jezikov (*Dictionary trilingue ex tribus nobilissimis Europae linguis compositum*) z znamenitim in šegavim predgovorom. Četudi Hipolit, ko je pisal svoj slovar, baje Bohoričeve slovnice ni poznal (saj je menda prav ta bila kriva, da svojega dela ni dal na svetlo, ker ga je vsa zmedla, ko mu jo je bil ljubljanski tiskar pokazal, tako da je pričel slovar popravljati), ga vendar naslov dela in pa predgovor k delu izdajata kot glasnika preporodnih idej. Zato je bil upravičen, da je dal vnovič Bohoričevo slovnico na svetlo, četudi je zamolčal Bohoričevo ime nekoliko iz lastne ničmernosti, nekoliko zaradi tiskarjeve spekulacije.

P. Hipolit je slovarju, ki ga je bil posnel po Friesejevem latinsko-nemškem slovarju, priključil tudi poskus prvega slovenskega konverzijskega leksika. Zbral je najobičajnejša osebna in zemljepisna imena ter jih je razložil s slovenskimi in nemškimi imeni. Včasih je pristavil tudi obširnejše slovenske razlage. Pri Platonovem imenu na pr. piše: »Plato: en imminen philosophus, kateri je vuzhil, de ta svejt po shtieri tavshent lejtah supet v svoje staru biteye pride.« Priložil je tudi tablice o sorodstvenih razmerjih.

Pomemben je tudi Hipolitov prevod kratke enciklopedije Komenskega *Svet v slikah* (*Orbis pictus*), ki je prav tako ostal nenatisnjen, in je ohranjen skupno s slovarjem. Morda je prav tega Hipolitovega dela najbolj škoda, da je obležalo v rokopisu, ker bi moglo z bogastvom imen in terminov iz vseh področij človeškega in živalskega življenja blagodejno vplivati na razvoj naše znanstvene terminologije. Marljivi Hipolit je zapustil v rokopisu tudi dobro botanično imenoslovje in res bi se moglo zgoditi, če bi njegovo delo izšlo v tisku, kar trdi v

zaključku svojega prevoda Sveta v slikah: »Taku si tedaj vidil lubesnivi mladenizh v enim kratkim sapopadki vse rezhy, katere se morejo uzhit in si se navuzhil tega latinskiga, nemškiga inu slovenskiga jesyka.«

S Hipolitom se je začasno izčrpala kapucinska delavnost za slovensko slovstvo. Pričeli pa so se oglašati tudi udje drugih redov. Slovarsko delo redovnika diskalceatov, p. V o r e n c a , je ostalo sicer nena-tisnjeno, vendar je moglo v redu ustvariti slovstveno tradicijo, ki je po dobrih 50 letih obrodila bogato žetev v Pohlinovem slovstvenem delu.

Celo jezuitje, vneti glasniki latinske in nemške književnosti, so se pričeli uklanjati rastočemu toku slovenske katoliške literature in njihov sobrat J e r n e j B a s a r , eden prvih Gorenjcev v našem slovstvu, je dal po naročilu svojih »vikshih« natisniti zbornik pridig, sestavljenih po zgledu Ignacijevih Eksercij. Basar je bil tudi spreten verzifikator, kakor nam ga kaže pobožna pesem, ki jo je preložil iz španskega izvirnika Frančiška Ksaverija.

Naraščanje cerkvenih bratovščin, novih pobožnosti, romanj, s katerimi so redovniki in posvetni duhovniki v prvi polovici 18. stoletja hoteli slovensko dušo do dobrega pokatoličaniti, je zahtevalo vedno več katekizmov, molitvenikov, zlasti pa pobožnih pesmaric. Po protestantskem načinu in zgledu so hoteli z verzificiranimi katekizemskimi in drugimi pobožnimi teksti priučiti ljudi najpotrebnejših katoliških nauk in nazorov. Obenem pa so mislili tudi na to, kako bi uničili narodno ljubezensko pesem, ki je, kakor vse kaže, morala bujno cveteti. V njej so se takrat najbrže križali slovenski narodni motivi s tujimi nemškimi in italijanskimi, v besedilu in v melodiji.

Že 1729. l. je dal A h a c i j S t e r ž i n a r na svetlo prvo pobožno pesmarico, katekizem, pridige in molitvenik (povečini vse v verzih) z naslovom

»Katoliš keršanskiga vuka pejsme«. Ta katekizem v verzih je poln gluhe, mehanično verzificirane proze, le tu in tam udarja iz nje iskreno in čuvstveno razgibana melodija. Poetičen je prav za prav le prepev 50. psalma (Miserere).

Steržinarju, ki je izdal podobne robe še več, se je pridružil tudi Primož Lavrenčič. Njegove rimane jezuitske pridige so še bolj kakor prednikove brez sledu poetičnosti. Zložil jih je deloma sam po latinskih in nemških izvornikih, deloma jih je pa vzel na posodo od Steržinarja.

Najnižje pa je slovenska cerkvena pesem padla v izdelkih organista Filipa Repeža, ki je za kmečke romarje napisal več pesmaric in molitvenikov. Repeževe pesmarice so zanimive samo zato, ker dokazujejo, da so se te nove romarske pesmi povečini pele po melodiji narodnih ali pa ponarodelih pesmi, deloma pa po vižah vojaških maršev in gosposkih plesov.

Največjo jezikovno in poetično popolnost pa izkazujejo cerkvene pesmi, ki jih je zložil tuhinjski župnik Frančišek Paglovec ter so se ohranile v prepisu njegovega nečaka Antona Vidra. Paglovčevi pesemski teksti dokazujejo, da se je učil tehnike pri slovenski narodni pesmi, pa tudi latinsko humanistično pesem je moral poznati. Zato se Paglovčeve pesmi, ki so res še pomanjkljive v ritmu, dolgovezne in ohlapne v kompoziciji, napolnjene obenem s preprostostjo in naivnostjo narodnega verovanja ter z učenjaško navlako. V dveh, treh primerih pa srečamo v njih tudi neko čuvstvenost, ki res še diši po moraliziranju, vendar spričuje osebno doživetje poeta. Lepe so njegove božične pesmi in pa pesmi o smrti, zlasti pa Spevo minljivosti sveta.

V Paglovčevih pesmih vidimo, kako težko se poraja slovenska posvetna pesem, za sedaj še docela v zvezi s pobožno, ki pa tudi še vedno ne more pra-

vilno vzkliti, ker so protestantje izbrali neprikladen verzifikacijski način, ki s svojim mehaničnim ritmom ni mogel objeti muzikalne melodije naše govorice. Morda se je med vsemi pesniki 18. stoletja prav Paglovcu najbolj posrečilo, da se je približal pravilni slovenski verzifikaciji. Poleg Japlja je Paglovec najboljši stihotvorec pred Prešernom, boljši kakor Vodnik. Škoda, da so njegove pesmi ostale v rokopisu.

Novi znaki narodnega preporoda

Tako je v senci skromne pokrajinske znanstvene književnosti, napisane v latinščini in nemščini, nevzdržno poganjala domača beseda v zbirkah pridig, molitvenikih, katekizmih in pobožnih pesmaricah; tu in tam pa se je javljala že celo v posvetnih spisih, celo v stihih in verskih igrah. Seveda je bilo njeno tiho življenje sad posameznih duhovnikov, ki so hoteli s pobožno knjigo oživiti in utrditi vero v ljudstvu. Tudi je bilo to književno delo večinoma omejeno na kranjsko središčno skupino obrobne pokrajine, izvzemši Prekmurje in v malenkostni meri še Štajersko in Primorsko, so še gluhe in nedelavne. Slovenska beseda sicer živi, a ni še izraz svobodnega naroda, temveč jecljajoča beseda vzbujajočega se ubožnega ljudstva.

Tedaj je v Evropi začel vnovič zmagovati duh humanitete, nekdanja antična misel o skladnem razvitku duha in telesa, oplemenitena s krščansko mislijo o vrednosti sleherne človeške duše, je na osnovi politično in kulturno rastočega in gmotno zmagujočega zapadno evropskega meščanstva pospešila razvoj evropskega človeštva v smeri svobode za poedinca in narode.

Najraznovrstnejši vplivi, izrazi in klici te ideje so v drugi polovici 18. stoletja rosili kakor bujna

rosa na skromno silje slovenskega pismenstva. Seveda je živela, kakor smo videli, misel o politični in kulturni regeneraciji Slovenstva, ki jo je bil ustvaril 16. vek, še vedno, čeprav dostikrat podtalno in skrito. **M a r k o P o h l i n** je bil prvi, ki je ideji zopet povzel, združil in vnovič opredelil v svoji slovnici 1768. l. Res je, da je ta slovnica popolnoma zgrešena in da je ustvarila v našem slovstvu še hujšo zmedo glede na pismeni jezik in pravopis, vendar je zaradi strastne ljubezni do slovenskega jezika, ki žari iz Pohlinovega uvoda, spet pospešila slovensko slovstveno delo. Pohlina so ostro obsojali slovenski slovničarji od Kopitarja do Levstika zaradi drzne samovoljnosti in neumljive nevednosti v jezikovnih vprašanjih. Njegovo pravo ceno pa je prvi določil Trdina v **P r e t r e s u s l o v e n s k i h p e s n i k o v** 1850. l. Pohlin je vnovič izoblikoval gesla o slovenskem narodnem in političnem preporodu, z lastnim delom in vzgledom pospešil literarno produkcijo, z metriko in poetiko pa zbudil zanimanje za slovensko posvetno pesem.

Pohlin je bil delaven pisatelj, ki je zapustil kakih 20 tiskanih knjig, poleg tega pa še kakih 10 rokopisov. Njegovo slovstveno delo je posvečeno skoro vsem slovstvenim panogam: pisal je slovnico, sestavljal slovar, krpal literarno zgodovino, poskušal se v zgodovini, delal verze, sestavljal politične članke, prevajal povesti, pisal poučne knjige o računstvu, živinoreji, uganke ter sestavil še kopo katehetičnih spisov, molitvenikov in drugega pobožnega blaga.

Pohlinova metrika in poetika sta rodili 1779. l. prvi zbornik slovenske posvetne pesmi — pesniški almanah **P i s a n i c e**, ki so izšle še 1780. in 1781. l., medtem ko je 4. zvezek ostal v rokopisu. Pohlinov nauk o pesništvu se naslanja na klasicistično poezijo. Zato je pesništvo Pisanic učena tvorba, ki nima s pravim virom umetne slovenske pesmi, ki je pač edinole slovenska narodna pesem, nobene zveze. Izmed pesnikov Pisanic, ki so bili **F e l i k s D e v**, **J a**

nez Edling, Janez Mihelič, Martin Naglič, Pohlin sam in Valentin Vodnik, se je razvil kot poet samo zadnji, ki je poleg nerodnih klasicističnih stihov priobčil v zadnjem zvezku pesem o Zadovoljnem Kranjcu. Vendar pa so Pisaničarji dokazali vsaj to, da je mogoče premesiti slovensko govornico z ritmi svetovnih pesnikov ter so tako poskušali graditi višje kakor predniki. Določili so vsaj eno komponento bodoče slovenske umetne pesmi, čeprav v nerodni zasnovi: umetno pesem, ki ji je Vodnik pridružil po Cojzovem nasvetu še drugo: narodno pesem, dasitudi ne v najboljši podobi. Oboje je vzorno preustvaril in združil v ognju svoje samotvornosti in v oblikah klasičnih, romanskih, germanskih in slovanskih slovstev šele — Prešeren.

Pohlinovo delo je vendar prešinito otrpel in razpadel slovenski narodni organizem nekoliko zaradi odobravanja nekoliko zaradi odpora. Tudi v obrobni slovenskih skupinah se je začel buditi duh delavnosti in ljubezni do domačega jezika. Pohlinove novotarije so zavračali zlasti Korošci in Štajerci. Med prvimi je najpomembnejši Ožbolt Gutsman, pisec nemško-slovenskega slovarja, slovnice in nabožnih knjig. Od Štajercev pa učeni polihistor Žiga Popovič, borec zoper nemškega slovanskega samovoljneža Gottscheda in zoper slovenskega Pohlina, početnik misli na reformo slovenskega črkopisa in učena, dasi zmedena glava. Gutsman je zlasti grajal Pohlinovo samokranjsko jezikovno usmerjenost ter zahteval, sklicujoč se na protestantski književni jezik in naša obrobna narečja, »vseslovenski književni jezik«. Tudi Štajerec Jožef Hasl je opozarjal na starejše pisatelje ter rahlo ironiziral Pohlina, češ naj mu bravec odpusti, če se je kje zaletel, ker ni »noben vučenik tiga Krayskiga jezika«.

Najzgovornejša priča, kako so se okrepile slovenske obrobne skupine, je Küzmičev prevod Nouvega zakona (1771. l.) v prekmursko na-

reče. Četudi se prevajalec zaveda sorodstva z drugimi Slovenci, vendar hoče nadaljevati tradicijo, ki sta jo v prvi polovici 18. stoletja ustvarila na Prekmurskem s katekizemskimi, abecednimi in nabožnimi teksti **F r a n c T e m l i n** in **M i h a l S e v e r**.

Na Štajerskem se tudi bude nove sile, ki delujejo pod neposrednim kranjskim vplivom samo v celjskem okrožju; med Dravo in Muro je še vse tiho, čeprav že zore prve slovstvene osebnosti v Volkmerju in tovariših, ki bodo v znak prve stopnje prebujenja pisali v domačem narečju.

Po polstoletnem gluhem provincijalnem znanstvenem diletantizmu, ki je gomilil le razne filozofske traktate in teze, ki so jih sestavljali in branili gojenci jezuitskih gimnazij v sholastični dialektiki, je bila 1768. l. ustanovljena v Ljubljani **D r u Ź b a z a p o l j e d e l s t v o i n k o r i s t n e z n a n o s t i**. Njeni udje so bili pravi prirodoslovci **S c o p o l i**, **H a c q u e t**, **H l a d n i k** in drugi. V njej se javlja pri nas prvo stremljenje po sadovih iskustvene znanosti. Nekaj let pozneje so obnovili **A k a d e m i j o o p e r o z o v**, ki so jo bili pred 60 leti jezuitje zadušili. Zdaj to ni več baročna združba gojencev gornjeitalijanskih univerz, ki bi hoteli svoje visokošolske tradicije nadaljevati v domovini, temveč združba »slavistov«, ki čutijo, da so dolžni svoje ljudstvo izobraževati in dvigniti v narod. V verskem oziru izpovedujejo gesla zapadno evropskega deizma, v znanosti pa hočejo s samostojnim mišljenjem in opazovanjem najti resnico. V krogu obnovljene akademije so zbrani: **K u m e r d e j**, **J a p e l j**, **E d l i n g**, **K e r p è** (profesor filozofije v Olomucu in na Dunaju, pristaš eklektično praktične filozofije na Leibnizovih in Wolfovih načelih ter nasprotnik Kanta), **L i n h a r t**, **P o h l i n**, **D e v** in drugi.

Tudi najvažnejša cerkvena organizacija na Slovenskem, ljubljanska škofija, je potem, ko je zasedel njen sedež škof Herberstein, odločen janzenist in

svetovljansko izobražen mož, spremenila stališče do slovenskega kulturnega prizadevanja. Herberstein sicer ni bil pristaš slovenske preporodne miselnosti, vendar je tudi ni oviral, pač pa šele pospešil, ker je zbral v Ljubljani najvnetejše janzenistične duhovnike, ki so bili skoraj vsi delavci na slovstvenem področju. Najpomembnejši za slovensko slovstvo med njimi je pač Jurij Japelj, ki je priredil več janzenističnih cerkvenih knjig; od teh je najpomembnejša prireditev Dalmatinovega prevoda novega testameta. Pomagal mu je organizator šolstva na Kranjskem slovničar in slovarščak Blaž Kumerdej. Stari zakon pa je prevedel Japelj nekoliko sam, nekoliko pa so mu pomagali tovariši janzenisti. Japelj je bil tudi spreten prepesnjevalec latinskih in nemških cerkvenih pesmi, pa tudi s posvetno pesmijo in slovensko in slovansko slovnico se je trudil. Bil je član goriške *Academie arcadie*, zato je tudi v Ljubljani pospeševal akademijsko gibanje ter bil nekaj časa celo njen tajnik. Japljevi prozaični teksti, prepesnjene in izvirne pesmi kažejo čisto slovenščino, lep slog in spretno stihotvorstvo.

Zdaj začne rasti tudi meščanstvo. V njegovih vrstah deluje poleg duhovniške že posvetna inteligenca, ki jo množi razkroj fevdalne in nastajanje uradniške države. Tudi za kmeta se zanima državnik prosvetljenega absolutizma, ki hoče imeti dobrega plačnika davkov, zdravega novaka in zaveznika pri obračunu s fevdalnim plemstvom ter naraščajočo gospodarsko in politično močjo meščanstva. Seveda ga hoče po svoje oblikovati tudi meščanstvo, zlasti iz kmeta vzraslo izobraženstvo. Tu je zarodišče slovenskega političnega boja. Poleg Pohlinove književne združbe, janzenistične duhovniške smeri in obnovljene Akademije delavnih mož, ki pa je propadla zaradi nestanovitnosti svojih udov, zaradi preobrazbe višjega šolstva na Kranjskem ter neprimerne oblike, predno

je pričela s pravim delom, se je v 1781. l. začel zbirati nov preporodni krožek, čigar glava in srce je bil veliki domoljub in človekoljub Žiga Cojz, najbolj delavni udje pa Kumerdej, Japelj in Linhart, pozneje tudi Vodnik in drugi. Duhovno obzorje teh mož, če se ne oziramo na Japlja, ki je ostal zvest janzenističnemu vzoru o verskem življenju, dasitudi je bil enih misli s tovariši glede na slovenski preporod, je bilo sodobno, bolj ali manj prosvetljsko.

Čeprav je vsakdo izmed njih, zvest svoji nadarjenosti in zmožnosti deloval na svojem področju, je vendar vse družilo in spajalo v nepremagljivo bratstvo, prepričanje o velikem kulturnem poslanstvu, ki ga jim je navdihnila ljubezen do ljudstva, da so ga hoteli dvigniti na stopnjo svobodnih evropskih narodov.

Zato so mu gradili nepremakljivo podlago za nadaljnje kulturno delo. Snovali so mu kritično slovnico in slovar, pisali mu zgodovino, ki bi ga naj pokazala Evropi, dokazala njegove politične, socialne in kulturne vrednote ter njemu samemu vdihnili novega duha, ustvariti so mu hoteli na podlagi njegove pesmi umetno pesem, ki bi ga zabavala, vnemala za dobro, poučevala in navduševala, podariti so mu hoteli knjigo za vsak dan, iz katere bi črpal veselje, pobudo in pouk v svojem delu, dali so mu knjige, ki so ga učile gospodariti in množiti blago, s slovenskim časnikom so ga zvezali s svetom, ki se je takrat boril za novo politično in socialno podobo. Linhart pa mu je ustvaril osnovo za dramatiko z dvema veselima igrama, ki pričata, da prihaja nova doba in da stopa nov človek v areno svetovne zgodovine — kmet, ki na svoji zemlji in v obrambi svojih pravic izpodrašča fevdalno gospodo.

Zasnove in uspehi Cojza in tovarišev pričajo, da je v njih delovala velika in živa vera v bodočnost ljudstva. Že to, da jih je vodil in navduševal Cojz, ki

je bil po krvi mešanec iz laškega očeta in slovenske matere, vzgojen v laški in francoski kulturi, po gospodarskem položaju pa morda najbogatejši kapitalist na avstrijskem jugu; da je bila najognjevitija duša med njimi Linhart, nemško vzgojen potomec češkega očeta in slovenske matere in da je največ koristil našemu slovstvu Vodnik, sin ljudstva, ki je v svojem življenju in delu prehodil kot nekak simbol celotnega naroda vse stopnje duhovnega in miselnega značaja, ki jih je bilo preživelo tudi ljudstvo, vse to nam priča, kakšen žar je moral puhteti od prebujajočega se narodnega organizma. Najboljši ljudje, ki jih je nosila takrat naša zemlja, so ne glede na pokoljenje, premoženje, izobrazbo in poklic padli v oblast nove misli. Cojza je iztrgala iz gospodarskih in znanstvenih načrtov, Linharta je poklicala z nemškega Parnasa, Vodnika je zvalila iz idiličnega Koprivnika.

In pričeli so z delom. C o j z, urejajoča glava, je določal naloge, znašal knjižne pripomočke, skrbel dostikrat tudi za telesni blagor sodelavcev, bodril in učil. Celo sam je ustvarjal: prevajal je laške gledališke arije v slovenščino, ponašil Bürgerjevo Lenoro, nabiral gorenjske poskočnice, ki jih je imel za najtipičnejše slovenske narodne pesmi, s čimer je določil Vodniku pesniški vzor, snoval tudi slovensko prirodopisno terminologijo. K u m e r d e j se je mučil s slovnico in slovarjem, kajti delo, ki so mu ga bili naložili, je bilo pretežko, saj ga je dovršilo šele naporno delo vseh slovenskih jezikoslovcev v 19. stoletju.

Anton T. Linhart pa je »zapustil steze nemškega Parnasa«, na katerega se je vzpenjal, da bi dosegel čast lirika in dramatika. Posvetil se je proučevanju slovenske zgodovine. Že v pesniškem zborniku »B l u m e n a u s K r a i n« (1780. l.) vpleta med klasicistične, rokokojske ter sturm in drangovske ritme slovenske narodne motive, piše nemško tragedijo, ki bi naj bila »črna kot Shakespeare«, dokler

si slednjič ni naložil naloge, dvigniti iz razvalin minulih časov, ki so bili zasuli pozabljeno slovensko ljudstvo, njegovo resnično podobo. Kot služabnik resnice in človečanstva se je napotil Linhart v preteklost, da poišče v nji kažipot za bodočnost. V svojem Poskusu zgodovine Kranjske in ostalih avstrijskih Slovanov (*Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs 1788. l. — 1891. l.*) je skoraj 200 strani drugega dela posvetil Razmišljanju o prvotnih Slovencih. Tu se je oziral na študije o slovanski zgodovini, ki so jih bili napisali nemški, Slovanom naklonjeni učenjaki: Schlötzer, Adelung in Anton, zlasti pa na Valvasorja, še bolj pa na resnično življenje naših ljudi. Iz ljudskega rasnega tipa, življenja, značaja, družabnega ustroja, verovanja, vraž, ženitovanjskih, krstnih, pogrebnih običajev, materijalne kulture, obleke, zabav, dela, trgovine, kakršne je spoznal v svoji dobi, je sklepal o prvotnih Slovencih. Zato je njegova zgodovina danes pomembnejša v narodopisnem kakor pa v zgodovinskem oziru. Linhart je bil sicer kritičen človek, vendar ga takratno stanje slavistike nikakor ni moglo obvarovati pomot in prisiljenih jezikovnih razlag. Naj omenim samo eno, ker mislim, da nam pomaga jasniti najtemnejši Prešernov tekst, napis B o g:

»Kar je beži
 Al beg ni Bog?
 Ki vodi vekomaj v ne-bo
 Kar je, kar blo je in kar bo.«

Ko govori namreč Linhart o veri prvotnih Slovanov, pravi, da so poznali »enega edinega Boga, gospoda narave, ki so ga častili kot gromovnika in gibalca zvezd. Imenovali so ga Bog, prvo gibalno silo, početek moči in bogastva. Sklicuje se na Antonovo razlago besede bog, češ da izhaja iz glagola begati, kakor uči že Platon, da je grški izraz θεος, nastal iz izraza,

ki je pomenil nepretrgani tek ozvezdij, ki so ga Grki najprej po božje častili. Tudi krajevno ime Bohinj razlaga Linhart kot Božja dolina (Gottesthal). Pravi, da še živi med bohinjskimi sosedi govorica, ki oponaša Bohinjcem češčenje nekega »velikega boga«. (Tej razlagi se smeje Mencinger v začetku spisa Moja hoja na Triglav.)

Ne samo, da nam ta Linhartova opazka pomaga jasni Prešernov napis, da nam tudi slutiti, da si Vodnikov izraz v pesmi Vršac: »pod velikim tuki Bugam —« moremo razlagati v smislu Linhartove etimologije.

Za kulturno zgodovino našega ljudstva so zanimive tudi Linhartove besede o novačenju na Kranjskem, o katerem pravi, da se dogaja prav za prav kot nekaka vojska med domačim ljudstvom in biriči. Novinec se sicer ne boji vojske, temveč bolestne ločitve od doma in pa tujega pritiska.

Linhart slavi Jožefa II., da je »zrahljal« fevdalne sponde. Nemški fevdalizem je po njegovem mnenju kriv nesoglasja med Slovenci in Hrvati. Opisuje tudi besno sovrašтво kmeta zoper fevdalno gospodo in njene krivice, ustoličevanje koroških vojvod, naše narodne pesmi, lepoglasje slovenskega jezika, zasluge čebelarja Janša, kranjske kozolce ter druge znamenitosti.

Linhartova zgodovina je v drugem delu narodopisna in kulturna enciklopedija kranjskega slovenstva in tvori z Valvasorjevo Častjo Kranjske vojvodine najvažnejši vir za našo preteklost.

Iz Linhartovih nazorov o slovenstvu, kmetstvu, fevdalizmu je vzrasla miselnost njegovih komedij: Ž u p a n o v e M i c k e i n M a t i č k a. Obe namreč predočujeta zmago kmeta nad gospodo. V županovi Micki, ki je svobodno predelana in v slovenski duh ter jezik preoblečena Richterjeva veseloigra, »Die Feldmühle«, je ta zmaga sad prebujene kmečke zavesti, ki se ne plaši več, poigrati se tudi z gospodo,

kadar jo sili preobjestnost v kmečki zelnik. Klasična je odrezavost, s katero zavrne Anže gospoda, ki hoče sedeti poleg njegove neveste:

»Tulpenheim: „Jest pa k Micki“.

Anže (ga odrine): „Tukaj bom jest sedel“.

To igro so diletantje iz najboljših ljubljanskih hiš vprizorili 1789. l. in 1790. l. Linhartova žena je predstavljala glavno osebo, Linhart pa je bil sufler. Značilno je, da se je ta igra v staroslovenski dobi zdela nekaterim lascivna, zato jo je Bleiweis pri-krojil za čitalniško občinstvo ter napolnil s svojimi »dovtipi«.

Še pomembnejša je igra o Matičku, ki je Linhartova bistrouračna prilagoditev za slovenske socijalne razmere Beaumarchaisove komedije: »La folle journé, pozneje Le Mariage de Figaro«, o kateri je baje rekel Napoleon, da pomeni začetek francoske revolucije, dasi so jo prvič uprizorili že 1784. l. Duhovita je domislica, s katero je Linhart utemeljil smisel svoje priredbe: Matiček je videl Beaumarchaisovo komedijo v gledališču ter hoče, da maščuje žaljeno čast svoje neveste in svojega stanu, zaigrati svojemu gospodu nekaj podobnega in osmešiti fevdalca ter njegovo krivično pravo.

Linhartu gre zaradi kritične miselnosti, svobodoumnih socijalnih in političnih nazorov ter dela za slovensko gledališče častni priimek slovenski Lessing, s katerim so zlohotno poniževali in resnično častili Levstika, ki si ga je tudi krvavo zaslužil.

Najkrasnejši sad, ki ga je rodil Cojzov krožek Slovencem, pa je delo in osebnost Valentina Vodnika. V luči književnih zakladov, ki so jih nakopičili njegovi duhovni potomci, je sicer obledelo in ovenelo skromno cvetje njegovih pesmi, napredek jezikoslovja in zgodovinopisja je ovrigel marsikatero njegovo misel, prosvetni in gospodarski razvoj je prehitel nauke njegovih poučnih spisov, toda cena Vodnikove velike in požrtvovalne ljubezni do naroda

in jezika ni padla, temveč rase. Ta plemenita osebnost naše slovstvene zgodovine je bila močno vkoreninjena v ljudstvu ter je s svojo miselnostjo prodirala v kulturno ozračje takratne Evrope, s srcem pa je bila sklonjena k narodu, od katerega se je učila in za katerega je ustvarjala in živela. V Vodniku so se združile vse vrednote našega ljudstva ter ga ni kazila skoraj nobena naših tipičnih napak. Zlata volja do življenja in dela, ki je ne zasenčuje noben dvom, govori iz njegovih del. Modra dovzetnost za sleherni pametni nasvet mu zaradi prirojene skromnosti naklanja dar neprekinjene rasti, četudi je bil zlasti njegov pesniški talent zelo šibek, šibkejši morda kakor marsikaterega njegovih prednikov. Požrtvovalna delavnost ga usposablja, da uspešno opravlja dela za cela pokoljenja. Ljubezen do naroda in slepo zaupanje v kulturni in politično socialni napredek Slovencev — sta materi njegovih del.

Vodnik je bil najprej Pohlinov učenec. Že kot četrtošolca ga je prevzel sveži prepородni duh, ki je vel iz osebnosti in spisov delavnega meniha. Pohlinov nauk o pesništvu mu je vzbudil prve pesmi, ki jih je zapel v Pisanicah 1779. l. in 1781. l. Kot zrel mož je zapisal v Ljubljanskih Novicah preudarno sodbo o svojem prvem slovstvenem učitelju. Priznal mu je, da je s svojimi deli razširil »ljubezen do branja«, hudo pa ga je bolela Pohlinova laž, da ni imel pri sestavljanju svoje slovnice Bohoričevih Zimskih uric v rokah. »Ali potle smo zvedeli, de on je imel poprejšnje gramatike, zatorej naj gleda sam bolj, kako si je upal neresnico govoriti inu pisati.« Ko je Vodnik pisal te besede, je prebil že drugo slovstveno šolo.

Pravijo, da je Vodnika oče hotel prisiliti v semenišče, dasi ni čutil poklica za duhovnika, s tem da je prepisal premoženje hčerama. Vodnik pa se je izognil zasnovanemu izkoriščanju ter je stopil k frančiškanom. Toda tudi v redu ni bil srečen. Duh časa, ki je bil hudo nasproten redovniškemu življenju,

vedra, šegava in dobrohotna pesnikova narava in svobodomiselna duhovna usmerjenost nekega dela slovenskih preporoditeljev so prepodile Vodnika iz samostana, kamor so ga itak, kakor je sam rekel, »gnale muhe«. Nato je služboval kot posvetni duhovnik po raznih župnijah, dokler se ni 1793. l. v Koprivniku seznanil s Cojzom, ki ga je pridobil za novo literarno delo. Kot sinu in poznavalcu ljudstva mu je naložil najtežjo nalogo, naj v skladu s preporodnimi načeli, ki so jih oblikovali on, Linhart in Kumerdej, ustvari pesem, poučni spis in knjigo, ki bi mogla ta načela ponesti v najširše ljudske plasti.

Tako je po Cojzovi in Linhartovi pobudi prišla na svetlo 1795. l. Vodnikova *Velika pratika*, ki bi naj postala ljudsko berilo ter budila veselje do slovenske pesmi, poučnega in zabavnega štiva. Prikazala se je še prihodnji dve leti ter je nudila bravcu poleg navodil za »Hišne opravila«, »Kratkočasnih pergodb«, »Podvučenja od rajtanja« zemljepisne članke, napise na mesece, uganke itd. V zadnjem letniku je popravljen po Cojzovi kritiki vnovič izšel *Zadovoljni Kranjec*.

Ko je založnik zaradi pomanjkanja naročnikov *Veliko pratiko* pretvoril v *Malo pratiko* ter se je Vodnik že 1796. l. preselil v Ljubljano, kamor ga je zelo vlekel zaradi slovstvenih načrtov in tamkajšnjega razmeroma živahnega kulturnega življenja, tako da bi se zadovoljil tudi s 300 gld. na leto, samo da bi mogel živeti v Ljubljani, je začel prihodnje leto pisati in urejevati prvi slovenski časnik *Lublaanske Novice*. Prvi letnik je napolnil z uradno drobnjavo, s katero so takrat polnili liste, napisal pa je tudi zanimivo poročilo o Napoleonovem bojnem pohodu skozi Italijo v naše kraje. Iz njegovega opisa veje kljub takratni ostri cenzuri neko odkritosrčno zanimanje za Napoleona in njegovo vojsko. Poudarja red in disciplino francoskih čet, demokratičnost in pravičnost častnikov. Sestavil je tudi kra-

tek Napoleonov življenjepis, ki ga je označil o priliki njegovega bivanja v Ljubljani (1796. l.), da je »truden vidit, vendar pravio, de ima terdno zdravje.« V življenjepisu pa ga je naslikal takole: »Je srednje postave, bled, medel, vendar terdniga zdravja; — ima rujave oči, kljunast nos, naprej pomakneno spodno čelust, široko čelo. Se mu vidi, da je globoko zamišlen, inu bistruid. Je tih, malo besedi, dosteh misli, ne tako živ, kakor drugi Francozi. Spomin ima terden, nikoli nič ne pozabi, kar je obljubil, vselej derži.« Najpomembnejši Vodnikov politični članek v Novicah je: **P o v e d a n j e o d s l o v e n s k i g a j e z i k a**, ki je izhajalo 1797. in 98. l. V Povedanju je Vodnik priredil in izpopolnil Linhartova Razmišljanja o prvotnih Slovencih. To, da je Vodnik priredil v slovenščini najzanimivejši del Linhartove zgodovine, ki izhaja spet kot logičen sklep iz posameznih slovenskih preporodnih manifestov od Bohoričevega uvoda v slovnico 1584. l., priča, kako smiselno in organsko delo je opravljal Cojzov krožek. Linhartova Razmišljanja so Vodnika tako navdušila, da je iz njih snoval celo epsko pesnitev, ki jo je odlomkoma nameraval objaviti v Pratici.

Bistra je tudi Vodnikova opazka v Novicah o bojih med Avstrijci in Francozi v Severni Italiji, o katerih je sodil takole: »Naj le beneške kraje imajo, boljši je za nas, da se naše lastne meje držimo, de denar per nas ostane, Soča, Gorica, Terst, Snežniki ino Hrušica so tudi terdne meje.«

Za širjenje slovenske narodne zavesti je bil prikladen tudi pozdrav, ki ga je zapisal Suvorovljevim ruskim vojakom, ki so se 1799. l. pomikali skozi Ljubljano. Imenuje jih naše stare brate in korenino, od katere so bili naši očaki rojeni. Poleg časnarskega dela je sestavil Vodnik 1799. l. **K u h a r s k e b u k v e**, v katerih je nakopičil mnogo lepih domačih izrazov in klical na pomoč gospodinje »po deželi, kir so narbližej per izvirkii neskaženiga slovenstva.«

Ko je bil imenovan za profesorja na ljubljanski gimnaziji, je začel opravljati važno kulturno delo, ker je vzgojil kot učitelj poetike (6. razreda) vrsto učencev, ki so bili vsi delavni za slovenski preporod. Med njimi so najpomembnejši Čop, Kavčič, Repič, Petruzzi in Vertovec. Tudi Prešerna je menda vzgajal. Zdaj se je z vnemo lotil predelave in izpopolnitve Kumerdejevega slovarskega osnutka, pripravljal in popravljal je svoje pesmi, ki jih je izdal 1806. l. pod skromnim naslovom: *P e s m e z a p o k u š i n o*.

V zbirki je priobčil 18 pesmi, ki jih je zložil med leti 1780 in 1806. Pesmi razodevajo, da Vodnik ni bil samotvorec, niti spreten epigon, temveč bistra, bolj misleča kakor pa čuteča narava, ki je pesnila bolj zaradi narodne kakor lastne potrebe. Vendar zveni iz pesmi o Zadovoljnem Kranjcu nova melodija, iskreno demokratično mišljenje o prebujajočem se kmetstvu ter zaupanje v organski razvoj narodnega življenja. Pesem o Vršacu opeva lepoto gorenjskega planinskega sveta. Njena misel je moderna, sočasna, dasi je oblika preprosta in domača. V alegorični basni o nemškem in slovenskem konju sodi Vodnik pravilno, kaj je vzrok, da se slovenska kultura ne razvija kakor nemška.

Tudi v onem književnem delu, v katero ga je silila uradniška dolžnost, ni zatajil svojega prepričanja, da je nositelj slehernega zgodovinskega dogajanja — zavedni in kulturni narod. To prepričanje sije skozi »patrijotične« vrstice njegove šolske zgodovine, kakor tudi iz predgovora »*P e s m i m z a b r a m b o v c e*«. Tu spominja slovenske brambovce na turške boje, ne navdušuje jih za napadalno vojsko, temveč ohrabriti jih hoče samo za obrambo slovenskih meja. »Peli so nekedaj naši očaki, inu Turke pobijali, peli so inu pod Sisek tekli Hasan Baša v Savo potopit, inu če je Turk do nas perdervel, so ga pognali, da so komaj nekteri razbojniki svoje pete vnesli.«

Ker je bil Vodnik prepričan, da je življenje sle-

hernega naroda nekaj organskega, četudi morejo vplivati nanj pospešujoče ali pa zavirajoče socijalni in politični dogodki, se je še z večjo vnemo udeleževal na kulturnem področju v dobi francoske Ilirije. Ni mislil, da nam bo Napoleon podaril politično in kulturno svobodo, toda pravilno je slutil, da je francoska vladavina že zato, ker je modernejša, mlajša in ker sloni na avtoriteti genijalnega samodržca, ki si hoče ustvariti univerzalno državo, primernejša za pospešitev kulturnega dela pri prebujajočem se narodu, ki nima politične zgodovine, kakor pa avstrijska, ki se je bila pravkar začela prerajati iz fevdalnega ustroja v uradniški.

Toda saj se Vodnik v svojih preporodnih načrtih ni bog ve kaj zanimal za naklonjenost ali nenaklonjenost nove vladavine. Zanj je bilo odločilno spoznanje, da bo moral duh francoske uprave, ki jo je rodila revolucija in vodil Napoleon, prej vzbuditi speče ljudske sile kakor pa duh avstrijske uprave. A tudi ta jih ne bo mogla trajno držati v verigah. To je misel vodnica Ilirije oživiljene, kakor tudi Ilirije zveličane. Ta misel oživlja njegove slovenske šolske knjige, zlasti Pismenost za prve šole, drugo slovensko slovnico, spisano v slovenskem jeziku, kjer je v skladu z duhom 19. stoletja proglasil slovnico »za prvo stopnjo k vsim višim vučenostim«.

In ko je padel francoski orel v Iliriji, ni upadlo Vodnikovo prepričanje, da je slovenski narodni in kulturni prerod že uresničen, kajti takrat je že spoznal, da so sile, ki vodijo narode v novo življenje, neodvisne od političnih sistemov. Zato z Ilirijo zveličano ni preklical Ilirije oživiljene, temveč jo je le potrdil.

To spričuje njegovo šolsko delovanje, kjer je učil včasih verouk, skoraj vedno pa zgodovino in zemljepisje, neobligatno tudi italijanščino. Zlasti s svojimi zgodovinskimi predavanji se je vtisnil učencem v spo-

min. Učil jih je rad slovenske in slovanske zgodovine, seznanjal z modernimi zgodovinskimi problemi ter jih skušal tako pridobiti za slovenski preporod. Pomembno je, da je 1801. l. prosil učno upravo, naj mu dovoli uporabljati kot učno knjigo tretje poglavje drugega zvezka Linhartove zgodovine, o katerem smo že razpravljali.

Tudi s slovstvenim delom ni prenehal, popravljaj, prepisoval, prepesnjeval je svoje pesmi ter je ostal po besedah Matoškovega predgovora v slovenski izdaji *B a b i š t v a* (1818. l.) za »pokmetišku kranjščino ves živ inu vnet«. Skromen in preprost, kakor je bil vse življenje, tak je ostal tudi poslej, v oguljeni suknji, ki je s svojo barvo spominjala na frančiškansko kuto ter ji je iz žepa molel zapisnik učencev, je hodil po Ljubljani. Ob nedeljah je najrajši maševal v šišenski cerkvi svojim sovaščanom, pridigal kratko in jedrnato, popoldne pa posedal na vrtu rojstne hiše ter se pogovarjal z vaščani o vojski in drugih nenavadnih dogodbah.

Zavedal se je, da je zaradi nesebične ljubezni do ljudstva in slovstvenega dela dozorel nesmrtnosti, ki mu je ne more odvzeti nobena sila. Rodu si ni ustvaril, ustvaril si je več — narod, česar se je sam jasno zavedal v mirno-ponosnih besedah:

»Ne hčere ne sina
po meni ne bo,
dovolj je spomina,
me pesmi pojo.«

Početniki slovenske romantike

Drevesce slovenskega slovstva je rastlo in pogajalo list in cvet. Sokovi iz rodne zemlje so vreli vanj, vetriči so prinašali iz daljav novih oplajajočih semen, ljubezen do ljudstva in jezika ga je obsevala in ljudstvo samo je začelo upirati oči nanj in hrepe-

neti po sadovih — slovenskih knjigah. Vrtnarji slovenske besede so precepljali divje in nerodne veje z novimi cepiči, ki so jih rezali z najplemenitejših evropskih dreves. Romantika — novo doživljanje človeka, naroda, sveta, lepote je rušila »vtrjene skale«, ki so obdajale poedinca in narode v socialnem, političnem, verskem, umetnostnem in moralnem pogledu. Človeštvo je v najgloblji notranjosti vzvalovila ideja o — svobodi, ki se je najprej razodevala v romantičnem valu subjektivnosti, ki se je zlasti izživljal v novi filozofiji in umetnosti. Ker je človeštvo še povéčini bilo vklenjeno v fevdalne sponse, je vsaj poedinec v svojih umetnostnih delih hotel ubežati sponam ter izginiti in se zopet najti v svetu neskončne, absolutne lepote in svobode.

Četudi se je romantika pozneje izrodila v sanjske podobe, svojevoljno povelečevanje preteklosti, v zagovornico reakcije in absolutizma, je bila v izhodišču vendar novo, revolucionarno gibanje, ki je organsko izviralo iz najplemenitejših pridobitev prosvetljenstva, kakor tudi iz vseh prejšnjih kulturnih vrednot. V tem silnem socialnem in duhovnem gibanju, ki je vsaj v teoriji evropska ljudstva na mah izenačilo, kajti razodelo je, da imajo tudi nesvobodni, zatirani, tako rekoč na smrt obsojeni narodi in narodiči lepo, dostikrat še lepšo — v smislu romantike, ki je hrepenela po prvotnosti in prostosti — ljudsko kulturo kakor veliki civilizirani narodi, spoznamo, zakaj so politično in socialno zaslužnjeni narodi preko noči stopili v kolo svetovne književnosti. Ko je vso dotedanjo miselnost preraščal požar velikega stremljenja po spoznanju individualne vrednosti samega sebe in vsega človeštva, tedaj so si priborili vstop v svetovno slovstvo tudi oni narodi, ki so bili dotakrat še politično in kulturno mrtvi.

To so bili zlasti slovanski narodi. V njihove nove in žejne duše se čista romantika s svojim strastnim poletom v neskončnost poedinca in veseljstva ni tako

zadrla kakor pri Nemcih, niti ni mogla zadobiti one protestirajoče in obtožujoče kretnje kakor pri Angležih in Francozih. Zanje je bila romantika sicer tudi nova umetnost ustvarjanja in življenja, obenem pa skok v novo narodno življenje. Zato se je pri nas združila s preporodnimi pridobitvami ter je hotela v svojem prvem razdobju dopovedati Evropi, da se je pravkar prebudil narod, ki si je v najneugodnejših razmerah, zaničevan in ubog ustvaril pogoje za nadaljnji razvoj narodne kulture.

To glasniško nalogo si je naložil najmlajši član Cojzovega krožka **J e r n e j K o p i t a r**, kulturni glasnik ne samo slovenskega, temveč vseh narodov južnovzhodne Evrope, stoječ v romantičnem jutru na meji zapada in vzhoda ter oznanjujoč svetu ceno novih duhovnih vrednot, ki jih prinašajo južnoslovanski in drugi južnovzhodni narodi in narodiči.

Kopitar je sin Linhartovih, Cojzovih in Vodnikovih preporodnih načrtov, toda kot kmečki sin je globlje kakor prva dva doumel, da je slovenski preporod odvisen od političnega preporoda Avstrije in Balkana. Njegov »avstroslavizem« je sicer v rodu z Linhartovim kulturno-političnim nazorom, toda je realnejši, pravičnejši; on poudarja vsaj v prvi polovici svojega delovanja drugi del te čudne sklopljenke in njegova skrb za preporod srbskega slovstvenega jezika in slovstva, ljubezen do srbske in hrvaške narodne pesmi, pomoč Vuku Karadžiću ni le opozicija zoper slovenske nasprotnike, temveč globoko spoznanje, da je treba povsod presekati »trnjevo ogrado« tujih jezikovnih in kulturnih vplivov ter se najtesneje združiti z ljudstvom in njegovim jezikom v lepi knjigi.

Kopitar je kljub svojemu birokratstvu in strokovnjaški nestrpnosti demokratičnejši v nazorih o književnem jeziku in namenu slovenskega slovstva kakor Čop. Kopitarjevi učenci so Ravnikar, Metelko in — Levstik, ki so se vsi bojevali zoper kvarni

vpliv mestne jezikovne mešanice, kakor tudi zoper navidezno slovensko pobelitev nemškega jezikovnega duha. Čop pa je hotel napraviti takoj iz slovenske kmečke govorice umetnostno izrazilo, ki bi moglo izreči vse, tudi najvišje slogovne lepote, ki jih je bil spoznal v evropskih slovstvih. Čopova in slovenska sreča je bila, da je bil Prešeren zmožen uresničiti to, skoraj nadčloveško nalogo. Toda Prešeren je bil genijalna izjema. Tudi Koseskemu je lebdelo pred očmi nekaj, kar je ustvaril Prešeren Čopu in narodu, toda njegovo nepoznanje živega jezika in pesniška nendarjenost sta priklicali nanj kritika, Kopitarjevega učenca Levstika, ki je ponovil z uspehom njegov klic, naj se prenese čisti ljudski govori v knjigo umetnosti ne le pouka in vsa umetnost naj izvira iz globin ljudske duše.

Kopitarjevo delo usmerja njegovo pojmovanje o kulturnem in političnem preporodu slovenskega naroda preko znamenite slovnice (1809. l.), v kateri je v nekakem čudnem, romantičnem neredu nadaljeval Linhartovo delo na oblikovanju slovenskega narodnega programa. Linhartovemu opisu ljudske duhovne in materialne kulture je pridružil kritičen opis slovenskega slovstva. Kljub temu da občuduje celotno veličino 50. milijonov Slovanov, s ponosom razglša in ocenjuje slovstveno delo slovenskega milijona. Hvali zlasti slovenski ljudski jezik, ki ga ima za najbolj prožnega in izoblikovanega izmed slovanskih govorov. Poudarja njegovo veliko pevnost ter ga smelo povišuje nad nemški jezik, ki mu je poln trdot, katerih sam Goethe ni mogel ugladiti. Sveto je prepričan o jezikovnem in etničnem edinstvu slovanskih rodov, zato se navdušuje za skupen literaren jezik.

Na Dunaju je Kopitar v zvezi z Dobrovskim podzidal temelje vedi o slovanskih jezikih in slovstvih. Kot cenzor slovanskih knjig je pospeševal novo življenje, ki je klilo pod žarki vseslovanske regeneracije, ki jo je pospešila romantika. S posebno ljubez-

nijo je gojil novo srbsko knjigo, ki sta jo ustvarjala Dositej Obradović in Kopitarjev genijalni učenec, mož iz naroda, Vuk Karadžić. Zlasti tega je ljubil, ker je ustvaril idealno abecedo, ki jo je Kopitar takole proslavljal med Nemci: »Srbi so edini narod, kjer se more vsak kmet v enem dnevu naučiti abecede«. Bolelo ga je, da Slovani, ki pišejo z latinico, zlasti Slovenci, med katerimi je obudil metelčico in danjčico, nimajo tako idealne latinske abecede. Vodil je Vuka k sestavljanju slovarja ter mu je obljubil, že ko je izdal slovnico, da mu bo poiskal založnika za slovar. S ponosom je omenjal v nemških znanstvenih časopisih, da ima Vukov slovar 30.000 besed, ki so skoraj vse slovanske. Z veseljem je ocenjeval in prevajal v nemščino pesmi iz Vukove Pesmarice. Želel je, da bi le-te postale vzor slovenski umetni pesmi. Ker ni našel med Slovenci tako zvestih učencev, kakor je bil Vuk, zlasti pa ker se je slovensko slovstvo razvijalo po Čopovih in Prešernovih ter ne po njegovih smernicah, se jim je počasi odtuževal, zlasti o priliki tako zvanega abecednega boja, ki je odkril globok prepad med starejšo in mlajšo slovensko romantično družbo.

V domovini je takrat vzkliklo novo slovstveno delovanje, ki se je zaradi novih svežih sil začelo razvijati drugače, kakor si je bil zamislil Kopitar. Umetnostne vrednote svetovne poezije, združene v romantični poetični miselnosti, so navdušile Čopovo kritiko in obujale Prešernovo pesem. Na daljnem obzorju pa se je že pojavljala nova misel o ilirskem pokretu, ki je izhajala iz neke pobočne mladike politične romantike — ideje o oživetju vseslovanske edinosti v jeziku in pismu.

V domovini je bila že izoblikovana pesniška podoba Prešernova in z njo slovenski kulturni program. Prešeren, ki je kmalu potem izgubil Čopa, je zorel v mir klasične dovršenosti. Našemu slovstvu je bil zagotovljen tudi sad.

V Gradcu pa je preživel takrat veliko krizo svojega življenja Prešernov prijatelj in poznejši duhovni protinožec — Stanko Vraz. V Kopitarju pa je sahnela na Dunaju podoba svetovljana, kakršnega je rodil Cojzov krožek. Čas je zahteval podrobnega in agitatoričnega dela, ki bi ljudstvo zdramilo, da bi ob zori politične svobode samo povedalo, kaj hoče ter potrdilo, da misli in dela prepородiteljev niso bile blodne sanje, temveč živo spoznanje, da prihaja novo življenje.

Preporod slovenskih obrobni^h pokrajin

Preliv prosvetljenih prepородnih misli v romantično jutro 19. stoletja je slovensko središčno skupino tako okrepil, da je iz Ljubljane, zlasti pa iz Kopitarjeve dunajske postojanke prevzemala vedno bolj duhove v obrobni^h slovenski^h pokrajinah. Tako je pripravljala pot enotnemu slovenskemu slovstvenemu jeziku ter vedno tesneje spajala rodove v narod. Na Štajerskem je najpridneje deloval mladi Dolenjec *J a n e z P r i m i c*. Ledino, ki so jo skušali preorati že tako zvanⁱ slovenski štajerski »rapsodisti«, je posejal z mislimi in slovstvenimi načrti slovenske središčne skupine. Delovalo je pred njim na Štajerskem in na Prekmurskem nekaj mož, po večini duhovskega poklica, ki so zlagali pobožne pesmi ter jih širili od župnišča do župnišča in slednjič tudi med ljudstvo. Včasih so zapeli tudi kako posvetno pesem z domoljubno vsebino. Ti rapsodisti so bili: *F r a n c C v e t k o*, *M i h a e l J a k l i n*, *L e o p o l d V o l k m e r*, *Š t e f a n M o d r i n j a k* in drugi. Zlasti poslednji je rad zlagal satirične pesmi in domoljubne ter jih je prebiral svojim prijateljem. Tudi Volkmar si je prizadeval peti v narodnem duhu pripovedne pesmi in

basni, toda njegove pesmi so robate in ljudskega duha ni pogodil.

S slovensko slovnico sta se na Štajerskem ukvarjala **M i h a e l Z a g a j š e k**, ki je pod imenom **J u r i j Z e l e n k o** dal na svetlo dvojezično slovensko gramatiko (1791. l.). Kopitar pravi opravičeno o njej: »Zelenkova slovnica ni vredna kritike.« (»Sellenko ist unter aller Kritik!«) Drugi štajerski slovničar je **J a n e z Š m i g o c**, ki je slovnico baje spisal na prigovarjanje nadvojvode Janeza (1812. l.), ki bi se rad učil slovenskega jezika. Čop, ki se je po njej učil slovenščine, jo hvali bolj kot Kopitarjevo, vendar moramo reči, da je Šmigoc pravo slovnico posnel po Kopitarjevi.

Prekmurci so dobili sedaj **Küzmičev N o u v i z a k o n** (1818. l.) ter več katekizmov, molitvenikov, abecednikov in tako imenovano malo biblijo.

Na teh slovstvenih temeljih je med graškimi visokošolci osnoval **Primic** 1810. l. **S l o v e n s k o d r u š t v o** (Societas slovenica), iz katerega je izšel marsikateri poznejši slovenski pisatelj na Štajerskem. Ko pa je politična stiska zaradi odcepa Ilirije prisilila avstrijsko vladu, da je pričela razmišljati, kako bi si pridobila srca Slovencev — lastnikov važnega ozemlja med Srednjo, Južno in Vzhodno Evropo — je ustanovila stolico za slovenščino na graškem liceju. Za njo je nastopil z gorečo besedo in neodoljivim zgledom mladi pravnik **Primic**. Učence je hotel naučiti osrednjega slovstvenega jezika in odtrgati od pisanja v štajerskem narečju. Vendar je mislil štajersko besedno blago zbrati v slovenski jezikovni zakladnici. Kot sin prosvetljenstva in romantike ni hotel rušiti ničesar, temveč z delom zgraditi novo celoto. Zato je osnoval obširen slovstveni in šolski načrt.

Za šolo je ustvaril nemško-slovensko začetnico (**N o v i n e m š k o - s l o v e n s k i b u k v a r** [1814. l.]) in nemško-slovensko čitanko (**N e m š k o - s l o v e n s k e b r a n j a** [1813. l.]), ki ju je rabil pri

pouku slovenščine na licejskem tečaju. Za domače štivo pa je poslovenil iz nemščine Franklinovo moralno povest *Prava pot k dobri mu stanu* (1812. L.) ter ji je dodal nekaj bistroumnih pripomb. Iz nameravanega nemško-slovensko-latinskega slovarja kakor tudi iz izdaje narodnih pesmi, Linhartovih dram, Vodnikovih pesmi in drugega pa ni bilo sadu, ker se je Primicu prej omračil um.

Najzanimivejša je pač njegova čitanka, ki nam zopet spričuje, kako organsko je rastla slovenska preporodna miselnost. Primic je temeljno poglavje svojega berila: »*Eno malo iz historije starih Slovanov ali Slovencev*« posnel po Linhartovi zgodovini, Vodnikovem članku *Povedanje od slovenskega jezika in Kopitarjevi slovnici*. Vnovič proslavlja Slovence kot narod pevcev; pravi, da je beseda *slavič* (slavec) iste korenike kakor *Slovan*. Poudarja blagoglasen vpliv slovanščine na nemško književno saščino ter ponavlja *Cojzove* in *Linhartove* besede, da je slovenščina po blagoglasju najbližja italijanščini. Za pričo kliče nemškega pesnika *Fellingerja*. V berilu je ponatisnil poleg originalov tudi *Fellingerjeve* prevode *Jarnikovih* pesmi: *Zvezdišče*, *Danica*, *Kres*, ter najlepše *Vodnikove* pesmi v originalu in prevodu. Zelo navdušeno razpravlja tudi o *Popoviču*, velikem filologu in prirodopiscu 18. stoletja, ki je nemškemu in slovenskemu jezikoslovju odkrival nova pota. V pesniških zgledih kaže Primic poetično miselnost 18. stoletja, kar dokazujejo odlomki prevodov iz *Homerja*, *Klopstocka*, *Ossiana* in *Wertherja*, dasitudi ga je že navdajal žar romantike.

Z navdušeno besedo je širil Primic te misli na svojih predavanjih ter je v imenu »človeštva in domovine« klical izobraženstvo k sodelovanju za slovensko slovstvo. Svetoval je učencem, naj občujejo s kmetom, naj natanko poslušajo, kako kmet izgovarja in poudarja in naj si zvesto zapišejo kmečke besede, izreke, govore, pregovore, uganke in pesmi.

Toda Primic se ni omejeval samo na slovstveno in šolsko delo. Leta 1811. je hodil po Slovenskih goricah z Vodnikovo slovnico v roki in navduševal duhovnike in študente s petjem Ilirije oživljene. Tudi z živahnim dopisovanjem, ki ga je vodil zlasti z Jarnikom, Vodnikom in Zupanom, je širil preporodne in romantične misli po slovenskem svetu. Tudi problem enotnega književnega jezika mu je bil vsekdar pri srcu.

Kazalo je, da bo Primic v Gradcu postal glava in srce slovenske književnosti v drugem desetletju 19. stoletja. Toda duševna bolezen, ki jo je še menda pospešila Kopitarjeva neusmiljena ocena njegove čitanke, mu je zaprla navdušeno besedo in iztrgala pero iz neutrudnih rok.

Koroško slovstveno sporočilo jezuitov so sedaj nadaljevali ljudski pevci, med njimi je najpomembnejši tkalec *M i h a A n d r e a š*, ki je zložil dvoje, troje pesmi, v katerih se kaže resničen pesniški dar. Za ljudsko prosveto se je na Koroškem trudil *M a t i j a A h a c e l j*, tajnik Koroškega društva za pospeševanje poljedelstva in obrtnije, učitelj matematike in poljedelstva. Bil je velik človekoljub in voditelj celovškega slovstvenega krožka, iz katerega je vzrasel Slomšek. Izdal je *P e s m e p o K o r o š k i m i n o Š t a j a r s k i m z n a n e*, enokoljko popravljene ino na novo zložene (1833. l.). To so večinoma pesmi novincev, poetičnih šušmarjev, največ jih je prispeval Slomšek, med temi tudi nekoliko dobrih, potem Orožen, Andreaš, Globočnik, Lipold, Jarnik, Krumpak, Volkmar in drugi. Opevajo jutrnjo in večerno razpoloženje, dobro voljo, letne čase, hvalo različnih stanov, vzdihovanje po mladosti, po večini so brez poetičnega doživetja, vsakdanje, prisiljene. Z njimi je hotel Slomšek, ki je oče te pesmarice, doseči, da bi ljudstvo opustilo »vse nesramne, umazane, klafarske, nespodobne pesmi«. Toda po obliki in vsebini so bile take, da ljudstva niso mogle ogreti. Zaslužile so Prešernov zbadljivi napis:

»Ne čúdi se, nesláne
De pésmi bodo bráne,
Lej púre vábi: ,Púri, púri!
in bôžje vólke: ,šúri, múri!«

V vseslovensko preporodnem duhu deluje na Koroškem prav za prav edino Urban Jarnik, ki objavlja slovenske pesmi v Carinthiji, piše narodopisne, zgodovinske članke in sestavlja pobožne, poučne ter zabavne knjige za ljudstvo. Njegove pesmi odlikuje precej popolna oblika in tudi misli so iskrene in poetične.

Pomemben je Jarnik zlasti kot jezikoslovec. Ko je celovški tiskar Kleinmayr hotel ponatisniti Gutsmanov slovar, se je Jarnik temu uprl in obljubil, da bo napisal sam nekaj boljšega. In tako je nastal njegov *P o s k u s s l o v e n s k e e t i m o l o g i j e* (*Versuch eines Etymologikons der slovenischen Mundart in Inner-Oesterreich* [1832. l.]). Z njegovo pomočjo je Kopitar dokazal, da so Brižinski spomeniki slovenski, a ne češki, kakor je bil trdil Dobrovský.

Tudi Goriška se je prebudila v slovstveno življenje. Njen buditelj je bil Valentin Stanič, dobrosrčen, plemenit človek. Bil je ljudstvu vodnik, svetovalec in učitelj. Organiziral je šolstvo, daroval svoje premoženje za gluhonemnico, ustanovil Društvo zoper trpinčenje živali, cepil prvi po Jennerju koze na Goriškem. (Pravijo, da sam s trnom.) Na solkanški cesti je baje ustavljal voznike, ki so pretepali živino ali pa jo preoblagali ter jih tiral pred sodnike. Bil je tudi vnet hribolazec, ki je prehodil najvišje gore v domovini in na tujem.

Pesnik ni bil, dasi je zložil ali vsaj poslovenil mnogo pobožnih pa tudi nekaj posvetnih pesmi, ki so se nekoliko v tisku, nekoliko v rokopisu širile med ljudstvom. Največ pesmi je poslovenil iz nemške Mildheimove Pesmarice, nekaj pa tudi iz Bürgerja, Klopstocka, Stolberga, Gellerta, Schlegela in drugih.

Lm Hake

Boj za enotni slovstveni jezik in črkopis

Kopitarjevi nazori o jeziku in pravopisu so padli na plodna tla v osebnosti in delu *Matevža Ravnikarja*. Ta je po teh načelih in po Vodnikovem vzgledu vrgel iz slovenske proze tuje primesi ter skušal upostaviti naš slovstveni jezik s pomočjo kmečke govorice v slovenski in slovanski pristnosti. Njegove *Zgodbe sv. pisma za mlade ljudi* (1815.—1817. l.), ki jih je bil poslovenil po Krištofu Schmidu, so postale vzor za slovensko prozo do Levstika. Njegov slog je kratek, jedrnat, skladnja slovenska. Ravnikar je rabil stare, deloma že pozabljene izraze ter jih napolnil z novim življenjem. Očitali so mu pa, celo sam Prešeren je bil med njegovimi zoprniki, da ni prav, da ljudsko govornico neopiljeno uvaja v knjigo, zlasti ker na drugi strani preveč gleda na slovniško in slovsko čistost. Zato je baje Ravnikarjev slog nerazumljiv. Prešeren je neusmiljeno persifliral Ravnikarjeve jezikovne nazore v *Novi pisariji*. V pisarjevi osebi je upodobil zmaličeno podobo Ravnikarjevih jezikovnih nazorov, v učencu pa pristaša Čopovih estetskih principov glede na slovstveni jezik. Posvetil mu je tudi znani epigram:

»Gorjancev naših jêzik potujč'vavši,
Si krív, de kólne kmêt, molítve brávši.«

Kljub veliki bistrovidnosti se je Prešeren o tem vprašanju motil, in nikdo ne more odrekati Ravnikarju zasluge, da je s Kopitarjem in Vodnikom postavil nepremakljivo osnovo slovenski prozi.

Ravnikarju, ki je ostal zvest narodnjak tudi na sedežu tržaškega škofa ter si mnogo prizadeval, da bi izbojeval slovenščini v tržaških cerkvah tiste pravice, ki so ji šle glede na število slovenskih vernikov, se je posrečilo, da je ustvaril slovensko ljudsko šolo na kmetih in s Cojzovo ter Kopitarjevo pomočjo ustanovil stolico za slovenščino na ljubljanskem liceju (1815. l.).

Prvi in edini učitelj na tej stolici je bil Dolenjec Franc Metelko, ki je 1824. l. napisal slovnico Učna stavba slovenskega jezika (Lehrgebäude der slovenischen Sprache). Ta slovnica bi naj bila nekakšna sinteza nazorov, do katerih sta se priborila v slovenskem in slovanskem jezikoslovju Kopitar in Dobrovský. Metelko je krenil, da bi dojel snov svojega jezika, globoko v živo kmečko, dolensko govornico, slovnisko določiti jo je hotel s filološko metodo Dobrovskega in uresničiti Kopitarjev ideal o popolni slovenski abecedi, o kateri je prvi sanjal že Žiga Popovič 1750. l. ter sta za njim tožila po novem slovenskem Cirilu Gutsman in Kopitar. Metelku pa je sporočil to idejo — Ravnikar.

Metelko je prevzel pouk na slovenski stolici, potem ko je propadel Vodnik, ki ni bil všeč vladi in tudi že prestar in še nekaj manj resnih tekmecev. Njegovi učenci so bili: Prešeren, Koseski, Čop, Kastelic, Potočnik, Cigler in drugi. Kot učno knjigo je hotel uvesti Vodnikovo slovnico, česar pa vlada ni dovolila. Tudi po letu 1850., ko so stolico slovenskega jezika preložili na gimnazijo, je učil Metelko slovenščino še nekaj let. Tu so bili njegovi učenci: Levstik, Stritar, Erjavec, Tušek, Jenko, Mandelc, Zarnik in dr. Poročajo, da je bil Metelko kot učitelj čudak. Razlagal je izvrstno, toda učencev ni nikdar izpraševal. »Naloge je nosil, kdor je hotel, katero je hotel in kadar je kdo hotel.« Pravijo, da je imel posebnega strežaja, ki mu je plačeval 50 gld. na leto, da mu je miril poredne šolarje v nedeljski šoli. In še ob smrtni uri je zapustil 50 gld. ustanovnine za tistega pripravnika, ki bo ob nedeljah »pri katehetovi uri mir delal«.

Bil je preprost, pohleven človek, ki je živel kakor dolenski kmet. Nosil je nad 30 let vedno isto zeleno suknjo, pokrit je bil z velikim kosmatim cilindrom ter je nosil v petek in svetek ogromen dežnik

*V Metelko je imel še l. februarja 59
1812. l. francijskega sestavljen v vrh
poslušnostih, kakor dobaenje
notorizirani njegovih pridij.*

iz rdeče svile. Pri skromni plači je tako rekoč pri-
stradal 80.000 gld., ki jih je zapustil revežem.

Kopitar in Ravnikar sta vcepila v Metelkovo srce misel, da bi kot drugi Ciril reformiral slovenski črkopis, kar je tik pred njim poskušal Štajerec Peter Dajnko v Slovnici slovenještajerskega govora (Lehrbuch der windischen Sprache 1824. l.), in kar se je s Kopitarjevo pomočjo desetletje prej sijajno posrečilo Vuku Karadžiću, o čemer pa je že sanjal Popović, razmišljal Gutsman ter razpravljaj Primic. Metelko si je naložil nalogo »rimskega Cirila« ter je sestavil nova znamenja za ojevske in ejevske reflekse v dolenjskem govoru, znak za polglasnik, za lj in nj, š, č, z, ž, c ter h. Oblika njegovih črk je nelepa, večinoma posneta po cirilski abecedi. Najbolj so se smejali znamenju za ž, ki ga je Zupan prvi imenoval žabica. To ime se je prijelo vse Metelkove abecede. Avstrijska vlada je spočetka Metelkove črkopisne reforme podpirala; naložila je Metelku, naj spiše v metelčici šolske knjige. Zato je hitro spisal dva abecednika, računico in šolsko slovnico. Oblast je najbrže tako mislila zdrobiti rastoče narodno slovstvo pri Slovencih.

Pozneje je Metelko urejeval Vodnikovo slovarsko zbirko, ki mu jo je bil izročil Ravnikar. Slovarsko delo pa je počasi napredovalo, zato ga je zbodel Prešeren s puščico: »Abecedarju«.

Metelkova slovnica je veliko filološko delo. V predgovoru ponavlja Kopitarjeve misli o Slovanih, o starocerkveno-slovanskem slovstvu in njegovi domovini, o južnoslovanskih jezikih, kar je bil posnel iz Kopitarjeve recenzije Staroslovenske slovnice Dobrovskega, ki je bila izšla v časopisu: Wiener Jahrbücher der Literatur (1822. l.). Iz istega vira je prepisal tudi prvi brižinski spomenik. Podal je klasifikacijo slovanskih jezikov, kakor jih je razporedil Dobrovský ter kratek pretres slovenske protestantske književnosti in slovenskih slovnice. Slednjič

govori še o svoji črkopisni reformi ter priznava, da uporabljaja etimološko metodo Dobrovskega.

Nato podaja črkopis, ki šteje 12 novih znamenj, ki pomenijo glasove, ki še dosedaj v slovenskem črkopisu niso imeli posebnih znamenj, deloma tudi glasove, ki jih je bohoričica izražala drugače. Nova znamenja je Metelko stuhtal pod indirektnim Kopitarjevim ter direktnim Ravnikarjevim vplivom. Prvi pa kljub temu ni bil zadovoljen z Metelkovo rešitvijo. Nekatero črke je Metelko posnel po srbski cirilici, druge si je izmislil sam. Jezikovno blago, iz katerega je izpulil niti svoje slovnice, je živ dolenski govor, le narahlo porošen z gorenjščino. Za novi črkopis in književni jezik je Metelko navdušil janzenistično duhovščino ter — vlado. Prva je ustvarila razmeroma bogato pobožno in poučno knjigo v novem črkopisu, poslednja pa ga je uvedla v šole.

Prva kritika zoper Metelkovo slovnico in njegov črkopis se je baje že vzdignila, ko so bile šele tri pole natisnjene. Te je poslal Metelko spiritualu Slomšku, ki je poučeval celovške bogoslovce v slovenščini. Slomšku so ugajale, pokazal pa jih je še Urbanu Jarniku in ta je spisal o teh treh polah kritiko, ki je obsegala devet pol. Po Levčevem poročilu je Jarnik grajal zlasti okornost črk ter prevesno upoštevaje dolenskega narečja.

Nato se je oglasil o metelčici Dobrovský. Slovniki del je pohvalil, črke pa so se mu zdele barbarske. Tudi Staniču, Ravnikarju in Kopitarju niso ugajale, prvi je to Metelku odkrito priznal, onadva pa, ki sta Metelkovo reformo povzročila, sta molčala.

Med duhovščino pa je raslo število zagovornikov Metelkove abecede, pa tudi nekaterim posvetnjakom se je zdela imenitna. Njen prvi podpornik je bil trgovec Dežman, stric Dragotina Dežmana, ki je menda Metelkovo slovnico založil ter dal nad svojo hišo vklesati napis v metelčici. Nagrobni napis, ki

mu ga je zložil Metelko, pravi, da je bil Dežman »perjatelj homeopatiji in slovenščini«.

Pisatelji-metelčičarji pa so bili: Janez Zalokar, Blaž Potočnik, France Jelovšek in Jožef Burgar. Zalokar je pisal najbolj lep in pravilen jezik. Izdal je abecednik, več molitvenikov in obširno knjigo: *Umno kmetovanje in gospodarstvo*. Potočnik je napisal nekaj molitvenikov ter več šolskih knjig. Bil je tudi spreten nabožni in posvetni pesnik. Pridno je sodeloval pri Kranjski Čbelici. Posrečilo se mu je, da je v svojih pesmih zadel narodni ton. Udejstvoval se je tudi — kot časnikar pri Slovenskem Cerkvenem Časopisu, urejeval Ljubljanski Časnik ter pomagal pri slovarskem delu. Najvnetežji zagovornik Metelčice pa je bil Burgar, slovniško izobražen pisatelj. Prevajal je povečini povestice Krištofa Schmida.

Celih šest let ni prodril v javnost noben glas kritike o metelčici. Njeni pristaši so se shajali pri Burgarju v ljubljanskem semenišču, nasprotniki pa pri skriptorju licejske knjižnice Kalistru. Med poslednjimi so bili najglasnejši zastopniki mladega slovenskega posvetnega izobraženstva: Čop, Prešeren, Smole, pa tudi duhovnik Zupan. Pravijo, da je tudi šolska mladina bila vsa zoper Metelkov črkopis ter se je Metelko komaj otepal kritičnih dijakov.

Šele 1831. l. je počil prvi glas v javnosti zoper njegov črkopis. Celovška Carinthia je tisto leto v 20. številki prinesla dialog o metelčici, ki ga je napisal Zupan. Smisel Zupanovega ironičnega dialoga je, da se more slovenski črkopis zboljšati le na podlagi latinske abecede. Metelčico imenuje grafičnega hermafrodita, ki šteje med slovenskimi pisatelji le dva prijatelja. V 25. številki Carinthije mu je odgovoril Burgar, ki je dokazoval, da ima metelčica dosti pristašev zlasti med duhovstvom. Poudarja, da so vsi Zupanovi nasveti prepozni, ker je novo abecedo pohvalil — Kopitar. V 32. številki ga je Zupan zavrnil,

ponovil vse svoje očitke ter vzkliknil: »Slovenci, ne pustite, da bi se vam Ciceronov, Fenelonov, Miltonov, Franklinov in Bodonijev alfabet pokvaril s srbskimi čirečarami.«

Pravde ni hotelo biti konec in v 39. številki je Burgar ponovil, da je Metelkov črkopis vzklik iz potrebē, ki so jo čutili vsi Slovani ter da je Metelko svojo nalogo dobro izvršil, nelepih črk pa ni kriv on, temveč črkorezec.

Zdaj so se zganili tudi Štajerci. Najprej je nekdo, ki se je podpisal Winde, v 53. številki branil novi alfabet, prihodnje leto pa je Anton Murko dal v Gradcu na svetlo: *Teoretično-praktično slovensko slovnico za Nemce po slovenskih govorih na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem in Prekmurskem.* (Theoretisch-praktische slovenische Sprachlehre für Deutsche nach den Volkssprecharten der Slovenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarns westlichen Districkten.) ter Slovensko-nemški in nemško-slovenski slovar (1832.—33. l.). V slovnici je Murko zavrnil Metelka in Dajnka, ter povedal, zakaj ni pisal ne v metelčici ne v dajnčici: njegova slovnica je namenjena vsem Slovincem, novi pisavi nista upravičeni, dokler se ji ne oprime večina najboljših pisateljev, reformirana slovenska abeceda pa mora biti posneta po latinski, ne cirilski pisavi.

Tako je Murko zatrl dajnčico na Štajerskem ter nastavljal sekiro tudi na metelčico, Slomšek je namreč v 10. številki Carinthije 1832. l. oznanil Murkov slovar in slovnico ter svetoval Slovincem, naj opuste metelčico, ker se je nočejo oprijeti najboljši pisatelji in ker je že toliko dobrih knjig v bohoričici spisanih.

Ko so odklonili metelčico slovstveni zastopniki slovenskih obrobni skupin, je odbila njena ura tudi na Kranjskem. Mlada generacija si je ustvarila lite-

rarno glasilo *Krajnsko Čbelico*, ki ga je dajala na svetlo v bohoričici. Že to je bil hud udarec za metelkovce, saj se jim je izneveril celo Potočnik. Še huje pa jih je zbolel drugi zvezek, ki je prinesel Prešernovi pesnitvi »Nova pisarija« in »Črkarska pravda«.

Krajnska Čbelica

Že v drugem desetletju 19. stoletja je moč slovenske preporodne misli tako narasla, da so nekateri začeli misliti na literarno glasilo. 1824. l. so snovali trije duhovniki: Andrioli, Cigler in Holzapfel literarni časopis *Slavinjo*, toda odpor duhovske in posvetne gosposke jo je v kali zatrl. Slovensko duhovno ozračje pa je bilo tako polno pesmi, da je vabilo celo janzenistične pisatelje od sestavljanja molitvenikov in katekizmov na tekmo z Vodnikom. Mladina, ki je doraščala, je v dobi Ilirije hodila v Vodnikovo šolo, zdaj pa je trepetala v romantičnem zanosu, ki jo je na glas klical v poezijo. Po vsej domovini so bili raztreseni pevci, ki so zlagali slovenske pesmi. Čakali so samo moža, ki bi jih združil ter jim ustvaril glasilo, da bi mogli ljudstvu razodeti to, kar jih je vznemirjalo in opajalo v tišini. Pričakovali so tudi kritika, ki bi njihovemu delu določil vrednost ter jim pokazal nove poti. Tudi izobraženo meščanstvo je pod vplivom zunanje in notranje političnih dogodkov, Linhartovega, Cojzovega in Vodnikovega dela pričelo kazati zanimanje za narodni preporod in njegov književni obraz. O tem priča Čopova kritična miselnost o novem slogu slovenske poezije, ki bi v nemal zlasti izobražence, vzgojene v tuji književnosti. Ta miselnost priča, da je slovenska romantika sad naraščajoče gospodarske in politične moči slovenskega meščanstva oziroma dotoka pomeščanjene

kmetiške telesne in duhovne sile v slovenska mesta. Tudi Prešernova pesem, ki je po svoji notranji vsebini obče slovenska, oziroma obče človeška, je po zunanji podobi izrazito meščanska. Le pobočne slovstvene struje: pobožna pesem, versko propovedništvo, poučna knjiga itd. so neposredno dramile dušo slovenskega kmeta.

Mož, ki je ustvaril naši dobi poetično glasilo, je bil Miha Kastelic. Ta se je oglašal v Ilirskem listu 1828. l. s sladkobnimi slovenskimi in nemškimi verzi, ki so bili taki, da so ga pozneje usposobili, da je delal slaščičarjem zaljubljene verze na medene potice. Prihodnje leto pa je zbral posvetne in cerkvene izobrazence: Čopa, Prešerna, Zupana, Potočnika, Holzapfla, Ciglerja, Kosmača, Grabnerja in še nekatere. Gotovo mu je zavest o Čopovi učenosti in kritični sposobnosti ter Prešernovi genijalni pesniški nadarjenosti dala potrebno vnemo. In tako je 1830. l. izšel prvi zvezek Krajske Čbelice kot pesniški izraz mladine, ki se zaveda duhovne zveze s prejšnjimi generacijami, stremi pa v nove, višje pokrajine duha.

V uvodni pesmi Prijatlam Krajnšine omenja Kastelic Pisanice in Vodnika ter praznoto, ki je zazijala v našem slovstvu po njegovi smrti. Izjavlja v imenu mladega rodu, ki ga je bil vnel vzgled drugih Slovanov, da »narodu spet prederzujemo se peti«. Še na nekem mestu omenjajo Čbeličarji »mojstra pevcov« Vodnika ter tako odločno izpovedujejo voljo, organično nadaljevati delo, ki so ga bili pričeli predniki. Poleg te pietetne manifestacije pa že šume in valove skozi prvi zvezek mogočni ritmi Prešernovega Slovesa od mladosti. Poleg Slovesa je priobčil Prešeren v prvem zvezku še Povodnega moža in Lenoro. Tudi ti pesnitvi zvenita v globokem epigonstvu in prozaični dolgovoznosti drugih Čbeličarjev kakor zvonova. Kastelčeve pesmi razodevajo sicer spretno oblikovanje

doživetij erotičnega temperamenta v preprostih pesniških merah, vendar ne prepričajo človeka niti toliko, kolikor Vodnikove; preveč je v njih igre, mehkužnosti in medle zaljubljenosti. Šele v petem zvezku Čbelice 1848. l. je dosegel Kastelic zrelost v dveh revolucionarnih pesmih. Medtem ko žari iz Prešernih pesnitev velika, trpeča in misleča duša, ki polje v življenjskem trpljenju preko mej klasičnih ritmov, se košati v Kastelčevih stihih namesto doživetja manira in poza. Pravilne pa so glede na jezik, ki je sem ter tja čistejši kakor Prešernov.

Še spretneje je poudaril Kastelic dvojni Čbelični obraz v 2. snopiču (1831. l.). Tam beremo že na prvih straneh Vodnikovo duhovno oporoko Moj spominik in šaljivko Vinske mušice. Zdaj je pritegnil Kastelic celo Korošca Jarnika s pesmijo Zvezdje (Zvezdišče) v kolo mladine. Prešeren pa poje v nji prve sonete, romanco *H č e r e s v e t*, ki jo je prepesnil »po španski šegi« in drzno zabavljico *N o v o p i s a r i j o*. Tu je brezobzirno razgalil estetsko revščino Metelkovih učencev, prizanesel ni niti Ravnikarju niti Kopitarju. Zavedal se je že svoje pesniške genijalnosti in trdne Čopove kritične podpore. Čutil je, da ga ti sili vodita visoko nad obzorje slovenske duhovne revščine v plemenito tekmo z največjimi evropskimi pesniki.

Tretji zvezek Čbelice (1832. l.) je vsul pred začudene Slovence poleg Vodnikovih, narodnih slovenskih, hrvaških in srbskih pesnitev šopek najraznovrstnejših Prešernovih umotvorov od vedre *R o m a n c e o d T u r j a š k e R o z a m u n d e*, življenjsko radostne *S o l d a š k e*, ostrih dasiravno dobrodušnih *S r š e n o v*, s katerimi je Prešeren bolj živo upodobil svoje slovstvene sodobnike, kakor so se mogli sami s svojimi literarnimi deli, soneta *Č r k a r s k e p r a v d e*, s katero je predrzno dregnul v slovenski abecedni prepir, ki je prav zaradi tega soneta razbesnel v abecedno vojno, soneta *P t u j o — b e s e d a r j e m*, s katerim je zavrnil Zupanovo pesem *K r a j n e c*

dolžen hrovatenja ter njegovo jezikovno zbrojo, do sonetov *Strah* in *Smrt* (*Memento mori*), ki razodevata veličino njegovega razmišljanja o ljubezni, življenju in smrti.

Zdaj je napočil Čopov trenotek. Tihi uživalec umetnin svetovnih slovstev se je prelevil v razumnega in ostrega literarnega kritika. Bil je bližnji rojak Prešernov ter je imel menda že v najzgodnejši mladosti dobrodejni vpliv na oblikovanje pesnikove osebnosti. Neugnana in nenasitljiva vedoželjnost ga je gnala v šole. Dovršil je gimnazijo kot Vodnikov učenec v Ljubljani in na Dunaju, stopil nato v ljubljansko bogoslovno fakulteto, ki jo je po triletnem študiju zapustil. Poiskal si je profesorsko službo na reški gimnaziji. Od tu ga je gnal duh po dveh letih v Lvov, od koder je po petih letih prispel nazaj v domovino. Tu je opravljal profesorsko službo na liceju, hrepenel pa je le po tihem znanstvenem delu, zato je po Kalistrovi smrti postal 1830. l. knjižničar v Licejski knjižnici. Dolgo časa je mislil na to, da bi postal univerzitetni profesor, kar se mu je mimogrede in nekoliko drugače, kakor si je bil predstavljal, posrečilo v Lvovu.

Čopova največja misel in strast je bila lepa knjiga, čeprav je bil učen klasičen in moderen jezikoslovec. (Govoril in pisal je 19 jezikov.) Vendar se ni ogreval za filološka spoznanja, ni ga zadovoljeval zunanji obraz klasične niti moderne umetnine, hrepenel je, da bi prodrl v bistvo človeškega duha, upodobljenega v besedni umetnini. Po vzoru največjih romantičnih estetikov tedanje dobe je skušal doumeti antiko in moderno romantiko, združiti jih ter obseči z umom in srcem vse, kar so ustvarili veliki narodi. Posebno je ljubil romanska slovstva, bil pa je doma tudi pri Germanih in Slovanih. Od dubrovniške renesančne drame in epopeje preko globokega poznanja slovenske literarne preteklosti ie hitel njegov duh k severnim Slovanom. Zaradi svojega bivanja v Lvovu

je najbolje poznal poljsko slovstvo, pa tudi Čehov in Rusov ni zanemarjal. Mickiewiczev Gospod Tadej (Pan Tadeusz) mu je bil najdražji slovanski spev, ki ga je razumel bolje in ljubil krepkeje kakor večina takratnih poljskih kritikov in bravcev.

Čop ni bil človek, ki bi svoja spoznanja in do-
gnanja pisal za druge, kvečjemu da jih je razlagal
najbližjim prijateljem. Podoba je, kakor da bi nje-
gova tiha in bolestna duša iskala tolažbe v pesniških
podobah drugih, zato je tudi vse svoje izvirno in pri-
dobljeno duhovno bogastvo odlagal v dušo prijatelja
Prešerna, o katerem je vedel, da je obdarjen z mo-
gočno oblikovalno silo. Njuno duhovno sožitje je brez
primere v svetovnem slovstvu in nikdar ne bomo
mogli doumeti, koliko je Prešeren dolžan Čopu.

Le v najbolj kritičnih trenutkih je Čop povzel
besedo in še takrat je potreboval zunanje vzpodbude.
Da se mu je po izidu 3. zvezka Čbelice in Čelakov-
skega kritike o njej zdel pripraven trenotek, da
spregovori, je vzrok v prepričanju, da nadaljnja raz-
dvojenost v slovstvenem jeziku in črkopisu pomeni
veliko oviro za zmago njegovih estetskih in prepo-
rodnih načel.

Videl je škodoželjni nasmeh avstrijskih biro-
kratov, razdvojenost med duhovstvom in peščico svo-
bodomiselnih izobražencev, vedel pa je tudi, da je
moč Prešernovega genija dovolj krepka, da vzdrži
stavbo samostojne slovenske kulture. Zato je priobčil
v 6. številki Ilirskega lista 1833. l. prevod kritike o
Čbelici, ki jo je bil napisal v Časopisu Češkeho mu-
zeuma Čelakovský. Ta pripoveduje v svoji kritiki, da
bi se bil rad naučil slovenščine, pa da je že obupal,
ker ni vedel, po kateri knjigi bi se učil. Slednjič je
vendarle našel takšno knjigo — Čbelico. Nato ocenju-
je posamezne pesmi, zlasti hvali Prešernove. Dal je
natisniti sonet Č r k a r s k a p r a v d a, kar mu je
dalo priliko, da je obsodil metelčico ter priporočil
Slovincem češki pravopis. To kritiko je Čop opre-

mil z lastnimi opombami, naperjenimi zoper metelčico. V nadaljnjih kritičnih in polemičnih dostavkih pa je dodal bistroumen pogled na sodobno slovensko slovstvo. Njegov umetnostni ideal je originalna slovenska poezija po svetovnih klasičnih in modernih slovstvih. Hvali sicer filološko delo pobožnih in poljudnih pisateljev, toda pred očmi mu lebdi podoba slovenske poezije, v kateri bi se kakor v žarišču zbrali najsvetlejši žarki svetovnih slovstev v novo narodno luč. Ne sluti, da je treba za oblikovanje samorodne narodne poezije poznavanja vseh globin in višin narodnega življenja. Prešeren je to vedel. Zato je Čopovo prepričanje izražal ne v razpravah, temveč v jedru svojih pesniških umotvorov, kamor so se mu stekali osebni, najgloblji doživljaji s tragiko našega narodnega in socialnega življenja. Velicina Čopove kritične sposobnosti ga je dvigala nad srednje-evropske kritike v predmarcu, toda usoda slovenskega ljudstva ga ni zanimala niti kot snov za pesniške umotvore. Bister pa je Čopov pogled na socialno plat kulturnega razvoja. Poudarja, da ima inteligenca najvažnejši delež pri ustvarjanju in podživljanju kulturnih dobrin, vendar sodi o slovenski literarni preteklosti in sedanosti prehladno. Ko kritikuje Prešernove pesmi, naglašča zlasti njihovo oblikovno lepoto ter se ne ogreva ob njihovem čustvenem žaru, niti ga posebno ne zanimajo njihove miselne globine. Najbrže je ta hladnost izraz Čopove tihe, nebojevite narave, ki ni nikdar hotela zmagovati s patosom, temveč s silo stvarnega znanja.

Čopova duhovita in sarkastična kritika, ki pa je vendar bila stvarna in objektivna, čeprav je narahlo napovedovala boj zoper Metelkovo abecedo, je resnično zbudila ostro kulturno borbo. Prvič se je v našem slovstvu vnel prepir, če izvzamemo polemike med protestanti in katoliki v 16. stoletju, med operozi in jezuiti, ko sta si stala nasproti dva svetovna nazora. Čop je govoril v imenu mlade generacije, ki

je bila svobodomisleno usmerjena, prežeta z novimi gesli političnega in kulturnega ter narodnostnega gibanja, na nasprotni strani pa je vodil boj Kopitar, ki je lezel vedno bolj v avstrijsko kulturno in politično miselnost predmarčne dobe. Nedolžni problem slovenskega črkopisa je razkril prepad, ki je zeval med janzenistično duhovščino in njenimi birokratskimi zavezniki ter mladimi svobodomiselnimi posvetnjaki. Res da so v tej polemiki malo govorili o bistvu, ki je ločilo oboje taborov ter so navidez razpravljali samo o slovničnem vprašanju, vendar je bilo na dnu celotnega gibanja mnogo več.

Čopu je najprej odgovoril Bugar, ki se ni podpisal, v 10. številki Ilirskega lista ter se obregnil ob Prešernove pesmi, češ da niso dosti vredne v jezikovnem pogledu, prav tako pa ne zaslužijo hvale v нравstvenem oziru. Tu je naznačil bistvo spora. Svobodna, estetsko lepa in življenjsko resnična Prešernova pesem je zadonela v duhovni puščavi našega kulturnega življenja kot veliki zvon ter vzbudila veliko pozornost pri posvetnem izobraženstvu, duhovništvu pa, ki je do takrat imelo vodilno mesto v našem pismenstvu, je oznanila, da se šele sedaj prične pravo slovstveno delo, pri katerem bo pa ono brez besede in moči.

Čop je na ta Bugarjev sestavek odgovoril z dolgo razpravo *Slovenska abecedna vojna* (Slowenischer ABC-Krieg), ki je prihajala na svetlo na 17. straneh v posebnih prilogah Ilirskemu listu od 13., 14., 15. in 17. številke. Odgovoril je stvarno, ponovil je prav za prav samo to, kar so bili povedali Jarnik, Murko, Slomšek, Dobrovský in drugi. Hvalil je znanstveno vrednost Metelkove slovnice, grajal pa spet nelepo obliko njegovih črk.

Zdaj so priložili tudi metelkovci svoj skupni odgovor Ilirskemu listu ter so po krivici očitali Čopu strastnost in pristranost. Zbodli so ga tudi zaradi njegove lenobe v pisanju, češ naj le sam poskusi,

kdaj kakšno knjigo napisati. Čop in Prešeren sta jih zavrnila tudi skupno: prvi s člankom v Ilirskem listu v 24. številki, Prešeren pa s tremi, prav za prav dvema satiričnima sonetoma, kajti tretjega je zatrla cenzura, prav na istem mestu v 24. in 25. številki.

To je razkačilo Kopitarja na Dunaju tako, da je poslal v Ilirski list *B e s e d o o l j u b l j a n s k e m a b e c e d n e m p r e p i r u* (Ein Wort über den Laidbacher ABC-Streit). Z vso zagrenjenostjo in ironijo, ki že meji na patološko zlobo, je zgrabil Kopitar Čelakovskega (Bileama), Čopa (pana Macieka, čudnega dehorja) in Prešerna (doktorja in pesnika). Najbolj zloben pa je latinski konec njegovega pamfleta: »Hoc scio pro certo, quoties cum stercore certo, aut vinco, aut vincor, semper ego maculor.« (To vem zagotovo, kadarkoli se z umazancem prepiram bodisi da zmagam, bodisi da sem premagan, vedno se umažem.)

To je bilo celo za mehkega Čopa preveč; v odgovoru, ki ga je spet priložil Ilirskemu listu k 30. številki, je pošteno zdelal Kopitarja, primerno pohvalil Prešerna in opravičil Čelakovskega. Poglavitno besedo pa je prepustil Prešernu, ki je priložil Čopovemu odgovoru pet satir pod naslovom: »Literärische Scherze in August Wilhelm v. Schlegel's Manier. Vom Doctor-Dichter P.«

Prešeren je pogumneje kakor Čop pokazal, kaj je bistvo te besedne vojne. Dasi so njegove satire osebne in navidez posvečene izključno Kopitarju, ki ga imenuje Zoila, suhoparnega gramatika, ki ga besedni umotvor zanima le toliko, kolikor išče in najde v njem besednih napak, kopitarja-formalista, ki je slep za jedro umetnine, epigonskega slovničarja in moralno manj vrednega človeka, ki se zna bojevati samo s cepcem, vendar kaže z njimi v sredo našega kulturnega in narodnega problema.

»Cepec« je končal abecedno vojno, kajti zdaj je celo oblast prepovedala dne 30. novembra 1833. l.

tiskati in izdajati knjige z Metelkovimi črkami. Čop in Prešeren sta rešila Slovence pred usodnim razcepom na literarnem polju ter očistila tudi kulturno ozračje, v katerem se je mogel šele potem do kraja razviti prekrasen cvet Prešernove ljubezenske poezije.

Pripovedujejo nam, kako globoko se je spor zaradi črk zarezal v slovensko kulturno življenje; vsa dežela je bila razdeljena v dva tabora, dijaki so se prepirali med seboj in s profesorji, zlasti z Metelkom zaradi metelčice. V šolah so mučili učence z novimi Metelkovimi črkami zlasti pri verouku, ker so bili vsi katekizmi natisnjeni v tem črkopisu. Šele 1848. l., ko je Bleiweis zadušil poslednji Metelkov poskus, da bi uveljale njegove črke, so iztrebili metelčico iz šol.

Poleg Kastelca in Prešerna so pri Čbelici sodelovali še: Blaž Potočnik, Janez Cigler, Jurij Grabner, Ignacij Holzappel, Jernej Levičnik, Jurij Kosmač, Jakob Zupan, Urban Jarnik, Jožef Žemlja, Miha Tušek, Janez Čop, Emanuel Kovačič in Matija Šnajder. Ti možje so pomembnejši kot priče rojstva slovenske umetne poezije in kritike kakor pa samostojni tvorca. Nobeden se ni s pesniškimi deli niti od daleč približal Prešernu niti ni dosegel Čopove kritične sposobnosti. Najoriginalnejša glava med njimi je bil Zupan, profesor na ljubljanskem bogoslovju. Bil je Vodnikov in Kopitarjev učenec, velik slavist, lahko bi rekli panslavist. V vseh jezikih je iskal slovanskih oblik, najrajši bi sploh ves svet poslovanil. Levec nam je ohranil zgodbo, ki do dobra označuje Zupana in njegovo miselnost: Ko je Zupan v teologiji predaval in prišel do kake besede, udaril je ob mizo in zavpil: »Tudi to je slovansko! Vse imamo!« In vsa šola mu je odgovorila: »Pa ne znamo!« — In zopet reče Zupan: »Le iščimo!« — Poslušalci pa so odgovorili:

»Da dobimo!« Leta 1832. je pisal v Ilirskem listu: »Po mnenju grofa Gilforda in princa de Ligne ne moremo niti latinščine niti grščine do dobra spoznati brez slovanščine. Kakšna vzpodbuda za študij tega najbolj razširjenega in najstarejšega jezika na božji zemlji, če si prijatelj izčrpnega znanja.«

Zupan se je oglašal že od 1828. s pesmimi in članki v Ilirskem listu. Največ pesmi pa je priobčil v Čbelici. V Ilirskem listu je med drugim priobčil 500 slovenskih pregovorov. Njegove pesmi pa so nejasne, nerazumljive, polne novih besednih tvorb, predrznih skovank in nerazumljivih izrazov. Vendar slutiš iz njih gorko ljubezen do naroda in jezika. Najbolj branja vredni sta še pesmi o znamenitih Sloven-
cih: **K r a j n s k i P l u t a r č i k** in pa poskus rimane zgodovine Slovencev: **K r a j n s k i N e s t o r č i k**.

Ker je nekdo v Ilirskem listu očital, da ima slovenski jezik preveč šumevcev in sičnikov, je Zupan zložil več pesmi, v katerih ni bilo besede, ki bi vsebovala te glasove. Tudi v Čbelici je priobčil dve brezdušni skovanki: **T a d l i p o S i d i p u**, ki ima sicer dve besedi z glasom s, in pa **H v a l e p o M e t r o d o r u**. Njegovo originalno »pridnost« je nagradil Prešeren z napisom: »Čebélice pésmam brez s in c.

„Brez cêtov têče vír mu Hipokréne,

In êsov v pésmah njêga nájti ni!“

„Zatórej nímajo nobêne cêne,

Zató so pésmi tíste brez solí.“«

Zupanovo slovansko čuvstvo se nam kaže tudi v tem, da je prvi prevajalec srbske in hrvaške narodne pesmi, zlasti prevod Hasan-Aginice je lep. Tudi odlomke iz Kraljedvorskega rokopisa je slovenil za Čbelico. Dobri so Zupanovi šestomeri, v katerih je prvi v našem slovstvu uporabljal »ponarejene« spondeje.

Zaradi spora s škofom Wolfom, ki ga je bil zasovražil, odkar je zbral nekoga drugega za ljubljanskega kanonika, so Zupana internirali 1833. l. v Celovcu.

Potem se ni več dosti udeleževal na slovstvenem polju.

Od ostalih Čbeličarjev je treba omeniti še Ciglerja, poznejšega višnjanskega župnika. Njegove basni v Čbelici so sicer brez vrednosti, pomemben pa je kot utemeljitelj slovenske povesti. Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov (1836. l.) je povest ki se je ljudstvu priljubila ter je še 1858. l. navduševala Levstika, ki je hvalil vsebino, dasi ni bil zadovoljen z dušeslovnim risanjem značajev, s ponavljanjem dogodkov in z neverjetnimi prizori.

Kosmač je za Čbelico pesnil basni in zlagal plitve pesmi o letnih časih. Zato jima je zložil Prešeren zabavljici:

»Čebélice pravljíčarjem.
Pravljíca po Ezóp' od vás zapéta,
Več níma slásti, kákor jéd pogréta.

Čebélice pévcom létnih časov.
Kdor govoríti kàj ne vé,
On vréme hval' al tóži;
Kdor pévcev péti kàj ne vé,
Od létnih časov króži.«

Kosmač je prevajal tudi povesti Krištofa Schmidata ter se je še v noviški in glasniški dobi trudil, da bi ustvaril originalno slovensko povest.

Levičnik je zložil za Čbelico le nekaj pesmi, prav tako Holzapfel. Oba je dovolj karakteriziral Prešeren z epigramom:

»Lesníčniku in Levíčniku.
Kakó bi néki sládke pél Lesníčnik!
Kakó bi néki práve pél Levíčnik!«

Tušek je slovenil Schillerjeve pesmi, prestavil je tudi Bürgerjevo romanco Cesar in opat, ki se je ž njo trudil že Stanič.

Prav tako nepomemben je Grabner, ki pa si

je pozneje kot prefekt v Alojzijevišču pridobil za sluge z vzgojo mladega pisateljskega naraščaja.

Dasitudi je Čop zmagal v abecednem boju, je vendar Čbelica začela hirati. Janzenistični duhovnik in cenzor slovenskih knjig Pavšek se je pritožil, da cenzurira Čbelico Čop, češ da namenoma pušča v javnost Prešernovo pesem, ki je pohujšljiva. Dosegel je, da so ovrgli Čopovo cenzuro 4. zvezka Čbelice ter poslali rokopis vrhovnemu cenzorju Kopitarju. Ta je hotel uradno opravičiti Pavškovo ovaduštvo in nazadnjaštvo, toda Čopu se je posrečilo, da je raztrgal njegove zanke in 4. zvezek je izšel 1834. l. Toda ta grda afera je omajala Čopovo cenzorstvo in Kastelic ni upal 5. zvezka dati v cenzuro do 1848. l., ko je rojila Čbelica petič in zadnjič v kratki dobi tiskovne svobode.

Krajska Čbelica ima epohalen pomen za naše slovstvo. Ne glede na to, da je dala glas Prešernovi pesmi, kar ji samo zagotavlja neminljivo vrednost, je združila pomembnejše slovenske pesnike svoje dobe v enotno literarno družbo, ne glede na politične in slovniške nazore. Metelkovec Potočnik je dajal pesmi v Čbelici na svetlo. Še večja je njena cena, da je sprožila abecedno vojno, ki je zedinila Slovence v črkopisu in književnem jeziku. Varovala je stik s slovensko literarno preteklostjo, prinašala najlepše sodobne literarne umotvore, ustvarjala pa tudi zanimanje za slovanska slovstva, zlasti za srbohrvaško in češko.

Čop je napisal za Šafaříkovo Zgodovino slovenskega jezika in književnosti pregled slovenskega slovstva. Ustvaril je življenjepisni ter bibliografski sistem, ki ga je sestavil sicer zelo natančno in vestno, vendar nekoliko hladno, kar dokazuje, da Čop ni pisal zaradi zanimanja in ljubezni. Veliki poznavalec svetovnih klasičnih in modernih slovstev motri slovensko literarno »revščino« tako hladno, da človeka osupne, zlasti to, da niti za Prešernovo pesem ne

najde rahlejšje besede, kakor da Prešeren spretno uporablja tuje pesniške oblike. Tudi v kritiki o Čbelici v Ilirskem listu ni prav za prav napisal nobene toplejše besede o Prešernovi pesmi. Toda tam je bilo to razumljivo, kajti Čop, ki je baje nagovoril Prešerna, da je pričel pesmi objavljati, se je menda iz nekake sramežljivosti branil mečjih besed, sedaj pa, ko je pisal za svet, bi vendar moral topleje oceniti vrednost Prešernovih pesmi. Podoba je, da je morala biti Čopova živa beseda prepričevalnejša in navdušenejša, sicer bi težko razumeli Prešernove slavaspeve na »čudnega dihurja«.

Njegova tragična smrt (6. julija 1835. l. v Savi) je nasiloma pretrgala njegovo vodništvo pri Krajnski Čbelici ter mu obenem onemogočila tiho uživanje poetičnih umotvorov in prekrižala načrte, ki jih je snoval za naše slovstvo.

France Prešeren

Leta 1800. se je porodil Slovencem narodni genij. Tudi neznatni in nepoznani narodi imajo srečo, da jim usoda ob svojem času daruje življenjske in duhovne vodnike. Zlasti slovanski narodi so dokazali s svojim kulturnim življenjem v prvi polovici 19. stoletja, da napredujejo in ustvarjajo v najugodnejših socialnih in političnih razmerah. Tam, kjer bi se član velikih in svobodnih narodov izmaličil v zagrenjenega sužnja, je Slovan pel in sanjal o človeškem bratstvu, veroval v lepoto in smotrnost slovanstva, v dobroto sočloveka ter oživljajočo moč umetnosti. Stoletja je spala ustvarjevalna sila slovenstva. Slovenec je izgubil znamenja živega občestva. Toda v njem je živela volja po vstajenju. Tajni poziv je drhtel skozi strani slovenskih katekizmov, abecednikov, molitvenikov, prevodov sv. pisma, slovníc itd.

ter je prebudil ob ugodnem trenutku stvarnika slovenske besede, slovenske besedne umetnine, slovenskega naroda v pravem smislu besede. V Prešernu je prebujeni narod poskočil na noge in zapel pesem o svojem težkem padcu, o dolgih stoletjih suženjstva, telesne ter duhovne tlake, o tihi vdanosti v usodo in silni ter nepremagljivi veri v svobodo.

Slovensko pesem je zapel Prešeren. Res da je bilo takrat evropsko duhovno ozračje polno neke, že k zatonu se nagibajoče romantične melodije. In v romantične ter antične pesniške vrče je natočil Prešeren najdragocenejše narodove sanje, misli in spoznanja, ki so privrela skozi njegovo srce iz milijona živih in milijonov umrlih — nemih slovenskih src. Niti iskrica trpljenja, ki ga je doživel naš človek, ni brez sledu ugasnila. Sleherna dobrot, katero je storil brat bratu ali tujcu, je bila zapisana. Ponižanje in povišanje človeka, čednost in greh, veselje in obup, lepota in hudodelstvo, utrujenost duše in telesa po težkem delu, kratki ostri klici iz veseljstva: ob smrtni uri, v zvezdnati noči, v jesenskem jutru, odmeva-joči v mračni napol živalski napol božji duši, polni lakote, kruha, ljubezni in pravice, osvojevanje sveta in njegovih predmetov in subjektov v slovenskem jeziku, poveličavanje boga in borba s hudičem — sanja o stari pravdi in hrepenenje po svobodi, vse to je živelo od rodu do rodu v osrčju slovenskega ljudstva. O tem so pele narodne pesmi, tožile in prosile molitve in cerkvene pesmi, dokazovale razprave pobožnih pisateljev, prepričevali spisi preporoditeljev in učili slovničarji, toda umetnika, ustvarjevalca ni bilo, ki bi dal vsakdanji narodni epopeji božansko mitično vsebino.

In to je storil Prešeren v svojih poezijah. Sin zdrave kmetiške rodovine raste v sporočilih svojega rodu in stanu. Zgodaj vpliva nanj slovenski duhovniški sloj preko stricev duhovnikov, ki skrbe za dečka. V prvih šolah ga narahlo oveje duh Napo-

leonove Ilirije. Rojak Čop ga vodi od rane mladosti ter mu pripoveduje o čudovitih umetninah svetovnih slovstev. Dunajsko predmarčno ozračje vzbuja njegovo svobodoljubje, duša zatiranega naroda, ki živi v njem, mu pomaga, da zgodaj doume usodo slovenstva v človeški zgodovini. Prekipevajoča duša, nemiren in ustvarjajoč duh, usodna ura v slovenski zgodovini, vodnik Čop, klic romantike zbude njegovo pesem, ki zajame v navidez docela osebni melodiji upanje in strah prebujajočega se naroda.

Od kraja Prešeren niti ne ve, kaj se dogaja z njim. Ne slutí, da je v oblasti nevidne sile, ki piše z njegovo dušo in z njegovim jezikom na bel list slovenske duševnosti nove, v zboru človeške kulture še nezaslišane umetnine. Z mladostno pesmijo je plačal dačo prebujajoči se spolnosti, ki jo je pozneje v »ljubezenski dobi« popolneje kakor Dante podvrgel osnovni misli svojega stvarjanja. Že v mladostnih pesmih vidimo, da je za Prešerna ljubezen — pramati telesnega in duhovnega življenja. V Sonetnem vencu nam pa je v čudovitem prepletanju ljubezni do Julije in naroda sam razodel to osnovo svoje poezije.

»Izdihljeji, solzé so jih redíle
S Parnása mój'ga róžice prič'jóče:
Solze 'z ljubézni so do têbe vróče,
Iz domovínske so ljubézni líle.«

Pomisliti moramo tudi na neizoblikovanost slovenskega pesniškega jezika, zlasti pa na večno petje v vseh človeških slovstvih o ljubezni, ki v vsakomur razumljivi podobi poje o neizmernem, skrivnostnem morju vprašanj, dvomov, upov, slutenj, ki preplavlja sleherno človeško srce neurejeno, kaotično, medtem ko se umetniku razkriva v podobah, ki so »sled sence zarje — unstranske glorie«. Julija, ki je je Prešernova pesem polna, je bila realna ženska. Tudi Prešernova ljubezen do nje je morala biti istinito, zrelo opojno čustvo, na katerem pa se je razbohotila

kakor silje po pomladanskem deževju Prešernova stvariteljska sila ter pognala in razvila prav zaradi te ljubezni in zaradi ljubezni do naroda večni cvet slovenske poezije. Ta pesem je dokaz, da je občestvo ljudi slovenskega jezika večnega, če hočete, božjega izvora, kakor vsako drugo narodno občestvo. Iz njega duhti in žari povečano življenje očetov, nas in potomcev, dokler bo vesoljstvo (το Παν) hotelo. Da pa svetloba tega cveta ne bi izžarela v večno svetlobo, iz katere je rojena, jo sencijo zeleni lističi z Julijinim imenom.

Druga osnovna melodija Prešernove pesmi je boj zoper socialne, politične in kulturne predsodke, ki vladajo človeku. Že vse Prešernovo vnanje lice je izpovedovalo protest zoper tiranijo človeških kast in njihovih smešnih medsebojnih ceremonij. Življenjepisci pripovedujejo, da ni nikdar nosil verižice pri uri, češ da se svobodnemu možu ne spodobi nositi niti zlatih verig. Znana je njegova brezbržnost do modnih predpisov in ves naravni način življenja.

Že v slovesu mladosti je razodel, da v rani mladosti:

Sim zvédil, de vést čísto dôbro d'janje
Svet zani'vati sè je zagovóril,

— — — — —
Sim vídil číslati le tó med námi,
Kar úm slepí z golfíjami, ležámi.«!

Še bolestnejše ga je to spoznanje prevzelo po Julijini dobi, kakor nam pričajo: S o n e t j e n e s r e č e (Čbelica 4. 1834. l.). Ti sonetje so najpretrsljivejši od vsega, kar je Prešeren sploh napisal. Na meji dveh nasprotnih svetov je. Zaradi »uka žeje« se je izločil iz okvirja vaškega življenja, dela in verovanja. Hrepenel je v novi svet svobode, učenosti in pravice. Toda že kot mladenič je spoznal, da je krivo sodil in do iskrene želje po smrti ga je izmučil ta svet, dokler ni okamenelo njegovo »srce preživo« in niso ukrotili njegovega duha »nadlog oklepi«.

Ko je Prešeren izpel ti temeljni melodiji mladosti, bi moral, ako ne bi bil genij narodnega življenja, utihniti. Njemu pa je bilo dano, da je moral in mogel po svojem osebnem porazu prestopiti v službo občestva.

Omenil sem že, da je v ljubezenski dobi, (Liebesperiode jo imenuje sam Stanku Vrazu 1837. l.), drhtela sredi omamnih hvalnic in otožnih prošenj, ki jih je naslavljal na Julijo, energija iskrene ljubezni do suženjskega naroda in propadle domovine. Da, človeku se zdi, da je prav ta melodija že tudi tukaj osnovna! Saj jo tako krepko izraža sedmi sonet Sonetnega venca:

»De bi nebésa mílost nam skazále!
Otajat' Krájna, nášiga sinóve,
Njih in Slovécov vsih okrog, rodóve,
Z domáčmi pésmam' Orfeja poslále!

De bi nam sêrca vnél za část dežéle,
Med námi potolázil razpertije,
In spét zedínil ród, Slovénš'ne cele!«

Čudno je, da tako individualne, kakor so ljubezenske pesmi, obsegajo tako objektivne misli. Saj je vendar pradoživljaj romantične pesmi oseben, enkratni, dasi v svoji življenjski logiki obče veljaven, pri Prešernu pa trga že v »ljubezenski dobi« najslajše sanje o osebni sreči krvava skrb za narod. In vendar ni zato jedro njegovih pesmi nič manj romantično, kakor v pesmih najbolj individualnih pevcev hrepenenja in zavračanja; še močneje gori iz njih Eros, ki je oče stvari in ljudi. Primerjaj prvotni motto iz narodne pesmi, ki stoji na čelu *G a z e l* (1833. l.).

»Ljubezen je bila,
ljubezen še bó,
ko tebe in mene
na svetu ne bó.«

Zato je dragocena Prešernova oznaka Julijinih pesmi kot »sonetov in balad iz ljubezenske dobe«. Z

njo ni označil samo njihove geneze iz ljubezni do Primčeve Julije, niti samo njihove vsebine in oblike, temveč celotno takratno svojo duhovno usmerjenost, ki mu je bila ljubezen najvišje človeško čuvstvo in mati sleherne umetnine.

Še v nemški posmrtnici Matiji Čopu (Ilirski list 1835. l.) blagruje pokojnega prijatelja in vodnika, ker mu je smrt izlečila dvojno rano: nesrečno ljubezen (Sonetni venec!) in razočaranje v smisel življenja zaradi človeškega materijalizma in egoizma (Slovo od mladosti, Sonetje nesreče!). In niti sence o teh dveh doživljajih ni več v slovenski elegiji *V s p o m í n j M a t i j a Č o p a*, ki jo je spesnil za desetletnico prijateljeve smrti 1845. l. (Novice 1846. l.). V njej ni več sledu o osebni bolečini, samo prijateljeva kulturna in osebna veličina sije poveljučana iz nje.

Jeseni 1835. l. je ustvaril Prešeren pesnitev *Krst pri Savici* ter jo je dal na svetlo konec marca prihodnjega leta. Krst je pesnik sam dvakrat razložil. Prvič v uvodnem sonetu, ki ga je posvetil Čopu, kjer poje, da Krst

»Ločitvi od njega mi je hladilo,

Bilá je lék ljubézni stári ráni.«

Drugič jo je razlagal v pismu prijatelju Čelakovskemu dne 22. avgusta 1836. l.: »Prosim Vas, da smatrate moje najnovejše delo: *Krst pri Savici*, ki je izšlo približno konec marca, za metrično nalogo, ki sem jo hotel rešiti tudi zato, da bi si pridobil naklonjenost duhovščine.«

Teh dvoje razlag je delalo prešernoslovcem veliko težavo. Niso mogli razumeti, da je v posvetilnem sonetu pesniška resnica o novem, univerzalnem pogledu na svet in življenje, v pismu pa lastna kritika poeta, ki si je bil o svojem delu le toliko na jasnem, kadar ga je hotel analitično pogledati, da se silno loči od prejšnjih »ljubezenskih« pesmi. Tudi Prešernov »postranski namen« pridobiti si naklonjenost duhovščine ni le nesebičen, temveč izvira iz visoke

težnje, najti popoln in soglasen odmev v vsem narodu — tudi v duhovščini. Zato je v resnici Krst pri Savici spev o pesnikovem prehodu iz subjektivne v objektivno smer, kakor ga razklada Žigon, dasi nikakor ni ob enem prepesnitev Schleglovih traktatov o romantični poeziji, temveč sad Prešernovega prepričanja, da mora tudi v transcendentnih vprašanjih iskati rešitve, ki prija celotni slovenski duši. Poema je sicer posvečena Čopu, vendar idejno, ne oblikovno prekinja z njegovo zamislijo slovenske poezije. Ne samo v najglobljih verskih simbolih, temveč tudi v življenjski vsebini je Prešeren zahrepenel po stiku z ljudstvom.

Še zapada željam kaotične erotičnosti:

»Srcé je prázno, sréčno ní,

Nazáj si úp in stráh želí.«

Toda v pesmi *O s r č e n j e*, ki jo je pozneje po daljšem premišljevanju imenoval *P e v c u*, je premagal osebno bol. Pesnikovo srce je zdaj v sredini med nebom in zemljo. Skozi njega dere vsa bolečina človeka in zemlje in vanj lije božja milost, dasi je zemeljsko trpljenje silneje, zmagoviteje, a vendar:

»Kakó

Bit' óčeš poet in ti preteškó

Je v pèrsih nosít' al pekèl al nebó!

Stanú

Se svôjiga spómni, tèrpi brez mirú!«

Ni slučaj, da je Prešeren v *Poezijah* (1847. l.) zraven te dal natisniti pesem »Nezakonska mati«. Tu je poet res docela pretrgal vezi subjektivnosti, izmotal se je iz labirinta romantične čuvstvenosti, premagal je lastni up in strah in v preprosti pesmi je ujel smisel človeškega trpljenja in življenja. Brez Ane Jelovškove in njenih otrok ne bi imeli tega bisera našega slovstva, ki kljubuje janzenistični ozkosrčnosti in meščanski lažni morali hrabreje nego Nova pisarija ali katera si bodi Prešernova pesem.

Zdaj je šele spoznal pesnik, kje je njegovo mesto

v slovenskem narodnem preporodu. Dočim je dozdej hotel ohraniti nekako vzvišeno stališče kot »Doctor - Dichter«, ki je gledal z rahlo ironijo na Čbeličarje ter je imel za cerkveno strujo v književnosti le pomilovalno kretnjo, je sedaj delal kot navaden delavec v Korytkovi, Kastelčevi in Smoletovi družbi, da bi kritično zbrali slovensko narodno poezijo, da bi oživili v novih izdajah vrednote slovenske literarne preteklosti (Vodnika, Linhart), da bi osnovali Slovencem literarno in javno glasilo, kateremu so ga določili za urednika.

Zdaj se je tudi izoblikoval do zadnje popolnosti njegov nazor o slovenstvu in slovanstvu, kakor ga beremo v njegovih pismih Vrazu.

Ta je bil otrok slovenskega vzhoda. Razodetje njegove mladosti je bil evangelij o vseslovanski regeneraciji: Kollárjev spis O slovanski vzajemnosti. V njegovem šibkem, jetičnem telesu je gorela močna nemirna duša, ki se je morala uveljavljati v širokih načrtih. Vraz je bil prepričan o svojem pesniškem poslanstvu. Toda manjkal mu je literarni jezik. Rodno njegovo narečje je bilo neritmirano, široko tekoče, pripravnejše za impresije kakor pa ekspresije, ki jih je ljubila romantična doba. Bil je mlad, gibek duh, toda premalo ustaljen, menjaval je smeri in načrte. Tudi središčni slovenski literarni krog je grešil nad njim, ker mu ni hotel ali mogel preskrbeti torišča za objavo pesmi. Zato se je oklenil Gaja, ki ga je sprejel za sodelavca pri Danici ilirski. Od zdaj je živel za idejo Ilirstva ter je posvetil svoje hitro dogorevajoče življenje ideji o združitvi slovstvene slovenščine in hrvaščine, tako da bi Slovenci sprejeli hrvaščino kot književni jezik.

Prešerna je hotel pridobiti zato v ustnih in pismenih razgovorih. Ta je zavračal njegova prizadevanja mirno in stvarno, dokler mu ni 26. oktobra 1840. l. v nekem posebnem razpoloženju pisal, da je zanj zvestoba do rodnega jezika sveta stvar, o kateri

ne mara razpravljati. Po ostrih in ironičnih opazkah glede na Gajevo nestrpnost, ki je na primer zahteval, da ne smejo imeti Korytkove Narodne pesmi, ki so jih hoteli tiskati v Gajevi tiskarni v Zagrebu, slovenske, temveč, da morajo imeti ilirsko tendenco, je nadaljeval Prešeren takole: »Španski jezik menda ni bolj oddaljen od italijanščine kakor slovenščina od srbščine, kakor češčina od poljščine, francoščina od italijanščine ali španščine. Upam, da bomo takoj, ko se ti zlijo v enoto, tudi mi govorili češki, poljski, ruski in seveda temprej srbski in če že ne bomo govorili, vsaj umeli se bomo brez učenja. Camoens bi bil vendar moral pisati, če že ne v vseromanščini, vsaj v španščini, kajti španščina je portugalskemu jeziku tako blizu, ali pa morda že bližje kakor slovenščina (kranjski, koroški, štajerski govor) kajkavščini, gotovo pa bližja kakor je slovenščina eklektični ilirščini. Si deus pro vobis, quis contra vos, vendar pomislite, da so tudi Kristusa mogli umoriti in da njegovo vstajenje po pravici proslavlja za največje čudo apostol sveta Pavel in vsi apostoli ter da govori Homer, da je bolje biti svinjski pastir, nego kralj vseh mrtvih. — Sicer pa želim ne samo panslavizmu, temveč tudi panilirizmu najlepšo rast, mislim pa, da je treba do žetve pustiti vse, da bo Gospod na sodnji dan ločil dobro od slabega.«

Pot Prešernovega življenja je navidez preprosta, dasi skriva v sebi vso tragiko genijalnega človeka, živečega v gluhi provinci, v začetku 19. stoletja. Iz domače hiše v Vrbi, kjer se je rodil 3. decembra 1800. l., ga je vodila v šole. Ljudsko šolo je končal v Ribnici. Tamkajšnje življenje menda ni posebno dobro vplivalo na hitro se razvijajočega dečka. V zrelih letih je baje vzdihnil, da bi bilo zanj bolje, ako ne bi nikdar videl Ribnice. Pač pa sta ribniška pokrajina in človek dobro vplivala na intelektualni razvoj bodočega pesnika. Jedrnatost narodnega govora, šegavost in zabavljivost so budile v njem sarkastično in

ironično zmožnost, kar mu je pozneje tako dobro pomagalo v boju z literarnimi nasprotniki.

Iz Ribnice je prišel v ljubljansko normalko, kjer je bil menda tudi Vodnik njegov učitelj. Nato je prestopil v gimnazijo ter jo dovršil 1821. l. Bil je izvrsten dijak. Poleg šolskih predmetov so ga zanimali zlasti romanski jeziki in njihova slovstva. Revščine ni poznal, zato je skrbela premožna rojstna hiša in pa dvoje stricev, duhovnikov. Tudi s poučevanjem je zaslužil precej. Vendar mu to ni bilo v korist; pravijo, da je že v teh letih bil član nekega veselega dijaškega društva, ki pa je menda gojilo med člani literarno življenje, imelo morda neko politično smer, v splošnem pa gojilo družabnost. Že to, da so se najrajši zbirali na Vodnikovem domu, priča, da jim ni šlo za golo pijančevanje, temveč da so najbrže pod krinko gostilniških sestankov gojili višje cilje, ki pa bi jim mogli biti v takratnem času nevarnejši kakor popivanje.

Ko je končal ljubljanske študije, je Prešeren zapustil Ljubljano ter šel na dunajsko univerzo študirat pravo. Bil je že takrat mož z zrelim pogledom na svet, zato je hladnokrvno preslišal očetovo in materino željo ter si izvolil juridični poklic, ne sicer iz nekega notranjega nagiba, temveč zato, ker je bil v njem takrat odpor zoper duhovski stan že docela živ. Pravega pogleda v to, kar bi naj postal, pa še ni imel. Morda je mislil, da bi mu bilo kot pravniku lažje ohraniti svobodo mišljenja in izvesti načrte glede dela za slovensko slovstvo.

Na Dunaju se je preživljal s štipendijo, s tem, kar sta mu pošiljala strica ter s poučevanjem. Sprva mu je menda trda šla. Igral se je z mislijo, da bi se vrnil v bogoslovje, toda kmalu se mu je obrnilo življenje na bolje; z neko primitivno, prav kmetiško prepričanostjo o usodnosti svojega koraka je pisal staršem, ki so ga vabili domov v bogoslovje, da je

»skori previžan de mu je bil ta stan namenen«
(1822. l.).

Dunajsko kulturno in politično življenje v 20. letih prejšnjega stoletja je potrdilo v njem misli o narodu, državi in človeštvu, kakor si jih je bil začrtal že v gimnazijskih letih. Avstrijska državna politika tistega časa je bila steber evropske reakcije po Napoleonovih vojnah. Napoleonovemu drznemu načrtu univerzalne evropske države je avstrijska uradna politika, ki jo je vodil Metternich, zoperstavljala načelo o ohranitvi vsega, kakor je. Če bi bilo mogoče, bi najrajši svojo dobo prenesla v srednji vek. Romantični politični nazori so prav v Avstriji rodili največ uspeha in zdelo se je, da se je tu čas res ustavil. Toda bistro oko gorenjskega kmetiškega sinu je videlo za pobeljeno kuliso avstrijskega državnega ustroja dvoje: vedno močnejši odpor zoper umirajoči fevdalni sistem ter kulturno in politično prebujanje avstrijskih narodov. Svobodoljubna duša mladega Prešerna, ki je bila prežeta s preporodnimi mislimi prednikov, je bolj instinktivno kakor pa razumsko gledala v človeško preteklost ter se ondi navduševala za vse kulturne pokrete, ki so zrasli iz človeškega hrepenenja po svobodi, v sivi obdajajoči sedanjosti pa je videla rast kulturnega meščanstva, ki je v socialnem in prosvetnem življenju prevzemalo naloge umirajočega fevdalstva; v bodočnosti pa se je njegovo oko ustavljalo na sanji o prebui zatiranih in izrabljenih narodov in narodičev, zlasti slovanskih, ki se družijo med seboj po načelih bratstva, svobodoljubnosti in socialnega napredka.

Pravne študije je Prešeren zmagoval z lahkoto, v prostih urah pa se je potapljal v lepoto vedre antične poezije; tudi humanistično in življenjsko razgibano pesništvo italijanske renesanse ga je mikalo, nemška sodobna romantika ga menda ni posebno veselila. Podoba je, da je že takrat spregledal njeno nazadnjaško, docela v preteklost usmerjeno misel-

nost. Gotovo pa je vedel že takrat ceniti vrednost romantične misli za prebujo narodne zavesti. Tudi zasluge, ki so si jih pridobili glasniki te nove življenjske in kulturne usmerjenosti za narodno slovstvo, jezik, zgodovino in narodopis so mu bile ljube, sovražil pa je gotovo že takrat njene avstrijske izrodke, ki so pomagale Metternichovemu sistemu krotiti avstrijske narode.

Slučaj ga je združil na Dunaju z Antonom Auerspergom, poznejšim pesnikom Anastazijem Grünom, najtipičnejšim poetičnim predstavnikom navidez pomeščanjenega nemškega fevdalca, ki se je odeval, kadar je pesnil, v plašč modnega liberalizma. V Klinkowströmovem zavodu za vzgojo plemiške mladine je bil Prešeren nekaj časa studijski prefekt in tu sta se družila z Auerspergom, prebiral klasične in moderne pisatelje in pesnike, se razgovarjala o kulturnih, političnih in človeških problemih, dokler ni Klinkowström, romantični spreobrnjenec, zapodil Prešerna iz svojega zavoda, ker mu je mešal štrene njegove obskurantske vzgoje. Po Prešernovi smrti se je Auersperg v lepi elegiji in v pismu spominjal Prešernovega mentorstva. Gotovo je dobršen del Grünovega svobodnjaštva posledica Prešernovega vpliva, pa tudi zbirko *Volklieder aus Krain* (1850. l.) kakor tudi grofovo vsaj akademsko zanimanje za slovenska kulturna vprašanja moremo razložiti le zaradi Prešernovega vodništva v dunajskih letih, ko sta skupaj brala Valvasorja in se navduševala za domovino.

Ali se je res Prešeren seznanil na Dunaju s svojim prvim kritikom Čelakovskim ter zastopniki drugih slovanskih narodov, je težko ugotoviti. Nekateri poročajo, da sta se zlasti s Čelakovskim dobro razumela ter da je Prešeren v njegovi družbi obiskal Češko. Verjetneje pa je, da je bil domači učitelj češkega plemiča Dubskega, s katerim je baje bival nekaj časa v Lysicah na Moravskem.

Jeseni 1824. l. se je vrnil Prešeren v domovino

ter je bival na Ježici pri stricu in se pripravljaj za doktorat. Spomladi 1827. l. se je vrnil na Dunaj ter po enoletnem študiju napravil v marcu prihodnje leto doktorski izpit. Nato se je vrnil v Ljubljano, služboval kot odvetniški kandidat, nato pa je bil v državni službi pri finančni prokuratori tri leta neplačan pripravnik. V teh letih je dozorel kot človek in pesnik. To, kar je v dunajski dobi le nekako megleno slutil, je postalo sedaj resnica. Iz dveh osnovnih spoznanj poteka njegov življenjski pesimizem. Prvo je čisto osebnega značaja, ki korenini najbrže v njegovi močni erotičnosti, drugo pa je izraz pesnikove reakcije na narodovo usodo, kakor se je spet zrealila v njem kot v najgenijalnem in edinem poklicanem predstavniku narodovega občestva, ki se je kljub prav dobrim spričevalom, kljub volji po delu in hrepenenju po vsestransko urejenem življenju zastonj trudil, da bi dobil službo. Seveda je odločilno vplivalo tudi vprašanje pesnikovega značaja ter duhovne in socijalne usmerjenosti. Prešernov značaj ni bil enovit. Okoli osrednje točke, ki jo tvori žeja po pravici, resnici, gnus pred videzom in lažjo, je krožilo več navidez nasprotnih karakternih prvin, ki bi se v drugačnem življenjskem položaju in okolju osredotočilo skladno s svojim stožerom, ki pa so prav zato, ker so ti predpogoji manjkali, ustvarjale notranja in zunanja nesoglasja, kakor jih očituje nadaljnji potek pesnikovega življenja.

Zaradi neuspeha v državni službi se je podal Prešeren v Celovec, da bi opravil odvetniški izpit. To se mu je posrečilo 1832. l., nakar se je vrnil v domovino, služil nekaj časa za koncipienta pri Baumgartenu in od marca 1834. l. pri rojaku in dunajskem sošolcu Crobathu, kjer je ostal do 1846. l., ko je po ponovnih brezuspešnih prošnjah za samostojno odvetniško mesto tik pred smrtjo telesno zlomljen, dosegel samostojnost kot odvetnik v Kranju.

Tragika teh ljubljanskih let glede na pesnikovo

osebno življenje je pretresljiva, glede na njegov pesniški razvoj, razcvet in vrh velika ter odločilna. Iz morebitnih gimnazijskih verzov, o katerih poročajo, je v dunajskih letih zrasla Prešernova dijaška popevka, erotična šaljivka, narodna balada. Kopitar je baje zamoril z ostro kritiko te prvence. Veljava Kopitarjevih besed pri mladem Prešernu je morala biti silna, morebiti ji je pomagala tudi Prešernova avtokritika, ki ni bila zadovoljna z dijaško poetično žetvijo. Šele Čopova vrnitev v domovino in ustanovitev Kranjske Čbelice je sprostila pesnikovo ustvarjalno silo.

Po vrnitvi v domovino je njegova pesem dozorela. Kot izrazita poetična narava je Prešeren imel vse pogoje, da se mu je življenje iz kaotičnosti odgrinjalo v bistveni podobi. Tako je bil zmožen, da je svoje, navidez brezciljno in brezplodno življenje dojel v umetnostnih simbolih, ki niso bili veljavni samo zanj, temveč za ves narod, za vsakega človeka. Dva vrelca pojita Prešernovo pesem v tej, recimo ji Čbelični dobi. Prvi je razmišljanje o človeškem življenju, drugi je človeška ljubezen. Ta dva navidez ločena studenca sta dala tudi poznejši njegovi pesmi vsebino. Prešeren najbrže ni bil filozofsko šolan duh. Bolj kot na filozofske teorije, katerih je bilo takrat polno evropsko ozračje, se je zanašal na svoj prirojeni duhovni čut. Ta mu je odkrival v svetu, kamorkoli se je ozrl, boj dveh sil v osebнем kakor splošnem življenju. Posledice tega boja, ki ga je bridko občutil na samem sebi, na narodu, na vsem takratnem človeštvu, so vzbudile v njem neko fatalistično pesimistično črto, ki jo je omiljevala vera v človeški napredek ali vsaj v najglobljo, dasi nespoznavno smiselnost človeškega življenja. Ta Prešernova vera je sorodna, lahko bi rekli, istovetna z življenjskim pesimizmom slovenskega kmeta, ki ga le narahlo omiljuje krščanstvo. Seveda je velik razloček v zunanjih manifestacijah med Prešernovo in kmetovo vero, v

najglobljem bistvu pa potekata obe iz človekovega razžaljenega ponosa, onečlašene želje po pravici in iz vročega pogona za smiselnostjo vsega dogajanja.

Prešernova ljubezenska pesem v predjulijini dobi še nima tistega znaka iskanja nekega leka zoper spoznanje. Zdaj je samo izraz Prešernove erotike, ki je seveda živela, še predno je spoznal Julijo.

Tretja sestavina Prešernove pesmi je izraz pesnikovega kriticizma, ki pa je neprimerno bolj omiljen, kakor bi pričakovali po spoznanjih iz njegove miselne pesmi. Veder, dobrodušen, neoseben humor sije iz njegovih satir, zlasti kadar jih je posvetil nedoraslim poetičnim tovarišem. Ogorčenejša je njegova satira, kadar se bode z metelkovci in janzenisti ter doseže v odgovorih Kopitarju največjo, tu in tam krivično ostrino.

Glede na zunanjo in notranjo pesniško obliko je Prešernova pesem prestopila ozke meje Vodnikove pesniške šole, s Čopovo pomočjo in z genijalnim obvladanjem jezika in ritma je dosegla popolnost. To je največje Prešernovo dejanje, da se mu je posrečilo, da je naš neritmiran, pridigarski in pastirski jezik genijalno oživil tako, da je zadonel v vsej svoji prvotni slovanski zvonkosti v obliki antičnih in modernih poezij. Gotovo mu je bil pri tem Čop velik pomočnik, toda če se ne bi v njem samem zlili glasovi rodnega gorenjskega narečja z melodijami antičnih in modernih poezij, ne bi nikdar dobili tako bogate pesmi, kakor smo jo v njegovih pesmih.

Razkol, ki zija med spoznanjem in čuvstvom prvih pesmi, je skušal Prešeren premostiti z ljubeznijo. Že zgoraj sem skušal razložiti to navidezno protislovje, ki je najtežavnejši problem prešernoslovja in ki ga skuša vsaka doba razlagati po svoje.

Po raznih ljubezenskih zgodbah, ki jih je opaval Prešeren v erotičnih pesmih od 1827. do 1833. l., se je zdaj zaljubil v Primičevo Julijo. Ljubezenske pesmi, ki so posvečene prejšnjim ljubicam (Dolenjče-

vi Zaliki, Reziki nemškuti iz Gradca, dvema sestrama, ki sta se preselili v Trst in še kateri), ne nosijo na sebi še tistega elementarnega prepričanja, da je ljubezen neko odrešilno čuvstvo, temveč so bolj ali manj šaljive popevke o ženski trdosrčnosti, svarila, opomini in izjave ljubezni. Ko pa je na veliko soboto 1833. l. videl v trnovski cerkvi Primičevo Julijo, ki jo je baje še kot dijak poučeval, v njeni mladostni lepoti, se je v pesniku rodila neka genijalna misel, ki je sicer obrodila lepši sad za njegovo poezijo kakor pa za njegovo življenje. Zazdelo se mu je, da mu ljubezen do te ženske odvzema breme življenja, kakor ga je bil začutil že s svojimi 30. leti, da ga dviga iz sive, umazane vsakdanjosti, da mu odpira pogled v novo življenje, ko bo lahko razgrnil pred narodom bogastvo svojega duha, da bo šele sedaj dozorela vsa njegova genijalna nadarjenost, s katero dosedaj skoraj ni vedel kaj početi. Tratil jo je v veselih družbah, na kazinskih plesih, v dolgotrajnih razgovorih s prijatelji in Čbeličarji, v pisarniški tlaki pri finančni prokuraturi, v odvetniškem delu in v enakih nepomembnih opravilih.

V luči nove ljubezni se je razčistil tudi Prešernov pogled na pesniško delo. Podoba je, kakor bi se dozdej še ne zavedal vrednosti, ki jo tvori njegova pesem za slovenski narodni in kulturni preporod; zdaj mu je šele postalo jasno, da v sreči te nove ljubezni lahko postane Orfej svojega naroda, ki bo s pesmijo ukrotil sovražne, protikulturne sile in zgradil stavbo slovenske kulture.

Prešeren je bil čuvstvena narava; dasi je bil tudi razumsko zrel človek, se je vendar v osebnem življenju dal voditi čuvstvu. Zato ni nič pomišljal, da bi visoka, lepa in bogata Primčeva hči, ki ji je ošabna mati hotela kupiti mladeniča, obotavljala sprejeti njegovo ljubezen. Morda mu tega ni bilo niti mar.

Najgloblja preobrazba pa se je izvršila v njegovem življenjskem nazoru. Odpadel je ves prirojeni

+ glej

in pridobljeni pesnikov pesimizem, gnus nad življenjem in človekom, ljubezen mu je posvetila v najskritejše skrivnosti lastne in človeške duše. Življenje samo ne glede na dobre ali slabe strani, strastno hrepenenje po sreči, po uveljavljanju svojega jaza, po uresničenju motnih in nestalnih podob svoje notranjosti, po odrešitvi samega sebe in naroda, je vzbudilo pesnikovo ustvarjalno silo, jo razmahnilo do višin, o katerih dosedaj še niti sanjal ni ter mu navdihnilo pesmi, ki tvorijo in bodo tvorile stožer naše lirike. Zato ni pravilno, ako bi presojali Prešernove pesmi, ki jih je spesnil o Juliji in za Julijo, z vidika neke ljubezenske izpovedi. V njih je najsilnejša izpoved slovenskega človeka o vseh vprašanjih človeškega življenja.

S o n e t n i v e n e c je dozorel vsa ta čuvstva in razmišljanja, hrepenenje in trpljenje, ponos in žalost, v najdragocenejšo umetnino našega slovstva. Tu se je umaknilo sleherno osebno čuvstvo osrednjemu in najvišjemu spoznanju, da je ljubezen zanj sicer neizpolnjiva sanja, za slovensko slovstvo pa vrec najvišje umetnosti. Še se oglašča tu in tam rahlo upanje; pesnik si obeta še razkošnejši razcvet pesmi, če ga Julija vzljubi, toda osnovni ton je globoko elegičen, tako da bi mu vsako realistično razlaganje bilo odveč in celo škodljivo. Edino to je treba poudariti, da se je tu pesnikova ljubezen do naroda in domače zemlje prvič razodela. Prav to, da sredi najsubjektivnejše izpovedi plane iz Prešernovega srca ogenj ljubezni do zatiranega naroda, priča, da je duhovni smisel Prešernovih ljubezenskih pesmi vse večji, globlji in širji, kakor pa neke erotične izpovedi. Seveda zaradi tega ne moremo imenovati Prešernove ljubezni neke domišljajske tvorbe, temveč ta misel priča samo o tem, kako je bilo v Prešernovi duši vsaka misel, vsako čuvstvo, vsako stremljenje v organski zvezi s celotnim narodnim življenjem, kako

se je družilo pesnikovo osebno, enkratno čuvstvo z večnim narodnim upanjem in strahom.

Vendar nikdo ni razumel sonetnega venca po tej njegovi najbistvenejši plati. Zlasti akrostih z Julijinim imenom je 1834. l. vzbudil v Ljubljani pohujšanje, ker je takrat Julija bila že zaročena s plemičem Scheuchenstuelom. Prešeren je odgovoril na to razburjenje s soneti, v katerih je izpovedal veličino in tragičnost svoje ljubezni, obenem pa tudi, nekako tiho sicer, označil osnovno melodijo svoje umetnosti. Ti soneti so sicer še najnežnejša ljubezenska lirika, na videz najbolj vdana izpoved ljubečega srca, pesem o elementarnosti čuvstva, glas črnega obupa, vendar se že čuje rahlo iz njih klic po odrešitvi iz strašne zagate, čuvstva in razuma. Previsoko se je vzpelo pesnikovo čuvstvo ljubezni, da bi mogel vzdržati trpljenje, ki se je vsulo nanj, ko je izprevidel, da so njegove srčne izpovedi za Julijo in njeno okolico — prazne besede.

Prešeren je v tej dobi bojeval še en boj, ki smo ga že rahlo označili, ko smo razpravljali o abecednem boju. Tudi tukaj se je gnal Prešeren s Čopom za najvišje vrednote kulturnega življenja zoper nazadnjaštvo, navidezno logičnost in vsakdanjo pravilnost. V tem boju je zmagal, kakor je zmagal tudi v boju za Julijo, ne sicer, da bi si priboril njeno ljubezen, temveč tako, da je v naši skromni, pobožni, v utilitarnost usmerjeni literaturi postavil hram velike, vseskozi svobodne umetnosti, ki raste iz resnične narodove usode v zračne višine najplemenitejših človeških umetnostnih dejanj. Janzenisti in Kopitar so v abecednem boju hoteli uničiti Čbelico prav zaradi Prešernovih pesmi, ki so se jim zdele prav tako pohujšljive kvante kakor Juliji in njenim sorodnikom.

Tedaj je zadel Prešerna še udarec, ki se ga je najmanj nadejal: v savskih valovih mu je izginil prijatelj Čop. Njegova smrt je pomagala pesniku, da se je popolnoma izvil iz neuslišane ljubezni zmagovito

k novemu pesniškemu delu, ki je zdaj rastlo iz novih prvin ter hitelo k novim obzorjem. Iz nemške elegije *Dem Andenkendes Matthias Čóp* (1835. l.), ki se je rodila tik po Čopovi smrti, še zveni prejšnja bol, toda mrtvo, poveličano prijateljevo lice mu že pripoveduje nove, nezaslišane skrivnosti. Duh veseljstva je sprejel tovariša v družbo otrok luči, in ugasnila sta ljubezenska bolečina in pa gnus pred življenjem, ki tepta to, kar je najplemenitejšega. Ne toži za prijateljem, vzdihuje le zaradi samega sebe in nesrečne domovine, ki je zgubila najboljšega sinu. Slavi Čopovo učenost ter se enači glede na življenjsko tragiko z njim, ki ga zdaj blagruje zaradi globokega večnega miru, ki ga uživa po — smrti.

Ta žalostinka nas vodi v duhovno ozračje *Krsta pri Savi*. Beseda mir, ki jo je zapisal v prejšnji elegiji, tvori osnovni zvok *Krsta*. Četudi ne bi Prešeren s posvetilnim sonetom, ki ga je dal natisniti na čelu svoje epopeje, odločno povedal, da je *Krst* spev o njem in prijatelju, bi nam duhovna in estetska sorodnost med elegijo Čopu in *Krstom* jasno govorila, da je Čopov, Črtomirov in Prešernov boj isti, a da je tudi njuna, oziroma njihova želja po miru istovetna. Stara razlaga *Krsta*, ki jo je ustvarila že Levstikova doba, ki pravi, da je *Krst* simbolna pesnitev o Prešernovem duhovnem in življenjskem prelomu, kakršnega je doživel, ko ni dosegel Julije ter je izgubil Čopa, dobiva prav v luči omenjene elegije vedno in vedno novega potrdila.

Črtomirova in Prešernova odpoved ne izvirata sicer iz istih pradoživljajev, vendar sta v posledici isti. Črtomirov duhovni preobrat, da postane apostol tega, zoper katerega se je do tedaj bojeval, je simbol za Prešernov duhovni preobrat, ko se iz človeka, ki veruje v ustvarjalno in osvobojevalno moč ljubezni, spremeni v človeka, ki hrepeni po miru, smrti in grobu. Tudi v *Soneti h nesreče*, ki jih je zložil, potem ko se je prepričal, da je vsa njegova borba za

Julijo, to se pravi za meščansko urejeno življenje, brezuspešna, vidimo, kako se pripravlja preobrat v pesniku. Iz mesta in njegovega življenja, v katerem se nikdar ni udomačil, hrepeni nazaj v »srečno, drago vas domačo«. Zahrepeni po kmetiškem življenju in verovanju, zahrepeni po grobu. Začasno se sicer hoče rešiti z resignacijo, ko pa je zasekala prijateljeva smrt v njegovo dušo, je misel na smrt spet oživela.

In iz celote teh doživetij se je porodil Krst, spomenik tragične slovenske zgodovine, Prešernovega in Čopovega kulturnega dela, s katerim sta prav ta prijatelja popravila našo zgodovino in usodo, ter nagrobnik mrtvemu prijatelju in pesnikovi osebni sreči. Ta pesnitev je po svoji idejni vsebini tako slovenska in obče človeška ter tako značilna za slovensko doživljanje sveta in vesoljstva, kakor je za nemško Goethejev Faust, za italijansko Dantejeva Divina comedia, za srbohrvaško Njegošev Gorski vijenac itd.

Po Krstu pri Savici Prešernova pesem ni več vrela s tisto vulkansko eruptivnostjo kakor v pravkar označeni dobi. Kakor Črtomir se je sedaj podal Prešeren v službo občestva; še je tu in tam privrel krik iz njegovih prs, ki priča, da se Prešernovo srce še ni umirilo, vendar se je vedno bolj zavedal, da je njegova pesniška in življenjska naloga nositi v srcu »pekel in nebo«, da zanj ni osebne odrešitve zaradi genijalne dediščine, s katero ga je bil obremenil narod.

Že 1836. l. je Prešeren sklenil, da bo izdal pesmi v posebni knjigi na svetlo. To misel je nosil poslej v srcu, okleval je morda le zaradi cenzure. Nove pesmi je dajal v Ilirskem listu, v Carnioliji in v Novicah na svetlo. Označuje jih najvišja zrelost podobe in besede, moška moč doživljaja ter zadnja modrost narodovega vidca in vedca.

Kljub najvišji artistični in življenjski popolnosti nosijo nekatere pesmi po Krstu pri Savici tudi pečat narodne pesmi. Tega se je Prešeren sam zavedal, saj

je označil nekatere izmed njih kot takšne, ki bodo ugajale kmečkim fantom. Ne glede na duhovni in življenjski preokret, ki ga je spontano zbližal z narodovim življenjem, ker ga je odtrgal od sanjskih podob prejšnje subjektivne dobe, je to razumljivo tudi zato, ker se je pesnik sedaj temeljito in mnogostransko zanimal za narodno pesem. V teh letih je namreč tovariševal s Smoletom, Korytkom in Stankom Vrazom. Andrej Smole je ena najzanimivejših prikazni iz Prešernovega kroga, nemirna in življenja željna narava, idealist po krvi in zanesenjaka za slovestvo, zlasti za narodno pesem. Bil je Čopov in Prešernov mecen v njunih dijaških letih na Dunaju, Prešernov tovariš v ljubljanskih Julijinih letih. Zaradi nesrečne ljubezni in finančnega poloma je zginil iz Ljubljane, potoval po svetu in se vrnil v letih Prešernovega duhovnega preobrata tudi sam preobražen na duhu in telesu. Začel je zbirati narodne pesmi, ki jih je Prešeren v smislu romantičnih ideologov narodne pesmi popravljaj, oziroma prepesnjeval. Smole in Prešeren sta 1833. l. celo nameravala dati na svetlo zbirko narodnih pesmi v Prešernovi redakciji v Pragi, da bi se izognila ljubljanski cenzuri. Toda načrta nista mogla uresničiti. Šele ko je 1837. l. došel v Ljubljano poljski izgnanec Emil Korytko, se je Prešeren spet vnel za narodno pesem. Zdaj je imel o njej že določnejšo predstavo, zanimala ga je njena prvotna, pristna oblika. Korytko se je z marljivostjo delavnega, toda zaradi policijske internacije v brezdelje obsojenega človeka vrgel na nabiranje slovenskega narodnega blaga. Prešeren pa mu je pomagal, Korytko pa mu je obnovil od Čopa sporočeno zanimanje za poljsko romantiko, zlasti za Mickiewicza. Prešeren je prevedel nekaj njegovih tekstov v nemščino, pa tudi v originalno pesem se mu je vplelo nekaj akordov iz pesmi poljskega romantika.

Po Korytkovi smrti (1839. l.) je propadla Prešernova in njegova pogodba z Blaznikom glede na

izdajo slovenskih narodnih pesmi in ko sta potem prevzela Korytkovo zbirko Kastelic in Kosmač, Prešeren ni več sodeloval. Oklenil se je zdaj Smoletovih načrtov, da bi izdala vse, kar je ustvarila vrednega slovenska slovstvena preteklost. Dala sta na svetlo Vodnikove pesmi (1840. l.), Linhartov Veseli dan (1840. l.), Smoletov prevod Garrickove veseloigre Varh (1840. l.). Treh nadaljnjih dramatičnih del (Linhartove Županove Micke ter po enega Smoletovega in Malavašičevega prevoda) nista mogla izdati, ker je Smole nenadoma umrl (1840. l.).

Tudi njun načrt, ki sta ga prevzela od prednikov, da bi izdajala političen list *I l i r s k e n o v i c e* z literarno prilogo *I l i r s k i M e r k u r*, ki bi ga urejeval Prešeren, je propadel zaradi doslednega nasprotovanja politične oblasti.

Po Smoletovi smrti je šele Prešeren osamel v slovenskem slovstvu. Posvetil je vso pozornost ureditvi Poeziji, ki so mu vedno bolj dozorevale glede na vsebinsko in idejno kompozicijo. Še se je oglašal tu in tam s pesmimi v periodičnih listih. Te pesmi pričajo, da njegova pesniška sila ni popustila, temveč da raste bolj in bolj, da je njegov pogled na lastno pesem, na narodovo usodo, na razvoj slovenskega slovstva bistrejši, kakor je bil kdajkoli prej. Med temi pesmimi se odlikujejo po nenavadni lepoti: *Ribič*, *Osrčenje* (poznejša *Pevcu*), *Sila spominja*, *V spominj Andreja Šmoleta*, *Ob šest in dvajseti letnici smrti gospoda V. Vodnika*, *V spominj Matija Čopa* in druge.

Te pesmi označuje elegičen ton, ki pa nima v sebi nobenega prejšnjega znaka momentane ali osebne boilesti, temveč raste iz celotnega pesnikovega doživetja in spoznanja ne kot neka obtožba, temveč kot elementarno prepričanje, da je življenje nekaj, kar je po svoji vsebini sicer strašno, toda nujno, a človeka poedinca rešuje iz življenjske zmede in bolečine le njegovo pozitivno delo, ki pa ne sme

biti posvečeno skrbi za človekov dobrobit, ampak duhovni povzdigi občestva. Za poedinčevo življenje velja še vedno spoznanje, do katerega se je priboril v Krstu pri Savici, da je zemeljsko življenje le kratka doba večnega trajanja, ki ga mora doživljati človek skladno in udano z vesoljnim procesom večne biti. Hladno razlago o smislu človekovega življenja omiljuje Prešernova zavest, da tudi na zemeljski strani vesoljnega procesa poedinec ne more umreti, ako je s svojim duhovnim delom dal sodobnikom in potomcem opomin in navodilo k višjemu in kulturnejšemu načinu življenja. Ne romantična, vzhodna misel na večni povratek, temveč klasično evropsko prepričanje o ceni pozitivnega dela!

Pod temi veličastnimi vidiki se je razbistril Prešernov pogled na problem samostojnega slovenskega političnega in kulturnega življenja. Samo tako je razumljiva njegova zavrnitev ilirizma in odločitev za slovensko narodno in kulturno individualnost.

Prešeren ni ustvaril samo slovenskega umetnega pesništva, ni podal samo najgloblje dušeslovne karakteristike slovenskega človeka, najgenijalneje slike našega kulturnega in političnega življenja, ustvaril je tudi slovensko narodno filozofijo, kulturni program in našo politično idejo.

Ilirstvo

Pred stotino let je bilo evropsko življenje v podobnem vrenju, kakršno pretresa danes vse narode. Zapadnoevropski gospodarski in kulturni kapitalizem in individualizem je v drugi polovici 18. stoletja dosegel tudi meje Srednje in Vzhodne Evrope ter začel rušiti patriarhalne in fevdalne ustanove in uredbe. Po vojnah, ki jih je bojeval Napoleon križem Evrope, v Afriki in Aziji, je srednjeveški družabni, kul-

turni in gospodarski red pričel propadati tudi pri nas. Iz razvalin se je dvigalo meščanstvo, ki si je ustvarilo po mestih proletariat, po deželi pa je hlastal za zemljo — tlačan. Zaradi spremenjenih socialnih in političnih razmer, novih idej o smislu in načinu človeškega sožitja so se začele rušiti absolutne državne in cerkvene tvorbe, povsod so silili obnovljeni narodi, ki so jih vodili predstavniki novih razredov in idej v svobodo. To so bili tudi slovanski narodi, ki so stresali temelje avstrijske, turške in ruske države.

Jedro slovenskega naroda (kmetstvo) je ostalo ves čas tujega robstva zdravo in sveže. Ščitila ga je zemlja, delo in način gospodarskega življenja. V redki plasti izobraženstva je sicer slovenski človek, drobec slovanstva na pragu vzhoda in zahoda, juga in severa, prehajal v območje tujih narodov in kultur, vendar pa je živo narodno jedro gnalo skozi vsako razpoko tujega gospodarskega in kulturnega oklepa slovenske mladine: narodno pesem, junaško obrambo turške sile, heroične, dasi nepremišljene kmetiške upore, slovstveni dar reformacije, pičlo žetev protireformacije, literarno delo baročnega enciklopedizma in akademizma konec 17. stoletja, pobožno pesem v prvi polovici 18. stoletja, dokler ni v Pohlinu, Vodniku, Cojzu, Linhartu, Kopitarju in drugih zmagovito prodrlo iz pokrajin cerkvene in utilitarne pismenosti v zmagovito zelenje in cvetje: sistematičnega dela za ureditev književnega jezika in pravopisa, poučne pismenosti za ljudstvo in Prešernove pesmi, ki dokazuje za vse čase, da je bil proces regeneracije slovenstva mogoč in potreben. Narod se je pripravljal, da prične tudi politični in socialni boj, da doseže polno življenje svoje narodne individualnosti.

Tu se je pričelo ilirsko gibanje. Začetni val, ki je dvignil južnoslovansko ilirstvo, je bil evropski, prav za prav nemški humanizem 18. stoletja, čuden sad idej angleškega prosvetljenstva, francoskih revo-

lucijskih teoretikov, germansko-slovanskega misticizma, primitivno pojmovane antike na podlagi gospodarsko in politično se prebujajočega nemškega meščanstva. V literarnih delih so ga razodevali nemški klasiki: Herder, Wieland, Lessing, Goethe, Schiller in drugi, v filozofske sisteme so ga vklepali: Kant in njegovi romantični učenci, plodna tla pa mu je dajala politična borba nemških knezov zoper Napoleona, ki je rodila v meščanstvu hrepenenje po zedinjeni Nemčiji.

Zaradi kulturnega, političnega in gospodarskega sosedstva se je ta »humanizem« ostro zarezal tudi v duhovno in politično življenje slovanskih narodov. V Rusiji je podžgal narodni odpor zoper Napoleona, povzročil reforme Aleksandra I., podžgal upor dekabristov, izoblikoval prepad med slavjanofili in zapadniki, na Poljskem je oplodil plemiško idejo o poljskem mesijanističnem poslanstvu in žrtvovanju, kakor ga razodevajo dela Mickiewicza, Slovackega, Towiańskiego in drugih romantikov; na Češkem pa je določil smer Šafaříkovi in Kollárjevi ideji o preroditvi slovanskih narodov na podlagi »literarne vzajemnosti«.

In pri Šafaříku in Kollárju se je učil Ljudevit Gaj. Prevzel je Kollarjevo misel o štirih poglavitnih slovanskih narodih: ruskem, poljskem, češkem in ilirskem, kar mu je sinonim za južnoslovanske narode, v katere se naj zlijo vsi drugi slovanski narodiči. In iz teh štirih osnov bi potem gradili slovansko enoto.

Ilirsko gibanje je prvo veliko dejanje prebujajočega se hrvaškega naroda. Uspeh so mu zagotovili: odpor zoper germanizacijo in madjarizacijo, tolerančni patent, spomin na hrvaško zgodovino ter zgodovinsko pravo, sloves dubrovniške in dalmatinske književnosti, lepota srbske in hrvaške narodne pesmi, gesla plemiške in meščanske narodne družbe, ki jo je tujec izrival s posesti.

Tudi za Slovence ima ilirsko gibanje pomen. Od Bohoričeve slovnice so naši pisatelji vedno govorili in razpravljali o slovanstvu. Ozir na slovanski svet jim je bila luč v temi. Toda šele ilirsko gibanje jih je poučilo, da se tudi slovanski svet zanima zanje. To je dvignilo njihovo samozavest, dasi jih je obenem še bolj zvezalo s slovstvenim jezikom, ki so si ga bili sami izoblikovali. Zato je kljub navdušenju za ilirstvo, ki je bilo med izobraženstvom, edino Vraz opustil slovenski slovstveni jezik in sprejel ilirsko štokavščino.

Vraz je bil sin vzhodnoštajerske zemlje v dobi, ko je njeno kulturno zapuščenost začel prevevati piš vseslovanske regeneracije, ki je vel s severa, duh slovenskega narodnega preporoda, prihajajoč iz središčne slovenske skupine in plaha želja, dvigniti rodno narečje iz ljudskih ust v knjigo. Po telesu in značaju je bil Vraz tip panonskega človeka, ki živi na ozemlju od južnozahodnih Karpatov, prehaja v razredčenih pasovih preko Ogrske nižine v Prekmurje in Medjimurje, sega preko Mure na Štajersko ter preko Drave na Hrvaško. Zapadna meja panonskega človeka je zaradi velikih zgodovinskih dogodkov, ki so se na tem ozemlju dogajali (ustanovitev prve hrvaške države ob Jadranskem morju, preseljevanja in mešanja južnoslovanskih rodov zaradi turških bojev itd.) težko določljiva.

Ta človeški tip označuje v socialnem oziru tovarištvo, ki se izraža tako, da obdelujeta zemljo posestnik in najemnik v nekem solidarnem čuvstvu, da je sad prva, posest, dobiček ali pa plačilo postranska stvar. Življenje si zagotavljata na podlagi prastarega naturalnega gospodarstva: Ti meni delo, jaz tebi živež.

V duhovnem oziru je najtipičnejše za panonskega človeka, da je sovražnik samote. Njegova vzrojljiva duša, ki vedno niha med dvema skrajnostima, je še otroška, zaupljivost in radovednost jo gonita

v družbo, nikdar ne more molčati, v najhujši boilesti in v največjih radostih se mora izpovedati, v samoti pa poje in govori sama s sabo. Ni obdarjena z močno tvorno domišljijo, strmi bolj v širine kakor v višine, »tovarištvo« jo usposablja bolj za kritiko kakor za tvornost, ohranjujoča je, čeprav jo vznemirja novost, trpna, dasi je trda in dosledna v življenju. Če jo primerjamo z dušo dinarskega človeka, kakor jo kažejo srbske in hrvaške narodne pesmi, Njegošev Gorski vijenac, Mažuranićeva Smrt Smail Age Čenģića, Meštrovićevi kipi, vidimo, da je njena sila prav v tovariškem duhu, čigar vrednote se bodo pokazale šele v bodočnosti.

Duša človeka središnje slovenske skupine je življenjski izraz individualista, ki sta pa mu samota in trpljenje vir moči in navdihnjenja. Veličino njene življenjske upravičenosti ji daje organizatorična sposobnost, kulturno tvorna moč, kulturni optimizem, ljubezen do svojega.

Vraz je bil potomec premožnejšega kmečkega, oziroma vinogradniškega očeta od skrajne slovensko-hrvaške meje. Po rodbinskih zvezah in očetovi želji je bil namenjen za duhovski stan. Poslali so ga v mariborsko gimnazijo, čeprav bi jim bilo bližje in po takratnih navadah lažje poslati ga v Varaždin.

Ko je končal mariborsko gimnazijo, se je vpisal 1830. l. na graško vseučilišče, kjer je bila še izza Primčevih časov slovenska kulturna tradicija, izza Gajevih študijskih let pa se je razbohotilo tam vse-slovansko mišljenje med slovenskimi, hrvaškimi in srbskimi visokošolci. V Gradcu je doživel Vraz hude čase kot dijak in kot slovenski pesnik. Ko so se mu ponesrečili poskusi, da bi s Prešernovo pomočjo dal svoje pesmi na svetlo v Kranjski Čbelici in Ilirskem listu, je snoval almanah Cvetlice, ko pa je tretjič poromal na Hrvaško, ki jo je takrat že razvnel Gaj z ilirsko mislijo in ilirskim imenom, ki ga je razglasil v 48. številki prvega letnika *Novin Hor-*

v a t s k i h (1835. l.), je dal slednjič na svetlo balado *Stana i Marko v Danici* ter jo je podpisal Stan-ko Vraz, Ilir iz Štajera. Vrazova slovenska pesem je bila glede na jezikovno stran spesnena v vzhodno-štajerskem narečju ter le rahlo približana slovstveni slovenščini, glede na vsebinsko plat pa domoljubnega, ljubezenskega in satiričnega značaja.

Štajersko narodno in slovstveno družbo je vznemirilo Vrazovo početje. Kljub ljubezni do rodnega narečja, kljub zanimanju za gesla slovanske regeneracije na osnovi »literarne vzajemnosti« so se vendar zavedali zveze od Trubarja preko Prešerna in njihovo narečje jim je bilo le nujno sredstvo izražanja, toda samo tako dolgo, dokler se ne bi organično spojilo z osrednjim slovenskim slovstvenim jezikom.

Podoba je, da se je Vraz sam ustrašil, ko je videl svojo pesem natisnjeno v ilirščini. Dne 25. oktobra 1835. l. je pisal Gaju: »Murko još ne zna niš o toj baladi, a ja si lasno domislim šta o njoj sudit će; on me kudit bude kako heretika... Moj brat Miklošič ju prečtevši muča. On ne može pregoreti mojeg ilirskog pera. On ga naziva, kako više pisah, izdajicom.«

Vraz je iskal tolažbe pri štajerskem rodoljubu in mecenu Kočevarju, ki je z veseljem gledal na Vrazovo literarno narodno delovanje. V nekem pismu dne 14. decembra 1835. l. je tolažil Vraza, češ, saj ta njegov korak ne pomeni programa, temveč je le dokaz, da so Slovenci pripravljeni s Hrvati politično sodelovati. To pismo se glasi v odlomkih: »Kaj sen v Danici nekaj Vašoga stvorenja (Stana i Marko) čital, se mi je dopalo, škoda kaj sen vsake besede ne razmio. Gospod Miklošič tomu dobro nedela, kaj Vas ovadljivcom imenuje, ve je drugo ne, kak skušnja... Dobro bi bilo, da bi se vsi južni Slovenci bar dušno zjedini, kaj pa drugač dovršeno ne bo, kak, da pokažemo, da so vseh stvorenja in lastnosti e n i m k a k d r u g i m v a ž n e. Vi ste z vašoj pesmoj po-

kazali, da smo mi pripravljene se z Hrvati zjediniti, akoravno drugo narečje govorimo. Da bi le Hrvati naše lastnosti poštovali.« H koncu pa ga je rahlo opozoril, kam naj svoje slovstveno delovanje usmerja: »V Ljubljani bode čbelica na skorem v dveh bukvicah na svetlo zišla. Le skerbte se Vi in g. Miklošič in pokažite Kranjcom in Harvatom da i štajerski Slovenci nekaj zmoči znajo.«

Toda Vraz kljub nasvetom ni vedel, kaj bi in kako bi. Kakor večča se je zaletaval zdaj v slovensko, zdaj v ilirsko kulturno žarišče. Še 1836. l. je poročal Šafaříku, da hoče v svojem graškem dijaškem krogu Slovence tako obujati, da jih bo navajal »se vsem slavenskim jezikom priučovati in je na cesto napeljati, lepoto in obilnost našega lastnega narečja v pamet vzeti in spoznati, katero bi se že slobodno se sestrami v red postavilo bilo, da bi jemu solnčece milši sijalo blo.«

L. 1836. je tudi pripravljajal prevode povesti Krištofa Schmida v slovenščino. V počitnicah tisto leto je potoval spet na Hrvaško, kjer se je zaljubil. Toda domovina ga ni izpustila. Zaradi svojih ilirskih načrtov pa je postajal osamljen celo v graški dijaški družbi, posebno odkar mu je umrl nadarjeni prijatelj in rojak Šamperl. Mučna tegoba ga je navdala po prijateljevi smrti, nekaj tudi zaradi večnih opominov, naj se prične resno učiti, nekaj pa zato, ker je še vedo v duhu tekmoval s Prešernom. Še enkrat mu je poslal nekaj pesmi v objavo ter nekoliko otožno, nekoliko zlobno pripomnil: »— seveda če jih g. Kastelic ne bo obdolžil srbske ali pa celo ruske miselnosti.«

Prihodnje leto je sklenil, da bo dajal na svetlo slovenski almanah *Metuljček*, ki bo tekmoval s Čbelico. Prešerna je prosil peroti. Toda Metuljček ni zletel. Nameravano slovstveno podjetje, ki ga je dobro označil Miklošič, kakor je pisal Vraz Muršču na dan sv. Jurija 1837. l. (»Ti mu daš mi Miklošič re-

če gobec, g. Terstenjak noge, jaz drugo truplo. Dr. Prešeren nam more peroti poslati«), bi dalo slovenskemu slovstvu dvojno korist. Vrazu, ki je bil poln pesmi, a ni mogel najti veje, s katere bi jih zapel Slovincem, bi bila dana prilika, pesniti v slovenščini. Prešernu, ki je sameval po Čopovi smrti v Ljubljani, bi tudi koristilo tekmovanje ali vsaj sodelovanje z Vrazom, ki je zaradi »tovarištva« uhajal iz slovenskih sotesk v ilirsko ravnico. Metuljček bi mogel dati sintezo panonskega in noriškega slovenskega duha, kar bi v kali zadušilo že takrat vsako misel, da bi Slovenci opustili jezik, ki jim ga je »Bog dal«.

Toda načrt za književni zbornik Metuljček je bila zadnja skupna misel dveh rojakov na razpotju: Vraz je bil spesnil do takrat že dva speva svojih *D j u l a b i j* (turška beseda, ki pomeni šipkove jagode [Po Trstenjakovem sporočilu je Vraz dal svojim zaljubljenim pesmim to ime, da tajno, a poučenim vendar razumljivo poveliča ime svoje izvoljenke, ki ji je bilo ime Julija, Giulia Cantilly]). Miklošič pa se je odpravljal na svojo veliko znanstveno pot. Obadva sta doraščala ter se pripravljala, da obrneta hrbet mladostnim vzorom. Že vprašanje, v kakšnem črkopisu bi tiskali Metuljčka, ju je razdvajalo. Miklošič se je oklepal bohoričice, Vraz je gorel za gajico. Zlasti so boleli Vraza Miklošičevi znanstveni uspehi, ki so ga slednjič zvalili iz slovenske poezije v slovansko filologijo. O tem je moral Vraz tožiti pobratimu Kočevarju, kakor nam priča odlomek iz Kočevarjevega pisma Vrazu dne 29. januarja 1837. l.: »Ja se bojim za Miklošiča. Njegovo častiljubje ga od Slovenstva daleč odpeljati grozi. Tisto čast, kera njega pri Slovincih čaka, ne bode pri Nemcih nikdar zadelo. Meni se dobro vidi, če ja čujem kaj je Miklošič zarad svojega znanja v Gradcu glasoviten, ali to nemre prav biti, kaj moram čuti, da je na Slovenstvo pozabio . . . Sen slišao da Miklošič je nevsmi-

len proti svojim učenikom vu filozofiji ter da dvojke i trojke polaga. Naj toga ne dela, ter naj misli, kaj filozofija, kero on uči, k sreči ne vodi. I da bi on smeo najboljšo filozofijo učiti, tak bi mu vendar greh bilo dvojke talati; kajti sam Sokrates, Kant, Schelling, Oken, Krug etc. prvi red v modroznanstvu ne zaslužio . . . Jaz bi mislio, kaj gradčka filozofija malo hrane ponuja, zakaj ona slobodno mišljenje prepoveda.«

Razhod med Miklošičem in Vrazom, o katerem nam posredno govori tale odlomek, je pehal Vraza vedno bližje k ilirskemu gibanju. Še si je prizadeval, da bi zbral okoli sebe družbo tovarišev, ali da bi prodril v Prešernov krog, a ostal je v domovini osamljen, na Hrvaškem pa ga je gostoljubno sprejemala ilirska mladina in podeželska narodna gospoda. Septembra 1837. l. so začele izhajati v Danici *Djula-bi je*, posvečene hrvaški izvoljenki. Vendar je v Vrazovem vzkliku v pismu Prešernu dne 19. novembra 1837. l. »Sloveniji sem dal slovo« mnogo bolesti, pa tudi nepremišljenosti.

Obupen boj je bojeval pesnik obrobnege slovenskega narečja, po osnovi svojega čuvstvovanja in mišljenja hujši separatist kakor Prešeren, da bi se uveljavil kot pesnik v rodnem govoru, ne toliko zaradi nečimurne krajevne zaljubljenosti, kolikor zaradi želje romantičnega človeka, ki je potreboval za upodobitev svojih sanj in misli — domače, prirojene besede. Morda bi Vraz vztrajal kot pesnik v vzhodnoštajerskem narečju, ako ne bi bil po svoji pesniški izobrazbi meščanski pesnik kljub vsej romantični ljubezni do narodne pesmi. Zato je zamisel njegovih pesniških podob presegala sprejemljivost vzhodnoštajerskega kmeta in duhovnika, meščanstvo pa je bilo tu še bolj ponemčeno kakor v Prešernovi deželi. Zato je Vraz uskočil k Ilircem, da reši svojo poezijo, kajti tukaj je pretežna večina hrvaškega meščanstva in del plemstva krvavo potreboval — pesnika. Treba

je pomisliti tudi na to, da je Vrazu na pesniške osnutke preko rame neprestano gledala skrb za obstanek, ki ga je končno spodila, ko mu je spodletel poslednji poizkus, da bi se uveljavil kot slovenski pesnik, v nasprotni, najoddaljenejši tabor, v tuj, dasi najsorodnejši jezik.

Viri nam pripovedujejo, kako je Vraz stradal v Gradcu, kajti skoro vso podporo, ki jo je dobival od doma, je porabil za kupovanje slovanskih knjig in časopisov. Vedno znova ga je priganjal duh tovarštva, da je snoval slovstvena društva, ki so se vsa razbila na Miklošičevi trdovratnosti, ki je odbila še druge. Edino Trstenjak mu je bil zvest, dokler mu ni tudi on razbil najljubše sanje — Slova ns ke čitalnice v Gradcu, ki jo je ustanovil tik pred odhodom na Hrvaško.

S Trstenjakovo pomočjo je Vraz zanesel idejo ilirizma celo v nemški graški časnik, kjer je Trstenjak tudi priobčil prvo slovensko pesem v novem, po Gaju posnetem slovenskem črkopisu.

Z graško Slovansko čitalnico je nameraval Vraz zvezati peščico ilirsko usmerjenih graških dijakov s peščico narodnih duhovnikov po Slovenskem Štajerju, ki bi v skladu s Kollarjevimi načeli, kakor jih je bil razvil v programatičnem spisu o slovanski literarni vzajemnosti, učila člane slovanskih jezikov ter jim nudila na posodo in prodaj slovanske slovstvene novosti. Podoba je, da je Vraz mogel to misel oživiti šele po Miklošičevem odhodu in po prihodu novih, že v ilirskem duhu prebujenih hrvaških dijakov v jeseni 1838. l. Dne 18. oktobra t. l. je ustanovni dan graške Slovanske čitalnice. Že prihodnji dan je Vraz poročal novico Cafu: »S radostjo moram tebi javiti, da je naš Gradac, dosada samo po imenu slovenski — letos u pravom razumu slavianski. U njem bo ima, hvala budi Bogu! — Slavianah od svijuh kolenah razve ruskog — i to posve vatrenih Slavianah — žestokih domorodacah ... Bivši jučer u Marie Ožalnice

kot Košara bi medju nami jednoglasno zaključeno, da se ima Čitavnica Slavianska v Gradcu podignuti. Biaše takojer imenovan predsednik — nu koga člarnovi izzabraham, neču ti kazati.«

Nadaljnja zgodovina graške akademske čitalnice je temna in nesrečna. Vraz je kmalu po 19. oktobru t. l. zapustil Gradec. Napotil se je v Zagreb, da bi končno uredil in pospešil tisk Slovenskih narodnih pesmi. Iz Zagreba pa se ni vrnil, dasi je spočetka menda nameraval priti nazaj. Vodstvo čitalnice je prevzel Trstenjak, ki jo je malomarno uničil.

Na Hrvaškem pa se je Vraz zatekel v župnišče Ilirca opata Krizmanića v Bistrici, kjer se je mudil pol leta. Še vedno je pripravljaj in zbiral gradivo za slovenske narodne pesmi, za kar ga je bil navdušil Šafařik. Od časa do časa je bil tudi Gajev namestnik v uredništvu Danice ilirske.

L. 1839. so izšle Narodne pesmi ilirske v Vrazovi redakciji. Večino gradiva je zbral sam, nekaj najlepših starih balad sta mu poslala Kastelic in Prešeren. Vraz je bil hud, da mu nista izročila celotne zbirke, ki sta jo bila dala Korytku. Narodne pesmi je Vraz posvetil Vuku St. Karadžiću. Posvetilo je podpisal takole: »Stanko Josipovič Vraz Slovenac Cerovčanin«. Tudi pod lastnoročno posvetilo izvoda, ki ga je poslal Kopitarju, je zapisal: »Stanko Vraz Štajerac — Slovenac«.

Narodne pesmi je opremil Vraz z dvema predgovoroma: prvega v ilirščini, drugega v slovenščini. V prvem razpravlja o zgodovini nabiranja slovenskih narodnih pesmi, kritizira napake Korytkove, oziroma Kastelčeve redakcije Slovenskih pesmi kranjskiga naroda ter pojasnjuje razločke med slovenščino in ilirščino. V slovenskem predgovoru pa poučuje bravca o novem ilirskem pravopisu, kakor ga je bil priredil za slovenski jezik.

Narodne pesmi ilirske so poslednje vidno Vra-

zovo dejanje za slovensko slovstvo. Dasi nosijo na licu ilirsko ime, jih štejemo vendar zaradi vsebine za slovensko slovstveno delo, ki je pomembno ne glede na bogato zbirko starih, zlasti vzhodnoštajerskih narodnih pesmi, temveč tudi zato, ker je prvo delo v novem, Gajevem črkopisu.

Po 1839. l. se je Vraz docela posvetil hrvaškemu slovstvu. Ko so izšle Narodne pesmi, je obnovil sicer dopisovanje s Prešernom, toda med tem sta se v slovstvenih in političnih nazorih še bolj odtujila, kakor sta bila doslej. Vraza je še vedno strašila osamljenost in revščina slovenskega pisatelja. Ni imel nobenega upanja, da bi mogel s slovstvenim delom na Slovenskem pošteno živeti, pred realnim življenjem pa se zdi, da je bolelni Vraz občutil nek strah. Kako pa je mislil Prešeren o ilirizmu, pa smo spoznali že zgoraj. Vraz je nabiral še naprej slovenske narodne pesmi, spomladi 1841. l. je potoval zopet v Slovenijo. V poletnih mesecih t. l. je prepotoval vse slovenske pokrajine, obiskaval slovenske pisatelje, nabiral pristaše za ilirsko idejo, zapisoval narodne pesmi, studiral običaje in jezik in ves čas hrepenel po — Hrvaški.

Tam pa so ga čakala bridka razočaranja. Zadnje desetletje njegovega kratkega življenja je polno trpljenja. Zastonj je iskal založnika za nadaljnje zvezke Slovenskih narodnih pesmi. Kritični in slovstveni list *K o l o g a* je sprl z Gajem in hrvaškimi pesniškimi diletanti, ki so se zbalj njegove kritike. Zaman se je trudil, da bi dobil profesorsko službo. Slednjič je postal tajnik Matice Ilirske. 1848. l. ga je poklicalo na Slovanski kongres v Prago. Po vrnitvi je politično deloval v Zagrebu in mimogrede tudi v ožji domovini. Tudi v pesništvu ni imel sreče, ker ga je kmalu prekosil Preradović. Umrl je v Zagrebu 1851. leta.

Vraz je bil človek čutečega srca in razmeroma ostrega duha. Samo odločne, moške volje je imel premalo. Romantično pojmovanje o pesniškem poslan-

stvu mu je skalilo pogled na stvarne potrebe rojakov. Njegovo bolešno telo je bilo sicer nosilec močne želje po pesniškem ustvarjanju, toda zahtevalo je obenem vednega tovariškega priznavanja in ženskega občudovanja. Asketične in gizdalinske prvine so se spajale v njegovem značaju. Ljubil je ideale, trpel zanje, oboževal je slovanstvo, toda vztrajnega, neomahljivega boja na navidez izgubljeni postojanki ni bil zmožen. Za to sta mu bila preslabotna duh in telo.

Vraz je s svojim vzgledom vplival zlasti na mlajše pisateljsko pokolenje na Štajerskem, pa tudi med kranjskim dijaštvom si je pridobil nekoliko, vsaj pogojnih pristašev. Celó starejši pisateljski rod na Štajerskem in Koroškem je mikala njegova misel, dasi je večinoma ves ostal zvest slovenskemu slovstvenemu jeziku. Mladina pa je vsaj trenutno zamenjala slovstveni jezik ali pa pisala v obeh jezikih, toda kmalu se je vrnila k rodnemu jeziku, tako da moremo deliti ilirsko gibanje na Slovenskem v dve dobi. Prva, ki se razteza nekako od Vrazovega prestopa pa do njegove smrti (1836. l.—1851. l.), druga pa od 1851. l. do 1858. l., ko jo je Levstik zaključil z Napakami slovenskega pisanja.

V prvem razdobju deluje v doslednem ilirskem smislu le Vraz in še nekoliko dijakov: Davorin Trstenjak, Luka Jeran, Lovro Pintar, Ivan Macun, Jožef Drobnič in drugi. Razven Vraza so se pozneje vsi vrnilí k slovenskemu slovstvenemu jeziku. V drugi dobi pa ne gre slovenskim Ilirom več za to, da bi Slovenci sprejeli ilirski slovstveni jezik, temveč sedaj skušajo po načelih Matije Majarja Ziljskega ustvariti nov vseslovanski slovstveni jezik, ki bi pospešil pravično zlitje slovanskih narodov v enoto.

Starejši pisateljski rod na Štajerskem je ustvarjal pokrajinsko pobožno in prosvetno slovstvo po načelih, kakršna je izoblikovala še prejšnja slovstvena generacija Primčevih prednikov in učencev. Peter

Dajnko, glede na črkopisno reformo nekak Metelkov dvojnik, je učenec pokrajinske kulturne smeri, kakor so jo bili načrtali od druge polovice 18. pa do drugega desetletja 19. stoletja Volkmer, Modrinjak, Jaklin, Nerat, Primic in drugi. Dasi je poznal Primčevo prizadevanje, da bi zлил slovensko-štajersko pismeno narečje v skupni slovenski slovstveni jezik, je vendar pridno delal, da bi ustvaril Slovincem med Muro in Dravo posebno slovstvo. Zato je napisal v domačem narečju kopo knjig za šole, cerkev, dom in gospodarstvo v bohoriškem črkopisu. Nato se je lotil slovnice domačega narečja, v nji je zbral jezikovno bogastvo vzhodnoštajerskega narečja ter ga izrazil z novim črkopisom, ki ga je sestavil iz najrazličnejših virov: iz latinske, češke, cirilske in hrvaške grafike, opremil ga tudi z naglasnimi znamenji, prepričan, da bo njegov črkopis zmagal ne le pri Slovincih, temveč tudi pri drugih Slovanih.

Po ureditvi slovnice in črkopisa se je vrgel z veliko vnemo, zlasti potem, ko se mu je posrečilo, da je vlada uvedla njegov črkopis v šole, najbrže s podobnim skritim namenom kakor na Kranjskem metelčico, na to, da bi ustvaril v domačem narečju čim bogatejši šolski, pobožni, poučni in leposlovni slovstveni zaklad, ki bi do kraja podprl in ustalil njegov slovstveni jezik in črkopis. Dajal je na svetlo abecednike, zgodbe sv. pisma, katekizme, cerkvene pesmarice, molitvenike, knjigo o čebelarstvu in dr. Prevajal je sv. pismo, zlagal in prirejal posvetne pesmi, snoval tudi latinsko-nemški slovar, zbiral zgodovinsko gradivo itd. Kmalu so se mu pridružili duhovski tovariši: Vid Rižner, Anton Šerf, Davorin Veršič in Anton Lah. Tako so dajnkovci ustvarili v nekaj letih razmeroma precejšnje pobožno, prosvetno in zabavno slovstvo v vzhodnoštajerskem narečju in Dajnkovem črkopisu, ki hrani v sebi nekaj dobrih pesniških del, zlasti Dajnko je bil spreten stihotvorec, pa tudi Lah je deloma poslovenil,

deloma sam spesnil nekaj lepih pobožnih, pa tudi posvetnih pesmi. Nekatere Dajnkove pesmi so ponarodele ter jih ljudstvo še danes rado prepeva zaradi realnega in polnega poznanja ljudskega življenja, čeprav so brez estetske vrednosti.

Danjkov črkopis je sprva zbujal splošno odobravanje; celo Kopitarju se je zdel bolj posrečen kakor Metelkov. Prvi se je izrekel zoper njega Metelko v slovnici. Nato se je vnela štajerska abecedna vojska v graškem listu »Der Aufmerksame«. Glavni zagovornik dajničice je bil Rižner, pa tudi Primčev naslednik na graški slovenski stolici, Koloman Kvas, je uvedel Dajnково knjigo kot učni pripomoček v slovenskih tečajih. Poleg Metelka sta ugovarjala Dajnkovi rešitvi slovenskega črkopisa in slovstvenega jezika Potočnik in Murko. Zlasti poslednji je s slovnico in slovarjem zadal smrt Dajnkovem slovstvenemu jeziku in črkopisu, ki je izgubil vso veljavo po 1838. l., ko je vlada prepovedala tiskati šolske knjige v danjčici. Murku so pomagali v boju zoper danjčico še Jurij Alič, Anton Krempl, Simon Rudmaš in Anton Slomšek.

Ker je propadla dajničica, se je Dajnko približal Ilircem. Sicer ni sprejel ilirskega slovstvenega jezika, zanj je ostal odločilen vzgled grških rodov, ki so si ustvarili individualno rodovno literaturo. Pač pa se je oprijel gajice, ko je prebolel udarec, ki ga je zadel s prepovedjo njegovega črkopisa ter je začel zopet pisati pobožne in poučne knjige.

Dajnково slovstveno delo je pomembno za kulturni razvoj vzhodnega Štajerja ne le v dobrem, temveč tudi v negativnem smislu. Res je zbujal s svojimi knjigami veselje do branja, širil šolsko in cerkveno prosveto, deloval za izboljšanje običajev, šeg in gospodarstva, vendar je s suhim doktrinarstvom, ki se kaže zlasti v njegovih posvetnih pesmih zamoril narodovo dušo, ki se je bila ohranila v narodni pesmi, zatrl tako romantične kali narodovega mišlje-

nja ter ga prepojil z nekim licemerskim kriticizmom in samodopadenjem.

Izrazitejši pristaš ilirske miselnosti je bil Anton Krempl, bližnji Dajnkov rojak in stanovski tovariš. Tudi on je duševni sin omenjene, skromne, vendar žive slovenje-štajerske slovstvene tradicije. Zlasti je vplival nanj svetinjski župnik Mihael Jaklin. Krempla je vabil pesniški sloves, pel je posvetne in pobožne pesmi. Prve so kljub okorni slovenščini, ki je prav za prav štajersko narečje, polne moške, krepke in čiste osebnosti, posebno so se mu posrečile pesmi, ki opevajo lepoto domačega kraja, delo in trpljenje kmeta, njegovo radost in boleost. Krempl je napisal tudi precejšnje število šolskih in pobožnih knjig, med njimi se je ljudem najbolj prikupilo Branje od svetnikov. Poglavitno Kremplovo delo pa so: Dogodivščine štajerske zemle z posebnim pogledom na Slovence. (1845. l.)

Ta knjiga je zgodovinska izpoved, do katere se je priborila štajerska obrobna skupina od početka samostojnega slovstvenega življenja pa do trenutka, ko je nadaljnji obstoj njene slovstvene samostojnosti bil ogrožen od dveh strani: od ilirizma ter slovenskega središča. To delo moremo primerjati z Linhartovo zgodovino, kar se tiče njene programatične veljave za razvoj narodne miselnosti na Vzhodnem Štajerskem. Ilirsko smer razodeva nekoliko Krempl s tem, ker misli, da so bili prvotni prebivalci na Štajerskem poleg Keltov Iliri, ki jih ima za prednike današnjih Slovencev. Ilirsko smer krepi tudi to, da pisec najbrže zavestno posnema slog in način Kačić-Miošičevega Razgovora. Res, da Krempl samo na koncu vsakega poglavja prelije smisel zgodovinskega dogajanja v neki dobi v verze, sicer pa pripoveduje v prozi kot učen zgodovinar, ki se zlasti srdito obrača zoper nazore graškega profesorja Mucharja, vendar mislim, da je prepletanje zgodovinskega pripovedova-

nja v prozi s poskusom nekake epopeje o slovenski zgodovini na Štajerskem posnel po omenjenem Kačičevem spevu, kjer se tudi prepleta proza z verzom.

Krempl je sicer ostal zvest vzhodnoštajerskemu slovstvenemu jeziku, čeprav je s simpatijo gledal na Vrazov vzgled, vendar se ni niti za hip izneveril vzhodnoštajerski slovstveni tradiciji. V rokopisu je zapustil mnogo verzov, pobožnih in zgodovinskih spisov. Pisal je živo narodno besedo, kakršno je govorilo njegovo ljudstvo, zato ni docela zaslužil Prešernovega epigrama:

»Nisi je v glávo dobíl, si dobíl le slovénsčino v
[krémplje,
dúh preonémčeni, sláb, vóljni so krémplji bíli.«

Izmed starejših prijateljev ilirskega gibanja se ni nobeden bog ve kako pridno gibal v slovstvenem življenju; pomembnejši so mlajši Iliri, čeprav so slovstveno dozoreli šele pozneje. Ker pa so od ilirskega gibanja dobili najsilnejše slovstvene in življenjske vtise, je tudi njihovo poznejše življenje bolj ali manj usmerjalo to, kar so spoznali za pravo v mladosti. Zato je pravilno, da njihovo delo ocenimo sedaj, čeprav bo treba tu in tam poudariti njihove slovstvene zasluge še na drugem mestu.

Najbližji Vrazov tovariš v dijaških letih je bil **F r a n M i k l o š i č**. V mariborskih in graških šolah sta bila z Vrazom velika prijatelja. Učila sta se skupaj slovanskih jezikov, zlagala slovenske pesmi, prevajala svetovne pesnike. Miklošič je bil tisti, ki je uvedel v naše slovstvo Mickiewicza še pred Prešernom, lep je njegov prepev **I. K r i m s k e g a s o n e t a**. Zlasti v Gradcu se je Miklošič udeleževal dijaških razgovorov o slovstvu, o ilirski misli, dokler ga nista značaj ter genijalna nadarjenost zvalila na znanstveno področje. Še z Dunaja, kamor je odšel 1838. l., da bi se posvetil odvetništvu, je pošiljal Vrazu pesmi za Danico. Tu pa se je seznanil s Kopitarjem, ki si je nadarjenega odvetnika izvolil za naslednika. Zaradi

znanja mnogih jezikov ga je pregovoril, da je postal uradnik dunajske dvorne knjižnice. Zdaj se je pričelo Miklošičevo neumorno delo za slovanske jezike, zlasti za staro-cerkveno slovanščino. Kljub vsemu je bilo narodnostno gibanje 1848. l. tako močno, da ga je začasno zvrabilo od znanosti k politiki. Izvolili so ga za predsednika dunajske Slovenije. Baje je on sestavil Slovenijin razglas na slovenski narod, naj prične boj za Zedinjeno Slovenijo.

Prihodnje leto so osnovali na dunajskem vseučilišču slavistično stolico in Miklošič je postal prvi profesor slavistike v Avstriji. Zdaj se ni več oglašal v slovstvu in v politiki. Postal je tipičen učenjak, ki so ga zanimali le problemi njegove znanosti. Za Slovence je uredil šolska berila za višjo gimnazijo, ki pa prav za prav niso njegovo delo, sestavil jih je I v a n N a v r a t i l. Z velikansko avtoritativnostjo je Miklošič v poznejših letih vplival ugodno na razvoj slovenskega slovstvenega jezika, ker je odločno zavračal vsako pretirano novotarijo, s slovarjem je spravil med ljudi zopet mnogo lepih slovenskih besed iz protestantskih pisateljev. Tudi na razvoj našega narodopisja, zgodovine in skoro vsaktere znanstvene panoge je blagodejno vplival s svojim znanstvenim kriticizmom. Kot dunajski profesor je vzgojil do malega ves slovenski znanstveni naraščaj od 1850. l. do 1890. l.

Miklošičevo delo za slavistiko je neprecenljivo. Na osnovi Kopitarjevih del je zgradil velikansko stavbo o slovanskih jezikih. Primerjal jih je med seboj ter z ostalimi indoevropskimi jeziki. Njegova primerjalna slovnica je postala klasična za vse nadaljnje jezikoslovno delo ne samo pri slavistih, temveč pri jezikoslovcih sploh.

Po znanstvenem delu je Miklošiču najbližji nesrečni O r o s l a v C a f. Tudi on je doraščal v duhu Vrazove miselnosti na mariborski in graški gimnaziji ter v bogoslovju. Duh časa ga je klical v pesništvo, čeprav ni imel nobene pesniške nadarjenosti, globoka,

razmišljujoča narava pa mu je svetovala, naj se loti jezikoslovja, ki je bilo poleg poezije najpriljubljenjše duševno delo v prvi polovici 19. stoletja. Že v gimnaziji se je učil slovanskih jezikov, v bogoslovju semitskih, kot podeželski kaplan se je potapljal v indoevropsko jezikoslovje. Bajje je znal vse indoevropske jezike od stare indijsčine do keltščine.

Čudovita vnema za jezikoslovje, ki jo kažejo skoro vsi naši možje v prvi polovici 19. stoletja in ki je nam docela nerazumljiva, je navdajala tudi Caf. Njega morda silneje kakor druge, saj ga je obsedel demon filologije, ki ga je mučil tako dolgo, dokler ni zbežal iz življenja. Caf je bil znanstveni samouk, toda resnična jezikoslovna nadarjenost, pomnožena z mrzlično pridnostjo sta mu dali zmožnost, da je pokazal v nekaterih pogledih na slovanske jezike celo globlje znanje kakor Miklošič. Največ truda je posvetil slovarju. Izčrpal je bajje vse slovenske tiskane tekste do 1848. l., deloma tudi rokopise, studiral besedni zaklad vzhodnih in zahodnih slovenskih narečij. 1856. l. mu je svetoval Miklošič, da bi dala slovar skupno na svetlo, toda plahi Caf se za to ni mogel ogreti. Njegovo slovarsko gradivo, ki pa je kljub temu bilo menda vendar skromnejše, kakor je šel sloves o njem, je porabil šele Pleteršnik. Tudi s slovensko slovnico se je mučil, vendar mu delo ni nikdar dozorelo. Sestavljal je tudi grško-latinsko-nemško- in slovenski slovar, toda tudi tukaj ni došel dalje kakor do črke K.

Celo za posvetno in pobožno slovstvo se je briga, pripravljaj je razne zabavne in verske knjige. Največji sloves si je pridobil s prevodom Campejevega *Robinzona mlajšega*, ki ga je priredil po češkem prevodu. Kakor v vseh spisih, tako se je tudi tu obračal s slogom in jezikom do slovenjegoriškega kmeta, čigar jezik mu je bil slovstveno izrazilo. Bil je tudi dopisnik Novic, Slovenske Čbele, Celjskih Slovenskih Novin, Časopisa Češkega Muzeja (Časopis Česk-

ho Museum), Razlagove in Trstenjakove Zore in Jordanovih Slovanskih letopisov (Slavische Jahrbücher).

Ker je bil Vrazov ožji rojak in sošolec, poln slovanskega čuvstvovanja in romantične misli o zedinjenju Slovanov v smislu Kollárjevih in Šafaříkovih idej, je čustvoval z ilirskim gibanjem globoko, čeprav praktično ni sledil čustvu in znanstvenim zaključkom, ker je ohranil zvestobo rodnemu narečju. Zlasti v dobi obnovljenega, slovenskega ilirizma, ko je šlo slovenskim Ilirom za to, da ustvarijo vseslovanski slovstveni jezik, se je tudi Caf v Razlagovi Zori mučil z vseslovanskim jezikom.

Tudi kot narodni vzgojitelj se je odlikoval v duhovniškem delovanju. Duhovni in telesni blagor župljanov sta mu bila vedno v mislih. Njegovo tragično smrt je zakrivil prenežni in občutljivi značaj, ki mu ni pustil, da bi hladnokrvno prenesel znanstvene in življenjske neuspehe.

Duhovna usmerjenost, življenjski in znanstveni cilj D a v o r i n a T r s t e n j a k a so prav tako vzrasli iz časovne, pokrajinske ter etnične osnove, ki so določile slovstveno in življenjsko usodo Stanka Vraza in skoro vseh vzhodnoštajerskih slovenskih pisateljev. Trstenjak je bil po letih nekoliko mlajši od Vraza; v mariborski gimnaziji je vplivala nanj nemška pokrajinska ter domoznanska literatura, dasi je že tu čutil veljavo Prešerna ter klic vseslovanske narodne prebuje. Ko je prišel 1837. l. v Gradec, se ga je Vraz, ki je bil takrat na prelomnici svojega slovstvenega dela, zelo razveselil, ker ni slutil, da bo prav Trstenjak tisti, ki bo podstavil nogo slovenskemu ilirstvu. Trstenjak je bil drugačna narava kot Vraz, ki ga je odlikovala neka nežna, asketična čuvstvenost, popolna nesebičnost in vdanost slovstvenemu delovanju; na Trstenjaku pa je že Vraz opazil kot glavno lastnost neko preobčutljivost, ki se je mogla stopnjevati zlasti v mlajših letih v nepreračunljivost. Zato je Trstenjak ena najbolj mogoobraznih osebnosti našega slovstva

ne le glede na najrazličnejše panoge svojega pisateljevanja, ki segajo od pesništva do starinoslovja in pomenoslovja preko jezikoslovja, zgodovinopisja, politične publicistike, novelistike i. t. d., temveč tudi glede na neko neodkritosrčnost, ki označuje njegovo pisateljsko ter politično delovanje.

Vendar sta se rojaka kmalu zblížala; družila ju je neka nesmotrenost, tipična mladostna in romantična lastnost, Vrazov apostolski temperament ter Trstenjakova mladostna navdušenost. Trstenjak je kar vzplamtel v območju Vrazove ilirske besede, skupaj sta studirala slovanske jezike in slovansko narodno poezijo, pa tudi francosko in angleško slovstvo jima ni bilo tuje. V počitnicah sta potovala na Hrvaško, kjer sta se v Krapini, Gajevem rojstnem mestu, sešla s Kočevarjem in Cafom. Tam je baje vsa četvorica prisegla, da bo do smrti delovala za preporod južnoslovanskih narodov v smislu ilirske ideje.

Trstenjak je pomagal Vrazu nabirati narodne pesmi, zgodaj se je poglobljal v slovansko mitologijo ter je po Vrazovem nasvetu in navodilu pričel dajati v graškem listu *Der Aufmerk same* na svetlo članke, ki so izražali misli ilirsko čuteče slovenske mladine v Gradcu. V teh člankih se je Trstenjak boril za dvoje: prvič za združitev južnoslovanskih narodov v ilirsko enoto, drugič za uvedbo gajice namesto bohoričice, metelčice in dajničice kot slovenskega pisma. Trstenjaka in Vraza je zlasti v drugem predlogu najkrepkeje podpiral Krempl, ki je sklenil, da bo dal *Dogodi v ščin e* natisniti v gajici ter ju vzpodbujal, naj osnujeta slovenski *Tjednik*, ki bi razglašal slovenske in slovanske jezikovne in narodne novosti, pa tudi poljudne sestavke iz vseh področij človeške znanosti.

Vraz in Trstenjak sta bila preslaba, da bi uresničila Kremplov pomemben in koristen nasvet, pač pa sta v graškem listu nadaljevala z manifestacijami za Gajev črkopis. Dne 19. aprila 1838. l. sta dala natis-

niti prvi slovenski tekst v gajici: Trstenjakovo patrijotično pesem Na den rojstva njihovega veličanstva našega presvetlega ino premilostljivega cesarja ino kralja Ferdinanda I. Pesem, ki je v bistvu nerodna prepesnitev Vodnikove Ilirije oživljena, je zlasti zato, ker je bila natisnjena v gajici, vzbudila veliko veselje med slovenskimi pristaši ilirske misli.

Kmalu potem pa sta se Vraz in Trstenjak razšla za vedno, kajti Trstenjak je, kakor smo že omenili, v dijaški malomarnosti uničil Vrazovo Slovansko čitalnico.

Trstenjak je zabredel v 8. šoli, najbrže zato, ker se je upiral staršem, ki so ga silili v bogoslovje, v čudne življenjske okoliščine; potratil je denar, ki so ga zbrali čitalniški člani za nakup slovanskih knjig in časopisov, skrivoma si sposodil iz Vrazove skrinje obleko in denar, pobegnil nato k graničarjem ter se potikal dve leti po Gradcu in na Hrvaškem, dokler se ni 1844. l. razočaran in zlomljen zatekel v graško bogoslovje. Na Hrvaškem ni mogel uspeti, kajti Vraz je naščuval vse svoje prijatelje zoper nezvestega učenca.

Ta mladostna nepremišljenost je zagrenila Trstenjaku veselje za ilirsko gibanje. Kot bogoslovec, zlasti pa kot podeželski duhovnik je čutil, mislil in deloval v slovenskem duhu. Vendar je ponesel v poznejše znanstveno pisateljstvo osnovno misel ilirizma, misel, ki se sicer svetlika kot večna luč v hramu slovenskega slovstva od početkov, ki pa je posebno močno vzplamtela v prvi polovici 19. stoletja — misel, da so Slovani, oziroma Slovenci praprebivalci zemlje, na kateri prebivajo, da so zato udje enotne etnične celote ter morajo zato skrbeti, da se spet jezikovno in kulturno zedinijo.

Trstenjak je najprej dozorel kot politični pisatelj. 1848. l. je zdramilo njegovo politično kritičnost; najostreje izmed takratnih slovenskih publicistov je

zagovarjal načela slovenske narodne samoodločbe, bojeval se z odpadniki in Nemci, zahteval ureditev cerkvenih razmer na Slovenskem (odcepitev Slovenskega Štajerja od graške škofije). Tudi v dobi obnovljenega absolutizma in ustavnih bojev je Trstenjak razodeval enako bistrost političnega pogleda. Bil je dopisnik Novic, Slovenije, soustanovnik Slovenskega Naroda, pa tudi v hrvaške in nemške, v slovanskem duhu urejevane časnike in časopise je pošiljal razbore politične razprave. Bil je pristaš najožje politične in kulturne solidarnosti z avstrijskimi Slovani, v kulturnem oziru pa zagovornik liberalnih mladosten-skih načel, v cerkveni politiki pa učenec liberalnega katolicizma.

Veselje za politični boj je okrepilo v njem tudi ljubezen za zgodovinska raziskavanja, ki so ga vzbudili njegovi učitelji: Puff, Muchar, Krempl, Šafařík, Kollár in Caf. Politična stiska slovenstva, ki je začelo pešati pod pritiskom obnovljenega absolutizma, ga je napotila, da je začel pisati svoje zgodovinske razprave. Duša bojevnika iz 1848. l. je slutila nujnost, da se razvije slovensko ljudstvo v politični narod s popolnim političnim in kulturnim življenjem, kakor ga je zahtevala prodirajoča evropska demokracija v drugi polovici 19. stoletja. Trstenjak je prvi dve leti politične reakcije in obnovljenega absolutizma uporabil za priprave na znanstveni boj, ki ga je 1853. l. pričel v Bleiweisovih Novicah. Bleiweis je rad priobčeval njegove članke, čeprav niso bili primerni za kmetiški del njegovih naročnikov, ki pa je bil itak v manjšini. Smatral jih je za močno politično obrambno sredstvo, ki bo krepilo v narodu samozavest, navdajalo ga s potrebnim junaštvom v potrpežljivosti ter ga rešilo v ugodnejše politične čase. Ni pa se zavedal nevarnosti za rast resničnega slovenskega znanstva, ki je grozila zaradi Trstenjakovih diletantskih zgodovinskih spisov, ki so bili

tako daleč od objektivne znanosti kakor »pesem« Koseskega od prave poezije.

Že prvo leto je nagromadil Trstenjak v Novicah 16 daljših in krajših zgodovinskih sestavkov. Vse preveva načelo: »Saxa loquuntur«. Iz antičnih napisov, ki so jih bili našli na slovenskem ozemlju, hoče dokazati, da se morejo razlagati samo v slovenskem smislu, kvečjemu da je tu in tam neko indijsko ime, s čimer dokazuje Trstenjak svoje znanstveno poreklo, kajti misel na primerjanje in enačenje indijsčine in slovenščine izhaja iz Dobrovskega in njegovih učencev Šafařika ter Kollárja.

Čeprav se je Trstenjak pozneje trudil, da bi svojo diletantsko znanstveno izobrazbo podprl z vestnim učenjem jezikov in zgodovine, kar se mu je z leti nekoliko posrečilo, vendar ni mogel nikdar premagati prvotne teze svojega znanstvenega dela.

V Novicah, Slovenskem Glasniku, Letopisih Slovenske Matice in drugod je navrhovatil kope jezikovnih, zgodovinskih in mitoloških razprav, ki nosijo pečat njegove osebnosti in dobe. Sprva je odobraval slovenska javnost Trstenjakovo delo, slavili so ga v pesmih ter mu v pismih dajali vzpodbude. Toda kmalu se je uvidnejši del mladine, ki jo je v znanosti vodil Miklošič, uprl Trstenjakovi lažni znanosti.

Mož je bil žrtev nekritičnega in entuzijastičnega značaja, romantičnega pričetka slovanskega zgodovinopisja in jezikoslovja, politične in kulturne zaostalosti, v kateri so živeli Slovenci in pa — etimologije.

Tudi z leposlovno prozo se je Trstenjak vbadal; napisal je nekoliko novel. Snov je črpal iz ljudskega pripovedovanja in izročila. Kljub gostobesednemu slogu, pomanjkljivi kompoziciji ter neizraziti in neoriginalni vsebini so vendar med boljšim povestnim blagom pred Levstikovim Krpanom. Ustvaril je tudi početke slovenske humoreske, najkrepkeje pa se je

njegova osebnost in življenjska izkušnost pokazala v podlistkih. To slovstveno obliko je uvedel iz mladonemškega slovstva. Iz feljtonov, ki jih je marljivo pisal za Novice, Einspielerjevega Slovenca in Slovenski Narod, najodkritosrčneje govori Trstenjakova bogata življenjska izkušnja, trezna politična sodba ter veder, nekoliko v samodopadljivost nagnjen značaj.

Val „slovenskega“ ilirstva

Ostali neposredni Vrazovi predniki, tovariši in učenci so glede na slovstveno delo ostali nepomembni za razvoj ilirske kakor tudi slovenske literature. Jožef Muršec, Jakob Košar, Franc Klajžar, Franc Cvetko, Mihael Jaklin in drugi so v slovstvu ohranili zvestobo rodne mu narečju. Niso pa si pridobili zaradi neznatne nardarjenosti, neposebne marljivosti ali pa zaradi življenjskih in stanovskih neprilik posebne cene v našem slovstvu. Pomembni so le toliko, kolikor izpopolnjujejo sliko narodnega prebujenja na Štajerskem, kolikor so bili posredne in neposredne priče Vrazovega jezikovnega preobrata ter glasniki njegovih misli med izobraženstvom in ljudstvom.

Medtem ko je Vrazov jezikovni odpad bil nekaka posledica njegove življenjske in pesniške usage, zemljepisnih ter socijalnih pogojev njegove domovine, v bistvu pa vendar osebna zadeva njega samega, se je začelo obnovljeno ilirsko gibanje nekoliko zaradi njegovega zgleda ter njegove agitacije, nekoliko spet zaradi tega, ker je misel o totalni slovanski regeneraciji našla pristaše tudi v slovenski osrednji skupini ter je nekaka samoslovenska faza tega celotnega južnoslovanskega razvoja, ki še do danes ni ustaljen. Vraz je v pogledu na bodočnost slovenskega slovstva obtičal v precepu dvojnega

slovstvenega jezika: ilirskega za izobraženstvo in tako zvano visoko literaturo ter znanost, slovenskega za kmeta ter pobožno in posvetno ljudsko pismenstvo. Glasniki in pristaši obnovljenega ilirizma pa so ostali bližje slovenskemu jedru, čeprav so se mu navidez še bolj oddaljili kakor Vraz. Ljubezen do rodnega jezika in zavest o njegovi ceni sta jim branili, da bi kratko in malo prevzeli ilirski književni jezik kot izrazilo svojih doživetij in spoznanj, trudili so se, da bi iz lastnega jezika in najsorodnejših prvin drugih slovanskih, zlasti iz južnoslovanskih jezikov stvorili nov slovstveni organ, ki bi bil skupna last enih in drugih ter bi bil vsaj načeloma enako drag, razumljiv in soroden vsem.

Glava obnovljenega ilirskega gibanja na Slovenskem je bil **M a t i j a M a j a r Z i l j s k i**. Njegovo duhovno podobo sta oblikovali dve preporodni sili: domača, koroška slovstvena in kulturna tradicija, osredotočena v Slomškovi slovstveni in prosvetiteljski združbi, in vzhodnoštajerska Vrazova, ki mu je odpirala pogled v slovanski svet. Zato nosi Majarjevo slovstveno delo pečat obeh kulturnih središč, v mlajši dobi so pobude, ki jih je sprejel v Slomškovi prosvetni akademiji, silnejše, medtem ko je v moških letih podlegel vplivu romantične ideje o jezikovnem in kulturnem združenju Slovanov.

Majar je najprej slovenil Schmidove povesti za Slomška. Nato ga je vnel Jarnik, da je zbiral koroške narodne pesmi, ki jih je pošiljal Vrazu, da bi jih ponatisnil v 2. zvezku Narodnih pesmi ilirskih. Zbirko starih pobožnih pesmi, ki jih je nabral na Štajerskem, Koroškem, Goriškem in Benečanskem, pa je sam izdal. To so resnične narodne pesmi, zbrane iz ljudskih ust, z mnogimi starimi napevi. Tudi v nemškem jeziku je pisal o koroški narodni pesmi in pripovedki ter bil sotrudnik Vrazovega Kola, Bleiweisovih Novic, Slovenije, Slovenske Bčele in drugih slovenskih in slovanskih listov. Tudi

z živo besedo je širil slovenske in slovanske ideje med celovškimi dijaki, o čemer je zapisal neki nje-gov učenec: »Majar je bil središče in ognjišče za ce-lovške Slovence. On je povabljal dijake na petje, je učil slovenskih pesmi in je tudi prav po slovenski pogostoval. Res moram priznati, kako čudno se nam je dozdevalo po iskrenih besedah ovega narodnjaka spoznavati nov svet, slovanski svet, katerega do sih dob nismo poznali. A izpočetka je imel g. Majar veliko sitnostij z nami, ker smo bili še vsi te misli, da slovansko, posebno slovensko pleme prihodnosti nema in da je le zato na svetu, da se Nemčija čim-dalje razširja po slovanskej zemlji. Kollarjeva knjiga »Vzajemnost« pa nam je odperla oči, da Slovan svo-jo slavno zgodovino ima in še slavnejšo pričakovati sme; da ima vsak narod svojo nalogo na svetu iz-vršiti.« Skladno s temi načeli se je razvilo Majarjevo pojmovanje slovenskega slovstva in jezika tako, da je prvotno bil v načelu in praksi zvest slovenskemu slovstvenemu jeziku, toda zaradi »slovanske vzajem-nosti« je začel pisati tako, da je vedno bolj opuščal slovenske jezikovne značilnosti ter jih nadomeščal z izrazi, ki so znani tudi hrvaškemu, oziroma srbske-mu jeziku.

Da bi za svoje spoznanje navdušil tudi druge slovenske pisatelje, je Majar 1848. l. spisal Pra-vila, kako izobrazevati ilirsko na-rečje i u obče slavenski jezik. Naslov dela ni popolnoma prikladen vsebini, kajti »pervo in najvišje« Majarjevo pravilo je: »Piši v svojem ilirskom podnarečju, pa tako, da bude, kolikor mo-guče, podobno vsim ilirskim podnarečjem, i da se ne oddaljuje od drugih slavenskih narečjah.« Z drugimi besedami Majar hoče le, da Slovenci pa tudi vsi dru-gi Slovani opuste najizrazitejše dijalektične poseb-nosti ter se začno tako, da vsak opušča »idiotizme«, organsko in mirno približevati v literarnem jeziku. Ta misel je navidez zelo upravičena in idealna, toda

Majar, ki ni bil pesniški tvorec, ni mogel razumeti, da noben umetnik ne more pogrešati nobenega odtenka jezikovnega bogastva in življenja, v katerem ustvarja, sicer postane njegovo delo blede, mrtvo, abstraktno. Prepričljiv dokaz daje prav slovenska novelistika in poezija, ki je jezikovno zrasla iz Majarjevih Pravil. Jakob Razlag, Josipina Urbančičeva Turnogradska, Lovro Toman in Janez Vesel Koseski so kričeči primeri, kaj se zgodi z resničnim večjim ali manjšim pesniškim talentom, ako nima naravnega, pristnega ter adekvatnega besednega izrazila.

Majar se je v poznejših spisih še bolj izgubil v zmedi iskanja vseslovanskega jezika. Zapletel se je v tisto protislovje kakor Vraz, toda le še bolj nerodno in mrtvo ga je skušal razvozlati, kajti hotel je, da bi za ljudstvo še nadalje pisali v živem jeziku, za izobraženstvo pa v umetnem vseslovanskem esperantu. Zato je njegovo bogato narodopisno, jezikoslovno in publicistično delo razklano, jezikovni razdor mu je zasil tudi zdrave in pozitivne misli.

Majarjevi jezikovni nazori so vzbudili močan odmev zlasti med mladino na Štajerskem in Koroškem. Pa tudi marsikateremu starejšemu Vrazovcu so se zdeli pravilnejši kakor Vrazov popolni preobrat. Najbolj vneti Majerjevi učenci so bili: izmed Korošcev Andrej Einspieler in Anton Janežič, med Štajerci pa Božidar Raič, D. Trstenjak, O. Caf, J. Razlag, med Kranjci pa L. Toman, J. Urbančičeva (Turnogradska), Matevž Ravnikar Poženčan in drugi. Literarno glasilo te mladine je bila Slovenska Bčela (1850. l.). Ker pa je bil Janežič, dasi brez posebnih pisateljskih darov, po svoji kritični in za slovstveno lepoto sprejemljivi duši, neodločen glede na sprejem bodisi ilirskega bodisi vseslovanskega slovstvenega jezika v slovensko literaturo, oziroma, ker so se v Bčeli pesniško krepkeje in izvirneje opla-

šali Prešernovi učenci in glasniki osrednje slovenske skupine: Fran Levstik, Janez Trdina, Matija Valjavec, Luka Svetec, Miroslav Vilhar in drugi, je Bčela v jezikovnem pogledu neenotna. To je povzročilo, da je število naročnikov bilo pičlo, oziroma, da se je najekstremnejši del Majarjevih učencev odcepil od nje. Razlag, ki je že 1851. l. dal na svetlo zbirko ilirskih aforizmov (Zvezdice) ter jo posvetil »mladeži jugoslavenskoj«, jim je 1852. l. ustvaril literarni almanah Zora, ki se je še prikazal 1853. l.

Najdoslednejši Ilirec v Zori je Razlag sam, ki pa je vendar priobčil tudi nekaj slovenskih pesmi. Razlag je s »svojim« jezikom celo prekoračil smernice Majarjevih Pravil, sledil je spet Vrazu. V sorodnem, napol ilirskem napol slovenskem jeziku pišeta Raič in Caf. Ostali Zorini sodelavci so zvesti slovenskemu slovstvenemu jeziku, oziroma pišejo v jeziku Majarjevih pravil. Najzanimivejši del prvega letnika Zore so Razlagovi životopisi, kratke, v ilirskem duhu napisane karakteristike sodobnih slovenskih pesnikov in pisateljev, ocenjenih po tem, kako sodijo o ilirskem gibanju.

Zoper Zorin »lunin jezik«, kakor je nazval poskuse ustvariti vseslovanski jezik, nekoliko hudomušno, nekoliko upravičeno Bleiweis, je pričel v Novicah ostro literarno vojsko. Ostra in odločna Bleiweisova beseda, izrečena v imenu slovenske tristoletne slovstvene tradicije in najmočnejše slovenske jezikovne skupine, je očistila ozračje. Po 1853. l. je obnovljeni val slovenskega ilirizma zgubil na moči, pisatelji in pesniki so se vrnili k živemu jeziku, jezikovni razkol je ponehal, do kraja pa ga je zavrnil šele 1858. l. Levstik z razpravo Napake slovenskega pisanja.

Vendar druga ilirska epizoda v slovenskem slovstvu ni bila brez koristi. Poštena Majarjeva beseda, ki jo je bil izrekel v Pravih, naj pisatelji ne

pišejo samo kranjskih, temveč vse slovenske oblike, zlasti najbližje slovanskim oblikam, je zmagala; kajti Luka Svetec, France Cegnar, Matej Cigale, France Jeriša, Ivan Navratil so uvedli več štajerskih in koroških jezikovnih oblik v kranjski pisni jezik ter ustvarili edinstvo glede na slovstveni jezik med središčno ter obrobni slovenskimi jezikovnimi skupinami.

Zagovorniki vseslovenskega slovstvenega jezika so se vrnili k staremu literarnemu jeziku; ohranili so sicer še tu in tam kakšno jezikovno posebnost, v bistvu pa je bila spet edinstvo na področju slovstvenega jezika in pred našim slovstvom se je odpirala bodočnost.

Tudi Razlag ni več pisal v ilirščini, posvetil se je političnemu in znanstvenemu delu. V mladoslovenski dobi je bil politik, ki je z vso uvidevnostjo in zmernostjo kljub liberalni usmerjenosti zagovarjal načela enotne narodne obrambe.

Lovro Toman, ki ni nikdar prestopil v celoti, temveč le v posameznih primerih v ilirski jezikovni krog, spada glede na idejnost svojih pesmi v revolucijsko dobo 1848. l. Kot dunajski visokošolec je doživel marčno revolucijo, ki mu je vtisnila neizbrisno navdušenje za svobodo. To navdušenje, ki je bilo skraja čisto akademsko, brez globljega nacionalnega in socijološkega pojmovanja, na čem bo di osnovana slovenska svoboda, je navdihnilo Tomanu zbirko pesmi *G l a s i d o m o r o d n i*. Te pesmi so opajale Slovence, čeprav so bile v estetskem in idejnem pogledu diletantske. Le žar razgibane in romantične mlade duše jih je navdajal in le-to je premotilo brave, ki so takrat itak živeli v nekem posebnem zanosu, da so Tomana proglasili za najboljšega slovenskega pesnika poleg Koseskega. Toman nadaljuje Vodnikovo in Veselovo pesem, ki ju je sicer osvobodil patrijotične avstrijske navlake, sprostil v njej slovensko domoljubje, ki je bilo do-

sedaj razven pri Prešernu navezano na zagotavljanje vdanosti in pokorščine, dasi je še ni mogel napolniti z realno, iz naroda in zemlje izvirajočo ljubeznijo do resničnega slovenskega človeka, tonečega v bedi, neznanju in duševnem suženjstvu. Zaradi tega je Tomanovo pesem prav tako strastno kakor Veselovo preganjal mladi Levstik, ki je popolnoma drugače pojmoval ljubezen do naroda in njegove svobode.

Romantično svobodoljubje je kazal Toman tudi v javnem življenju kot organizator narodnih svečanosti in politik. V prvih ustavnih bojih v Avstriji je bil Toman voditelj slovenske državnozborske delegacije. Tu si je zaradi govorniškega daru in uglednega nastopa pridobil velik sloves, dokler se ni zaradi svoje lahkovernosti in prevelikega samozaupanja zapletel v mreže dunajske vladne politike ob glasovanju za dualistično ureditev države. Zlomljen na duši in na telesu je umrl kmalu potem, ko je sprevidel, komu je šel na limanice.

Njegova žena Josipina Urbančičeva, ki je pisala pod psevdonimom Josipina Turnogradska, je prva slovenska pisateljica. Njene drobne povesti in črtice, eno lirsko pesem in nekaj člankov in potopisov beremo v Slovenski Bčeli in Razlagovi Zori. Precej gradiva je menda zapustila po zgodnji smrti v rokopisu. Slog njenih prozaističnih sestavkov je romantičen, večkrat nenaraven, puhel, jezik je slovenski, le rahlo porošen z ilirskimi oblikami, vsebina pa povečini zgodovinska anekdota, posneta iz Kačičevega Razgovora ter slovenske, srbske in hrvaške narodne pesmi. Urbančičeva je le glede na vsebino svojih spisov Ilirka, medtem ko je v jeziku ostala Slovenka. Njena pesem kaže izraziteje kakor povesti droban lirski talent, ki se najbrže ne bi mogel posebno razviti, lirska in neepska je tudi koncepcija njenih novelic. Zaradi ženskonežne ka-

rakteristike ter melanholične kadence v slogu so njena dela nekaj posebnega v našem slovstvu.

Raičev pomen je izven ožjega slovstvenega področja v ljudskovzgojnem in političnem delu. Bil je bližnji Vrazov rojak, čeprav po letih precej mlajši. Vzrastel je v duševnem ozračju Slovenskega Štajerja, prebil ilirsko ter domačo slovstveno in politično vzgojo, zelo sta vplivala nanj Caf in Trstenjak. Prvi ga je uvedel v vseslovanstvo, navdihnil ga, da je tudi on nekaj časa nemirno iskal vseslovske rešitve slovenskega jezikovnega problema, Trstenjak pa ga je vodil v politične boje, kjer sta se oba, Trstenjak v zahodnem, Raič pa v vzhodnem delu Štajerske bojevala z nemštvom in nemškutarstvom za zedinjeno Slovenijo. Raič je bil gromovit taborski govornik, oster in kritičen političen publicist in izobražen jezikovni kritik. On se od vseh nekdanjih Ilircev najdalje ni mogel otresti rodnega narečja, ki ga je še belil s starocerkveno-slovanskimi ocvirki. Zaradi velikih političnih uspehov, ki jih je izbojeval zoper ptujsko nemško in nemškutarsko gospodo, so ga v 80. letih prejšnjega stoletja izvolili za državnozborskega poslanca. Tedaj mu je počilo srce zaradi govorniškega neuspeha, ker ni mogel prepričati nemških poslancev s svojim krpanskim nastopom (z Vramčevo kroniko v roki jim je hotel dokazati avtohtonost Slovanov).

V celovškem Slomškovem slovenskem krogu se je oblikovala mladost Andreja Einspielerja. Nanj ni neposredno vplivala Vrazova agitatorična sila; šele Majar in dogodki 1848. l. so ga usmerili v vseslovsansko smer. Toda resnična stiska koroškega dela slovenskega naroda in pa močna politična nadarjenost, ki je bila le narahlo zasenčena z romantičnimi primesmi, sta zaokrenili njegovo življenjsko pot v politični boj za pravice koroških Slovencev, za zedinjeno Slovenijo, za preureditev Avstrije na osnovi združitve historičnega in naravnega

prava. Na Trstenjakovi strani se je v Sloveniji zavzemal za ta načela. Ker je bil zgleden duhovnik, je tudi v cerkveni politiki zahteval pravice, ki bi mogle zavarovati slovensko narodnost.

Ilirske tendence se razodevajo v njegovem političnem delu le v tem, da usmerja od 1848. l., ko je pričel publicistično delovati, slovenski politični pogled sicer bolj v smislu nekega avstroslavizma kakor pa ilirizma k Hrvatom in Srbom. Ko je zavladal Bachov absolutizem, je Einspieler začasno opustil politično delo, posvetil se je šolskemu, prosvetnemu in pobožnemu slovstvu. Bil je sodelavec pri Janežičevi Slovenski Bčeli, kamor je pisal o pedagoških ter metodičnih problemih. Širil je Majarjeve ideje o zbližanju slovanskih jezkov, odločil se slednjič za jezikovni dualizem, ustvaril pa je Slovincem tudi prvo pedagoško glasilo, Šolski Prijatelj. V prvih letnikih je spretno družil pedagoške in metodične sestavke s preprostim leposlovnim berilom. Šolski prijatelj je bil namenjen učiteljstvu in učencem ljudskih šol, zato Einspieler ni delal jezikovnih poskusov, temveč ga je urejeval v jeziku, ki je bil blizek kranjskemu pismenemu jeziku, zlasti ker so tudi njegovi sodelavci bili povečini Kranjci: Andrej Praprotnik, Matija Valjavec, France Jeriša, Vojteh Kurnik in še nekateri.

Ko je 1854. l. Janežiču zamrl Glasnik slovenskega slovstva po prvem zvezku, je prihodnje leto Einspieler potisnil šolske stvari v svojem listu v ozadje ter tako ustvaril Slovincem letnik razmeroma dobrega slovstvenega časopisa. Najzrelejši sestavki Šolskega Prijatelja v vezani in nevezani besedi so delo Josipa Stefana, poznejšega sloviteta dunajskega fizika, ki je po 1858. l. zapustil slovensko slovstveno delo ter se posvetil znanstvenemu raziskovanju. Stefanovi spisi iz fizike in drugih prirodnih ved odlikuje lep, čisto slovenski slog, brez tujk in nejasnosti. Tudi njegove pesmi so lepe, saj je

celo Levstik eno (Večerna rosa) ponatisnil v Tomšičevem Vrtcu in urednik njegovih spisov, Fran Levec, jo je prištel med Levstikova dela. Poleg Stefanovih pesmi in člankov dajejo Šolskemu Prijatelju 1855. l. značaj leposlovnega lista Jeriševi prevodi Ossianovih pesmi, Vernetov prevod Chateaubriandove povesti Atala ali ljubezen dveh divjih, odlomek iz Levstikovega prevoda Kralje dvorskoga rokopisa ter še nekoliko anonimnih člankov in pesmi. 1856. l. je Šolski Prijatelj že spet pedagoški list, ki se le mimogrede ozre na leposlovje. To leto je začel prinašati tudi cerkveno prilogo ter se je od 1858. l., ko je prevzel nalogo leposlovnega lista Janežičev Slovenski Glasnik, docela prelevil v pridigarski list.

Z oživitvijo ustavnega življenja v Avstriji se je Einspieler vrgel spet v politično pisateljevanje, osnoval je najprej nemško revijo Stimmen aus Inner-Oesterreich (1861. l. do 1863. l.), tednik Draupost (1863. l. do 1866. l.), pozneje Kärntnerblatt in Kärntnervolkstimme. Dolgo časa je okleval z ustanovitvijo slovenskega političnega lista, plašila ga je usoda Vilharjevega Napreja (1861. l.), Bleiweisovo politično in časnikarsko samotržje, ki je oviralo ljubosumno ustanovitev kakršnega koli slovenskega političnega lista, ki bi utegnil zasenčiti Novice. Šele 1865. l. je ustanovil Slovenca, ki mu je zbral za urednika Trdinovega sošolca, krepkega narodnjaka in spretnega časnikarja Janeza Božiča. Slovenec je prenehal 1867. l., sredi 3. letnika, ker so nemški zagrizenci ustrahovali tiskarja, da ga ni upal več tiskati. V teh političnih glasilih je Einspieler do kraja izoblikoval svoj politični program: Avstrija se naj preosnuje v zvezno državo devetih zgodovinskih skupin: Ogrske, Sedmograške, Hrvaške, Nižjeavstrijske, Prednjeavstrijske, Notranjeavstrijske (Štajersko, Koroško, Kranjsko, Primorsko), Beneške, Češke in Gališke. V teh tako zvanih zgodovinskih skupinah bi

bila zavarovana tudi narodnost posameznih nacij. Ta program bi po Einspielerjevi zamisli mogel združiti nasprotujoče si politične programe avstrijskih opozicijskih slovanskih strank. To je bil slovenski mariborski program (1865. l.) s katerim so hoteli Einspieler in njegovi politični pristaši navidez obiti program Zedinjene Slovenije, v bistvu pa ga šele tako doseči.

Einspieler je bil težak boj z rastočim ponemčevanjem na Koroškem, z ljudsko nezavednostjo, s svetno in cerkveno oblastjo, 1863. l. je bil obsojen celo na enomesečni zapor ter je zato moral odložiti mandat v deželnem zboru. Njegovo nadaljnje politično življenje je polno trdega političnega dninarstva, ki se ga ni otresal do smrti, temveč ga je opravljal z neko idealno zagrizenostjo, zvest ideji o slovenski in vseslovanski regeneraciji, ki ga je bila prevzela v mladosti.

Vrazov učenec je bil že v gimnazijskih letih Josip Drobnič. Nabiral je zanj narodne pesmi, spisal prav posrečen Ilirsko-nemško-talianski mali rječnik (1846. l. do 1849. l.), ki mu je postavil na čelo dobro slovnico ilirskega jezika. To delo je pripomoglo, da se je znanje hrvaškega jezika širilo med Slovenci. Pozneje je dal na svetlo še Slovensko-nemško-talianski in Taliansko-nemško-slovenski besednjak. Pisal je članke o bibliografskih in književnih novostih v Janežičevo Bčelo, Einspielerjevega Šolskega Prijatelja, Bleiweisove Novice, Jordanove Slovanske Letopise.

Znamenit pa je Drobnič kot ustanovitelj prvega slovenskega leposlovnega lista Slovenska Čbela, 1850. l., ki jo je imenoval »Berilo za obudo in omiko slovenskega duha«. Tednik se zaradi malomarnosti naročnikov ni mogel razviti, kmalu je prenehal, vendar je živa priča okrepljene narodne

zavesti na Štajerskem ter borbe med ilirsko in slovensko usmerjenostjo.

Drobnič je bil tudi marljiv delavec za slovensko gledališče. V Celju je 1849. l. osnoval diletantski oder ter uprizoril Linhartovi komediji in dvoje Kotzebuevih iger: *D v o b o j* in *R a z t r e s e n c a*, ki ju je dal natisniti.

Tudi *I v a n M a c u n* je dorastel v ilirskem ovzdušju na Štajerskem. Dosledneje kakor drugi je deloval publicistično za zedinjenje Slovencev z Iliri ter skušal z južnoslovansko poetično krestomatijo seznaniti Južne Slované med seboj. Njegovo *C v e t j e j u g o s l o v a n s k o* I. (1850. l.) je zbirka narodnih pesmi in umetnih pesmi 62. južnoslovanskih pesnikov in pisateljev. Slovenska kritika je delo odklonila zaradi jezikovne neenotnosti. Metelko je napisal o njem tudi uradno ceno ter ga odklonil kot nerabno za šole. Pozneje se je zagrenjen Macun odtegnil slovstvenemu delu, baje se je prodal celo kot profesor v Zagrebu režimu. Šele ko se je vrnil v domovino, je pisal v *Novice* in *Slovenski Glasnik* politične, jezikovne ter literarno zgodovinske sestavke. Delal je tudi za hrvaško slovstvo z raznimi prevodi ter slovstveno zgodovinskimi in jezikovnimi spisi. Pozno mu je dozorelo edino pozitivno slovstveno dejanje: *Književna zgodovina slovenskega Štajerja* (1883. l.).

Anton Slomšek in njegov prosvetiteljski krožek

Slomšek je poleg Prešerna najkrepkejša osebnost, ki jo je v prvi polovici 19. stoletja rodila slovenska zemlja. Prešernova veličastna in neprecenljiva zasluga je, da je dvignil naš jezik iz kmetiških ust ter napravil iz njega organ za izražanje najsub-

tilnejših človeških misli in čuvstev v neprekosljivi pesniški obliki. Njegov sošolec in prijatelj Slomšek pa je ostal s slovstvenim delom sredi ljudstva, čeprav se je v osebnem življenju visoko povzpел. Oba se skladno dopolnjujeta, čeprav navidez ni večjega razločka, kakor med poetom in umetnikom Prešernom ter narodnim učiteljem in vzgojiteljem Slomškom. Oba druží isto socijalno poreklo, sinova sta gruntarskih staršev, neizmerna ljubezen do ljudstva in jezika, v katerem sta vzrasla ter požrtvovalno delo, zaradi katerega sta oba tudi v osebnem življenju postala žrtev svojega naroda. Njuna življenjska pot se je kmalu razšla. Prešerna je tirala usodna »previžanost« iz vasi v mestno življenje, ki se mu je popolnoma predal, četudi ni našel nikdar pravilne oblike za svoje mestno izživljanje, Slomška pa žene duh v bogoslovje, kjer se skladno razvije v duhovna in domoljuba. Zanj je bila služba Bogu in narodu ista, kršitev dolžnosti do ljudstva in jezika mu ni bila nič manjši greh kakor kršitev božjih zapovedí. Nepokorščina zoper Boga se je v njegovi duši slikala spet kot nezvestoba rodnemu ljudstvu.

Tudi z ilirskim pokretom ima Slomškovo slovstveno in prosvetno delo marsikatero skupnost, toda medtem ko hočejo Iliri okrepiti narodovo dušo s tem, da ji kažejo rešitev v utopitvi v slovanskem morju, hoče Slomšek s sodelavci dvigniti v ljudstvu speče in zaradi tujega jarma izmaličene duhovne sile. Seveda se je naslanjal pri svojem prosvetiteljskem delu na dve trdni ustanovi: na cerkev in šolo, ki sta mu pomagali npravno in narodnostno prepородiti slovanskega človeka. Ti dve ustanovi je silno spretno, ne da bi škodoval njenemu primarnemu namenu, vpregel v službo dela za narod. V sloviti pridigi 1838. l. v Blatogradu na Koroškem je govoril »o dolžnosti svoj jezik spoštovati« ter navedel, da bi poslušalcem razložil namen govora, tiste razloge, ki so jih vedno in vedno ponavljali slo-

venski preporoditelji od 16. stoletja. Toda Slomšek ni ostal samo pri teh, temveč je potrebo ljubezni do jezika in narodnosti podkrepil še z božjo zapovedjo ter tako zasidral slovenski narodni preporod kot metafizično zapoved v samem Bogu. Ta propoved je tako pomenljiva ter značilna za razumevanje Slomškovega verskega kakor slovstvenega in javnega dela, da bi brez nje ne mogli razumeti njegove čudovite združenosti verskih in narodnostnih načel, ki jo moremo primerjati samo Strossmayerjevi voditeljski in mecenski narodni službi. Tudi v tem je podoben Strossmayerju, da ga s te poti ni mogla odvrniti nobena tudi najvišja avtoriteta. Ni bil sicer bojevita narava, v njegovi duhovni podobi leži prav v jedru neka pritajena, a z moško voljo zatajevana melanholija, ki jo razsvetljuje svetloba absolutnega vernika in šegavost ter odkritosrčnost popolnega kmeta.

Bil je sin premožnega kmeta iz Ponikve, iz ozemlja, kjer se prerajata in spajata osnovna tipa slovenskega človeka: panonski in alpski v neko vedro človeško podobo, v kateri so ohranjene vse dobre lastnosti obeh tipov. Zaradi strastne in v resnici neukrotljive želje po izobrazbi ga je oče, čeprav nerad, poslal v celjske šole. Po materini smrti ga je hotel pridržati doma; ker pa sin ni maral o tem ničesar slišati, se je oče spet oženil. Mačeha pa ni marala za primoženega prvorojenca, ki ga je šolal nato ponkavljski kaplan Prašnikar. Po celjski gimnaziji je hodil na ljubljanski licej, kjer je bil leto dni Prešernov sošolec. Njuno prijateljstvo se je najbrže zavezalo že takrat. Iz Ljubljane se je napotil v Senj, ker je zvedel, da tam lahko v enem letu konča dva razreda. 1821. l. je stopil zaradi resničnega in globoko občutenega poklica v celovško bogoslovje.

Tu se prične njegovo delo za narod in Boga. Neprenehoma je prebiral slovenske knjige ter se vadil v pisateljevanju. Zato mu predstojniki nalože, naj poučuje sošolce v slovenščini. Tako so vzbudili

njegovo pedagoško nadarjenost, ki daje znak vsemu njegovemu delu. Po novi maši služi najprej za kaplana na Bizeljskem. Vinorodna pokrajina, vesel ljudski značaj, živahno živeča narodna pesem vzbudita njegov skromen, a resničen pesniški dar. Nabira narodne pesmi ter poskuša po njeni melodiji zapeti kako svojo. Tudi pri Novi cerkvi, kamor so ga bili prekmalu prestavili, nadaljuje s slovstvenim delom, poje pesmi, piše pa tudi pobožne spise. Tam je sestavil prvo versko delo »K r i ž e v p o t«, ki se je zaradi iskrenega verskega čustvovanja ljudem tako prikupil, da so si ga prepisovali in širili med seboj. Neki pohlepni župnik pa je dal delo pod svojim imenom v Gorici natisniti, zato ga je prostodušni Slomšek javno imenoval tata. 1829. l. so Slomška poklicali za vzgojitelja bogoslovcev v Celovec. Učil jih je poleg cerkvenih naukov ljubezni do ljudstva in jezika. Hotel je iz njih vzgojiti izobražence, ki bi bili zmožni ljudstvo dvigati. »Duhovnik mora jezik, v katerem mu je občevati, popolnoma v svoji oblasti imeti in nad poveršjem navadnega ljudskega govora stati, da mu bode mogoče ljudstvo k sebi povzdigniti in ga požlahtniti,« tako jim je običaval govoriti in v tem smislu jih je vzgajal. Vadil jih je tudi v pisanju in petju, učil pa je slovenščine tudi sodniške pripravnike, ki so opravljali izpite pri apelacijskem sodišču. V počitnicah je potoval po slovenski zemlji, hodil tudi k Hrvatom in Nemcem. Povsod ga je zanimalo zlasti socijalno in kulturno stanje ljudstva, ker si je neprestano belil glavo, kako bi mu pomagal. Le tako se je mogel usposobiti, da je v vseh svojih spisih, od pastirskih listov do preproste pesmice znal ujeti pristni ljudski govor, morje njegovih nadlog in potreb ter dramatično razgibani slog ljudskega pripovedovanja.

Leta 1838. se je naveličal Celovca ter zaprosil za Vuzeniško župnijo na Pohorju, kamor so ga imenovali za dekana in šolskega nadzornika. Zdaj je

prišel trenotek, po katerem je dolgo hrepenel, znanje in ljubezen je mogel dati neposredno ljudstvu. Blažil je ljudsko mišljenje in čuvstvovanje, učil ga snažnosti, budil v njem zavest o človeškem dostojanstvu, da bi ga tako нравno očvrstil, ustanavljal mu šole in pisal pobožne, poučne knjige ter zlagal pesmi. 1844. l. so ga imenovali za šolskega nadzornika vse Lavantinske škofije, toda že 1846. l. so ga predstavili v Celje za opata, kjer pa ni bil dolgo, kajti še tisto leto je bil imenovan za lavantinskega škofa. Zdaj je pričel hud boj, da bi izbojeval največji uspeh svojega življenja, da bi namreč uredil najbolj pereče slovensko cerkveno vprašanje. Slovenski Štajer je bil v cerkvenem oziru hudo razkosan, nekdanje celjsko okrožje, ki je štelo 20 dekanij, je bilo nasiloma vcepljeno v Lavantinsko škofijo, ki je imela samo šest dekanij na Koroškem, ves ostali del Slovenskega Štajerja pa je bil priključen nemški sekovski škofiji. Ta razcepljenost je bila tudi škodljiva za razvoj slovenske narodne misli, kajti čeprav ni bilo še takrat tako hudih narodnostnih bojov, kakor so se razplamteli v ustavni dobi, je vendar graška višja duhovščina delovala za nemški narodni prospeh. Toda šele revolucija 1848. l. je premaknila to vprašanje z mrtve točke, ko so zlasti Trstenjak, Einspieler in Majar prav v Slomškovem smislu pričeli pisati v političnih časnikih, naj se ta nenaravna cerkvena razcepljenost odpravi. Toda šele Slomšku, ki si je znal pridobiti zaupanje naučnega ministra v absolutistični porevolucijski Bachovi vladi, Leona Thuna, se je posrečilo, da je 1859. l. prenesel škofijsko stolico v Maribor, novo središče v cerkvenem oziru združenega Slovenskega Štajerja. To je bilo njegovo največje delo, kajti šele zdaj je bil slovenski del Štajerske otet, čeprav je na drugi strani zaradi tega oslabela Koroška v narodnostnem oziru. Po selitvi v Maribor so se pričeli za Slomška hudi časi, nemška nacionalna nestrpnost ga je obrekovala in krivila pri posvetni ter

duhovski gosposki, vendar ga ni moglo nič premakniti z začrtane poti. Kot škof je z enako ljubeznijo prosvetljeval ljudstvo in duhovščino. Širil je razne bratovščine, opravljal sam z duhovniki misijone, ustanovil pa je tudi v Mariboru prvo slovensko čitalnico (1861. l.), kjer je imel zanimiva narodna in slovstvena predavanja. Velikodušno je podpiral reveže, dijake, umetnike, revne duhovnike ter cerkve. Zaradi obrekovanj in krivic, ki jih je moral trpeti od tujcev in rojakov, je bil sicer telesno zlomljen, toda duhovno svež in čil. (Tik pred smrtjo je v kroniko solčavske fare zapisal najlepšo pesem, s katero je dokazal, da je bil resničen poet, *S l o v o Ž o l c p a š k i m p l a n i n a m*. V nji je izrekel tiho slutnjo o bližajočem se koncu, a ob enem glasno prepričanje, da narod, ki ga je dvigal iz suženjstva, stoji trdno kakor planinski velikani, od katerih se poslavlja z otožnimi, a ponosnimi čuvstvi.) Umrli je 1862. l.

Poleg cerkve se je Slomšek najbolj zanimal za šolstvo. Terezijanska in jožefinska šolska reforma ni prodrla v ljudstvo, največ zato, ker njeni utemeljitelji niso hoteli vedeti, da mora biti narodni jezik tudi šolski. Zato zlasti na Slovenskem Štajerju, — Kranjsko je deloma Kumerdej rešil, ker je vtihotapil v podeželske šole slovenski učni jezik, — ni prodrla šola med ljudstvo, ki je ostalo neuko, kakor je bilo prej. To narodno rano je začel lečiti Slomšek, najprej z nedeljskimi šolami, ki jih je ustvaril za one otroke, ki niso utegnili ob delavnikih hoditi v šolo. Bogoslovcem in duhovnom je vedno priporočal, naj snujejo take šole in poučujejo mladino. Sam je hodil, kadar je utegnil, poučevat v nedeljske šole, ki jim je napisal prelepo učno knjigo, namenjeno učiteljem in učencem: *B l a ž e i n u N e ž i c a v n e d e l j s k i š o l i* (1842. l.), ki so jo pozneje še trikrat dali na svetlo. Tu je v čudoviti skladnosti v okvirju skromne šmidovske povesti združil vse, kar mora vedeti kmečki človek o Bogu, svetu, duhovnem in

materijalnem življenju. V ozračju enega šolskega leta se odigrava v tej knjigi čudovito spajanje med šolskim in domačim življenjem, verskimi in življenjskimi nauki na osnovi realistično podanega vaškega življenja na Štajerskem v predmarčni dobi. Ni stvari, notranje ali zunanje zaznave, ki bi mogla zanimati vaškega človeka, na katero bi Slomšek v knjigi pozabil. Nedeljske šolarje poučuje na pr. o snažnosti, o strežbi bolnikom, o brambi zoper ogenj, o zdravstvu, prehrani, sadjereji, o pravnih zadevah, zemljepisju, nemščini, o zvezdoznanstvu, živalstvu, boleznih, elektriki, trgovskih predmetih, o tihotapstvu, vojaščini, alkoholizmu, seksualni vzgoji itd. itd. Kdor pozna današnje življenje štajerskega kmeta, ve, da je velik del njegovih dobrih, npravnih in življenjskih nazorov dediščina nedeljskih šol in Slomškove knjige. Bodisi Slomškova odvisnost od Pestalozzijeve knjige Lienhardt und Gertrud večja ali manjša, v bistvu je vendar popolnoma samostojna in realna podoba našega vaškega življenja pred sto leti, kakršnih ne premore več naša slovstvena zakladnica.

Slomškovo pedagoško pisateljstvo se je posebno razmahnilo v času sodelovanja z naučnim ministrom Thunom. Spisal mu je večinoma sam 10 učnih knjig za slovenske šole, le Ponovilo potrebnih naukov za nedeljske šole 1844. l. so pisali slovstveni pomočniki: Kosar, Globočnik, Majar, Musi, Koderman in Drobnič. Slomškove šolske knjige so spisane v tistem slogu kakor knjiga o Blažetu in Nežici. Kot razumen psiholog je družil Slomšek tudi pedagoška pravila z estetskimi načeli ter je zlasti s petjem množil zanimanje za abstraktne nauke. Že tako imenovane Ahaceljeve pesmi je Slomšek sam uredil v vseh treh izdajah. Za šole pa je 1853. l. dal natisniti pesmarico Šola veselega lepega petja za pridne šolarje.

Poleg šolskega organizatoričnega dela je uprav-

ljal Slomšek še važno slovstveno organizatorično de-
 lo. Spisoval je pobožne knjige, zlagal pesmi, navdu-
 ševal duhovnike k pisanju, pregledoval in popravljaj
 njihove rokopise, skrbel za založnike in prodajo. Že
 1846. l. je mislil na to, da bi osnoval Slovincem
 »Društvo za izdavanje dobrih sloven-
 skih bukev«. Ko so mu to preprečili nemški
 cenzorji in oblastniki, je začel dajati na svetlo
 Drobotnice ... učitelam inu učencam,
 starišem inu otrokam v podvučenje
 ino za kratek čas. (1846. l.) S tem zbornikom,
 ki ga je Slomšek sam uredil le prvi dve leti, potem
 je izročil uredništvo Stojanu, Rozmanu, Kosarju in
 drugim, čeprav je vse življenje zvesto pazil na nje-
 govo vsebino ter je tudi v njem priobčeval pesmi
 in spise, je namenil Slomšek, da bi izpolnil vrzel, ki
 je ni mogel z Društvom za izdavanje dobrih bukev.
 Kakor vsako njegovo slovstveno početje, tako so bile
 tudi Drobotnice pametno zasnovane. Najprej so pri-
 našale verske in pobožne sestavke, nato življenjepise
 mož in žena, ki so se odlikovali po slovstvenih ali
 življenjskih zaslugah. Nato so se vrstile povesti,
 basni in prilike, na koncu pa je bila zbirka pobožnih,
 pa tudi posvetnih pesmi pod naslovom Slovenska
 grlica. Tako so Drobotnice prinašale kmečkim ljudem
 najraznovrstnejšega branja, ki ga je spočetka spisal
 povečini Slomšek sam, nato pa njegovi slovstveni
 sodelavci, štajerski duhovniki, ki jih je bil vzgojil v
 celovškem bogoslovju: Hašnik, Pevec, Zabukovšek,
 Levičnik, Bratanič, Virk, Florjančič, Rozman,
 Globočnik, Majar, Stojan, Vodušek, Kosar in drugi.
 Raznovrstnost sestavkov blaži ter ji daje enotno smer
 Slomškova osnovna misel, izvirajoča iz nazora o
 Bogu in slovenstvu. Zlasti v življenjepisih, ki pri-
 našajo mnogo dragocenega gradiva za zgodovino slov-
 stva, pa tudi orise kmetov in kmetic, nahajamo
 tipično Slomškovo miselnost o slovenskem prepo-

rodu. Celo slovstvene spise so prinašale Drobotnice, 1849. l. n. pr. Majarjev članek Slovensko slovstvo 1846. leta, ki pa je značilen zato, ker nima niti besedice o Prešernu. 1852. l. beremo v Drobotnicah Slomškov življenjepis Volkmarja, prihodnje leto Rozmanovo Kratko dogodivščino slavijanskega sveta. Pa tudi jezikovne, pravopisne sestavke so prinašale. Celo Bleiweis je pisal vanje o kužnih boleznih, 1856. l. o koleri. Največ pesmi je v prvih letih prispeval Slomšek. Te pesmi so tudi najboljše, če izvzamemo dvoje Jenkovih: Smert (1856. l.) in pa Človek (1858. l.), ki je izšla tudi v Slovenski Koledi ter je danes natisnjena v Jenkovih Zbranih spisih, dočim je prvo urednik spregledal.

Ostali pesniki v Drobotnicah so: Hašnik, Virk, Lipold in drugi, toda njihove pesmi ne dosejajo Slomškovih. Premnogokrat so le rimana proza.

Tako so bile Drobotnice več desetletij prava ljudska enciklopedija, ki ni nudila samo pobožnega branja, temveč tudi poučevala o narodnostnem prepородu, navduševala za slovensko povest in pesem.

Toda Slomšek ni bil zadovoljen s tem, kar je dosegel; stara misel, ustanoviti društvo, ki bi dajalo na svetlo knjige, pisane po njegovih načelih, je živela v njem, dokler se mu ni posrečilo, da je 1851. l. pridobil za načrt Andreja Einspielerja in Antona Janežiča, ki sta prihodnje leto osnovala Društvo sv. Mohorja, ki se je šele 1860. l. preoblikovalo v cerkveno bratovščino.

V oglaženem in domačem jeziku je napisal Slomšek še vrsto pobožnih knjig, molitvenikov, pridig, svetniških življenjepisov in drugo, poslovenil ali vsaj dal posloveniti marsikatero Schmidovo povest, pisal celo razprave zoper alkoholizem.

Za tako vzgojno slovstveno delovanje ga je usposabljal poleg duše pravega narodnega in cerkvenega

preporoditelja natančno in popolno poznavanje ljudskega govora. Njegovi spisi se odlikujejo po čistem jeziku, globini duha in srca, da zaslužijo vsaj iz jezikovnega vidika ime klasični. Tudi v pesmih je Slomšek zadel narodni duh in jezik, vesel značaj poje iz njih, ki hoče vzbuditi ljubezen do narave in življenja v njej. Izmed štajerskih pisateljev ni nikdo pisal tako narodnega jezika v tej dobi, na Kranjskem pa se moreta meriti z njim v prozi le Ravnikar in Metelko, kvečjemu še Vertovec.

Med Slomškovi učenci, ki smo jih deloma že imenovali, imajo povečini vsi samo pomen kot zvesti slovstveni sodelavci, ki so skromno vsak po svojem talentu pisali to, kar jim je Slomšek nalagal. Za razvoj slovenskega slovstva je pomemben le **J o ž e R o z m a n**, organizator šolstva v lavantinski škofiji, pisec šolskih in zgodovinskih sestavkov. Njegovo pisateljsko delo ni veliko, velik je le njegov boj zoper kranjsko cerkveno stranko, ki se je branila novih vseslovenskih oblik, ki sta jih vnesli v centralni slovenski slovstveni jezik štajerska in koroška skupina, da bi ustvarili vseslovenski književni jezik. Slomšek in Rozman sta uvedla nemudoma te oblike v šole, dočim je ljubljanski škofijski ordinarijat hotel ohraniti v šolah le kranjske oblike.

Kot pesniki so v Slomškovem krogu najboljši: **Oliban Anton**, **Jožef Hašnik**, **Jožef Virk** in **Valentin Orožen**. Vse je vzgojil posredno ali neposredno Slomšek. Zlasti Oliban je bil spreten pesnik; več njegovih pesmi so natisnili v Novicah, Drobtinicah in Slovenski Bčeli. Zanimivo je, da mu je poslal Prešeren svoje Poezije v jezikovno popravo, predno jih je dal natisniti. Oliban je pisal res lepo slovenščino, zlasti prozo.

Hašnik je bil zelo priden verzifikator, toda njegove pesmi so slabe po obliki in vsebini. Nekoliko boljše so **Virkove**, dasitudi te ne dosegajo Slomškovih. **Orožen** pa je bil bolj sprejemljiva ko

ustvarjajoča natura. Vsako pesem, ki jo je bral ali slišal, si je takoj prisvojil, napolnil jo z neko sentimentalno prisrčnostjo. Zaradi tega in razmeroma lepega narodnega jezika ter Ipavčevih napevov je ponarodela marsikatera Orožnova pesem, ki jo je bil pobral bog ve odkod.

Staroslovenci

Semena, ki jih je zaneslo ilirstvo, južnoslovanski val vseslovanske narodne in kulturne regeneracije v osrednjo slovensko skupino, niso sicer docela zamrla, toda organska zveza živega narodnega jezika z ljudsko vzgojno, nabožno in visoko umetnostno literaturo jih je kmalu zadušila, zlasti ko je dobila smer tudi svoje glasilo v Bleiweisovih *Novicah*, ki so prišle prvič na svetlo 5. julija 1843. leta, je postalo vsako spreminjanje slovenskega slovstvenega jezika nemogoče. Novice so sicer ustanovili, da bi širile kmetijski in rokodelski pouk, toda med naročniki in pisatelji je prevladoval meščan oziroma duhovnik in posvetni izobraženec. Duhovno obzorje Novic je v marsičem nižje od obzorja Vodnikovih Lublanskih Novic, res da so se mnogo trudile za izboljšanje gospodarskih razmer, toda njihova glavna zasluga je, da so prenesle misli o slovenskem narodnem preporodu v zadnjo vas svojemu izobraženemu naročniku, ki jih je vsejal med ljudstvo. Nikakor pa ni res, da so Novice slovensko narodno gibanje šele prebudile, kakor so to dolgo časa trdili. Vse misli in načrte o slovenskem preporodu so že izoblikovale prejšnje generacije, prav tako slovenski poetični in prozaični slog. Le to, da je urednik Novic *Janez Bleiweis* zopet združil literarne može, da jim je dal priložnost svoje misli dajati med ljudi, da je tako zares populariziral misel o slovenskem kulturnem in političnem preporodu, je noviška in nje-

gova zasluga. Druga zasluga Novic je, da so uvedle brez velikih abecednih in polemičnih neprilik nov črkopis, gajico ter tako posnele iz ilirskega gibanja samo to, kar je v resnici moglo služiti slovenskemu slovstvenemu razvoju ter nas vsaj v pismu izenačile s Hrvati, pa tudi s Čehi in Slovaki. Zanimivo je, da je prav Prešeren, ki se je poleg Čopa najodločneje bojeval zoper metelčico, kmalu sprejel gajico ter je s Smoletom dal že 1840. l. Vodnikove pesmi, Linhartovega Matička in Garrickovega Varha v gajici in bohoričici na svetlo. V Novice je že 1843. l. zanesel Krempl prvi spis v Gajevem črkopisu, potem se je oglasil zanj tudi Majar in slednjič Bleiweis sam. Kmalu so pisali vsi štajerski dopisniki v gajici in od leta 1846. l. ni več sledu o bohoričici v Novicah, razen v oglasih.

Pesništvo Novic je izrazito provincijalno malomeščansko. Koseski udarja sicer včasih na socialnejše strune ter povečuje slovenskega »oratarja«, toda njegov puhli patos je mogel navdušiti samo malomeščana. Še dalje od resničnega ljudstva so bili maloštevilni slovenski Ilirci, ki so se še vedno skušali uveljaviti v slovstvenem življenju. Trudili so se, da bi vnesli vsaj svoj umetno skovani vseslovanski besedni zaklad v naše slovstvo ter se navduševali za literarno vseslovanščino.

V vsem dejanju in nehanju se tale malomeščanska usmerjenost kaže ostro posebno v letu 1848. Središčna skupina, nositeljica slovenske slovstvene nepretrganosti, je v glavah svojih izobraženih mož narodnostno ustaljena, slovensko čuteča in misleča, v socialnem oziru konservativna, v kmetiškem sloju pa polna novih idej. V volitvah v prvi avstrijski parlament, bi slovenski kmečki volivec skoraj zatajil zahtevo inteligentnega meščana po Zedinjeni Sloveniji, kajti gnal se je zlasti za zemljo, raztrgati je hotel fevdalne vezi in okove ter se polastiti graščinske zemlje.

Koroško skupino prevevata dve misli: vseslovenska, ki jo označujejo imena Jarnik, Majar in Einspieler in slovenska ljudskovzgojna, ki se naslanja na Gutsmana ter se najkrepkeje razrašča v Slomškovi ljudsko-vzgojni pismenosti. Spoj obeh na osnovi kranjske literarne preteklosti pa da Janežičevo slovstveno organizatorično delo v 50. in 60. letih 19. stoletja.

Štajerski del je še vedno nestalen: kroži okoli jedra, svojega narečja, hrepeni na vzhod za Vrazom, toda sredotočna sila slovenskega jedra ga vabi nepremagljivo k sebi.

Dunajska slovenska meščanska in visokošolska kolonija, v kateri so po večini sinovi osrednje skupine, spozna prva, da je ena najnujnejših zapovedi revolucije, da se Slovenci združijo v enotno politično organizacijo. Zato proglasi načrt o združitvi slovenskih dežel v Zedinjeno Slovenijo. Tudi graška slovenska družba širi isto misel ter skuša vneti zanjo Slovenski Štajer.

V Ljubljani so osnovali Slovensko društvo, ki je širilo nova politična gesla, zlasti pa gojilo slovstvene in dramatične načrte. Dajalo je na svetlo razne knjige, zlasti zbirke slovenskih domoljubnih pesmi, politične brošure in letake, poučne in celo pobožne knjige. Tudi na slovensko-nemški slovar je mislilo.

Za slovensko gledališče se je brigal poseben Odbor slovenskega gledališča, ki je od 1848. l.—1850. l. priredil več slovenskih gledaliških predstav, koncertov in veselic. Celo v Trstu in Gorici so osnovali slovenska politična in izobraževalna društva, v Trstu Slovansko društvo, poznejšo Slavjansko čitalnico, ki je dajalo na svetlo mesečnik Jadranski Slavjan v slovenskem in hrvaškem jeziku, v Gorici pa Slavjansko bralno društvo. Tudi Celovec in drugi manjši kraji so dobili takrat društva.

Kljub vsemu so politični dogodki 1848. l. na

Slovenskem pokazali, da meščanska narodna generacija, ki bi takrat morala privedi narodni preporod do zmage, ni bila dorasla veliki in prvi nalogi, ki sta jo ji naložili ljudska stiska in nove politične razmere. Namesto, da bi z odločno politično akcijo prisilila vlado in fevdalce, da pravično rešijo zemljiško vprašanje, je sanjala idealne sanje o avstrijski državi, izmišljevala si celo sence nekega slovenskega zgodovinskega prava, ki ga je hotela združiti z načeli narodne samoodločbe. V srcu je bila sicer naklonjena zemljiški reformi, toda plašilo jo je toliko senc iz preteklosti, da se je kmalu ujela v mreže dunajskih dvornih spletkarjev. 1848. l. je bila Avstrija dozorela za smrt in le neodločnost in nedoslednost slovanskih narodnih vodnikov sta ji podaljšali življenje še za 70 let. Res je bilo pojmovanje o prejšnji državi, kakor ga je izrazil Palacký v slovitem odklonilnem pismu zoper frankfurtski parlament, ki ga je bil pisal pripravljalni skupščini, napredno, toda preuranjeno. Palacký je sanjal v Avstriji kot državi bodočnosti, ki bi zvezala na načelih samoodločbe veliko narodov med seboj. Spoznal je sicer, da se človeštvo razvija po poti, ki bo morala najprej privedi narode in narodiče v okrilje individualne narodne svobode, ki jih bo šele usposobila za smotrno in harmonično sožitje v zveznih državnih enotah.

1848. l. pa so bile take misli še zelo blizu utopijam, kajti naše meščanstvo, ki ga je vodila zdaj dunajska revolucija zdaj spet dunajski dvor, je bilo slepo in neizkušeno glede na važne socialne, narodnostne in kulturne naloge, ki se bodo dale rešiti pač šele v bodočnosti.

Natančno sliko, kako nepripravljena in neorijentirana je bila slovenska meščanska plast 1848. l., nam nudi naše društveno življenje, zlasti pa naše časopisje. Res je Bleiweis prekršil noviški program, ki je dopuščal »važne« (a ne politične) novosti, ter prelevil Kmetijske in rokodelske Novice v politično glasilo,

ki je zagovarjalo misli konservativnega izobraženstva, duhovščine in gruntarjev. Bleiweisova naloga ni bila lahka. Na eni strani je branil in širil misel o Zedinjeni Sloveniji, na drugi strani pa je moral krotiti razvnete množice, ki so zahtevale, da se izvede brezodškodninska agrarna reforma, da se kmet oprosti dajatev posvetni in duhovski gosposki. Glede na državno politiko je pridigal poslušnost cesarju in dvoru ter je zagovarjal protirevolucionarne dvorske ukrepe. Bleiweisovi politični nazori 1848. l. so bili polni avstroslavizma, samostojne slovenske politične miselnosti niso razodevali, niti naprednejše socialne ideje.

Nekoliko tega je prinesla v slovensko publicistiko *Slovenija*, glasilo mlajše, liberalnejše meščanske smeri. Slovenija je izšla prvič 4. julija 1848. l. Slovenija je bilo glasilo bolj prepričanih narodnjakov, toda prav tako slabih politikov, kakor je bil Bleiweis.

»Razkropljena in v verigah temnih naprav vzdihujoča ljudstva iščejo jedinstva in svobode«, tako je urednik Slovenije Cigale pravilno označil stanje avstrijskih narodov v marčni revoluciji. Toda namesto, da bi pričel borbo zoper vse »temne naprave«, v katerih so vzdihovali narodi, se je tudi on omejil na narodnostno področje. Pogumneje kakor Bleiweis pa so se borili uredniki Slovenije poleg Cigaleta še Melcar, Dežman in Cegnar s sodelavci za Zedinjeno Slovenijo, ki bi naj bila avtonomna dežela, združena z ostalimi avstrijskimi kronovinami na osnovi federativne ustave.

Slovenije so se oklenili zlasti člani štajerske in koroške narodne skupine, ki so bili ogorčeni zaradi Bleiweisove polovičarske politične taktike. »Dr. Bleiweis je strašljivi bedak — ravno prav za kmetske novine. Da bi le Cigale serčen bil ino si Čehe v zgled vzeli — zato Vas, Vi slavni gradčki Slovenski zbor, zarotim, pomagajte mu, Kranjci se mi zdijo ali zavite lisice ali negodne spake«, toži Caf Muršču 1. julija

1848. l. Podobno misel beremo tudi v pismu, ki ga je pisal dr. Kranjc Muršcu nekaj tednov pozneje. Iz tega pisma tudi zvemo, da je Slovenija imela razmeroma največ naročnikov na Štajerskem. Najmarljivejši njeni dopisniki pa sta bila Korošca Majar in Einspieler ter Štajerec Trstenjak.

Ko je oktobra 1848. l. zopet izbruhnil upor na Dunaju in je bilo videti, da bo Avstrija razpadla, je Trstenjak v Sloveniji klical na ustanovitev »posebnega narodnega slovenska soveta« in postavil ta-le načrt o nadaljnjem razvoju slovenske politike: »Ako Nemec zapusti Avstrijo, Madjar jo je že, drugo ne ostane, kakor da južni Slavjani svoje odrešenje iščejo, kjer je naravno in narbližje. Štajerski Slovenci in Vi Korošci, drugo ne bo ostalo, ako hočete svojo slovensko kožo obvarvati, da se ozko kranjski deželi pridružite in cela Slovenija pa se na Hrvatsko nasloni.« Vedno znova je nasvetoval, da bi se v Ljubljani sklical vseslovenski zbor »mož zaupanja z Slovencev na Štajerskem, Koroškem in Primorskem, kjer bi se posvetovalo o prihodnji podobi Avstrije, o uredjenji slovenske dežele«. Na take in podobne nasvete mu je moral odgovarjati Cigale: »Žali Bog! da pri nas visokožlahtno uradništvo ali pisarstvo, kateremu je vsako svobodno dihanje naroda in zlasti Slovensko društvo trn v peti, še preveč šari in gospodari in zakaj — ker se je ljudstvo svoje človeške cene in vrednosti in svojih prirojnih in zadobljenih pravic še vse premalo zavedlo.«

Ta odgovor pa najkrepkeje potrjuje našo sodbo, zakaj ni uspela slovenska politika 1848. l. Med narodnimi vodniki in ljudstvom je zijal nepremostljiv prepad. Gospodar v deželi je bil še vedno nemški fevdalec, ki mu je služil nemški ali nemškutarski uradnik, ki je kljub posameznim revolucionarnim izgredom in protestom ohranil vso moč. Nemško meščanstvo je samo toliko časa čustvovalo s slovenskim narodnim gibanjem, dokler je videlo v njem sobojev-

nika, kakor hitro pa je začutilo nevarnost za svojo gospodarsko in politično premoč, se je združilo z osovraženim birokratom in fevdalcem zoper prejšnjega zaveznika. Vodniki slovenske stranke so bili pre-slabotnega duha in značaja, njihova miselnost in iz-obrazba sta bili preveč hlapčevski, da bi spoh mogli spoznati, kaj je njihova naloga. Edino kmet se je instinktivno zavedal, da je napočil trenotek, ko bi mogel raztrgati vezi, ki so ga priklepale k zemlji, toda ne kot njenega gospodarja, temveč kot najpo-trebnejši inventar za njeno obdelovanje v tujo korist.

Najradikalnejšo smer v slovenskem časnikarstvu 1848. l. pa so zagovarjale *Celjske Slovenske Novine*, toda njihovo pisanje je navdihovalo du-najsko revolucionarno časopisje, tako da tudi one niso izražale tega, kar je čutilo in zahtevalo sloven-sko ljudstvo. O tem so govorili samo prepovedani letaki, ki so jih širili med kmetiškim ljudstvom. Ostali slovenski časopisi, ki so se razvili po padcu cenzure, niso vplivali na razvoj političnega mišljenja, pač pa so nekateri pomembni v slovstvenem oziru.

Konec prve polovice 19. stoletja kaže naše slov-stveno delovanje tole lice: še živi v njem zavest, da je pravkar ugasnil narodni genij — Prešeren, ki se je ob zatonu življenja oglašal tudi v *Novicah*. 1843. l. so tam ponatisnili Krst pri Savici, 1845. l. elegijo *Ob šest in dvajseti obletnici smrti gospoda Valentina Vodnika*, šaljivko *Pesem od železne ceste*, *Kaj se sme*, in *more peti* (Orglar), priložnostno pesem *Janezu N. Hradeckitu*, sonet *Memento mori* (ponatis), 1846. l. elegijo *V spomin Matija Čopa*, 1847. l. pesem *Pevcu*, kot opozorilo na *Poezije*, s katerimi je tega leta Prešeren podal račun o svojem delu, 1848. l. nesmrtno *Zdravljico*, čeprav na sramotnem mestu na strani Haš-nikovega pamfleta zoper revolucijo: *Svobodni Lenart*. Po Prešernovi melodiji je še pelo nekaj učencev: *France Svetličič*, *Jožef Zemlja*, *Anton Žakelj* — *Rodoljub Ledinski* in dru-

gi. Toda Prešernovo tiho pesem je že od 1844. l. pre-
glaševalo »petje« Jovana Vesela Koseske-
ga, ki je iz jarnega grla krožil ritmično popolne
in vsebinsko čudno znane, čeprav nerazumljive speve.

Danes je sodba o Koseskem lahka. Njegov naj-
strastnejši kritik Fran Levstik, je pisal o njem
kritike vse življenje. Zanj je bil Koseski podoben
slovstven nestvor kakor Pohlin. In kakor je Pohlin
danes pravilno cenjen, tako se mi zdi potrebno rešiti
Jovana Vesela Koseskega vsaj iz dna literarnega
pekla, kamor ga je pehal Levstik. Res je bil Koseski
neoriginalna glava, saj je znal peti samo o tem, kar
je slišal od drugih. Toda to mu danes lažje odpu-
stimo, nego so mu mogli v Levstikovi dobi. Njegova
hujša napaka je, da ni znal slovenski. Toda če po-
mislimo, da že nad 100 let razpravljamo o slovenskem
slovstvenem jeziku, potem moremo Veselovo pogla-
vitno napako vsaj razumeti. Koseski je nezakoniti
potomec slovenskega razpravljanja o hrvaščini kot
slovstvenem jeziku za Slovence. Njegovo barbarsko
mrcvarstvo slovenskega slovstvenega jezika je nasle-
dek naše malodušnosti. Nikdar razven v Trubarju,
Prešernu, Levstiku in Cankarju se naš človek ni
zavedel suverene, sebe, svet in vesoljstvo zedinjajoče
poklicanosti, da bi pred seboj in svetom pričal za
neko resnico, ki je lahko tem večja, čim manj zago-
vornikov ima.

In če je akademik Johann Wessel ukradel Schil-
lerju slog, obliko in vsebino ter opeval Valvasorjeve
zgodbice o kranjskih plemičih z visokega koturna
idealistične poetike, tedaj je razumljivo, da se tudi
Jovan Koseski ni mogel otresti svojega vzora.

1818. l. je dal na svetlo v Ilirskem listu sonet
Potažva (Tolažba); baje mu je sam Vodnik navseto-
val to besedo. Spremlja ga nemški prevod oziroma
original. Iz obeh baje neka zvočna sila, ki tvori
poglavitni čar Veselove pesmi. Ideja, originalnost,
razumljivost, doživetje in jezikovna pravilnost — vse

to Koseskega ne zanima, zanj je pesem sozvočje krepkih ritmov v togih verznihi shemah.

Po izidu Potažve se Koseski v romantični dobi ni niti enkrat oglašil v slovenski poeziji. Šele ko je Prešeren že skoraj dovršil svetišče naše pesmi, je presenetil Vesel slovenskega malomeščana v Novicah 1844. l. z bobnečimi stihii ode: *Slovenija caru Ferdinandu*. Misel za svojo pesem si je izposodil pri Vodniku. Toda kakšen razloček je med doživeto in pošteno četudi nedomišljeno Ilirijo oživljeno in tem slavospevom o omejenem Habsburžanu. In to ni niti njena poglavitna napaka. Ta je v zlagani zgodovinski vsebini njenih 210. bobnečih distihov.

Dva svetova, dva docela nezdružljiva človeška tipa zagledamo, če primerjamo, kako opeva slovensko zgodovino Koseski in kako poje o nji Prešeren v Sonetnem vencu, na primer v le-onih dveh tihii verzih:

»Od tód samó kervávi pùnt poznámo,
Boj Vítovca in rópanje Turčíje.«

Koseski pa hlastežno odpira usta po vzgledu romantičnih zaslepljencev:

»Preden Bizanc in Rim verige kovala narodam,
Bila Evropi si varh! Veči li hvale želiš?
Tvoja žarila je kri od ledniga Balta do Jadra,
Mirnimu svetu razum, bojnim bila si meč.
Zlobi gotova zajeza, med jutram in divjim zapadam.«

Ali je čudno, če je slovenski polizobraženec pretakal solze navdušenja, ko je bral take slavospeve o svojih prednikih?

Nato je pričel Koseski dajati na svetlo v Novicah svoje predrzne posnetke nemških in drugih pesniških del ter je le redko zložil kakšno originalno pesnitev. Že 1844. l. je dosegel tak sloves, da so zlagali celo pesmi nanj. Slovenec se je v predmarčni dobi veselil slovenske pesmi, toda zaradi duhovne primitivnosti je segel rajši po kričečem Veselovem

posnetku kakor pa po izvirnem, čeprav morebiti bolj bolečem Prešernovem originalu.

Na čelu noviških člankov in dopisov kmetijskega in rokodelskega značaja so se vrstili Veselovi prevodi in originali. Prav za prav pri njem ne moremo govoriti o originalni pesmi, kajti skoro vse je prevedel, četudi tega ni vedno priznal. Zlasti je ljubil Schillerja, Bürgerja, Chamissa in Rückerta, ki jih je povečini priznal za spočetnike svojih pesmi, medtem ko je manj znane: Kosegartena, Langbeina in druge kratko in malo zatajil.

V »originalnih pesmih« ni prestopil Koseski začaranega kroga, ki si ga je zarisal že v prvi pesmi. Poveličevanje tujega jarma, zagotavljanje neomajne zvestobe, opevanje namišljeno slavne slovenske zgodovine, junaštvo slovenskega »oratarja«, napihovanje verskega čuvstva — to so motivi Veselovih pesmi. Pristen je bil edinole njegov ritmični dar, ki ga je moral tako slepo ubogati, da je znašal besede iz vseh slovarjev, delal jih sam, neusmiljeno jih cepil ali lepil, mašil jih v kalupe pesniških mer ter se ni zavedal ne njihovega pomena ne smisla, ves prevzet od melodijskega ritma.

Razlogi za Veselovo popularnost so razni. Največ slave mu je pridobila Slovenija. Metternichov režim je tik pred polomom poslal cesarja Ferdinanda na potovanje po deželah in povsod so mu priredili sijajne sprejeme. Tudi v Ljubljani so ga slavili z ljudskimi vesellicami, iz vsake župnije so morali poslati najlepšega fanta in najlepše dekle v narodni noši na velikansko svečanost, ki so jo uprizorili pod Tivolskim gradom cesarju na čast. In v to suženjsko veseljačenje je udarila Veselova oda kakor razodetje, da je tudi zaničevani slovenski jezik zmožen »visoke poezije«.

Tudi šola je pomagala širiti sloves Veselove pesmi. Ker so takrat učili v šolah poetiko na osnovi stare klasične literature, so se učitelji razveselili

Veselovih pravilnih distihov, ki so jim prišli kakor nalašč. Koseski je namreč boljše od Prešerna umel ponarejati heksameter v slovenskem jeziku, vedno je namreč v tretji stopici rabil ponarejen spondej, kajti pravih slovenščina nima. Vzel je za tak spondej naglašen zlog, bodisi končni zlog neke besede ali pa neko enozložno besedo, za drugo polovico spondeja pa spet neko enozložno besedo ali pa prvi zlog neke daljše besede, četudi je bil nenaglašen. Kolikor je bil drugi zlog prekratek, toliko je to nadomestil odmor in spondej je bil »ponarejen«. Ljubil je tudi moško zarezo, in zato so njegovi šestomeri krepki. (Po Veselovem vzgledu sta tvorila heksametre Josip Stritar in Josip Cimperman, pred njim pa jih je poznal že Zupan.)

Tudi politične razmere so v predmarcu bile takšne, da je mogla učinkovati Veselova pesem, medtem ko za Prešernovo množica ni marala. Splošna duhovna in materijalna korupcija je vladala ne samo na Dunaju temveč tudi pri nas. Ker je bilo ljudstvo servilno, mu je ugajala tudi servilna pesem.

Le tako moremo razumeti, zakaj je Prešernova pesem izzvenela, ne da bi jo kdo nadaljeval. Celo mladina, ki je vendar doraščala v ljubezni do Prešerna, slovenske ter srbske in hrvaške narodne pesmi, je zapadla vsaj za hip v oblast Veselove mogočne ritmike in navidezne domoljubnosti. In četudi so se najbolj nadarjeni mladi pesniki: Matija Valjavec, Janez Trdina, France Cegnar in Luka Svetec izvili lažnemu čaru Veselove pesmi, ker so se pravočasno zatekli k narodni poeziji, so vendar nehote zgrešili zvezo s Prešernom in se pogreznili v neko slovstveno in poetično povprečnost, ki jo je zahteval slovenski malomeščan, ki ga je pokvarila Veselova »poezija«.

Mlajša generacija je sicer temno čutila, da mora zastaviti plug slovenskega slovstva globlje, ako hoče dvigniti na solnce to, kar se skriva v kmečki duši,

vendar je ostala na polovici pota, ker ni mogla kreniti za Prešernom niti v navidezni nasprotni tečaj, v narodno pesem. In priti je moral poraz slovenske preporodne misli po marčni revoluciji 1848. l., ki je šele okrenil mladino v pravo smer, zbudil nove ljudi, katere je vodil že Fran Levstik.

Politična glava staroslovenske generacije je bil Janez Bleiweis. Urejevanje edinega slovenskega časnika pred 1848. l. Kmetijskih in rokodelskih Novic je dvignilo neznatnega tajnika Kmetijske družbe Bleiweisa na mesto slovenskega političnega voditelja.

Bleiweis ni bil kmečki sin, njegov oče je bil podjeten kramar, ki je dal sina izučiti za zdravnika. Po večletnem službovanju na Dunaju so ga imenovali za profesorja na medicinsko fakulteto v ljubljansko bolnišnico. Tu je bil izvoljen 1843. l. za tajnika Kmetijske družbe in zato je po društvenih pravilih moral sprejeti uredništvo Novic, čeprav je bil spočetka namenjen dr. Orel za urednika. Kmetijski družbi so dovolili izdajati slovenski list šele po posredovanju nadvojvode Janeza, ki je kazal neko zanimanje za slovenski preporod, morda tudi zato, ker je bil oženjen s potomko slovenskega kmeta. Novice so bile spočetka last družbe, šele 1848. l. je zaradi novih tiskovnih pravil plačal Blaznik kavcijo, da so postale njegova lastnina. In šele sedaj je Bleiweis poleg kmetijskih in drugih naukov pričel prinašati politične, prav zmerne članke. Od kraja menda ni znal niti pravilne slovenščine, njegovo pisanje sta popravljala France Malavašič (do 1848. l.) in Luka Jeran.

Prvi letniki so bili v vsebinskem in jezikovnem pogledu zelo pomanjkljivi, tako da so si zaslužili Prešernov epigram:

»Novičarjem.

Tát, rokomávh govórí jêzik drúgim, neuméten,
Márska po hlévi duší tvója beséda, kmetávv!

Lépsi biló bi berílo Novíc rokodélsko-kmetíjskih,
Ako rokovnáske in mànj bi kmetávske bilé.«

Bleiweis je prispeval zanje zlasti živinozdravniške in druge poučne članke; njegovo poznavanje slovenskega slovstva je bilo pomanjkljivo. V prvem listu Novic je pisal, da Slovenci »nimajo nič drugega, nego nekaj molitvenih knjig in polno jezikoslovnih novotarij«.

Tudi prispevki njegovih sodelavcev niso bili ne v slovstvenem ne v jezikovnem oziru mnogo vredni, čeprav so se kmalu zbrali med njimi vsi pomembnejši slovenski pisatelji in pesniki. Že v prvem letniku so se oglasili: Malavašič, Potočnik, Rodoljub Ledinski, Stanič poleg popolnih diletantov, kakršna sta bila na pr. B. Tomšič in Marovšnik. Bleiweis je dal ponatisniti Vodnikovo pesem: Zadovoljni Krajnc ter je sploh skušal zbuditi videz, da so njegove Novice nadaljevanje Vodnikovih.

V drugem letniku se je pojavil Koseski, pa tudi Prešernov Krst pri Savici je dal urednik ponatisniti, Jurij Kosmač pa je opisal Vodnikovo življenje. V tretjem letniku se je oglasil Prešeren že večkrat, pridružili so se mu pa tudi že Caf, Dežman, Vilhar in drugi. 1848. l. pa se je oglasila v Novicah že mladina: Valjavec, Cegnar, Svetec, Jeriša, Toman, pa tudi vsaj s ponatisi Čbeličarja: Kastelic in Žemlja. Člani mladoslovenskega slovstvenega pokolenja so se radi oglašali v Novicah, vsaj do 1858. l.

S prvimi letniki Novic je Bleiweis zelo koristil slovstvu, kar smo že nekoliko omenili, ker ni razpravljajal o jeziku in črkopisu, temveč je preudarno in počasi uvedel gajico. Druga njegova zasluga je, da se je postavil porobu obnovljenemu ilirizmu ter obsodil prizadevanje, ustvariti vseslovenski jezik. Tako je opravljajal z Novicami na Kranjskem tisto delo kakor Slomšek z Drobtnicami in drugimi publikacijami na Štajerskem ter tako obranil slovensko jezikovno nepretrganost od 16. stoletja.

Do 1858. l. je Bleiweis bolj ali manj stvarno in resno spremljal vse pomembnejše slovstvene in kulturne dogodke, pozneje pa si je pridobil zaslug za ustanavljanje čitalnic in razvoj Slovenske Maticе.

V kulturnem pogledu pa je bil Bleiweis amuzičen človek, po naravi slep za pomen in lepoto umetnosti, zlasti pa poezije. V nji je videl samo pedagoški pripomoček za širjenje domoljubja in koristnih nauk. To ozko zrelišče je izviralo iz dna njegove praktične in v stvarnost usmerjene narave. Zaradi tega je bil slep za lepoto Prešernove pesmi, kakor tudi nikdar ni mogel doumeti pomembnosti slovenske novelistike, ki jo je ustvarilo mladoslovensko pokolenje. Zato je bil v kritičnem boju zoper mladoslovence zaveznik duhovskih ozkosrčnežev, čeprav je bil po svoji duhovni usmerjenosti svobodomislec zmerne predmarčne podobe.

V politiki je vse življenje zagovarjal koristi malomeščanstva, srednjega kmeta in duhovniškega stanu, po geslu: vse za vero, dom, cesarja. Zato ni bil spočetka posebno vnet za Zedinjeno Slovenijo; v svoji zviti duši je občutil, da je ta zahteva v bistvu revolucionarnega značaja, česar pa ni mogel spraviti v soglasje s prirojeno konservativnostjo, niti z interesi stanov, ki jih je politično vodil, niti s servilno vdanostjo vladi, ki je od nje menda pričakoval, da bo ustvarila slovenske politične težnje. Podoba je, da je bila Bleiweisova nedosledna politika prav takšna nesreča za slovenski narod, kakor njegova reakcionarnost v kulturnem življenju. Bleiweis je početnik slovenske politike, ki jo označuje to, da je zadovoljna z drobtinami z vladne mize, da se nikdar ne more povzpeti do neke odločnejše, res narodne politike. Tudi v ustavni dobi je zagovarjal »praktično« politiko v smislu obnovljenega avstroslavizma. Pričakoval je, da bo se Avstrija prej ali slej reorganizirala v zvezno državo. V domači politiki pa ga označuje neko strastno in slepo samodržstvo, kar se vidi naj-

bolje v tem, da je hotel Novicam ohraniti vodilno politično in kulturno vlogo tudi takrat, ko ga je prehitel mladi rod, ki je bil drugače zvezan z narodom kakor on.

Razumljivo je, da se v Bleiweisovi uredniški senci niso mogli zbirati veliki pesniški talenti. Ako vidimo med njegovimi sotrudniki pomembnejša pesniška imena, je to le posledica tega, da so bile Novice večkrat edini slovenski list. Eden najmarljivejših Bleiweisovih sodelavcev je bil *F r a n c e M a l a v a š i č*, ki je bil po svojem duševnem obzorju, izobrazbi in kritični sposobnosti vreden Bleiweisov drug, prekašal pa ga je po razmeroma čistem jeziku. Malavašič se je razvil pod vplivom nemške pokrajinske književnosti, že v gimnaziji se je oglašal z nemškimi pesmimi. Zlasti profesor Heinrich ga je navduševal za pesništvo. V filozofiji se je začel baviti s slovenščino, kar moramo pripisovati Metelkovemu vodstvu, veselilo ga je tudi prirodoznanstvo in zgodovina. Takrat je zložil prve slovenske pesmi, ki jih je ponudil Kastelcu za Kranjsko Čbelico. Bil je tudi med Vrazovimi pristaši med ljubljanskimi filozofi in bogoslovci, ki so v šolskem letu 1837./38. sklenili ustanoviti »čitalni zbor«. Ko je dovršil filozofijo, je okleval leto in dan, dokler se ni odločil, da pojde v Gradec študirat pravo. Tukaj ni strpel in vrnil se je v Ljubljano, kjer ga je najela Kmetijska družba kot prevajalca za Novice. Tudi tu ni ostal, zapisal se je v ljubljansko kirurško šolo 1845. l., postal 1849. l. kirurg, vendar ni zdravil, temveč je bil deželni, uradni prevajalec zakonov in ukazov do smrti 1863. l.

Po nemških kritičnih in pesniških poskusih v Ilirskem Listu in Carnioliji, v katerih je mimogrede polemiziral s Prešernom in opozarjal na Koseskega, dasi ta takrat razen Potažve še ni ničesar priobčil, je 1843. l. pričel z delom tudi v Novicah. Njegove slovenske pesmi so rodoljubne in razmišljujoče ter

ljubezenske vsebine, toda brez pravega pesniškega poleta. V originalnih člankih in prevodih se je trudil, da bi pisal čist in domač jezik, čeprav so mu mnogi grajali pisanje. V kritičnih sestavkih je zlasti rad povzdigoval Koseskega. Skladno z Bleiweisovo sodbo o Prešernu in z njegovim odobravanjem je stvoril šepavo sodbo, ki so jo janzenistični učenci potem vse 19. stoletje pogrevali, da je namreč Prešernova pesem subjektivna in zato manj vredna kakor Veselova, ki da je objektivna.

Zaradi znanja z Vrazom je bil Malavašič poleg Smoleta na Kranjskem prvi, ki je dal pesmi, namenjene izobraženstvu, tiskati v gajici, medtem ko je ljudske povesti pisal še v bohoričici.

Marčna revolucija je okrepila njegovo narodno zavest, postal je član Slovenskega društva, napisal zanj dvoje iger, ki pa jih niso uprizorili. Zdaj se je pričel oddaljevati tudi od Novic in prihodnje leto je v Giontinijevi založbi ustanovil prvi slovenski družinski list: *P r a v i S l o v e n e c*. Malavašičev list pa se ni mogel razviti, ker mu je manjkalo sotrudnikov in naročnikov. Malavašič je priobčeval v njem gladke pesmi, tudi je skušal zdaj nekoliko popraviti krivico, ki jo je storil Prešernu. Boril se je zoper ilirski vse-slovanski jezik, polemiziral s Slovenijo in Novicami.

Ko je prenehal Pravi Slovenec, je Malavašič opustil politično pisanje, posvetil se je Giontinijevi založbi, za katero je prevajal in sestavljal molitvenike in pripovedne knjižice za ljudstvo.

Malavašičevo slovstveno delovanje ima vse znake neustaljenega značaja in prehajanja nemško-kranjske literature v preporodne težnje Bleiweisovega kroga. Malavašičevo življenje je bilo težko, na koncu strto od revščine in bolezni. Zato ni dosegel niti tega, kar bi mogel s svojim slabotnim pesniškim in nekoliko močnejšim kritičnim talentom. Po obnovitvi ustavnega življenja se je spet oglašal v političnem življenju ter se je z brošuro *K r a n j s k a i n n e m š t v o*

(Krain und das Deuschtum), ki je je naperil zoper Dežmana, maščeval nad primitivno kranjsko nemško literaturo, ki ji je služil v mladosti in katere se ni mogel nikdar popolnoma otresti.

Razven Koseskega in morda še Malavašiča ne moremo nobenega izmed resnejših noviških pesnikov ukleniti v Bleiweisovo kritično in poetično miselnost, vsi ostali preraščajo ozko obzorje njegove utilitarnosti. Pač pa je obsežnejša vrsta prozaikov, ki so ustvarili v Novicah slovenski znanstveni jezik in slog. Najlepšo slovenščino je pisal v razpravah o vinstvu, kmetijski kemiji, zvezdoslovju in v pridigah ter občni povestnici **M a t i j a V r t o v e c**. Razen tega je priobčil v Novicah več krajših spisov iz raznih znanstvenih panog v lahko umljivem jeziku in gladkem slogu. To delo je po njegovi smrti nadaljeval **M i h a V e r n e**, ki je dovršil Vrtovčevo **O b č n o p o v e s t n i c o**, spisal v lepi slovenščini **P o t o v a n j e p o P a l e s t i n i** in poslovenil Chateaubriandovo **A t a l o**, ki je izšla v Šolskem Prijatelju in v Novicah.

Noviško znanost je gojil Davorin Trstenjak, po njegovem vzgledu je razlagal slovensko mitologijo tudi **M a t e v ž R a v n i k a r - P o ž e n č a n**. Njegovi bajeslovni spisi so skoro le prestave iz Šafaříkovih Slovanskih starožitnosti. Ravnikar je bil Vodnikov, Metelkov in Zupanov učenec. Že v dijaških letih je zlagal pesmi, ki so pa brez originalnosti in cene. Za Vraza in Korytka je nabiral narodne pesmi in drugo narodno blago. Tudi njega je zagrabil ilirski val, bil je sotrudnik Danice, prevajal je tudi hrvaške sestavke v slovenščino. Novicam je bil zvest dopisnik in zgodovinski sodelavec.

Vestnejši in pametnejši zgodovinar noviške dobe je bil **P e t e r H i t z i n g e r**. Mož je bil nemškega pokolenja, toda Čop ga je v 6. šoli vnel za slovensko slovstvo. Po vzgledu čbeličinih pesmi je začel zlagati svoje, ki pa so bile večinoma prevedene iz nemških

koledarjev in beril. Kot župnik je pridno studiral zgodovino Kranjske v rimski dobi, pa tudi iz cerkvene zgodovine je obnovil marsikatero zanimivo poglavje. Pomagal je Vertovcu pri Občni zgodovini. Sestavke je dajal na svetlo povečini v Novicah, prirejene v nemščino pa v *Izvestjih Zgodovinskega Društva za Kranjsko*, da bi zlasti seznanil Nemce s Trstenjakovimi preiskavanji.

Silil je tudi na slovniško in kritično polje, dasi je bil tukaj popoln nevednež. Rad je modroval o slovstvenih rečeh; že 1850. l. se je v Ljubljanskem Časniku ustavljal Trdinovemu *Pretrésu slovenskih pesnikov*, dokler je ni skupil 1858. l., ko se je postavil porobo Levstikovi zahtevi po objektivni kritiki in ugovarjal njegovemu ostremu klicu, naj prenehajo pisatelji in pesniki kovati svoje izraze ter izpopolnijo slovenski besedni zaklad z dolensjkimi in notranjskimi narodnimi besedami. Hitzinger pa je bil v pravdi za oziroma zoper kritiko samo Bleiweisovo orodje, ki bi naj ustavilo mladoslovenski literarni in kritični pohod ter ubranilo poetično čast Koseskega.

Za Novice je pisal Hitzinger tudi zemljepisne članke, sestavljal po Malavašičevem vzgledu ljudske knjižice, izdajal *Slovenski koledar*. Vse njegovo pisanje razodeva trmast in negibčen značaj, tudi njegov slog je lesen in okoren. Omembe vredna je le njegova marljivost.

Čeprav si Prešeren s svojo pesmijo ni vzgojil učencev, — bila je presilna in izraz največje lirske nadarjenosti, da bi mogla neposredno vzbujati posnemovalce, — vendar so pod njenim vplivom nekateri začeli skrbneje gledati na zunanjo obliko pesmi pa tudi na vsebino. Pravi Prešernov pesniški učenec je bil že *Jozef Žemlja*, pesnikov bližji rojak. Ta je precej spretno posnel zunanjo stran Prešernove poezije, slog in besedni izraz, bil pa je tudi zares čuvstvena

in misleča narava, obdarjena s smislom za lepo pesniško obliko. Bil je sodelavec pri zadnjem zvezku Kranjske Čbelice, 1843. l. pa je dal na svetlo epski spev *S e d e m s i n o v*. Snov za to poetično povest mu je dala neka pripovedka v Gajevi Danici, obliko in slog pa Prešernov Krst. Čeprav je Žemlja pisal tudi v Novice, vendar ni zapadel Bleiweisovi utilitarnosti, vedno je ohranil romantično navdušenost za poezijo, ki jo je ustvarjal tudi sam z resničnim, čeprav skromnim talentom.

Samostojneje je sledil Prešernu *F r a n c e S v e t l i č i č*, po poklicu duhovnik in pevec Novic in Glasnika. Svetličičeva razmišljujoča lirika se je rodila iz pesnikove tihe in k razmišljanju nagnjene narave, ki je videla v Prešernovi reflektivni liriki izraz za svoje razmerje do sveta in človeka, četudi zaradi drugačnega življenjskega in miselnega razvoja ni dozorela v tisto, svet in človeka objemajočo resignacijo, ki je zaključek Prešernovega življenjskega spoznanja.

Ustrezajoče svojemu mirnemu, le lahko s pesimizmom porošenemu življenjskemu razmišljanju, je prevzel Svetličič tudi klasično obliko Prešernovih sonetov ter jih je napolnil z odlomki svoje miselne in čuvstvene izpovedi.

Trudil se je, da bi ustvaril slovensko pripovedno pesnitev. Posrečilo se mu je, da je spesnil nekaj dobrih pesmi. Snov mu je dala slovenska zgodovina, v epiki pa je rajši sledil Vodnikovi Iliriji oživljeni kakor pa Prešernovemu Krstu. Zato ni mogel ustvariti trajnejše epske vrednote; njegove balade in romance so izraz hrepenenja po slovenskem epu, ki je navdajalo takrat naše pesnike.

A n t o n a Ž a k l j a, ki je svoje pesmi in spise podpisoval s psevdonomimom *R o d o l j u b L e d i n s k i* (po svojem rojstnem kraju Ledine), je Maru imenoval »duhovskega Prešerna«, s čimer pa je kazal docela drugam, kakor bi človek po tej oznaki sodil. Vendar ni mogoče utajiti, da se je Žakelj učil oblike in jezika

pri Prešernu, čeprav je v svojih lirskih in epskih pesnitvah izražal preprostejše misli in čuvstva, dogodke in spoznanja. Kljub temu pa ne moremo tajiti, da je bil Ledinski po svobodoljubnosti, bojevitosti in kritičnosti blizu Prešernu, s katerim ga je družila tudi nesreča v poklicu, preganjanje in krivice, ki so mu jih delali duhovni bratje. Zadnjo svojo pesem je posvetil »pevcu svobode« — Anastaziju Grünu, ki je bil med vsemi dolenjskimi grajščaki najbolj neusmiljen s tlačani:

»Kar je še puščal mu car, si ti mu skozi rad jemal,
Rezal jermene mu s pleč, zvezati bolj mu roke.«

Ledinski je zaslužen tudi kot zapisovalec narodnih pesmi, čeprav jih je po vzgledu takratnih nabirateljev popravljajl v jezikovnem, tu in tam morda celo v vsebinskem pogledu. V Idrijskih hri-
bih je nabral nekaj najlepših slovenskih narodnih balad in romanc (M l a d a B r e d a, M l a d a Z o r a, S p a n j š č i c e in druge), ki pa je žal vse priredil zelo spretno in povprečnemu okusu primerno ter zabrisal glavni čar ljudske naivne umetnosti.

Samostojne in narodne pesmi je dajal Žakelj na svetlo v Carnioliji, Novicah, v 5. zvezku Čbelice. Originalne pesmi razodevajo mislečo, k sarkazmu se nagibajočo duševnost, ki se izraža v oblikovno in jezikovno brezhibnih verzih. Posrečili so se mu zlasti soneti, pa tudi daljša epska pesnitev V i l k o v o, čeprav je posnetek iz nemščine, priča o stvarnem jezikovnem in oblikovnem znanju.

V sredo med Prešernove in Veselove pesniške učence moramo postaviti osebnost in delo M i r o s l a v a V i l h a r j a. Po poetičnem poreklu izhaja Vilhar iz nemške pokrajinske književnosti. Spočetka je celo skladal nemške pesmi. Toda poetični žar, ki ga je izžareval slovenski preporod in zlasti dogodki 1848. l. so ga zvbili v slovensko slovstvo in politiko. Slovenskega pesniškega izraza se je učil pri Vodniku in narodni pesmi. Ker je bil muzikalen (svojim

lirskim pesmim je sam zlagal napeve.), se mu je posrečilo, da je v Vodnikovi kitici razmeroma hitro dosegel verzifikacijsko spretnost. To pesniško obliko, ki jo je v lirskih pesmih skoraj izključno gojil (v baladah in romancah je pesnil v ritmu srbskega deseterca), je napolnil s preprosto, v anakreontiki se nagibajočo erotiko, domoljubno in pokrajinsko vsebino. V epskih pesnitvah je opeval zgodovinske dogodke, notranjske narodne pripovedke, v basni je ustvaril nekaj dobrih pesmi (Župan, Dva pluga, in druge).

Vilhar se je poskušal tudi v dramatiki; napisal je melodramo *Jamska Ivanka* in vrsto veseloiger s skromnim besednim in situacijskim humorjem. Med njimi so prevodi in originali. Napisal jih je za čitalniške prireditve; v 60. letih prejšnjega stoletja so jih radi uprizarjali.

Vilharjeve pesmi je jezikovno popravil Levstik, predno jih je 1860. l. izdal v knjigi. Zaradi napevov so se nekatere ljudstvu priljubile ter ponarodele. Z napevi vred so se razširile tudi med druge Slovane, zlasti Hrvate in Srbe.

Kot narodni buditelj in politik je Vilhar mnogo storil za narodno zavest na Notranjskem in na Krašu; kot pristaš liberalnih načel ni nikdar popolnoma zlezal v Bleiweisovo politično strujo. Zato se je odločil, da je 1863. l. začel dajati na svetlo političen časnik *Naprej*. Za urednika mu je izbral Levstika, ki je dvignil *Naprej* v vodilni slovenski politični list, ki je docela zasenčil Bleiweisove *Novice*. Toda zaradi Levstikovega političnega radikalizma so tiskovne pravde uničile list še tisto leto. Levstikov članek *Misli o sedanjih mednarodnih mejah*, ki je zopet dvignil klic po Zedinjeni Sloveniji, je spravil Vilharja, ki ni hotel izdati avtorja v šesttedensko ječo, medtem ko je Levstik zaradi nekega drugega članka, za katerega je priznal avtorstvo, komaj ubežal večmesečni ječi. Vilharjevo vedenje, njegov za-

govor in prošnja na cesarja za pomilostitev nam kažejo resnega in poštenega moža.

Poleg Novic, ki so bile posvetno glasilo konservativnejše slovenske narodne struje, si je tudi izrazita cerkvena struja ustanovila glasilo. 1848. l. je osnoval Janez Zl. Pogačar *Slovenski Cerkveni Časopis*, ki so ga prihodnje leto prekrstili v *Zgodnjo Danico*. Po Pogačarju je 1852. l. prevzel uredništvo njegov najpridnejši sodelavec *Luka Jeran*, ki ga je vodil do smrti (1896. l.). Jeran je bil član ilirskega dijaškega krožka med ljubljanskimi dijaki in bogoslovci. Nekaj časa je studiral gimnazijo v Karlovcu, kjer se je navzel ilirskega duha. V bogoslovnih letih je osebno spoznal Vraza ter bil njegov zaupnik in pomočnik. Tudi Bleiweisu je bil učitelj v slovenščini, prirejal mu je dopise in pisal pesmi. V zadnjem bogoslovnem letu se je zvršil v njem notranji preobrat, ves se je hotel posvetiti Bogu, zato je zavrzel svoje posvetne pesmi in pričel zlagati pobožne. Ta notranji preobrat, ki ni docela jasen, je bil tako popoln, da se je napatil kot misijonar v Afriko, ki pa jo je moral zaradi bolezni kmalu zapustiti. Zdaj se je spremenilo docela tudi njegovo pojmovanje o slovstvu. Podoba je, da so zmagali v njem zatrti janzenistični puritanski nazori o škodljivosti erotične poezije. Morda pa je bila njegova neprijazna in omejena kritika mlade slovenske poezije, ki jo je spremljal v *Zgodnji Danici* z neprestanimi opozorili, samo posledica njegove popolne in iskrene, čeprav omejene bogovdanosti. Vendar je zaviral razvoj slovenskega slovstva, ker je gledal na umetnine le z duhovniškega in pedagoškega vidika; slep je bil na pr. za Prešernovo pesem, hvalil je le Koseskega, pa tudi epohalno delo mladoslovenske trojice Levstika, Jurčiča in Stritarja je sodil napačno.

Kot nabožni pesnik in pisatelj je ustvaril posebni slog v našem pobožnem slovstvu, ki ga ozna-

čuje asketska vnema, vzgojno stališče ter kmetiška besedna bahavost. Če primerjamo Jeranove besede o Prešernu s Slomškovimi, ki imenuje Prešerna genijalnega, blagoslovljenega pesnika, potem spoznamo Jeranovo kulturno nazadnjaštvo, slepoto za pravo umetnost, ki označuje tudi njegovega idejnega naslednika Mahniča. Zato se tudi Jeranova pobožna pesem in pesem njegovih sotrudnikov: Janeza Bilca, Andreja Praprotnika in drugih niti malo ne more meriti s Slomškovo preprosto, a čuvstveno razgibano pesmijo.

Prva mladoslovenska generacija

Mladi rod, ki je 1848. l. stopil v slovensko slovstveno in javno življenje, je bil dedič vsega dotodnjega slovenskega kulturnega in političnega življenja. Revolucijonarna doba je vplivala nanj le toliko, da so se podedovane prvine v tej mladini razvezale takoj v popoln cvet, da ni oklevala in iskala poti, gesel in načrtov, temveč se je vsa izročila ljudstvu v službo. In če ni uganila vedno potreb ljudske duše, ni bila to vselej njena krivda, temveč sence iz preteklosti, ki so jo plašile, brezglavost samozvanih slovenskih političnih vodnikov, njihova socijalna in politična neiskrenost, ki sta zmedli tudi njo. Njena najstrastnejša slovenska ljubezen je bila Prešernova pesem, čeprav je ni doumela, pa je vsaj slutila, da je z njo postavil Prešeren slovenstvo na nepremakljive osnove. Estetske vrednosti in svetovne cene Prešernove pesmi ni razumela, zato pa je oboževala pesnikovo zasebno življenje, njegovo duhovno izkravitev v puščavi kranjskega protikulturnega janzenizma in političnega predmarca.

V luči Prešernove poezije in tragike njegovega osebnega življenja je presojala ta mladina ilirsko

gibanje. Zanj ni bil več val, ki je hotel združiti slovanske rodove, nagib, da bi iskala vseslovanski slovstveni jezik, temveč vzpodbuda odkriti v slovenskem navidez popolnoma od tujstva poplavljenem otoku vrednote vesoljnega slovanstva, ki bi izpričale življenjsko ceno in moč te navidez izgubljene slovanske postojanke. Zato se je poglobljala v narodno poetično izročilo, ni iskala v njem kakor njihovi predniki estetskih vrednot, temveč potrdila za absolutno upravičenost slovenskega narodnega obstoja, zdravilo za rane, ki jih je vsekala germanizacija, fevdalizem in suženjstvo, zakladnico, s katero bi obogatila lastno slovstveno snovanje. V socialnem oziru se je borila za osvoboditev slovenskega kmetstva iz fevdalizma, za gospodarsko osamosvojitve slovenskega obrtnika, za prebujo slovenskega tržana in malomeščana.

V sodobna tuja slovstva ni verovala, le tu in tam opazimo v njenih delih sledove mladonemške publicistike in poezije; prav tako jo je le nekoliko prevzela avstrijska-nemška revolucionarna in propagandistična literatura. Veruje prav za prav le slovanstvu in se hoče učiti iz slovanskih velikih slovstev. V smislu ilirskih idej in najbližje sorodnosti iskreno ljubi srbsko in hrvaško narodno slovstvo, uporablja ga prav tako kakor slovensko narodno izročilo. Poleg srbskega in hrvaškega umetnega slovstva, ki pa je bilo skoraj še revnejše kakor slovensko, jo posebno mika poezija Čehov in Poljakov. O ruskem romantičnem in realističnem slovstvu nima še jasne predstave.

Najpomembnejši slovstveni zastopniki prve mladoslavenske generacije so bili Janez Trdina, Matija Valjavec, France Cegnar, France Jeriša, Luka Svetec, Matej Cigale, Ivan Navratil in Dragotin Dežman kot pesniki, pisatelji in publicisti, Anton Janežič pa kot slovstveni organizator. Torišče za slovstveno udej-

stvovanje je našla deloma v Novicah, ki pa niso bile njeno glasilo, zato si je sama ustvarila slovstvena glašila, ki so bila: Vedež, Slovenija, Ljubljanski Časnik, Slovenska Bčela, ter Glasnik Slovenskega Slovstva.

Vedež, časopis za mladost sploh, je osnoval 1848. l. Ivan Navratil. Že v prvem letniku sodelujejo Valjavec, Svetec, Jeriša in drugi mladi pesniki in pisatelji, večji del lista pa je napisal urednik sam. Vedeževa vsebina razodeva, da jo je ustvaril nov rod, ki se sicer zaveda zveze s preteklostjo, ki jo zlasti potrjujejo Navratilovi življenjepisi Vodnika, Kopitarja, Čopa, Valvasorja in drugih, vendar stremi na osnovi starejšega slovstvenega dela, zlasti ljudskega sporočila, ki ga vestno nabira in rešuje pozabljenja, v nove slovstvene pokrajine. Tudi jezik, ki ga pišejo Vedeževi sodelavci, je čist, le v drugem letniku je Navratil priobčil nekaj »ilirskih sestavkov«, kar pa je kmalu opustil.

Vzporedno s političnim delom, ki ga je mladina opravljala v S l o v e n i j i v družbi starejših politikov, ki so se razvili iz ilirstva v slovensko smer, je tudi tam razpravljala o slovstvenih rečeh, se navduševala za lepoto srbske in hrvaške narodne pesmi, spremljala slovstveni razvoj pri vseh Slovanih, zlasti pa pri Čehih in Poljakihi ter dajala na svetlo tudi izvirne pesniške poskuse. Zadnja stran Slovenije je bila namreč vsa posvečena slovstvu, ki je bilo takšno, da je docela ustrezalo politični vsebini prvih strani. Tu se je že oglasil Levstik s prvimi lirskimi poskusi, ki napovedujejo novo smer v našem slovstvu. Medtem ko Cegnar, Valjavec, Svetec, Jeriša, Toman pojejo najrajši politično pesem, prevajajo srbsko narodno pesem, nabirajo narodne pripovedke, ocenjujejo slovensko slovstveno preteklost, prirejajo Rizzijevo kritiko o Prešernovih poezijah, snuje Levstik prve realistične pesmi v našem slovstvu.

Tudi L j u b l j a n s k i Č a s n i k , ki je bil sicer

vladni list, ni mogel v leposlovnem delu mimo novega slovstvenega rodu, ki si ga je končno vsega osvojil. Leposlovna vsebina Ljubljanskega Časnika je podobna leposlovju Slovenije.

Drobničeva Slovenska Čbela v Celju 1850. l. bi naj postala glasilo mladega slovenskega rodu na Štajerskem, a je onemogla zaradi pomanjkanja sotrudnikov in naročnikov še tisto leto. Zato jo je obudil Anton Janežič v Celovcu kot Slovensko Bčelo. Čeprav sta Janežič in njegov uredniški pomočnik Einspieler nagibala k ilirstvu, vendar sta dala prvo besedo v listu sotrudnikom Vedeža, Slovenije in Ljubljanskega Časnika. Kljub temu označuje Čbelino vsebino neko neorgansko prepletanje novih slovenskih slovstvenih motivov z ilirskimi. Poleg Levstika, Trdina, Jenka, Valjavca se oglašajo v njej še: Toman, Josipina Turnogradska, Majar in drugi pristaši ilirske misli. Ta dvojnost se kaže tudi v Čbelinem jeziku, ki je zelo pobarvan z ilirskimi primesmi, kar je nagnilo Bleiweisa, da se je nekoč, ko je Janežič pohvalil Razlagovo Zoro, obregnil tudi zoper Bčelino pisanje. To je občutljivega Janežiča hudo speklo in ker se niso oglašali naročniki, kakor je bil pričakoval, je list ustavil 1853. l.

Tudi edini snopič Glasnika Slovenskega Slovstva 1854. l. je bil glasnik nove generacije, v obnovljenem Slovenskem Glasniku 1858. l. pa so se oglasile spet nove slovstvene sile.

Iz mladega rodu je dal prvi svoje pesmi v javnost Matija Valjavec, ki je živ primer zato, kako tesno je bila zvezana le-ta slovstvena generacija z narodno pesmijo. O njem bi lahko rekli, da bi brez narodne pesmi sploh ne pričel pesniti, kar potrjuje tudi potek njegovega pesniškega ustvarjanja; sčasoma je namreč v njem popolnoma zamrlo pesništvo ter se je ves posvetil nabiranju narodnega blaga in studiju slovenskega jezika. Sam pripoveduje, kako je njegovo otroško domišljijo razvnela babica in drugi pripove-

dovavci narodnih pesmi, pravljic in pripovedk. Oblika in vsebina narodne pesmi je postala zanj usodna v dveh ozirih. Na osnovi ljudskega izročila slovenskega kakor hrvaškega, ki ga je spoznal kot profesor v Varaždinu, je spesnil nekaj najlepših slovenskih legend in živalskih pravljic. V njih se je izkazal tako srečnega interpreta narodne življenjske modrosti, da se zdi, kakor da bi njegove umetne legende in basni ne bile pesniško delo modernega človeka, temveč da jih je spesnil bog ve kdo in kdaj ter jih je narod sprejel vase in prekvasil s svojim duhom. Celo satirični prizvok in naglas, ki ju je vtihotapil v nekatere legende in basni, se zde bravcu tako umestne, kakor bi ju bil postavil tja že davno pozabljeni pevec, čigar pesem si je ljudstvo prilastilo.

Tudi samostojnim pripovednim pesnitvam je znal Valjavec vdihniti čar naivne ljudske poezije, čeprav je zato večkrat razbil epski način pripovedovanja, pokvaril dostikrat vsebino, ki ji forma narodne pesmi ni bila prikladna. Zato je Valjavčev romantični epos *Zora in Sonca* brez epske oblike in obdelave, podoben bolj vencu romanc kakor pa epu. Tudi premrtvo posnemanje sloga slovenske lirske narodne pesmi je delu na kvar zaradi gostobesednosti, ki se je menda zdela Valjavcu to, kar je prava epska širina. V idilah pa, kakor sta *Sanje* in *Zorin in Strelina*, se ta način pripovedovanja lepo ujema s predmetom. Zato sta ti deli vredni tovarišici Valjavčevih legend in živalskih pravljic.

Valjavčevo lirsko pesem pa sta izmaličili v formalnem in v vsebinskem oziru: posnemanje in prenašanje narodne oblike in motivov v pesnikovo osebno, samo na sebi precej plitvo čuvstvovanje in razmišljanje. Zato so njegove ljubezenske pesmi neužitne. Sploh je v Valjavčevi liriki pristno le čuvstvo ljubezni do doma in hrepenenja iz tujine v domovino. Značilno je, da je Levstik že 1855. l., ko so izšle Valjavčeve pesmi v posebni knjigi, spoznal to-le njihovo pogla-

vitno napako ter jo hotel grajati v kritiki, ki pa je ni končal.

V Valjavčevih živalskih pravljicah pa slutimo vse njegovo prijateljstvo z naravo, zlasti z živalskim svetom. Najlepše se to razodeva v klasičnem *P a s t i r j u*, ki bo gotovo ostal v našem slovstvu nedosegljiv primer nad vse posrečenega spoja med ljudskim motivom in umetnim pesnikom. Nikdo razven Valjavca ga ni dosegel, zakaj njegovo otroško dušo so docela prevzele babičine pravljice, pripovedke in pesmi, doživel je 1848. leto z mlado dušo iskrenega revolucionarja ter hotel v pesmih dokazati svetu globino, moč in višino slovenskega ljudskega sporočila ne le kot neko umetnostno dejanje, temveč kot dokaz, da je narod, ki tako čuvstvuje, misli in doživlja, vreden svobode. Prav tako klasične so Valjavčeve živalske pravljice: *M i š - d e k l i c a*, ki opeva ljudsko vero v silo življenja, ki se ne ustavlja pred nobeno oviro. *V o l k - R i m l j a n*, *O s e l k r a l j z v e r i n*, *V o l k i n p e s* pa nam v podobi živalskega življenja kažejo napake človeškega življenja in boja. Tu je Valjavec spremenil obliko, namesto v slogu narodne pesmi je te štiri živalske pravljice zložil v distihih.

Živalske pravljice prekašajo glede na ton, dikcijo in tehniko Valjavčeve legende: *O d n e b e š k e g l o r i j e*, *T i c a p i v k a*, *Z a p r t a s m r t*, *S v e t i G r e g o r* in druge. Gotovo je te apokrifne zgodbe zanesla med ljudstvo duhovščina s propovedmi, vendar jih je ljudstvo prekvasilo s svojim mišljenjem in čuvstvanjem ter si je zapomnilo le tiste, ki je zanje čutilo neko posebno umevanje. In ko jim je dal Valjavec umetno obliko ter jih prelil v slovstveni jezik, se ni dotaknil njihove notranje vsebine in oblike. Zato so tudi v novi podobi ostale ljudstvu razumljive in ljube, obenem pa tudi takšne, da ugajajo izobražencu prav zaradi preproste vsebine in oblike.

Valjavec je tudi prevajal. Med njegovimi pre-

vodi je najlepši prevod Goethejeve *Ifigenije v Tauridi*. Velike zasluge si je še pridobil kot nabiravec narodnega blaga, zlasti narodnih pripovedk, pravljič in ugank. Te je nabral deloma sam, večinoma pa so mu jih zapisali učenci v svojih domačih krajih. Valjavec jih je dajal na svetlo v Glasniku, Novicah, v Trstenjakovi Zori, v samostojni knjigi, v gimnazijskih programih in drugod. Kot Miklošičev učenec si je pridobil zasluge tudi za slovansko jezikoslovje, raziskoval je slovenski komparativ ter je napisal o slovenskem naglasu obširno razpravo.

Še krepkeje kakor v Valjavčevih se je utelesil duh prve mladostne generacije v Trdinovi h slovstvenih delih. Tudi Janez Trdina se je slovstveno porodil iz slovenske narodne pesmi in pripovedke, doživel kratko jutro svobode 1848. l., studiral visoko šolo na Dunaju v času Bachovega absolutizma, posvetil se prav kakor Valjavec učiteljski službi na srednji šoli, v tistem namenu, da bo tako najuspešneje rušil staro državo ter širil ideje o slovenstvu in slovanstvu. Toda zaradi preodkritih besed, ki jih je govoril učencem, je bil 1866. l. odstavljen od službe, prihodnje leto pa po svoji volji upokojen ter je preživel moška in starčevska leta sredi dolenskega ljudstva.

Trdina je največji vzgled našega umetnega pisatelja, ki zavestno in namenoma zbira z največjo pridnostjo in vnemo ostanke ljudskega sporočenega slovstva, a ne zato, da bi ga samo zbral in ohranil, temveč da bi si ob njem užgal lastno stvariteljsko silo, da bi kot samozvani glasnik narodove duše, ki je izgubila možnost regeneracije svojega duhovnega bogastva, izpopolnil, razložil in dovršil to, kar je bil narod zasnoval. Sam pripoveduje v Spominih, da je skraja vse svoje slovstvene poskuse imenoval narodne, ne zato, ker jih je zapisal iz narodovih ust, temveč ker jih je pisal v narodnem t. j. v slovenskem jeziku.

Trdina je bil Valjavčev sošolec in je preživel

gimnazijska leta v dobi Metternichovega absolutizma. Vendar ga šola ni pokvarila, nekoliko profesorjev je vodilo bistrega mladeniča, ki je itak sam dovolj hudo občutil zatiranje narodnega in socialnega življenja, k idealom narodne in človečanske svobode. Valvasorjeva in Linhartova zgodovina, Vodnikova, Veselova in zlasti Prešernova pesem, v slovanskem duhu pisano časopisje so zbudili v njem prepričanje, da so narodne pesmi, pravljice, pripovedke, ki jih je tako hlastno srkal vase že v najzgodnejši mladosti, edina duhovna last slovenskega naroda. Opazovanje kmečkega življenja pred 1848. l., tlaka, grajsko in vaško življenje, zavezništvo med grajsko in državno gosposko, ki je bilo naperjeno zoper kmeta, pa so mu odprli oči, da je spoznal socialne krivice, ki pa so bile pri nas tudi nacionalne. Že v šolskih nalogah, ki jih je pisal s součenci za svojega duhovnega vodnika profesorja Martinaka, občutimo njegovo brezmejno sovraštvo, ki ga je navdajalo zoper tuje narodne in socialne zatiralce. Pri nikomer pa se to sovraštvo ni tako vkoreninilo, nobenemu izmed njegovih sošolcev ni dalo toliko pobud za življenje kakor prav njemu. Trdinove misli o slovenstvu, slovanstvu, svobodi itd. se po gimnazijski dobi niso več spreminjale, krepile so se le v doslednosti ter so slednjič prekvasile sleherno njegovo povest, sleherno njegovo pisano in govorjeno besedo.

Po Valjavčevem vzgledu se je uvrstil Trdina 1849. l. med dopisnike Slovenije, ko je prenehala ta, je še pridneje podpiral Ljubljanski Časnik in Janežičevo Slovensko Bčelo. O silnih duševnih pretresljajih, v katerih je živel mladi, nekoliko preobčutljivi Trdina, priča bogato slovstveno delo od 1849. do 1853. l., ki se razrašča v troje pglavitnih vej, ki pa gredo le navidez vsaksebi, kajti poganjajo iz enih in istih korenin, iz strastne ter popolnoma razvihrane mlade duše, ki prav tako ljubi svoje, kakor sovraži tuje. Družji jih tudi neka premočna kritičnost, ki je sploh

ena poglobitnih črt celotnega Trdinovega slovstvenega dela, ki pa jo omiljuje v mladosti romantična čuvstvenost. Obe navidezno nasprotujoči si komponenti, ki pa sta se v Trdinovi napol romantični napol realistični duševnosti zlili v enoto, dajeta poglobitni čar njegovemu slovstvenemu delu. Tukaj vidim najboljši dokaz, da je Trdinova povest kljub temu, da je zrasla iz ljudskega in njegovega duha, v pravem pomenu besede narodna, kajti za slovenski duhovni značaj, če sploh moremo govoriti o njem, je odločujoče, — spoj mistike in racijonalizma. Ta dvojnost je za Trdinovo slovstveno delo tako nujna in karakteristična, da ga moramo popolnoma obsoditi kot umetnika, če se začnemo spotikati nad njo, kakor se je to že res zgodilo nekaterim kritikom in slovstvenim zgodovinarjem; kajti Trdina ni mislil, ne pisal svojih bajk in povesti kot individualen človek, temveč kot glasnik narodove še žive, a ne več ustvarjajoče duše. V Spominih je sam precej natančno in jasno pokazal, kako se je to ustvarjanje godilo v njem: »Narodne pripovedke rodile so ena za drugo in gubile čedalje bolj svojo prvo podobo, znamenje svojega rojstva. V preprosti govor vpletala se je šala, satira in refleksija. Iz kratkih, pokvarjenih, nerazumnih pravljic osnoval sem dolge, narodnim p o d o b n e pripovedke.«

Nobeden slovenski pisatelj ni resničneje opisal svojega tvornega procesa, ker tudi nikdo ni pisal pri nas pod tako silnim vplivom občestva kakor Trdina. Vsi drugi so pisali za občestvo, v njem pa si je zapisovalo občestvo samo svoje zgodbe, misli in pričanja.

Ta lastna oznaka pa ne velja samo za Trdinovo mladostno delo temveč za vse, kar je napisal, ker se bistveno ni razvijal. V poznejših delih je spremenil le človeka in zemljo, iz katerih je črpal snov. V mladostni dobi je gradil povesti, pravljice in pesmi iz gorenjske zemlje in človeka, v moški dobi pa je živel

in ustvarjal v telesni in duhovni skupnosti z dolenskim človekom, ki ga je imel za stožer slovenstva.

V Sloveniji je dal Trdina na svetlo sedem Narodnih pripovedk iz Bistriške doline. V njih je razlagal sebi in narodu na osnovi raznih, že razpadajočih narodnih motivov, zgodovino svoje ožje domovine. Poleg tega je nagromadil v Ljubljanskem Časniku kopo pripovedk, v katerih je smelo dodal iz sebe, kar se mu je v ljudski pripovedki zdelo pomanjkljivo in nerazumljivo, ali pa je celo parodiral narodni odlomek, kakor da bi hotel osmešiti pozabljivo ljudstvo in vrniti njegovi povesti pravi pomen.

Med mladostnimi pripovednimi poskusi sta se Trdinu posrečila zlasti dva: Pripovedka od Glasan-Boga ter Pripovedka od zlate hruške. V prvi, ki jo pisatelj imenuje »poskus narodne epopeje Slovencev«, je v čudoviti fantastiki združil več narodnih povedk s podobami umetnega slovstva ter plodovi svoje domišljije. Pisatelj je priznal, da je pisal to delo »neskončno hitro, z ognjeno dušo in takim veseljem kakor nobene reči ne pred ne pozneje«. In res nimamo poleg Prešernovega Krsta, s katerim se sicer glede na estetsko vrednost Glasan-Bog ne more meriti, originalnejšega poskusa oživiti slovensko preteklost. Prešeren je hotel, da bi Slovenec v Krstu doživel tragiko svojega duhovnega in telesnega suženjstva, da pa bi vendar tudi gledal podobo večne in neizpremenljive poti človeštva, narodov, slovenskega ljudstva in poedinca, Trdina pa je v Glasan-Bogu nakopičil v boleštni bistroidnosti s pomočjo simbolov narodne in umetne pesmi krvava poglavja iz naše zgodovine, dviganje in padanje narodne duše, boje in zmage, a vse to združil s porazi, kakor jih doživlja sleherno človeško srce. Prešernov Krst je premišljen in premerjen do poslednjega odtenka v ritmu, besedi in vsebini, Trdina pa, sin obnovljene narodove volje po svobodi, je brez mere in

merila vrhovatil motiv na motiv, pripovedko na pripovedko, misel na misel, tako da je pripovedka o Glasan-Bogu najbolj fantastična slovenska povest.

Pripovedko od zlate hruške je zaradi obnovljene cenzure po 1850. l. priobčil Trdina le deloma. V njej je stisnil narodno pripovedko v okvir, ki ga je docela pretkal z lastnimi kritičnimi mislimi, ki jih je naperil zoper slovenske slovstvene, cerkvene in politične napake, vendar tako, kakor da te misli ne bi bile sad njegovega razmišljanja, temveč izraz odpora slovenskega ljudstva.

V Slovenski Bčeli je 1850. l. dal na svetlo novelo *Arov in Zman*. To je najbolj objektivna povest, kar jih je v tej dobi napisal. Tu je le v zaključku in karakteristikah hotel biti ljudski glasnik, v zasnovi in izvedbi dejanja ga je vodila snov sama in pa pesniška misel, da bi jo obdelal skladno z idejo.

Poleg tega je zložil Trdina v poetični prozi precej paramitij in basni. Tudi te je spisal v slogu, v katerem se prepleta ljudski način ustvarjanja z umetnim tako, da je umetni element le nadaljevanje ljudskega. Trdinovi pesniški poskusi pa so komaj omembe vredni, čeprav jih označuje tudi to, kar smo rekli o njegovih prozaičnih spisih.

Kritičnost, ki je udarjala na dan že v Trdinovi satirični Pripovedki od zlate hruške, ga je usposobila, da je kritično pretresel slovenske pesnike od početka do Levstika. To je bil prvi močnejši slovenski glas za Prešerna. Trdini je razvezal jezik Bleiweis, ki je v Novicah zavrnil prireditvev Rizzijeve kritike v Slovenji 1849. l., z zlobno opazko, da »se Prešeren v kvantah gubi«. Ta beseda, ki dobro označuje staro-slovensko sodbo v Prešernu, zlasti pa Bleiweisovo licemerstvo, je do dna srca spekla najbistrejše člane prve mladoslovenske generacije, ki so bivali takrat na Dunaju: Cegnarja, Svetca, Jeriša, Cigaleta, tudi Tomana, zlasti pa Trdina. Zato je ta spisal *Pretres slovenskih pesnikov*. Tu je kritično pre-

rešetl slovensko poetično preteklost in sedanost, obsodil pretirani kult Koseskega, čeprav ga (spet zaradi svojega osnovnega pogleda na slovensko slovstvo) v nekih ozirih še vedno povzdiguje nad Prešerna. Zaveda pa se, da bo suženjsko posnemanje Veselovih pesmi zaneslo mladi pesniški rod »v blatnasto mla-kužo«. (Podoba, ki je rodila Levstikovo misel na Ježo na Parnas.) V svoji generaciji je prisodil v pesništvu najlepšo bodočnost — najmlajšemu Levstiku, medtem ko je grajal Valjavčevo erotično pesem, ki mu je »zlo dolgočasna« ter ga klical v po-vest. Trdinov Pretres je drugo slovensko kritično dejanje pred Levstikovim nastopom 1858. l. ter kaže na neko globljo odvisnost med njim in Levstikom, tako da bi mogli poslednjega imenovati Trdinovega učenca, če ju ne bi ločila poglobitna stvar: Trdina si lasti pravico biti samozvanski tolmač narodove duše, Levstik pa hoče biti samo njen zvesti — učenec.

Trdino so pridobili odborniki Slovenskega društva, da jim je kot abiturijent in visokošolec na Dunaju spisal *Z g o d o v i n o S l o v e n c e v*. Ta poskus sicer ni zanimiv kot znanstveno delo, ker je sestavljen kljub nekaterim kritičnim pogledom diletantsko, česar drugače niti ne moremo pričakovati, a potrjuje nam sodbo o Trdinu kot leposlovcu. Trdina vidi namreč nositelja slovenskega zgodovinskega dogajanja v kmetu, zato hoče oživiti zlasti kmečko zgodovino, da bi pokazal na poglobitne politične in socialne ovire, ki so pokvarile pravo podobo in nenaravno zaokrenile potek celotnega našega narodnega življenja. Zato je njegova zgodovina bolj novelistično kakor pa znanstveno delo in z novelističnimi pripomočki ga je pisec tudi sestavljal.

V poklicnem delu je Trdina opravljaj razdiralno delo, za katerega se je zaobljubil že v visokošolskih letih. Rad bi ostal učitelj v domovini, da bi vzgajal mladino v slovenskem in slovanskem mišljenju, da bi ji tajno vcepljal sovraštvo do krivičnih

gospodarjev in ji slikal lepoto svobode. Toda bil je pri policiji slabo zapisan in službe je moral iskati na Hrvaškem. Služil je v Varaždinu in na Reki. Tu se je njegovo slovansko čuvstvo še okrepilo, poznavanje ljudskega življenja poglobilo. Zdaj je šele spoznal, kakšne rane je vsekala slovenstvu germanizacija. Mladina ga je oboževala, toda njegov reški ravnatelj Anton Mažuranić ga je zaradi filoloških sporov ovadil oblasti, češ da kvari mladino »s prevratnimi idejami in tendencami«. Za način Trdinovega poučevanja je poučna zgodba, ki jo sporoča Levec: »Ko so se bili enkrat reški sedmošolci spuntali, da se ne bodo več nemščine učili, pregovoril je je Trdina s tem, da jim je razložil, ka je dobro, da človek tudi jezik svojih nasprotnikov ume. ‚Dobro je,‘ je baje trdil Trdina, ‚ako človek v puščavi obdan od hijen, tigrov i. t. d. razume, kako ga hočejo te uničiti.‘«

V dobi učiteljevanja in bojev za obstanek Trdina ni mnogo pisal, marljiveje je opazoval in premišljeval ljudsko življenje na Hrvaškem, posebno ga je zanimalo življenje naših ljudi. Na osnovi teh opazovanj je neutrudno hrepenel, da bi doumel bistvo slovenskega in hrvaškega narodnega značaja, da bi prodril v skrivnosti slovanskega značaja sploh, da bi odkril zdravila, ki bi zopet oživila slovensko dušo v slovanski praiživnosti. Takšna in podobna premišljevanja, razglabljanja in snovanja je še poglobil, ko se je kot sedem in tridesetletni vpokojenec naselil v novomeški okolici. Ta kraj, ne gorenjsko domovino, si je izbral zato, ker je bil prepričan, da je v Dolenjcu slovenski živelj bolj neokrnljen kakor v drugih slovenskih rodovih, kjer je močnejše delovala germanizacija.

Dolenjsko deželico je Trdina prepotoval mnogokrat kot samotni popotnik. Na popotovanjih je mrzlično iskal ljudskih pravljic in zgodb. Prisluškoval je ljudski modrosti, kakor so jo razprezali pivci v samotnih dolenjskih krčmah, poslušal tožbe in

tarnanja v revnih kmetiških kočah, besedovanje in prerekanje na sejnih, studiral in presojal resnično in navidezno pobožnost na božjih potih, kratko in malo, strastno je zalezoval dolenskega človeka pri vsaki priložnosti, o kateri je sodil, da bo lahko ujel kakoršen koli, čeprav najmanjši odsev njegovega duševnega in telesnega življenja. Potem se je zakopal za cele mesece v sobo, kjer se je čutil kakor nekdanj v mladosti izvrševalca in izpopolnjevalca odlomkov in ostankov, ki jih je odkrhnil ter otel ljudstvu.

S spisi pa ni silil v svet. V hrvaških in dolenskih letih je izgubil stike z nekdanjo mladostno slovstveno družbo, ki jo je boj za vsakdanji kruh raztepel na vse vetrove, da za naše slovstvo ni skoro nič več pomenila. Stritar in učenci so vodili takrat naše literarno življenje.

Šele ustanovitev Ljubljanskega Zvona 1881. l. ga je vzdramila, ko ga je povabil k sodelovanju urednik Levec, po posredovanju Trdinovega malo da ne edinega prijatelja Dragotina Rudeža.

Podoba je, da je Trdina težko čakal tega poziva, kajti še januarja tisto leto je poslal Levcu tri in štirideset **Verskih bajk na Dolenjskem**, z obljubo, da mu jih hoče poslati še sedem, »da bo vseh skupaj ravno petdeset«. Te verske bajke, ki jih označujeta dve: ena, ki pripoveduje, da je zemlja truplo božje, ki je »zgnilo in se izpremenilo v rodovito prst«, druga, ki pripoveduje drastično, kako so nastali nemškutarji, kažejo, da se Trdinov način ustvarjanja bistveno ni spremenil, pač pa se je njegovo smelo spreminjanje ljudskega sporočila še okrepilo, da nič več noče biti kot pisatelj naslednik umrlega narodnega pevca, temveč samolasten gospod, ki hoče svoja spoznanja vsiliti ljudstvu.

Ko je spisal **Verske bajke**, mu še ni odleglo. Množina nakopičenega narodnega in življenjskega gradiva ga je kar dušila, kar svedoči ta-le odlomek iz njegovega pisma Levcu: »Kaj bi vam za Zvon še

spisal? Gradiva imam dosti. Ali hočete ‚narodno medicino‘, ali ‚narodno satiro‘, ali ‚narodno odrejo‘, ali ‚narodno hrano‘, ali ‚narodne nazore o lastnini in državi‘, ali ‚dolenjsko vinsko filozofijo‘?« Levce se je odločil za vinsko modrost. V Trdini pa je bila kljub ljubezni do narodopisja še silna duša poeta in preživa ustvarjevalna sila, da bi opravljal samo etnografsko delo. Vrnil se je k svoji edini in največji slovstveni sposobnosti, k svobodnemu fabuliranju na osnovi narodnih motivov. Začel je prirejati Bajke in povesti o Gorjancih, ki jih je nekoliko že spisal prej, druge pa je zdaj začel spisovati.

Tako so nastali biseri naše pripovedne literature Cvetnik, Gospodična, Rajskaptica, Gluha loza, Jutrovica, Kresna noč, in dr. Vseh Bajk in povesti o Gorjancih bi naj bilo po Trdinovem načrtu sto, polovica bajk in polovica povesti. Toda kakor so bili Slovenci spočetka enodušno veseli oživetega Trdinovega peresa, tako so bili še vendar nezreli, da bi mogli razumeti vsebino in smisel njegovega pisanja. Trdina je namreč v Verskih bajkah kakor v Bajkah in povestih o Gorjancih razgrnil realno podobo dolenjskega življenja, poleg najlepših in najpozitivnejših strani življenja tudi vse podlosti in grehote. Prvo razburjenje pa so zbudili Hrvatski spomini, ki jih je priobčeval v Hribarjevem in Tavčarjevem Slovanu od 1885. l., dokler ni 1887. l. v 6. številki odkrito, a resnobno pokazal zablod seksualnega življenja in njihovih nasledkov med slavonskimi prebivalci. Zaradi Marnovega pohujšanja v Slovincu, sta Slovanova lastnika vzela Trdini besedo. Ta se je tolažil, češ saj mi ostane še Zvon. Toda zdaj so začeli nemški listi napadati tudi njegove bajke, besedovanje o njih so zanesli celo v dunajski parlament ter tako ostrašili Levca, da je odklonil Trdinovo sodelovanje.

Na Trdino so pritisnile zdaj tudi življenjske naloge; za nekaj časa je moral odložiti pero, dasi nje-

gov ustvarjajoči duh ni poznal počitka: mislil je ne-
prestano na nadaljevanje Bajk in povesti, zlasti pa
se je trudil, da bi spisal knjigo o ruski državi in pre-
delal mladostno delo o zgodovini slovenskega
naroda. Rusija ga je zanimala vse življenje,
smatral jo je za »mogočno slavjansko pokroviteljico«,
prestudiral je preko sto knjig o njej, vendar mu je
pomanjkanje osebnega doživetja branilo, da bi se
povzpел nad ekscerpte. Zgodovina slovenskega naroda
ga je prav tako vse življenje zanimala, zdaj pa, ko je
spoznal resnično narodovo življenje, živeč desetletja
sredi dolenskega ljudstva, ko je prebral vse zname-
nitejše zgodovinske pisatelje, je mislil, da se je zgo-
dovinskemu dogajanju na naši zemlji in sredi našega
naroda približal tako, da ga bo mogel ujeti v objek-
tivno podobo. Vendar se njegov osnovni pogled na
zgodovino Slovencev ni spremenil, še vedno ga je
zanimalo zlasti socialno življenje našega kmeta, kajti
prepričan je bil, da je naše duhovno življenje v veliki
meri plod socialnih razmer.

Osnutka nista dozorela, Trdina pa je dalje pre-
delaval bogate narodopisne zbirke, iz katerih je hotel
sestaviti »karakteristiko slovenskega naroda« na Do-
lenskem, deloma v kratkih črticah, deloma v večjih
pripovedkah in vekopisih.

Ko se je v zadnjih letih življenja odločil, da
bo izročil zbrane spise založniku, je povzel dvakrat
prekinjeno opisovanje službovanja na Hrvaškem, ga
dopolnil in izdal kot prvo knjigo Zbranih spisov z
naslovom: Bachovi huzarji in Iliri. V pri-
hodnjih zvezkih pa je dal ponatisniti Verske bajke
ter Bajke in povesti o Gorjancih, z eno novo po-
vestjo. Opisal je tudi svoje življenje.

V ostale zvezke Zbranih spisov pa so mu uvrstili
iz bogate ostaline pol leposlovne pol narodopisne slike
iz dolenskega ljudskega življenja. Nenatisnjeni pa so
še sedaj njegovi najprvotnejši Spomini, ki opisu-
jejo z rousseau-jevske odkritosrčnosti leta mladosti,

oblikovanje duhovne podobe, izbiro poklica in življenjsko odločitev. Trdinovo literarno delo je tako značilno za dobo, v kateri je nastalo kakor Prešernova pesem za dobo pred 1848. l. V Prešernovi pesmi se je slovenski duh dvignil v višave duhovnega sveta ne glede na resnično socialno in politično življenje, ki sije poveljano iz nje, v Trdinovih povestih se je prvič dvignilo resnično, lahko bi rekli, zemeljsko in človeško življenje našega ljudstva v podobe umetnostnih tvorb, ki so povečini še neizdelane, odkrhnjene iz življenja, sirove, pripovedovane pa s primitivno silo ljudskega rapsoda, ki ga navdaja zgolj hrepenenje po resničnem realističnem podajanju ter neizmerna ljubezen, dati v leposlovju ljudstvu nepopačeno zrcalo njegovega bitja in žitja.

Izmed ostalih članov te generacije se ni nobeden tako poglobil v narodovo življenje kakor Valjavec in Trdina. Niso imeli jasne predstave o resničnem narodnem življenju, njihovo zanimanje zanj je bilo le slovstveno. Zato se v njihovem delu čutijo silnejše literarni vplivi kakor pa klic ljudske duše. Največ veljave si je pridobil z literarnim delom *France Cegnara*. Pričel je s prevajanjem iz nemškega slovstva, urejeval je za Cigaletom Slovenijo, potem pa Ljubljanski Časnik. V pesniških delih se dolgo ni mogel otresti Veselovega in Prešernovega vpliva, kar daje njegovim pesmim znak čudne, navidez nerazumljive dvojnosti. Šele prevajanje in studiranje narodne pesmi, zlasti pa prijateljstvo z Levstikom ga je jezikovno in vsebinsko osvobodilo prvih pesniških učiteljev, toda tako, da je zmagal v njem še eden — Levstik. Njegove Pesmi (1860. l.) je jezikovno popravil in uredil Levstik, ki je slednjič spodrinil Cegnarja tudi tam, kjer ga je še nedavno slovstvena zgodovina smatrala za pomembnega, v prevajanju namreč, kajti od 1858. l. do 1864. l. mu je Levstik popravljajl in prepesnjeval vse prevode, nekatere je prevedel celo

sam od prve do zadnje besede. Cegnarjevi prevodi pred omenjenim letom pa itak nimajo posebne cene.

Cegnarjeva poglobitna zasluga pa je, da je bil 1858. l. zvest Levstikov sobojevnik zoper Bleiweisa in Hitzingerja ter je Levstikove jezikovne in kritične reforme pridno uvajal v slovstvo.

V močnejšo pesniško individualnost bi se razvil France Jeriša, ki je umrl 1855. l. kot Trdinov sošolec na Dunaju. Pesniško pot je pričel v Navratilovem Vedežu. Vpliv Veselove pesmi je kmalu premagal, ker je razmeroma dobro poznal svetovno romantično slovstvo. Prevajal je Byronove Hebrejske melodije, odlomke iz Ossiana, poznal je tudi rusko in poljsko romantično slovstvo, ki je v Mickieviczu vplivalo tudi na Valjavca, ki je poslovenil Krimске sonete in pesniško improvizacijo Farys. Tudi slovenska, srbska in hrvaška narodna pesem ga je zanimala ter mu pomagala, da je dosegel osebni pesniški slog. Zgodnja smrt je prekinila njegov pesniški polet, ki je obetal, da se bo Jeriša razvil v samostojnega lirskega pesnika.

Tudi Luka Svetec je pričel s pesniškimi poskusi, trudil se je, da bi na podlagi slovenskega ljudskega izročila ustvaril povest in ep. To se mu zaradi premajhne pesniške nadarjenosti ni posrečilo. Njegovi povestici sta: Kazen radovednosti in Vladimir in Kosara; prvo je spisal na podlagi Valvasorja, v drugi pa je uporabil zgodbo iz Kačičevega Razgovora. Novelici sta zanimivi kot dokaz, kako težko je nastajala slovenska leposlovna proza, vendar sta spričo Trdinovih povesti zelo neuko napisani. Tudi poskus, da bi na osnovi pripovedk o Petru Klepcu spesnil slovensko junaško pesnitev, se Svetcu ni posrečil. Bolj srečen je bil v jezikoslovju, kjer je po Vodniku spet naglasil muzikalnost slovenskega akcenta ter pomagal, da so nove oblike zmogle v slovstvenem jeziku.

Pozneje se je posvetil politiki ter je bil steber

Bleiweisove staroslovenske politične miselnosti. S slovstvom se ni več pečal, najhuje pa se je pregrešil z zlohotno kritiko Jenkovih pesmi 1865. l.

Prav tako sta z jezikovnim delom ustvarila svoj slovstveni sloves **Matej Cigale** in **Ivan Navratil**. Oba sta zaslužna, ker sta z jezikoslovnimi deli premagala zadnje ostanke ilirstva ter določila naš znanstveni zlasti pravniški jezik.

Cigale je bil prvi urednik Slovenije, v kateri je do srede septembra 1849. l., ko se je preselil na Dunaj, odločno zagovarjal ustanovitev Zedinjene Slovenije. Na Dunaju je urejeval 38 let slovenski del državnega zakonika, pisal pravne in terminološke članke za *Razlagov Slovenski Pravniki*. Njegovo poglobitno delo pa je ureditev *Nemško-slovenskega dela Wolfovega slovarja*. Na osnovi Vodnikovega, Zalokarjevega in Cafovega gradiva je ustvaril pomembno delo, čeprav se mu ni posrečilo, da bi popolnoma nadomestil mrtvo besedno snov, ki jo je bil prevzel iz tujih pripravljanih slovarskih del, z živim ljudskim govorom. To je bilo tudi vzrok Levstikove graje. Kot največja tako rekoč uradna jezikovna avtoriteta je Cigale določal jezik šolskih knjig, sestavljal izrazoslovje za raznovrstne znanstvene panoge. Kljub zastarelosti hranita Cigaletov slovar in njegova znanstvena terminologija mnogo lepih ljudskih izrazov.

Medtem ko je Cigale delal na slovarskem področju, se je Navratil trudil zlasti za narodni slovstveni slog, pa tudi v narodopisju je ohranil mnogo narodnih, zlasti belokranjskih običajev. Bil je dober poznavalec slovenskega glagola, o katerem je razpravljajal celo z Levstikom. Za leposlovje je deloval v mladosti, ko je urejeval *Vedež*, za katerega je spisal lepe življenjepise slovenskih in slovanskih preporoditeljev. Bil je tudi Cigaletov znanstveni pomočnik ter mu pomagal gladiti šolski in znanstveni jezik.

S tem pisateljskim rodom je vzrasel in prva leta

tudi sodeloval *Dragotin Dežman*. Pričel je s pesniškim delom že 1844. l., posebno pa se je razmahnil v Sloveniji in v Bleiweisovem *Slovenskem koledarčku*. Dobro poznavanje nemškega slovstva in Prešernove pesmi, ga je obvarovalo posnemanja Kosekega. Ker pa ni bil pesniško nadarjen, — bil je bolj kritičen, v znanost usmerjen duh, kakor pa ustvarjevalec, — niso njegove pesmi čuvstvene niti miselne, temveč prigodniškega in političnega značaja. Pomembnejši kot pesnik je Dežman kot političen publicist, kritik in znanstvenik, s čimer pa se večinoma že nagiba iz slovenskega v nemško slovstvo.

Zaradi svobodomiselnosti in zoper Bleiweisa naperjene miselnosti je bil Dežman priljubljen pri mladini, ki ga je nekaj časa smatrala za vodnika, čeprav njegovo slovensko čuvstvovanje nikdar ni bilo popolnoma iskreno in brezkompromisno. Ljubil je sicer slovenstvo, toda ne kot delec, odcepljen od slovanstva, ki se mora povrniti tja, odkoder je izšel, temveč kot ono slovansko vejo, ki se je kulturno razvijala v nemškem duhovnem ozračju. Zato ni mogel in ni hotel izpolniti upov, ki so jih stavili nanj zlasti Vajevci; po 1861. l. se je odločil za nemštvo ter je postal vodnik kranjskih Nemcev in nemškutarjev. Za slovensko slovstvo ni pomenil nič več nego neko vzbujevalno silo zaradi svojega svobodomiselnosti v slovenski in odpadništva v nemški dobi.

Anton Janežič

Iz Slomškovega in Majarjevega koroškega kroga je izšel največji slovstveni organizator naše dobe, ki ni ustvaril s svojimi časopisi in publikacijami samo prostora za pesniško in znanstveno oblikovanje svoje generacije, temveč dal tudi Levstiku, Vajevcem in celo drugi generaciji mladoslovenske dobe slovstvena

glasila. Janežiča je za to delo usposabljal tih, miren in objektiven značaj, ki se je družil z nenavadno požrtvovalno ljubeznijo do slovenske knjige. Ti lastnosti sta mu dajali možnost, da je mogel neprestano snovati nove publicistične načrte ter si vedno umel pridobiti najboljših sodelavcev. Janežič ni bil ideolog nekega novega duhovnega in slovstvenega gibanja, kar bi ga celo pri njegovem organizatoričnem delu morebiti bolj oviralo, kakor mu pomagalo, temveč bil je resničen prijatelj lepega slovstva ter založniški talent, ki je umel zbrati v svojih časopisih vse pomembne pesnike in pisatelje svoje dobe.

Pričel je kot pisec slovenskih učnih knjig, sestavil je slovensko vadnico, slovar in čitanke. Spočetka se je še sam v sebi bojeval z ilirskimi nazori, vendar je ostal na osnovi slovenskega živega jezika. Nekaj časa so ga sicer mamili Majarjevi navdušeni članki o idealizirani vseslovanščini. V svoj prvi časnik, *Slovensko Bčelo*, mu je Majarjeve oblike uvajal Einspieler, ki ga je nekaj časa nadomestoval v uredništvu. Toda jezikovni vodniki prve mladoslovenske generacije Svetec, Navratil in Cegnar so ga kmalu prepričali, da je na zmotni poti in v *Slovenski slovnici* (1854. l.) je uzakonil kot slovenski književni jezik literarno besedo slovenske osrednje skupine, prekvašeno z najznačilnejšimi oblikami štajerskih in koroških govorov, kakršno je domalega že pisal ves takratni mladoslovenski pisateljski rod. Knjigo sta mu pregledala največja takratna slovenska jezikoslovca Miklošič in Metelko. Zaradi desetih izdaj, ki jih je doživela Janežičeva slovnica kot šolska knjiga, je pomagala ustvariti do kraja slovenski slovstveni slog in jezik.

Janežič je spisal tudi dobra slovenska berila za koroške in štajerske gimnazije: *Cvetnik* (za nižje šole), *Cvet slovenske poezije* (za V. in VI. razred) in *Cvetnik slovenske slovesnosti* (za višje gimnazije in realke). Še danes

slone slovenska berila na Janežičevem osnutku, kakor ga je določil v teh čitankah.

Še večje je njegovo delo, ki ga je opravljal kot ustanovnik in urednik slovenskih leposlovnih časopisov. Po Drobničevi Slovenski Čbeli je 14. julija 1850. l. obudil Slo v e n s k o B č e l o, ki jo je kljub staroslovenskemu odporu ohranil tri leta. V njej so se oglasili s pesniškimi, znanstvenimi in publicističnimi sestavki najboljši člani prve mladoslovenske generacije oziroma najboljši mladi književniki, kar jih je štela takrat slovenska zemlja. Čeprav še Janežič ni bil zmožen smiselnega in enotnega jezikovnega urejevanja, sam je preživljal glede na slovstveni jezik v teh letih odločilno krizo, vendar se mu je posrečilo dati v Slovenski Bčeli realno in originalno sliko duhovnih, jezikovnih in slovstvenih trenj in bojev svojega časa. Zaradi odpora staroslovenske struje, ki mu je sledil odpad naročnikov, je moral Bčelo ustaviti. Toda uspeh njenega triletnega izhajanja se je pokazal zlasti v tem, da so po vseh slovenskih šolah vzrasli dijaški lističi, ali pa so se okrepili že izhajajoči; mladina je bila pridobljena za slovensko slovstvo. Prihodnje leto je Janežič poskusil srečo z novim časopisom, Glasnikom Slovenskega Slovstva, ki ga je hotel dajati na svetlo najprej kot nekak almanah. V edinem zvezku je zbral sodelavce iz Bčele, vendar se mu ni posrečilo zbuditi posebnega zanimanja med občinstvom, zlasti ker se je najmlajši slovstveni rod (Vajejci) takrat trudil, da bi si z Dežmanovo pomočjo osnoval lastno literarno glasilo in ko se mu to ni posrečilo, je pisal in izdajal rokopisne Vaje. Bčelino in glasnikovo slovstveno izročilo je v teh letih prevzel Einspielerjev Šolski Prijatelj, dokler se ni 1858. l. na klic iz naroda Janežič opogumil ter ustanovil Slovenski Glasnik. V tem časopisu se je desetletje ustvarjala slovenska pesem in slovenska povest. Sem so se zatekli še slovstveno živi udje prve mladoslovenske družbe. Tu

je upodobil Levstik Krpana in opisal Popotovanje iz Litije do Čateža, začel korenit odgovor Gospodoma nasprotnikoma (Bleiweisu in Hitzingerju), zaradi katerega sta se z Janežičem razšla, ne da bi še kedaj obnovila njuno za naše slovstvo tako plodno sodelovanje, le-sèm se je uvrstila vajevska slovstvena združba z mlajšim učencem Mencingerjem, tu je po kratki učni dobi v Novicah začel razglaševati svoje povesti realist Jurčič, le-sèm se je podal v zadnjih letih njegovega izhajanja s svojimi pedagoško kritičnimi in estetskimi sestavki tudi Stritar, ki se je do takrat ogibal slovenskega pisanja. Njemu je Janežič hotel izročiti 1868. l. Glasnik, kar je preprečila ostra Stritarjeva kritika Veselovih pesmi, ker je Janežič moral zaradi nje že po prvem polletju 1868. l. ustaviti časopis.

Poleg Glasnika je osnoval Janežič 1861. l. Cvetje iz domačih in tujih logov, ki ga je dajal na svetlo do 1868. l. Tu je izšel prvi slovenski roman, Jurčičev Deseti brat, poskusi slovenskega epa, epigonske pesniške zbirke, pa tudi prvi dobri prevodi iz svetovnih modernih in klasičnih, romanskih, germanskih in slovanskih slovstev. S Cvetjem je Janežič vzgojil slovenskega bravca za daljše epske umetnine, zlasti dijaško mladino je docela pridobil za slovensko branje ter jo po večini iztrgal nemški knjigi.

Ko je Janežič moral zaradi grdega obrekovanja ustaviti Glasnik, strt na telesu, dasi še poln načrtov, je osnoval družinski list B e s e d n i k (1869. l.), ki je svojega očeta preživel, dasi mu je prav Janežičeva smrt vtisnila pečat, ker se nobeden besednikovih urednikov ni mogel povzpeti do stopnje, ki bi jo bil dosegel — on.

Tudi za ljudsko slovstvo je Janežič opravljal veliko delo, saj je po Slomškovem nasvetu z Einspielerjem osnoval 1851. l. M o h o r j e v o d r u ž b o ter je vodil do smrti kot brezplačni društveni tajnik

njeno izdajateljsko delo. Kakor za Glasnik tako se mu je posrečilo tudi za Mohorjevo društvo, ki so jo po njegovem nasvetu preosnovali v družbo, zbrati najboljše slovenske pisatelje.

Toda Janežič ni bil samo spreten in moder urednik, bil je tudi dobrotnik mladega slovenskega pisateljskega rodu, ki je slovenske visokošolce na Dunaju, ki so pisali za njegove publikacije, nagrajal preko svojih moči. Koliko je storil dobrega Vajevcem, zlasti pa Jurčiču in drugim mlajšim pisateljem, o tem zgodovina molči, a smelo lahko rečemo, da njegovo podporniško delo ni bilo nič manj koristno za naš slovstveni razvoj kakor njegovo urejevanje in pisateljsko delo.

Janežič ni bil idejni in slovstveni vodnik dobe, zato je bil premalo izobražen in bojevit, pač pa je z blagodušnostjo značaja, organizacijsko sposobnostjo in pridnostjo povedel naše slovstvo, zlasti pripovedno prozo, pa tudi kritiko iz skromnih početkov v razmeroma popolno obliko. Njegova organizatorična sposobnost je pred njim ter po njem edina v našem slovstvenem življenju.

Z Janežičevo delavnostjo se je tako rekoč izčrpala slovstvena aktivnost slovenskih obrobni skupin, zlasti Koroške, ki je še sicer nekaj časa kulturno živela od njegovih načrtov in slovstvenih smernic, ki pa je zaradi naraščajoče germanizacije postajala vedno bolj pasivna za naše slovstvo. Kljub temu da je Janežič s srcem in značajem nagibal k onim predstavam o slovenskem kulturnem in političnem življenju, ki so se porajale v obrobni skupinah, je vendar prvi izmed obrobni Slovencev doumel, da je za rast poetičnega ustvarjanja neizogibno potrebno, da raste na osnovi jezikovne ter življenjske zakladnice osrednje, narodnostno najmočnejše skupine. Zato se je toliko trudil, da bi za svoja slovstvena glasila pridobil literarni rod kranjske mladoslovenske generacije, ki je rastoč iz tristoletne slovstvene tradicije ter

neokrnjenega in slovanski značaj kažočega slovenskega jedra, ustvaril slovensko povest, kritiko in pesem, ki pa mu njegovi politični možje, ker so prezirali kulturne vrednote, niso umeli ustvariti slovstvenega glasila.

Fran Levstik

Kot mejnik se dvigujeta med prvo in drugo mladoslovensko generacijo osebnost in delo *F r a n a L e v s t i k a*. S prvo mladoslovensko četo ga družijo ljubezen do naroda, jezika in ljudskega kulturnega izročila. Loči pa ga od nje osnovno gledanje na te vrednote, ki jih ne pojmuje več tako kakor na pr. Trdina, Valjavec in drugi, to je kot slovstvene pripomočke, ki jih sme umetni pisatelj svobodno uporabljati ter izražati z njimi to, kar je po njegovem mnenju hotel, česar pa ni mogel izraziti narod. Levstik se zaveda, da so narodovi kulturni ostanki umetnemu pesniku dragocen pripomoček, vendar pa ne poglobilna stvar. Ako hočejo dobiti Slovenci dobro in lepo prozo, je po Levstikovem kritičnem mnenju premalo, da samo obnavljajo to, kar je narod že ustvaril, temveč je nujno, da individualna čuvstvovanja in stremljenja v umetni poeziji izražajo tako, da ostanejo blizu ljudskega umevanja, v leposlovni prozi pa morajo objektivno oblikovati ljudsko življenje v preteklosti in sodobnosti in ostati zvesti resničnemu življenju ter si smejo ustvarjevalno delo olajšati le toliko, da posnemajo narodovo govorico, izražanje, mišljenje in čuvstvovanje. Tu je razloček v tem, kako Levstik pojmuje slovensko leposlovje in pa kako ga je pojmovala prva mladoslovenska generacija, kar spoznamo takoj, če primerjamo Martina Krpana s katero koli Trdinovo bajko ali povestjo.

Druga mladoslovenska generacija, ki jo tvorijo *V a j e v c i*, *S t r i t a r*, *J u r č i č* in *n j i h o v i*

učenci, pa je prav na osnovi tega Levstikovega spoznanja prodrla še korak naprej do cilja, ustvariti slovensko poezijo in povest, ki bi sicer zrasla iz naroda, vendar pa dosegla tiste lepote, spoznanja, podedbe in misli, kakršne izražajo svetovna slovstva.

Levstik se je rodil v Spodnjih Retjah pri Velikih Laščah (1831. l.) iz nekega posebnega rodu, ki se je odlikoval celo med prebivalci tega kraja, ki tvori v jezikovnem pogledu nekak otok v Kranjski deželi, po posebnem izgovoru ter nenavadni zgovornosti. Ker je France kazal v otroških letih nenavadno živahnost in nadarjenost, so ga poslali v ljubljanske šole revni starši, posestniki osminke kmetije, ki so jo pozneje z živinsko kupčijo pomnožili v celo posestvo, katero so kupili v Prečni pri Novem mestu. Tu je doživel Levstik kot gimnazijec velike politične in socialne potrebe 1848. l. V družbi nadarjenih sošolcev se je kmalu seznanil s slovstvom, takoj vzljubil Prešerna, čeprav mu je včasih stari Metelko grenil veselje do njegove poezije, zasovražil pa pesem in jezik Koseskega in njegovih posnemovalcev. To je prav za prav najbolj čudovita stran Levstikovega mnogoobraznega slovsstvenega dela, zlasti če pomislimo, da takrat na vsem Slovenskem ni bilo človeka, ki bi se drznil dvomiti, da je Vesel »mojster pevcev«. Že v najzgodnejših dijaških pesniških osnutkih, ko še je sam nebogljeno jeceljal, je mladi Levstik vendar spoznal, da je to, kar proglašajo za najvišji uspeh slovenskega pesniškega duha, spričo Prešernovih Poezij in resničnega, živega, a vendar estetskega jezika vsebinsko in jezikovno barbarstvo. Zato se je vse življenje bojeval zoper Veselovo pesem in vsakteri njen posnetek tako srdito napadal, da so se mu čudili prijatelji in nasprotniki.

Vzrok tega njegovega boja je bila naravna posledica življenjske moči slovenskega narodovega življenja, kajti v Levstikovi osebnosti se je ponovila Prešernova najvišja organska osredotočenost slovenskega človeka v prvi polovici 19. stoletja, čeprav na

drugi osnovi. Vzdramljeni, toda še nesvobodni narod je v Levstiku vnovič začutil in zbral stvariteljske sile. Oplôjujoča moč pa, ki je povzročila, da se je ta latentna sila razgibala v dejanja, je bila Levstikova osebna neugnana volja, ki je vrela skozi njegovo dušo, kakor da bi podtalno vezala velikanske, življenjsko in kulturno mrtve narodne plasti z vzbujenim milijonom. Višino slovstvenih, kritičnih in političnih dejanj mu je določil sijajni razum, v katerem se je izbojeval boj med na zapad usmerjenim poedincem in pol na vzhod, pol na zapad strmečim ljudstvom. Levstikovo čuvstvo je kakor zastrto zaradi narodove kulturne nemoči, v njem trepeta neprestana bojazen za izgubljeni drobec slovanstva na pragu vzhoda in zapada, v katerega so vtisnili kopita vzhodni in zapadni osvajači. Strastnost Levstikove besede in viharnost dejanja je odpor preroka v zmaličenem, a živem ljudstvu, ki noče in ne more umreti, toda tudi nima moči za odkrit boj, temveč se skriva za zvijačo vdanosti, oportunističnosti, licemerstva in praznoverja. Prešeren se je bojeval za smisel poedinega genijalnega človeka v malem narodu, ki ga je sicer dosegel s pesmijo, izgubil pa s svojim hudim življenjem, Levstik pa je živel samo zato, da bi ljudstvo pravilno prerodil v narod in da bi ga socijalno izoblikoval v družbo, skratka za duhovno in socijalno zdravje in smisel malega naroda ne kot posnetka velikih, temveč kot samolastnega in edinega primera svoje vrste.

Ker je naše telesno in duhovno poreklo slovensko in naša zgodovinska podoba slovenska, je hotel Levstik izkopati in oživeti ti dve zasuti in strti komponenti naše narodne zgodovine. Ker smo zgodovinski narod, je umevno, da je duša našega ljudstva prežeta s tujimi kulturnimi prvini, vendar pa se je Levstik prvi jasno zavedal, da je v naših najglobljih narodnih plasteh skrito še slovensko oziroma slovensko jedro. Zato bi se naj slovensko kulturno, socijalno

in politično življenje razvijalo tako, da bi težilo za spojem obeh svojih zgodovinskih prvin na slovanski duhovni podlagi ter slovenski jezikovni in nacionalni zasnovi.

Ta spoznanja, ki so ostala zvezda vodnica Levstikovega življenja in dela, so ga navdajala že na pragu, predno je vstopil v hram slovenskega slovstva, takrat ko je v dijaških epigramih pisal zabavljice na Koseskega, njegove posnemalce, hvalilce in reakcionarje javnega življenja. Zaradi teh spoznanj je izstopil iz Alojzijevišča, preživljal se sam, živel z ljudstvom. Če je bival v Ljubljani, ni mogel strpeti, da ne bi šel vsak semanji dan med kmete zdaj med Gorenjce zdaj med Dolenjce. Rad si je izbral najbistrejšega izmed njih, vedel ga v gostilno in ga prosil, naj mu pripoveduje narodne pripovedke, pesmi, pregovore itd. Zato se tudi ni mogel odločiti, da bi vstopil po osmi šoli v bogoslovje, preživljal se je kot domači učitelj. Šele ko je pritisnila huda sila, se je odločil za olomuško bogoslovje, kamor so ga poslali kot stipendista nemškega viteškega reda. Toda tudi to pribežališče je zapustil, ko so zahtevali, naj preklične nekatere svojih pesmi, ki jih je bil dal 1854. l. na svetlo. Njegov gimnazijski katehet, Anton Globočnik, strah narodne gimnazijske mladine (pripovedujejo, da je mladino tako strastno zalezoval pri njenih dejanjih in nehanjih, da se je oblačil v rokodelsko in kmečko obleko ter je preoblečen lazil za dijaki po krčmah) je namreč v verski in kulturni slepoti ovadil Levstika in njegove pesmi semeniškemu ravnateljstvu v Olovcu, ki je zahtevalo, naj jih pesnik preklične in obžaluje kot bogokletne in materialistične, sicer mora zapustiti semenišče. Ker so mu pa pesmi vzkličle iz duše, ki je zavestno hotela ostati v tvorni in življenjski skupnosti z ljudstvom, ne da bi izrabljala ljudske snovi za svoja slovstvena dela, temveč da bi ustvarjala in pela tako, da bi njene podobe, misli in čuvstva

razumelo tudi ljudstvo, si je Levstik izvolil drugo. Zapustil je semenišče in krenil v negotovo bodočnost.

Kot pesnik je moral Levstik premagati veliko realistično in kritično nadarjenost, predno je mogel istinito življenje uzreti v enkratni in obče veljavni podobi. Ni bil čistokrvni lirik kakor Prešeren, ki se mu je realno življenje nenehoma odmikalo v sfere zadnje in nepreklicne podobe smiselnosti celotnega človeškega življenja, za Levstika je bil pesniški ideal skladnost med resničnim doživljanjem, besedno upodobitvijo ter duhovno sposobnostjo ljudstva. To je v zamisli korak preko Prešernove pesmi, čeprav je v uspehu — nazadovanje. Še bolj pa preko suženjskega posnemanja umetnih in narodnih pesmi! Duša mladega človeka doživlja v njih veselje in žalost preprostega, pol mladeniškega pol moškega življenja, razmišljanja o človeškem življenju, namenu in smislu se vrstijo med plaho ljubezensko pesmijo, dokler se vsa melodija ne razmahne v veselo dijaško popevko ali pa v ostro slovstveno satiro. Poglavitni čar pa daje mladostni Levstikovi liriki živa beseda, ki je popolnoma ustrezajoča pesnikovi predstavi, misli, čuvstvu in stremljenju ter njegovemu slovstvenemu namenu.

Takšne pesmi ne bi mogel nikdo zatajiti in preklicati, tem manj seveda mladi Levstik, ki je prav z njo hotel preporoditi naše slovstvo. Zato se je vrnil preko Dunaja, kjer je obiskal sošolce, razgovarjal se o slovenskem jeziku z Miklošičem ter razpravljal o srbski narodni pesmi z Vukom, v domovino, da dovrši svoje načrte. Podoba je, da se je pod vtisom dunajskih razgovorov njegov, dosedaj enoten slovstveni načrt razcepil v dve oziroma v tri panoge. Začela ga je zanimati ne samo estetska, temveč tudi filološka plat slovenske besede in razmišljati je začel o tem, kako bi neposredno z ljudsko besedo in ljudskim načinom pripovedovanja, s snovjo ljudskega življenjskega izročila oplemenitil slovensko leposlovno prozo. Zato mu je prišlo kakor nalašč, ko ga je Glo-

bočnik hotel spraviti tudi iz Ljubljane, kamor se je v prvi sili zatekel, da so mu prijatelji priskrbeli službo domačega učitelja na gradu Turnu pri Sv. Križu na Dolenjskem. V Laščah je še za slovo vprizoril igro o *Juntezu*, ki jo je bil spisal. V njej je predstavljal glavnega junaka, starega kmeta Junteza, ki ga hoče gospoda prevariti za lepo hčerko, tako naravno, da so kmečki pivci pri Drakslerici, kjer so igro igrali, mislili, da je to, kar se godi na odru, resnica, tako da je neki vročekrvni Gorenjec hotel priskočiti Juntezu na pomoč in s pestjo ugnati burkaste škrice.

Pri Sv. Križu se je Levstik še tesneje združil s kmetom. Tu se je zaljubil v kmečko dekle Zidarjevo Tono. Ta ljubezen je vzbudila v Levstikovi pesmi nove melodije, prejšnja nekoliko brezbarvna ljubezenska pesem se je umaknila vroči pesmi, ki prepričevalno izraža pesnikov ljubezenski up in strah. Tu je tudi nadaljeval že v Laščah začete leposlovne, kritične in slovniške sestavke. Osnutki za *Popotovanje iz Litije do Čateža*, *Napake slovenskega pisanja* in *Martina Krpana* so dobivali vedno bolj polno in konkretno podobo, dokler niso dozoreli v 1858. l. v *Novicah* in *Glasniku*.

Levstikova leposlovna proza je sad njegovega treznega premisleka o tem, kako bi si mogli Slovenci na osnovi narodnega izročila ustvariti umetno povest, ne kot suženjski posnetek, temveč kot plod individualnega ustvarjanja na trdnem temelju narodnega izročila in življenja, v zasnovi resničnega pripovednega daru. Le stvariteljska domišljija umetnega pripovednika se mora užgati ob narodnem motivu, ki je lahko sad ljudskega pripovedovanja ali pa življenja. Ko pa se je stvariteljska domišljija polastila enega ali drugega takšnega poetičnega predmeta, ga mora pisatelj oblikovati po svojih in njegovih notranjih zakonih ter se ne sme ozirati na to, kako je narod razrešil ta ali drugi motiv. Samo slog in jezik morata

razodevati, da izražata nekaj, kar je vzeto iz ljudstva in namenjeno spet njemu. To osnovno spoznanje tvori najglobljo kritično vsebino *Popotovanje iz Litije do Čateža*, ki je bilo kažipot za vse naše pripovedništvo do današnjih dni.

V umetnostno podobo pa je pretil to kritično spoznanje Levstik v *Martinu Krpanu*. Snov, ob kateri je zagorela tu njegova ustvarjevalna moč, je bila ljudska, ne samo slovenska temveč obče človeška. Toda Levstika ni usužnjila s svojo prvotno izglajenostjo, on jo je preustvaril po svojem notranjem doživetju slovenske narodne usode ter tako iz ljudske pripovedke spisal prvo slovensko umetno povest, ki je ljudstvu v motivu, ki mu je že bil znan, podala sicer vso tragiko njegove zgodovine, pa ga tudi spomnila njegove moči ter ga tako navdušila za novo življenje. Levstika je vse življenje mučila ta snov. Prvotni, daljši osnutek je zavrnil iz zunanjih razlogov. Poskušal je še večkrat, da bi nadaljeval odlomek, ki ga je bil priobčil v *Glasniku*, a ni se mogel odločiti.

Napake slovenskega pisanja so tretji Levstikov prozaični spis, ki je namenjen raziskovanju, kakšen mora biti slovenski leposlovni jezik, da bo ljudstvo vzljubilo knjigo in da bo tudi lep. Obenem pa je v *Napakah* pokazal, kaj je vzrok, da se kljub lepim početkom, dobrim talentom in želji po ustvarjanju in branju slovensko slovstvo ne razvija tako, kakor bi bilo potrebno. Prvi je dvignil po Čopu in Prešernu klic po resni, objektivni kritiki, ki bi smiselno razčlenjevala slovstvena dela, poudarjala njihove vrednote, kazala pa tudi na napake ter tako vzgajala in učila pisatelja in bralca. V jezikovnem pogledu je Levstik Kopitarjev, Vodnikov, Ravnikarjev in Metelkov učenec, vendar pa je po Čopu in Prešernu razširil zahtevo, da bodi slovstveni jezik slovniško čist, na drugo še važnejšo zahtevo — po narodnem in estetskem slovenskem leposlovnem slogu.

Skrb za vsakdanji kruh in želja, da bi kolikor mogoče zvesto služil narodu, sta vodili Levstika iz ene odgojiteljske službe v drugo, k pisatelju Vilharju na Kalec pri Senožečah, odtod za tajnika Slavjanske čitalnice v Trst, potem spet v časnikarsko in društveno ter znanstveno delo v Ljubljano, kjer ga je končno ozkosrčnost staroslovenskih narodnih vodnikov potisnila iz vseh življenjskih postojank v golo bedo. Zatekel se je (1870. l.) k rojaku Stritarju na Dunaj, da bi izdajal satirični list *Blisk*, ki ga je po Stritarjevem nasvetu prekrstil v *Pavliho*, dokler se ni rešil s pomočjo znanstvenih prijateljev v bibliotekarsko službo v Ljubljano, ki jo je opravljal do smrti (1887. l.) .

Življenjske izkušnje ter osnovna misel njegove osebnosti in dela so pahnile Levstika po 1858. l. v jezikovno, kritično in politično delovanje. Spoznal je, da je treba, ako hoče naučiti narod tiste izobrazbe in zavesti, kakor jo je bil zasanjal v svojih mladostnih pesmih in spisih, da razširi svoje delovanje na vse panoge slovstvenega in javnega življenja. Zato se je njegova ustvarjalna sila razdelila v najrazličnejše smeri; kakor da bi se preobrazila sama v sebi, je kljub ljubezni in nadarjenosti za leposlovje planila v jezikovno in politično kritiko. Ta preobrat je napovedala že razprava o Napakah slovenskega pisanja, pospešil ga je Bleiweisov in Hitzingerjev ter splošni staroslovenski odpor zoper njegova kritična in slovstvena načela. Po Vukovih jezikovnih in kritičnih nazorih, s pomočjo Miklošičevih raziskovanj o slovanskih jezikih je skušal na osnovi živega dolenskega govora zaceliti rane, ki jih je vsekala slovstveni slovenščini — nemščina, dvigniti je hotel slovenski jezik v praslovanski izvornosti in pristnosti.

Po obširnih jezikovnih razpravah se je 1865. l. posvetil slovenskemu slovarju. To delo, ki ga je zasnoval tako temeljito in obširno, da bi mu po Miklošičevi besedi moralo pero zgoreti od pisanja, predno

bi izdelal polovico zasnovanega slovarja, je opravljal z vso strastno ljubeznijo do naroda in njegovega jezika, ki jo je družil z nič manjšo ljubeznijo do znanstvenega dela sploh. Ko se mu je ponesrečilo časnikarsko delo pri Vilharjevem *N a p r e j u* (1863. l.), ko ga je Bleiweisovo in Costovo nasprotovanje izrinilo iz javnega in društvenega življenja, ko so ga prisilili, da je moral pustiti tajniško službo pri Slovenski Matici (1865. l.), ki jo je bil organiziral v prvem letu njenega delovanja, se je poln hvaležnosti do dr. Pogačarja, ki mu je bil priskrbel slovarsko delo in zagotovil mirno življenje, zagrizel v slovarsko delo. Ni se zadovoljil, da je nabiral besede iz živega ljudskega govora, izpisoval besedni zaklad iz slovenskih knjig in rokopisov, temveč prestudiral je tudi vsa sosedna germanska in romanska narečja ter mrzlično primerjal in presojeval, koliko so vtisnila svoje besede in fraze v našo govorico. Ves narod je vedel, kako temeljito opravlja slovarsko delo, zlasti, ker je zdaj pa zdaj dajal vzorce zasnovanega slovarja na svetlo, javno zavračal nepoklicane kritike ter razlagal, kako je delo zastavil. Poleg tega ga tudi sedaj ni pogrešalo društveno, politično ter kritično področje. Bil je med ustanovniki *J u ž n e g a s o k o l a*. Na osnovi srbskega poveljevalnega jezika mu je sestavil prvi slovenski *N a u k o t e l o v a d b i*, organiziral je *D r a m a t i č n o d r u š t v o* (1868. l.), s katerim ni nameraval samo postaviti temeljev za slovensko gledališče, temveč ustanoviti kulturno družbo mlade generacije, ki bi tekmovala s starimi. Od 1868. l. je pisal srdite politične članke, podlistke in satire zoper naraščajočo germanizacijo na Slovenskem v Slovenski Narod, ki ga je prva leta najodločneje podpiral, saj je bil otrok njegovih prizadevanj, osnovati slovenski politični časnik, ki bi pogumneje branil narodne pravice ter dosledneje zagovarjal mladoslovensko kulturno smer kakor Bleiweisove Novice, ki so dostikrat zlasti poslednji celo nasprotovale.

Iz političnih razlogov ga je škof Vidmar zaradi Bleiweisovih intrig zoper Pogačarjevo voljo 1868. l. izrinil iz tihe sobice, kjer je pisal slovar, na cesto in v bedo. To je bilo, ko mu je spet oživel pesem, ki jo je v tem burnem desetletju vsaj navidez zane-marjal, čeprav nikdar ni nehal ustvarjati, presnavljati in popravljati svojih pesmi.

Spomladi 1868. l. je bil spoznal Franjo Malenškovo iz Tacna pod Šmarno goro in ljubezen mu je navdihnila najlepše njegove lirske pesmi — *F r a n j i n e p e s m i*, ki so poetični dnevnik njegove ljubezni. V pesmih, ki jih je spesnil v ljubezni do Zidarjeve Tone čutimo, kako je njegovo čuvstvo razlito po vsem okolju, ki obdaja njegovo ljubico, narava je izraz njegove ljubezni, sreče in nesreče. V Franjinih pesmih pa je ves pesniški doživljaj in izraz osredotočen na ljubezenski izpovedi sami, pesnik sam nosi polnoto čuvstva v sebi, narava je gluha in mrtva za njegovo radost in boleost. Zato je zdaj Levstikova pesniška beseda lapidarnejša, slika in prispodoba preprostejša, čuvstvo navidez hladnejše, v bistvu pa še bolj pekoče kakor prej, ko je narava bila sonositeljica njegovega hrepenenja. Poleg Prešernovih, Juliji posvečenih pesmi, od katerih jih loči realistični umetnostni in življenjski nazor, so Franjine pesmi najelementarnejša erotična izpoved v našem slovstvu. Za njihovo mramornato obliko gori vulkan čuvstva in hrepenenja.

V začetku spomladi 1870. l. se je podal Levstik na Dunaj. Pot mu je omogočil Stritar in drugi prijatelji, ki so mu bili posodili nekaj denarja, da je plačal najhujše dolgove, v katere je zabredel. Iz domovine so ga gnali spori in prepiri s staroslovenci, ki so mu jemali iz rok že od 1854. l., ko so mu zaprli Pesmi pri Blazniku ter ga pognali iz olomuškega bogoslovja, sleherni kos kruha, ki si ga je bil prislužil s trdim delom. S satiričnim Bliskom je hotel Levstik posvetiti v gnilobo staroslovenske politične in kulturne korup-

cije, razkriti pa tudi nedoslednost in kulturno mlačnost v mladoslovenskem taboru. V tujini se je njegov pravični srd nekoliko ublažil, Stritarju je pomagal urejevati Zvon. V njem je dal natisniti nekoliko Franjinih pesmi. V prvih številkah Pavlihe pa je bičal najrajši nemške in nemškutarske »kulturonosce« in prizanašal, kolikor je le mogel, slovenskim političnim nasprotnikom. Šele ko je zvedel o političnih paktih, ki so jih bili sklenili mladoslovenski politiki s stariimi, da bi si zagotovili poslanske mandate, je udaril s satirično gorjačo po starih in mladih, ki so ga zato v lepi složnosti proglasili za narodovega izdajalca in vladnega plačanca. Kakor na mah so odpadli Pavlihovi naročniki, ki jih je bilo že okoli 1500, Levstika je sprejel v prvi sili pod streho Stritar, ki mu je odstopil del zaslužka in mesto v Zvonu. Tu si je Levstik v polemičnih in satiričnih spisih hotel izpisati srd in žalost iz srca. Tudi Stritar ni molčal. Levstikovi sestavki *Gospodom naročnikom Pavlihe*, *Sveti doktor Bežanec v Tožbanji vasi*, *O Vodnikovem rokopisu ter Stritarjevi članki Pasji pogovori*, *Triglavan s Posavja* so najodločnejši in najodkritosrčnejši odgovor, ki ni razjasnil samo, kako krivični so bili staroslovenski narodni vodniki Levstiku, temveč je posvetil tudi v globino slovenskega kulturnega problema, v katerem se bije že od početka našega narodnega življenja boj med resničnimi kulturnimi vrednotami in lažno kulturno pobeljenostjo.

Toda politični viharji in nesrečna ljubezen so nalomili orjaško Levstikovo življenjsko silo. Ko se je vrnil 1872. l. v domovino, se je umaknil v zatišje. Ni sicer miroval, neprenehoma je snoval in tudi ustvarjal, toda s slovstvenimi deli ni silil v javnost. Skrival se je rad za imena drugih pisateljev, ki jim je popravljaj, dostikrat celo nanovo spisaval slovstvena dela, z obče priznано jezikovno in kritično avtorit-

tativnostjo je usmerjal naš slovstveni jezik in vse naše kulturno življenje.

Najzanimivejši primer za Levstikovo skrito slovstveno delo je tragedija o Tugomeru, ki jo je spisal prijatelju in učencu Jurčiču 1876. l. Ta se je že od 1870. l. trudil, da bi napisal dramo iz zgodovine Polabskih Slovanov o izdajalcu Tugomeru, ki je prodal svoje ljudstvo Frankom. Jurčič je napisal najprej igro v prozi, nato jo je hotel po nasvetu prijateljev Levca in Vošnjaka prebiti v verze. Izbral si je srbski deseterec, toda Levec tudi zdaj ni bil zadovoljen, nasvetoval mu je Shakespearejev peterostopični jamb, Vošnjak pa razne spremembe v dejanju samem. Zdaj se je Jurčič zatekel k Levstiku in ta mu je jeseni in pozimi 1875. l. ter spomladi 1876. l. prepesnil v prozi napisanega Tugomera v novo, v Shakespearejevem slogu in verzu spisano tragedijo. Levstik je spremenil suvereno tudi Jurčičevo dejanje ter je v njem upodobil simbolno sicer, vendar dosti jasno, lastni življenjski in slovstveni boj, tragedijo največjega narodnega tlačana, ki pa je prejel za svojo najpožrtvovalnejšo kulturno tlako ime in usodo — narodovega izdajalca.

Pod pepelom uničene življenjske sreče, pod razvalinami začelih in neizdelanih osnutkov, sredi slovarskih in slovniških del, političnih in satiričnih sestavkov je v Levstiku še vedno gorel plamen hrepenja po pesniškem ustvarjanju. V veselih in žalih prigodbah svojega pisanega življenjskega poteka je ohranil poklic pesniškega ustvarjevalca. V treh visokih stebrih je bruhnilo iz njegovega srca pesniško delo: v mladostnih *P e s m i h* (1854. l.), v katerih je upodobil preobrazbo iz nemega, čeprav za pesništvo in umetnost vnetega mladeniča, v narodnega pevca, v pravem pomenu te besede, ki ne poje, kakor so peli njegovi najbližji predniki, na osnovi narodnega motiva, temveč ki ume lastno doživljanje izražati z besedami in podobami, ki jih more doumeti tudi preprosti

človek, tako da tvorijo živo nadaljevanje narodne poezije. Drugič je iz ljubezni do Zidarjeve Tone, po povratku iz Olomuca oziroma z Dunaja, ko je nekako že začel spoznavati, da bo njegovo življenjsko delo posredništvo med narodovimi vrednotami in umetnim slovstvom, doživela njegova mladostna, kljub plastiki besede in podobe še nekako abstraktna lirski in epska pesem novo preobrazbo, ko so se mu čuvstvo ljubezni, življenjska misel in trepet pred neznano usodo zlili v najlepše čuvstvene in miselne pesmi. Tu drhti negotovost mladega človeka, ki se jasno zaveda svojih življenjskih in vodniških zmožnosti, v viharju ljubezenskega čuvstva in življenjske bojazni. Tretjič je razcvetela Levstikova pesniška nadarjenost v pesmih, ki je v njih upodobil ljubezen in sovraštvo do Koširjeve Franje in slutnjo o tragičnem pomenu te ljubezni za svoje življenje. Na pragu polne moške dobe, zavedajoč se vrednosti svojega slovstvenega ter političnega dela, tepen in križan od narodnih glavarjev, ki jih je prenatano in prevestno nadzoroval, pomagal jim s pametnimi in modrimi nasveti, ki pa jih je tudi neusmiljeno, čeprav pravično in odkritosrčno kritiziral ter obtoževal, kadarkoli jih je zasledil na napačni poti, se je Levstik razveselil nove ljubezni kakor preplašen otrok varnega zavetja. Toda kmalu se je veselje umaknilo ljubosumnosti, ki so jo podpirale življenjske okoliščine, njegov in Franjin značaj, brezvestni ljudje, ki so ga vodili za nos in podžgali iskro prvotne nezaupnosti v strahotni požar ljubosumnosti, v katerem je tako rekoč zgorelo njegovo titansko življenje. Zato razodevajo *F r a n j i n e p e s m i* najprej brezvetrno tišino novega, v bistvu še nejasnega doživljanja v navidez lahnih, prozornih in naivnih verzih. Toda iz njihovega dna se že oglašajo sikanje strahu, dvoma in nezaupanja, ki se slednjič med valovanjem čuvstva, ki ga izražajo nekatere pesmi, izrodi v strahotne napol jasne, napol krivične očitke in slednjič v smrtno zaničevanje, ki pa

je še vedno, zdaj mogoče bolj kakor kdaj koli prej, polno ljubezni. Zato niso pesmi, ki jih je spesnil za oziroma zoper Franjo, tako vedre in jasne, kakor jih je doživljala naša kritika, temveč za njihovo mirno, navidez realistično obliko se skriva tragedija Levstikovega življenjskega padca.

Pa tudi v doleh med vrhovi ustvarjanja ni potekalo Levstikovo duhovno življenje, ne da bi se trudil, kako bi življenjska in slovstvena doživetja čim jasneje upodobil v miselnih in satiričnih pesnitvah. Ko pa se je vrnil drugič z Dunaja v Ljubljano, je skušal dati dosedanjim pesnitvam zadnjo podobo v jezikovnem in vsebinskem pogledu. Pripravljal jih je, da bi jih dal natisniti, spreminjal in pilil jim je besedni izraz, s čimer je tu in tam nevede, včasih pa nalašč zabrisal obliko in vsebino pradoživljaja. Zdaj je zmagovalo v njem nagnenje, morebiti že celo strast jezikovnega kritika, ki ga je sililo, da je neprenehoma iskal novega, pristnejšega besednega izraza svojim pesmim. Zato se ni mogel odločiti, da bi jih dal med ljudi (1876. l.) in spet jih je zakopal med filološke razprave, odkoder jih ni v celoti nikdar več dvignil.

Najljubše slovstveno opravilo pa mu je bilo že v prvih letih, odkar je služboval v Licejski knjižnici, da je popravljal pisavo in vsebino Tomšičevega mladinskega lista Vrtca, ki si ga je sčasoma izvolil za svoj slovstveni organ, v katerem je razglašal filološke sestavke, slovenil Nestorjevo kroniko, ruske narodne pravljice, napisal tu in tam tudi kako originalno povestico, dokler ni 1880. l. začel objavljati v njem pesniškega venca *Otročje igre v pesencah*.

Za to novo pesniško delo ga je vnelo pač najbolj miselno in čuvstveno vračanje v dneve lastne mladosti, v katero se je bil začel potapljati že 1870. l., po nesreči pri Pavlihi, ki so ga pa zdaj pospeševali pesnikovi stiki z otroki prijateljev, zanimanje za nečake in nečakinje v Prečni, mržnja do odraslih, ki se je samogibno, kakor nekdam pri Prešernu spre-

minjala v ljubezen do otrok, gnus pred tako imenovano mladinsko pesmijo, ki jo je do dobrega spoznal, odkar je bil sourednik Vrtca ter likal in popravljaj pesniško jecljanje »mladinskih« pesnikov. In na osnovi spominov na otroške igre v Retjah, ki jih je igral, ko se mu še sanjalo ni, kaj ga čaka na narodni tlaki, je spesnil v plastičnem jeziku, s čudovito nazornostjo, v pristnem otroškem ritmu kito pesmi, kjer se v prejasni igrivosti zrcali svet kmečkega otroka v verskem, delovnem pa tudi v miselnem in predstavljalnem razmerju.

Tako je Levstik zaokrožil pesniško ustvarjanje, da se je vrnil na koncu v izhodišče rodnega okolja, iz katerega je v prvih pesmih pognal, da mu ustvari umetnostno podobo, ki bo zvesta resničnemu življenju, ki pa bodi preustvarjeno tako, da bo vnelo tudi meščanskega izobraženca. To se pravi: Levstik je realist, ki ne vrta za zadnjimi skrivnostmi človeške duše, temveč priznava za lepo samo to, kar more doumeti in podoživeti narod in posameznik.

V pripovedništvu Levstik ni tako dovršil svojega dela kakor v pesništvu. To je napravil šele Jurčič. Pač pa je s Popotovanjem iz Litije do Čateža teoretično, z Martinom Krpanom z Vrha pa praktično pokazal, kako naj dvigajo pisatelji v ljudstvu ohranjene bajke, pripovedke ter življenjska spoznanja v podobe umetnostne povesti, ki bodo mogle usmeriti izobraženstvo v ljudstvo in le-to k izobraženstvu, ki bo le tako raslo telesno in duhovno iz naroda ter imelo dovolj samopremagovanja in požrtvovalnosti, da bo tudi poslej delalo za ljudstvo. Ostali njegovi novelistični zasnutki so razven Svetega doktorja Bežanca, ki sta mu ga bila pomagala dovršiti srd in čuvstvo razžaljenega ponosa, nekončani odlomki, ki zaradi Levstikovega življenjskega boja niso dozoreli, čeprav s slehernim stavkom izpovedujejo prav tiste misli, spoznanja in čuvstva kakor njegova dovršena dela.

Tudi v drami je ustvaril Levstik samo dva človeka: očanca Junteza in prevaranega idealista Tugomera. V prvem je upodobil spopad med mestom in vasjo v obliki krotke komedije, v drugem pa svojo in slovensko tragedijo prevaranega upanja v pravico in tragične posledice politične lahkovernosti in nezrelosti.

Levstikova kritika je slovstvena, jezikovna, socialna in politična. Vse te panoge pa družijo avtorjeva neomajna vera v moč človečanske resnice in pravice. Iz te vere izvira metoda Levstikovega kritičnega dela, ki ne pozna osebnih niti stvarnih ozirov, temveč hoče služiti samo le-onima, ki sta mu edina poroka za ljudski napredek.

V poljudnih razpravah, najlepša med njimi je do danes neizdano *Bučelstvo*, ki ga je spisal v letih od 1855.—1858. l., kakor priznava »po besedah in izkušnjah«
svojega retenjskega prijatelja, kmeta Jožefa Oblaka, je hotel Levstik ustvariti jezikovno in logično jasno besedo za ljudski pouk.

Tudi v političnem in društvenem življenju, zlasti pa z vzgledom svojega neomadeževanega življenja je bil Levstik opomin sodobnikom in kažipot — potomcem.

Vajeuci

Rod Vajecev je zrasel navidez iz docela samostojnih idejnih tal. In res nimamo primere v našem slovstvu, da bi se neka generacija že v početku svojega ustvarjanja pokazala tako samostojno, da bi si razdelila tako smiselno področja svojega delovanja, kakor so to storili 1854. l. ljubljanski gimnazijci: Simon Jenko, Fran Erjavec, Valentin Zarnik, Valentin Mandelc, Ivan Tušek ter Vaclav Bril. Res je bilo ozračje, v katerem so doraščali, polno doživetij, ki so mogla nadarjeno

in zavedno mladino usmerjati k slovstvenemu delu. Neposredni njihovi slovstveni predniki prve mladoslovenske generacije Trdina in tovariši so krepko razgibali narodno zavest med ljubljanskim dijaštvom, pomagala jim je tudi družba omikanih profesorjev. Tudi spomin na neizpolnjene upe marčne revolucije 1848. l., neznosni pritisk cerkvene in politične reakcije v dobi Bachovega absolutizma, močno revolucionarno gibanje v italijanskih deželah, vesti o naraščajoči demokratični svobodi v zapadni Evropi — vse to je navdajalo to mladino. Vendar ne bi pričela tako mladostno, pogumno in samozavestno delovati, da razširi naše slovstveno obzorje, ako je ne bi navdušila in zlila v enoto orjaška osebnost Simona Jenka, kajti šele takrat, ko se je sedmošolec Jenko preselil iz novomeške gimnazije na ljubljansko, je v njej zavladal duh skupnega dela za skupne vzore.

Simon Jenko se je rodil 1835. l. kot nezakonski sin vojaka, poznejšega bajtarja Jožefa Jenka, v Podreči na Sorškem polju. Šele 1839. l. sta se njegova starša poročila in preselila z otrokom v Praše, kjer je oče prevzel domovino.

Najelementarnejši doživljaj Simonove mladosti je bilo spoznavanje rojstnega kraja, prostranega Sorškega polja, ki je že v otroku vzbudilo z veličastnim nasprotjem ravnine ter gora, osnovno misel njegovega življenjskega in pesniškega prepričanja, brezčutnost narave — za človeškega otroka, njen božanski mir vpričo človekovega veselja in tudi najtemnejše bolesi. Ta misel je prva slovenska lirski objektivizacija, ki je tako krepko zvezana s slovenskim alpskim svetom in človekom, kakor je Levstikov Martin Krpan v leposlovni prozi pognal iz dolenskih in notranjskih kraških tal ter njihovega človeka.

To mladostno spoznanje, ki ga v Jenkovih pesmih le redkoma omiljuje vedrejšo čustvo človekovega veselja v naravni krasoti, je ponesel Jenko od očetovega doma v šole v Kranj in v Novo mesto.

V knjiškoga fanta, poznej- 205
šega čevljarja.

Sem ga je zvalil stric frančiškan o. Nikolaj Jenko, učitelj na novomeški normalki. V njem je srečal Simon svojega pravega krušnega in duhovnega očeta, ki ga je vzgajal, učil francoskega in italijanskega jezika, čital z njim francoske in italijanske klasike, vzbujal zanimanje za učenje slovanskih jezikov, dajal pa mu tudi vso svojo plačo (50 gld. mesečno), ki jo je prejemal za pouk na novomeški normalki ter skrbel tudi za nečakovo izobrazbo, ker mu je dajal vse knjige, kakršne koli si je zaželel v mladostni objestnosti.

Presunjen z lepoto rojstvene pokrajine, ni mogel Jenko vzljubiti Dolenjske, potapljal se je v knjige ter tam iskal odgovorov na vprašanja, ki so jih vzbujali v njem: zgodnji odpad od Boga, čuvstvo razžaljenega narodnega ponosa ter zaradi neprimernega štiva prezgodaj razburkana seksualnost. Iz berila se je zatekal v lastno dušo, pod Prešernovim močnim literarnim vplivom — med njima je velika duhovna sorodnost, ki se je pokazala tudi v njunem življenju — je skušal, da bi zajel iz motnih valov mlade duše v pesem to, kar ga je najhuje pretresalo.

Mladostne pesmi je pozneje večinoma uničil, vendar se je iz njih marsikaj rešilo v zrelejše pesmi, zlasti ona miselna in čuvstvena kaotičnost, ki jo je Jenko v pesmih tako pogosto presekal s hladno logiko doslednega pesimizma.

Iz miselnega nihilizma ga rešuje ljubezen, toda ne ljubezen, o kakršni je sanjal Prešeren v Julijinih pesmih, temveč seksualnost kot nepremagljivo vitalno čuvstvo, ki človeka sicer za trenotek res odmakne iz globeli, v katero ga je sunila misel, slednjič pa ga pahne vendar še globlje, kakor je bil poprej. Če bi ne imel mogočne, naravnost svete prepričanosti, da je pesem, umetnost, tisto popolno zdravilo, ki pomaga človeku, da more svojemu enkratnemu trpljenju vtisniti poteze obče, večne in absolutne veljavnosti, bi Jenko že v novomeški dobi propadel kot človek in

pesnik. Toda prav to zmagovito čuvstvo o poslanstvu, ki ga opravlja pesnik s pesniškim ustvarjanjem za narod, slovanstvo in človeštvo sploh, je odrešilo Jenka iz življenjskih in miselnih spon. Zlasti krepka, lahko bi rekli prav fanatična vera v napredek slovenstva, v slovansko združitev, v zmago človeške svobode po vsem svetu mu je navdihnilo novih, še lepših pesmi po letu 1854. l., ko si je v Ljubljani pridobil tovarišev, ki so po njegovem vzgledu verovali in upali.

Mislím, da je Jenko navdihnil tovarišem misel, da bi pisali dijaški list *V a j e*, potem ko niso mogli nagovoriti v srcu že odtujenega Dežmana, da bi jim urejeval slovenski leposlovni list. V njem so hoteli govoriti besedo pozitivnega slovstvenega dela zoper Globočnikov fanatizem na verskem področju, kakor tudi zoper zatiranje narodne in individualne svobode v Bachovi Avstriji. Jenkova pesem se je prerodila v *Vajah* iz življenjskega in čuvstvenega pesimizma v navdušeno in navdušujočo narodno in človeško budnico. (Prim. *S o l z e S l o v e n c o v e*, *S l o v e n s k a z g o d o v i n a*, *S a m o*, *A d r i j a n s k o m o r j e*, *D a n s l o v a n s k i* in druge.) Vse Jenkove pesmi v *Vajah* izvene v prepričanju, da bo prišel dan narodove, slovanske in obče človeške svobode, ki bo maščeval vse krivice. Tudi osnovna misel mladostnega spoznanja o ničnosti človeka spričo narave je dobila sedaj nekoliko blažjo obliko (na pr. v pesmi *G o r i*), razvila se je tudi Jenkova epična sila na osnovi narodnih in romantičnih motivov v poeziji in prozi. Na koncu osme šole 1855. l. je s pesmijo *P o b r a t i m i j a* zaprisegel *Vaje*vsko združbo v zvestobi za vzore, ki so jim služili v *Vajah*. Primeri Jenkove romantične byronovske epike so odlomek o *O g n j e p l a m t i č u*, neohranjeni komični ep *V i n o s r e b i č*, del epičnega cikla o »*s e d m e r i h n a g l a v n i h g r e h i h*«, ki ga je po Mandelčevi ideji začel pisati že v gimnaziji ter ga je nadaljeval v celovškem bogoslovju.

Tisto leto so začele izhajati njegove pesmi tudi v Bleiweisovih Novicah, ki jim je ostal sodelavec do 1858. l. V dobi življenjskih bojev in premagovanj, ki je nastopila za Jenka po maturi, ko je stal na razpotju: starši in beda so ga podili v bogoslovje, za katero ni čutil poklica, prijateljstvo in želja po pravem, šumnem življenju pa sta ga vabili na Dunaj na vseučilišče, kamor so jeseni 1855. l. odšli vsi Vajevci razen Brila, ki je bil umrl tisto leto kmalu po maturi. Iz te razdvojenosti rase Jenkova pesem v dveh smereh: spet se oglašča, navidez že premagano nihilistično razpoloženje novomeških časov, ki pa sili sedaj deloma pod literarnim vplivom byronovskih epov deloma pod vplivom lastnega erotičnega življenja tu in tam celo v pornografijo, na drugi strani pa se mu izvija iz razbolele duše neka spiritualnost, ki se je okrepila v celovškem semenišču, kamor se je slednjič zatekel. Ta navidezna dvojnost nam priča o globini duhovnega razkola, ki ga je navdajal. Zato je umljivo, da ga ni moglo zadovoljiti semeniško življenje, čeprav mu je dajalo prilike za slovstveno delo, ki ga je pisal na rokopisni list *V e n e c*, ki so ga bili pisali celovski bogoslovci že od 1849. l.

Zato se je podal že pred koncem prvega bogoslovskega leta za tovariši na Dunaj. Tu se je šele izkristalizirala Jenkova osebnost in tudi njegova pesem se je šele sedaj priborila do one popolnosti, ki mu je bila kot pesniku usojena. V tujini se je najprej vnelo v njegovem srcu čuvstvo ljubezni do doma, ki se je stopnjevalo v neznosno domotožje, ki je prehajalo v bolešno hrepenenje po domačih krajih in ljudeh. V tovariški slovstveni družbi, ki so jo Vajevci obnovili na Dunaju, je sicer tihi Jenko užival največjo priljubljenost, — najdražji mu je bil veseli in duhoviti Mandelc, ki mu je preganjal oblake, — bral jim je svoje pesmi ter zložil kot izraz skupnega mišljenja in čuvstvovanja pesem *N a p r e j*, ki je odmev njegove domoljubne lirike iz Vaj ter tvori s Pobratimijo in

pesmijo *Molitev* v politično izpoved Vajevskega krožka.

Z Vajevci se je Jenko zatekel iz Bleiweisovih Novic v Janežičev Slovenski Glasnik, kjer je dajal na svetlo najzrelejše lirske in epske pesmi, poskušal pa se tudi kot novelist. Ker je takrat v našem slovstvu pod Levstikovim vplivom prevladovalo zanimanje za povest, je tudi on spisal poleg dijaških poskusov v lepi prozi v Vajah in celovškem Vencu troje novel. *Ljubezen in osveta*, ki je izšla morda v tretjem neohranjenem zvezku Vaj, mu je dala snov za romantično povest *Spomini*, ki jo je dal na svetlo v Glasniku (1858. l.). To povest je spisal v tehniki in slogu romantičnih pripovednikov. Jedro povesti je romantična anekdota. Humoreska *Tilka* (Slovenski Glasnik 1858. l.) razodeva že pisateljev razvoj: od romantičnega načina pripovedovanja stremi k realnemu opazovanju značajev, njihovega duševnega in materialnega življenja ter risanja okolice, v kateri žive. Najbolj je Jenko ta svojstva pravega realističnega pripovednika razvil v povesti *Jeprški učitelj* (Slov. Glasnik 1858. l.). V njej je upodobil tipično osebnost ljudskega učitelja iz konkordatne dobe, ki jo je umel oživiti z nekaterimi stranmi lastnega značaja v vsej resničnosti. To realistično Jenkovo razvojno stremljenje dokazuje tudi jezik, v katerem je spisal trojico svojih povesti, ki je živ ljudski govor sorškega polja.

V dunajski dobi je Jenko preživel najhujše dni svojega življenja. Po končanih študijah (1861. l.) je namreč ostal še tri leta na Dunaju, da bi se pripravil na izpite. Zaradi bede pa je bil prisiljen prevzeti službo domačega učitelja. Služboval je pri raznih dunajskih družinah, najdalje v hiši bankirja Reinleina. Tu se mu je dobro godilo, dokler se ni zaljubil v Reinleinovo ženo. Ta ljubezen je bila težka preizkušnja, v kateri je dozorel, odpovedal se je ljubezni ter se vrnil 1863. l. v domovino. Zaradi erotičnega

značaja mu ta odločitev ni bila lahka. Toda prvič v življenju se je premagal, kar je dobrodejno vplivalo tudi na njegovo pesem, ki se zdaj vedno bolj osvoboduje vplivov trenutnega doživetja, vedno krepkeje stopa na mesto bežnega razpoloženja trpka, a ponosna samozavest, obnovi in okrepi se sicer njegovo mladostno spoznanje o ničnosti človeka spričo narave, ki se zdaj stopnjuje v zavest o ničnosti človeka spričo čustvenega življenja, to je v smislu Jenkovega mišljenja v zavest o ničnosti človeka sploh. Edino misli daje Jenko še neko veljavo, vse drugo se je zrušilo, ko se je iztrgal iz vezi, ki so ga priklepale na Dunaj. Zatekel se je v domovino, da bi obnovil življenje, če bi bilo to mogoče.

Zdaj je spoznal, da je prišel trenotek, ko mora dati račun o svojem pesniškem delu in z Levstikovo pomočjo je 1864. l. izročil pesmi založniku Giontiniju, da jih natisne. Že na Dunaju jih je nekoč pokazal Stritarju, ki pa jih v svojem zunanjem estetskem gledanju ni mogel doumeti. Prav tako je zdaj tudi Levstik grajal oblikovno in jezikovno stran njegove pesmi; hotel jo je po svoji navadi prepesniti v pravilne verze in jo obleči v pravilni jezik. Ko je Levstik poprave končal, je videl Jenko, da mu je razdejal to, kar je bilo zanj kot pesnika najznačilnejše: ritem, izraz, slog, prispodobo — vse je žrtvoval Levstik slovniški pravilnosti. Temu se je Jenko moral upreti. Dasitudi je prevzel marsikatero Levstikovo jezikovno popravo, je vendar dal pesmi natisniti v svoji in ne Levstikovi prireditvi, kakor sta bila storila Vilhar in Cegnar.

Slovenski slovstveni zgodovinarji so dokazovali, da je Jenko na Dunaju zabredel v pesniško odvisnost od nemškega lirika Heineja. Posrečilo se jim je, da so tu in tam pokazali na neke, vsaj navidezne vzporednice med obema pesnikoma. Toda Heine je bil takrat najglasovitejši evropski, ne samo nemški pesnik ter ga je gotovo tudi Jenko prebiral, tako

da se je nehotoma mogla zgubiti kakšna Heinejeva domislica v njegovo pesem. Zato moramo priznati, da so pesniške paralele med obema slučajne, zlasti ker moremo dokazati, da se Jenkova pesem razvija ves čas njegovega ustvarjanja skladno, da tudi v *O b u j e n k a h* in *O b r a z i h* poje in ustvarja prav tista osebnost, ki je ustvarila vse ostale njegove pesmi. Pa tudi življenjski pradoživljaj, iz katerega je vzklila Heinejeva ljubezenska lirika, je samo navidez podoben Jenkovem doživljaju, iz katerega se mu je rodila moška lirika. Duhovni boji, ki jih je moral prestati Jenko, se pač ne smejo primerjati s Heinejevo poetično žalostjo, ko mu je zaloputnil bogati stric vrata, ki so vodila do njegove hčerke in njegovih milijonov. Sarkazem in poetična ironija, s katerima so prežete nekatere pesmi te dobe, pa izvirata iz Jenkovega trpkega značaja, ki je bil tak vse življenje od prvih poetičnih poskusov do zadnjega verza. Tega mu pač ni bilo treba iskati pri nemškem liriku, česar je prekipevalo njegovo srce in s čimer se je vse življenje bojeval, da se je sploh lahko iz duhovne letargije dvignil k ustvarjanju.

Katehet Globočnik je kmalu zvedel, kaj snujeta njegova nekdanja učenca Levstik in Jenko. Zbral je nekatere ljubljanske duhovnike, ki so hoteli pregovoriti Giontinja, da bi razdril pogodbo z Jenkom. Ko se jim to ni posrečilo, so pritisnili na ljubljanske tiskarje z grožnjo, da jim ne bodo dali dela in zaslужka z nobenim molitvenikom ali drugo pobožno knjigo, če bodo natisnili »to pregrešno reč«. Giontini pa ni odnehal; kljub temu da so se vsi ljubljanski tiskarji zbali duhovniškega bojkota, je dal Jenkove pesmi tiskati v Gradec.

Toda to še ni bil zadnji napad. Ko so v pozni jeseni 1864. l. prišle Jenkove *P e s m i* na svetlo, so ljubljanski abderiti najeli Svetca, naj jih v Novicah sodi in obsodi. Svetec, ki je bil otrok prve mladoslovenske generacije, pa je v tem času že docela zlezel

pod Bleiweisov mernik, je res napisal v prvi številki Novic 1865. l. o Jenkovih pesmih recenzijo, ki je zaradi slepote, zlobnega zavijanja, sploh zaradi celotne neiskrene in hudobne nerazpoložnosti postala vzorec najpodlejše kritike v našem slovstvu.

Sveteč je s kritiko dosegel to, kar se je pozneje posrečilo Kržiču, Pajku in Mahničju z Gregorčičevo pesmijo. Ponosni Jenko, ki ga je kakor Prešerna odlikovala neizprosna odkritosrčnost do sebe in sveta, te kritike ni mogel preboleti. Bila mu je potrdilo za opravičenost njegovega temnega pesimizma, razrušila mu je življenjsko delo in ustavila velikansko ustvarjalno silo. Gregorčič se je že pred Mahničjevo kritiko kot pesnik precej izčrpal, Jenko pa je bil še poln snovi in doživljajev, da je samo zaradi te kritike opustil nadaljnje pesniško delo. Neizpeta, neizgovorjena in neizražena polnota duhovnega življenja ga je po krivični Svetčevi kritiki notranje razjedala in slednjič v zvezi z ostalimi življenjskimi okoliščinami zrušila v prerani grob (1869. l.).

Ko se je Jenko vrnil z Dunaja, se je pripravljaj na juridične izpite. Po prvem rigorozu je vstopil v pisarno notarja Stergarja v Kranju. Od njega se je preselil k advokatu Prevcu v Kamnik. Nekoliko mesecev pred smrtjo se je s Prevcem preselil v Kranj. V Kranju in v Kamniku je živel tiho življenje človeka, ki ne more preboleti hude krivice. Sodeloval je sicer tu in tam v društvenem življenju, vendar pa je večino svojih poslednjih let preždel sam zase. Kratkočasil se je le z brezmejnimi uživanjem tobaka, ki je rahljalo njegovo načeto zdravje, razveselil se obiska kakšnega prijatelja. Mimogrede je menda mislil tudi na to, da bi se oženil. Toda iz te zadnje brezupne misli ni bilo nič. Zadnje ure je njegovo aristidovsko srce zastrupljala strašna zavest, da je zakrivil poneverbo. Prevec ga je bil namreč poslal na neko dražbo, naj pobere zanj denar. Predno pa je mogel denar izročiti, ga je zgrabila smrtna bolezen.

Pohlepna Prevčeva žena pa je nahujkala moža, da je šel z dvema biričema k umirajočemu koncipijentu, iskat denarja. Jenko je menda že umiral in v deliriju je vzkliknil, ko je zagledal Prevca in biriče: »Pri moji duši, deficit!« Potem se ni več zavedel, denar pa so našli pod vzglavjem, kamor ga je bil Jenko v nogavico zavitega položil.

Jenkova poezija je najzvestejša slika pesnikovega življenja. Ves njegov čustveni in miselni razvoj se zrcali v pesmih z neko, za naše slovstvo naravnost nezaslišano odkritosrčnostjo. Pesnik je zapisal vsako pesem kot neposreden in od refleksije čisto nepokvarjen doživljaj v čim preprostejši podobi. Prejšnja slovstvena generacija je hotela slovensko umetno pripovedno pesem ustvariti na podlagi ljudskih balad, romanc in legend, Jenko pa uporablja, da bi doživetje izrazil neposredno, plastično obliko slovenske lirske ljudske pesmi. Tega pa ne zato, ker ni bil zmožen umetnejše pesniške oblike, temveč da bi bila vsebina in njen oblikovni izraz čim bližja, sorodnejša in adekvatnejša. V tem je Jenko pravo Prešernovo nasprotje, dasi ju sicer družijo marsikatera skupnost, ne le da je v Jenkovih mladostnih pesmih mnogo reminiscenc iz Prešernove pesmi, podobna sta si bila tudi po duši, značaju in življenju.

Novost za naše slovstvo je tudi omenjena osnovna misel Jenkovega ustvarjanja. Iz naivnega in dotakrat (razven pri Prešernu) v našem slovstvu skoraj izključno veljavnega mišljenja, da je človek merilo veseljstva, je Jenko dvignil slovensko pesniško misel v pravilnejše pojmovanje, ko je vedno in vedno opeval neizprosni tek naravnih stvari, ki gredo preko človeške radosti in bolesi začrtano pot. Kakor je to pojmovanje Jenkova duhovna lastnina, ki si jo je priboril s hudim življenjem, tako je kakor pri Prešernu odmev miselnosti kmeta, ki sredi težkega dela v neprestanem stiku in odvisnosti od narave ter nje-

nih pojavov še vedno trepeta v oboževanju naravne sile.

Jenkova domoljubna pesem je izraz pesnikove ljubezni do slovenstva in slovanstva. Tu se druži Jenko najtesneje s pesniškimi predniki v prvi mladostovski generaciji. Vendar jih nadkriljuje z revolucionarnostjo pesniškega izraza, ki se ne straši nobenih ozirov v boju za narodove pravice. Umetni razloček, ki so ga nekateri videli med Prešernovo in Jenkovo domoljubno pesmijo, se razblini v nič, ako primerjamo najresnejše Jenkove domoljubne pesmi s Prešernovimi. Vidimo namreč, da doživljata oba enako tragično slovensko narodno pasivnost, le da mora Prešeren zaradi predmarčne cenzure omiljevati revolucionarno prepričanje, medtem ko jo Jenko, ki je preživel politične in socialne preobrate v letu 1848., hoče vzdramiti z neposredno in brezobzirno bojevitostjo.

Tudi Jenkova ljubezenska pesem izraža neposrednost njegovega doživljanja, ki ga podaja pesnik z največjo odkritosrčnostjo. V tem je res nekoliko podoben Heineju, vendar je ta podobnost slučajna, ker je ta odkritosrčnost osnovna struna Jenkove osebnosti. Še jače se v Jenkovi erotični pesmi oglašata ritem in duh narodne pesmi. Z nenavadno prilagodljivostjo se je Jenku posrečilo, kakor nobenemu slovenskemu pesniku, če izvzamemo Gregorčiča v nekaterih najboljših pesmih, povzeti melodijo, podobo in izraz narodne pesmi, toda ne kot neuki posnemovalec, ki se veseli, ako se polasti zunanjih znakov narodne pesmi, medtem ko je nesposoben, da bi proniknil tudi z vsebino pesmi v neposredno bližino pesniškega izraza, ki si ga je bil prisvojil ali pa tudi ustvaril narod.

Jenkova refleksivna pesem temelji na najglobljem čustvenem doživljanju, iz katerega šele raste misel. Tudi tukaj je Jenko pokazal veliko odkritosrčnost, ki je poglobitveni znak slehernega umetnika,

zlasti pa liričnega pesnika. Vsa spoznanja njegovega kratkega, a hudega življenja se kakor na dnu onega velikega spoznanja Jenkove mladosti o ničnosti človeka in njegovega življenja spričo vesoljnega poteka življenjskega procesa, zrcalijo v njegovih reflektivnih pesmih v jedrnatih, aforističnih a grenkih stihih. In še neko posebnost je ustvaril Jenko v našem slovstvu: vse njegove pesmi se dogajajo sredi narave, v osrčju rodnega sorškega polja. Zato so polne solnca, zraka, šumenja trav, žit in gozdov, hrumenja deroče Save in odmeva kmečkega dela na polju.

Izmed Vajevcev se ni nikdo posvečal tako pesništvu kakor Jenko, ostali so nagibali k leposlovni prozi, poljudno znanstveni razpravi in političnemu članku in podlistku. Podoba je, kakor da bi med njimi prevladovalo neko pozitivistično mišljenje, ki je navdajalo zlasti Erjavca, Tuška in Zarnika, medtem ko je bil Mandele doslednejši služabnik poezije.

Najmočnejša slovstvena osebnost med njimi je bil **F r a n E r j a v e c**. V njegovem slovstvenem delu se prepletata povest in poljudno znanstvena razprava. Ker pa je bila na dnu Erjavčeve osebnosti precej močna oblikovalna sposobnost, je doživljal tudi predmete svoje znanosti kot osebna doživetja ter jih umel poustvariti ne samo v njihovi znanstveni pravilnosti, temveč jih je razvil s slogom, pripovedovalno tehniko in pesniškim jezikom v neke posebne slovstvene tvorbe, ki so na sredi med poljudnim znanstvom in leposlovjem. Erjavcu ne gre samo za popularizacijo znanstvenih izsledkov, marveč je prepričan, da med ljudsko povestjo in ljudsko razpravo ne sme biti drugačnega razločka nego samo v predmetu.

Poleg življenjskih okoliščin, ki so bile take, da so v mladem Erjavcu morale zganiti posebno ljubezen do narave in njenega življenja, sta že v dijaških letih na njegovo duševnost vplivala dva prirodopisna diletanta v najboljšem smislu besede: Ferdinand Schmid in Dragotin Dežman.

Schmid je že od druge šole skrbel zanj, vzel ga v svojo hišo, kjer mu je pomagal pri urejevanju znanstvenih zbirk, jemal ga s seboj na znanstvene odprave v kraške jame, dajal mu knjige o naravi in njenem življenju ter tako soodločil njegov duhovni in življenjski razvoj. Kot višji gimnazijec in visokošolec pa se je Erjavec izobrazil v znanstvenem delu pod Dežmanovim vodstvom v ljubljanskem muzeju.

Zaradi prijateljstva, ki ga je vezalo z Zarnikom in Mandelcem, se je pridružil 1854. l. Vajevcem. Močna in dozorela Jenkova osebnost je prevzela vso mlado družbo ter jo zvalila od znanstvenega dela v pesništvo. V prvem zvezku Vaj prevladujejo poljudno znanstveni poskusi, posnetki iz nemških poljudnih knjig o naravi, le Jenko in Mandelc pišeta samo leposlovne sestavke. V drugem zvezku pa je Jenkov vpliv potisnil znanost v ozadje, vsi, tudi Erjavec, pišejo leposlovne spise.

Zanimanje in veselje za leposlovno delo je ohranil Erjavec tudi kot visokošolec na Dunaju, kamor se je podal s tovariši, da bi študiral naravoslovje. Pomagal je Janežiču pri Slovenskem Glasniku in Mohorjevi družbi. Njegovo slovstveno delo razodeva dvojnost Erjavčevega znanstvenega poklica ter prirojenih leposlovnih ambicij. V njegovih spisih iz narave: Mravlja, Vulkanske moči, Kako se je Slinarju z Golovca po svetu godilo, Živali popotnice, Žaba, Odkod izvirajo gliste in kako se izpreminjajo, Domače in tuje živali v podobah (1869.—1875. l.), Rastlinske svatbe, Naše škodljive živali in Rak (1855. l.—1881. l.) je sicer težišče pisateljeve pozornosti pri strokovni pravilnosti, vendar ga žival oziroma narava ne zanima sama na sebi, temveč kot dopolnilo in del celotnega, torej tudi človeškega življenja, ki jo hoče dojeti ne z znanstveno sistematiko, temveč z živim, leposlovnim opisom. Nasprotno pa v njegove beletri-

stične spise, če izvzamemo mladostne Črtice iz življenja Šnakšnepškovega (Ferdinanda Schmida), ne sili nobena poteza njegove strokovne izobrazbe. Doživel in spisal jih je v slogu, ki je značilen za novelistiko Vajevske generacije: tehnika romantične novele se bori v njih z realizmom časa ter s pedagoškim stremljenjem biti domač v snovi in obliki. Poleg izrazitih novelističnih spisov kakor so: Na veliki petek, Na stričevem domu, Avguštin Očepek, Zamorjenicvet, Huzarji na Polici, Zgubljeni mož (1860. l. do 1864. l.), je gojil Erjavec tudi ljudsko-vzgojno povest, kakoršni sta Hudo brezno (1864. l.) in Ni vse zlato kar se sveti (1884. l.) ter leposlovno zaokroženi potopis: Spomini s pota in dr. Ljubezen do čistega jezika, ki mu jo je bil vcepil Levstik, je kazal Erjavec tudi v tem, da je skrbel za lepo in dobro znanstveno terminalogijo, nabiral med ljudstvom živalska in rastlinska imena ter sploh narodno blago na Goriškem in Krasu. Ker je deloma poslovenil deloma pa sam spisal prirodopisne učne knjige za gimnazije, je s pravilnostjo besede vzgajal tudi druge. Pisal je tudi strogo znanstvene razprave iz živalskega sveta in življenja.

To, kar je ustvaril Erjavec na področju poljudnega opisa živalstva, je Ivan Tušek storil za rastlinstvo. Bil je nečak čbeličinega pesnika Mihe Tuška. Vajevci so ga pridobili za slovensko pisanje. Pisal je v Vaje in Glasnik in prevajal šolske in poljudno znanstvene knjige za Slovensko Matico. Prehodil je skoro isto pisateljsko pot kakor Erjavec, vendar se v leposlovju ni poskušal. V Vajah in Glasniku je dajal na svetlo narodne pripovedke, opise živalskega in rastlinskega življenja, potopisne črtice, rastlinsko terminalogijo in dr.

Valentin Mandelc pa je bil krepkejši leposlovni talent, ki pa se zaradi hudega življenja ni mogel tako razviti, kakor bi se mogel po na-

darjenosti. Bil je najboljši Jenkov prijatelj; že v kranjski normalki sta bila tovariša, potem sta se ločila. Šele 1854. l. sta obnovila in potrdila prijateljstvo, ko sta nagovorila tovariše, naj začnejo s slovstvenim delom. Mandelc se je že od druge šole sam šolal, skraja je živel v bedi, šele v višjih šolah je zaradi znanja romanskih jezikov prislužil toliko, da je plačal dolgove prejšnjih let in si prihranil denar za visokošolske študije. Tedaj pa ga je zgrabila jetika, ki ji je sedaj še utekel, vendar mu je požrla prihranke ter ga zalezovala dalje, dokler ga ni 1872. l. spravila v grob.

Na Mandelčevem ljubljanskem stanovanju so se shajali Vajevci. Tu so pretresali, kar so spisali. Mandelc je poskušal z verzi, avtobiografskimi črticami ter z romantično novelo *T i h o t a p e c*. Poročajo, da je za tretji, neohranjeni zvezek Vaj spisal noveli *J e l a* in *C e p t e c*, ki ju je dal 1858. l. in 1859. l. v *Glasniku* na svetlo. V pesniški ostalini je zapustil še odlomek novele *M l a d a M a r a* (1861. l.), potem pa se z izvirno pripoveditjo ni več ukvarjal. Tudi Mandelčeve novelistične poiskuse označuje boj med romantično tradicijo in rastočim realizmom. V povesti *C e p t e c* je motiv posnel iz realnega življenja, vendar je povest zapletal in razpletal v duhu romantične novelistike.

Na Dunaju se je lotil Goethejevega *F a u s t a* in je že 1863. l. prevedel I. del tragedije. Pri prevajanju mu je baje pomagal sošolec Josip Stritar. Mandelc je bil ponosen na svoj prevod, ki je bil kakor kažejo ohranjeni odlomki, vreden izvirnika in bi pomenil v šestdesetih letih veliko obogatitev našega slovstva. Toda založnika ni bilo, Janežič se je bal duhovniškega protesta in ga ni upal založiti v Cvetju, tudi Levstikov trud, da bi ga izdala Slovenska Matica, ni uspel. Po Mandelčevi smrti je prevod kupilo Dramatično društvo, ki ga je dalo v popravo Josipu Cimpermanu in Levstiku. Cimperman

si je hudo prizadeval, da bi Levstika nagovoril za skupni prevod, toda Levstik je hotel po svoji navadi vse vnovič prepesniti in tako se je zgodilo, da se je danes v Levstikovi slovstveni ostalini ohranilo nekaj odlomkov njegovega prevoda, docela pa je izginil Mandelčev.

Ta je prevedel tudi nekaj epskih pesnitev iz nemščine, zložil lep sonet, ko je dovršil Faustov prevod in poslovenil kopo francoskih veseloiger za Dramatično društvo. Za Slovenske Večernice in Besednik je priredil več odlomkov iz francoskih klasikov. Sploh je Mandelc eden prvih slovenskih prevajalcev, ki sloveni tudi iz romanskih slovstev. Mandelc je bil kljub bolehnosti vesel, veder značaj. Prijem je v dunajskih letih iskal tolažbe Jenko. Med njima je bilo najlepše prijateljstvo, ki se je kazalo tudi v tem, da je Mandelc dajal pesniške ideje Jenku, ki jih je ta uresničeval.

Politična glava med Vajevci je bil **V a l e n t i n Z a r n i k**. Ta se je v šolah posvečal z največjo gorečnostjo studiju zapadnoevropskih jezikov in literatur. V Vaje je pisal zgodovinske in zemljepisne sestavke, kot visokošolec pa se je posvetil politični publicistiki, za kar sta ga usposabljala praktični politični nagon in znanje jezikov. Z duhovito politično humoresko **O b r a z d r ž a v n e g a z b o r a**, ki so jo ponatisnili vsi avstrijski listi, je pričel v Novicah politično pisateljevanje. Poleg političnih uvodnikov je pisal tudi potopise in politične ter družabne satire. Pomembni so njegovi **O r i g i n a l i i z d o m a č e g a ž i v l j e n j a**, v katerih je s sarkastično karakterizacijo upodobil markantne tipe iz dunajskega slovenskega visokošolskega življenja, pa tudi marsikatero »posebnost«
ljublanske slovstvene družbe. V odgovor na zlobno Dežmanovo politično brošuro **T h i e r f a b e l a u s K r a i n** (1862. l.), ki smeši slovensko politično življenje, je spisal politično burko **D o n Q u i x o t e d e l a B l a t n a v a s**, v kateri

se smeje kranjskemu nemštvu in nemškutarstvu, zlasti pa Dežmanu.

1862. l. je v Glasniku priobčil povesti: *Ura b i j e*, *človeka pa ni!* in *Maščevanje usode*. V prvi je poskušal, da bi na osnovi narodnega izročila, kakršno se je ohranilo na Ljubljanskem barju, napisal romantično povest o ljubezni povodnega moža do vaše lepoticice. V drugi pa je skušal ustvariti drugo mednarodno povest v našem slovstvu na podlagi poznavanja plemiškega življenja, ki si ga je bil pridobil kot domači učitelj pri baronu Rauchu na Hrvaškem in na ozadju evropskih političnih bojov v prvi polovici 19. stoletja. Romantična ljubezenska zgodba usmerja vse dejanje ter se Zarniku ni posrečilo, da bi ustvaril to, kar mu je lebdelo v duhu, ko je snoval povest.

Nato je opustil leposlovje ter se posvetil politični publicistiki, zlasti veliko je pisal za *Einspielerjevga Slovenca*, *Bleiweisove Novice*, pozneje pa za *Slovenski Narod*, ki ga je pomagal ustanoviti. Zarnikovo politično pisateljevanje označuje njegovo poznavanje evropske politike. Prvi je pisal pri nas o angleških, francoskih in nemških političnih problemih. Opozarjal je naše politike na načela angleškega političnega življenja, opisal trpljenje Ircev, ki jih je primerjal s Slovenci, v 1870. l. in 1871. l. je z veliko zgovornostjo branil francoski narod pred pruskim nasiljem. V domači politiki je bil pristaš mladoslavenske politične miselnosti, rad pa je nagibal h kompromisom. Poglavitna cena Zarnikovega slovstvenega dela leži v časnikarskem pisanju, saj je on dvignil to slovstveno panogo med Slovenci do resne in stvarne politične in socialne kritike.

Življenjsko in miselno je bil z Vajevci zvezan *J a n e z M e n c i n g e r*, čeprav ni bil njihov sošolec niti ni sodeloval v Vajah. Vendar odlikuje njegovo delo vajevska tiha vdanost slovstvenemu delu, goreča

ljubezen do naroda in krotkost temperamenta, ki se druži z največjo kritičnostjo. Mencinger je bil v šolah dve leti za Vajevske generacije, zato ga je njen vzgled zvalil k pisateljevanju. Najprej je zlagal pesmi, ki jih je dajal na svetlo v Novicah in v Bleiweisovem Koledarčku. Visokošolska leta je preživel na Dunaju med Vajevci, ki so sodelovali pri Janežičevem Glasniku. Ker so bili izvzemši Jenka njegovi tovariši in slovstveni vzorniki leposlovnih prozaistov, je tudi on opustil nespretne in epigonske verze ter se vrgel na pisanje povesti. Mencingerjevo mladostno epiko označuje prepletanje romantičnih in realističnih prvin, kakor ga nahajamo pri Vajevcih, odlikuje pa jo krepak osebni slog, trenutki realističnega gledanja in poskusi dušeslovnega prikazovanja notranjega in zunanjega razvoja oseb in dejanja. Na osnovi Mencingerjevega psihologizma začne kmalu rasti njegova didaktična miselnost, ki mu v moških delih skoro zadušila pripovedni element.

Ta razvoj Mencingerjeve novelistike je pospešilo to, da je po visokošolskih letih prekinil s slovstvenim delom celih 15 let ter se oglasil v naši knjigi šele po osnutku Ljubljanskega Zvona 1881. l. s povestjo *M e š a n a g o s p o d a*. V nji se že napoveduje pedagoška preusmeritev v njegovem pojmovanju leposlovne umetnosti, ki se je najmočneje pokazala v »bajki za starce«, v utopističnem romanu *A b a d o n* (1893. l.) ter v kramljanju *M o j a h o j a n a T r i g l a v* (1897. l.).

A b a d o n izraža Mencingerjeve pomisleke zoper moderno kulturo in civilizacijo. V drznih prividih slika propast evropskega in slovenskega človeka, ki je izgubil vero ter si je po strahoviti vojski s skrajnim tehničnim napredkom zgradil in uredil komunistični način življenja. Marsikatera Mencingerjeva sanja se je že uresničila v naših časih. Toda pisatelj življenjski optimizem vidi tudi v propadu

kali bodočega življenjskega in duhovnega preobrata, ki ga bo izvedlo obnovljeno in živo krščanstvo.

Moja hoja na Triglav je glede na pripovedovalno tehniko nadaljevanje Abadonovega sloga, le da se tukaj v skromni vsebini opisa name-ranega, a neuspelega potovanja na Triglav še bolj fantastično prepletata sedanost in preteklost, kakor sta se ondi sedanost in bodočnost. V *Hoji* je združil Mencinger v genijalnem neredu, ki nima tekmeča v našem slovstvu, lastno življenje in čuvstvovanje z mišljenjem svoje generacije ter postavil najlepši spomenik Vajevcem in njihovem delu.

Tudi kot satirik in kritik slovstvenih in socialnih napak se je Mencinger udejstvoval. Zoper poglobitni napaki našega slovstva v 80. letih prejšnjega stoletja, ki sta bili rokovnjaška in pretepaška romantika nespretnih Jurčičevih posnemovalcev in obnovljeni filozofsko in strankarsko podprti janzenizem v Mahničevi kritiki, je Mencinger, ki je sovražil vsako strastnost, napisal dvoje satir: »krvavo« zgodbo *Čm okavzar in Ušperna* (1883. l.) ter »svečani« govor *Vodnikov Vršac potlej pa še nekaj* (1885. l.). Tudi spis o pesniku *Prešernu kakor pravniku* (1896. l.) smeši Mahničeve nazore in slovenske politične boje.

Tudi kot pravni in socialni pisatelj je Mencinger deloval, njegove razprave razodevajo blago resnobo značaja. V socialnem življenju vidi najkrepkejše poroštvo za napredek slovenskega narodnega življenja v močnem in prosvetljenem kmečkem sloju, ki ga je hotel dvigati in vzgajati po krščanskih načelih, z rahlo primesjo liberalnih gospodarskih in kulturnih idej.

Mencinger zaključuje vajevisko prehodno generacijo, ki je še blizu romantičnemu pojmovanju naroda in slovstva.

Druga mladoslovenska generacija

Časovna zarez med obema mladoslovenskima generacijama je sicer kratka, globlja pa je njuna idejna ter oblikovna razlika. Še žive vse dosedanje slovstvene struje in strujice, naše slovstvo raste na osnovah, ki so jih bili položili slovstveni predniki ter se po njihovih načelih razvija v vseh panogah. Najvišja estetska dognanja in miselna spoznanja se uvajajo v ljudstvo, da ga plemenitijo, vzgajajo in mu krepe tudi narodno in socialno zavest. Še vedno se bije boj med estetskim in utilitarnim slovstvenim nazorom, podoba je, kakor da bi konec prve mladoslovenske generacije zmagoval poslednji. Zato je prav v tem, da duhovni vodja druge mladoslovenske generacije Josip Stritar razglasi edino veljavnost estetskega pojmovanja umetnosti, poglobitveni razloček med obema mladoslovenskima literarnima pokolenjima.

Ob Stritarjevem slovstvenem nastopu so se končno docela zrahljale vezi obnovljenega avstrijskega absolutizma, vedno silneje se je uveljavljala zahteva po narodnostni samoodločbi. Centralistična državna uprava se sicer brani, toda združena narodnostna prizadevanja jo na osnovi gospodarskega in kulturnega liberalizma vedno bolj tirajo proti končni federalizaciji ali pa — razpadu.

Tudi v slovenskem kulturnem in političnem življenju se zrcalijo odsevi tega političnega boja. V 60. letih se izoblikujeta dva slovenska politična programa: eden oznanuje, da je rešitev slovenskega narodnostnega vprašanja v federativni ureditvi avstrijske države, drugi pa sicer pritajeno ali vendar odločno pričakuje odrešenja slovenskega naroda šele potem, ko se bo avstrijska nacionalna tranča zrušila sama v sebi. Ta programa, ki sta z ozirom na zunanje politične dogodke dobivala zdaj medlejše zdaj močnejše revolucionarne ali pa evolucionarne odtenke,

sta se zadirala z vso ostrino tudi v naše slovstveno življenje.

Konservativna politična struja se oklepa tudi v kulturnem življenju starih, izhojenih poti, saj raste njena slovstvena tradicija iz protireformacijskega gibanja konec 16. stoletja, se nadaljuje v pobožnem pismenstvu 17. stoletja ter se v navalu velikanske misli o slovenski in vseslovenski narodnostni in kulturni regeneraciji konec 18. in začetku 19. stoletja prepoji z novim duhom, ki preobrazi celo njeno, v bistvu protikulturno smer. Zato se v staroslovenskem kulturnem delu s pridom izživlja v ljudsko-vzgojnem in nacionalno bojnem in ohranjujočem duhu. Vendar so njeni vodniki in služabniki ostali tudi poslej gluhi za estetsko plat našega slovstva ter za socialno in politično preoblikovanje našega ljudstva v popolni narod.

In prav tu sta zastavili z delom mladoslovenski generaciji. Prva se je trudila, da bi iz dna narodove duše iztrgala že napol pozabljene, nerazumljive in zmaličene ostanke narodovega duševnega življenja ter da bi te ostanke oživila s svojo srčno krvjo, vročo zaradi razžaljenega narodovega in človečanskega ponosa.

Druga mladoslovenska generacija pa se je organsko porodila iz Prešernove poezije in Čopove kritične ter kulturne miselnosti. Zato je hotela, da bi v dokaz opravičenosti narodovega političnega in socialnega boja, slovenska slovstvena misel spet zadobila le-ono estetsko podobo svetovnih slovstev, kakor jo je imela v Prešernovih časih. Da je zdaj naše slovstvo le-to doseglo vsaj nekoliko v leposlovni prozi, kar je dosegla naša lirika in epika v Prešernovi pesmi, da so spet zmagali Čopovi estetski in kritični nazori vsaj v podobi bledega posnetka, je ustvaril s pesniškim in kritičnim delovanjem **J o s i p S t r i t a r**.

Stritarjevo življenje je poteklo iz tistega čudovitega duhovnega in telesnega tipa slovenskega člo-

veka, ki je dal naši kulturi Trubarja in Levstika. Vendar je bila Stritarjeva duhovna in telesna podoba nekoliko drugačna kakor le-teh prednikov; družil ga z njima magična moč besede, originalna frazeologija, nenavadna sposobnost najti slehernemu telesnemu in duhovnemu gibu človeškega življenja najpreprostejši, a vendar najjasnejši besedni izraz. Loči pa ga od njiju izredna življenjska spretnost in uglajenost, zaradi česar sicer Stritar ni tako globok mislec, tako prodorna in prodirajoča osebnost kakor sta onadva, je pa srečnejši kot slovstveni vzgojitelj in organizator.

Zunanja stran Stritarjevega življenja je potekla nenavadno mirno in skladno, srečen, lahko bi rekli, neslovenski in tudi neslovanski temperament ga spremlja kakor angelj varih, po življenjskem in slovstvenem potu. Neka blaga krotkost seva, kljub ostremu ognju njegovega očesa in duha v literarnih bojih in polemikah, iz slehernega stavka, ki ga je napisal.

Bil je sin premožnega kmeta v Podsmreki pri Velikih Laščah, predzadnji med otroki; najstarejši je bil Andrej, poznejši duhovnik, ki je menda odločil, da so starši lepega, mehkega Jožka dali v šole. Pravijo, da sta bila z Levstikom že v laški ljudski šoli prijatelja, da sta tudi pozneje tovariševala kakor nekdanj Čop in Prešeren. V gimnazijskih letih sta v počitnicah prebiralala srbske narodne pesmi, sprehajala se, pekla krompir ter se navduševala za slovstveno delo. Med šolskim letom pa se je Stritar pridno učil šolskih predmetov pa tudi modernih jezikov. Že kot gimnazijec je govoril francoski. S tovariši v Alojzijevišču se ni družil. Tomo Zupan se ga še spominja, kako je v prostih urah krožil samcat po semeniških hodnikih s knjigo v roki, od katere ni povzdignil oči. Ker je odlično končal gimnazijo, ga je hotel škof Wolf poslati v Orijentalno akademijo, da bi se izobrazil za diplomatsko službo, kljub temu da zadnje leto ni bil več v Alojzijevišču. Stritarja pa je vleklo na Dunaj, da bi studiral klasične jezike. Tu se je že v

prvem letu tako odlikoval, da mu je profesor Bonitz naklonil državno štipendijo 400 gld., da bi se izobrazil za vseučiliškega profesorja. Toda Stritar si je premislil, zaljubljen se je in pustil državno podporo in univerzo ter učil kot domači učitelj v raznih bogatih dunajskih hišah. Tam je ostal do 1874. l., ko si je bil prihranil že precejšnje premoženje. Samo odpravnine je dobil na svojem zadnjem službenem mestu, pri dunajskem bankirju Kannitzu 20.000 gld. Nato si je dal odgojiti zase ubogo deklico in jo vzel za ženo. Zdaj je vstopil v državno službo ter poučeval po raznih dunajskih gimnazijah, dokler ni 1898. l. pustil službo ter živel v lastni hiši v dunajskem predmestju Aspangu. Šele tik pred smrtjo (1921. l.) se je preselil v domovino, v Rogaško Slatino.

Slovstveni in narodnostni duh, ki je napolnjeval slovensko dijaško mladino po 1848. l. je vzbudil tudi v Stritarju željo, da bi oblikoval svoje življenje v pesmih. Pisal je za Alojzijeviški rokopisni tednik *D a n i č i c a*, priobčil kot šestošolec v Jeranovi Zgodnji Danici 1853. l. štiri pobožne sonete, prihodnje leto pa spesnil za Novice elegijo *J o s i p i n i T u r n o g r a d s k i n a p r e r a n i g r o b* in 1856. l. je v Zgodnji Danici priobčil legendo *Turki na Slevici*. Z Vajevci se ni družil, zdi se, da ga ti niso vabili na sodelovanje; neki Jenkov epigram priča, da jih je odbijala Stritarjeva gosposkost in kritičnost. Tudi na Dunaju ni silil s pesniškimi poskusi v javnost, čeprav je menda neprestano pisal in marljivo studiral svetovna slovstva. Šele ko je 1865. l. dospel mladi Jurčič na Dunaj, ki je že od četrte šole pisal za Novice, Glasnik in Mohorjevo družbo, je z ognjem mladostne marljivosti in slovstvene inicijativnosti zdramil Stritarja iz sibiritskega slovstvenega uživanja ter ga zvalil v slovensko slovstvo. Naložil mu je namreč nalogo, ki se je dozdevala častihlepnemu Stritarju nad vse mikavna. Opojen od Levstikovega navdušenja za Prešerna in njegovo pesem mu je namreč svetoval, da bi

dala vnovič na svetlo Prešernove pesmi, ki bi jih naj Stritar slovenskemu človeku razložil ter mu pokazal s primeri iz svetovnega slovstva, kako velik pesnik je Prešeren. Stritar je okleval, Jurčič pa je razglasil v Glasniku slovenskemu svetu, da sta že osnovala slovstveno zbirko *K l a s j e*, kjer bodeta kritično pretresla in priobčila vse, kar je lepega ustvaril prejšnji pisateljski rod pa tudi dela vseh važnejših sodobnih pesnikov in pisateljev. Jurčič je nagovoril Stritarja, da sta pritegnila v slovstveno združbo tudi Levstika ter ga naprosila, da je vodil natiskovanje in opravljal poprave *Klasja*, ki ga je bil prevzel v založništvo knjigotržec Wagner. Tako se je v Prešernovem imenu in v službi njegove pesmi sešla najodličnejša trojica takratnega slovenskega pesniškega rodu, dvojica zastopnikov druge mladოსlovenske generacije se je združila z Levstikom, ki je sameval takrat v Ljubljani kot mogočen kulturni svetilnik sredi slepega ljudstva. Stritarjev uvod o Prešernovem življenju in njegovi pesmi priča, da mu je pomagal Levstik tudi s svojimi raziskavanji o Prešernu in da ni opravljal samo korektorskega dela pri drugi izdaji Prešernovih Poezij 1866. l.

Zveza med Jurčičem, Stritarjem in Levstikom je bila že v začetku organska. Neuspeh, ki so ga kljub »epohalnemu« *Stritarjevemu U v o d u* doživeli s *Klasjem* zaradi založnikovega finančnega poloma in Levstikove samovoljne poprave Prešernovega jezika, jih je zvezal še trdneje ter priklical Stritarja za vedno v naše slovstveno življenje. Njegova razlaga Prešernove pesmi pomeni organsko nadaljevanje Levstikovih kritičnih nazorov v Popotovanju iz Litije do Čateža. Levstikovi snovni analizi slovenskega slovstva je Stritar tu pridružil še estetsko in oblikovno analizo največjega slovenskega pesniškega genija, ki ga je res razlagal skladno s svojim svetovnim in življenjskim nazorom, ko mu je hotel podtakniti svoje svetožalje, vendar pa je spet tako dobro čutil vrednost Prešer-

nove pesmi, da jo je kljub vsemu dojel v njenem vitalnem slovstvenem pomenu. Tudi s tem, da se je moško postavil porobu staroslovenskemu omalovaževanju Prešerna človeka in pesnika je storil Stritar junaško dejanje, s katerim si je pridobil mladino. Sam Levstik je imenoval njegovo razpravo o Prešernovih poezijah »epohalno«, čeprav se je v najglobljem dnu ni mogel veseliti.

Stritar je namreč nakanil, da pomeri naše slovstvo z merili svetovnega slovstva ter ga napolni z modernimi načeli in svojim duhom. V svoji slovstveni šoli, ki so jo poleg Jurčiča obiskovali Celestin, Levstik, Ogrinc in drugi, je razlagal svoja kritična in estetska spoznanja. In njegovi učenci so ga prosili, naj jih zapiše in da v Glasniku na svetlo. Tako so 1867. l. v Glasniku začela izhajati Stritarjeva kritična pisma Česa je posebno treba našim pesnikom, ki so izhajala tudi prihodnje leto. V njih se je Stritar proglasil za Levstikovega učenca, ki hoče nadaljevati njegovo kritično delo, ki naj pomaga ustvariti Slovincem literaturo »po vzgledu drugih narodov«. Tako je Stritar opredelil svoje kritično pa tudi ustvarjevalno delo, poudaril je to, kar ga družijo z Levstikom in Jurčičem in kar ga loči od njiju ter ga preko desetletij veže — s Čopom.

Kljub neuspehu, ki so ga doživeli s Klasjem, zlasti neutrudni Jurčič ni nehal snovati slovstvenih načrtov. Sredi 1867. l. je obnovil misel na literarni almanah, ki bi prinesel njegova, Stritarjeva in Levstikova slovstvena dela ter pokazal, da njihova zveza ni nekaj slučajnega, temveč živa, bojovita literarna organizacija. Prihodnje leto se je vsa trojica resno oprijela Jurčičevega nasveta. Levstik, ki je takrat tičal v slovarskem, društvenem in političnem delu, jim je vdihnil svojo staro, žal, prepozno izpolnjeno željo, da bi kritično pretresli staroslovenskega slovstvenega malika — Koseskega ter spravili s slovstvene poti kamen, ki se mu je dozdeval tako velik, da je za-

stiral duhovno obzorje vsemu narodu. Stritar je Levstikovo željo povzel ter je v Glasniku 1868. l. ocenil Koseskega in njegovega zagovornika Bleiweisa. Sedaj je razširil in poglobil Levstikovo kritično metodo, ker je presojal poleg jezika, ki je bil za Levstika vsaj v kritični praksi poglavitna stvar, tudi oblikovno, idejno in vsebinsko plat slovstvenih umetnin. Podoba je, kakor da bi zdaj hotel prehiteti Levstika, ki je od rane mladosti mislil, kako bi uničil Veselovo »pesem«.

Stritarjeva kritika o Koseskem je zadela staroslovence kakor grom iz jasnega neba, celo tako trezni mož, kakor je bil Matej Cigale, ni mogel spoznati, da je bila upravičena ter je skušal obraniti Vesela. Staroslovenski zaslepljenci pa so odgovorili na Stritarjev »zarobljen nalet na zaslužno slavo našega Koseskega« s tem, da so odpovedali Janežičev Glasnik.

Stritar in Jurčič sta menda že prej tiho mislila na svoje literarno glasilo. Po Glasnikovi smrti pa sta nameravala obnoviti Janežičev časopis, pri tem pa nista ravnala docela lepo z rahločutnim Janežičem, kar se je Stritarju povrnilo 1881. l., ko je ljubljanski pisateljski krog obnavljal oziroma prevzemal njegov Zvon. Tudi vez med Jurčičem in Stritarjem se je zdaj zrahljala. Podoba je, da sta se razšla zaradi političnih načel. Mlajši, radikalnejši in k idejam o vseslovanski regeneraciji nagibajoči Jurčič se menda ni več zlagal s Stritarjevim zapadnjaškim liberalizmom. Začel se je zanimati za politiko in uhajati iz Stritarjevega slovstvenega krožka med politično mladino. Pa tudi Jurčičeva moška osebnost ni mogla ostati v idejni in gmotni odvisnosti od Stritarja, čeprav je ta plemenito in nesebično skrbel za njeno telesno in duhovno dobrobit. Zato je pobegnil Jurčič v žurnalistiko sredi 1868. l., predno je M l a d i k a, glasnica mladoslovenske notranje in življenjske zvezde zagledala beli dan, kmalu potem, ko sta se še razgovarjala s Stritarjem o obnovitvi Glasnika. Zatekel se je v Maribor v uredništvo Slovenskega Naroda, ki so ga

bili osnovali tisto pomlad štajerski mladoslovenski politiki na osnovi Levstikovega programa za politični časnik *Slovenski jug*, ki so ga brezuspešno ustanavljali prejšnje leto v Ljubljani.

Mladika je res v pozni jeseni 1868. l. prišla na svetlo, toda zdaj je bila zveza med Jurčičem in Stritarjem pretrgana, pa tudi med njim in Levstikom ni bilo več tistega zaupanja kakor 1866. l. Krog Stritarja se je zgrinjala le še četica mlajših visokošolcev, ki pa so verovali vanj, ker jih je premagal s svojimi estetskimi nazori pa tudi s *Pesmimi*, ki jih je izdal 1869. l. Tudi njegova leposlovna in esejistična proza jih je očarala z uglajenostjo dikcije, z ritmom lepih stavkov, z lahkotnim, kramljajočim slogom, ki ga je posnel Stritar po francoskem podlistku in eseju.

Mladostno pesem snuje Stritar na osnovi lastnega življenja, ki pa ni posebno bogato in razgibano. Ljubezni je prav za prav poglavitni motiv njegove lirike. V *Pesmi* je zbral v nekakih poetičnih podoživetjih svoje ljubezenske zgodbe. Na dnu vsake Stritarjeve lirske pesmi je resničen dogodek. Kot Goethejev in Levstikov pesniški učenec, čeprav brez globine in strastnosti njunega doživljanja, je Stritar rabil za sprostitev svojih pesniških sil konkretnega, resničnega in živega dogodka ali doživetja. Zato je rad črpal iz mladostnih spominov. Vsa njegova ljubezen do domovine temelji v spominih na lepe dneve otroških let, ko sta s sosedovo rejenko modrovala in prepevala na paši. Pozneje se je njegova stvariteljska domišljija vnemala zaradi raznih, dostikrat nasprotujočih si ljubezenskih doživljajev, ki dajejo Stritarjevi erotični liriki izraz neke protislovnosti, na zgodbah in skušnjah dunajskih let, na prijateljstvu in ljubezni do narave, zlasti do ptičev.

Na osnovi francoske in nemške romantične filozofije, porošene s slavjanofilskimi in mesijanističnimi idejami ruskih in poljskih pesnikov in modroslovcev, si je Stritar v dunajskih letih izoblikoval svetovni in

življenjski nazor, ki daje celo obeležje njegovi osebni liriki ter vso snov in idejnost za njegovo razmšiljujočo in domoljubno pesem. Tudi popotovanja po Evropi so mu prinašala močne poetične dražljaje, ki so razgibali njegovo, ne posebno občutljivo ustvarjevalno domišljijo. O svojih mladostnih pesmih je Stritar šaljivo rekel, da jih je napisal zato, da bi dokazal, da se tudi v slovenščini lahko zlagajo pesmi brez apostrofa. To se pravi, zavedal se je, da v njegovi liriki izbrušena oblika ne vsebuje vedno adekvatne polnote pesniške ideje. In nesorazmernost med vsebino in obliko je poglobljena karakteristika Stritarjeve pesmi. Praznota, ki zeva med obliko in vsebino, ji daje nek abstraktni, neslovenski, kosmopolitski videz. Zato je mogoče Stritarjeve pesmi prevedeti v vsak jezik, ne da bi pri tem kaj izgubile, kar je nemogoče pri Prešernovi ali Levstikovi pesmi.

V dunajskih letih je Stritar v slovstvenem izobraževanju in ustvarjanju zašel pod dvojni vpliv: francoske romantične in nemške klasicistične poezije. Izmed Francozov ga je najmočneje prevzel Jean Jacques Rousseau, ki je dal osnovni struni Stritarjeve duševnosti ono ubranost, ki označuje njegovo svetožalje. Kakor je namreč Rousseau sanjal vse življenje, da je človekov preporod mogoč, ako se človek povrne iz mestnega, civilizatoričnega življenja k naravi, v ono imaginarno stanje človeškega življa pred sleherno civilizacijo, kakor si jo je bil zasanjal v revolucionarnem navdušenju, da bi zgradil kolikor mogoče kričeče nasprotje francoskemu življenju tik pred revolucijo 1789. l.; tako je tudi Stritar, ki je precej globoko pogledal v velikomestno življenje ne samo kot opazovalec, temveč tu in tam kot človek, ki je prejel od njega marsikateri boleč udarec, na osnovi Rousseau-jeve ideje gradil romantično predstavo o vaškem idiličnem, nedolžnem in preprostem življenju, kakor se ga je še megleno spominjal iz otroških let. Zato se mu je spremenila nekdanja tovarišica pastir-

skega življenja, sosedova rejenka, v luči poveljane predstave rane mladosti v pesniško muzo, vodnico v kraljestvo lepote in resnice.

Iz tega spoznanja oziroma dognanja rase Stritarjeva poezija, poganja pa tudi njegov estetski in kritični nazor, filozofsko in življenjsko prepričanje. Ker si je domišljjal, da je nasprotje med vaškim življenjem in velikomestnim vrvenjem spoznal sam iz lastne moči, je poslal tudi svojo pesem v službo človeškega hrepenenja po preprostem, prvotnem in svobodnem življenju, oziroma ker je kot razumsko močan človek vedel, da je vsak povratek v prvotnost nemogoč, da ostane človeku samo golo in neizpolnjivo hrepenenje po idealnem življenju, je Rousseaujevo misel še razširil, prav za prav združil s Schopenhauerjevim življenjskim in miselnim pesimizmom ter dospel do prepričanja, da je pesnikova najvišja naloga, da kot izbran organ vesoljnega človeškega gorja, ki izvira pač edinole iz boja med človeškim hrepenenjem po miru in njegovim neugnanim nagonom za razvojem, s pesmijo pričuje za prvi element človeškega bistva, da izraža boleost, ki izvira iz večne nezdržljivosti ideala in stvarnosti.

To poetično prepričanje je izražal Stritar tudi v novelah in povestih. Že v Mladiki je dal na svetlo novelo *Svetinova Metka*. Ta spominja s slogom, kompozicijo in pripovedovalno tehniko na Rousseau-ja, toda njena vsebina, njeno poetično jedro je pristen odraz Stritarjevega življenjskega in poetičnega svetožalja. Najsilneje pa je v leposlovni prozi to upodobil v *Zorinu*.

Jurčič se je trudil, ko se je 1868. l. ločil od Stritarja, da bi Janežičev Glasnik obnovil na lastno pest. Toda obnemogel je že po prvi številki, nekoliko zaradi tega, ker se niso priglasili naročniki, nekoliko pa zato, ker ga je časnikarsko delo popolnoma prevzelo, tako da ni mogel lista pisati sam, česar bi najbrže bil zmožen. Tako so 1869. l. Slo-

venci bili brez leposlovnega glasila, kajti Janežičev Besednik ni bil leposlovni časopis, temveč se je trudil, da bi postal kot glasilo Mohorjeve družbe družinski list. Stritarjevi poetični učenci, ki so mu ostali zvesti po Jurčičevem in Levstikovem odpadu, so ga neprestano nagovarjali, naj osnuje slovenski leposlovni list. Slednjič se je Stritar odločil. Kmalu bi bil spet obupal že po razglasitvi svojega programa, kajti Starslovinci so ga v zvezi z Levstikovim naznanilom, da bo izdajal satiričen list, nemilo sprejeli. Novice in Zgodnja Danica sta grmela zoper še neporojena lista, neki ljubljanski duhovnik je baje celo na prižnici blagroval slovenske analfabete, ker ne bodo mogli pasti v greh, da bi brali ta dva lista. Stritar je okleval in šele visokošolcu Podgorniku, poznejšemu uredniku Slovanskega Lista, se je posrečilo, da ga je pregovoril, da je ostal mož-beseda. Zvon je spet združil mladoslovensko trojico v življenju in v delu. Stritar je namreč list pošiljal tudi »nesrečnim« naročnikom Jurčičevega Glasnika, s čimer si je pridobil Jurčičevo hvaležnost in sodelovanje; v začetku marca 1870. l. pa je pregnan iz domovine dospel na Dunaj tudi Levstik, ki ga je Stritar določil za Zvonovega urednika. V Zvonu so izhajala dela naše trojice, slovstveni poiskusi članov Stritarjevega dunajskega slovstvenega krožka, oglašali pa so se tudi pisatelji in pesniki prve mladoslovenske generacije. Levji del Zvonove vsebine pa sta napisala Stritar in Levstik. Stritar je prispeval vodilni roman *Z o r i n*, literarne pogovore in pesmi.

Zorina je risal Stritar po življenju in sicer po lastnem in tujem. Zunanji okvir, v katerega je vdela roman, je bila nesrečna usoda njegovega prijatelja, brata po duhu, dunajskega nadzdravnika Neumanna. Obliko in duhovno vzdušje, v katerem se razvija dejanje, mu je dal Goethe z romanom *Die Leiden des jungen Werthers*. Oživil in napolnil pa je te sekundarne pripomočke Stri-

tar z mladostnimi spomini, estetskimi in filozofskimi nazori na realnih tleh svojih popotovanj po Evropi. Tako se mu je posrečilo, da je podal v Zorinu svoj duhovni razvoj, označil tudi zunanji potek svojega življenja, pokazal razsežnost svoje umetnostne izobrazbe ter globino in višino svojih življenjskih nazorov. Vendar pa Zorin ni vzbudil tiste pozornosti v našem slovstvu, kakršno bi zaslužil ne glede na svoje velike napake, ki so zlasti v tem, da pisatelj ne zna dušeslovno opredeliti oseb, da jim ne ume vdihniti lastne, temperamentu in življenjski usodi ustrezajoče duše. Ustvarjen je namreč bil o nepravem času, ko je zaradi ekonomske in politične stiske začel zmagovati v našem narodu realizem, ki sta ga oznanjala Levstik in njegov učenec Jurčič. Zato Zorin ni postal slovenski slovstveni in življenjski junak, temveč je za slovenskega bravca ostal tam, kjer je bil spočet: v nekem meglenem duhovnem in socialnem ozračju, kjer so sicer zabrisane narodnostne meje, vendar se še ni zjasnilo, če bi se sploh moglo, neko svetovljansko, človečansko življenje. Stritar se menda tudi ni bog ve kako gnal, da bi ustvaril jasno, zaokroženo in živo podobo odlomka iz človeškega življenja; poglobitna reč mu je bila, da v obliki pripovedi izpove svojo umetniško izpoved.

Mislil je namreč, da bo tako lažje premagal nazadnjaške in utilitaristične slovstvene kritike v staroslovenskem taboru. Toda motil se je. Zlasti ker ni bil dovolj odkritosrčen, da bi priznal, da se s svojimi estetskimi in življenjskimi nazori nahaja na drugem bregu, da med njim in staroslovenskimi literarnimi abderiti ne more biti sporazuma, da pa je njihovo stališče v celoti narodovega in človeškega življenja prav tako potrebno in nujno kakor njegovo, čeprav morata obe estetski in življenjski mnenji ostati na vekomaj v pravičnem boju. Zato je ravnal kot otrok, če je zares zaradi kritike, ki jo je prinesla o Zorinu Zgodnja Danica, začel misliti, da bi Zvon

ustavil. Hujši je bil napad, ki so ga Staroslovenci v zvezi z bojem, katerega so bojevali zaradi Pavliha zoper Levstika, naperili tudi zoper Stritarja, Levstikovega zaveznika in prijatelja, zlasti ker je tu sodeloval del mladoslovenske politične struje. Po Levstikovi nesreči pri Pavlihi se je namreč Stritar pokazal pravega moža, od 17. številke naprej mu je prepustil ves list v zagovor oziroma v protinapad. Obenem je opustil za trenotek pesniške načrte ter se pridružil prijatelju in bojeval njegov boj do konca. Stritarjeva občutljiva duša se je razvnela v pravični jezi, ko je videla, kako teptajo največjega narodnega glasnika. In ta jeza je zganila v njegovi pesniški duševnosti — ostro in brezobzirno satiro, ki je v poslednjih številkah Zvona izzvenela v klasičnih P a s j i h p o g o v o r i h in v najduhovitejši satiri na slovenski narodni značaj — v T r i g l a v a n u s P o s a v j a.

Staroslovenci pa so najeli dunajskega visokošolca Davorina Boleta, ki je prav v teh dneh tovariševal s Stritarjem in Levstikom. Bole je bil po duši neiskrena narava, imel je za sabo že pisano življenje, toda v javnem življenju se dosedaj še ni pokazal. Ali ga je nekdo najel, ali pa je res, kakor se je zagovarjal, da mu slovensko in krščansko prepričanje ni dalo, da bi dalje poslušal, kakšne izdajalske naklepe sta kovala Stritar in Levstik, ne moremo danes ugotoviti. Podoba je, da je Bole imel zveze z Bleiweisom ter se mu je najbrže sam ponudil, da ga reši nevarnih dunajskih nasprotnikov. In šel je ter hinavsko in bedasto potvoril kavarniške razgovore, ki jih je imel z Levstikom in Stritarjem. Prvemu sicer ni mogel ničesar drugega očitati kakor svobodomiselni nazor in prijateljstvo z Dežmanom, Stritarja pa je precej zaslužen dregnil v puhlo politično in življenjsko prepričanje, kjer se je družilo rousseaujevskemu idealizmu grobo materialistično učenje nemških darwinistov na osnovi klasicističnega navdu-

šenja za čisto umetnost in sentimentalnega gledanja na idilično preprostost slovenskega ljudstva.

Zato je Stritar morda čutil neko moralno krivdo, ne sicer toliko zaradi svojih nazorov, ki so mu bili pač najdražji in edini, koliko zaradi idejne strahopetnosti, da ni izpovedal, da se morejo Slovenci ločiti v kulturnem delu. In to čuvstvo tragične krivde je bilo vzrok, da je Stritar ustavil konec 1870. l. Zvon.

Najpomembnejši del v Zvonu so bili urednikovi Literarni pogovori, nadaljevanje kritičnih pisem iz Glasnika. Tu je ocenil Jenkovo in Levstikovo pesem ter nadaljeval vzgojo mlajšega pesniškega in pisateljskega rodu, ki sta se prav v Zvonu krepko oglašala: Gregorčič, Levec in Kersnik kot pesniki, Jurčič, Celestin in Šuklje kot prozaiki.

Stritarjev srd zaradi krivice, ki so jo delali nasprotniki Levstiku, pa ni popustil, zlasti ker so Bleiweisovci vedno poudarjali, kako so mu »sapo zaprli« ter o vsaki priložnosti obnavljati prepir. Zato se je Stritarjeva slovstvena jeza stopnjevala do odkrite izpovedi liberalnega svetovnega nazora, ki jo je podal v *Dunajskih sonetih* (1872. l.), nekoliko pa tudi v *Prešernovih pismih iz Elizija* (1872. l.). Tu se je pokazal prvič pravega pesnika, čeprav samo v ozki strugi satirične pesmi. Zdaj se mu je zlila oblika in vsebina v celoto, tako da so te pesmi kljub časovni odmaknjenosti še danes žive.

V prihodnjih letih je Stritar spremenil zunanji način življenja. Oženil se je in postal državni uradnik. Ker pa je tudi dosedaj bilo njegovo slovstveno delo večkrat sad zunanjih in neosebnih činiteljev, tako mu je tudi ta zunanji preokret preusmeril slovstveno delo. Ni se sicer menjal celotni življenjski in duhovni kompleks, iz katerega je bil črpal gradivo za ustvarjanje in razlaganje, temveč opustil je le radikalne in borbene izpade, okrepil pa je zlasti pedagoške

prvine, kakor tudi slavjanofilske in mesijanistične misli, ki jih je pričel širiti vedno bolj v smislu nekega akademskega in slovstvenega panslavizma. Zato pa je postal njegov pogled na resnično slovensko življenje še motnejši.

Po Zvonu se je namreč zganila, da bi osnovala leposlovno glasilo, štajerska obrobna skupina, ki je mislila, da je upravičenejša, da nadaljuje Janežičevo delo, kakor pa dunajska slovenska kolonija, ki so v nji prevladovali udje osrednje skupine. Nekdanji ilirec Davorin Trstenjak, ki se je zdramil zaradi mladoslovenskega političnega gibanja, je mislil, da je napočil čas, da se lahko postavi tudi na literarnem področju. Osnoval je 1872. l. v Mariboru leposlovni list *Z o r a*, ki ga je kmalu prepustil Janku Pajku. Oba Zorina urednika sta polnila časopis s prispevki slučajnih sotrudnikov, nista pa bila zmožna, da bi pritegnila nekdanje zvonovce, ali pa da bi osnovala krožek svojih pesnikov in pisateljev, ki bi jih vodila kakor sta Janežič ali Stritar svoje.

Zato se je Stritar odločil 1875. l., da bo obnovil *Z v o n*, kar je vzbudilo velikansko navdušenje med mladino. Toda obnovljeni Zvon ni izpolnil pričakovanja in razočarana mladina se je kmalu odvrnila od njega. V domovini se je namreč nevarno širila germanizacija, liberalno-centralistične vlade so stisnile narod na političnem, gospodarskem pa tudi kulturnem področju. Zato je naraščalo med izobraženstvom obupno razpoloženje, ki je bilo nevarno kulturnemu življenju, na drugi strani pa so razboritejši duhovi združeni z Levstikom zahtevali resnične, realne in sodobne poezije.

Stritar je v smislu naznačenih sprememb v svojem estetskem in svetovnem nazoru urejeval in pisal po večini obnovljeni Zvon sam. Tu in tam so mu sicer pomagali nekdanji sodelavci: Levec, Jurčič, Gregorčič in Kersnik, oglašali so se tudi novi: Erjavc, Tavčar in drugi, vendar je obnovljenemu Zvonu

urednik še močneje vtisnil duhovni pečat kakor nekdanjemu. Stritar pa je z estetskimi in kritičnimi nazori spremenil tudi taktiko v boju s Staroslovinci. Umetnost mu ni bila več najvišja in absolutna stran človeškega kulturnega življenja, temveč tolažnica in pomočnica, ki omiljuje človeško trpljenje, vzgaja in vodi človeški rod. Po drznih izjavah v Dunajskih sonetih sicer ni mogel več preklicati svobodomiselnega političnega naziranja, ostal mu je zvest, vendar je hotel biti s svojim slovstvenim delom »dober zaveznik« prav onim, s katerimi se je še pred nekaj leti tako ostro bojeval. Zato je tudi premaknil težišče svojega lista, ki ni več samo kritično in estetsko. Urednikovi P o g o v o r i ne razpravljajo več samo o slovstvu in umetnosti, temveč tudi o domoljubju, o socialnih problemih, o slovanskem vprašanju itd. V isti smeri se gibljejo tudi Stritarjeve kritike, članki, kramljanja in spomini.

Poleg pesmi, ki so prav tako odmev Stritarjevega spremenjenega razmišljanja o človeku in življenju, je napisal za obnovljeni Zvon še troje romanov: G o s p o d M i r o d o l s k i (1876. l.), R o s a n a (1877. l.) in S o d n i k o v i (1878. l.). Prva sta nastala kot sad pisateljeve literarne izobrazbe in njegovega življenjskega nazora. V Gospodu Mirodolskem je na osnovi Goldsmithovega romana The Vicar of Wakefield (Župnik Wakefieldski) razgrnil svoj moški življenjski ideal ter ga napolnil z nazori o družbenem in družinskem življenju, o slovstvu in umetnosti. Kljub temu da je presadil Goldsmithovo dejanje v imaginarni slovenski svet, kakršnega si je zgradil na Dunaju s pomočjo meglenih spominov na resnično slovensko življenje, je mnogo sledov iz originala vidnih tudi v slovenskem posnetku. Zato ga je Gospod Mirodolski pri mladini spravil v slabo luč; kajti še tisto leto je dal na svetlo tržaški profesor Janez Jesenko prevod izvirnika. Ker je bil Jesenko prijatelj s Stritarjevimi idejnimi in slovstvenimi nasprot-

niki v Ljubljani, mislim, da so mu prav ti vdihnili misel, naj posloveni Goldsmithov roman ter razkrinka Stritarja, ki je neprestano poudarjal, da je našemu slovstvu treba izvornih del. Nakana se je posrečila. Mladina se je odvrnila od Stritarja in število Zvonovih naročnikov je hudo padlo. Če pa motrimo Gospoda Mirodolskega z današnjih kritičnih vidikov, moramo reči, da ta preokret slovenske mladine ni bil sedaj nič bolj in nič manj upravičen, kakor bi mogel biti takrat, ko je izšel Zorin. S snovno odvisnostjo od angleškega izvornika ni zagrešil Stritar literarne tatvine, ker je tujo snov napolnil s svojim duhom in življenjem.

Tudi R o s a n a se je Stritarju porodila iz tujega dela. Skrivnosten lik Mignon iz Goethejevega romana Wilhelm Meisters Lehrjahre mu je pomagal, da je obledela, vendar še nad vse draga duhovna podoba sosedove rejenke zadobila novo slovstveno življenje, kakor mu je že v Zorinu pomagala ustvariti osebnost glavne junakinje.

Zadnji Stritarjev roman S o d n i k o v i je najbolj samostojen. Z njim se je Stritar zoper svojo naravo skušal približati realizmu. Zato je pobral snov iz neposrednega, živega življenja. Upodobil je propast velike kmetiške hiše v rojstnem kraju, ki jo ugonobi to, da začno nekateri njeni člani živeti po mestnih šegah in navadah. Ti slednjič razrušijo življenjsko srečo vse družine. Tu je izrazil Stritar spet rousseaujevsko misel o pogubnosti mestne civilizacije za človeško življenje. Naslikal pa je kljub nedoslednemu mešanju idealističnih in realističnih barv precej živo in resnično podobo, kako se je zrušila marsikatera trdna slovenska hiša v 80. letih prejšnjega stoletja zaradi gospodarskega in kulturnega liberalizma, ki je takrat dosegel našo vas.

Stritarjeva pesem v obnovljenem Zvonu kaže to posebnost, da namesto enkratne, individualne, zaključene lirske pesmi uvaja pesnik zdaj ciklično pesem:

sonetni venec (S l o v o), vence reflektivnih pesmi v obliki elegičnega distiha (D u n a j s k e e l e g i j e) ali pa tudi epsko-lirske cikle iz sodobnega življenja (R a j a). Tudi neciklične Stritarjeve pesmi te dobe razodevajo v obliki nenavadno dolžino in skrbno izdelano verzifikacijo. V idejnem in vsebinskem smislu pa družijo te pesmi premoč refleksije nad čustvom v lirskih poezijah ter razmišljanja nad dogodkom v epskih pesmih. V zadnjih letnikih Zvona pa se že javlja otroška in mladinska pesem, ki napoveduje zadnjo podobo Stritarjevega ustvarjanja.

Ker se je namreč Stritar proti koncu 1880. l. prepričal, da ne more zlomiti strnjene slovstvene opozicije, ki so jo tvorili Levec, Levstik, Kersnik in Jurčič v Ljubljani, je sklenil, da bo Zvon spet ustavil. In komaj so ljubljanski realisti to zvedeli, so dali v deželo oznanilo, da bodo prihodnje leto osnovali slovensko literarno glasilo v Ljubljani. Stritarja je ta naglica nekoliko spekla, prepričan je bil, da še njegova slovstvena ura ni odbila. Poleg tega pa se je menda nekoliko temno zavedal krivice, ki jo je bil storil nekdanj Janežiču. Zato se je užaljen umaknil v zatišje, v prvem letniku Ljubljanskega Zvona ni sodeloval. Šele ko so politične spletke razdvojile četverico ustanoviteljev L j u b l j a n s k e g a Z v o n a, ga je Levec na Kersnikovo priporočilo povabil k sodelovanju. Stritar je prispeval za Ljubljanski Zvon nekaj pesmi in pa kopo P o g o v o r o v, ki je v njih kakor nekdanj kramljal o slovstvu in življenju. Zlasti si je hotel z njimi izpisati iz srca neko nagonsko sovraštvo do realizma, oziroma do naturalizma, ki je takrat usmerjal evropsko slovstvo in silil v nemških posnetkih in prevodih tudi k nam. Tudi z Mahničem se je bodel.

Zdaj je začel urejevati svoje pesmi in spise, popravljaj jih v jezikovnem nekoliko tudi v oblikovnem pogledu in pripravljaj za natisk. Levec je predlagal 1886. l., da bi jih za njegovo petdesetletnico

izdala Slovenska Matica, toda v nji so takrat še vedrili in oblačili Staroslovenci. Zato so jih zavrnili. Sprejel jih je založnik Bamberg, ki jih je dal na svetlo v sedmih zvezkih (1887. l.—1899. l.). Stritar je tudi po 1888. l., ko je izšel 6. zvezek *Zbranih spisov*, ustvarjal naprej: *Nova pota* (1894. l.), *Dunajska pisma*, (1895.—96. l.), novelo v verzih *Olgja* (1893. l.), dramo *Logarjevi* (1895. l.) in kopo epigramov, spominov in drugo, kar je priobčil po večini v Zvonu in v ponatisku v 7. zvezku *Zbranih spisov*.

Ker je s starostjo in z rodbinskim življenjem v Stritarju vedno bolj in bolj zmagovala pedagoška stran in ker se je po nastopu moderne (1896. l.) uveril, da nikdar več ne bo mogel biti slovenski slovstveni vodnik, je z veseljem sprejel ponudbo Mohorjeve družbe, naj napiše knjigo »šolskih pesmi«. Po vzgledu nemških Hey-evih in Speckterjevih mladinskih pesmi je spisal kopo pesmi za knjigo *Pod lipom* (1899. l.). Čeprav je nemški vzgled sam priznal, je vendar v teh mladinskih pesmih prav za prav prikrojil svojo moško pesem za otroke, kakor je tudi v povesti *Gospod z griča* priredil roman o Mirodolskem. Na isti način in v istem duhu je spisal za Družbo še štiri mladinske zbirke. Z njimi je zelo povzdignil naše mladinsko slovstvo, ki je takrat še vedno živelo iz posnemanja in presnavljanja Schmidovih povesti.

Tudi poslej je Stritar pesnil, čeprav z deli ni silil med svet, boleli so ga razni očitki. Najhuje nesmiselno govorjenje o plagijatorstvu, ki ga je zavrnil sam 1897. l. Tedaj je tudi podal najboljšo oznako svojega pisateljevanja: »Vse moje pesmi so moje, vse doživljeno, vse nekaka očitna izpoved v olajšanju srca. »Zorin« sem jaz sam, ali sem bil jaz v prvi dobi svojega razvoja, tako kakor »Gospod Mirodolski« ni nihče drugi, nego jaz v poznejši dobi. Moja »estetika« ni ne Aristotelova, ne Lessingova, ne Vischerjeva ali

ne vem še čigava, moja je vsa sad mojega opazovanja in razmišljanja, mojega življenja sad. Vsi moji spisi so tako rekoč posamezni kosi mojega bitja.«

Josip Jurčič

V našem slovstvu ni dveh sodobnikov in slovstvenih prijateljev, ki bi si bila po osnovnem temperamentu svojega duševnega bistva in po celotnem pogledu na življenje in umetnost bolj vsaksebi, kakor sta si bila Stritar in — Jurčič. Jurčičevo slovstveno mesto bi bilo prav za prav v najbližji Levstikovi bližini, če ga ne bi usoda zagnala za nekaj časa v Stritarjevo slovstveno šolo, kjer so se zmaličile njegove prirodne realistične duhovne osnove ter od Levstika prevzeti pogled na razvoj našega slovstva, česar Jurčič ni mogel nikoli več docela popraviti. Življenjska beda, ki mu je bila tovarišica do prezgodnje smrti, ga je od Stritarja pognala v časnikarstvo, kamor ga je tudi klicalo bojevito in radikalno politično prepričanje. Časnikarski poklic, ki se ga Jurčič poslej ni mogel več otresti, je vsekal novo rano njegovemu ustvarjanju, ker mu ni dajal, da bi mu izredni epski osnutki dozoreli, da bi mogel mirno in premišljeno oblikovati življenje, ki se mu je kot rojenemu pripovedniku neprestano razgrinjalo v pisanih zgodbah. Zato Jurčičeva pripovedna umetnost ni dozorela do tiste objektivne lepote, kakršno bi sicer lahko dosegla, če bi mu usoda in temperament dala potrebnega življenjskega miru. A kljub temu počiva še danes vsa slovenska pripovedna umetnost na temeljih, ki jih je z Levstikovo pomočjo postavil genijalni Muljavec.

Rodil se je 1844. l. kot sin bornega kmeta, čigar rod izhaja najbrže s Hrvaškega. Oče se je priženil na majhno kmetijo »na Zavoju«, ob cesti s Krke v Stično. Očetova branjarija in žganjarija sta mu najbrže poleg

bistre glave omogočili, da ga je oče poslal v ljubljanske šole. Tu so ga sprejeli, potem ko je odlično končal prvo šolo, brezplačno v Alojzijevišče, kjer je ostal, dokler ni dovršil sedme šole. Ko pa se je zavedel, da nima poklica za duhovnika in da si more s peresom zaslužiti toliko, da mu zadostuje za skromno življenje, je zapustil Alojzijevišče. Po maturi je jeseni 1865. l. šel na Dunaj studirat klasično filologijo, kjer se je preživljal s tem, kar mu je pošiljal Janežič, ki ga je tako rekoč vzel popolnoma v svojo službo in mu plačeval po 12—15 gld. od tiskane pole. Nekoliko ga je podpiral Stritar, ki je vplival nanj tudi, kakor smo slišali, v duhovnem in estetskem oziru. Ker je 1868. l. Jurčičevo gmotno stanje postalo nevdržno, najhuje se mu je godilo takrat, ko je pisal roman Cvet in sad, in ker se je tudi s Stritarjem takrat duhovno razšel, se je napotil v Maribor, kjer je pomagal uredniku Tomšiču pri Slovenskem Narodu. Poskusil je, da bi obnovil Slovenski Glasnik v Mariboru. Sprava s Stritarjem 1870. l. in želja, da bi dovršil studije, sta ga gnali spet na Dunaj. Toda časnikarstvo in pisateljstvo ga nista izpustili iz rok, zato ni mogel resno studirati. Politična miselnost ga je vodila v družbo južnoslovanskih dijakov, ki so studirali na Dunaju in Petar Tomić, ki je poznal njegovo časnikarsko spretnost in politično usmerjenost, mu je svetoval, naj gre za časnikarja v Sisek, kjer so bili ustanovili takrat hrvaški narodnjaki, da bi se izognili zagrebški madjaronski cenzuri, časnika Zatočnik in Südslavische Zeitung zoper Rauchovo politiko. Sisek so si izvolili zato, ker je bil pod avstrijsko upravo. Jurčič je sprva pomagal pri urejevanju, kasneje pa je bil samostojni urednik nemškega časnika, ki pa si ni pridobil med Slovani prijateljev, ker ga je moral Jurčič v času, ko je divjala vojna med Francozi in Nemci, urejevati po želji ustanovnikov v germanskem in protifrancoškem duhu.

Ko se je najboljši slovenski časnikar Anton Tomšič majnika 1871. l. ustrelil, so poklicali Jurčiča v Maribor. Tu je urejeval list do oktobra 1872. l., ko se je z njim preselil v Ljubljano. Tu je urejeval Narod skoro do smrti; med boleznijo sta ga nadomestovala Grasselli in Tavčar. Smrt ga je ugrabila po dveletnem bolehanju 1881. l. V Ljubljani je bil Jurčič središče političnega in slovstvenega življenja in poleg Levstika največja osebnost slovenskega javnega življenja.

Jurčičeva stvariteljska domišljija se je vzdramila pod vtisom pravljic in pripovedek, ki mu jih je pravil sedemdesetletni ded o turških vojskah, čarovnicah, strahovih in dr. V tretji šoli ga je vzpodbudila graja profesorja slovenščine Hrvata Belovića ki jo je izrekel, ko je prinesel prve slovenske šolske naloge popravljene v šolo: »Sram vas bodi, rojeni Slovenci ste, pa svoj materni jezik tako slabo znate.« In Jurčič je začel prebirati slovenske knjige. V Novicah in v Glasniku pa je naletel na Levstikove spise: Napake slovenskega pisanja. Popotovanje iz Litije do Čateža in na Martina Krpana.

To je bil evangelij, ki je padel v rodovitno dušo mladega Jurčiča, v kateri je živela od deda sporočena prastara duša dolenjskega kmeta svoje tiho življenje. Ko je spoznal, da je tako glasovita glava, kakor je bil med ljubljansko dijaško mladino Levstik zaradi Pesmi in preganjanja, ki jih je trpel zaradi njih, mnenja, da je edino pravilno, da se slovensko pripovedno slovstvo osnuje iz onih motivov, ki žive v ljudskem sporočilu, da se mora slovenski pripovednik učiti od ljudstva snovi in jezika, se je podal na delo. Ljudskih pripovednih motivov je bil namreč poln, le njihove cene za ustvaritev slovenskega slovstva se ni zavedel, dokler ni bral Levstikovih spisov.

Zdaj pa so se odprle zatvornice njegove duše in tamkaj nakopičeno duhovno in telesno vsebino slovenskega kmetiškega življenja je preustvarila

Jurčičeva gibčna in neutrudno snujoča stvariteljska domišljija v venec poljudnih povesti ter pognala celo v brstje in cvetje prvega slovenskega romana. Če ne bi motili blagodejnega spoja med Jurčičevo duhovno dediščino ter oživljajočim Levstikovim slovstvenim vplivom drugotni vplivi, ki so izvirali, kakor smo videli, večinoma iz Jurčičevega življenja in poklica ter Stritarjevega vpliva, bi mogel ustvariti še več, česar še do danes pogrēša naše slovstvo, — realistični sodobni in zgodovinski roman.

Ko je Jurčič prebral Levstikove spise, je pričel zbirati in znašati gradivo iz ljudstva, da bi ga uporabil, ko mu bo dozorelo za originalna dela. Njegovi zapisniki iz gimnazijskih let so polni narodnih izrazov, rekel, pregovorov, opisov ljudskih originalov, pripovedi, pravljic in celo narodnih pesmi. Te beležnice pričajo, da Jurčič ni bil lirska duša, ki bi se v svojem poetičnem snovanju zapredala v čustvene in miselne tvorbe lastne domišljije, temveč izrazita realistična natura, ki je umela ustvarjati šele na osnovi natanko in podrobno prestudiranega resničnega življenja. Zato so Jurčičevi mladostni verzi, ki so povrh vsi pripovedne vsebine, razven tragičnega *K a m n a n a g r o b*, ki si ga je zavalil 1868. l. na grob mladosti, brezbarvni in brezritmični.

V slovstveno življenje se je podal Jurčič najprej s tem, kar je po Levstikovem navodilu nabral med ljudstvom. Kot četrtošolec je v Glasniku (1860. l.) dal na svetlo *P r i p o v e d k e o b e l i k a č i*, nekaj podobnega gradiva pa je priobčil še v X. in XII. letniku tistega časopisa, nekaj pa šele v Stritarjevem Zvonu. Največ pa ga je zapustil nenatisnjenege v beležnicah. Toda s samim razglaševanjem narodovega blaga ni bil zadovoljen, mikalo ga je, da bi sam ustvarjal. Tako je kot šestošolec na trdni osnovi dedovega pripovedovanja prestopil k lastnemu ustvarjanju s *S p o m i n i n a d e d a*. (Novice 1863. l.), ki jim je dal podnaslov »pravljice in povesti iz slovenskega

naroda«. Tu se mu je posrečilo, da je narodnim pripovedkam dal že originalen, realistično očrtan okvir.

Levstikovi sicer pomembni in za njegovo umetnost odločilni spisi so mu vendar poleg Krpana mogli biti v pomoč le pri iskanju in določevanju vsebinskega jedra nameravanih povesti. Puščali pa so ga na cedilu, kadar je razmišljal o tem, kako bi narodno blago oblikoval v umetno povest. Takrat mu je priskočil na pomoč alojzijeviški prefekt, nekdanji Čbeličar, Jurij Grabner. Rad se je pogovarjal z Jurčičem o literarnih stvareh ter mu je skušal razjasniti pojme in predstave o epskem oblikovanju, vendar je bil prestar, da bi mu mogel dati to, česar je bil Jurčič potreben. Tedaj je naletel po naključju na nemške prevode angleškega romanopisca Walterja Scotta. Bajе jih je prebiral noč in dan in sklenil, da bo Slovencem pisal prav taka dela, kakor jih je Scott Angležem.

Zdaj sta se mu razvezali domišljija in pero in 1863. l. je ustvaril prve originalne povesti. Najglasovitejša med njimi je **Jurij Kozjak**, slovenski janičar, ki jo je dal na svetlo v Večernicah Mohorjeve družbe 1864. l. Dosegel je zanjo celo družbino častno nagrado (100 gld.) v tekmi s povestjo Hudo brezno, za katero je prejel Erjavec 50 gld.

Idejo za Jurija Kozjaka so Jurčiču dale Levstikove besede, da imamo »za novelo dovolj gradiva, dovolj pravljič zlasti iz turških bojev«. Dejanje samo pa se mu je porodilo iz stvariteljske domišljije, ki so jo podprle muljavske pravljičice, dedovo pripovedovanje o turških bojih, prebiranje Valvasorjeve zgodovine in Scottovih romanov. Vendar so ti sekundarni vplivi stopili v ozadje, kakor hitro se je zavedel, da mora po Levstikovem nauku pisati iz naroda za narod. Kakor da bi oživela v njem prakmečka bajalna nadarjenost, kakor da bi sedel v krogu sovaščanov na preji, ali pa v očetovi žganjarni v družbi kmečkih pivcev, tako domače, neprisiljeno in jasno mu je potekla be-

sesta, se mu je zavozlalo in razvozlalo dejanje, so stopili pred njegovo duhovno oko živi ljudje, ki jih je narisal skladno z narodno in individualno psihologijo. Zgodba o sovražnih bratih, ki je domač in prastar motiv vseh slovanskih pravljic, se mu je zavozlala in razvozlala nekoliko preveč literarno, toda gibanje turških in kmetiških množic je Jurčič dojel plastično. Umel mu je celo ustvariti realno pokrajino, saj je postavil vse dejanje v najbližjo okolico rojstne hiše.

Tisti čas je spisal še dvoje povestic: *P r a z n a v e r a* in *U b o š t v o i n b o g a s t v o*, ki sta tudi izšli v Mohorjevih knjigah, prva 1864. l., druga pa prihodnje leto. Po slogu in vsebini sta nekako na sredi med *Spomini na deda* in *Jurijem Kozjakom*.

Moč Levstikove kritične in estetske zapovedi je delovala v njegovi duši močnejše kakor vsi slovstveni vplivi. Še tisto leto, ko je bil izšel njegov prvenec v Scottovem slogu, je krenil pod Levstikovim vplivom spet globoko v realno kmečko življenje ter spisal *Jesensko noč med slovenskimi polharji*. Ni verjetno, da bi se v tej žanrski sliki, ki jo je ustvaril Jurčič celo dvakrat, obakrat nezavisno eno od druge, zrcalil kakšen Valvasorjev vpliv. Jurčič je pač v Valvasorju, ki ga je prebiral docela iz drugih nagibov, opazil njegovo kramljanje o polhih ter sliko, kako hudič polhe pase. Pravijo, da Jurčič spisa ni dovršil, ker so sošolci preveč zabavljali čezenj. Če je to res, priča, kako globoko se je zarezala tehnika povesti Krištofa Schmida v slovensko predstavo o epiki in kako mukoma se je porajal realizem v našem slovstvu; kajti prav ta Jurčičev odlomek je še danes najbolj svež opis kmečke duše v našem slovstvu.

Tudi spoj Scottove pisateljske tehnike na osnovi slovenskih epskih motivov je deloval v Jurčiču z nezmanjšano silo. Še tisto leto je dal v *Glasniku* na svetlo poleg *Sosedovega sinu* svojo najboljšo povest *Domén* — nekako studijo za prvi roman *Deseti brat*. V snovi je spet krenil za Levstiko-

vim nasvetom, naj si slovenski pisatelj izbira »pripovedke o vojaških beguncih«. Vendar je ljudsko snov podredil motivu, ki se večkrat ponavlja v njegovih povestih, — maščevanje ponižanih in razžaljenih ljudi zoper one, ki jih zatirajo. Spet je lokaliziral povest v domačiji, uporabil ljudsko pripovedovanje ter nalikal v karakteristiki in situacijah najkrepkejšo narodno sliko. Celo v tem se čuti pristnost in popolna Jurčičeva odvisnost od narodnega gradiva, da mu je kljub simpatijam, ki jih čuti za nesrečnega junaka, vendar nekoliko krivičen, kar daje povesti čar praeloveške objektivnosti, čeprav tudi videz neenotnosti.

Ta ljudska objektivnost je pomogla Jurčiču, da je zdaj priredil in popravil preprostemu avtorju Andreju Pajku kongenijalno spomine na francoske vojske, ki jih je dala na svetlo Mohorjeva družba kot *Spomine starega Slovenca* (1865. l.). Poleg tega je neposredno po Domnu spisal povest *Tihotapec*, ki jo je prav tako snovno prevzel iz ljudskega izročila, estetsko pa upodobil po Scottovem vzgledu. Tihotapec se odlikuje še po bistroumnejšem risanju značajev kakor Domen. Ljudsko opazovanje in označevanje oseb, dejanja in nehanja je tu doseglo vrh v našem umetnem slovstvu. Pa tudi slog, kompozicija in jezik so mojstrski. Skoraj vsaka beseda, ki jo spregovore osebe v Tihotapcu, je živa ljudska beseda, ali pa je genijalno doživljen in psihološko pravilen posnetek.

Pred slovesom iz gimnazije je Jurčič, ki je imel takrat že sloves najboljšega slovenskega pripovedniha, s tovariši dal na svetlo almanah *Slovenska vila*. Tu je priobčil nekaj balad, zgodovinsko povest *Jurij Kobila* in ljubezensko zgodbo *Dva prijatelja*. Pravijo, da je zaradi poslednje pogrjal Jurčiča Bleiweis, ko mu je ta kot očetu slovenskega naroda prinesel svoj almanah, javno pa ga je zgrabil v Zgodnji Danici Jeran, češ da živo opisuje

»tisto ljubezen, ki pelje v Ljubljano, Savo, Donavo, pa še kam drugam«.

V Juriju Kobili je spisal Jurčič drugo zgodovinsko povest. Spet se je dal voditi rajši ljudskemu izročilu kakor pa zgodovinskim virom. Povest mu je potekla, kakor priznava na koncu, iz dedovih besed: »Glej, tam je umiral Jurij Kobila v jaslih.« S povestjo je hotel oživiti predikantovo življenje tako, da bi ustrezalo ljudskemu spominu nanj, kakor se je ohranil v besedah Jurčičevega deda. **V D v e h p r i j a t e l j i h** pa je poskusil okvirno povest, ki morda res izvira iz tujega slovstvenega vzorca. Mnenje, ki ga podpira tudi to, da v njej Jurčič prvič oblikuje meščansko življenje.

Uspehi, ki jih je dosegel Jurčič s prvimi spisi, so vzbudili v njem željo, da bi se popolnoma posvetil pripovedništvu. Odločilno je bilo tudi to, da ga je 1865. l. Levec seznanil z Levstikom, ki mu je razložil marsikatero napako v delu ter poslej ohranil živo zanimanje za njegove načrte. Levstikovo pismo Miklošiču 1865. l. nam sporoča Levstikovo mnenje o mladem Jurčiču: »Čuditi se je, kako ta mladenič lepo in bogato slovenski piše, kako zna risati značaje, zapletati in razreševati svoje povesti, in kako bogato fantazijo ima.«

V dunajskih letih je pisal Jurčič kritične sestavke, kjer je skušal zavrnil Jeranovce in podati svoje kritično mnenje o slovenskem slovstvu. Pridno pa je tudi pisal povesti, ki so v nagli zaporednosti izhajale v Slovenskem Glasniku 1866. l.: **K l o š t e r s k i ž o l n i r**, **H č i m e s t n e g a s o d n i k a**, **G o l i d a**. Zdaj mu je tudi vedno bolj in bolj zorel že 1864. l. zasnovani roman **D e s e t i b r a t**. Z njim je hotel napisati prvi veliki slovenski pripovedni tekst. Osebni in slovstveni vplivi so ga navdajali pri pisanju. Na najglobljem dnu se svetlika odraz idealne ljubezni do Johanne Ottove, ki jo je bil 1864. l. spoznal na počitnicah, poučeval in vzljubil. Pokra-

jinsko okolje romana je spet Jurčičeva najožja domovina. Tudi ljudje so domačini, glavni junak nosi celo idealizirane črte Jurčičevega značaja, prav tako junakinja poteze — Johanne Ottove. Zlasti pa so kmečki ljudje vsi posneti po Jurčičevih znancih in originalnih rojstne vasi. V življenjski element Desetega brata pa so se vtihotapili razni slovstveni vplivi: Levstikov Deseti brat ga je mogel inspirirati samo s svojim imenom. Močnejši slovstveni vpliv na Desetega brata pripisujejo že od Jurčičevih časov Scottovemu Starinoslovcu (*The Antiquary*). Jurčič je ta roman dobro poznal, saj je bil priljubljen med slovenskimi dijaki, ki so kmalu ugotovili v Desetem bratu »remeniscencije iz njega«. Pozneje so pa nekateri kritiki trdili, da je Scottov vpliv še silnejši, da je dejanje v obeh romanih prav za prav isto. Nedvomno je Scottov roman vplival na Jurčičevo koncepcijo, vendar ne z dejanjem, ki predstavlja združitev Jurčičevih spominov na one čase, ko je bil na Kravjaku in nosil v srcu ljubezen do grajske hčere z njegovo slovstveno snovjo o maščevanju zatajenega sina, ki jo je bil leposlovno obdelal že v Domnu, na tehničnem in kompozicijskem ozadju Scottovega Starinoslovca. Scott mu je s svojim delom pomagal le toliko, da mu je pokazal, kako bi mogel snov, ki jo je dosedaj izražal v obliki kratkih, dramatično razgibanih povesti, podati v pravi epski širini. Vzporednost dveh dejanj, ki se na usodnih križiščih dotikata in prepletata, ni posneta iz Scotta, podana je bila že z Jurčičevo snovjo. Posneta je, kakor smo že rekli, edino tehnika, s katero je obe snovi združil. Pa tudi ta vpliv ni bil potreben, kajti roman razodeva, da ga pisatelj ni pisal sproti, temveč načrt mu je bil jasen že v prvih poglavjih. Romantično zgodbo o Martinkovem maščevanju je priključil zato, da bi razrešil ljubezensko zgodbo, za kar mu življenje ni dalo nobenega pomočka.

Jurčič je roman o Desetem bratu dvakrat zasnoval. Prvič je hotel podati preprosto zgodbo, ki

bi se snovala v gradu in na vasi ter tragično končala. V »črtežu« prvega osnutka prevladujejo romantične prvine, v končnem romanu pa se zgodba vse burneje zapleta in srečneje razreši. Poleg naivnega ljubezenskega romana zdaj mogočno razraste mračna zgodba o demonskem sleparju Piškavu in njegovih žrtvah, ki skoraj docela zasenči ljubezensko fabulo. Zato je Levstikova globoka in ostra kritika, ki jo je izrekel v pismu Jurčiču o romanu, le nekoliko pravična. Levstik se skoro z vsemi svojimi pomisleki ustavlja na ljubezenski zgodbi, ki ji je res dal Jurčič prevelik poudarek zlasti z optimističnim koncem, vendar glavno dejanje in glavni junak ni ne ljubezen, ne Kvas, temveč nesrečni in maščevalni Piškavov sin — Martinek Spak. Levstikova kritika je zasedla z elementarno silo v Jurčiča, ki je takrat preživljal na Dunaju hude čase nekoliko zaradi bede, ki ga je trla kakor nikoli prej, nekoliko zaradi Stritarjevega slovstvenega in življenjskega vpliva, ki si ga je hotel prav tedaj izpisati iz srca. Ustvarjal je namreč svoj drugi roman *Cvet in sada*. Iz duhovne in življenjske krize se je zatekel v časnikarstvo. Več nekončanih osnutkov poleg *Cveta in sada*, ki ga je dovršil šele 1877. l., priča, kako globoka je bila ta kriza.

Posledice Jurčičevega pobega v časnikarstvo so usodne za njegovo ustvarjanje. Kljub temu da ga nadarjenost, veselje do pisanja, bogata fantazija in pridnost niso zapustile, nosi vendar njegovo poznejše delo, če izvzamemo *Sosedovega sinu Tugomera*, *Doktorja Zobra*, povest *Med dvema stoloma*, roman *Lepa Vida*, prvi del zgodovinskega romana *Slovenski svetec in učitelj* in tragedije *Veronika Dese-niška* globoko znamenje njegovega poklica. Časnikarsko delo, ki se mu je posvetil z žarom slovenskega in slovanskega političnega prepričanja, ga je namreč popolnoma prevzelo, zlasti ker je dostikrat

moral pisati skoraj ves list sam, da je imel samo popoldne od 3. do 5. ure čas za ustvarjanje. Zato se pojavlja vedno večja fragmentarnost v njegovih delih, ki dobivajo vedno bolj listkarski značaj. Toda če premotrimo samo našeta dela, moramo priznati, da Jurčičeva stvariteljska sila ni popustila, da se je njegovo obzorje celo silno razširilo. Le utegnil ni, da bi svojim velikim osnutkom mogel vdihniti ono neposredno in vroče življenje, v katerem poljejo njegove prve povesti.

V vsebinskem oziru je najznačilnejše za Jurčičeve poznejše spise to, da se vedno bolj izgublja življenjska radost, vedno krepkeje sili na dan neka pesimistična miselnost, ki je bila pač posledica Jurčičeve osebne tragike in temne slutnje, da se mu bo življenje kmalu ustavilo. Kakor bi se hotel tej slutnji upreti s strastnim delom, tako nenehoma je snoval iz svoje bujne domišljije podobo za podobo, razpletal in zapletal usodo za usodo in kopicil načrt za načrtom.

Jurčič je zgradil z Levstikovo pomočjo kongenitalno Prešernovi liriki, dasi brez njegove oblikovne in miselne popolnosti, stavbo slovenskega pripovednega slovstva. Iz globin resničnega ljudskega življenja je ustvaril prve umetnostne like v naši leposlovni prozi. Ni se sicer še mogel priboriti do tega, o čemer je kritično razpravljal Levstik, saj se je tudi Levstikovo epsko oblikovanje razbilo v odlomke, da bi namreč ustvaril dosledno realistično in psihološko resnično povest in roman. Romantični vzorci še ga begajo v njegovem bistrem realističnem pogledu, pa tudi življenje mu je bilo preveč naglo tekoče in pre zgodaj dovršeno, da bi mogel čakati, da bi mu osnutki dozoreli. Strašna revščina na področju slovenske novelistike je burno zahtevala, da ji je Jurčič, ki je bil takrat skoraj edini slovenski pripovednik, preko noči žrtvoval svoj načrt, ker ni mogel in ni smel čakati in misliti, da bi mu dozorel. Jurčičeve povesti

pa niso samo prvi zaklad našega pripovedništva, temveč dragocena, čeprav enostranska slika našega kmečkega življenja v začetku druge polovice devetnajstega stoletja. Če gledamo nanje z vidika našega narodnega razvoja, vidimo, da je opravljal z njimi Jurčič tudi znamenito nacionalno in socialno delo, krepil narodni organizem v dobi najhujše germanizacije. Pa tudi v estetskem pogledu je ustvaril nekaj neminljivih umetnin, ki bodo ohranile ceno, dokler se bo naš narod in človeštvo zanimalo za kmečko duhovno in telesno življenje.

Simon Gregorčič

Z Gregorčičevo pesmijo se je oglasila v našem slovstvu goriška obmejna skupina, ki je bila do takrat nema, razven v pridigah Janeza Svetokriškega, v nekaterih pobožnih ter posvetnih tekstih in v Staničevi pesmi. Simonova pesem izvira iz najglobljih ter najčistejših prvin slovenstva, ki živi v krajih, kjer se slovenski živelj dotika romanskega prebivalstva. Kakor glede na živi govor, ker je ohranil mnogo starih dialektičnih oblik, katerih ne poznajo druga slovenska narečja, tako je tudi po vsebini svoje pesmi Gregorčič izraz popolne slovenske duše, ker ga navdaja isto hrepenenje po duhovnem in narodnostnem preporodu kakor vse druge naše pesnike v 19. stoletju. Še krepkeje in izraziteje se zrcali, ker je Gregorčič natančneje videl, kakor udje osrednje slovenske skupine, naraščajoče in grozeče valovanje misli o političnem zedinjenju Italije, v njegovi pesmi brezmejna in absolutna ljubezen do rodnega ljudstva in njegovega jezika, misel na popolno zlitje z ostalimi slovenskimi rodovi in vseslovenska misel na rešitev v kulturni in politični zvezi z južno-slovanskimi in sploh slovanskimi narodi.

Vendar se tudi bližina italijanske kulture in literature zrcali v njej, čeprav ne tako vidno kakor v Prešernovi pesmi. Prešeren je posnel iz italijanskega klasičnega in romantičnega slovstva formalne oblike za svoje pesmi, ki pa jih je umel tako skladno preustvariti s slovensko vsebino, da je romanski oblikovni značaj svojih poezij zabrisal s slovenskim čuvstvom in mislijo. V Gregorčičevi liriki pa so tipične oblike romanskih slovstev skoraj neznane, skoraj ne pozna sonetov, tercina in drugih stalnih pesniških oblik. Pesniško čuvstvo in poetična misel si sama ustvarjata preprosto obliko, ki spominja celo na brezobličnost slovenskih poljudnih pesnikov v prvi polovici 19. stoletja, ki so zlagali pesmi v obliki cerkvene propovedi. Toda to propovedniško obliko je Gregorčič napolnil s pomočjo svoje muzikalčnosti z akustičnimi lepotami rodnega narečja, pa tudi z izraznimi sredstvi italijanske baročne in romantične poezije, da je za površnega bravca popolnoma skrila njeno resnično praobliko. Tudi Stritarjevi formalistični estetski nauki so mu prišli prav. Ni sicer res, kakor je učila starejša slovenska slovstvena zgodovina, da bi bil Gregorčič popoln Stritarjev učenec; kajti že najzgodnejše Gregorčičeve pesmi v Glasniku 1864. l. nosijo v kali ves njegov oblikovni in vsebinski poetični svet. Poleg omenjenega oblikovnega vzora pa hrani njegova pesem še enega, ki je pesniško močnejši in ki se mu večkrat javlja v zvezi s prvim. Ta vzor je slovenska narodna pesem, ki jo je Gregorčič dobro poznal in posnema kakor vsi naši liriki. V obliki in duhu narodne pesmi so se mu posrečile najlepše lirske pesmi. Narodna pesem pa je tudi rešila njegovo razmišljujočo in domoljubno poezijo nevarnosti, da bi zaradi zgrešenega formalističnega načela postala banalna in prozaična.

Seveda je bilo Gregorčičevo duhovno življenje dovolj mogočno, da je mogel tu in tam zapustiti prevzeta formalna vzora in ustvariti svobodne pesni-

ške oblike. Prve v našem slovstvu, ki jih res še veže togi in enolični ritem, vendar pa že teže za sprostitvijo čuvstva in misli. Da Gregorčič ni ustvaril več pesmi v svobodni obliki, tega je kriva Stritarjeva formalistična šola in amuzičnost njegovih pesniških učencev, ki so mislili, da je edino stroga in mrtva ritmična doslednost, zavrta povrh s popolno rimo, pravilna pesniška oblika. Gregorčič bi mogel še pred moderno, oprt na popolno muzikalnost in poznavanje narodne pesmi zrušiti ta jalovi princip ter dvigniti našo in svojo pesem. Toda bil je kljub navidezni trdovratnosti in doslednosti, ki ji je bil pokazal v nekih življenjskih trenutkih, plaha in konservativna duša, ki si ne bi upala nekaj takšnega, čeprav bi bila o tem estetsko prepričana.

Simon Gregorčič se je rodil tisto leto kakor Jurčič (1844. l.) na Vrsnem, ki leži na levem bregu Soče pod Krnskimi pogorjem. Ta zdrava, solnčna gorska pokrajina, v kateri živi močan, slovenski gorjanski rod, je poleg Krasa ona zemlja, ki je dala Goriški in Primorski najodličnejše pesnike, vzgojitelje in politike. Zlasti poetična sila posoških gorjancev mora biti silna, saj so dali našemu slovstvu vrsto najodličnejših pesnikov in pisateljev, ki jih družijo v življenju in v slovstvenem delu po Pregljevi besedi, ki je sam sin teh krajev in ljudi: »močno, neutešljivo domotožje«. Hrepenenje po domu, to je po vsem onem, kar je človek izgubil, čeprav morebiti tega, po čemer najsilneje hrepeni, ni niti doma imel, je osnovna lastnost lirskih duš, ki se jim v podobi domotožja prikazuje bistvo njihove življenjske upravičenosti — klic sočloveku, naj dvigne oko od zemlje in njenih skrbi in bojov v tišino vesoljnih človeških sanj.

Gregorčičeva življenjska pot je preprosta in značilna za vse naše izobražence, ki jih je rodil kmet. V ljudski šoli, kamor je stopil pozno, je presenetil z razumsko in miselno zrelostjo učitelje, ki se čutijo

spričo takih otrok, kakor bi bili modrijani v Jeruzalemskem templju, ki poslušajo modrost 12letnega Kristusa. Tudi Gregorčičevi vzgojitelji so pritisnili na očeta Jerneja, uglednega kmeta, naj pošlje dečka v šole. In ko se je oglasil še njegov daljni sorodnik Anton Gregorčič, libušenski vikar, je bila Simonova usoda odločena. Poslali so ga v Gorico in mu obljubili sprejem v dijaško semenišče. Tako so mu začrtali smer izobraževanja in življenja. Toda umska in čustvena usmerjenost je Gregorčiča poganjala v drugačno smer, kakor so ga bili odločili starši in vzgojitelji. Pravijo, da se je na gimnaziji »neizrečeno marljivo učil ne le za svoj prihodnji poklic, nego zlasti da bi si prisvojil vsestransko izobraženje«. Morda je že takrat mislil na to, s čimer se je pozneje večkrat igral, čeprav nikdar ni imel moči, da bi pretvoril sanje v resničnost. Želel je namreč, da bi si izbral profesorski poklic. Zlasti klasični jeziki in njihovo slovstvo so ga veselili, pa tudi slovenščina in slovanski jeziki so mu bili dragi.

Po maturi se je uklonil želji staršev in dobrotnikov. Premagal je sanje o življenju, ne sicer z junaštvom, temveč z odpovedjo, ki pa je ni mogel nikoli docela uravnovesiti s svojim hrepenenjem. Ta razdor prešinja vse njegovo osebno življenje, cepi pa tudi njegovo pesniško delo. Tu izvira osnovna melodija njegove pesmi, hrepenenje po rodnem planinskem svetu — pekoča želja, da bi tega koraka ne bil storil, da bi se mogel povrniti v izgubljeni čas, ki leži onstran usodne odločitve. Ker pa je bil popoln mož, je tudi poklic, ki si ga je bil naložil zaradi drugih, opravljal s potrebno požrtvovalnostjo in ljubeznijo, čeprav se je moral neprestano bojevati v sebi in okoli sebe. Najhuje je trpel kot pesnik, saj je svoje zatajeno življenje živel prav za prav edino v poeziji. In zdaj ga je prav resno pojmovanje poklica sililo, da je tudi v pesniškem življenju moral brzdati misli in čustva, tako da se ni mogel nikjer in nikdar vse-

stransko izživeti, temveč je bil v življenju in v pesmi žrtev nesrečne odločitve.

Vendar mu je ta razcepljenost življenja in poezije vdihnila prečudno otožnost, ki preveva njegovo pesem, da je sorodna in razumljiva sleherni, tudi najbolj preprosti človeški duši. Prav zato je Gregorčičeva pesem lepa izobražencu in preprostemu človeku. V to življenjsko in miselno rano njegove poezije je vtaknil kritični prst njegov najostrejši sodnik Anton Mahnič. Ta je bil sicer popolnoma slep za njene resnične estetske in miselne lepote, jasno pa je slutil, da je v njih neko notranje protislovje, ki izvira iz Gregorčičeve življenjske nesreče, ki se zrcali najmočneje v pesmi. Zato je Mahničeva kritika Gregorčičevih pesmi prav tako krivična in slepa, kakor vse njegovo kritikovanje slovenske moderne poezije od Prešerna, kajti njegovo filozofsko doktrinarnstvo in skrajni verski fanatizem sta mu sicer natanko pokazala vse razločke med pravo pesmijo in katekizmom, slep in gluh pa je moral biti prav zaradi omenjenih lastnosti, kadarkoli je skušal besedno umetnino tehtati tudi z estetskega vidika. Zato je tudi pri Gregorčiču njegova kritika krivična, vendar dragocena, ker je prva izrazila, čeprav brutalno in neusmiljeno, njeno notranjo neskladnost. Tudi Levstik jo je čutil. Sredi najglasnejšega odobranja mu je očital, da ne ume nikdar pesmi pravilno končati, kar meri seveda tudi na njeno provedeniško zasnovano in retorično obliko.

V živahnem slovstvenem okolju goriške gimnazije so se rodile prve Gregorčičeve pesmi. Kdaj in pod kakšnim zunanjim ali notranjim vplivom se mu je razvezal jezik duše, ne moremo danes ugotoviti. Verjetno je, da je že v zgodnjih gimnazijskih letih pisal verze, kajti pesmi iz bogoslovnih let razodevajo že precejšnjo vsebinsko in oblikovno zrelost. Vendar je mogoče, da je šele tragika življenjske odločitve razgibala njegovo notranjost tako, da je zazvenela

v prvih pesmih. To je verjetno zlasti zato, ker Gregorčičeva pesem kljub zorenju, ki so ga prinesla leta, ne kaže posebnega vsebinskega in oblikovnega razvoja. Gregorčičeva bogoslovna pesem zazveni najprej v rahli ljubezenski čuvstvenosti (*Sirena*), potem pa se razžari v ognjevito, čeprav nekoliko naivno domoljubno pesem (*Iskrice domorodne*), *Na sveti večer*, *Moje gosli* in druge. Nato se stopnjuje v bolesten izraz boja med življenjsko radostjo in izbranim poklicem (*V celici*). Ta boj pa blaži še nezlomljena volja, krepak čut dolžnosti in resnična bogovdanost (*Cvetice na gomili*, *Daritev*, *V gaju* i. t. d.).

Vsebina Gregorčičevih mladostnih pesmi je pesniška upodobitev njegovega resničnega življenja. V kali obsega že vso njegovo pesem. Njihova oblika pa je preprosta, posneta po narodni pesmi in še ne pozna propovedniške razvlečenosti kasnejših let.

Po novi maši so poslali Gregorčiča duše past v Kobarid, v najbližjo okolico rojstnega kraja. Kakor da bi domovina sprostila njegovo notranjo in zunanjo povezanost, kakor da bi se res vrnil v življenje, ki ga je živel, predno so ga poslali v šole, tako se je življenjsko, miselno in čuvstveno razvezala Gregorčičeva duša v Kobaridu. Tu je našel vse, kar si je želel: ljubeznivega in velikodušnega duhovskega predstojnika dekana Andreja Jekšeta, iskrenega in zvestega prijatelja Ignacija Gruntarja in ljubečo žensko dušo, Dragojilo Milekovo. In ljudstvo ga je pozdravilo kot domačega sinu, ki je umel s posebno nežnostjo lajšati njegovo telesno in duševno gorje. Z Gruntarjem sta prosvetljevala ljudstvo z društvu, prirejala ljudske igre, Gregorčič je osnoval in vodil pevski zbor. Z Milekovo pa ga je vezala ljubezen, ki je pognala iz dveh pesniških src ter je bila za Gregorčiča vir novega pesniškega ustvarjanja, ki mu je navdihnil nekaj najlepših ljubezenskih pesmi, kjer je sicer erotični pradoživljaj skrbno zakrit, vendar jim daje

prav zaradi svoje neizpolnjenosti in neizpolnjenosti posebno lepoto.

Zaradi novega in razmeroma srečnega življenja, ki ga je živel dobrih pet let v Kobaridu, se je Gregorčiču mogočno razrasla pesem, zlasti ker je našla v Stritarjevem Zvonu 1870. l. mesto, kjer se je skrita pod psevdonimi mogla svobodno glasiti. Zdaj se je pričelo tudi Stritarjevo slovstveno vodništvo, ki pa ni bilo tako odločilno, kakor je trdila slovstvena zgodovina. Gregorčič je bil kljub zunanji mehki osebi in pesmi v dnu srca trda in neizprosna osebnost, zlasti kar se tiče slovstvenega dela ter ni bil razpoložen za nobeno tudi najmečjo kritiko. Nekoliko pa tudi zato ne, ker je umel pesniti samo o tem, kar mu je gibalo, vznemirjalo, veselilo in žalostilo srce. Saj so njegove pesmi najodkritosrčnejša, čeprav nekoliko zagrnjena izpoved, o njegovem erotičnem, narodnostnem, socialnem in v veliki meri tudi verskem življenju.

Najmogočnejša doživljaja pesnikove duše v kobariški dobi sta ljubezen do naroda in Dragojile. Izvoljenko opeva le redko z izrazitimi ljubezenskimi pesmimi. Komaj nekoliko pesmi je, ki so nastale v tej dobi, takšnih, da bi jih mogli imenovati erotične. Rajši skriva svoje čuvstvo v dno miselnih in domoljubnih pesmi. Celu verskim spevom daje čuvstvo ljubezni svoj pečat in neko posebno pesimistično obeležje in srčno barvitost. Ljubezen obnavlja in pogloblja v pesniku tudi občutek izkoreninjenosti, ki ga sicer rodna okolica nekoliko omiljuje, vendar udarja v pesmi zdaj pa zdaj na dan.

Gregorčičeva domoljubna pesem pa izraža njegovo brezmejno ljubezen do slovenskega naroda in vsega slovanstva, ki izvira nekoliko iz pesnikovega ponosnega srca, nekoliko pa iz takratnega slovenskega prebujajočega se narodnega ponosa, ki mu je prav on poleg Jenka znal dati najbolj pesniško podobo. Ta pesniška motiva pa še obzarja Gregorčičeva

ljubezen do Boga, ki mu je služil kot zvest, čeprav nesrečen služabnik. In iz dna Gregorčičeva razmerja do svojega najvišjega gospoda je potekla v bistvu vsa njegova poezija: erotična in domoljubna, socialna in pobožna, kakor nam priča njegova osrednja pesem: **Človeka nikar!**

Nekateri so trdili, da je ta pesnitev, ki se mu je porodila, kakor sam priznava v Kobaridu na pokopališču, odmev neke pesnitve nemške pesnice Paolijeve. Bodisi snovna odvisnost obeh pesnitev, ki ju pa nisem mogel primerjati, večja ali manjša, vendar ne more spremeniti ničesar na osrednjem pomenu, ki ga je pesem Človeka nikar imela za razvoj Gregorčičeve pesniške miselnosti in ga ima tudi za naše razumevanje in podoživljanje njegove poezije.

Ta pesem, ki jo je zložil pesnik v čudovitem jeziku, v svobodni obliki dramatsko razgibane meditacije, ki se dviguje tu in tam v nedosežno plastiko besede in ritma, kakor bi rasla iz živega in resničnega pogovora, ali vsaj iz osebne Gregorčičeve pričujočnosti pred Bogom, se ne umiri niti na koncu, temveč se prav tu vzpne v tisti presunljivi imperativ, ki ga nosi kot ime. V bistvu je izpoved popolne vdanosti v Boga, vendar je tudi izraz tako silnega in nevzdržnega trpljenja, da je Mahničeva kritika vsaj z rigorističnega vidika razumljiva, čeprav je sama na sebi Gregorčičeva pesem tudi pred najstrožjo krščansko moralo neoporečna.

Toda vprašanje njene pravovernosti nas ne zanima. Nam zadostuje le, da vemo, da je absolutni izraz doživetih misli in čuvstev, ki so bila dosedaj v Gregorčičevi pesmi večinoma zastrta, ki tudi tu niso planila v vsej svoji strahoti na dan, vendar so se razkrila globlje kakor kdajkoli preje ali pozneje. Tu se je namreč Gregorčič približal večni bližini Prešernovega Krsta, tu je meja genijalnosti, ki ji je bil Gregorčič po duhovnem bogastvu in stvariteljski moči določen, odkoder pa sta ga pahnila življenje

in čas. Druga polovica 19. stoletja v evropskem življenju je bila usmerjena popolnoma v materijalnost in areligioznost. Tudi Gregorčič, njen sin in dedič Prešernovega pesniškega izročila, ni mogel drugam, čeprav je hotel. Zato se je njegova verska miselnost tako rada skrivala v pesmi, ki pridigajo usmiljenje in bratoljubje, torej prav tista etična načela, ki jih je propovedovalo tudi 19. stoletje.

Iz Kobarida so ga premestili v Rifenberg na Vipavsko. S premestitvijo so ga hoteli menda kaznovati in odtegniti družbi in ljubezni, ki sta ga vezali na Kobarid. Zato je zdaj zapadel še večji otožnosti, ki se je stopnjevala celo do zunanjega pesniškega molka. Nedvomno pa je v mislih ustvarjal naprej. Iz bolestne ločitve mu je potekla marsikatera pesem, ki poje tudi o hrepenenju, ki ga je mučilo po Dragojili. Šele v obnovljenem Stritarjevem Zvonu so prihajale spet na svetlo njegove pesmi, ki kažejo, da se njegov pesniški dar še ni poplitvil. Oživilo ga je zlasti hrepenenje. In v luči hrepenenja po domu se je spet spremenil svet okoli njega in spremenila se je tudi njegova pesem. Zdaj je izpovedal življenjsko trpljenje na glas. (Prim. pesmi: *L a s t o v k a m*, *Ujetega ptiča tožba*, *Pastir*, *Nazaj v planinski raj*, *Oj z bogom ti planinski svet!*, *Ohrani Bog te v cveti!* in druge.) Pa tudi njegova domoljubna in razmišljujoča pesem dobila v rifenberški dobi polnejše čuvstvo in plastičnejši izraz. Kljub naivnosti zaključnih verzov pesmi *S o č i* ali pa lagodni in razvlečeni kompoziciji pesmi *O l j k i*, sta vendar prav ti pesmi dokaz, kako se je okrepila pesnikova beseda in zjasnilo njegovo pesniško oko.

Vzdramila pa se je sedaj spet osnovna struna njegove poezije, ki mu je navdihnila prve pesmi, — globoka življenjska otožnost, izvirajoča iz globin pesnikovega duhovnega in telesnega bistva. V življenjskem boju je celo postajala vedno bolj gospodu-

joča. Njeno bolečo intenzivnost so stopnjevale še zunanje neprilike, zvezane s poklicem in bolehnostjo. Povrnil se je k mladostni misli, da bi studiral klasično jezikoslovje. Zdaj se je celo vpisal na vseučilišče, toda volja in moč sta si preveč nasprotovali, da bi se resno lotil studija. Prijatelji, ki si jih je pridobil s pesmijo, z gorečim domoljubjem in čistim značajem, so mu iskali različnih služb. Odločiti pa se ni mogel za nobeno, poklic ga je držal trdno v pesteh. Olajšal si ga je le z začasnim pokojem, ki ga je prebil v Rifenbergu, Gorici in Logatcu.

Naraščajoča bolehnost mu je vdihnila misel na smrt. Da ne bi brez sledu zginil iz življenja, kajti vse njegove pesmi so prišle na svetlo brez njegovega imena, je začel pripravljati prvo pesniško zbirko.

Prve njegove pesmi so prišle na svetlo v Janežičevem Glasniku 1864. l., kjer so natisnili pesmi: *Gorska cvetlica*, *Sirena*, in venec trinajstih domoljubnih pesmi *Iskrice domorodne*. Ti prvenci napovedujejo nastop nove, samostojne osebnosti v našem slovstvu tako s primerno dovršenostjo oblike, še bolj pa z novim močnim osebnim doživetjem. Oblikovna učitelja sta mu bila narodna pesem in Jenko. Iz tujih slovstev opazimo Heinejev oblikovni pa tudi vsebinski vpliv, *Sirena* je svobodna prepesnitev Heinejeve pesmi *Lorelei*. V *Iskricah domorodnih* (tisto leto so izhajali v Glasniku tudi prozaični sestavki, ki so imeli isto ime) pa vidimo močan vsebinski kakor tudi oblikovni vpliv Jenkovih *Obrazov*.

Prihodnje leto je Gregorčič objavljajl pesmi pa tudi prozaične sestavke večinoma v rokopisnem listu goriških bogoslovcev *Sloga*. Tam je izšla pesem *Cvetlice na gomili*, ki jo je 1873. l. dal na svetlo s pojasnjujočo opomnjo v celovškem *Besedniku*. V *Glasniku* sta tisto leto (1865. l.) izšli le pesmi: *Pomlad* in *Rože*. Zlasti prva, ki je Gregorčič pozneje ni dal nikoli ponatisniti, je zanimiva,

ker je v vsebinskem in oblikovnem pogledu podobna pesniška simfonija na smrtni in domoljubni motiv kakor pesem Oljki. Pesniška osnova ji je misel na žrtev — za domovino. 1866. l. ni zagledala nobena Gregorčičeva pesem belega dne. Šele 1867. l. najdemo v Glasniku četvero njegovih lirskih pesmi, ki napovedujejo miselno in čuvstveno dozorevanje. Vsebinska jim je domoljubna vendar polna osebne erotike. Ljubezen do domovine je pesniku le beg iz romantičnega življenja, kar nam pričajo stih iz pesmi *Z a g o v o r* (Prva redakcija pesmi *E n o d e v o l e b o m l j u b i l*):

»Ljubi vsaka božja stvar,
vse v tej slasti pluje,
meni le ljubezni žar
hudo ljudstvo zabranjuje.«

z značilnim gregorčijanskim koncem, da bo zvest »vedno svojej ljubki — Slavi«. Pesem *V g a j i* pa izpoveduje že svetobolje v verzih:

»Tebi v krilo, senčni les!
teče srce tuge polno;
pihljaj rahli dih dreves
mir mi v dušo bolno.«

V prihodnjem letniku Glasnika je le ena Gregorčičeva pesem *N a r a v a i n č l o v e k*, ki je polna Jenkovih misli o brezčutnosti narave za človeško gorje.

Pogosteje pa se je Gregorčič oglašal s pesmimi 1870. l. in sicer v Stritarjevem Zvonu, pa tudi v celovškem Besedniku. V Zvonu je izšla devetorica njegovih najlepših lirskih pesmi, ki opevajo žalost zaradi neusojene ljubezni, ali pa otožnost zaradi splošnega človeškega gorja. Ko je Gregorčič Stritarju poslal prvo pesem *K j e s e m b i l*, se ga je ta v Listnici uredništva razveselil z vzklikom: »To je vendar enkrat prava poezija.« V Besedniku pa je tisto leto izšlo troje Gregorčičevih pesmi. Od njih

je najznačilnejša Opomin k veselju (prim. Levstikovo pesem, ki nosi isto ime) s sklepom:

»Dokler ti še cvete mladost,
uživaj radost in sladkost!«

Tudi v prihodnjih letnikih Besednika so izhajale Gregorčičeve pesmi. 1873. l. na primer Pogled v nedolžno oko, ki ga je posvetil Dragojili. (Zanimivo je, da je pesem z istim naslovom priobčil v Glasniku 1864. l. Gregor Krek.)

Tudi v Trstenjakovi Zori je dajal Gregorčič pesmi med ljudi. Vendar od 1873. l. pa do 1876. l. nisem zasledil nobene njegove tiskane pesmi. Šele tisto leto se je oglasil v obnovljenem Zvonu. Plodovit pa je bil 1877. l., ko je poleg drugih priobčil v Zvonu: Človeka nikar, Lastovkam, Izgubljeni cvet, Moč ljubezni, V celi ci. Pa tudi prihodnje leto se ni zmanjšala njegova tvorna sila. V Zvonu beremo pesmi: Svetá odkletev, Romarica, O nevihti, Ujete ga tiča tožba, Svetišče, Življenje ni praznik in druge. V teh letih je spesnil tiste pesmi, ki najkrepkeje določujejo njegov pesniški obraz. To so tudi one pesmi, ki so jih kritiki 1882. l., ob izidu prvega zvezka Poezij najostreje grajali.

Gregorčič je čutil, da je dosegel vrh ustvarjanja. Zato je spodbujen od bolezní zbral najznačilnejše in najlepše pesmi, spesnil še nekaj novih, med njimi spev o Oljki, kjer se prvič javlja smrtna slutnja, ki mu je pozneje navdihnila Predsmrtnice in Posmrtnice.

Rokopis prvega zvezka Poezij je Gregorčič dal v presojo prijatelju Erjavcu, ki je pesmi nekoliko jezikovno popravil, pripisal pa je v rokopis tudi opazke, ki izražajo najvišjo hvalo o njih. Založil pa jih je Gregorčičev prijatelj iz kobariških let Gruntar. Ko so o Veliki noči 1882. l. izšle, so kmalu razprodali 1800 izvodov.

Poleg hvale in veselja, ki mu ga je pripravil

prisrčen sprejem Poezije in ugodna Levčeva kritika, ki jih je imenovala »zlato knjigo«, je doživel Gregorčič prve hude napade. V 64. številki Slovenca 1882. l. ga je duhovnik Anton Kržič v imenu »premnogih slovenskih duhovnikov« kritiziral z moralističnega stališča. Zaletaval se je zlasti v pesmi *Pastir, Človeka nikar, Izgubljeni cvet, Izgubljeni raj, O nevihti, V celici in Dekletova molitev*. Slutil je, da se v njih krije neka življenjska tragika, ki jim daje miselnost in čuvstvenost, kateri ne ustrezata povsem katekizemskim normam. Toda namesto da bi kot razumen kritik sprostil njihovo nesvobodnost, je z nerodno slepoto stikal za logičnimi in verskimi napakami, kakor da bi bile znanstvene razprave, a ne besedne umetnine. Kržičevo kritično zaletelost je zavrnil Aškerc. Toda zdaj se je oglasil v Kresu posvetni ocenjevalec Janko Pajk, ki je še bolj sirovo in nevedno kakor Kržič iskal v njih logičnih nedoslednosti, kar mu je plačal z neusmiljeno zavrnitvijo Levec. Ti nespametni in neumestni napadi so poglobili Gregorčičevo bolešno razdraženost. Spretno se je sicer branil v pesniškem vencu *V o b r a m b o*, kjer je spesnil komentarje onim pesmim, ki sta jih Kržič in Pajk najhuje napadala. Zagovarjal se je pošteno, čeprav nedosledno. Z geslom »poezija je polumrak« je hotel pol resno pol šaljivo dokazati, da so strašila, ki sta jih videla Kržič in Pajk v njegovih pesmih samo prividi, da so mu pesmi potekle iz najglobljega krščanskega in človeškega sočutja, da je hrepenenje po otroških letih in domačem svetu izraz življenjske izkušnje, da se je v pesmi *Človeka nikar* ravnal po božji besedi, ki pravi, da je bilo Bogu žal, da je ustvaril človeka. Nekatere pesmi (*Izgubljeni cvet, Lastovkam, V celici in Dekletova molitev*) pa je zagovarjal precej nespretno, skušal jim je posili dati moralizujočo vsebino ter je tako sam rušil njihovo estetsko vrednost.

Prav to, da ni umel in smel Gregorčič svojih pesmi braniti s tako ostrim orožjem, kakor ga je vihtel Prešeren zoper janzeniste, zlasti pa da mu ni prišla lastna duhovna in življenjska razcepljenost do jasne zavesti ter ni imel poguma, da bi svobodno in odkrito izpovedal svoje estetsko in življenjsko prepričanje, je po moji sodbi bolj razkrajevalno vplivalo na njegovo ustvarjanje kakor pa vsi nepravilni kritiki. Zato je po 1882. l. njegova lirika zgubila svoje najelementarnejše prvine. Preplašeni pesnik je potegnil tako rekoč svoje duhovne in življenjske tipalke vase, njegov življenjski stik s človekom in svetom se je zmanjšal, kar je povzročilo, da se mu pesmi niso mogle več porajati. Izmed vseh prejšnjih motivov goji zdaj najrajši domoljubnega. Tudi službene in gmotne skrbi so ga mučile ter mu jemale veselje do ustvarjanja. Honorar, ki ga je prejel za prvi zvezek Poezij, je dal očetu, da je poplačal dolgove. Ljubezen do rodne zemlje in kmečkega življenja živi tudi v njem krepko. Zato si je 1882. l. kupil posestvece, da bi živel kot »poet in kmet«. Ker pa ni bil dober gospodar, zlasti pa ker zemlje ni mogel sam obdelovati, je zabredel v dolgove, iz katerih se je izkopal s pesniško ustanovo in s honorarjem za novo izdajo Poezij, ki jo je dal na svetlo 1885. l. s štirimi novimi pesmimi. Že od 1882. l. ni služboval več v Rifenbergu, bil je vikar na Gradišču pri Prvačini. Tu pa je deloval brez pravih dohodkov, kajti šele 1887. l. so ga uradno postavili v tamkajšnjo službo.

Tisto leto pa se je naveličal brezplačne tlake, prosil je za pokojnino. Ker pa mu je niso dovolili, se je preselil v lastno hišico, ki si jo je bil zgradil na posestvu. Zdaj je dal na svetlo 2. zvezek Poezij. Prihodnje leto pa se je moral vrniti v duhovniško službo, ker ga niso hoteli upokojiti. Kot dušni pastir je deloval še do 1899. l. Takrat se je šele popolnoma pokmetil. A že čez tri leta ga je huda bolezen pahnila v mesto. Prodal je dom na Gradišču

in se preselil v Gorico. Tu je živel v novem slovstvenem delu do 1906. l., ko ga je slednjič pobrala stara srčna bolezen. Kakor je želel že v Iskricah domorodnih 1864. l., tako se mu je zgodilo. Pokopali so ga tam, kjer spe njegovi očetje, pri Sv. Lovrencu na Libušnjem na griču ob Soči. Svoje zemeljsko premoženje je zapustil mladini, duhovno last pa narodu, ki si ga je zapisal globlje v srce kakor katerega koli slovenskega pesnika.

Druga izdaja prvega zvezka Poezij je izzvala na Gregorčiča njegovega najostrejšega kritika Antona Mahnič, ki velja v ljudskem mnenju kot njegov slovstveni morilec. To mnenje je toliko nepravilno, kolikor je res, da je Gregorčič 1885. l. živel že v ustvarjalni potrtosti, ki so jo povzročile okoliščine njegovega temperamenta in prva kritika — Kržič in Pajk.

Mahnič je 1884. l. v Slovencu razvijal estetske nazore, ki jih je gradil v nasprotju s Stritarjevo estetiko in poetiko na temelju združitve krščanskih etičnih načel, nedoumljenih estetskih pravil antične umetnosti ter nekega naivnega realizma. Ta estetska zmes, v kateri so bile trdne in jasne le etične in moralne osnove, vse, kar je govoril Mahnič o umetnosti, je nosilo le negativen, zanikujoč značaj, je bila v bistvu protiumetnostna. (Dobrodejne so bile le Mahničeve zafrkacije Stritarjevih in Gregorčičevih epigonov, o katerih pa bi itak ne smela nobena estetska teorija izgubljati besed.) Najostreje ter najnesmiselneje je Mahnič napadal Prešernovo ljubezensko pesem in Stritarjevo svetožalje. Za Mahniča je bil Prešeren ubogi grešnik, vreden krščanskega usmiljenja, ki je sicer umel svojim pohujšljivim pesmim dati klasično obliko, sicer pa je bil najnesrečnejše bitje »v katerem je divja strast zmogla nad razumom in ga podjarmila, eden tistih, kakoršnih večkrat med grešniki nahajamo . . . ki je svojo res nenavadno pesniško nadarjenost . . . večkrat zlorabil in se valjal po

blatu poltosti in pregrešne ljubezni«. Stritarja pa so okužili nemški kantovci, ki so mu navdihnili preveliko in slepo oboževanje umetnosti, ki ga vodi preko svetobolja, ki je prav za prav duševna bolezen, v vživaljenje in smrt. Zanimivo je, da se je Mahnič trudil, da bi svoji antiestetski estetiki dal neko nacionalistično barvo. Na koncu estetskih pogovorov je prav v zadnjih stavkih pokazal tudi na Gregorčiča kot »svetožalca«, čeprav je še spredaj bral ob Soči in Oljki levite pesniškimi učenčkom. In res je kmalu nato v Dodatku k Dvanajstim večerom v Slovencu 1884. l. raztrgal pesem Človeka nikar. Trdil je, da je v njej zasledil dosledni stritarjanski pesimistični panteizem, ki vodi Gregorčiča kakor Stritarja miselno in čuvstveno k živali in smrti. Gregorčičevo pesem je zagovarjal v Slovencu goriški duhovnik Zorn. Nato je Mahnič udaril še huje. Ko se je v Slovenskem Narodu Gregorčič branil približno tako kakor v O b r a m b i zoper Kržičevo kritiko, je mahnil Mahnič še tretjič. Iz slovstvenega prepira se je izcimil politični in kulturni boj, vendar Mahnič ni našel pogumnega in razumnega nasprotnika, ki bi mogel pojasniti v estetskem kakor tudi v življenjskem pogledu vrednost Gregorčičeve, Prešernove in Stritarjeve umetnosti. Namesto da bi njegovi nasprotniki prešli od besednega premlevanja k jasnim načelom duhovne, politične in socialne diferenciacije, kakor jo je zahteval problem in čas, so bolj ali manj odkritosrčno dokazovali krščansko vsebino slovenske poezije. Mahniču se je pridružilo skoro vse slovensko duhovništvo. Le malo Gregorčičevih tovarišev je imelo jasne pojme, da je poezija nekaj, kar je po najglobljem bistvu onstran dobrega in zlega, v čemer se sicer močneje ali slabše zrcali vesoljna človeška dobrota in zloba, kar sicer lahko zmaliči neko nezrelo dušo, ki pa mora imeti kal propasti že v sebi, vendar pa je najvišje potrdilo božanske, stvariteljske iskre v človeku.

Politični boj za oziroma zoper njegovo pesem je Gregorčiča potisnil med politične pristaše mladoslovenske struje. Nagibal je zlasti k njenemu radikalnemu krilu, ki sta ga vodila Hribar in Tavčar. Ta slovanski politični radikalizem se po pesnikovih potovanjih po slovanskih deželah 1885. l. in 1888. l. krepko zrcali v njegovi domoljubni pesmi, ki zadobi zlasti v 2. zvezku Poezij (1888. l.) podobo in izraz politične lirike.

Od 1888. l. pa do 1901. l. je Gregorčič le malo ustvarjal. Šele takrat je v novem in najsilnejšem navalu smrtne slutnje in resnične, nevarne boleznj pognal iz njegovega srca nenavaden pesniški cvet *P r e d s m r t n i c* in *P o s m r t n i c*. Že v prvih Gregorčičevih pesniških osnutkih opazimo neko fizično, ne samo duhovno boleznost, ki jim daje značilen prizvok. Zdaj na pragu smrti je ta morbidnost prerasla vso pesnikovo dušo in v čudovitem vencu, kjer se poleg bolezenskih in smrtnih sanj blešči marsikatera zdrava pesniška misel, je Gregorčič opel še enkrat svoje življenje in si naslikal z boleznostno bistrovidnostjo, ki prehaja na nekih mestih že v ciničnost, »svoj pogreb in svoj pokop«. Tu je šele Gregorčič, potem ko so že davno minuli mladostni navdihi iskrenosti, ki so mu dali najlepše pesmi, našel samega sebe, čeprav že zmaličenega od prvih dob, vendar še velikega pesnika.

Na oblikovno in vsebinsko usmerjenost *P r e d s m r t n i c* in *P o s m r t n i c* je močno vplivalo Gregorčičevo poznavanje in prepesnjevanje starohebrejske pobožne poezije. Že 1887. l. se je spoprijateljil s pesnikom in novelistom Ivanom Veselom, ki je prevajal psalme. Gregorčič je Veselove prepesnitve pregledal in popravil ter poslovenil 118. psalm. Od takrat ga ni več minilo veselje za svetopisemsko poezijo, ki jo je poleg ruske (iz katere je tudi prevajal) najvišje cenil. Zlasti je ljubil epos o Jobu, ki mu je duhovno in čuvstveno ustrezal s trpkim pesi-

mizmom, ki ga olajšuje nepremična vera v božjo pomoč. To dvoje je namreč bilo vse, kar je rešil Gregorčič skozi življenjske in kritične valove iz mladih pesmi. Zato ni čudno, če se mu je v Predsmrtnice in Posmrtnice vtihotapila miselnost in oblika hebrejskega speva, ki ga je prevajal v slovenščino in dal na svetlo dve leti pred smrtjo.

Gregorčičeva pesniška zapuščina je ohranjena, dasi še neizdana. V pesniškem pogledu ne hrani nobenih presenečenj, kajti najlepše pesmi iz nje je dal na svetlo kot 4. zvezek *P o e z i j* 1908. l. Franc Ks. Meško. Toda ni izključeno, da se skriva v nji še marsikateri pesniški biser. Dragocena je tudi zato, ker hrani poleg dovršenih pesmi tudi pesniške osnutke, tako da nam nudi najboljši komentar za Gregorčičevo pesniško ustvarjanje.

Gregorčičeva pesniška duša je v najglobljem bistvu lirska. V njej je čuvstvo najmočnejše, razum in volja sta mnogo šibkejša. Zato pa tudi njegovo čuvstveno doživljanje ne dosega posebnih globin in višin. Če bi pesnik živel v svobodnejšem narodu in v drugačnem poklicu, bi morda njegova velika duhovna občutljivost rodila enotnejše lirske umetnine, čeprav bi nikdar ne mogel doseči posebnih višin in globin. V našem narodnem občestvu pa, kjer se je vsa umetnost porajala v najhujših osebnih in socijalnih bojih, so vdrle vanjo drugotne, dostikrat prav sovražne sile ter so jo v najugodnejših slučajih zaokrenile v svojo smer, večkrat pa jo tudi docela zmaličile in napolnile z nepesniškimi snovmi. To notranjo šibkost je pesnik čutil tudi sam ter jo je hotel okrepiti z življenjsko in osebno odkritosrčnostjo, ki mu je rodila najlepše pesmi.

V obliki in slogu pa pomenijo Gregorčičeve pesmi življenjski, četudi ne estetski napredek mimo Prešernove lirike. Dovršeno oblikovno arhitektoniko v Prešernu je razrušila že generacija njegovih epigonov. Namesto nje je skušal Jenko zgraditi nov

slog slovenske lirike na osnovi narodne pesmi. Nato je Stritar skušal obnoviti klasično Prešernovo obliko, kar se mu je deloma posrečilo, čeprav ni mogel napolniti te obnovljene oblike z vsebino, ki bi ji bila notranje umerjena. To je čutil Gregorčič, ki bi se rad odmaknil od toge formalnosti in se spet naslonil na ritem in slog narodne pesmi. Oprt na svojo muzikalnost in na zglede iz tujih slovstev je skušal zgraditi slovenski svobodni verz. Ta se sicer še res bog ve kako ne loči od strogo zgrajenih štirivrstičnih jambskih ali daktilskih kitic Stritarjevih epigonov, vendar pa že napoveduje novo oblikovno smer v našem slovstvu. Poglavitno akustično lepoto Gregorčičevi pesmi daje zvonkost in melodijoznost njegovega pesniškega jezika, ki ju poudarja pesnikov živi čut za zunanjo in notranjo ritmiko.

Zaradi vsebinskih in oblikovnih lepot svoje pesmi in ker je pesniško izrazil duhovno, narodnostno ter socialno tragiko svojega naroda, se je Gregorčič globlje kakor kateri koli slovenski pesnik vtisnil v ljudsko dušo, tako da je dosegel, čeprav ne z najvišjimi estetskimi vrednotami, ki so itak ovira za največjo pesniško popularnost, ono božansko srečo človeškega ustvarjevalca, da je narod od njegovega pesniškega genija upodobljeno in povečano sliko svojega resničnega življenja prepoznal in vzljubil ter si jo vtisnil v srce z njenim pevcem vred.

Epigoni druge mladoslovenske slovstvene generacije

Na osnovi Levstikove in Jurčičeve leposlovne proze, kakor tudi po Stritarjevih in Gregorčičevih pesniških vzgledih se je razvilo slovstveno delovanje, ki obsega naše slovstvo do nastopa modernih. Res da se dviguje trojica Tavčar, Kersnik in Aškerc

nad višino navadnih slovstvenih epigonov, vendar tudi ti niso ustvarili novih slovstvenih poti, temveč so samo razširili in z močjo lastnega življenjskega in pesniškega temperamenta razsvetlili in pomnožili dediščino, ki so jo prejeli od prednikov. Poleg teh resničnih talentov, ki so z originalnostjo obravnave sprejetih, ali pa spremenjenih in pomnoženih podedovanih motivov ustvarili v vsebinskem in v oblikovnem pogledu marsikatero novost, pa se gnete kopica manjših slovstvenih duhov, ki so le redkoma govorili svojo pesniško besedo.

Kakor pa se v mladoslovenski vodilni pesniški generaciji sami razodeva neko notranje vsebinsko in oblikovno nasprotje med Levstikom in Jurčičem na eni in Stritarjem ter Gregorčičem na drugi strani, ki izvira, kakor smo že omenili nekoliko iz tega, ker stojita Levstik in Jurčič s svojim slovstvenim delom sredi slovenskega ljudstva in domače zemlje, medtem ko stremi Stritarjev formalistični duh v svetovno slovstvo, odkoder hoče ne glede na čas in duhovno smer presaditi k Slovencem vzorce romantično idealistične svetovne poezije, tako kaže tudi delo njihovih slovstvenih učencev neko dvojnost. Nekateri namreč zvesto slede Levstikovi in Jurčičevi realistični smeri, drugi hodijo spet za Stritarjem in Gregorčičem. Prvi goje skoraj izključno ljudsko povest, leoni pojejo najrajši pesmi, v katerih obrabijo do neužitnosti motive svojih mojstrov. Vendar pa moramo prišteti med nje tudi tako samosvojega pripovednika, kakor je bil I v a n T a v č a r. Šele v osebnosti in delu Antona Aškercera se obe slovstveni struji spet zedinita in zaključita.

Najtipičnejši Jurčičev in Levstikov pripovedni učenec je bil J o ž e P o d m i l š a k (A n d r e j č k o v J o ž e). Bil je sin revnega kmeta iz Krašnje, ki ga je bil poslal domači župnik, slovenski pobožni pisatelj Jurij Varl v šole. Zaradi dijaških političnih demonstracij so ga potrdili 1867. l. za tri leta kot

prostaka v vojake. Po vojaški službi ni imel veselja, da bi končal gimnazijo. Bil je v trgovski in poštni službi. Toda zaradi naporov, ki jih je preстал pri vojakih, je že 1874. l. umrl, predno je dozorel kot pisatelj. Andrejčkovega Jožeta je vzgojil Janežič, ki je že od 1864. l. podpiral mladega, nadarjenega dijaka in mu kakor Jurčiču pošiljal 10 do 12 goldinarjev na mesec za prispevke, ki jih je priobčeval v Glasniku, Besedniku, v knjigah Mohorjeve družbe in v Cvetnikih. Ker je bil Janežič vedno v skrbeh za literarno gradivo, je zahteval preveč spisov od marljivega dijaka, s čimer je zakrivil njegovo čezmerno literarno plodovitost, ki je povzročila jezikovno in vsebinsko nezrelost in neoriginalnost Podmišlakovih povesti in črtic. Nedvomno pa je bil Andrejčkov Jože pripovednik po naturi, ki bi v ugodnejših življenjskih razmerah mogel ustvariti tako plastične tipe gorenjskega kmeta, kakršne je bil Jurčič odkril med dolenjskimi ljudmi.

Bolj iz vajevske romantične novelistike, ki jo je oplodila Stritarjeva kritična miselnost, čeprav so na njunem dnu tiste prvine kakor v Jurčičevi povesti, sta izšli povest in črtica Josipa Ogrinca. V šolah je bil Ogrinec, Svetčev rojak iz Podgorja pri Kamniku, Jurčičev sošolec. V dunajskih dijaških letih je tovariševal s Stritarjem, pozneje pa je služil kot profesor na Hrvaškem, kjer je mlad umrl (1879. l.), še pred Jurčičem, s katerim je bil iste starosti.

Ogrinec je napisal pod vplivom Levstikovega Dramatičnega društva dobro veseloigro V Ljubljano jo dajmo, ki je po Linhartovi Županovi Micki prva zrelejša slovenska komedija. Napisal je tudi več povesti. Najboljši sta Vojni mir ter Setev in žetev. V prvi je po Levstikovem nasvetu, dasi originalno, skušal podati slovensko zgodovinsko povest, v drugi pa je ustvaril realno sliko gorenjskega vaškega življenja.

V Obrazih iz narave je gojil Erjavčevo

slovstveno smer. V njih je Erjavčevemu pol leposlovnemu pol znanstvenemu opisu živali zoperstavil prav take opise rastlinskega življenja. V humorističnih *Obrazih iz naroda* pa je z Jurčičevim grotesknim humorjem ter Levstikovo globokoumnostjo slikal gorenjske človeške originale. Ogrinec je bil žrtev praznoverne in robate matere ter je moral umreti, predno je dozorel kot človek in umetnik.

Tudi *Fran Celestin*, ki je Jurčiču pomagal 1864. l. izdati almanah *Slovenska vila*, je pisal povesti. V njih je skušal združiti realizem in romantiko. Poskušal se je tudi v pesmih in dramih. Pozneje se je posvetil slovstveni zgodovini. Ker je bival več let kot profesor na Ruskem, je prinesel v domovino sloves o ruskih pripovednikih, ki so jih naši pisatelji pričeli kmalu prebirati in posnemati. Celestinov literarno kulturni esej *Naše obzorje* (1884. l.) je prvi poskus kritično pregledati duhovni svet, življenjsko neposrednost in socialne elemente v delih naših pesnikov.

Po Jurčičevih slovstvenih stopinjah je hodil tudi *Anton Koder*. Kakor Podmilšak tako tudi Koder ni imel prave izobrazbe in leposlovnega okusa. Slepo je prepisoval iz naroda kmečke originale v slogu in jeziku, ki sta bila po njegovem prepričanju realistična, v bistvu pa brez estetske mere in cene. Te Kodrove napake se močno razodevajo v vsebini in obliki. Kadar hoče biti naiven in nežen, tedaj je dolgozezen in neroden, kadar opisuje krepke, grčave ljudi, tedaj pada v surovost. Vzгляд za prvo smer njegovega pisanja je obširna idila *Marjetica*, ki je izšla celo v ponatisku; vrh neokusnosti in robotosti pa je dosegel s kmečko povestjo *Stari Grivar*. Prav ta je bila povod, da je Mencinger napisal satiro *Čmoka v zarin Ušperna*, v kateri je krvavo osmešil Kodrovo posiljeno originalnost. Koder je pisal tudi zgodovinske povesti, ki so pa še slabše kakor sodobne. Napake prvih je tu stopnjeval

do skrajne neokusnosti. Vzrok za njegovo precejšnjo slovstveno plodovitost je bil tudi ta, da je rabil pripovednika celovški leposlovni list *Kres*, ki so ga ustanovili 1881. l. štajerski in koroški pisatelji, da bi obnovili slovstveno življenje obrobni slovenskih pokrajin, ki je po Janežičevi smrti skoraj docela zamrlo. Ker ni imel boljšega sodelavca, je silil Kresov urednik Sket Kodra k naglemu pisanju.

V Kresu je priobčil avtobiografsko zasnovani roman *Milko Vogrin* tudi urednik Jakob Sket. Bolj pa se mu je posrečila ljudska povest po koroški narodni pripovedki *Miklova Zala*, ki jo je dal na svetlo v Večernicah Mohorjeve družbe. Sket si je zelo prizadeval, da bi ohranil Kres poleg Zvona, toda ni imel pesnikov in pripovednikov. Posrečilo pa se mu je, da je zbral lepo število znanstvenih delavcev.

Tudi osebnost in slovstveno delo *Frana Detela*, čeprav segata globoko v dvajseto stoletje, ne kažeta novih znakov. V Detelovem slovstvenem življenju se križajo prvine Jurčičeve, Mencingerjeve in Kersnikove pripovedne umetnosti. Obeležje skromne izvirnosti mu daje le izredna plodovitost in pa nek suhi humor, ki se spreminja tu in tam v rahlo in dobrodušno satiro.

Sprva je risal Detela življenje v domačem kraju po Jurčičevem vzgledu, čeprav brez ostrine Jurčičevega opazovanja in označevanja. Bolj kakor Jurčiča ga je zanimalo okolje, ki v njem žive osebe. Iz sodobnega življenja ga je vodila slovstvena pot k zgodovinskim povestim. Iz celjske zgodovine je spisal dva romana *Veliki grof ter Pegamin* in *Lambergar*. Kljub temu da je vestno študiral zgodovinske vire, se mu ni posrečilo, da bi poustvaril ljudi in razmere 15. stoletja. Zato sta oba romana brez zgodovinske barvitosti. Pa tudi njune osebe se gibljejo in kretajo kot lutke v neki sivi brezsolčni in brezračni pokrajini.

Šele v romanu *Trojka* (*Prihajač* in *Gospod Lisec*) sta prav tako mrtva in brezbarvna, kakor prejšnji) se je Deteli posrečilo, da je navdihnil svoje podrobno in natančno opazovanje življenja z nekim stvariteljskim duhom, tako da so mu osebe vsaj tu in tam oživele, čeprav tudi v tem svojem najboljšem delu ni mogel docela oživiti pokrajine in človeka.

V poznejših povestih, novelah in dramatičnih poizkusih, ki jih je grmadil v *Domu* in *Svetu*, knjigah Mohorjeve družbe in publikacijah Slovenske Matice, se je razširilo Detelovo obzorje. Večkrat obdeluje prav sodobne, žive in pereče motive. Ena in druga kmečka povest se mu posreči celo bolje, kakor je to pri njem običajno. Vendar se njegov slog in jezikovni izraz nista zboljšala. Najhuje pa moti Detelova slepota za individualno duševno življenje oseb. Pozna prav za prav samo dva človeška tipa, dobrega in zlega, med katerima ni prehodov.

S podobnim znanjem in tehniko slika *Josip Stare* ljubljansko in zagrebško malomeščansko življenje. Medtem ko se dogajajo Detelove povesti med kmečkim ljudstvom, trško in vaško jaro gospodo, ljubi Stare po vzoru nemških pisateljic svet, kjer se stika meščanstvo s socialno padlimi izrastki birokratskega in vojaškega plemstva. Vsa Staretova pisateljska pozornost je obrnjena v sentimentalno in romantično zgodbo, ki se odigrava v zaduhlih malomeščanskih salonih med sentimentalnimi dekleti in »plemenitimi«¹ junaki. Le redko se mu je posrečila neposrednejša in sveža povest, zlasti kadar je slikal hrvaško življenje, ki ga je dobro poznal.

Tudi novelističnim in dramatičnim poskusom *Josipa Vošnjaka* manjka živ človek in resnična pokrajina. Vošnjak je bil plodovit pisatelj, ki je pisal: roman, novelo in dramo za izobražence, povest, veseloigre in poljudne razprave pa za ljudstvo. Toda človeški tipi, njihovo življenje in prostor, kjer žive,

so blede in neizrazito podani. Najboljši njegov roman so *P o b r a t i m i*, slika Vošnjakovega političnega delovanja. Med dramami je najzanimivejša tragedija *D o k t o r D r a g a n*, kjer je skušal dramsko oživit *Tomanovo* politično in življenjsko usodo.

V zaduhlo ozračje in psihološko mrtvilo slovenske malomeščanske povesti v 80. letih je prinesla nekoliko življenja južnoslovanska politična ideja, ki je v podobi srbskega in bolgarskega junaštva zoper Turke v verigi vstaj in bojev zburkala evropsko javnost. Oživila pa je pri Slovencih misel na politično zedinjenje z južnimi Slovani. Bolgarski, srbski in hercegovski upori so navdali z novim pogumom Slovence, ki jih je liberalna centralistična avstrijska politika čedalje bolj potujčevala.

In ker jih je potem avstrijska imperijalistična politika 1878. l. zaradi okupacije Bosne in Hercegovine privedla v najbližji stik s svobodoljubnimi južnoslovanskimi rodovi, je vrgla ta ideja svoj odsev tudi v slovensko slovstvo. V pesništvu je vzbudila venec Gregorčičevih vojaških pesmi, kjer pa je nekako izgubila svoje bistvene znake ter se je spremenila v izraz Gregorčičevega in vojaškega hrepenenja po domu. Krepkeje se je izrazila v Stritarjevem vencu *R a j a*, v pesmi *S r b i j i* in v *D u n a j s k i h e l e g i j a h*.

Najkrepkeje pa je slovstveno dozorela v novelah in povestih *I g a K a š a* in *F r a n a M a s l j a P o d l i m b a r s k e g a*, ki ju je vojaški poklic zanesel v sredo vzbujajočih se južnoslovanskih rodov, prvega v okupacijskih bojih, drugega pozneje. Oba sta spoznala, da je nemško in madjarsko kulturostvo le pretveza za širjenje mednarodnega kapitalizma med patrijarhalno živeče srbske in hrvaške rodove. Spoznala pa sta tudi pozitivne narodne lastnosti južnih Slovanov, zlasti one, ki jih socialno in duhovno pokvarjeni Slovenci že niso poznali. Tako sta postala tudi glasnika političnega in kulturnega zbli-

žanja med Južnimi Slovani in revolucionarne aktivnosti med Slovenci.

I g o K a š je v D a l m a t i n s k i h p o v e s t i h slikal ponosno južnodalmatinsko ljudstvo od Sinja do Krivošije. Zlasti je poudarjal romantični duh upornikov, tihotapecev, ribičev in mornarjev.

Andrejčkovemu Jožetu je po svojem neposrednem realizmu in smislu za stvarno življenje soroden F r a n M a s e l j, ki je zaradi vojaškega poklica dajal svoje povesti na svetlo pod imenom Podlimbarski. Rojaka sta si bila blizu tudi po življenjski usodi. Kakor Jožeta tako so tudi Podlimbarskega potrdili k vojakom, predno je dovršil šole. Tu je potem ostal skoro vse življenje kot administrativni častnik. Pod Podmilšakovim vplivom je začel zgodaj pisati pesmi in povesti. Tudi v vojaškem življenju je nosil pesniške in pisateljske načrte s seboj, prebiral in studiral domače in tuje klasike. Ko so ga 1885. l. poslali kot častnika v Bosno, je doživel svoje največje življenjsko in slovstveno doživetje. Njegova slovenska in slovanska duša se je zgrozila od žalosti in sovraštva, ko je videla, kako je Bosno izmозgavala avstrijska in ogrska židovska trgovina, kako jo je zanemarjala uprava in kako se je v ljudstvu porajal vedno večji odpor zoper tuje prihajače ter se obujal narodni in človečanski duh. Ta spoznanja in pa živ realistični dar opazovanja, ki dozdej še ni imel pravih predmetov, sta vzbudila Masljevo ustvarjalno silo. Že takrat si je zapisal vse, kar ga je v Bosni zanimalo, karakteriziral domačega človeka in tujega prihajača, opisal pa tudi lepoto in značilnost bosanske pokrajine. Iz tega gradiva mu je po dobrih dvajsetih letih vzraslo največje delo G o s p o d i n F r a n j o.

Dokler je bival v Bosni, je pisal kratke novele iz bosanskega življenja, ki so nekake studije za njegovo največje delo. (H a n d ž i j a M a t o, M a r k i c a). Pa tudi domače in vojaško življenje ga je zanimalo. Iz lastnega življenja je zajel snov za daljšo

povest *Gorski potoki*. Tudi v *Povesti Ivana Polaja* je črpal iz lastnega življenja, v *Plazniku* in *kiraziru Martinu*, v *Potresni povesti* in drugje pa je risal s širokim realizmom domače življenje ter ga presojeval po svojih življenjskih načelih, grajal in smešil praznoverje in druge duhovne in življenjske napake gorenjskega kmeta. Vse svoje življenjske, nacionalne, socialne in kulturne nazore pa je združil v romanu *Gospodin Franjo*. Votek dela je spet avtobiografskega značaja. Triletno življenje v Bosni, razširjeno z izkušnjami poznejšega življenja, razsvetljenega od strastnega in velikega slovanskega čuvstva, usmerjenega v določeno miselno in čuvstveno zaokroženost od pisateljevega precej naivnega in praznega svobodomiselstva, ki ga razpreda širok, realistični pripovedni temperament v počasni razvojni tehniki. Zaradi izrazite južnoslovanske miselnosti je roman vzbudil veliko zanimanje. Ker je izšel takrat, ko se je na obzorju že bliskal ogenj svetovne vojske, je imel za *Maslja* hude posledice. Internirali so ga v tujini, kjer ga je zadela smrt prav, ko so mu dovolili vrnitev v domovino.

Podlimbarski je realistični pripovedni talent. V življenju je takoj opazil bistvene in značilne posebnosti, toda svojih opazovanj ni mogel prekvasiti s svojim duhom in temperamentom, tako da je sicer nagromadil v svojih delih velike motive, upodobil resnične in žive človeške značaje, a pravega, polnega življenja jim ni mogel dati. Ostala so zlasti takrat, ko bi naj kazala pozitivne ljudi, blede sheme. Svoj jezik, ki je v splošnem odmev živega domačega govora, je izpopolnjeval z mrtvimi slovarskimi izrazi, ali pa z izposojenkami iz slovanskih jezikov, kar mu daje shematičen in časnikarski videz.

Tudi prevajalec *Njegošovega Gorskega venca* *Rajko Perušek* je pisal romantične povesti iz življenja bosanskega prebivalstva, v katerih je po-

veličeval junaško in revolucionarno dinarsko duševnost.

Ker je bil *F r a n č i š e k L a m p e*, modroslovni in bogoslovni pisatelj, prepričan, da je Mahničev brezobzirni boj zoper slovensko slovstvo, ki ga je bil pričel v *Slovcu* in nadaljeval v *R i m s k e m K a t o l i k u*, škodljiv ne samo slovstvenemu razvoju, temveč tudi katolicizmu, je osnoval 1888. l. novo leposlovno glasilo *D o m i n S v e t*. Z njim je hotel oživiti družinski list *Besednikove* vrste, vendar na višji leposlovni in poljudno znanstveni osnovi ter na načelih pozitivnega krščanstva ter prehiteti Mahniča, ki je snoval katoliški leposlovni časopis v Gorici. *Dom in Svet* je izraz naraščajoče politične in kulturne diferencijacije na Slovenskem, ki jo je bil započel Mahnič. V bistvu pomeni ta ločitev oživitvev in prenovitev staroslovenske politične in kulturne miselnosti, ki je 1868. l. bila potisnjena v ozadje, tudi na političnem področju. (V kulturnem pa itak ni bila nikdar plodna.) Ta razcep pa se je kazal bolj v zahrbtnih in neiskrenih kritikah, slovstvenih ter političnih bojih, kakor pa v odkritosrčnem priznanju, da posnema mladoslovenska politična in kulturna struja evropsko svobodomiselno in liberalno meščansko smer, konservativna pa vztraja v socijalnem oziru pri kmetu ter zagovarja pobožno, vzgojno in poljudno slovstveno smer, ki ji ni mar življenjske in estetske objektivnosti, temveč skrbi le za to, da je zvesta služabnica svoje osrednje ideje, ki je vera in življenje po njej. Slovstveno jalovost, ki je nujno sledila takšnim nazorom, je Lampe skušal preprečiti s kompromisom. Svojih slovstvenih sodelavcev ni begal z Jeranovimi in Mahničevimi nauki. Zahteval je od njih samo to, da ne žalijo verskih in vzgojnih smernic.

Zato se *Dominsvetovci* ne ločijo bog ve kako od *Zvonovcev*. Mnogokrat pišejo eni in isti pisatelji (kakor še danes) v oba časopisa. Le da se v *Domu in Sve-*

tu izogibljejo ljubezenskih motivov ter gojijo narodopisno, zabavno in vzgojno povest. Po slovstvenem poreklu so prav tako učenci mladoslovenske slovstvene generacije, ki posnemajo najrajši Levstikovo in Jurčičevo povest.

Tipični pripovedniki Doma in Sveta v prvih letih so Peter Bohinjec, Fran Jaklič-Podgoričan in Ivo Trošt. Bohinjec je pričel pisati kot bogoslovec v Ljubljanski Zvon v slogu, ki je na narodopisni osnovi gorenjskega življenja združeval Jurčičeve in Tavčarjeve stilistične značilnosti. Ko se je osnoval Dom in Svet, je podobno slovstveno blago dajal na svetlo tudi v njem, čeprav je ostal še dalje Zvonov sodelavec. K narodopisnim motivom je zdaj pridružil zgodovinske snovi. Iz srednjeveškega življenja je spisal mnogo povesti, ki tvorijo po slogu in poznavanju srednjeveškega življenja prehod od Detelove zgodovinske povesti k Pregljevi. V kmečki povesti pa se je po Kersnikovem vzgledu rad ustavljal nad tipičnimi kmečkimi strastmi in napakami ter tako ustvaril most, ki vodi v našem slovstvu od Jurčičeve kmetiške povesti preko Kersnika do Finžgarja. S povestjo v pismih Volja in nevolja pa je po Debevčevem stilističnem vzgledu v Vzorih in bojih obravnaval tisti problem, ki tvori osrednje poglavje Cankarjeve knjige Volja in moč. Bohinjec je bil strasten pisatelj, ki je kopičil povest za povestjo, dokler se ni razočaran zgrudil, ko ga je prehitel čas.

Čisto v narodopisju pa je obtičalo slovstveno delo Frana Jakliča-Podgoričana. Kot vaški učitelj, politik in organizator v rojstnem kraju je Jaklič do dobrega poznal kulturno in življenjsko izročilo dobrepoljske okolice in Suhe krajine. Zato je v živahnih povestih podal realistične slike ljudskega življenja, mišljenja in čuvstvovanja. V dramatskem slogu, ki je posnet iz ljudske govornice, riše z besedami v podobni velikopoteznosti dolenskega človeka in

pokrajino, kakor jo razodevata v upodabljajoči umetnosti njegova rojaka slikarja Kralja. Zanimiv in poučen za to trditev je avtobiografski poskus Franceta Kralja, ki kaže podobno, dasi večjo življenjsko neposrednost in odkritosrčnost kakor Jakličeve povesti.

Poleg narodopisne povesti in slike je gojil Jaklič tudi zgodovinsko novelo. Tu pa ni mogel vzbuditi preteklosti, osebe in zgodbe so prav tiste kakor v sodobnih povestih. Ker pa jih pisatelj slika kot postave iz minolosti, so zdaj blede in nerealne. Poglavitne vrednote bogatega pisateljevanja je Jaklič ustvaril v narodopisni povesti.

Brezbarvna je povest *I v a T r o š t a*. Po Kersnikovem vzgledu je skušal upodabljati življenje notranjskih tržanov in vaščanov. Delavsko in učiteljsko življenje mu je dalo največ motivov. Toda Troštova oblikovalna sposobnost je bila premajhna, da bi mogel svojim, v našem slovstvu novim in neobdelanim ljudem in krajem vdihniti življenje. To je pisatelj čutil sam, ker je prenehal z leposlovjem ter se posvetil mladinskemu slovstvu.

Povesti *P a v l i n e P a j k o v e* pa predstavljajo neko posebno smer v našem pripovednem slovstvu. Po Stritarjevem in Tavčarjevem vzgledu je Pajkova skušala ustvariti žensko povest iz meščanskega življenja. V njeni novelistiki vidimo, kako se trudi, da bi dala slovenski slovstveni izraz življenju malomeščanstva in podeželskega plemstva. Ker pa sta bila ta sloja v našem narodovem življenju tujca ter se je pisateljica sama precej pozno naučila slovenskega jezika, ni mogla ustvariti nobene žive osebe in podobe. Povrh je še neugodno vplival na njeno slovstveno delo njen mož Janko Pajk ki ga je usmerjal v lažno romantično smer. Tudi nemška provincijalna novelistika je morila njeno precejšnjo nadarjenost, ki se kaže zlasti v upodabljanju ženskih značajev in usod, ki jih najrajši opisuje. Pisateljsko pot je pričela v *Z o r i* z lirskimi pesmimi, ki jih je dala pozneje na

svetlo v posebni knjigi. Potem je bila najzvestejša delavka pri celovškem Kresu, pozneje tudi v Ljubljanskem Zvonu in Domu in Svetu.

Najoriginalnejši Stritarjev kritični učenec je bil **F r a n L e v e c**. Pričel je kot pesnik v dijaških listih, odtam se je preselil v Janežičev in Jurčičev Glasnik. Najboljše Levčeve pesmi pa so izšle v Stritarjevem Zvonu 1870. l.

Na Dunaju je Levec pod Stritarjevim vodstvom opustil poezijo ter se posvetil kritiki in slovstveni zgodovini. Sprva je raziskoval slovstveno zgodovino, da bi svojim dijakom kot profesor goriške gimnazije čim popolnejše naslikal našo kulturno preteklost. Njegova šolska predavanja, ki so krožila kakor nekdanj Trdinova reška predavanja v prepisih med dijaštvom, so povzročila, da so ga premestili iz Gorice na ljubljansko realko, kjer je služboval, dokler ni postal ravnatelj ljubljanskega učiteljišča. V Gorici je vzgajal Josipa Pagliaruzziya, Karla Štreklja in Simona Rutarja, v Ljubljani pa je bil učitelj Ivana Cankarja.

Slovstveno zgodovinske podlistke je dajal Levec na svetlo v **S o č i** in v **S l o v e n s k e m N a r o d u**. V Soči je podrobno orisal delo in življenje Valentina Staniča. Prvo Levčevo večje delo je **P r a v d a o s l o v e n s k e m š e s t o m e r u**, ki jo je spisal z Levstikom 1876. l. Levstik je njegov rokopis docela popravil in spremenil, nekatera poglavja celo sam dopisal. V **P r a v d i** sta Levec in Levstik ob debati o tehniki slovenskega šestomera s sarkazmom in ironijo obsodila slovstveno delo Janka Pajka in Pavline Pajkove. V Stritarjevem Zvonu pa je Levec priobčil prekrasne življenjepise **V o d n i k a**, **P r e š e r n a**, **Č o p a** in **J e n k a**, ki jim je pozneje še dodal biografijo **E r j a v c a**, **L e v s t i k a** in **V a l j a v c a**. Prijateljema Jurčiču in Kersniku pa je posvetil iskrene **S p o m i n e**.

Kot slovstveni organizator je Levec ustanovil in

do 1890. l. urejeval Ljubljanski Zvon. Tu je vzgojil vrsto pisateljskega naraščaja, iz katere se je najvišje dvignil Anton Aškerc, ki se je pod njegovim vodstvom razvil iz epigonskega lirika v našega največjega epika. Tudi pri Slovenski Matici je Levec pridno deloval ter jo je prav on dvignil iz znanstvenega in leposlovnega diletantstva na primerno znanstveno in leposlovno višino. Škoda, da Levec ni spisal slovstvene zgodovine, ki jo je toliko časa obljubljal, saj bi mogel po svoji estetski izobrazbi in življenjski izkušnji ustvariti najresničnejšo sliko o našem slovstvenem življenju v 19. stoletju.

Ivan Tavčar

V Tavčarjevi duhovni podobi se razodevajo nasprotujoče si sile, poleg životnega zdravja, prirodnosti, bujnega temperamenta se oglašata tudi neka sentimentalnost ali bolj blaziranost. Ta duhovna nasprotja so posledica Tavčarjevega rasnega in socialnega porekla, njegove nesestavne slovstvene izobrazbe kakor tudi njegove življenjske in pisateljske usode. Rodil se je kot sin ubožnega kmeta v Poljanah nad Škofjo Loko (1851. l.). Rodna pokrajina in njen človek sta vtisnila neizbrisna znamenja v njegovo duševnost. Njima so posvečeni tudi Tavčarjevi prvi, še neleposlovni sestavki v Večernicah in Koledarjih Mohorjeve družbe. K njima se je vrnil v najzrelejši moški in starčevski povesti, potem ko se jima je bil odtujil z mladeniškim delom. Tavčarjevo slovstveno delo je namreč v večji meri, kakor smo opazili pri dosedanjih slovenskih pisateljih, plod tujih slovstvenih vplivov. Ti vplivi so bili tu in tam tako mogočni, da so docela zadušili v njem klic rodne pokrajine in domačega človeka ter napolnili njegove povesti z nekim čudnim, že umirajočim življenjem, kakor se je snulo v drugi

polovici 19. stoletja po propadajočih kranjskih graščinah. V šolah, ki jih je obiskoval v Novem mestu in Ljubljani ter kot visokošolec na Dunaju, se je Tavčar seznanil z zadnjimi izrastki nemške romantične novele, ki so životarili v avstrijski beletristiki ter v pokrajinskih družinskih časopisih. Ta snovno zanimiva in čustveno razgibana povest, ki jo je Tavčar spopolnjeval z berilom mladonemških pisateljev in njihovih učencev, je v njegovem ustvarjanju potisnila v ozadje slovstvene vplive slovenskega slovstva. Pa tudi neposredni in živi stik z gorenjskim človekom in njegovo pokrajino je zrahljala, tako da je bil Tavčar slep za domače motive in stavil kakor Stritar svoje povesti in njihove osebe v neko mednarodno ozračje.

Ni še raziskano, koliko je v Tavčarjevi mladostni povesti drugotnih slovstvenih nagibov in koliko je v njej upodabljal resnično življenje. Podoba je, da se preobrat od domoljubne, poučne in vzgojne črtice, ki jo piše Tavčar na početku svoje pisateljske poti, ni mogel zgoditi na ravni poti, temveč da ga je preusmeril nek močan slovstven vpliv. Seveda ne smemo pozabiti, da je zaradi križanja etničnih in duhovnih prvin v njegovem značaju ter zaradi nekega afektiranega pomeščanjenja ta vpliv v njem samem našel nagel in mogočen odmev.

Zanimivo je, da je Tavčar slovstveno delo pričel samostojno, izven območja Stritarjevega in Levstikovega slovstvenega krožka. Zato je najzgodnejše spise dajal na svetlo v knjigah Mohorjeve družbe, v podlistkih Slovenskega Naroda in v mariborski Zori. Tako si je ohranil neko duhovno neodvisnost ter se ne zrcali v njegovi mladostni povesti nikak idejni in vsebinski odsev mladoslovenske slovstvene struje. Posrečilo se mu je tako, da je ostal zvest svojemu gledanju na življenje in umetnost, četudi je prav ta samostojnost povzročila nemarnost njegovega sloga in in slovstvenega jezika. Ta nemarnost, ki se stopnjuje včasih do absurdnosti, izvira iz tega, ker so mlademu

Tavčarju motivi za slovstvena dela vreli iz štiva in ne iz življenja. To se nam razkrije, ako primerjamo Tavčarjeve mladostne graščinske in romantične povesti z zreliimi Slikami iz loškega pogorja. V prvih govore osebe mrtvo, papirnato slovenščino, ki jo Tavčar zaman skuša oživiti s čuvstvenostjo in sentimentalnostjo pogovorov. V kmečkih povestih pa ga je prisilil človek, ki ga je opisoval, da se je izražal preprosto in naravno.

V Zori je Tavčar dal na svetlo vse, kar je spisal do 1876. leta. Takrat se je preselil v obnovljeni Zvon. V Zorinih novelah se kaže najmočnejše vsebinska dvojnost njegove novelistike: prevladuje še epigonska romantika, kakor jo kažejo novele: *Gospa Amalija*, *Dona Klara*, *Povest v kleti*, *Antonio Gledjević*, *Bolna ljubezen*, *Mlada leta*, *Margareta* in druge, napoveduje pa se že tudi povratek k življenju, v loško pogorje med žive ljudi. Seveda se mu domači ljudje še ne kažejo v realni podobi, najrajši išče v njih romantičnih lastnosti, slika njihovo močno in strastno erotiko, neutrudni boj za vsakdanji kruh, ki se dostikrat sprevrže v nasilnost, skopuštvu in hudodelstvo. Tavčarjeva pisateljska tehnika je romantična, ne zanima ga risanje okolja, zunanjega lica oseb, niti njihova zgodovina, kot dramatik razgrne zagrinjalo njihove usode prav v onem trenutku, ko postanejo plen usodne strasti, ki jih vodi k tragičnemu koncu. Tavčar ljubi tudi lirsko obliko pripovedovanja v prvi osebi, kakor vsi romantiki uporablja tudi tehniko pisanja povesti v pismih.

Šele v Stritarjevem Zvonu po 1876. l. so se oglašili v Tavčarjevi povesti novi vsebinski in stilistični motivi. Življenje domačega človeka ga zanima vedno bolj. Iz brezoblične mednarodnosti prvih povesti vstajajo strmi obrisi rodne loškega pogorja. Toda pisateljev pogled na človeški boj za obstanek in njegova razlaga smiselnosti človeškega življenja in trplje-

nja sta ostali neizpremenjeni. Nekoliko sta se res poglobili, vsaj v negativnem smislu, ker se je k romantičnemu patosu pridružila druga komponenta romantičnega poeta ironična posmehljivost, ki pa učinkuje zdaj prav odrešilno. Pomaga mu namreč, da vedno bolj zapušča privzgojene slovstvene motive, da se vedno bolj čisti njegov resnični pripovedni dar, ki ga seveda še vedno oblikuje in določuje razcepljenost njegovih duševnih prvin.

V avtobiografskem romanu *Ivan Slavlj* (1876. l.), je naznačeni preobrat viden samo še v negativnem smislu: duhovno in socijalno močnejši je še plemiški, gosposki svet, katerega družbi s kmečkim življenjem osebnost glavnega junaka. Njegov razvoj iz kmečke življenjske in kulturne zaostalosti v gosposki sloj, ki pa tudi že propada, čeprav je še absolutno močnejši kakor prvi, tvori osnovo vsemu dejanju. Da je kmečki svet in kmečkega človeka v Ivanu Slavlju risal Tavčar kot golo, večkrat naravnost bolečo karikaturu, ne pomeni, da ne bi imel o slovenskem kmečkem življenju že kakšnega globljega socijalnega pojmovanja, temveč to je samo nujni prehod od absolutnega slovstvenega zanikavanja sloja in elementa, ki ga je rodil, do prvih, zaenkrat še karikaturnih poizkusov, osvojiti si ga kot nov slovstven tip.

Opravičenost te razlage potrjuje Tavčarjev venec vaških povesti iz loškega pogorja *Med gorami* (1876. l.—1888. l.). Že to, da je teh dvanajstero povestic raslo v Tavčarjevi duši skoraj dvanajst let, nam razkriva njihovo pomembnost za razumevanje pisateljevega življenjskega in umetnostnega nazora. In res, kakor se v prvih še oglašča ona brezobzirna karikatura vaškega življenja, ki smo jo videli v Slavlju, tako vstajajo vedno bolj in bolj pozitivne lastnosti loškega pogorca, dokler ne izzveni vse delo v najodkritosrčnejšo in najpoetičnejšo poveličanje kmečkega srca in njegovega trpkega življenja. V teh povestih je Tavčar globlje prodrl v bistvo kmečkega

značaja in življenja kakor v Cvetju v jeseni, kjer ga je ob zatonu življenja že preveč idealiziral in poveličal.

Zdaj se je spremenilo tudi Tavčarjevo doživljanje slovenske zgodovine. Ni šel sicer za Levstikovim zgledom in nasvetom, da bi skladno z ljudskim spominom na najvažnejše dogodke našega življenja v preteklosti oblikoval našo zgodovino po njeni notranji dinamiki. To je delal Jurčič. V Jurčičevi zgodovinski povesti je namreč vse pisateljevo zgodovinsko znanje podrejeno poglavitni slovstveni nalogi, ki jo vidi v tem, da bi jasno in močno upodobil kmečko življenje v dobi nekih zgodovinskih dogodkov. Tavčar pa gleda na slovensko zgodovino kot iskatelj romantičnih in mikavnih slovstvenih motivov, ki ga zanima objektivno ljudsko življenje v neki zgodovinski dobi le toliko, kolikor more dati čim mogočnejši poudarek prvotnemu, v bistvu docela osebnemu motivu. Zato si je izbral Tavčar za svoje zgodovinske novele in povesti verske boje v loškem pogorju na prelomu 16. in 17. stoletja. Pa tudi absolutizem Leopolda I., zlasti pa doba ljubljanskega kongresa in kulturnozgodovinske razmere v naših krajih po tridesetletni vojni je upodabljal kot ozadje ljubezenskih zgodb. Prvič je posegel po zgodovinskem motivu v noveli *Vita vitae meae* (1882. l.). Tu se mu je posrečilo, da je v podobi bratovskega smrtnega sovraštva globoko dojel ljudi in čase usodne verske razcepljenosti reformacijske dobe. Pravilno je razdelil svetlobo in senco ter je z isto pisateljsko ljubeznijo slikal reformatorje kot katolike. Celotno ubranost novele, ki je med najlepšimi slovenskimi novelami, moti nasilen konec, kakor tudi pisateljevo neumestno poseganje v razvoj dogodkov, ki je sploh osnovna hiba Tavčarjevega slovstvenega dela.

V Ljubljanskem Zvonu je priobčil Tavčar 1882. l. in 1884. l. dvoje obširnejših povesti: *Otok* in *Struga* in *Mrtva srca*. Prvo je spočel že v

svojih visokošolskih letih pri stricu Antonu Tavčarju, župniku na Raki. Zato ima vse znake Tavčarjeve mladostne povesti. Polna je še umirajoče romantike. Vendar se Tavčar že polagoma otresa opisovanja plemiškega življenja. V *Mrtvih srcih* (prim. Gregorčičevo pesem *Zimski dan*) je skušal Tavčar življenjsko oceniti naraščajoči materijalizem. Težišče povesti je tu premaknil iz romantike; čeprav se je ni mogel otresti v motivu in kompoziciji, vendar je v sklepu pokazal, da se svet more preroditi le na novem pokolenju, ki mora vzrasti iz kmečkega ljudstva.

Zaradi političnih bojev, v katere se je zapletel Tavčar v 80. letih kot vodja radikalne politične frakcije mladoslovenske struje, je 1885. l. zapustil *Zvon* in postal solastnik Hribarjevega *Slovana*. Ivan Hribar je ustanovil 1884. l. revijo *Slovan*, »političen in leposloven list«, ki bi naj gojil med Slovenci poznavanje slovanskih kulturnih in političnih razmer. Prvi letnik je prinašal skoraj samo informativne sestavke o slovanskih literaturah, ki jih je pisal največ Fran Celestin, ki je pokazal Slovincem delo in pomen Puškina, Gogolja, Turgenjeva in Mickiewicza. 1885. l. sta Hribar in Tavčar spremenila podnaslov *Slovana* v »leposloven in političen list«. In res je v tem letniku mnogo leposlovja. V njem se odlikuje Gregorčičev venec narodnostne in ljubezenske pesmi ter Tavčarjeva zgodovinska povest *Janez Solnce*, ki je izhajala tudi še prihodnje leto. V tej noveli je Tavčar obnovil in razširil motiv Jurčičeve povesti *Hči mestnega sodnika*. Že izbira motiva razodeva pisateljev notranji preokret, glavni junak je slovenski meščan, ki se bojuje za življenjsko pravico in srečo s plemstvom.

Ko je 1887. l. prenehal *Slovan* zaradi slovstvenega skandala, ki ga je povzročil Trdina s *Hrvatskimi spomini*, se je Tavčar vrnil s svojimi slovstvenimi deli v *Zvon*. Tu je priobčil 1888. l. zadnjo povestico iz venca *Med gorami: Revež*,

ki jo je pozneje prekrstil v »sliko iz loškega pogorja« Gričarjev Blaže. Prihodnje leto pa je pisal za Zvon Grajskega pisarja, ki predstavlja glede na kompozicijo zarodek Visoške kronike. Kakor v noveli Vita vitae meae tako je v Grajskem pisarju hotel naslikati strastnost verskih bojev. Ne glede na neke kulturne simpatije je risal z isto objektivnostjo verski fanatizem in življenjsko brutalnost katolikov kakor luterancev.

Kljub političnemu liberalizmu in prepričanju o avtonomnosti umetnosti se Tavčar do 1891. l. ni mešal v slovstvene polemike, ki so se dvigale v našem slovstvu po Mahničevem nastopu. Podoba je, da ga je šele krivična in ozkosrčna kritika Aškerčevih Baladinromanc v Rimskem Katoliku 1891. l. napotila, da je sklenil v satirični in polemični utopiji osmešiti strastnost in neupravičenost Mahničevih nazorov. Tako se mu je rodila »času primerna povest iz prihodnjih dob« 4000. Ta ostro-tendenčna povest ni smešila in ironizirala katoliških življenjskih in verskih načel, temveč njihove pretirane izrodke, kakršne je uporabljal Mahnič, kadarkoli je govoril o slovenskem slovstvu. Notranje središče povesti je junakova ljubezen. Z njo hoče pisec ustvariti silno nasprotje Mahničevemu utilitarističnemu pojmovanju ljubezni med moškim in žensko. Vsi drugi tu in tam posrečeni in duhoviti satirični domisleki merijo na ta osrednji problem, ki je bil Ahilova peta Mahničeve estetske in življenjske miselnosti. Tavčar je pisal povest 4000 od meseca do meseca, kakor je izhajala v Zvonu. Zato se mu je vpletlo vanjo precej protislovij in nedoslednosti. Tudi kompozicija je v nekaterih poglavjih preveč malomarna in predolgovezna. Vendar je v ljubljanskem zaduhlem kulturnem ozračju učinkovala kot blagodejna nevihta, ki je v marsičem razčistila nazore in dala Mahničevim kakor tudi Tavčarjevim pristašem jasnejši pogled na bistvo vprašanja. Pravijo, da se je Tavčar ogrel za idejo

napisati satirično utopijo v pogovorih z Mencingerjem, ki je prav takrat pisal Abadona. Ko je Tavčar povest pisal, so se shajali pri njem: Simon Rutar, Ivan Šubic, Hinko Dolenc in drugi. In Tavčar je z njimi pretresal posamezna poglavja. Ti pa so mu navetovali marsikatero podrobnost, ki jo je uporabil, tako da je 4000 izraz nekega dela napredne slovstvene družbe v 90. letih prejšnjega stoletja.

Že satira 4000 je pričala, da se Tavčar nahaja sredi političnega boja, ki ga je bil z Mahničevimi pristaši in ostanki nekdanje staroslovenske Bleiweisove politične družbe na čelu napredne stranke, ki se je razvila iz mladoslovenske politične skupine. Ta boj, ki se mu je posvečal z vso strastnostjo političnega temperamenta, mu je jemal čas za ustvarjanje leposlovnih umotvorov. Že prej je svoje povesti in romane pisal v kratkih oddihih, dostikrat sredi najhujšega političnega prepira. Po satirični utopiji 4000 pa je kot pisatelj počival do 1895. l. Takrat je priobčil v Ljubljanskem Zvonu venec krajših povesti *V Z a l i*. V treh povestih, ki tvorijo ta povestni venec, se je Tavčar vrnil v rodno loško pogorje, iz katerega je že v dosedanjem slovstvenem delovanju črpal najgloblje navdihe. Osrednja komponenta njegove duševnosti, ki jo je tvorila romantična miselnost o zdravju in izvirnosti naravnega in kmetiškega življenja, ga je po političnih in slovstvenih bojih zvalila domov, da bi kot lovec in umetnik prisluškoval skrivnostim domače narave in domačega človeka. Vodilni motiv, ki spaja povesti *V Z a l i* v enotno melodijo, ki nima primere v našem slovstvu, je elegično prepričanje o minljivosti in brezuspešnosti človeškega prizadevanja, tudi onega, v katerem se najlepše oglašča ubranost človeka s celotnim naravnim življenjem — ljubezni, v katero je Tavčar v dosedanjih povestih še verjel. Tragično nesmiselnost, oziroma pogubnost erotičnega življenja je opisal tu s tolikšno prepričanostjo in umetniško iskrenostjo,

da so te povestice kljub enostranskemu gledanju na življenje najlepše, kar je Tavčar sploh stvaril.

Še večji presledek v Tavčarjevem ustvarjanju je nastal po 1894. l. Politično življenje ga je potegnilo še globlje v svoje vrtince. Čeprav je imel Tavčar v samemu sebi zlasti pa v svoji ljubezni do narave in domačega kraja in človeka zakladnico slovstvenih motivov, ki jih je umel poustvarjati vsaj v snovni izvirnosti, je vendar ustvarjal raztrgano in spora-dično. Temu je vzrok njegov življenjski temperament, ki ni bil nikdar ves obsežen od stvariteljskega nagiba, marveč ga je vodil, skladno z realnimi posledicami njegovega socijalnega dviga, v najraznejše panoge javnega življenja, najuspešneje in najrajši v politični boj, ki mu je prijal vse bolj kakor pa tiho in mirno ustvarjanje. To razdvojenost, ki je sicer v našem kulturnem življenju precej pogosta, izvira ne samo kakor pri Tavčarju iz usmerjenosti naših ljudi, še bolj iz socijalnih in narodnostnih vzrokov, je pri Tavčarju še pomnožila neka čustvena gosposkost, ki mu je branila, da bi svoje estetske darove izrabljal kakor dni-nar. Tudi enostranost oziroma ozkost Tavčarjevega pogleda na svet in človeka, zaradi katere je najrajši upodabljal erotično življenje ter je bil slep za druge plati človeškega duševnega in telesnega življenja, ga je silila, da je bil skop s svojimi slovstvenimi deli, da ne bi padel v prepisovanje samega sebe.

Tako se je Tavčar šele po desetletnem odmoru, v katerem je napisal samo dvoje kratkih povestic brez estetske vrednosti (*I z g u b l j e n i B o g i n P o m l a d*) oglasil v Ljubljanskem Zvonu z najobsežnejšim leposlovnim tekstom, romanom *I z z a k o n g r e s a*. (1906.—1907. l.) Ta roman zasluži še manj kakor dosedanje Tavčarjeve »zgodovinske« povesti ta prilastek; kajti Tavčar se ni nikdar povzpел, da bi skušal, oprt na realno poznavanje preteklih dob in ljudi, oživiti nekdanjega človeka in minoli čas v nesebični ljubezni do njiju, temveč zgodovina mu je

bila samo dragocen okvir, v katerega je razpenjal slike svoje domišljije, svojega čuvstva in svojih vzorov. Tudi v romanu *Izza kongresa* ni težil za tem, da bi obudil od mrtvih ljubljansko politično, kulturno in socialno življenje o priliki kongresa svete alijance 1821. l., ki je hotel uničiti politično in kulturno miselnost francoske revolucije in Napoleoneve politične naklepe ter oživiti v Srednji in Vzhodni Evropi fevdalizem. Bolj ga je zanimala snovna interesantnost, kako je skromno podeželsko mestece, ki se je natihem pripravljalo, da postane kulturno in politično središče prebujajočega se narodiča, sprejelo vase pisano množico evropskih diplomatov in njihovih poklicanih ter nepoklicanih trabantov, kakšne ljubezenske zgodbe so se razvile iz tega nenaravnega sožitja, kako je sprejemal goste slovenski izobraženec in preprosti človek. Ta težnja po snovni zanimivosti, zlasti pa način Tavčarjevega pisateljskega ustvarjanja sta ga prisilili, da je sestavil mozaik bolj ali manj zanimivih slik in sličic, ni pa mogel združiti svojega dela v žarišču nekega globljega kulturnega, političnega ali pa tudi samo estetskega problema. Kvarno učinkuje tudi to, da Tavčar ruši slog epskega pripovedovanja s pripomnjami in sodbami, da vpleta razna namigavanja na ljubljansko politično in kulturno sodobnost, skratka da ne more brzdati svojega političnega temperamenta, ki neprestano križa in ruši njegove estetske zasnove in podobe.

Ko je končal roman *Izza kongresa*, je spet odložil pero. Šele 1916. l. se je baje zaradi nekega nepremišljenega Pregljevega aforizma lotil pisateljskega dela. Ta zunanji vpliv je vsaj toliko resničen, da je tisto leto pričel pisati povest *Cvetje v jeseni*, ki pa jo je snoval dalje časa, saj je po vsebini in po slogu sorodna slikam iz loškega pogorja, tako da tvori z njimi prav za prav celoto, oziroma da naglašava pisateljevo najožjo in najprisrčnejšo zvezo z ljudmi in s pokrajino, ki jih je bil upodabljal v slikah. Tam

je razglašal zdaj z večjo zdaj z manjšo obzirnostjo ljubezenske in življenjske boje loškega gorjanca, v Cvetju v jeseni pa je razodel, da je tudi tam razkrival samega sebe, da se je v njem samem razkrilo najvišje miselno in najgloblje čustveno bogastvo domačega človeka. Idila v Cvetju ni snovna niti stilna novost, temveč možat, mladeniško svež in starčevsko veder komentar Tavčarjevih alpskih idil, najboljšega, kar je sploh ustvaril. Neskladen je le okvir, v čigar meščanski bujnosti se izgublja nežna idila. Tu in tam bravec občuti tudi preveč virtuoznosti in meščanske baročne nabuhlosti, ki rušijo primitivno lepoto in originalnost poglavitnega dejanja. To pa je tudi poglavitna napaka drugih Tavčarjevih povesti. V bistvu je to izraz lirske nadarjenosti, ki pa spet ni toliko dozorela, da bi se mogla sprostiti v ritme vezane besede, temveč sta jo zadušili dramatska in epska nadarjenost. Ti trije elementi umetnostnega ustvarjanja v besedi morajo biti združeni v vsakem pravem umetniku besede, vendar mora biti ena ali druga močnejša kakor ostale. Tudi pri Tavčarju je lirska komponenta navidez močnejša kakor druge, v resnici ni, toda ta videz so povzročili drugotni, nestetski razlogi, izvirajoči iz Tavčarjevega individualnega in socijalnega življenja.

Šele v zadnjem delu, v nekončani Visoški kroniki se je umirila lirska dominanta njegove ustvarjalne domišljije. Na osnovi pristnega pripovednega motiva, ki je od nekdaj privabljal najmočnejše pripovednike, kako se zrcali nastanek, rast in propast individualne človeške družine in njene duhovne ter snovne posesti v teku desetletij in stoletij, se je prebudil v Tavčarju čisti pripovednik. Zdaj se mu je šele posrečilo, da je napisal pravo zgodovinsko povest, za katero je skrbno pregledal in prestudiral vso krhko gradivo. Tudi sedaj sicer ni upodabljal zgodovinskih osebnosti, toda kmetiški rod v loškem pogorju v 17. stoletju je orisal z veliko zgodovinsko

in umetniško verjetnostjo, odkril poglobitna gibala njegovega duhovnega in materialnega življenja ter proslavljal, kakor vedno zlasti njegovo pasivno junštvo, ki nam je ohranilo jezik in zemljo. Z globoko intuitivnostjo je na osnovi domačega narečja prodrl do zgodovinskega sloga in jezika — prvi med našimi pripovedniki. Tudi natančno poznavanje kulturno-zgodovinskih posebnosti 17. stoletja mu je pomagalo, da je ustvaril videz, da je Visoško kroniko napisal človek preteklih časov. Tudi v dušeslovni karakterizaciji je dosegel tu največ, kar mu je bilo usojeno. Dosedaj je najrajši upodabljal moške osebnosti, ki so na kakršenkoli način nosile znamenja njegove duševnosti, v Izidorju Kalanu pa je ustvaril figuro, v kateri se v živi resničnosti prepletajo dobre in slabe lastnosti v duši plahega, vernega človeka, ki pa mu je vendar blago in posest glavni smisel življenja. Nasproti pa se dviguje demonska osebnost njegovega očeta, zagrnjena v zločinsko strastnost in temno življenjsko izkušnjo, z mrkimi potezami zadnjega krivoverca v pokatoličeni družini in okolici. Tudi množico drugih oseb, zlasti nekatere ženske je upodobil Tavčar prav s tolikšno psihološko in zgodovinsko verjetnostjo. Nad vsem delom plava duh časa in kraja. Velika škoda, da pisatelj ni mogel končati drugega in tretjega dela Visoške kronike »in še marsikaj iz svojih načrtov, ki jih ima lepih in ne malo«, kakor je poročal 1921. l. urednik njegovih Zbranih spisov, dr. Ivan Prijatelj; kajti že prihodnje leto je Tavčar umrl.

Nepretrgana umetniška rast Tavčarjeve stvariteljske moči dokazuje, da je bil živ in resničen umetnik. Ni sicer tako jasno občutil svojega pisateljskega poklica kakor Prešeren, ali Cankar, ali tudi Gregorčič. Vedno in vedno je potiskal njegovo ustvarjanje v stran meščanski privzgojeni element njegove osebnosti, ki je metal svojo svetlobo in senco na njegove pesniške ideje, ki so v bistvu potekale iz najglobljega notranjega sožitja med njim in njegovim

domačim krajem in človekom rojakom. Neprimerna in nesestavna literarna vzgoja v mladih letih, ki jo je še kvarilo politično življenje, je Tavčarja podilo iz onega življenjskega področja, v katerem je doživljal svoje najvišje umetnostne doživljaje — v politično satiro, zabavno kramljanje in romantično novelo. Življenjski in politični boji, ki se jim je predajal z borbenostjo nemirnega temperamenta, pa so povzročali, da ni napisal niti malo tega, kar bi mogel ustvariti. Vendar bo v našem slovstvu ostal za vedno kot zastopnik idealistične prepričanosti o najtesnejši zvezi med človekom in zemljo, kot najglasnejši propovednik elementarnosti človeškega čuvstva, ki spaja z nerazdružno usojenostjo človeka, žival in naravo. Tudi Tavčarjev boj zoper kulturne in slovstvene zablode se bo kljub enostranostim in omejenostim, ki so jih povzročili: temperament, politične praske in zatohlost takratnih časov, smatral kot krepko nadaljevanje kulturnega boja, ki se bije v našem slovstvenem življenju od početkov.

Janko Kersnik

Jurčičeve in Levstikove epske učence v osemdesetih in devedesetih letih prejšnjega stoletja prekaša po neposrednosti pogleda na celoto slovenskega socialnega in narodnega življenja *Janko Kersnik*, ki ni samo v povestih in novelah zajel slovenskih narodnih in socialnih razmer ter jih upodobil s poetičnim realizmom, temveč je ustvaril tudi pripovedniško šolo, ki je nadaljevala njegov način ustvarjanja. Osemdeseta in devetdeseta leta devetnajstega stoletja pomenijo za naše kulturno življenje pešanje prejšnjega narodno-obrambnega in političnega dela. Neka utrujenost se je polastila ljudstva in njegovih slovstvenih in političnih vodnikov. Misli kulturnega in političnega liberalizma so zajele večino sloven-

skega izobraženstva, ljudstvo pa je prehajalo vedno bolj v območje tujega kapitala, ki je brezobzirno rušil starodavni način življenja in dela. Zvesta mu je ostala le duhovščina, ki pa je bila premalo gospodarsko in politično veščča, da bi mogla ustaviti rušenje in propadanje vaške patrijarhalnosti. Poleg tega je onemogočal stvarno borbo z rastočim nacijonalnim in socijalnim propadom motni in neiskreni politični in kulturni boj, ki so ga bili že izza šestdesetih let pristaši mladoslovenske politične in kulturne smeri s konservativnimi Bleiweisovci, ki so neprenehoma žalovali po idili narodne sloge. To nasprotstvo se je poostrilo v osemdesetih letih po Mahničevem nastopu, ki je z neizprosno doslednostjo hotel prisiliti mladoslovensko kulturno in politično javnost, da bi priznala, da so njeni leposlovni in nacijonalni ideali iz nemške romantične in materijalistične miselnosti in zato slovenskemu ljudstvu v narodnem in verskem pogledu škodljivi. Kljub posameznim bistrim in resničnim odgovorom Mahničevim zaletelostim ni imelo slovensko meščansko izobraženstvo poguma, da bi priznalo, da bojuje na kulturnem področju boj za svobodo, ki se bije v narodnem občestvu že od reformacije. Ta neiskrenost izvira iz bojazni pred odkritosrčnim mišljenjem in presojevanjem resničnega življenja, ki se ga je naše izobraženstvo od nekdaj izogibalo. Nekoliko pa iz resnične in slepe nevednosti, v kateri je tonilo, zlasti ker je neprestano mešalo osebne in narodnostne zadeve ter živelo v mrzličnem strahu, da bi izgubilo mandate, ki si jih je uzurpiralo. Tem problemom slovenskega narodnega življenja so se slovenski pripovedniki do Janka Kersnika instinktivno izogibali. Upodabljali so rajši zlagane vaške idile, zatekali se po slovstvene motive v južnoslovanske boje za osvobojenje, slikali romantični živelj umirajočih gradov in neresničnih meščanskih idealistov. Nikdo pa ni imel ne poguma ne zmožnosti, da bi upodobil to propadanje. In prav največja

cena Kersnikove pripovedne umetnosti je, da se je Kersnik po dolgotrajni evolucionski poti, ki jo je prehodil kot politični in kulturni feljtonist provincijalnega kova in psevdoromantični novelist razvil v prvega slovenskega realista, ki sicer še misli, da mora ublaževati realno življenje »s srebrnim pajčolanom zdravega idealizma«, vendar stremi bolj po zdravem umetniškem nagonu kakor pa po estetskem prepričanju, da bi podal v svojem motivu resnično in polno podobo vesoljnega življenja ne glede na katekizemsko delitev med dobrim in slabim.

Kersnik je bil potomec kranjske uradniške družine. V njegovi krvi so se mešale razne etnične prvine. Starši, ki so si pridobili precejšnje premoženje, so ga vzgajali v duhu, ki je bil tipičen za kranjske pol birokratske, pol plemiške družine. Provincijalni odpadki nemške kulture so se v njegovem domu družili z deli mladostne slovenske literature. Vendar je tudi ljudski element preko stare rodbinske pestunje, »rokovnjaške babe Urše Lončarjeve«, zgodaj posegel v njegovo dovzetno dušo. Tako se ta dva elementa zrcalita v vsem njegovem slovstvenem delu. Zdaj zmaguje tuji, privzgojeni vpliv nemškega slovstva, zdaj spet neizčrpni zaklad narodnih pesmi, pravljic, pripovedek, vraž in molitvic, ki ga zbližuje z ljudsko dušo. Ker pa je sam zrasel iz posebne človeške in miljejske osnove, ga ne premami ne ta in ne oni vzgojni vpliv, temveč uporablja suvereno oba, da bi razvil in estetsko ustalil svoje mišljenje o tragiki in komiki človeškega življenja, o nesmiselnem, a vendar neizbežnem propadanju slovenskega človeka, ki se kot izobraženec duši v nizkih kulturnih in političnih obzorjih, kot kmet pa v revščini, pregrehah in nevednostih zapuščenega vaškega sveta.

Seveda je bil Kersnikov življenjski in svetovni nazor prešibek, njegovo socialno življenje preudobno in volja po dejanju premajhna, da bi se mogel kot pripovednik povzpeti preko hladne, nekolikokrat ce-

lo cinične ugotovitve o slovenski narodni in individualni tragiki. Zato učinkujejo njegove povesti samo zaradi realnih in obče veljavnih snovi in motivov, ne zadovoljujejo pa zaradi pomanjkanja iskrenega in odločnega reformatorskega stremljenja in težnje po zboljšanju. Navidezna objektivnost daje sicer Kersnikovim povestim poseben čar, ki se mu človek težko odtegne, vendar pa jim jemlje del etične učinkovitosti, ki je kljub vsemu lebdela pisatelju pred duhovnimi očmi, ko jih je pisal. To ga tudi ostro loči od evropskih realistov, ki jih je sicer poznal in studiral, čeprav si je sam izbral za slovstvenega vodnika pol romantika, pol realista — Turgenjeva.

Slovstveno pot je Kersnik pričel kot ljubljanski gimnazijec v plehkih nemških verzih, v katerih je posnemal Heineja in mladonemško pesništvo. Njegov domači učitelj Fran Levec ga je pridobil za slovensko slovstvo, kar ni bilo težko, ker je Kersnik itak bolj ljubil Jenkove pesmi in Jurčičeve povesti kakor pa nemško slovstvo. Pod Levčevim pesniškim mentorstvom se je oglasil s pesmijo *G o m i l a* že kot petošolec v Janežičevem Glasniku (1866. l.). Po Levčevem odhodu na dunajsko vseučilišče je prevzel Kersnik slovstveno in narodno vodstvo med ljubljanskimi gimnazijci. Pesmi je dajal na svetlo v dijaških rokopisnih lističih, pa tudi v Glasniku in v Stritarjevem Zvonu. V rokopisu je zapustil venec gimnazijske lirike, ki so jo le deloma ponatisnili, medtem ko je njegova visokošolska pesem izšla skoraj vsa v obnovljenem Zvonu (1876. l.—1877. l.). Kersnik ni bil pesnik. Levstik je njegove pesniške poizkuse takole karakteriziral:

»Leta krog ideje kakor veša okoli luči, zaganja se čez plot, pa vendar čez ne skoči, okrog hiše leta pa vrat ne vidi.« Ta drastična oznaka pravilno izraža epigonsko siromaštvo Kersnikove pesmi. V njej se prepletata Heinejev in Jenkov formalni in vsebinski vpliv na osnovi skromnega in neoriginalnega erotičnega življenja ter nezrele refleksije. Šele v pesmi iz

vseučilišnih let opazimo neko zorenje, ki ga je povzročilo posnemanje Prešernove pesmi. Kersnikov temperament je razodeval pristnega pripovednika, zato je po uspehu, ki ga je dosegel s pripovednim prvencem *Na Žerinjah* (1876. l.), pesem opustil.

Še prej kot pripovednik se je Kersnik razvil kot satirični listkar. Po nekončani romantični *Povesti o dveh bratih Vevčarjih*, je pisal nemške listke. Ta slovstvena panoga je cvetela v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. V njej se je zrcalilo miselno in čustveno uboštvo avstrijskega liberalizma, ki je poskušal z dovtipom in ironijo premagati politično in socialno stisko avstrijske državne politike. Prav tako plitvo in tendenčno so razpravljali nemški kulturinosci, ki so bili po večini židovskega pokolenja, o kulturnih problemih. In Kersnik se je listkarstva učil pri njih. Zato ni čudno, če se je le redko dvignil do trezne in objektivne presoje političnih in kulturnih razmer, o katerih je razpravljal. Po večini so Kersnikovi feljtoni polni pikre satire na staroslovenske politike in pisatelje. Le redko se oglasi v njih iskreno prepričanje, vsaj takrat, ko izpoveduje svetovno in umetnostno naziranje, stremiče k znanstvenem pozitivizmu in umetnostnem realizmu, ko zagovarja Gregorčičevo pesem pred Pajkovim kritičnim abderitstvom, ko odganja z vrta slovenskega pesništva poetične rokodelce Haderlapovega kova. V poznejših listkih pa je zmagalo Kersnikovo politično elastično prepričanje, zato nimajo ti listki splošne cene, temveč so le slike lokalnih političnih bojev. Ne glede na vsebino pa je slog Kersnikovih feljtonov klasičen, do dobrega je prevzel lahkotni, šaljivi in satirični ton te slovstvene panoge, ki ga je zabelil še z osebno prizadetostjo, kar daje njegovim listkom vsaj zunanji videz izvirnosti.

Ustanovitev *Jurčičeve Slovenske knjižnice* (1876. l.), ki bi naj postala glasilo ljubljanskega realističnega kroga zoper obnovljeni Zvon, je napotila

Kersnika po Levčevem in Jurčičevem nasvetu k leposlovnju prozi. Tako je spisal konec 1875. in v začetku 1876. l. prvo večje pripovedno delo »roman« *Na Žerinjah*, ki je izšel v četrtem zvezku Jurčičeve zbirke. Snovno združuje ta novela, ki jo je Kersnik samovoljno krstil za roman, slovenske slovstvene motive z motivi nemške epigonske novelistike. S spomini na Desetega brata in osebe ter karakteristiko človeka in pokrajine v povesti *»Cvet in sad«* se družijo plemeniti in romantični junaki solzavih nemških povesti na ozadju neke v zraku viseče in nerealne pokrajine. Edino kmetiški okvir, ki obdaja grad na Žerinjah in njegove čudne prebivalce, je resničen, vse drugo se izgublja, čeprav bi pazljivi kritik mogel za temi bledimi pokrajinskimi in človeškimi sencami prepoznati Brdo in njegove prebivalce, v neki umetni megli, iz katere se pojavljajo čudni človeški tipi zdaj polni blagih čuvstev, zdaj prevzeti od strasti, dokler se slednjič po mnogih, neživljenjskih zapletkih ne razvozla dejanje tako, kakor je to v podobnih povestih nujno, v srečo za glavnega junaka. Pravijo, da je Kersnik risal osebe po živih ljudeh, v obeh poglavitnih ženskih tipih je baje upodobil svojo nevesto in svojo teto, medtem ko izraža glavni junak Rogulin menda pisateljevo prepričanje o samem sebi. V slogu in kompoziciji pa pomeni Kersnikov novelistični prvenec nastop nove pristno epske nadarjenosti v našem slovstvu. Zlasti so se mu posrečili dialogi, ki pa prav za prav niso epskega, temveč dramskega značaja. Gluh pa je Kersnik še za duhovno življenje oseb, vsa dejanja in nehanja izvirajo iz strasti in afektov, prehodov med posameznimi doživljaji ne ume drugače podvzročiti kakor z nenadnim, psihološko neutemeljenim navalom čuvstva, trdota življenja in neizprosna boja za obstanek sta mu neznana, prav tako človekov boj za svetovni in življenjski nazor.

Po povesti *Na Žerinjah*, v kateri je slovenska kritika najbolj občudovala Kersnikovo spretnost

v ljubezenskem razgovoru in lahkotnost, s katero je opisoval meščanske in plemiške šege in navade, saj je bila to v resnici največja novost za naše slovstvo, kjer je še Levstik pred dobrimi desetimi leti tožil, da ne bomo nikdar imeli spretnega in živega meščanskega razgovora, se je Kersnik posvetil studiju evropske realistične umetnosti. Ni segel sicer po najvišjih vrhovih sodobne epike, najbolj sta ga privlačevala Norvežan B. Björnson in Rus I. S. Turgenjev, ki so ga v sedemdesetih letih devetnajstega stoletja zanesli v prevodih tudi na Slovensko. V listkih in kritikah se je Kersnik kmalu proglasil za njegovega učenca. Toda v leposlovnih delih ta vpliv ni bil takoj viden. Po Jurčiču je namreč moral prevzeti nekončane *Rokovnjače*, ki jih je Jurčič utegnil upodobiti samo v enajstih poglavjih. K tem je pripisal Kersnik še osemnajst poglavij ter dogradil delo skladno z Jurčičevo osnovo in pisateljsko tehniko. Težavno delo mu je uspelo, zato ker sta z Jurčičem mnogo razpravljala o njem, saj se je Jurčičeva misel upodobiti rokovnjaško narodno epizodo rodila prav na Brdu, kjer je bil obiskal 1879. l. Kersnika. Kot domačinu, ki je dobro poznal človeški in pokrajinski tip, se je razodela Kersniku marsikatera podrobnost realneje kakor Jurčiču.

Preokret v realistično smer pa kaže že prva Kersnikova »kmetska slika« *Pokrovec očeta* (1882. l.). V njej je sicer še polno romantične skrivnostnosti, ki se razkrije šele na koncu življenja oziroma povesti, vendar je osnovni problem, ki živo spominja na Tavčarjeve Slike iz loškega pogorja, podan dramatsko in jedrnato kakor v baladi. V kratkih slikah se je posrečilo Kersniku, da je razgrnil pred nami dvoje življenj: usodo izkoreninjenega in nezvestega izobraženca, ki pride umirat v hlev pozabljenega in zavrženega nezakonskega sinu, ki ga je rešila zemlja in delo usode, katera je zadela očeta. V *Lutrskih ljudeh* ki jih je spisal Kersnik prav tisto leto, se ljubijo,

razstajajo in umirajo prav tiste sentimentalne človeške sence, ki jih je pričaral Kersnik v imaginarno ozračje izumirajočih gradov v povesti Na Zerinjah, ki jih oživljata samo vas in človek, ki jih obdajata in redita.

Ti snovi: življenje izobraženstva, ki pozna kot najvažnejši problem žitja in bitja srečo ali nesrečo v ljubezni ter trdo, dostikrat kruto kmetiško trpljenje za vsakdanji kruh, ki gre vsakdanjo pot, posejano z odpovedjo, hudodelstvom in hladno resignacijo preko vseh čuvstev, tvorita odslej osrednji komponenti Kersnikove epike. Ta dvojnost, ki jo le redko srečamo v eni in isti povesti, običajno se menjava gosposki motiv s kmetiškim brez sleherne notranje pa tudi zunanje zveze, je najsilnejša oznaka Kersnikove epike. Podoba je, kakor da bi Kersnik daljše povesti in romane pisal po pridobljeni in privzgojeni pripovedniški rutini ter bi ustvarjal samo v kmetski črtici in povesti.

Vendar se je počasi iz Kersnikove psevdoromantične povesti razvila še ena, nova oblika. To je malomeščanska povest. Že v prvem družabnem in kulturno historičnem romanu *Cyklamen* (1883. l.), ki slika slovenske družabne in politične razmere pred padcem avstrijskega centralističnega političnega sistema (1878. l.), je postavil Kersnik dejanje v sredo slovenske — jare gospode —, čeprav je še ohranil ljubezensko zgodbo prejšnjih povesti. Toda okoli glavnega junaka in njegove ljubezni, ki sta še upodobljena v stari maniri, se že gnete na realnih tleh prebujajočega se kranjskega trga pisana množica resničnih ljudi od radikalnih političnih agitatorjev preko nevzdramljenih tržanov in nemškutarških kapitalistov do resnega in ponosnega narodnega vodnika Hrasta, ki že z imenom oznanja ideal in program. Politično in narodno življenje, ki je v *Cyklamnu* samo okvir za osrednjo ljubezensko zgodbo, je Kersnik v nadaljevanju *Agitator* (1885. l.) postavil v sredino dela.

Toda predno se je Kersnik povzpел v družabnih romanih, da je do dna spregledal kulturno in socialno revščino podeželskega izobraženstva, prepire med napredno in konservativno stranko, je nadaljeval s pisanjem zabavnih in kmetskih povesti. Te zvrsti se v njegovem ustvarjanju prepletajo, slednjič jim je še pridružil ljudsko vzgojno povest, namenjeno za Mohorjevo družbo. Vendar tvori leposlovna analiza malomeščanskega in trškega življenja odslej hrbtenico Kersnikove tvornosti, medtem ko pomenita le-oni nekake stvariteljske oddihe.

V *A g i t a t o r j u* je Kersnik pravilno upodobil politično in družabno življenje v osemdesetih letih na Kranjskem. Ljubezensko zgodbo, ki je doslej tvorila jedro povesti, je sicer tudi tu še ohranil, ker se ni mogel oprostiti romantičnih poetičnih predsovkov, vendar jo je potisnil na obod dejanja. Kljub temu je podoba ljudi temna, duhovno in telesno življenje preprosto in revno. Poglavitna gibala njihovih dejanj nista misel in čuvstvo, temveč licemernost, neutemeljeni ponos, materijalistično presojevanje vrednot, nevoščljivost in zahrbtnost. Le nekoliko oblažuje to etično sivino navdušenje za narodno prebujo, ki pa se bravcu ne dozdeva docela iskreno, ker sluti za njim materijalistične nagibe in utilitaristična pričakovanja. Temne osebe in njihovo dejanje ter nehanje omiljuje Kersnikov slog, ki z neko otožno zamišljenostjo spremlja ljudi in dogodke, kakor da bi se sramoval njihovih napak in nepomembnosti, vendar hi hotel z blagohotno in odpuščajočo karakterizacijo izpovedati, da so mu kljub vsemu dragi in pomembni, ker je v njih upodabljal tudi samega sebe in vse nezrelo izobraženstvo svojega naroda.

Še temnejšo sliko življenja in družbe je podal Kersnik v povesti *R o š l i n* in *V r j a n k o*. Spričo osrednjega problema, ki ga je posnel po življenju mestno-graščinske inteligence na Dolenjskem in upodobil ob motivu slovenske narodne balade, je poskusil

psihološko in estetsko razrešiti borbo za očetovo posest med življenjaželjno materjo in doraslim sinom. Po vzgledu Turgenjevljevih Očetov in sinov je vzporedno z glavnim motivom prikazal boj med dvema generacijama. Tudi na zagovor versko brezbrizne, kvečjemu k neiskrenemu deizmu nagibajoče se mlade slovenske inteligence je mislil. Toda snovna zanimivost, podrobno slikanje brezdolja, ponavljanje brezplodnih pogovorov in opisovanje ljubezenskih prizorov so vsrkali njegovo ustvarjalno silo, tako da niti poglavitnega motiva ni mogel estetsko razrešiti. Zateči se je moral k nasilni in neverjetni epizodi, da razkrije junakinja junaku s pomočjo narodne balade o Rošlinu in Vrjanku ljubezen njegove matere do njegovega prijatelja ter tako zaokrene dejanje v novo smer in nasilno razplete zapletek v resignacijo za vse. Zvezo med Turgenjevljevim in svojim delom je označil Kersnik z besedami: »Prav kakor — Basarov!«, s katerimi zapušča Rošlin-Božan kraj življenjske prizkušnje. Baje je Kersnik pisal delo pod dojmom, ki ga je vzbudilo v njem branje Tolstega *Vojna in mir*.

Medtem ko se je v povesti Rošlin in Vrjanko konflikt razrešil z odpovedjo in resignacijo, češ »saj svet ne stoji na suhi črki sv. pisma, ampak na vročem krogotoku človeškega žitja«, je v prihodnji in osrednji Kersnikovi malomeščanski povesti *Jara gospoda*, ki pripoveduje o propadanju zdravih človeških sil v zaduhlem ozračju podeželskega mesteca, pisatelj segel v globino človeške tragike. Za nepremišljeno ženitev glavnega junaka in prešuštvo njegove žene ni druge rešitve kakor smrt. Kazen je sicer enostranska, ker umre samo nezvesta žena, toda boleost moža, ki jo mora kot njen poslednji sodnik in edini pogrebec soditi in pokopati, je še hujša kakor telesna smrt. V tej povesti se je Kersnikova ustvarjalna sila povzpela do najpozitivnejšega slovstvenega dejanja. Mora duševnega brezdolja, ki visi nad ljudmi in pokrajino naše povesti, se sprošča v brezpomembne

dogodke kakor so čitalniške besede, izleti, cerkvene slavnosti, kresovanje, lov, zabave in sestanki po gostilnah. In ta »velika« zaposlenost Kersnikovih oseb je izraz duševne lenobe, ki išče navideznega življenja. Kersnik je osnovno duhovno podobo Jare gospode zagrabil v vsej polnosti in upodobil tako spretno, da se bravcu zdi, kakor da bi živel sredi teh ljudi. Tu se je razvil in izživel Kersnikov realistični dar opazovanja, saj je skoro vse značaje, zlasti ženske prepisal iz življenja. Prav tako je risal življenjske razmere po neposrednem, leta in leta opazovanem življenju. Po realističnem, lahko bi rekli celo naturalističnem opazovanju živega življenja v neposredni okolici nima Kersnik prednika niti naslednika v našem slovstvu. Toda preko opazovanja se ni mogel povzpeti k oblikovanju. Natanko pozna sicer način človeškega zunanjega življenja, kakršno se kaže v družbi, v krčmi, na veselicah, neznano pa mu je ostalo resnično človeško življenje v samoti, nikdar ni mogel ustvariti človeka, skritega med štirimi stenami, v delavnici, v družini, pri poklicnem delu. Zato so Kersnikove slike iz življenja »jare gospode« sicer posnete zvesto po življenju, vendar samo po eni in nebistveni plati. Zato tudi ni mogel Kersnik napolniti dejanja povesti z vročim tokom padanja in vstajanja, bojov in miru, zmage in porazov, temveč si je kljub realističnemu pogledu na svet in življenje moral pomagati z romantičnimi slovstvenimi pripomočki, s katerimi je fingiral življenje, namesto da bi ga izražala duša njegovih junakov.

Nekoliko globlje je prodril Kersnik v bistvo kmečke duše. Morda mu je bilo to lažje zaradi tega, ker ni izhajal neposredno iz kmečke krvi in ker se mu je kmet v notarski pisarni razkrival v najglobljih trenutkih življenja. Seveda je prav zato gledal Kersnik na kmeta preveč s pravniškimi, kriminalističnimi očmi. Zato ga tudi ni mogel dojeti pri prastarem načinu obdelovanja zemlje, nekrvavem boju za vsak-

danji kruh, kakor je nasvetoval 1867. l. v rokopisni kritiki Desetega brata Jurčiču — Levstik, temveč je tudi on zapadel v skrajnost, ki je sicer nasprotna Jurčičevemu povelečevanju in romantičnemu po-ustvarjanju slovenskega kmeta, izvira pa prav tako iz nepopolnega poznavanja kmečke duše. Omenil sem že, da nadaljuje Kersnik v Rokovnjačih, nekoliko tudi v Testamentu Jurčičevo kmetiško povest, čeprav se prične že v Ponkrčevem oči bojevati z njo. Kakor pri povestih iz graščinskega, mestnega in trškega življenja, tako in še bolj hrepeni v kmetiških črticah in povesticah Kersnik, da bi zajel brezoblično kmetiško življenje vsaj v onih najtipičnejših doživljajih, ko strga človek s sebe vezi verskega in poklicnega značaja ter se bojuje za življenje, posest in ljubezen. Takrat se kmetiška natura razodeva v prvotni, pol živalski pol človeški strastnosti in neusmiljenosti, ki vodi, pomnožena z alkoholizmom, revščino in pravdarsko strastjo do hudodelstev. V *K m e t s k i h s l i k a h*, zlasti pa v povesti *O č e t o v g r e h*, ki razpada v dva neenakomerna dela, je Kersnik najpopolneje premagal tuje vzglede ter našel samega sebe in odkril svojo realistično pranadarjenost ter tako ustvaril edine umetnine v svojem bogatem slovstvenem delu. Samo nekje v globokem dnu *K m e t s k i h s l i k* se še oglašča romantičen prizvok, nekoliko morda tudi v baladni kompoziciji in še v tem morda, da se pisatelj neposredno ali posredno vpleta kot priča med dejanje, kar jim daje lirsko noto, sicer pa gospoduje v karakterizaciji in snovi polnokrvni realizem. Ta se kaže tudi v tem, da sta v *K m e t s k i h s l i k a h* narava in človek določena. Vse te povesti se gode v bližji in daljni okolici Brda, pokrajina je podana z zemljepisno natančnostjo, prav tako označuje pisatelj človeško in duhovno življenje z narodopisno podrobnostjo. V povestih iz meščanskega življenja ni znal Kersnik naslikati realne pokrajine, skoraj vse se dogajajo v kraju, ki se dozdeva bravcu

znan in domač, vendar ne najde v pisateljevem opisu nobenega oporišča, kamor bi naslonil predstavo. V Kmetških slikah pa so prostor in čas, človek in narava istiniti in zato tudi lepi. Kersnik je menda zdaj čutil umetniško okrepitev in približevanje poetičnemu idealu, kar dokazuje stavek iz črtice »V zemljiški knjigi«, ki zveni kot zagovor in izpoved prepričanega realista: »Veruj mi, dragi, tudi v pandektih boš našel poezijo, če jo boš hotel, saj jo najdeš tudi v brezobnem polomljenem glavniku, ali pa na umazani cunji, ki leži za hišo na smetišču.«

Tako neposredno kakor v tej izjavi se Kersnik realizmu oziroma naturalizmu tudi v Kmetških slikah ni približal. Tudi tu se je izognil, če se je le mogel tragičnega, tipičnega pomena in konca ter je rajši izražal mogočen tok življenja, ki navdaja kmečko dušo in njeno življenje ter celi najgloblje rane, ki jih zadaje. Največji umetniki v Kmetških slikah sta Mačkova očeta in Kmetška smrt. Tu občuti človek ritem kmečkega življenja, ki ne pozna presledka niti konca, kjer se krivda očetov kaznuje na sinovih in kjer pomeni očetova smrt — začetek sinovega življenja. Ta velika etična in življenjska misel je sicer navidez razbita v povesti Očetov greh. Mogočna Kačonovina propade zaradi očetove krive prisege, s katero zataji nezakonskega otroka in uniči življenjsko srečo tudi edinemu zakonskemu otroku. Toda propade zato, ker se v kmečko življenje pomeša gosposki element. Mladi Kačon se odtuji rednici zemlji in zabrede tako v mestno preobčutljivost ter ne more brzdati čuvstev, ki pogube njega in posredno tudi glavnega krivca — očeta. Delitev življenja v vaško in mestno sfero je največja napaka povesti, ker jo nasilno trga na dva, docela neenakomerna dela. Prvi del, ki sega do devetega poglavja, je klasično lep in nima primere v našem slovstvu, medtem ko je drugi del nasilno in neorgansko nadaljevanje, ki dokazuje, da kljub velikemu pisateljskemu

napredku Kersnik vendarle ni mogel preboleti vpliva romantične povesti, ki mu je zmaličil celo njegov veliki tekst.

V povestih za ljudstvo, ki jih je pisal Kersnik za Mohorjevo družbo, so dobre strani njegove pripovedne umetnosti: ostra in dobra karakterizacija, naravni humor in nevsiljiva poučnost. Izmed vseh mohorjanskih pisateljev se je Kersnik najuspešneje ustavljal napadni tendenčnosti.

Kersnik je skušal odbiti ost Mahničevim kritičnim zaletelostim, ko je ocenjeval Mahničevih *D v a n a j s t v e č e r o v* (1888. l.) in *A š k e r č e v e B a l a d e i n r o m a n c e* (1890. l.). V poslednji je Slovencem pokazal vrednost Aškerčeve realistične epike, dokazal, da se Aškerčeva pesem, ki označuje slovensko pesništvo v devetdesetih letih, vredno uvršča v »svetovno stavbo« *poezije, h kateri so Slovenci v harmoniji z vsemi svetovnimi narodi vseh jezikov in ver prispevali po svoji duhovni moči. Izpoveduje, da poezija ne more biti dekla verskega ali svetovnega nazora, temveč da mora izražati ne glede na levo in desno — pračloveško hrepenenje po lepoti, da je pesniška ideja avtonomna, pokorna samo svoji notranji veličini in stvariteljski oblasti pesniškega genija.*

Kersnikovo pisateljsko delo je močnejše po tehnični in oblikovni ter stilistični strani kakor pa po svoji vsebini. V njem se dotikata in spajata dve razdobji našega slovstvenega življenja: Jurčičeva narodna romantika in začetki našega realizma. Skozi njo pa vodijo vrata v bodočnost, ki jo je Kersnik v nekaterih delih že slutil in jo skušal bolj nezavedno kakor zavedno oblikovati, čeprav je bil po svojem življenju, po izobrazbi in miselnem obzorju še pravi sin mladoslovenske slovstvene generacije. Slovenska moderna je sicer pričela slovstveno pot na nasprotnem bregu slovstvenega življenja, Kersnikovo pripovedništvo je nadaljeval samo epigonski slovenski naturalizem, vendar se je podtalno spajala Kersnikova obzirna, dosti-

krat celo otožna kritika slovenskega malomeščanstva in kmetstva z ostrimi Cankarjevimi napadi na slovenskega rodoljuba in njegovo duhovno jalovost in življenjsko brezpomembnost.

Kersnik je večji pripovednik kakor človek. Zato ni mogel svojih natančnih, živih in estetsko prepričljivih življenjskih opazovanj vliti v umetnostno obliko, ki bi jim mogla dati popolno estetsko vrednost. Skoraj nikoli ni oblikoval snovi skladno z njenimi notranjimi zakoni, ampak jo je razblinil z epigonsko formo in kompozicijo. Ta notranja dvojnost trga in lomi njegova dela v posamezne delce, ki vsebujejo sami na sebi mnogo lepot, ki jih pa ne družijo močna pesniška in življenjska ideja, ki bi jo skladno izražala tudi prava epska forma. Vendar je Kersnikova povest močan sklep mladoslovenske novelistike in krepka obljuba slovenskega realističnega romana.

Anton Aškerc

Aškerc je poslednja velika pesniška osebnost mladoslovenske dobe. Z njim in njegovim delom se je ta najpomembnejša doba naše slovstvene in kulturne zgodovine zaprla. In kakor da bi hotela naglasiti v koncu vse svoje pozitivne in negativne strani, jih je v Aškercu razvila do zadnjih meja. Vsa socijalna, kulturna in politična nasprotja, ki jih je vzbudila, za katere pa ni imela dovolj stvariteljske in kritične sile, da bi jih mogla rešiti, so bruhnili v Aškercovi duševnosti, v njegovem pesniškem delu s poslednjo silo na dan. Oprt na slovstveno in kulturno delo prednikov, ustvarjajoč na področju epskega pesništva to, kar so njegovi duhovni predniki in učitelji ustvarili v liriki in povesti, je Aškerc v početku svoje slovstvene poti ustvaril slovensko balado in romanco, nato pa tragično končal kot človek in pesnik, ker ni mogel

uravnovesiti neurejene in nedozorele dediščine, svojega navidez bojevitega, čeprav v srcu plahega in vase zaljubljenega življenjskega temperamenta z idejami mladega rodu. Aškerc je končal kot človek in pesnik prav tako tragično kakor vsi slovenski možje pred njim, le da je on izgubljeno življenjsko in umetnostno postojanko branil z večjo, prav železno doslednostjo, da ni hotel umolkneti kot pesnik, ko se je bil že davno izpel in je bila vsa njegova pesem le še strasten krik potaplajočega se človeka, ki pa ne kliče na pomoč, ampak prepričuje sebe in svet, da plava kot umetnik nad življenjem in svetom.

Najznačilnejše za naše kulturno in zlasti slovstveno življenje je še danes nerazjasnjeni smisel umetnika-ustvarjalca v majhnem narodnem življenju, ki se ne more duhovno, socialno in politično urediti po smernicah, ki bi izvirale iz socialno urejenega narodnega organizma, v katerem bi imela vsaka pozitivna sila ustrezajoče mesto in primerno življenjsko nalogo. Podobne težave se pojavljajo sicer v vsakem narodu, ker se stvariteljski temperament težko ukloni zakonom vsakdanjega življenja; a z mnogo večjo ostrostjo in neizprosnostjo se bojujejo ti pojavi v majhnem, politično in socialno neustaljenem in povrh še nacionalno ogroženem narodu. Vsa naša slovstvena zgodovina živo pripoveduje, kako se bojujeta dve najmočnejši socialni sili zato, katera bo vodilna tudi v kulturnem življenju: cerkev in meščansko izobraženstvo. Obe si domišljujeta, da je vsaka na svojem področju in s svojimi duhovnimi predstavami in kulturnimi sredstvi odkrila tisto slovstvo in umetnost, ki najbolj ustreza ljudstvu.

Prva izhaja iz svojega notranjega smisla — učeče cerkve — in hoče, da se v našem slovstvenem življenju poleg umetnika oziroma nad njim oglašata pridigar in učitelj. Zanja je umetnost izraz nekih transcendentalnih idej, ki imajo svoj izvor v Bogu in h kateremu mora voditi tudi umetnik. To pred-

stavo o slovenskem slovstvu si je ta struja izsanjala samo v teoriji, v resnici pa so se učili njeni pesniki in pisatelji estetskega izraza pri pisateljih meščanske struje. Zgodovina človeških slovstev uči, da je v določenih dobah ustvarljiva umetnost, ki stremlje po upodobitvi metafizičnih idej lepega, čeprav mora biti tudi tam zemeljski oziroma človeški element tako močan, da more nositi težo metafizičnih konstrukcij (prim. Danteja, versko dramo pri Grkih in dr.). Toda v našem slovstvu kljub Mahničevim kličem in političnim uspehom ni noben pesnik ali pisatelj poskušal, da bi ustvaril, če bi to bilo sploh mogoče, naštetim vzgledom ustrezajočo katoliško umetnino, temveč versko prepričanje so zamenjali s katekizemsko moralo ter so pisali svoja dela po vzgledu Krištofa Schmida ali pa so res ustvarjali iz življenja — novo življenje — sveta lepote, ne glede na pedagoške in utilitaristične zahteve tako imenovane katoliške poetike in kritike.

Druga, za razcvet našega slovstva pomembnejša struja se je kakor vsa evropska slovstva porodila iz spoja med narodnim duhom in umetnostjo antičnih in modernih slovstev na socialni podlagi slovenskega meščanskega izobraženstva. V našem slovstvenem pregledu smo opazili, kako se je ta slovstvena misel, ki jo po pravici smemo imenovati slovensko renesanso, ne samo v narodnostnem smislu, čigar sad je v neki meri bila, temveč še bolj v smislu slovenskega poustvarjanja realnega življenja v novo življenje slovstvenih umetnin, zavezala konec 18. stoletja v Cojzovi slovstveni akademiji, okrepila in rodila pravo slovensko umetnost v Prešernovih Poezijah, kako jo je potem prva mladoslovenska slovstvena generacija skušala napraviti slovensko tudi po vsebini, ne samo po duhu. In druga mladoslovenska generacija s Stritarjem in učenci je hotela po Levstiku in Jurčiču preobraziti slovensko slovstvo pomeriti spet s kritičnimi merili svetovnih slovstev ter je tako odprla

vrata tujim vplivom. Najmočnejši talenti druge mlad-slovenske generacije so po hudih bojih tujstvo premagali ter spet ustvarili tipično slovensko narodno umetnost, v kateri pa se vendar zrcalijo utrinki tujih slovstvenih in filozofskih mnenj. In tu je pričela s kritiko konservativna slovenska kulturna struja, ki je imela najglasnejšega in najodločnejšega glasnika v Mahničju, ki je sicer pravilno spoznal estetske slabosti mlad-slovenskih pesnikov in pisateljev, dobro dojel tuje vplive, dasi je pretiraval glede na njihovo škodljivost, vendar ni ostal pri teh pravilnih in potrebnih spoznanjih, temveč je sledil svojemu strast-nemu in nepreračunljivemu verskemu temperamentu ter očitke, ki so zadevali samo nekatere, posplošil na vse slovensko leposlovje ter ga obsodil kot nemo-ralno in verskemu prepričanju sovražno. In vse slo-vensko izobraženstvo ni imelo moža, ki bi se zavedal življenjske in estetske upravičenosti slovenske slov-stvene preteklosti in sedanjosti, da bi mogel ali vsaj hotel Mahničju in narodu razodeti, kaj je bistveno in kaj ni bistveno. Mahničjevi polemiki so se omejevali na satirične zafrkacije, ironizirali so njegove zaletelosti, ali pa so se mu celo zagovarjali kakor na pr. Gregorčič. Da pa bi nekdo na osnovi slovenske kulturne preteklosti in živega pojmovanja umetnosti dokazal, da so Mahničjevi estetski nazori zmotni, kri-vični in protiumetnostni, do tega se umirajoča mlado-slovenska generacija ni mogla dvigniti. Ne samo ker ni imela literarnih teoretikov, temveč umirala je tudi v kulturni moči, ker so jo ubili politični prepiri, neiskrenost in nedemokracičnost vodnikov, ki jih je pokvarila koruptivnost in duhovna degeneracija evropskega, zlasti pa avstrijskega meščanstva, ki je prav s tistimi metodami hotelo ustaviti pohod četrtega stanu, kakor jih je nekdej uporabljalo duhovstvo in plemstvo zoper gospodarski, politični in kulturni razvoj tretjega stanu. Zato je zgubilo stik z ljudstvom, ki se je v kmetiškem delu zateklo k Mahničjevim poli-

tičnim učencem, ki mu sicer niso nudili umetnosti, pa so mu vsaj obetali, da mu bodo pomagali pridobivati vsakdanji kruh. Delavstvo pa se je zbiralo pod zastavami mednarodnega socializma, ki je obetal, da se hoče bojevati ne le za izboljšanje delavskega materialnega življenja, temveč tudi za preporod ostarele meščanske kulture.

In v tem kritičnem času ne samo za slovensko, temveč za človeško kulturo se je pojavil v našem slovstvu **A n t o n A š k e r c**. Prve pesmi, ki jih je dajal na svetlo v Stritarjevem Zvonu 1880. l., v Ljubljanskem Zvonu 1881. in 1882. l. so napovedovale skromno epigonsko pesniško osebnost, ki poskuša pod Gregorčičevim, Jenkovim in Heinejevim pesniškim zgledom izražati misli in čustva mladega, nezrelega, čeprav že ponižanega in razžaljenega srca. Oblika Aškerčevih prvencev je tradicionalna, jezik trd brez metaforike in slikovitosti, bolj prozaičen kakor pesniški. Nikdo ne bi mogel slutiti, da si bo ta začetnik naprtil pretežno breme umirajočega slovstva in zapravljenega kulturne dediščine mladostne generacije, da bo izkresal iz njiju zadnja umetnostna dejanja, ter da bo slednjič izdihnil kot ustvarjalec pod njenimi razvalinami in kupom svojih trinajsterih pesniških zbirk, ki jih razven prve ni ustvaril iz notranjega, suverenega poznanja življenja, temveč iz zunanje, dasi bistvo njegove duše jasno izražajoče ponosne strastnosti, ki ni poznala poti ne kvišku ne nazaj, temveč se je vrtela v blodnem kolu kulturno jalovega liberalizma in nesvobodne — svobodne misli.

Z Aškercem se je oglasila druga večja slovstvena moč iz štajerske skupine v našem slovstvu. Od doma in staršev je prejel Aškerc usodno dediščino na življenjsko in pesniško pot. Bil je sin revnega kmeta iz zasavskega hribovja, ki leži na polotoku med Savo in Savinjo, v vasi Globoko pri Rimskih Toplicah. Oče mu je domovino zapravljal, v šole ga je pošiljala

pobožna teta Agata, ki ga je šolala v celjski gimnaziji ter je najbrže zaradi svoje dobrodelnosti zahtevala, naj gre nečak v mariborsko bogoslovje. Slabotna odpornost, ki jo je Aškerc v poznejšem življenju prav zaradi tega edinega, čeprav najusodnejšega koraka stopnjeval do patološke trme in svojeglavnosti, je povzročila, da je poslušal njeno željo ter vstopil brez poklica v mariborsko bogoslovje. Tu se je dobro učil in primerno vedel, dasi ga je v notranjosti najbrže razjedala žalost zaradi nepremišljene odločitve, ki jo je v poslednjih bogoslovnih letih poglobljala neizražena in neizživeta erotika. Ta mračna epizoda mladosti je zapustila globoke brazde v Aškerčevi duševnosti, ki se niso več zarasle. Tu korenini njegov jedki življenjski sarkazem, ki se skoraj nikdar ne more sprostiti v osvežujoč humor. Iz nesrečne mladosti izvira pesnikova skepsa, ki ji je bila njegovemu preprostemu, vernemu srcu najhujši strup, ker ga je vodila kakor preganjano žival iz ene dogmatike v drugo, od enega pesniškega motiva k drugemu, iz kraja v kraj, križem Evrope, da bi ubežal sebi, iz poklica v poklic, od prijatelja k prijatelju, vedno enako nezaupljivega, čeprav je hrepenel po miru in se je z otroško lahkoto in neprisiljenostjo razodeval vedno in vsakomur, priznaval najskrivnostnejše okrete miselnega življenja, čustvenega pa itak nikdar ni imel, dokler se ni zgrudil v svojem, z orijentaliskim razkošjem in malomeščanskim okusom natrpanem stanovanju.

Predstojniki v mariborskem škofijskem ordinarijatu niso doumeli mladega Aškerca, ki bi si ga lahko vzgojili v drugega Mahniča. Poslali so ga duše past v podeželske župnije. Prvi dve leti (1881. do 1882.), ko se je v Zvonu v Levčevi šoli prerodil iz epigonskega lirika v samoniklega epika, je služboval v obsoteljski Podsredi. Nato je deloval skoraj šest let (1883—89) v Šmarju pri Jelšah, kjer je dozorel kot epik, saj je v teh letih zložil skoraj vse

pesmi, ki tvorijo Balade in romance. Iz Šmarja so ga prestavili k Sv. Lovrencu v Slovenske gorice, kjer je ostal dobro poldrugo leto. In tu je dal na svetlo *Balade in romance*. Od Sv. Lovrenca se je selil v Vitanje, celo v rojstni župniji pri Sv. Marjeti pri Rimskih toplicah je bil nekaj mesecev župni upravitelj. Nato so ga poslali za kaplana v Mozirje, odtam spet v Škale pri Velenju, dokler se slednjič ni odločil zaradi sporov z lavantinskim škofom, nasvetov in vabil prijateljev Turnerja in Hribarja, da je zaprosil za upokožitev in za službo magistratnega arhivarja v Ljubljani. Tu je služboval do smrti kot najvestnejši arhivar, kar jih je imela ljubljanska občina.

Vsaj v prvem desetletju duhovske službe je bil Aškerc dober duhovnik, boljši kakor marsikdo, ki ni zapustil poklica. Po farnih postajah se ga ljudstvo še danes hvaležno spominja, hrani mnogo zgodbic o njem, ki so po večini takšnega značaja, da ne dopuščajo nobenega dvoma o njegovi pravovernosti, kvečjemu da naglašajo nekatere njegove kritične opazke o cerkvenih stvareh, o katerih pa cerkev ni nikdar zahtevala dogmatične vere. Po ljudskem glasu, ki se mi zdi absolutno pravilen, ker je ljudstvo kljub veliki vdanosti duhovnikom v svojih sodbah najboljši sodnik njihove vrednosti oziroma nevednosti, bi Aškerc lahko do smrti opravičeno opravljal duhovniško službo. Kot katoliški duhovnik je padel prav zato, kakor je padel kot pesnik, saj ni slučaj, da je najboljše pesmi zložil kot duhovnik. Toda prišel je kot človek in pesnik v sredo slovenskega kulturnega boja, ki je divjal med umirajočim liberalizmom in nastajajočim klerikalizmom. Kot pesnik je Aškerc močno občutil kulturne vrednote mladoslovenske pesniške generacije ter se je smatral za njenega učenca in naslednika, kot duhovnik pa je videl, kako prav njegovi sobratje prezirajo slovstvo in pripovedujejo narodu, da so te, po njegovem svetem prepričanju najvišje kulturne in narod-

ne vrednote, sad tujih vplivov, grešna in pohujšljiva reč. Zlasti ga je ta krivična kritika in ta kulturni boj bolel, ker si je v življenju na pesništvu hotel zgraditi življenjski smisel. In če je morebiti kot sin dobe, kot človek živeč v samotah spodnještajerskih vasi, ki je užival v bogoslovju prav tako enostransko duhovno vzgojo, kakor si jo je skušal pozneje pridobiti iz svobodomiselne, budistične in monistične modne filozofske literature konec 19. stoletja, posegal s pesniškimi motivi v tista kritična področja človeškega duha in njegove zgodovine, kjer se bije pravečni boj med dogmo in človeško reakcijo zoper njo, ki mora pač nujno biti izražen na človeški strani s hrepenenjem, da se ji človek izogne, da si sam ustvari svoje razmerje do Boga in vesoljstva, potem je samo od strankarskih strasti razpaljena slovenska kritika mogla videti v tem odpadništvo. Toda prav Mahničeva kritika, krik Aškerčevih nasprotnikov ter odobravanje njegovih prijateljev ga je gnalo v očitni spor s cerkvijo. Kajti tako neposreden in primitiven človek, kakor je bil Aškerc, se more zatajiti le enkrat. In to je bil storil, ko je bil vstopil brez poklica v duhovski stan. Ker pa se je čutil zdaj drugič preganjanega od usode in ljudi za ozidjem pesniškega dela, kjer je menil v kmečki preprostosti in v resničnem stvariteljskem ponosu, da opravlja najvišjo službo v narodnem občestvu, je zgubil samokritiko in s tem tudi možnost ustvarjanja.

Zlasti pa se je ta tragika Aškerčevega življenja in ustvarjanja poglobila, ko je sredi njegovega najstrastnejšega boja za pesniški in življenjski obstanek zrasla nova pesniška generacija, slovenska moderna, ki je bila nov člen »neprekinjene verige«, ki spaja slovenske pesniške rodove. Ta generacija, ki je vstala zoper slovenski kulturni boj, kot maščevalka kulturnih grehov mladoslovenske generacije ter ni bila v mladostnem elanu vezana z nobenimi vezmi poklica in tradicije, je Aškerca sprva pozdravljala kot pred-

nika, ko pa je spoznala, da je bil ta takrat zaradi omenjenih doživetij v poklicu in slovstvu živi mrlič, ga je odrinila in šla svojo zmagovito pot.

Aškerc, ki je bil takrat razrušen kot človek in pesnik, se je zdaj še z večjo silo zaletaval v obe smeri, ki sta dušili njegovo pesniško rast: v cerkvene nasprotnike in v moderne pesnike. Zaradi tega so se pojavile prve resne težkoče zanj kot vernika in duhovnika, na drugi strani pa je v boju in v neumerjeni pesniški tekmi z moderno zgubil poslednjo iskro samokritike ter je v blaznem, ranjenem ponosu gomilil verz za verzom, pesem za pesmijo, prebrskal slovensko in človeško kulturno zgodovino, išoč pesniških motivov, romal iz kraja v kraj, da bi si nasitil lačno pesniško domišljijo, ki so je mogli vnemati samo še kričeči zunanji motivi, kajti njegova duševna notranjost je bila pusta in mrtva. Ta pesniška in življenjska tekma, ki je brez primere v naši slovstveni zgodovini, prav za prav ena sama brezkončna umetniška agonija, nam bolj kakor vse drugo odkriva pogled v bistvo Aškerčevega pesniškega dela.

Ko je Aškerc 1882. l. za septembrsko številko Ljubljanskega Zvona poslal romanco *M a d o n a*, poznejšo *S l i k a r j e v o s l i k o*, kjer trepeta na dnu lirski spomin na neizpolnjeno ljubezen, je urednik Levec spoznal, da se tu skriva nenavadna pripovedniška sila. Pisal mu je, naj pusti liriko ter se posveti epiki. Aškerc je njegov klic poslušal, čeprav je bilo v njem še mnogo kaotičnega čuvstvenega življenja, ki si ga je moral izpisati iz srca, predno je mogel začeti epsko pesem. Zanimivo je, da je prav po Levstikovem nasvetu v Popotovanju iz Litije do Čateža posegel najprej v zgodovino in ljudsko izročilo. Nato se je šele podal v realno in sodobno ljudsko življenje. Tudi on ni mogel premagati romantike, ki ji je slednjič popolnoma, vsaj snovno zapadel. In tako beremo v Ljubljanskem Zvonu poleg balade, kakor je

pesnik krstil romanco *Madona*, pesem *Vaška lipa*, ki izraža Aškerčev pesniški program. V prihodnjem letniku je lirike manj, pač pa najdemo že krepko balado *Brodnik*, romanco *Svetopolkova oporoka*. (Zanimivo je, da je Levec v Glasniku 1866. l. dal na svetlo romanco *Svetopolk in njegovi sinovi*, ki je zarodišče Aškerčeve.) Tudi *Poslednje pismo*, *Najlepši dan*, *Anka* so izšle v tem Zvonovem letniku, kar priča, da je Aškerc segel po pesniške motive že v sodobno življenje. Zgodovinsko snov upodablja v dveh pesmih: *Stari grad in Mutec osojski*. Tudi lirskih pesmi je še nekoliko. V naslednjih letnikih beremo pesmi: *Triptice*, *Judit*, *Tuji pevec*, *Svetinja*, *Najlepša pesem*, *Poroka*, ki je zaradi združitve čuvstvenega in epskega motiva značilna za Aškerčevo zgodnje ustvarjanje. 1885. l. je dal v Zvonu na svetlo davorijo *Mi vstajamo*, romanco *Zadnja večerja* (prvotna oblika in ime *Celjske romance*), *Balada o potresu*, *Kralj Matjaž* (zarodek venca *Stara pravda*), *Čaša nesmrtnosti*, parabola *Solus* z značilnim koncem:

»Vsemu svetu pač ušel lahko si, —
sebe nesel samega s sebo si!«

ki izraža pesnikovo sodbo o samem sebi in o delu pravilneje kakor katerakoli kritika.

Tudi 1886. l. je dajal z nezmanjšano ustvarjalno silo Aškerc v Zvonu na svetlo pesem za pesmijo. Najznačilnejše med njimi so: *Boj pri Pirotu*, *Novi svetnik*, poznejša *Slovenska legenda*, ki jo je zložil ob tristoletnici Trubarjeve smrti, klasična narodna balada *Nasedmini*, socialna parabola *Proximus tuus!*, *Napoleonov večer*. V letih od 1886.—1890. je priobčil v Zvonu v kronološkem redu pesnitve: *Vaška balada* (*Svatba v Logeh*), *Mejnik*, *Iz popotnega dnevnika*, *Dvorski norec*,

Kristus in Peter, Balada o jezeru, Črnošolec, Vinska bajka, nato balade iz zgodovinskega venca Stara pravda v drugačnem redu, ki ga je šele na koncu uredil, tako kakor so ga natisnili v Baladah in romancah. Viri za Staro pravdo so mu bili: Valvasor, Trdina, Dimitz, Krones, Smičiklas, Parapat, Muchar, Orožen, Kreml in Vrhovec. Prihodnje leto je spesnil List iz kronike Zajčke, Ilirsko tragedijo, Ukrajinsko balado, po narodnem motivu pa balado Botra in zgodovinsko romanco Atila in slovenska kraljica.

Balade in romance je Aškerc uredil skoraj po kronološkem redu, tako da nam nudijo pogled v njegovo pesniško rast. Le tu in tam je kronološki red iz kompozicijskih razlogov prekršil, zlasti ker je postavil Staro pravdo kot sklepno enoto na konec. Če presojamo prvo Aškerčevo pesniško zbirko nepristransko, potem nas najprej objame obsežnost pesnikovega duševnega in življenjskega obzorja, ki se res razodeva bolj v snovnem kakor pa idejnem bogastvu, vendar preseneča tudi poslednje, zlasti če ga primerjamo z enoličnostjo prejšnjih slovenskih pesniških zbirk. V treh smereh snuje Aškerčeva stvariteljska domišljija balade in romance. Prva in najbogatejša je zgodovinska pesnitev, druga in najgloblja je pesnitev o duhovnem in socialnem življenju slovenskega ljudstva, ki mu je bil Aškerc kot človek in duhovnik blizu, tretja pa je filozofska in reflektivna prilika, ki nam priča o pesnikovem osebnem življenju, o življenjskih in duhovnih bojih, o pojmovanju življenja. V oblikovnem pogledu razodevajo Balade in romance konec Stritarjevega in Gregorčičevega formalističnega epigonstva. Z elementarno močjo narodnih motivov je razbil Aškerc Stritarjev sladkobni in zvonkljajoči verz, z dramatično kompozicijo balad je v jedrnatem, odsekanem in trdem ritmu, ki ga podkrepljuje dialektični naglas

in besedni izraz, ustvaril svoj epski slog, ki ga je ohranil še takrat, ko je že davno izčrpal motive in se ponavljal. V romancah je najrajši pel v ritmu srbskega deseterca, medtem ko je v liriki ohranil tradicijonalno štirivrstično kitico. Snovna in oblikovna zrelost Aškerčeve prve pesniške zbirke je bila tolika, da bi si resni kritik, če bi ga Slovenci takrat imeli, moral biti v skrbeh, kaj bo z Aškercem, ko izčrpa skromne slovenske zgodovinske in socialne motive in ko izpoje o svojih življenjskih razmišljanjih.

Toda prvi slovenski kritik, ki je spregovoril o Aškerčevi pesmi, je bil Mahnič, ki je že leto dni, predno so izšle Balade in romance, z robotimi besedami, s krivičnim verskim patosom ter z zlohotnim zamenjavanjem snovnosti z idejnostjo grajal Aškerca ter ga napadal kot duhovnika in pesnika. Mahnič ni slutil, kako nevarna je njegova kritika za Aškerčev pesniški in življenjski razvoj. Aškerc je namreč v svoji impulzivnosti sprejel borbo z Mahničem ter je na njegov ironičen nasvet, »naj mu nika ne pade v glavo, kdaj svoje cunje iz Zvonovih letnikov pobrati ter jih v lični zbirki povite slovenskemu občinstvu ponujati«, spesnil *P r v o m u č e n i c o* in izdal *B a l a d e i n r o m a n c e*.

S *Prvo mučenico* je ponovil Aškerc, poslednji veliki duh mladoslovenske generacije, gnan od Mahničeve nestrpnosti, bičan od kompromisarskega slovenskega liberalizma in navdihnjen od časa, ki se mu kot skromni podeželski kaplan ni mogel ustavljati, zlasti ker je gorela v njem nagla in primitivna duša, Stritarjevo izpoved na koncu Dunajskih sonetov. Z Baladami in romancami pa se je razodel kot narodni epik tik pred začetkom umetniškega propadanja, kamor ga je sunila od Mahniča izsiljena izpoved svobodomiselstva, s katero se je hotel maščevati za življenjske nesreče in udarce.

Mahnič je *Balade in romance* kritiziral prav z istimi protislovnimi in neumestnimi očitki. Najostreje

je grajal pesmi Anka, Celjska romanca in List iz kronike Zajčke, torej največje Aškerčeve umetnine, ki so tudi brez sence verskega madeža. Kersnikova ocena in obramba v Ljubljanskem Zvonu je bila spretna zavrnitev Mahničevih krivic, vendar pa tudi Kersnik ni mogel dojeti snovne in oblikovne novosti Aškerčeve pesmi. Aškerc se je začel braniti sam. Sprva je Mahniča napadal z drznimi satiričnimi parabolami (*Firduzi in derviš*, *Pegaz in osel*, *Herkulov kip*). Toda opolzka steza pesniške samoobrambe, na kateri je strmoglavil kot pesnik že Gregorčič, je bila zaradi osebnih in socialnih razlogov v pogubo tudi Aškercu, kajti zdaj se ni mogel zbrati več do tihega ustvarjanja, temveč je vso stvariteljsko silo potratil za samoobrambo. Zlasti ker je bil po krivičnih Mahničevih napadih potisnjen v fronto svobodomiselcev, čeprav je bil samo zadnji talent in učenec mladoslovenske slovsstvene generacije, ki je izvirala iz notranjega narodnostnega in kulturnega ritma slovenskega narodnega občestva. Aškerčevo svobodomiselstvo ni bilo posledica idejne skupnosti s svetovnim svobodomiselstvom, temveč reakcija na krivično Mahničevo kritiko, ki je ocenjevala vsak živi slovenski pesniški pojav kot okuženje zdravega slovenskega jedra z mednarodnim strupom.

Zaradi bojevitega temperamenta je Aškerc sprejel boj, nekoliko pa tudi zato, ker je umirajočemu slovenskemu liberalizmu ugajalo, da se na njegovi izgubljeni postojanki bojuje veliki pesnik ter ga je posredno in neposredno podpihovalo k temu boju, kakor bi ga bilo veselilo, da v blatni areni slovenskega kulturnega boja krvavi brezplodno ena največjih umetniških sil. Kajti Aškerčeva zvestoba ni poznala mej. Z veliko pridnostjo se je vrgel na studij svobodomiselne literature poznega liberalizma, ogreval se za ideje, osebnosti in osebnice, ki so bile kakorkoli in kadarkoli v sporu s cerkvijo ter je brez neha

nja iskal v človeški zgodovini zgledov za krivico, ki so jo storili njemu.

In o tem je tudi poslej pel. Ni mogel sicer takoj uničiti velikega pesniškega daru. Nekatero pesmi po Baladah in romancah kažejo celo napredek. Bivanje v velenjskem rudarskem revirju mu je naklonilo nove pesniške motive. Uvedel je v naše slovstvo socijalno pesem (Iz pesmarice neznanega siromaka). V drugi pesniški zbirki, Lirske in epske poezije, ki obsega Aškerčevo pesniško delo do 1896. l., beremo balade, ki še prekašajo balade prvih pesniških let (Iškarijot, Poslednja straža, Ponočna potnica, Balada o sv. Martinu). Prav tako so satirične parabole, ki jih je naperil zoper Mahniča, izvrstne po vsebini in obliki. Toda v Lirskih in epskih poezijah se oglašča tudi epigonska lirika, v kateri je polno impresij z »izleta v Carigrad«, pa tudi antični in indijski parabolični motivi preraščajo že narodne epske motive.

Podobno strukturo kažejo tudi Nove poezije. Tu je strnil Aškerc pesniško delo od 1896. do 1900. l. V teh letih je doživel še eno življenjsko razočaranje, ki je pomnožilo njegov estetski in življenjski razkroj: razhod s slovensko moderno, ki ga je sprva proslavljala kot prednika in sobojevnika, nato pa se ločila po ostrih debatah od njega in ga ni sodila več po delih, ki jih je pisal pred usodnim srečanjem z Mahničem. Zato je v Novih poezijah satiričen in polemičen element stisnil pravo epiko do skrajnosti, oziroma je pesniku celo prave epske zasnutke zmaličil in napolnil z notranjim gnevom. Še se dviga Aškerčeva stvariteljska sila do pravih estetskih dejanj, toda motivi se vedno bolj ponavljajo, dikcija postaja prozaična, dolgovezna, dramatična koncentracija je izginila, le duh upora, ki bega od motiva do motiva, od pokrajine do pokrajine, od misli do misli, je še nezlomljen. Iz orijen-

talskih, antičnih, krščanskih in modernih verskih predstav skuša Aškerc zgraditi nov, svoj svetovni nazor. V materijalističnem monizmu se mu zdi, da bo našel mir, v katerem bo lahko spet živel in ustvarjal.

Toda do ustvarjanja se poslej ni mogel več dvigniti. Intelektualistična usmerjenost, ki ga snovno razblinja v stotine epskih motivov, mu ne da, da bi mu pesniški osnutki dozoreli v umetnine. Mrzlična tekma, v katero se je spustil s slovensko moderno, mu naklanja leto za letom nove pesniške zbirke. Toda notranje rasti kot umetnik ustvarjalec več ne doseže. To spričujejo *Nove poezije*, v katerih je zbral 1900. l. pesmi, ki so se mu porodile v tekmi z moderno. Nasproti organski liriki Kettejevi, Murnovi in Župančičevi, ki se je z gnušom obrnila od mladoslovenskih pesniških epigonov ter zavestno krenila k večno oživljajočemu vrelcu umetne poezije — k narodni pesmi ter je prerrojena v njenem preprostem ritmu in občečloveški vsebini stremela skladno z evropsko novoromantiko v nove pesniške pokrajine, je Aškerc ohranil pesniške motive in ritme Balad in romanc, Lirskih in epskih poezij. Njegovo pesniško obzorje se ni dvignilo niti razširilo, temveč poplitvilo, čeprav še vedno bije pod naplavinami intelektualistične satirične in plemične pesmi srce nedosežnega pripovednika ljudskih zgodb. Toda razkroj, ki se je pričel zaradi Mahničeve krivične kritike, življenjskih udarcev in rastoče živčne razdražljivosti ne da Aškercu miru, da bi mogel doživljati pesniške motive kot ustvarjalec, temveč v njem je oživel strasten borec, ki bije boj s tako zavzetostjo, da slednjič pozabi na poglobitveno nalogo. Bojuje se, a ne zato, da bi zagotovil svojim pesmim razumevajočega bravca in pravičnega kritika, temveč zaradi boja samega, oziroma da bi prikrl, da mu je vsahnila pesniška moč. Poleg lirskih refleksij in potniških impresij je Aškerc v Novih poezijah zbral

tudi nekaj balad in romanc. V njih deklamira o starih, že opevanih zgodovinskih in socialnih snoveh. Med socialnimi pesmi je najlepša Delavčeva pesem o premogu. Oglašja pa se tudi zdaj v satiričnih prilikah. Najdaljši Aškerčev satiričen venec parabol je Pavliha na Jutrovem, ki ga je dajal na svetlo v Zvonu od 1896. do 1899. l. V orijentalški obliki biča tu Aškerc slovenske kulturne in politične razmere, zlasti ga boli degeneracija slovenskega narodnega značaja v jarmu avstrijske državne uprave. Pa tudi svetovne politične in kulturne napake in pregrehe hudo smeši. Pesniški učinek je zabrisan zaradi neprozorne in neplastične oblike, zlasti pa utruja dolgovezno in razblinjeno pripovedovanje, ki dokazuje, da Aškerc ne zna več ločiti pomembnega od brezpomembnega.

Še bolj kričeče se življenjska in pesniška razblinjenost razodevata v treh Aškerčevih dramatskih studijah: *Izmajlov*, *Red sv. Jurja* in *Tujka*. Značilno je, da se vse tri dogajajo v tujem, neslovenskem miljeju: prvi dve v ruskem, tretja v hrvaškem. Aškerc je hotel ustvariti vzorce realistične drame. Toda kako daleč je bil že takrat od realističnega pojmovanja življenja in umetnosti, nam dokazuje zlasti z dramo *Izmajlov*. Na ozadju slavjano-filskega pojmovanja ruskega in poljskega narodnega značaja je podal sentimentalno zakonsko tragedijo, s popolnoma šablonskimi, mrtvimi osebami. Nesmiselno je zlasti to, da družji realistično opisovanje okolja z romantiko oseb in dejanja. Nekoliko boljša je humoreska *Red sv. Jurija*, toda to, kar je v nji dobrega, je odmev ruskih realistov. *Tujka* je romantična epizoda brez dramske sile.

Konec 1902. l. je Aškerc odložil uredništvo Ljubljanskega Zvona. Mladi pesniški rod, ki je takrat izgubil že najnadarjenejša člana Ketteja in Murna ter se v Cankarjevih in Župančičevih delih bližal vrhuncu, si je vzgojil že pesniški naraščaj, tako

da je zahteval prvo besedo o slovstvenih vprašanjih. Aškerc se mu je užaljen umaknil, zlasti ko je videl, da je mlada generacija po prvih epskih poskusih zavrgla njegov pesniški vzgled. Notranji razkroj se je v njem povečal, čeprav je s strastnostjo in zagrizenostjo, ki je v našem slovstvu brez primere, pisal pesmi, ne oziraje se na kritike in brave, sveto prepričan, da mora zmagati kot človek in pesnik.

Bolestno prepričanje, da ima »okrog in okrog vse polno sovražnikov«, ni moglo zbuditi v njem večje samokritičnosti, saj je bilo dokaz, da vedno bolj in bolj izgublja zadnje sledove samopremagovanja, ki ga je itak imel že prej premalo. Toda iz te moreče nezaupnosti se mu je vendar zdaj pa zdaj porodila umetnina, ki pa je nikdo ni hotel priznati in primerno oceniti. Naša kritična neiskrenost, ki je zakrivila Aškerčevo propadanje, ga je pospeševala prav tako s slepo hvalo, kakor je bila slepa Mahničeva graja. Tako je Aškerc izgubil mero in veslo ter je moral utoniti kot človek in pesnik. L. 1904. je dal na svetlo poemo *Zlatorog*. V nji je svobodno po alpski pravljici upodobil svoj novi svetovni in življenjski nazor. V himni, ki jo poje zeleni lovec solncu, je z veliko pesniško silo izrazil vero v velikega Pana, v solnce in njegovo oživljajočo moč. Čeprav *Zlatorog* ni umetnina, ki bi bila klasična po vsebini in obliki, vendar je pesnitev, ki vsebuje mnogo lepih odlomkov lirskega in epskega značaja. Toda slovenska kritika, ki je na Mahničevi strani do sedaj grajala skoraj vse, kar je bil Aškerc ustvaril, na nasprotni pa čez mero vse poveličevala, je kakor nalašč ob *Zlatorogu* zedinila sodbe. Tudi v *Zvonu* in v *Slovanu* so odklonili povest o *Zlatorogu*. *Slovanov* kritik je cenil bolj *Baumbachov* sladkobni in romantični nemški ep, ki so ga Slovenci poznali v *Funtkovem* prevodu.

Tisto leto je dal Aškerc še na svetlo *Četrtri zbornik poezij*, ki obsega pesniško žetev po

Novih poezijah. Urejen je, kakor vse Aškerčeve zbirke po Baladah in romancah. Najprej so lirski motivi, ki obsegajo čuvstveno in miselno liriko ter pokrajinske impresije iz popotnega dnevnika. Nato so nanizane raznovrstne epske pesmi, slednjič je večji venec Rapsodije bolgarskega goslarja. Med gomilami pesniške navlake, ki jih je Aškerc nakopičil iz doživetij na potovanjih, iz poglobljanja v kulturno in politično življenje, iz socialnega in političnega življenja, prepesnjujoč vsak, tudi najmanjši pesniški doživljaj, kakor da bi hotel s količino nadomestiti kakovost, se bleste nekatere umetnine: Balada o obleganem Dunaju, Svetnica, Homerjeva smrt, Janičar in dr. Tudi nekateri popotniški motivi so lepi, vse drugo pa tone v gostobesednosti, povprečnosti, dostikrat celo banalnosti, čeprav moramo občudovati posamezne verze, prispodobe, zlasti pa Aškerčevo duševno senzitivnost, ki bega od snovi do snovi.

Ta snovni demon ga poslej ni več zapustil. Zlasti ga je omamila zgodovina slovenske protestantske dobe, ki jo je načel že 1886. l. v Prvem svetniku, v poznejši Slovenski legendi. 1905. l. je dal na svetlo zgodovinsko pesnitev Primož Trubar, »v spomin bližajočemu se štiristoletnemu jubileju Trubarjevega rojstva.« Prvi slovenski pisatelj, njegovo delo in življenjski ter verski boj se je osamljenemu Aškercu razodel kot idejni in življenjski prednik, kot podoba njegovega dela in boja. Pesnitev je zložil v posameznih pesniških slikah. V njih je upodobil poglobitna poglavja Trubarjevega življenja v pogumnih, pisanih in realističnih barvah. Pohujšanje, ki ga je to delo vzbudilo pri slovenskih kritikih na desnici kakor na levici, Zvonov kritik Tomišek je celo dvomil, da je Trubar »upesnitve vreden junak«, je bilo mogoče samo v gnilih slovenskih kulturnih razmerah, ko nikdo ni vedel ne kod ne kam. Aškerčeva upesnitev Primoža Trubarja ni geni-

jalno delo, ni pa tudi delo, ki bi bilo v nečast našemu skromnemu epskemu slovstvu. Realistično je upodobil Aškerc Trubarjevo epohalno odločitev, da bo pisal ljudstvu v materinem jeziku knjige. Res da je svetlobo in senco razdelil nekoliko nepravilno, da slika katoliško stran preveč mračno, je osnovna misel pesnitve, da je bil Trubar, početnik slovenskega slovstva in slovenske kulture, mogočna in junaška osebnost, vendar pravilna in vredna upesnitve.

Reformacijska doba ga ni več spustila iz rok. Prihodnje leto (1906.) je spesnil »epske slike iz naše protireformacije« *Mučenike*. Tu je šele izgubil estetsko merilo, zdaj se je res sprevrгла njegova pesem o slovenski reformaciji v zlohотно satiro in v pesniški pamflet. O Trubarju poje objektivno, samo tu in tam slutimo, da enači samega sebe z reformatorjem. V *Mučenikih* pa jasno in odkrito priznava, da sta boj slovenskih heretikov in pa njegova življenjska pot in apostolstvo svobodne misli istovetna. Zdaj so padli zgodovinski in estetski oziri, brezmejno sovražstvo, ki ga je navdajalo bolj instinktivno kakor pa premišljeno do slovenske klerikalne struje, ki mu je v Mahničevi kritiki prekrizala umetniško pot, se je razodelo v hrupnih, banalnih in krivičnih slikah iz slovenske protireformacije. Le redko zazveni v gluhoti Mučenikov pesniška sila, n. pr. v pesmih Trubarjeva smrt, Peter Kupljenik, Župnik Lapidida, Poslednji šolski dan, Slovenski protestanti se poslavljajo od knjig, vse drugo pa je brutalni izraz omejenega sovražstva.

Ko se je do kraja razbesnelo sovražstvo v Aškercem srcu, je spet mogel ustvarjati. Zdaj se je vrnil k pravim epskim motivom. V *Junakih* (1907. l.) je skušal upodobiti velike osebnosti naše preteklosti. Oživel so mu časi karantanske svobode. V *Knezu Ljudevitu* je pel o južnoslovanskih bojih zoper Franke, v *Štefanu Ropoši* je zbral vzhodno

štajersko ljudsko izročilo o bojih s Kruci, V K r a l j u M a t j a ž u pa je hotel oživiti slovensko zgodovinsko pripovedko in jo napolniti z upanjem v svobodo. V Junakih je Aškerc obetal, da se bo morebiti vendarle izkopal iz brezdna ustvarjalne in življenjske potrtosti ter dosegel nekdanje pesmi. Zato se Junaki odlikujejo po doživljajski toploti in epski mirnosti, čeprav ni v njih sledu o nekdanji dramatski osredotočenosti besede in podobe.

Po Junakih je Aškerc našel pot do ljudstva in narodne poezije, ki je njegovo umirajočo pesem navdala z novim življenjem. Bivanje med ribiči na slovenskem morskem obrežju 1906. in 1907. l. mu je navdihnilo J a d r a n s k e b i s e r e, »balade in romance slovenskih morskih ribičev«. Že podnaslov dela je pomemben, saj ponavlja naslov prve Aškerčeve knjige. In res kaže vsebina in oblika Jadranskih biserov, da se je pesnik resno hotel otresti vsega, kar mu je prineslo življenje po 1890. l. Pripovedoval je, da je zbirko spesnil »samo iz notranjega veselja do epskega upodabljanja motivov«, ki jih je nabral med slovenskim ljudstvom v tržaški okolici. Tudi v obliki se je namenoma vrnil h kompoziciji prvih balad. Opustil je subjektivno razlaganje narodnih motivov, izločil samega sebe ter ustvaril marsikatero lepo epsko pesem. Toda kritika spet ni hotela opaziti in primerno oceniti tega poslednjega Aškerčevega dviga. Niti primorski Slovenci, ki jim je Jadranske bisere namenil kot prvi slovenski pesnik, ki je opeval morje in njegovega človeka, niso bili zadovoljni. Naši kritiki pa so malomarno naštevale slovniške napake, ritmične trdote ter tako zakrivili Aškerčev poslednji padeč.

Ko mu kritika ni priznala, da se je dvignil kot pesnik na osnovi narodnega izročila, ko so mu vedno bolj gorela tla pod nogami zaradi slovenskih političnih in kulturnih razmer, se je Aškerc, ko tudi ni mogel uresničiti misli, da bi spesnil po vzgledu Ja-

dranskih biserov — P o h o r s k e c v e t l i c e, napoltil v svet. S seboj je prinesel knjigo A k r o p o l i s i n p i r a m i d e, v katerih je opel svoje »poetične sprehode po Orijentu«. Tu se menjavajo pokrajinske impresije s satiričnimi parabolami in socijalnimi pesmimi, dokler ne izzveni knjiga v slavospeve egiptovskemu, zlasti pa grškemu svetovnemu naziranju. Pod piramidami in helenskim solncem se je spet razbolela njegova stara rana, spet se je začutil mučenika naroda in dobe. V zanosu za antično kulturo je sicer navidez premagal življenjsko bol, ki pa je vrtala v njem naprej. Zlasti se je to pokazalo v P e t e m z b o r n i k u p e s n i t e v, v katerem je pospravil pesniško paberkovanje iz 1904.—1910. l. Ta zbirka, ki prinaša najslabše Aškerčeve pesmi, je bila najbolj neprijazno sprejeta. Vsi slovenski kritiki, zlasti pa Ivan Cankar, so jo mrzlo odklonili. Pisanost motivov, ki ponavljajo skoraj vse vsebine in oblike, ki jih je Aškerc do sedaj opeval, ne dvigne Pesnitev iz najglobljega prepada, v katerega je Aškerc strmoglavil. Tudi epska pesnitev P o s l e d n j i C e l j a n, ki jo je dal na svetlo tik pred smrtjo 1912. l., se kljub domači snovi in skrbni ljubezni, s katero jo je Aškerc oblikoval, ne dvigne preko golega diletantstva. Zastonj je bil poslednji in največji pesniški napor, Aškerčeva pesniška moč kakor tudi njegova življenjska sila sta bili že davno zlomljeni. Prav tako razodeva po smrti odkrita pesnitev A t i l a v E m o n i, da je pesnik umrl že davno prej nego človek.

Aškerčevo pesniško delo je v našem kulturnem življenju izginilo skoro brez sledu. Tudi vrednote njegovega pesniškega dela: ustvaritev slovenske epske poezije, razširjenje našega kulturnega obzorja, pesniška in življenjska odkritosrčnost, niso zapustile v našem slovstvu tistega spomina, ki bi ga morale, če bi se naše narodno življenje svobodno razvijalo. Toda temna neiskrenost, zahrbtno hvali-

sanje, motnost socijalnih in političnih razmer so pre-
zgodaj zasule vrednote njegove pesmi. Pa tudi razvoj
moderne, ki je v Župančičevih in Cankarjevih pesni-
ških delih vodil naše duhovne oči v drugačne sve-
tove, kakor jih je gledal Aškerc, je onemogočil, da
bi vniknile v naše duhovno življenje vrednote Ašker-
čeve epike. In pesnikov življenjski ter ustvarjalni
način, njegov pesimistični ali vendar tako žilavi tem-
perament, ki mu je razrušil, bičan od krivične kritike
in življenjskih udarcev ter nesistematične duhovne
izobrazbe njegov prekrasni pripovedni dar, so bili
takšni, da si Aškerc ni mogel pridobiti pesniških pri-
jateljev in učencev. Vendar je izpolnil s svojim strast-
nim delom vrzel v našem slovstvu. Poleg Prešernove
lirike, Jurčičeve povesti in Levstikove kritike je
ustvaril Aškerčevo epiko. Tako je sklenil mladoslo-
vensko pesniško verigo. Ko pa je hotel prodirati na-
prej, je padel v strastnem, čeprav neenakomernem
boju, kajti bil ga je bolj s strastnostjo in trdoživostjo
značaja kakor pa z ustvarjalno silo pesniškega daru.
Tega mu je že davno prej zamoril kritični in življenj-
ski boj. Kot poslednji svojega rodu je živel in delal v
času, ki se je preveč oddaljil od njegove generacije,
da bi ga mogla mladina doumeti v vsej tragični po-
membnosti. Šele danes, ko raste na duhovnih gro-
bovih Aškerčevih naslednikov nov rod, lahko uvrsti-
mo Aškerca tja, kamor spada, v družbo slovenskih
klasikov, ki jim je ves enak po pesniških vrednotah
kakor tudi nevrednotah — žrtev malega in nekultur-
nega narodnega občestva.

Epigoni mladoslovenske poezije

Poleg vodilnih pesnikov druge mladoslovenske
generacije: Stritarja, Gregorčiča in Aškerca se je
zbrala vrsta pesniških učencev, ki ni ustvarjala, tem-

več oblikovala svoja pesniška dela v duhu, vsebini in obliki mojstrov! Prva epigonska strujica sega prav za prav še dalje v našo slovstveno preteklost do Levstika in njegove miselne lirike. Njeni pesniki, ki posebno negujejo misel in obliko, so med mladoslovenskimi pesniškimi epigoni najmočnejši, zlasti ker so po miselni plati svojih pesmi samostojni in zvesti svojemu duševnemu življenju ter so se le v obliki, zlasti pa v jeziku vzorovali pri Levstikovih pesmih. Iz teh pesnikov se v osebnosti in pesniškem delu **A n t o n a M e d v e d a** začne razvijati tip slovenskega katoliškega pesnika, ne sicer v duhu Mahničeve tomistične estetike in brezobzirne negacije naše slovstvene preteklosti, temveč v opevanju pesnikovega miselnega življenja, ki se meče in dviga iz življenjskih padcev in zmotnjav ob palici trdnega in neomajnega verovanja ne do absolutne duhovne jasnosti, pa vsaj do krščanske resignacije in umirjenosti.

Medvedov pesniški učitelj in početnik te slovstvene strujice je bil **J o s i p C i m p e r m a n**. Huda bolezen, ki ga je kot trinajstletnega otroka pohabila in priklenila na posteljo, je vzbudila v njem veselje do pesništva. Njegova nadarjenost za poezijo je bila sicer neelementarna, toda duh takratnega slovenskega kulturnega življenja, ki je najvišje cenil slovstveno delo, ga je gnal k poeziji. Že kot dva in dvajsetletni mladenič je 1869. l. dal na svetlo zbirko **P e s m i**, ki jo je s preračunano, dasi razumljivo kretnjo posvetil ljubljanskemu županu, Bleiweisovemu političnemu zavezniku, Costi. To posvetilo je vzbudilo zanimanje zanj med staroslovenskim pisateljskim krogom, zlasti narodne ženske so pričele podpirati hromega poeta, ki je živeč v strahotni revščini kazal toliko življenjskega optimizma, da se je sam izobraževal ter skušal postati dober pesnik. Toliko originalnosti ni imel in je v zaduhlem ozračju našega duhovnega in socialnega življenja tudi ni mogel imeti, da bi se dvignil s pomočjo telesne in duhovne bolečine iz

epigonstva ter zapel o lastnem trpljenju. Do tega se je povzpел šele tik pred smrtjo v trdi Levstikovi pesniški in življenjski šoli, čeprav je tudi še sedaj večkrat rajši glumil v pesmi svojega mojstra, kakor pa da bi pel o tem, kar ga je v resnici žalilo in dvigalo.

Zato je Cimpermanova prva pesniška zbirka epigonska po obliki in vsebini. Njegovo pesniško berilo od Prešerna do Koseskega in nemških šolskih pesnikov se zrcali iz nje. Revščina, ki ga je dostikrat stisnila do obupa, čeprav so ga podpirali skoraj vsi slovenski pesniki, zlasti pa ženski krog slovstvenih in narodnih entuzijastk, ki se je zbiral okoli njegove bolniške postelje ter je s svojo neiskrenostjo dušil v Cimpermanu originalno čuvstvo in misel, ni navdihnila Cimpermana za to, kar bi mogel postati, — prvi slovenski socialni pesnik. Šele čuvstvena razočaranja, prevarano zaupanje v človeško dobroteljnost in sočutje sta v zvezi z Levstikovim osebnim in kritičnim vplivom razvezale Cimpermanov skromni pesniški dar. Zdaj je našel samega sebe. Trpljenje, s katerim do sedaj kot pesnik ni vedel kaj početi, se mu je razodelo kot vir pesniškega navdihnjenja. Spoznanje, da more pesniti tako, kakor čuti, mu je vzbudilo samozavest in stvariteljski pogum. Prejšnja čuvstvena nabuhlost, ki je bila bolj posledica sanj o življenju kakor pa neposreden izraz njega samega, se je umaknila razmišljanju in vdanosti. Namesto ženskih občudovalk in prijateljic, ki so bolj iz modnega navdušenja kakor pa iz usmiljenja občudovale poeta v kletki, je zdaj slavil moško prijateljstvo in prepričanje o trdem ali vendar resničnem sočutju, ki ga čuti mož za moža. Skladno s tem vsebinskim pesniškim preobratom je spremenil tudi obliko svojih pesmi, ki jih je zdaj gradil v klasičnih pesniških oblikah in merah, v klenem, dasi nekoliko preveč po slovarju dišečem jeziku. Ko je 1888. l. dal izbrane pesmi na svetlo, so se zgrnili k njemu pesniški učenci, ki jim je sporočil obliko in vsebino svoje pesmi. Naj-

boljši izmed njih Anton Medved jo je rešil v svoji pesmi iz valov moderne, ki je kmalu zagrnila Cimpermana in njegovo generacijo.

Le nekoliko, zlasti glede na obliko se je pri Cimpermanu učil Anton Funtek, ki pa je prve pobude prejel že v Gregorčičevi pesmi ter spada v drugo strujico mladoslovenskih epigonov, ki poteka iz Gregorčičeve poezije. Kot dijak se je Funtek oglašil s pesmimi, v katerih je opeval gregorčijanske pesimistične motive skrajno neokusno ter razbil njegovo pesniško obliko do absurdnosti. Šele Cimperman ga je spravil na boljšo pesniško pot. Vendar se ni nikdar dvignil, čeprav je pesnil v gladkih pesniških oblikah, lepem, dasi praznem in abstraktnem pesniškem jeziku, preko najprimitivnejšega epigonstva. Izjema je samo drama Tekma, v kateri je z ibsenko tehniko in miselnostjo v simbolnem in nejasnem ozračju upodobil Aškerčevo tragedijo izgubljene umetniške tekme z moderno. Funtkov nesamostojni in prilagodljivi pesniški značaj ga je usposobil za spretnega, čeprav ne kongenijalnega prevajalca Goetheja, Shakespearea in dr.

Iz Gregorčiča je vzraslo pesniško delo Josipa Pagliaruzzija Krilana. Pagliaruzzi je bil resen in samostojen pesniški učenec, ki ni skušal pesniti samo v besedah in podobah pesniškega učitelja, temveč se je dvigal oprt na resno pojmovanje pesniškega poklica in na marljivo prebiranje klasikov ter na neutrudno pesniško delo iz epigonstva v resnično umetnost, ki je zaradi prerane smrti ni dosegel.

Po kratkem lirskem pesniškem zaletu, v katerem je spoznal, da se ne bo mogel uveljaviti kot lirik poleg Gregorčiča, posebno ker je bilo njegovo čustveno in miselno življenje revno, se je izročil epiki, skoraj sočasno z Aškercem. Kakor njemu, tako je bila tudi Krilanu vodnica narodna pesem: slovenska, srbska in hrvaška v obliki, v vsebini pa ljudsko zgodov-

vinsko izročilo. Pa tudi južnoslovanski boji zoper Turke, zlasti hercegovske vstaje, balkanska vojska in zasedanje Bosne so mu kakor Stritarju in Gregorčiču navdihnile marsikateri epski motiv. Od tu je segal v južnoslovansko in slovansko zgodovino sploh. Njegove izbrane poezije in novelistične slike v prozi, ki so izšle v tisku, pričajo, da je s Krilanom izgubilo naše slovstvo bogato nadarjenost, ki bi nam dala zaradi globokega pojmovanja resnosti pesniškega dela, o čemer priča tudi njegova velika pesniška ostalina, še mnogo lepih balad in romanc, ki bi morda ustvarile prepotrebno ravnovesje Aškerčevi epiki.

Samorodno se je razvila epska pesnitev **A n t o n a H r i b a r j a**, ki je bil v prvem desetletju poleg Medveda pglavitni pesnik Doma in Sveta. Hribar se je rodil kot pesnik iz dolenskega ljudskega življenjskega in duhovnega izročila ter je po vsebini prav za prav Jurčičev, po obliki pa Valjavčev učenec. Prava pripovedna nadarjenost, izvirajoča iz Hribarjevega življenjskega temperamenta mu je omogočila, da se je zgodaj oglasil v prvem letniku Doma in Sveta z ljudskimi baladami in romancami, ki jih označuje idiličnost snovi, ki se le redko vrpne do tragike in še takrat bolj poroča o njej, kakor da bi jo umela predstaviti v dramatski grozi. Toda ker se Hribar ni maral učiti ne od življenja in ne od umetnosti, je kmalu zabredel v maniro, ki je slednjič zadušila njegovo nevsakdanjo nadarjenost. Še prej kakor Aškerc je moderna v Cankarju zavrnila Hribarja, ki je umolknil, namesto da bi se spustil v brezupni boj, ki ga je bojeval Aškerc.

Izmed Cimpermanovih, Gregorčičevih in Aškerčevih učencev sta dozorela kot pesnika **F r a n G e s t r i n** in **A n t o n M e d v e d**. Čeprav se Medvedovo pesniško delo razteza v dvajseto stoletje in je oblikovno in vsebinsko bolj dozorelo kakor Gestrinovo, vendar moram le-tega postaviti bližje moderni kakor Medveda, kajti v Gestrinovi poslednji pesmi slutim utripe

novega življenja, Medved pa je kljub miselni in oblikovni dovršenosti človek mladoslovenske generacije, ki moli podobno kakor Aškerc v tuj čas in prostor. Pa tudi življenjska pot in usoda družita Medveda z Gregorčičem in Aškercem, čeprav je navidez lažje premostil nasprotje med poklicem in ustvarjanjem.

Medved je bil sin kamniškega obrtnika in malo-meščana, otrok trdega očeta in mehke, pesniške matere. Očetova in materina duhovna in telesna dediščina se ni mogla v njem uravnovesiti, kakor njegovemu telesnemu življenju tako je tudi njegovemu pesniškemu ustvarjanju vtisnil pečat boj med moškim miselnim duhom in mehkim ženskim čuvstvovanjem. Podoba je, da je v Medvedovem zunanjem življenju zmagovala materina dediščina, ki mu je spreminjala njegovo poklicno pot v pravi križev pot, da pa se je prav zato močnejše javljal v njegovi poeziji trdi in neizprosni očetov duh. Ta hotena in iskana trdota doživljaja in ustrezajoče pesniške oblike dela Medvedovo pesem včasih neužitno in zakriva plamen resničnega doživetja, ki plamti v njenem dnu. To zbuja misel, da je kljub večji življenjski, miselni in čuvstveni odkritosrčnosti, kakor pa jo kaže n. pr. Gregorčičeva pesem, Medved kot pesnik — žrtev Mahničevih kritičnih nazorov; kajti vse priča, da je v pesmi namenoma krotil in brzdal čuvstvo in misel, da bi tako s samozrtrvijo zadostil za svoje življenjske stranpotice. Morda se je ves ta ustvarjalni proces dogajal v njem brez notranjega ali zunanjega nasilja, da pa je resnično v Medvedovih pesmih, priča sleherni njegov verz. Čeprav je Medved doraščal še v idejah mladoslovenske generacije in se ni dal nikdar docela utesniti v strankarske in kulturne vezi slovenske politike, je vendar bolj nezavedno kakor zavedno ustvarjal pod njenim pritiskom. Zato se ni nikdar sprostila njegova pesniška moč v svobodno ustvarjanje, zato boleha njegova pesem na presilnem intelektualističnem elementu, zato je propadel po lastni besedi kot epigon

»med dvema dobama viseč
 razumel nisi svojih let,
 razumel ne bi naših več.
 Kot roža nisi se razvil
 z bogatim vonjem v solnčni dan,
 zdaj breznov sneg te je moril,
 zdaj si venel od slane žgan.«

Iz dijaških in bogoslovnih pesniških poskusov v Vrtnu in Angeljčku je prišel Medved v Cimpermansko pesniško šolo, ki je vplivala nanj z oblikovnimi, jezikovnimi in miselnimi vzgledi. Cimperman je uvedel svojega najnadarjenejšega učenca v Zvon, kjer je poslej sodeloval do 1893. l., čeprav je sočasno pisal tudi za Dom in Svet. Že ta dvojnost sotrudištva, čeprav ni bila v tistih časih, kakor ni tudi danes nič nenavadnega, je nekoliko sumljiva, zlasti ker jo izdaja krivična Medvedova kritika Gestrinovih poezij v Domu in Svetu 1893. l. V nji namreč ocenjuje Medved Gestrinovo pesem prav z Mahničovo logiko in stika za miselnimi in čustvenimi protislovji in nedoslednostmi, kakor bi rešetal šolsko logiko ne pa lirsko izpoved, v kateri mora biti vedno mesta za greh in čednost, dobro in slabo, padec in vstajenje. Saj je Medved prav v tistih dneh dajal v Zvonu na svetlo pesmi, ki so prav tako življenjsko in estetsko resnične in zato nelogične kakor Gestrinove.

Sočasno z lirskimi prvenci je pesnil Medved tudi epske pesmi po Aškerčevem vzgledu, čeprav se je še rajši kakor na Aškerčevo obliko naslanjal na Valjavčev pesniški izraz. Opeval je slovenske, slovanske in občečloveške zgodovinske in narodne motive, sveto-pisemske in ljudske legende.

Šele ko je moderna začela zmagovati v našem slovstvu, je Medved pesniško dozoreval. Miselni, dialektično pojmovani element mu je iz zavednega nasprotovanja moderni, ki je estetsko priznavala golo čustvo, potisnil v žarišče ustvarjalne sile, razmišljanje o sebi in svetu. V obliki je ljubil retoričnost,

ki spominja na formo Gregorčičevih pesmi, z močnim sklepnim poudarkom, ki hoče prikazati pesnikovo življenjsko spoznanje. Zato je čustvene lirike v Medvedovi pesmi malo, nekoliko jo nadomešča občutje, v katerem pa je spet pesnikovo doživljanje narave preslabotno, da bi moglo sprostiti neplastično refleksijo, skozi katero gleda Medved na svet.

Nekoliko se je osvobodil Medved prirojenih in privzgojenih vezi v tržaškem ženskem listu *Slovenka* v letih 1897. do 1900. Tu je včasih dvignil zastor temne refleksije in izza trdih verzov je zalesketalo živo čustvo — največkrat čustvo otožnosti in nezadovoljnosti, srečo je našel le v omamljenosti. Vendar pa tudi v Slovenki ni vztrajal, ko je po 1899. letu zavlada v nji moderna, se je umaknil v Zvon, kjer je dajal dve leti na svetlo filozofske parabole in modrovanja: *V gozdu*, *Naprej ali nazaj?*, *Pri stricu*. Te pesmi, ki so zložene v klenem jeziku in v skopi obliki, izražajo pesnikove življenjske in miselne boje ter so pretresljiva slika padcev in vstajenj, neugnanega hrepenenja po resnici in lepoti. Ker njegova pesem spričo moderne ni našla odmeva, se je Medved zblížal z Aškercem. Mislil je, da bi mu sledil tudi v življenju, vendar se je spet umiril. V samoti gorskega življenja se je tudi s srcem zedinil s krščanskimi mislimi o življenju in človekovem smislu. Prepesnitev Joba mu je pomladila pesem kakor Gregorčiču, ki mu je navdihnila *Predsmrtnice* in *Posmrtnice*. Zdaj se je oglasil v Medvedovi pesmi tudi humor, s satiro si je odganjal jezo nad kulturnimi napakami slovenskega življenja, z dovtipom pa individualne skrbi in težave. Zdaj mu je dozorela tudi prva pesniška zbirka, ki jo je snoval že pred desetimi leti (1893. l.), toda se mu ni uresničila zaradi življenjskih udarcev, bolezni, preganjanj v službi in odpora predstojnikov. Zdaj pa je menda želel njegov škof, da izidejo Medvedove poezije, da bi zadobil pesnik zadoščenje in moralno podporo

za ustvarjanje, zlasti pa da bi dobila katoliška politična struja svojega pesnika. Medved je uredil prvi zvezek *Poezija* kritično. V sredino je postavil miselne cikle *V gozdu*, *Zalnice*, posvečene materi in umrlim prijateljem, *Gazele* ter *Bršljan* in *bodičje*, na čelu pa je uvrstil mladostno liriko, ki je povečini prigodniška in razmišljujoča, zaključujejo pa knjigo epski spevi, ki vsebujejo izbrano epiko.

Ko je Medved izbral in uredil mladostno pesniško žetev v I. zvezku *Poezija*, je njegova pesniška sila narasla. Z lahkoto pesni zdaj v najtežjih pesniških oblikah, ki jih polni z osebnim trpljenjem, razmišljanjem in spoznanji. Te pesmi je zbral v II. zvezku *Poezija*, kjer so v središču med erotičnimi in elegičnimi pesmimi prejšnjih let. Kakor daje prvemu zvezku osnovno melodijo iskanje lastnega pesniškega izraza in osebne vsebine, tako označuje drugi zvezek *Poezija* to, da se je v njem pesnikova stvariteljska moč že polastila vsega, kar ji je bilo v poeziji usojeno. Vendar pa je bila Medvedova pesem takšna, da je mogla vplivati samo na mислеčega človeka. Slovenska kritika z bravci vred je šla brezbrizno mimo nje, politični in kulturni boj, ki je divjal med Slovenci, je povzročil, da so eni Medvedove pesmi precenjevali, drugi pa podcenjevali, — vplivale pa niso skoraj na nikogar.

Medvedovo dramatsko delo je, če ga primerjamo z njegovo liriko in epiko, neznatnejše po vrednosti, čeprav ji prekaša po obsegu. Medved je pričel snovati dramska dela v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ko naše slovstvo ni imelo nobenega pomembnega dramatskega dela poleg Levstikovega in Jurčičevega Tugomera. In tu je Medved zasidral svoje drame. Shakespeare in Schiller, ki sta kumovala Tugomeru, sta dala tudi Medvedovim historičnim tragedijam obliko in smer. Kljub epigonstvu, ki ga razodevajo Medvedove drame: *Viljem Ostro-*

v r h a r, K a c i j a n a r t e r Z a p r a v d o i n s r c e, so vendar resni dramatski poskusi, ki temelje v vsebinskem pogledu na podrobnih zgodovinskih studijah, v oblikovnem oziru pa na pesnikovem natančnem poznavanju Shakespearejeve in Schillerjeve tragedije. Marsikatera vsebinska in oblikovna vzporednost nam kaže, kako globoko je proniknil Medved v njiju, da je kar nezavedno prenesel tuje elemente v svoje delo. V liriki Medved ni mogel nikoli ustvariti ravnovesja med mislijo in čuvstvom, zlitih obeh v novo estetsko enoto ter tej enoti podrediti besedo, temveč beseda si je vedno pokorila misel in čuvstvo. Tudi v drami ni umel klasične oblike napolniti z novim dramatskim življenjem. Njegovi junaki kljub navidezni dramatski nujnosti in zgodovinski resničnosti ne morejo oživeti, kot sence se pode skozi prizore in dejanja, govore in razpravljajo smiselno, vendar nas ne ogrejejo in ne zanimajo, ker jim manjka — življenje. Še pomanjkljivejše so Medvedove drame in veseloigre v prozi, ki so prav za prav samo v dialoge razvlečene zgodbe brez notranje dinamike in življenjske nujnosti. Medved se kot dramatik ni razvijal, ampak je padal, čeprav se je tu in tam hotel dvigniti, na primer v *Starih in mladih* ter v *Črnošolcu*.

Bolj kakor v liriki se razodeva v Medvedovi dramatici ozkost življenjskega obzorja, zvezanost osebne življenja in pomanjkanje svobodnega vsestranskega poznavanja človeka in sveta, zlasti pa nemoč tragičnega pojmovanja, ki ga Medved ni mogel izraziti, ker je živel v neprestanem tragičnem konfliktu, ki pa ga je reševal s tem, da je rešitev odlagal ali pa samo fingiral z bolj ali manj resničnimi aforizmi.

Kakor Aškerc, tako stoji Medved na meji dveh generacij, dveh življenjskih, umetnostnih in kulturnih nazorov. Njegova pot je še bolj negotova in opotekajoča se kakor Aškerčeva, vendar je svoje pesni-

ško delo dovršil skladneje in popolneje od njega, ker ga je zadrževal pred usodnimi koraki Aškerčev zgled in pa miselna in čuvstvena zvestoba, ki ju Aškerc ni poznal. Pa tudi politična in socialna rast občestva, ki mu je Medved pripadal, mu je dajala trenutno zavetje, čeprav je na drugi strani ovirala svobodno rast njegovih pesmi. Tako je Medvedova poezija, čeprav je v bistvu resničen izraz pesnikovega duhovnega življenja, ki se najbrže ne bi bistveno spremenil niti takrat, če bi bil Medved sin drugega naroda, dedič drugačne kulture in človek svobodnejšega poklica, tudi izraz našega socialnega, kulturnega in političnega življenja v prvem desetletju našega stoletja. Četudi ne bi Medved mlad umrl, se vendar ne bi njegova pesniška žetev pomnožila. V nestalnem, a resnem iskanju in razmišljanju, ki se ne bi nikdar umirilo, čeprav mu je že v začetku odločena resignacija in odpoved, ki se je pesnik tudi zaveda, bi se izčrpala njegova duša ter zašla v labirinte besedne igre.

Izmed epigonov mladoslovenske poezije je edini Fran Gestrin, pesnik, ki rase v nova pesniška obzorja ter napoveduje duhovni in pesniški prevrat, ki ga je izbojevala moderna. Smrt ga je sicer prej pokosila, predno se je mogel dvigniti iz mladostne pesmi k novemu pesniškemu izrazu in novi vsebini, ki pa ju vendar slutimo že tu, zlasti v zadnjih pesmih, ki jih je spesnil, pričakujoč konca, sanjajoč o večnosti.

Gestrin je že v dijaških letih spoznal ne samo slovensko temveč tudi svetovno slovstvo. In ta ga je vodila preko pesniških poskusov v Stritarjevem, Gregorčičevem in Aškerčevem duhu, da skuša govoriti v poeziji svoj jezik, opevati svoja čuvstva in misli, ki jih ponuja življenje njemu. Kot človek je bil Gestrin tiha, duševno in telesno zgodaj uravnovešena osebnost, z močnim, dasi ne elementarnim erotičnim življenjem ter svobodno nekoliko k skepsi in resigna-

ciji nagibajočo miselnostjo. Ker ni poznal kot meščanski otrok, ki je bil zgodaj prepuščen samemu sebi, kulturnih in socialnih vezi, ki so jih morali ali bi jih vsaj morali raztrgati naši pesniki, prihajajoči iz vasi v mestno življenje, se je razvijal tudi kot pesnik svobodneje in skladneje kakor tovariši. In to je tudi povzročilo, da se je prej izmotal iz epigonstva, zlasti ker ni bil zaradi mirnega temperamenta preveč zapleten v naša kulturna nasprotja. V neki tihi vdanosti se je ves izročil pesniškemu ustvarjanju ter je organsko rasel, dokler ni smrt presekala njegove pesniške poti, oziroma mu navdihnila troje pesmi: *Balada o smrti*, *Balada o zvončkih* in *Balada o prepelici* (1893. l.), v katerih je pozdravil »rešnico vseh nadlog«, čeprav se je v zadnji pesmi z vdano in zato tembolj pretresljivo grozo zgrozil nad neizbežnim koncem.

Gestrin je najprej pesnil mladinske pesmi v Vrtcu, od 1884. l. pa je priobčeval pesmi v Slovanu, pa tudi novele in povesti in prevode iz češkega, ruskega in poljskega slovstva. V Ljubljanskem Zvonu se je prvič oglasil 1886. l. z ljubezensko pesmijo, polno tihe odpovedi, v gladki obliki ter živem, lepem jeziku. Prihodnje leto je nadaljeval z balado in romanco, ki le od daleč spominja na Aškerca, mogoče samo v motivih, oblika in izraz sta Gestrinova. Zdaj so se mu posrečile tudi lirske pesmi, v katerih slutimo še začetek našega pesniškega impresijonizma (Na samostanskem vrtu). Nato rase od leta do leta moč Gestrinovega pesniškega doživljanja, krepi pa se tudi njegov pesniški izraz, zlasti ker ne pesni zaradi neke tehnične virtuoznosti, temveč vedno iz polnega in dozorelega doživetja. Zato so Gestrinove pesmi maloštevilne in dokazujejo nepretrgano rast do pesnikove smrti. Pa tudi novelistike ni opustil, 1890. l. je priobčil v Zvonu povest *Iz arhiva*. Tudi tu ni obtičal v epigonstvu. Izhajal je sicer iz Kersnika, vendar je skušal poglobiti njegov realizem, spreobrniti

ga iz zunanje odvisnosti v duševno razkrivanje, v notranji realizem, ki pojmuje zunanje pojave kot izraz notranjega dogajanja. Tako je tudi v leposlovni prozi Gestrin hotel odvreči epigonsko haljo in prodreti do svojega pogleda na življenje in umetnost. Toda zorel je smrti, pustiti je moral profesorsko službo, ki jo je opravljal v Gorici in Mariboru. In ko je v Ljubljani čakal »rešnice smrti«, je izbral najznačilnejše in najlepše pesmi ter jih dal na svetlo pod naslovom *I z z a m l a d i h l e t*, katere je še komaj živ dočakal. To zbirko označuje elegična nota, ki navdaja Gestrinovo liriko in epiko. Ta elegičnost ga varuje gostobesednosti, zlasti ker je njegov pesniški izraz zmeraj umerjen po vsebini, da le redko zazija razpoka med njo in obliko. Človek bi želel samo nekoliko močnejših in zdravejših akordov, čeprav tudi teh ne manjka. Prim. *K r a š k a r o ž a*, *D o m a*, *E c c e d o l o r !* *V i h i n g*. Toda pesnik ni mogel dati tega, česar ni imel. Z omenjenimi tremi baladami, ki jih ni v pesniški zbirki, se je poslavljal od življenja in poezije, predno je okusil obe v takšni meri, da bi mogel razviti svoj pesniški talent. Utihnil je nekaj let prej, ko so zadonele v slovenskem slovstvu pesmi moderne, ki ji je krčil pot ne samo s pesniškim delom, temveč bil ji je prednik tudi po življenjski usodi.

Naturalistični intermezzo

Že v osemdesetih letih devetnajstega stoletja se je pričel vzbujati med slovensko mladino odpor zoper estetsko in kritično breznačelnost, ki je vladala v slovstvu. Ta odpor, ki prvotno ni imel konkretnega cilja in je bil v estetskem pogledu prav tako majav kakor razmere in slovstvene osebnosti, zoper katere je vstajal, se je počasi pričel razvijati v dveh sme-

reh: v prvi se je obračal zoper oživelu janzenistično sovraštvo do umetnosti, ki je dobivalo novo podobo v Mahničevih razpravah v Rimskem Katoliku, v drugi pa je hrepenel v soglasju z nezadovoljnostjo, ki je vladala med ljubljanskimi realističnimi pisatelji s Stritarjevo mesijanistično in pedagoško slovstveno usmerjenostjo, da pripomore do zmage svobodnejšim nazorom o umetnosti tudi med svobodomiselnim izobraženstvom. Ti dve misli sta se polagoma začeli združevati pod vplivom naturalističnega umetnostnega nazora, ki je gospodoval takrat v Evropi. Toda slovenski naturalizem ne pomeni takšnih velikih slovstvenih dejanj, kakor so jih ustvarili Francozi v romanu, Skandinavci in Nemci v drami, Rusi pa v obeh panogah. To pa zato, ker so se naši naturalisti morali bojevati z mnogo globljimi in tako rekoč neizkorenljivimi slovstvenimi in življenjskimi predsodki, pa tudi naše socialno življenje jim ni dajalo tako izrazitih naturalističnih motivov. Poleg tega so bili naši naturalisti kljub navdušenju za novi način ustvarjanja še preveč pogreznjeni v romantične slovstvene predstave, slepi za resnično življenje in zato nezmožni pravih naturalističnih slovstvenih dejanj. Ob enem pa jim je sledil za petami nov slovstveni rod, ki je prejel sicer iz naturalizma mnogo pobud za ustvarjanje, ki pa je kmalu zapustil naturalistične nauke in se vrgel k docela drugačnemu ustvarjanju, stremeč iz naturalizma k dušeslovnemu razglabljanju, ki je slednjič potreboval naravo in njeno življenje samo še kot najnujnejše simbole za določevanje neizmernosti duševnega življenja.

Zaradi prvega izhodišča so se slovenski pseudo-naturalisti vrgli zlasti na slikanje in opisovanje erotičnega življenja. To je znak njihovega odpora zoper Mahničeva načela. To je tudi vsa novost, ki so jo prinesli v naše slovstvo. S tem so se postavili porobu prav tako tudi stritarjanstvu in njegovim čedalje bolj medlim slovstvenim abstrakcijam. Tu je

tudi njihova poglobitna zasluga za prezračenje naših slovstvenih pa tudi življenjskih razmer. Ker so pogumno, dostikrat tudi lascivno pisali o erotičnem življenju, spolnih in socialnih zablodah, so osvojili našemu slovstvu zadnjo postojanko, ki jo je reakcionarna struja branila preko sto let najstrastneje. Seveda so tudi sami, ko so hoteli svojo zmago slovstveno izrabiti, z osvojenim slovstvenim predmetom strmoglavili v prepad, v katerem so ležali njihovi nasprotniki. Namesto da bi osvojeno polnoto življenja poustvarjali skladno z naturalističnimi estetskimi načeli v svetovnem slovstvu, so naši naturalisti gradili erotične povesti po stari in preizkušeni metodi Krištofa Schmida. Kakor je prej v Jurčičevih pa tudi Tavčarjevih in Kersnikovih povestih ljubezen tvorila svetlo ozadje poglobitnemu dejanju, ali pa osnovno prepričanje o neizbežnosti in vesoljni pogubnosti erotičnega elementa, ali pa že tudi svareč opomin, so zdaj naturalisti videli v življenju samo erotičnost. Njihovi ljudje nimajo drugega cilja, nego kako bi se spolno izživljali. Socialne, narodnostne in občečloveške doživljaje so potisnili v svojih delih popolnoma v ozadje, da tvorijo le še bolj ali manj slučajne okraske. Toda tudi v opisovanju erotičnega življenja niso bili iskreni, bolj kakor za odkrivanje zla in odkritega boja z njim, so se brigali za pikantnost, višje kakor življenjsko resničnost so stavili snovno zanimivost, močnejše kakor za estetsko dovršenost so se ogrevali za nezrelo, politično pobarvano kljubovalnost. Tako so slednjič strmoglavili v diletantstvo, ali pa so se v najboljših primerih prerodili v skromne realiste, ali pa so nihali od naturalizma do novoromantike in odtod spet k naturalizmu, brez smeri in zato tudi brez umetnostnih uspehov.

Že davno pred nastopom slovenskih naturalistov, ko je še bilo v našem slovstvu vse mirno in tiho, je že opozarjal nanj Stritar, živeč na Dunaju, kamor se je bil ta slovstveni nazor pritepel s Francoskega pre-

ko Nemškega. Stritar, ki je po svoji estetski senzitivnosti bil v našem slovstvu glasnik evropskih estetskih načel, se je sedaj v umetniški jalovosti tresel pred naturalizmom, namesto da bi razumno pretehtal njegove vrednote ter jih z avtoritativnostjo, ki jo je v našem kulturnem življenju še vedno imel, prilagodil našemu slovstvu ter tako še enkrat prerodil slovensko umetnost. S svojimi neiskrenimi opozorili pa je dosegel prav nasprotno, da se je namreč slovenska mladina nekritično vnela za novi estetski nazor. Škoda, da ni segla po klasikih novega slovstvenega gibanja, temveč po tendencijoznih prevodih in nesmiselnih posnetkih. Tri leta po prvem Stritarjevem kritičnem pismu o Zolaju in naturalizmu se je oglasil (1888. l.) v Zvonu Svetič s sestavkom *Naturalizem*, v katerem je podal poglobljena načela Zolajeva eksperimentalnega romana: »V slovstvu treba resnice, same gole istinitosti brez vsega sanjarjenja; zahtevati je živega in natančnega popisa, slikati je smeti tudi grde, nagnusne reči, ker je okolica tolike važnosti, premišljevati in preiskavati je dušne in telesne bolezni; ozirati se je na prirodno osnovo, temperament in vpliv podedovanja; in pri vsem je postapati v soglasji z znanostjo sedanje dobe«. Ta dobra oznaka naturalistične estetske doktrine, o kateri Svetič samo poroča, ne lasti pa si o njej nobene sodbe, je vzbudila v naših pisateljih resnejše zanimanje za naturalizem, kakor ga je bil pokazal Stritar. In tako vidimo v začetku devetdesetih let pri Gestrinu in v Kersniku močan naturalistični snovni vpliv, čeprav je še njun pripovedni slog dialogizirana romantika. Toda preko nje se tudi naš naturalizem ni dvignil.

V začetku devetdesetih let se je z naturalizmom srečala naša akademska mladina na Dunaju, ki se je izročila novemu pojmovanju umetnosti in življenja brez pridržka in predsodkov, čeprav je bila bolj znanstveno, politično in socijalno orijentirana kakor pa slovstveno. In tako je dobil naturalizem

prvo slovstveno zatočišče v mesečniku slovenskega dijaštva *Vesna* (1892.—94.), ki so jo pokrenili *Vencajz*, *Goestl*, *Murnik*, *Robida*, *Geiger*, *Bernik* in *Gorup*. V prvem letniku *Vesne* se je oglasil z dijaškimi humoreskami *Rado Murnik*, s pesmimi in novelicami *Adolf Robida*, medtem ko je *Fran Govekar*, poglavar slovenskih naturalistov, to leto še zaman silil med *Vesne* pisatelje. Zanimivo je, da je ponujal uredništvu polemiko zoper *Mahniča*, ki pa so jo zaradi osebnosti zavrnil. Med pesmimi beremo tudi *Meškovo* pesem. V drugem letniku *Vesne* je naturalistični element že močnejši, zlasti v pripovedni prozi, kjer srečamo *Govekarjevo* »povestico« *Na božični večer*, poleg *Robidove* novelice *Doktor Mahan* in drugih krajših novelističnih poskusov. Še bolj kakor novelistika pa označuje drugi *Vesnin* letnik polemika z *Mahničevim* *Rimskim Katolikom*, v kateri sodeluje tudi *Govekar* s sestavkom *Žensko poglavje v Rimskem Katoliku*, ki ga je podpisal s psevdonimom *Gynaecophil*. Tretjemu letniku *Vesne* daje poglobitno obeležje *Bernikova* razprava *Nekaj o lepem*, v kateri skuša *Bernik* razložiti razvoj estetskega mišljenja v svetovni filozofiji, s tihim nasprotovanjem *Mahniču*, ki se polagoma stopnjuje do odkrite polemike z njegovimi estetskimi nazori, ki jih skuša mirno in stvarno zavrnil, češ umetnost nima drugega namena kakor, kar ji je bistveno in to je edino lepota. Prav tako resno in stvarno se bojuje *Bernik* za avtonomnost umetnosti zoper *Mahničeve* tovariše in kritike *Doma* in *Sveta*. *Bernik* je učenec nemških modroslovcev *Herbarta* in *Zimmermanna*, vendar skuša njune nazore razlagati samostojno. Zanimivo je, da *Bernik* zavrača naturalizem oziroma krivi realizem, kakor ga imenuje, češ da je pravi umetnosti absolutno nasproten, ker izvira iz materijalizma in socializma, ki sta *Berniku* *Hegeljancu* zmotna in neustvarljiva. Vendar je prav ta letnik *Vesne*, ki zago-

varja v estetskem pogledu klasicizem, poln naturalističnih poskusov v prozi, pa tudi v verzih. Najznačilnejši je gotovo Govekarjev *Stankov roman*, ki slika umetniško in dijaško življenje na Dunaju. Tudi povest *Boganoi*, ki jo je napisal neki Dragan, je spisana v naturalistični tehniki.

Ko je prenehala Vesna, si je naturalistična strujica 1895. l. izvojevala mesto v Ljubljanskem Zvonu, kjer se je obdržala do 1902. l., ko se je preselila v Govekarjev leposlovni list *Slovnan*, v katerem je životarila naprej. Čeprav je bila mrtva že od nastopa moderne 1896. l., je vendar družila vse drugovrstne pisatelje, ki so ustvarjali po motnih načelih našega naturalizma zabavno berilo za slovstvene mesečnike in književne družbe, hrano za meščanstvo v letih Cankarjevega ustvarjanja.

Najdoslednejši pisatelj našega psevdonaturalizma je *Fran Govekar*. Njegovo slovstveno delo označuje lahkotna, dostikrat celo lahkoživa sila pripovedovanja, ki ne pozna, kadar se ogreje za snov, ki mora biti pisatelju všeč, nobenih problemov in težkoč stilističnega značaja niti nobenih razmišljanj o kompoziciji in estetski ter življenjski resničnosti. Govekar je tip pripovedovalcev anekdot, ki mu je zanimanje poslušalcev in krepak konec vse, psihološka resnica, življenjska verjetnost, etični učinek pa malo ali nič. Njegovo slovstveno poreklo je prav za prav bližje nemškimi fabulistom šestdesetih in sedemdesetih let Sacher-Masochovega kova kakor pa naturalistom Zolajevega obzorja, ustvarjalne resnosti in veličine. Eno vrednost pa izkazuje Govekarjevo fabuliranje, ki je sicer relativna in je vrednota samo v našem slovstvu. In to je, da je globoko zajel propadajoče življenje slovenskega meščanstva. Toda ni imel etične sile, ki bi jo kot dosleden naturalist moral imeti, da bi z natančno razčlemba socijalnih, človeških in kulturnih razlogov tega propadanja kazal pot k rešitvi, ali pa vsaj dosledno napadal in bičal njene pre-

grehe. Govekar pa se je družbi samo laskal. In še takrat, ko jo je navidez napadal (prim. roman *V k r v i*) ni imel toliko moči, da bi mogel njene zablode resno obsoditi, ampak jih je z dolgoveznim in sladkobnim opisom, z ležernim jezikom, z neresnostjo in neprizadetostjo pisateljskega in osebnega temperamenta opravičeval in posredno celo poveličeval. Zato ga je tudi ta družba najbolj vzljubila. Še bolj kakor v povestih se je Govekarjevo v bistvu antinaturalistično laskanje družbenim napakam, malomeščanski duhovni lenobi in hlepenju po prazni zabavi pokazalo v njegovih dramtizacijah, kjer je dušilo Cankarjevo dramatiko.

Govekar se je razvijal iz Vrtčevega pripovednika, kjer je ponavljal in presnavljal *I ž a n s k e p r i p o v e d k e* do Vesninega novelista, Narodovega in Edinostinega listkarja. Iz narodne pripovedke je preskočil v erotično anekdoto ter se je šele z romanom *V k r v i* skušal z Zolajevo pomočjo rešiti v umetnost. Roman *V k r v i* je vsaj po svoji snovi nekoliko soroden Zolajevim motivom, čeprav Govekar ni nikdar doumel resnosti Zolajevega eksperimentalnega romana, s katerim je hotel preroditi premagani narod k novemu političnemu, socialnemu in kulturnemu življenju, kar se mu je vsaj deloma posrečilo. Govekarjev odnos do našega narodnega življenja je brez etične toplote, on motri življenje, a ne z nekim reformatorskim poklicem, kakor so ga opazovali evropski naturalisti, temveč kot hladno krven fabulist, ki je pozoren nanj samo zato, da bo mogel svoje omizje razveseliti z novim dovtipom. Zato je prilepil v roman *V k r v i*, ki mu je obesil kot prisiljeno naturalistično firmo Horačev verz:

»Naturam expellas furca,
Tamen usque recurret.«

Zolajev nauk o dedičnosti in miljejskem vplivanju samo kot navidezno umetniško opravičilo, da je lahko svobodno brodil po življenjskem močvirju, ki ga je

opisoval z neprikrito dobrohotnostjo. Osebe romana *V krvi* so brez duhovnega življenja, lutke v oblasti drzne in samovoljne pisateljeve domišljije, ki jih neprenehoma, brez smisla, razvoja in življenja postavlja v take situacije, da jih lahko opisuje z vso breztendencijoznostjo rojenega dovtipkarja. Da je ta sodba pravična, dokazuje novela *Ljubezen in rodoljublje*, ki jo je spisal Govekar tisto leto po romanu *V krvi*. V tej noveli, ki jo je risal po življenju matičinega dobrotnika Antona Kneza, je namreč opustil naturalistične teorije o miljeju in podedovanju ter je prav o meščanski družbi, ki jo je v prvem romanu obsojal, pripovedoval ganljive in čednostne zgodbe. Neresnost njegovega umetnostnega pojmovanja nam kaže tudi to, da je mogel pod imenom svojega brata pisati povest tudi za Dom in Svet. Pa tudi v drugih Govekarjevih povestih, ki jih je dajal na svetlo v Zvonu, zlasti pa v Slovanu, v listkih in knjigah književnih družb, opazimo navidezni naturalizem, ki je redko oprt na resnejše pojmovanje življenja in umetnosti. Anekdota slavi zmagoslavje povesod, o dušeslovnem naturalizmu ni pri Govekarju sledu.

Tak, kakršen je Govekar kot pisatelj, je tudi kot kritik, zlasti v kritičnih bojih s Caukarjem, v katerih ni pokazal ne poguma in ne kritične sposobnosti.

Še bolj pa se razodevajo napake značaja ter pisateljskega okusa v Govekarjevih dramtizacijah Jurčičevih in Levstikovih povesti. V njih je izročil meščanstvu, ki je bilo preleno, da bi ta dela prečitalo v izvorniku (nek kritik hvali Govekarja, ker je z dramtizacijami seznanil narod z Jurčičem in Levstikom), v posmeh prva velika dela slovenske novelistike. Lahkota, s katero je Govekar razblinil klene Jurčičeve in Levstikove prizore, pokvečil in zmaličil orjaške postave slovenskih kmetov, preobličil v operetno burko njihovo socijalno in duhovno življenje je značilna za Govekarjevo slovstveno delo.

Podobno je v »naturalističnih« romanih in povestih zmaličil — naturo in umetnost.

Poleg Govekarja se je v prvih letnikih Vesne oglasil z dijaškimi humoreskami dunajski medicinec R a d o M u r n i k. Kot rojeni humorist je pričel slovstveno pot kot klobasar v dijaških družbah ter se je kot pripovednik razvijal prav v tistem pravcu kakor Govekar, le da si ni nadeval naturalistične krinke ter ni težil k erotični povesti, marveč je iz dijaškega, vojaškega, trgovskega, pesniškega, učenjaškega in lovskega življenja in žargona pletel svoje anekdote, ki jih je zlagal prav v tako grobi tehniki kakor Govekar svoje.

Vendar se ni izogibal tudi tragičnih motivov, ki jih je obličil prav s tisto robato tehniko kakor humoreske. Zato so Murnikove resne in tragične povesti slabše kakor njegove humoreske, kajti tem je anekdotična kompozicija in pripovedovalna tehnika bistveno ustrežajoča, medtem ko je prvim tuja. Zato so tudi Murnikeve humoreske estetsko boljše in užitnejše nego Govekarjeve resne povesti. Da pa bi se Murnik dvignil iz pustega situacijskega humorja do humorja, ki se smeje spačenosti in pokvečenosti značajev, mu ni prišlo na misel, prav tako kakor se ni zavedal, da življenje in zato tudi umetnost ne pozna značajev, ki bi bili samo komični. Na dnu vsake komike se nahaja pretresljiva tragika.

To resnico je Murnik vsaj instinktivno čutil v svojem prvem večjem tekstu, v humorističnem romanu, *G r o g a i n d r u g i*, ki ga je dal na svetlo leto dni pred Govekarjevim romanom *V krvi*. Murnik je hotel v tem romanu osvetliti svet in človeka Kersnikovih grajskih povesti s humoristično lučjo. Gropa je Linhartov Matiček brez plemičnega in satiričnega značaja.

V prvi knjižni zbirki *N a v i h a n c i* je Murnik zbral najboljše stanovske, zlasti dijaške humoreske, pa tudi družbene, stanovske ter politične in znan-

stvene predsodke je smešil z blagim prizanesljivim humorjem, ki se le redkoma sprevrže v satiro. Zanimivo je, da je Murnik prvi uporabljal v našem slovstvu narečje, da bi dosegel komične učinke — ljubljanaščino in ribniščino. V *Jarih junakih*, svoji tretji novelistični zbirki, je parodiral celo Trubarjev jezik ter napisal krvavo zgodbo *Divji vitez* kot literarno zgodovinsko humoresko, češ da je vzeta iz pravkar odkritega Trubarjevega rokopisa. Med humoreskami prve Murnikove zbirke je klasično delo *Zavozlan roman*, erotična basen, satira na meščanske družbene in življenjske predsodke.

V zbirki »povesti in orisov« *Znanci* je Murnik zbral tragične povesti, ki pa so po večini neužitne in neestetske, kajti njegova humoristična tehnika ni ustrezala resnim snovem. Zato se je v *Jarih junakih*, v Matajevem *Matiji* in *Lovskih bajkah* in povestih vrnil Murnik k humoreski, čeprav je mimogrede napisal dolgovezen roman iz turških bojev *Hči grofa Blagaja*. Tu prednjači živemu življenju pisateljska manira, ki vedno bolj zgublja izpred oči poglobitni namen vsakterega, torej tudi komičnega ustvarjanja — podajati skrajšano, v simbole zgrnjeno resnično življenje. Namesto njega se v Murnikovih poslednjih spisih košati anekdota in karikatura, ki je prav tako daleč od umetnosti kakor od življenja.

Murnikov precejšnji pripovedovalni talent je splahnil v nič zaradi idejne in duhovne sterilnosti slovenskega naturalizma ter nizkega pisateljevega socialnega in duhovnega obzorja. Vendar se njegovi spisi svetijo izmed brezbarvnih zgodeb ostalih slovenskih naturalistov zaradi bogatega, tuintam prav klasičnega jezika.

Iz Kersnikovega realizma rase v govekarjanski naturalizem slovstveno delo *Josipa Kostanjevca*. Po začetnih poskusih v Tomšičevem Vrtnu se pričnejo pojavljati njegove prve novelice v Ljubljan-

skem Zvonu 1887. l. V njih je še polno reminiscenc na Kersnikove povesti pa tudi na Jurčičeve in Stritarjeve novele. Šele v prvem večjem delu *K o t a n j s k a e l i t a* si je Kostanjevec izbral pravo naturalistično snov, ki jo je skušal upodobiti z naturalistično tendenco. Slog pa je še popolnoma Kersnikov. V romanu *G o j k o K n a f e l j c* podaja Kostanjevec naturalistično snov že z naturalističnim slogom. Kostanjevec ni ostal dosleden naturalist, zapadel je vplivu slovenske moderne. Poskušal se je meriti s Cankarjem in Meškom. To je ubilo njegovo skromno ustvarjalno silo, ki se je vnemala le ob podrobnem opazovanju realnega življenja in ni bila sposobna, da bi dojela tudi notranje življenje. Kostanjevec je pozneje krenil na pot poljudnega slovstva in je pisal povesti za Mohorjevo družbo.

Še manj kakor pri Kostanjevcu je bil pristen naturalizem, ki ga je pokazal v dramah pesniški epigon *Engelbert G a n g l*. Njegovi drami *S i n* in *S a d g r e h a* kažeta čudno prepletanje romantičnih in naturalističnih prvin v slogu, ki kaže, da je posnet iz Ibsenovih analitičnih dram.

Resnejše se je trudil, da bi ustvaril idejno naturalistično dramo *E t b i n K r i s t a n*. Njegove drame *Volja*, *Ljubislava*, *Kato Brankovič* in *Kraljevanje* so sicer bolj logični posnetki življenja kakor pa življenje samo, miselne abstrakcije, prikazane v spretnem ibsenskem slogu, z navideznim dramatičnim konfliktom. Prav tako so Kristanove pesmi in pripovedne pesnitve shematične in alegorične podobe življenjskih in socialnih nazorov.

Tudi slovstveno delo *Z o f k e K v e d r o v e* izhaja iz naturalističnih osnov, čeprav so se vmešali vanj tudi novoromantični pesniški elementi. Njeno mladostno delo nosi na sebi pečat boja za žensko emancipacijo. Osnovna misel njenih spisov je, da je ženska žrtev socialnega reda, da se v njeni usodi

najbolj jasno zrcali krivični družbeni red, laž človeške civilizacije in kulture. Ta načela, ki jih Kvedrova zagovarja z vso silo sangviničnega temperamenta, so jo združila z naturalizmom, ki ga je pozneje zamenjala s cankarjanskim obtoževanjem družbe, kar jo je vodilo slednjič v nacionalistično pisanje. V njenih delih se ni nikdar združila prvotna tendenca z umetniškim oblikovanjem. Zato nimajo njeni spisi estetske vrednosti, čeprav so zanimiv in pomemben izraz strastnega in globoko občutenega protesta zoper družinsko, socialno in kulturno življenje.

Kvedrova je pričela s članki in črticami v tržaški *Slovenki*, ki je zbrala konec devetnajstega stoletja, kot priloga *Edinosti* pozneje pa kot samostojen list slovensko moderno, Masarykove učence in naše prvi socialistične pesnike in pisatelje. Slovenka je bila bojni list mladine zoper Govekarjev naturalizem, Aškerčev propadajoči realizem in sterilni idealizem Mahničevih in Lampetovih slovstvenih učencev. Pa tudi v Ljubljanskem Zvonu je Kvedrova dajala na svetlo črtice in novelice, v katerih je v nervoznem, zadirčnem slogu prikazovala ženske kot žrtve življenja. Prvo knjigo *Misterij žene* je spisala pod vplivom misli in čuvstev svojega moža, hrvaškega pesnika Vladimirja Jelovška. Zato je v obliki in v vsebini nekak ženski odgovor Jelovškovim dekadentnim *Sinfonijam*. Tu je prikazala v bežnih črticah z nasilno poudarjeno tendenčnostjo tragične sličice iz ženskega življenja, ki izvirajo iz nepravčnosti in neusmiljenosti moža in družbe, ki je izraz moške duhovne in telesne vladaželjnosti. Pozneje se je Zofkin način ustvarjanja ustalil. Med njenimi daljšimi povestmi je najboljša naturalistična zgodba *Njeno življenje*, ki živo predočuje misel o dednosti. Med njenimi dramatskimi spisi prednjačijo *America nci*, kjer je v naturalistični tehniki nakazala tragiko predvojnega izseljevanja. Kot urednica *Domačega Prijatelja*, ki ga je izdajala neka pra-

ška tovarna v reklamne namene, si je Kvedrova pridobila zasluge kot vzgojiteljica mladega pesniškega in pisateljskega rodu, ki je s prvenci polnil njen list.

Kvedrova je bila pa svoji nadarjenosti namenjena večjemu umetnostnemu uspehu, kakor ga je dosegla. Njen neustaljen značaj, vsestransko, a ne globoko zanimanje za vse panoge slovstvenega in javnega življenja, tragična življenjska usoda in pa to, da se je pojavila v slovstvenem življenju naroda, kjer ženska ni ustvarila pred njo ničesar, da je morala orati ledino in premagati naravnost smešne predsodke, na katere je v slovstvenem ustvarjanju in v življenju odgovarjala s tendenčnostjo in silovitostjo neustaljenega značaja, vse to ni pustilo, da bi dozorelo njeno slovstveno delo. Pomembno je, da se je zatekala iz slovenskih kulturnih razmer v hrvaško in celo češko slovstvo.

Čeprav je bil slovenski naturalizem bolj domača odporna kretnja zoper umetniško in idejno breznačelnost zadnje mladoslovenske generacije, ki si je v Govekarju nadela krinko evropskega naturalizma ter so tudi nekateri naturalisti segali po tujih vzorcih, je imela ta slovstvena strujica pri nas trdovratnejše življenje, nego bi človek pričakoval po njenem zapoznelem rojstvu. Podtalno živi tudi v slovstvu našega stoletja. Res je na vrhu ni opaziti, tu vlada Cankarjeva in Župančičeva novelistična ter pesniška ideja, pač pa je zato močnejša v vsakdanjem, zabavnem slovstvu. Prav za prav je na dnu vsega našega epskega dela v prozi — več ali manj psevdonaturalistične doktrine. Le da se je včasih navidez potajila ter se skušala prilagoditi vodilnemu motivu Cankarjeve umetnosti, zlasti ker si ni nikdar ustvarila svojega sloga in se je v dvajsetem stoletju polastila Cankarjeve izraznosti. Zato je težko odkriti njen pravi obraz.

Slovenska moderna

O tisti uri z naturalizmom se je rodila slovenska nova romantika — moderna. Če gledamo iz zgodovinskega stališča na njeno rojstvo, je skoraj ne moremo ločiti od našega naturalizma, ker sta prav za prav v rojstvu eno telo z dvema obrazoma, naturalistični strmi v preteklost, novoromantični pa v bodočnost. Tudi v geslih, prvih slovstvenih dejanjih in kritičnih spopadih ni razločka med naturalisti in simbolisti, saj nekaj časa ustvarjajo, se bojujejo in razvijajo vzporedno ter se šele nato odpre prepad med njimi. Šele če pogledamo slovensko kulturno revolucijo iz socialnega in razvojnega vidika, se nam razodene v začetku našega kulturnega prevrata razkol, ki loči naturaliste in novoromantike. Naturalizem je še dedič umirajoče mladolslovenske kulturne in politične generacije, učenec njenih slovstvenih del in pevec ter oblikovalec našega malomeščanskega življenjskega nazora, ki ga je spočel konec devetnajstega stoletja. V udobnem socialnem življenju, ki ga je živelo naše meščanstvo konec devetnajstega stoletja, so umrle vse revolucionarne misli o preporodu, o svobodi in nepretrgani regeneraciji med vaškim in mestnim življenjem, ki jih je ustvarila Prešernova in reformirala Levstikova doba. Sanje o svobodi in resnični slovenski kulturi so se sprevrgle v ogabno politično mešetarstvo in oportunistvo, ki sta ga uganjali obe slovenski politični stranki. Kulturno delo se je zmaličilo v malenkostni kulturni prepir in namesto smotrnega socialnega sožitja med vasjo in mestom se je vgnezdilo najgnusnejše izrabljanje kmeta, ki je bežal v westfalske in ameriške rudnike, puščajoč zemljo oderuhom in njihovim advokatom. Kulturni odraz takšnega narodovega življenja je bilo na eni strani puhlo epigonstvo, ki ga je skušal Aškerc presekati s kričečimi glasovi svoje pesmi bojevnice, na drugi strani pa osladen in mrtev ideali-

zem tako imenovane katoliške struje, ki ga je Mahnič zaman skušal razvneti z bojvito rimsko himno. In v to zadušno kulturno brezvetrje je skušala prinesiti novo življenje mladina, ki je izvirala iz propadajočega malomeščanstva, nekoliko tudi iz proletarskih in kmetijskih vrst. V trenutni zmedi in modni afektiranosti je segla najprej po naturalizmu, ko pa je videla njegove prve sadove, se je zdrznila in zastavila plug še globlje, prav v osrčje naroda in njegove umetnosti ter je skušala ustvariti nov način slovenskega narodnega mišljenja, ki bi ga naj razodevala nova umetnost, ki se bojuje na življenje in smrt s starimi, preživelimi družbenimi, kulturnimi in političnimi oblikami. Nova umetnost je hotela odkriti v zmaličenem narodnem občestvu, ki je polagoma propadalo v vseh plasteh svojega telesa, a je po prepričanju mladine bilo živo vsaj še na dnu, med ponižanimi in razžaljenimi, med izkoriščanimi pregnanci in pobeglimi izseljenci novega človeka.

To najprvotnejšo misel nove umetnosti je seveda preobraževalo toliko drugotnih: estetskih, družbenih in individualnih prepričanj, da je novoromantiki v nekem programu niso definirali, čeprav jo moremo spoznati kot najjačje gibalo v celotnem njihovem slovstvenem delu. Zlasti pri Ivanu Cankarju, ki je v delu in življenju najčistejši izraz naše nove romantike, čigar sekularni pomen za naše slovstvo in narodno življenje moremo primerjati samo s Prešernovo pesmijo in njegovo kulturno mislijo, vidimo najjasneje, kako preveva njegovo ustvarjanje prav ta osnovna misel naše moderne. Nespametno bi bilo, če bi omenjeno idejo hoteli izluščiti golo iz slovstvenega dela naše moderne; kajti nedvomno so bili tudi estetski, življenjski in osebni razlogi, ki so pomagali novoromantikom, da so dvignili naše slovstvo iz razpadlega poetičnega realizma in mrtvega naturalizma k ljudski duši, njenemu besednemu izrazu in njegovi pesniški podobi. Obenem pa so hoteli pod večjim

ali manjšim vplivom prevrata v svetovnih slovstvih konec devetnajstega stoletja sami ustvariti nekaj podobnega, novega in velikega. In ker so bili vodniki naše moderne samorasle krepke osebnosti, ki so kljub mladosti in navdušenju za novo umetnost ljubosumno branili svoj individualni pogled na umetnost in življenje, se je ta temeljna misel izrazila in upodobila v umetnosti vsakterega izmed njih samoniklo.

Vendar je estetska odvisnost naših modernistov od svetovnega slovstva, če omenjene razloge za nastanek novega slovstvenega in življenjskega nazora na Slovenskem natanko premislimo, brezpomembna stvar, ki pa je razumljiva, saj leži naša zemlja sredi Evrope in so bili naši ljudje vedno dovzetni za tuje kulturne in civilizacijske oblike in je prav v takratnem slovenskem samodopadenju in kulturni jalovosti bilo nujno, da se je mladina ozrla drugam, da se je vzorovala pri evropskih pesnikih, ki so vsak v svojem narodu bojevali iste boje za novo slovstveno življenje.

Zaradi estetskih in življenjskih vrednot, ki jih je prinesla nova romantika, se je zares tudi spremenilo duhovno in materialno življenje pri nas. Odkritosrčnost, ki je zvenela iz njenega dela, je prekvasila tudi naše narodno in kulturno življenje, ki se je prav pod njenim vplivom začelo pravilno urejati po socialnih in kulturnih vidikih. Vera v slovensko narodnost in kulturo, ki jo je tako hrabro izpovedovala, je okrepila narodno zavest in zopet zbudila hrepeneje pa svobodnem življenju. Tako je povzročila, da je oživel sožitje med posameznimi narodnimi plastmi, da se je v izobraženstvu spet porodila želja združiti se z ljudstvom na vseh področjih življenja, dvigati ga in mu pomagati materialno in kulturno. V kulturnem pogledu je rešila avtonomnost umetnosti. Po hudih bojih, ki jih je bila z neustrašenostjo in doslednostjo, ki nima primere razven v Čopovem in Prešernovem boju zoper janzenizem, je razčistila naše kul-

turno ozračje, odpihala moro nezrelega kulturnega prepira in vplivala oplodilno tudi na druge umetnostne panoge in celo na znanost.

Ta nova struja se je pripravljala za slovstveno delo že od 1891. l. v ljubljanskem dijaškem društvu *Z a d r u g a*, v katerem se je zbiralo ljubljansko srednješolsko dijaštvo, ki je čutilo gnus do slovenskih političnih in kulturnih razmer ter se z resnim izobraževalnim delom pripravljalo, da vrže dekadentne dediče mladoslovenske generacije iz postojank, ki jih niso znali več obraniti. Zadruga, ki je imela mnogo prednic med slovenskimi dijaškimi društvi, bi morebiti prav tako kakor le-one izginila brez sledu, če se ne bi v množici slovstvenih ljubiteljev in političnih diletantov oglasila četvorica resničnih umetniških genijev: *Ivan Cankar*, *Oton Župančič*, *Dragotin Kette* in *Josip Murn*. Ti so sicer nekaj časa v nji sodelovali, ko pa so jim zrasla pesniška krila, so jo s svojo neugnanostjo razbili in stopili v polno slovstveno življenje. Kette je pozneje skušal oživiti Zadrugo tudi v Novem mestu, toda kmalu je odrasel tudi on takšnemu kolektivnemu ustvarjanju ter se je, ljubosumno čuvajoč osebno zlasti pa pesniško individualnost, združil s Cankarjem, pa tudi Župančičem in Murnom v prijateljstvo in slovstveno tovarištvo.

Slovstvenega glasila si slovenska moderna ni ustvarila. Sprva so njeni člani zlagali pesmi zase, nato so jih brali v *Z a d r u g i*, presojali sami med seboj ter le počasi tipali v javnost. Župančič, Kette in Murn so dajali pesmi najprej v *Angeljčku* in *V r t c u* na svetlo, Cankar in Kette sta se oglašala s prvenci tudi v *Slovenčevem listku*. Prvi si je upal v Ljubljanski Zvon *Ivan Cankar*, ki je že od 1893. l. priobčeval v njem pesmi, od 1896. tudi novele, medtem ko se je Župančič s Kettejem oglasil prvič v Zvonu prav tisto leto (1896.), prihodnje leto šele Murn. Župančič je ostal *Angeljčku* in *Vrtcu* zvest do

1900. l., pa tudi Kette je priobčeval tu basni in po-
 vesti še 1899. l. Župančič je vzporedno z otroškimi
 pesmicami v Vrtnu dajal mladostno epiko in liriko na
 svetlo v *Domu in Svetu* do 1898. l., torej tudi
 še takrat, ko je bil že priznani pesnik Ljubljanskega
 Zvona. Nekaj časa je kazalo, da bo zagrebški dijaški
 list *Nova Nada* (1897. l.—1899. l.) postal gla-
 silo hrvaških in slovenskih novoromantikov, vendar
 so se od Slovencev oglašali v njem le Cankar, Kette
 in Murn, Župančiča ni bilo med njimi. Pač pa je ta
 priobčil nekaj sonetov v listu *Mladost*, ki so ga
 dajali na svetlo hrvaški in slovenski visokošolci na
 Dunaju 1898. l. Vendar ti dvojezični časopisi, ki jim
 je bilo kot dijaškim glasilom usojeno le kratko živ-
 ljenje, niso mogli postati umetnostna revija sloven-
 ske moderne. Po 1900. l., ko je zgubilo naše slovstve-
 no gibanje revolucionarni in borbeni značaj, sta so-
 delovala Cankar in Župančič pri Ljubljanskem Zvo-
 nu, tu in tam tudi pri Govekarjevem Slovanu, Can-
 kar pa celo pri *Domu in Svetu*. Tudi slovstvenih al-
 manahov novoromantiki niso izdajali razven osmo-
 šolskega almanaha *Narazstanku* (1898. l.) in
 visokošolskega zbornika *Na novih potih*
 (1902. l.). V prvem se je z obširnimi vencem *Mla-
 dih pesmi* oglasil od ožje simbolistične četvorice
 samo Murn, v drugem pa Župančič s prvo pesmijo iz
 cikla *Manom Josipa Murna*.

Ivan Cankar

Prvi izmed naših štirih vodilnih novoromanti-
 kov je dozorel kot človek in poet *Ivan Cankar*.
 Pri njem sicer ne moremo govoriti o neki popolni
 zrelosti, kajti Cankar je neprestano rasel in zorel,
 kljub temu da se tu in tam ponavlja, da njegove
 osebe ostajajo vedno iste, da se njegovo življenjsko

in umetnostno obzorje navidez ne dviga, da je njegov jezik in slog od prvih klasičnih novel skoro vedno enako popoln, je vendar v njegovem velikem slovstvenem delu najpretresljivejše in najmogočnejše — večna, stalna borba za duha, ki ne pozna umikanja in bojazni, temveč samo napredovanje in osvojevanje najtajnejših globin lastne in človeške duše. Praosnova Cankarjeve osebnosti in slovstvenega dela je grozotna zavest o bedi rodu in naroda, ki ga je rodil, mu dal bistro oko in še bistrejšo pamet ter otroško srce. V čisti in nežni duši genija naroda brez zgodovine, sinu proletariziranega obrtnika, ki je preživel otroška in mladeniška leta od srčne krvi svoje matere in od licemerskega podpiranja dobrotnikov, se je s silovito jarkostjo zrcalila trojna usoda: individualna nesreča umetnika malega naroda, suženjstvo njegovega ljudstva in vesoljna tragika človeštva. Ta spoznanja so se v luči Cankarjevega intelektualizma, ki je morda najmočnejše gibalo vse njegove umetnosti, prepletala, mešala in izpodrivala, tako da je sleherna, tudi najkrajša črtica, izraz njihovega medsebojnega boja v pesnikovi ustvarjalni in človeški zavesti.

Pradoživljaj Cankarjeve mladosti je občutek, da je tujec v družbi in narodu, prebridka zavest, da ni kot osebnost in umetnik v skladu z osnovami naroda in družbe, v kateri živi in za katero ustvarja. To razumsko spoznanje pa je naskakovalo nepremagljivo umetniško nagnenje, ki je izviralo iz romantičnega, čuvstvenega pojmovanja umetnosti in njene življenjske naloge. Toda namesto da bi se Cankar predal temu mogočnemu čuvstvenemu valovanju, ga je priklopalo na narod in rod, ki ga je rodil, tisoč najtesnejših vezi, tako da se ni mogel nikdar sprostiti niti v umetnosti, niti v življenju, temveč je bil večten suženj svojega individualizma, ki ga je rušilo in vedno znova zidalo njegovo občestveno čuvstvovanje. Ker je živel v času, ko je sicer umirala ena življenjska oblika,

pač pa še ni umrla njena kulturna podoba, saj je prav on bil pri nas glasnik njene prenovitve, ni moglo njegovo srce še ničesar slutiti o tem, kakšna bo nadaljnja pot človeškega telesnega in duševnega življenja, zato se je v svojem stvariteljskem snovanju metal iz enega nasprotja v drugo, zato mu je proti volji vedno polneje dozorela satira nego čista umetnina.

Ta dvojnost je posebno ostra v Cankarjevem mladostnem pesniškem delu, pozneje se je nekoliko omilila. Življenje na Dunaju in odkritje velikomestnega trpljenja mu je pomagalo, da se je prikopal do spoznanja, da sta slovensko in njegovo osebno trpljenje prav za prav samo borni prisposodbi univerzalnega trpljenja. In prav tako kakor njegov pesniški brat Prešeren je skušal Cankar premagati vesoljno človeško trpljenje z ljubeznijo, ki je kakor Prešeren ni mogel ujeti v osebni življenju, ker je bil in je moral biti vedno usmerjen v samega sebe ter je moral nenehoma prisluškovati utripom svojega jaza. Zato ni mogel imeti ne srca in ne razumevanja za ljubezen, ki bi prihajala od sočloveka. Ta ljubezen mu je bila samo potrditev in okrepitev lastne ustvarjalne moči, dokaz, da je njegova duhovna sila v resnici mogočna, zbujevalna sila za ustvarjanje, ne pa čuvstvo absolutne vdanosti in pozabe. Takšna je bila Cankarjeva ljubezen do ženske, celo do one, ki jo je najbolj in najlepše ljubil, ljubezen do matere. Saj tudi ni moglo biti drugače. Umetniška pot, kakršno je prehodil Cankar v našem slovstvu, ki do njega dni ni poznalo psihološke in socijološke umetnosti, kjer je edini Prešeren pel o bogastvu duha, je zahtevala, da se je popolnoma zamaknil v opazovanje duševnih doživljajev, da je neprestano prežal na trenotek, ko je mogel zasačiti kakršenkoli odtенок svoje duše, da je mogel ugledati svoje življenje in ga upodobiti. In kakršen je bil trenotek, ki ga je zgrabil s svojo stvariteljsko domišljijo, takšna je bila potem njegova umetnina.

Zato ni mogla rešiti Cankarja ljubezen niti kot doživljaj, niti kot zapoved, da ne bi upodabljal človeškega gorja in trpljenja, niti mu ni mogla dati smisla življenja ali umetnosti. Res je kljub temu do smrti oznanjeval osvobodilno moč ljubezni, proslavljal veličino žrtve in pridigoval sovraštvo do tistih, ki niso zmožni ljubezni, sam pa je vendar v najskritejši kamrici svoje duše postavil na njeno mesto — u m e t n o s t. Resnično dunajsko ljubico je poveličal v Jacinto, poosebljenje svoje umetnosti, v skladu z življenjskim porazom v tej ljubezni, prav kakor je materine solze in žrtve poplačal z umetnostnim poveličevanjem. In šele v poslednjih delih, potem ko se je zaman trudil, da bi postavil na oltar duše močnejšega malika, kakor je bila umetnost: zdaj trpljenje, zdaj žrtvovanje, zdaj hrepenenje, potem spet živo življenje, nato socialno revolucijo, narodni in človeški preporod, je po strahotnih prividih, v katerih se povračajo, spačeni od groze svetovne vojne, vsi njegovi umetnostni motivi, kriknil po onih, katerim je vse življenje služil, čeprav jih nikdar ni imel kot posest svoje duše.

Ivan Cankar je bil sin očeta, ki je bil slabotne volje in omahljivega značaja ter močne matere, ki ni poznala drugega kot ljubezen in žrtvovanje za svojce. Ta podedovana značaja sta rasla v njem do duševnih sil, ki smo jih skušali pokazati v prejšnjih stavkih. Očetovo sanjarstvo, nemirnost in nestalnost se je oglašala v sinu kot telesni nemir, kot nesposobnost za tako imenovano realno življenje, medtem ko je od matere podedoval smisel in moč za velikansko slovstveno delo, kateremu se je predal s strastnostjo, kakršne ne pozna naša slovstvena zgodovina. Revščina in ponižanje, ki ju je trpel zgodaj dozoreli deček, ki se je rano zavedel svojega duhovnega bogastva, sta poglobili podedovane globine njegove duševnosti. Zgodaj se je ločil od družbe ter se zavil v umetniški plašč, zavedajoč se, da mora najti besede, da bo razo-

del vse, kar ga je navdajalo s strahotno močjo. Najrajši bi bil ostal pri materi, toda dali so ga v ljubljansko realko, kjer je zgodaj pričel pisati pesmi. Njegov zaščitnik je bil F r a n L e v e c, ki je skušal nadarjenega dijaka spraviti do mature. Že kot tretješolec je namreč pričel Cankar pesniti in od takrat ga pesniško ustvarjanje ni pustilo več, da bi se ukvarjal z drugimi, nevažnimi stvarmi, ves je bil v pesteh njegove magične sile, njegov večni služabnik. Kot tretješolec je pesnil za dijaško društvo »S l o g a«. Njegovi verzi so sprva epigonski, v njih se oglašča Gregorčič, kmalu pa se oglasi osebni erotični element, ki se izživlja v sonetih in svobodnih lirskih oblikah. Reminiscence iz Gregorčičeve in Prešernove pesmi mu je razrušila že 1893. l., ko je bil četrtošolec, Aškerčeva pesem, na katero ga je opozoril Levec. O tem vplivu se je izrazil Cankar takole: »Njegove pesmi o svobodi vesti in mišljenja so se oglasile kakor bojna fanfara. V Ljubljani smo mladeniči stali pred 'Narodno tiskarno' ter čakali, kedaj izide 'Zvon' z Aškerčevimi pesmijo na prvi strani . . .« Ta vpliv se kaže zlasti v Cankarjevih epskih pesnitvah, medtem ko je v liriki še vedno nekoliko Gregorčiča, pa tudi Heineja in Jenka, dokler se ni po 1896. letu začela v nji zrcaliti svetovna novoromantika.

Cankarjeva dijaška pesem pred 1896. l. je po besednem izrazu tipično epigonska tvorba. Zanimivo jo je primerjati z Župančičevo mladinsko pesmijo, ki je izhajala v Angeljčku, Vrteu in Domu in Svetu. Medtem ko je v Župančičevi pesmi duh domačega belokranjskega narečja, idilično življenje prirodnega otroka in mladeniča, ki se z neko pogansko radostjo veseli narave in najskromnejših njenih pojavov, v ritmičnem in oblikovnem pogledu pa odmev slovenske, hrvaške in srbske ter ukrajinske narodne pesmi, je Cankarjeva pesem v besedi in obliki odmev mladoslovenske pesmi, v vsebini polna Aškerčevih realističnih in satiričnih motivov, v ideji pa skoro natu-

ralistična. Zato se je Cankar bolj kakor Župančič v snovi, čeprav ne v obliki, izročil po 1896. l. pesmi dunajskih in evropskih modernistov in dekadentov. Vendar si ni mogel v času največjega življenjskega in umetniškega razmaha biti na jasnem, kakšno pot naj hodi kot ustvarjalec. Strastni odpor zoper slovenske kulturne in politične razmere, kakor tudi kritična in satirična komponenta njegove stvariteljske moči sta ga zbliževali z naturalizmom, ki mu je bil hvaležen tudi zato, ker mu je razvezal pesniški govor. Idealistična stran njegove duševnosti, zlasti pa zgledi francoskih in nemških novoromantikov so ga vabili drugam. Notranji in zunanji stvariteljski razdor je med vsemi slovenskimi novoromantiki v Cankarju najgloblji, na njem je trpel vse življenje. Tu je vzrok, da je le redko mogel ustvariti objektivno epsko ali dramatsko umetnino, čeprav se je zelo trudil, da bi se izkopal iz subjektivizma ter je tudi svoje najčistejše duševne sanje rad obrobil z naturalističnim okvirjem. Na Dunaju je Cankar tudi spoznal svojo pesniško nemoč, zavedel se je, da je njegova poglavitna stvariteljska sila v risanju in upodabljanju psiholoških stanj in dejanj, kar mu proza dovoljuje boljše in resničnejše nego vezana beseda. Vendar je še pesnil do 1897. l., ko so nastale po večini pesmi njegove *Erotike*, ki jo je hotel dati na svetlo že tisto leto. Izšla pa je dve leti kasneje. Že prej je ustvarjal črtice in novele, prav za prav je novelistični element tudi v *Dunajskih večerih*, ki tvorijo jedro *Erotike* in zadnje Cankarjevo pesniško dognanje, močnejši kakor pa lirski.

Prvo leto Cankarjevega dunajskega bivanja je vzbudilo v njem glasno nasprotje zoper slovenski naturalizem in realizem Govekarjevega in Aškerčevega kova. Kmalu potem ko je v Ljubljanskem Zvonu ocenjeval Aškerčeve Balade in romance ter zaključil pohvalno kritiko z besedami, da je Aškerc »pesnik z velikanskim obzorjem, najblažjo dušo, nedosežen

pripovedovalec, na zunanje včasih malo trd in robot, toda to spada k njegovemu značaju«, se je začel upirati Aškerčevi nekritični trmoglavosti, zlasti pa njegovemu preziranju slovenske moderne. Zato že 1897. l. ni hotel dati nobenega spisa v Zvonu na svetlo.

Vzporedno s Cankarjevim pesniškim delom se razvija njegova leposlovna proza, ki sega v početkih do 1893. l. Ti poskusi razodevajo, da se je Cankar učil pripovedne umetnosti najprej pri Kersniku in njegovih učencih. Toda že v najzgodnejših črticah vidimo neko smiselno in umetniško samostojnost, zlasti pa kritični in satirični nagon, ki Cankarju tako rekoč mimogrede odkriva to, kar je v življenju smešnega, neresničnega in biča vrednega. Drobnost življenja podeželskih in malomestnih ljudi, zlagano in prazno telesno in duhovno samozadovoljnost, tragiko vsakdanjega životarjenja v duhovnem in telesnem brezdelju, slika s krepkimi, nekoliko dramatsko nadahnjenimi barvami. Že se oglašča moč bistroglednega psihologa, ki mu je znana sleherna guba lastne in človekove duše. Na Dunaju je zasnoval Cankar več novel, ki jih je hotel dati na svetlo pod naslovom *I z o b č e n k e*. Podoba je, da je tu hotel novelistično upodobiti motive, ki jih je v Dunajskih večerih izrazil kot lirik. Iz najzgodnejših novelističnih poskusov so mu preobražene po novi umetniški smeri, ki jo je spoznal na Dunaju, vzrasle *V i n j e t e*. Tu je še sicer Cankarjeva stvariteljska pozornost pri naturalističnem opazovanju zunanjega življenja, modele pobira na cesti brez vsakega idealističnega estetskega nazora. Vendar se v žaru njegove duševnosti spreminjajo, iz naturalista se poraja prvobitni simbolist, ki trpi pod pritiskom priučenega naturalističnega estetskega nazora. Ni se ga mogel oprostiti v pesniški zbirki, zato pa ga je vrgel z veliko energijo od sebe v *V i n j e t a h*, ko je vzkliknil: »Moje oči niso mrtev aparat, moje oči so pokoren organ moje duše, moje

in njene lepote, njenega sočutja, njene ljubezni in njenega sovraštva . . . Moji modeli so oživel. Dahnil sem vanje svoje misli, svoje sanje, svoje življenje.« Ta bolj nagoni kot zavedni preobrat v Cankarjevem umetnostnem mišljenju in ustvarjanju se je izvršil nujno in skladno s praosnovami njegovega osebnega in življenjskega bistva. Zdaj mu je bila šele jasna življenjska naloga in videl je umetniško pot jasno pred seboj. Zdaj je obračunal z Govekarjem in Aškercem. V luči tega spoznanja je razumljivo znamenito *L i t e r a r n o p i s m o* v Slovenki 1900. l., v katerem zavrača zaradi ureditve in razlage Kettejevih pesmi Aškerc in njegovega zagovornika Govekarja ter očita prvemu, da je prav zaradi nekritične hvaleželjivosti propadel kot pesnik. Res je družilo Cankarja s Kettejem najlepše in najnesebičnejše prijateljstvo, vendar ne bi mogel brez notranje spremembe in spremenjenega pesniškega nazora tako rezko obsoditi Aškerc ter mu zadati najhujši kritični udarec. Cankarju so se namreč odpirala nova umetniška obzorja, z nekim mrzličnim ponosom se je odpravljaj na delo, da ustvari psihološko povest in dramo. Zato mu je bil naturalizem oziroma realizem sovražnik umetnosti, ki jo je vzljubil ter jo hotel v našem slovstvu oživiti. Zdaj se mu je polagoma pričel razodevati smisel umetniškega in življenjskega poklica. Lažje je zdaj prebolel, da mu je škof sežgal njegovo pesniško zbirko, kakor da bi Govekar in Aškerc malomarno sodila o Kettejevih pesmih, kajti z *Erotiko* se kljub temu, da jo je pomnoženo dal spet 1902. l. na svetlo, ni več istovetil, odkar se je zavedel magične sile svojega preustvarjanja in poustvarjanja realnega življenja.

Po prvem semestru prvega vseučiliškega leta se je vrnil Cankar v domovino, kjer je ostal poldrugo leto. Zdaj je izgubil mater (1897. l.). Da bi jo mogel pokopati, je prodal Bambergu rokopis *Erotike*, ki jo je mati baje prebirala in gledala v nji poročstvo za

sinovo veliko bodočnost. Poletje 1898. l. je preživel pri očetu v Pulju, jeseni tisto leto pa je krenil spet na Dunaj, kjer je zdaj ostal enajst let. V samoti dunajskega delavskega življenja, ki ga je delil Cankar zaradi bede pa tudi zaradi prepričanja, da je po rodu, narodnosti in svetovnem ter umetniškem prepričanju delavčev brat, je Cankarjevo spoznanje o bistvu pesniškega ustvarjanja dobilo novo potrdilo in se izražalo v vedno novih delih. Že v ljubljanskih letih je strastno prebiral dela svetovnih pesnikov in pisateljev, zdaj pa ga je opajalo Nietzschejevo opevanje in slavljenje človekove individualnosti, njegov strasten trud, da bi ustvaril iz človeka konec devetnajstega stoletja — nadčloveka. Pa tudi nordijska, zlasti Ibse-nova dramatika in skrivnostna sila ruskih dušeslovnih realistov in kritikov življenja in družbe mu bistri duhovni pogled. Zdaj se mu odkrije strahovito in največje življenjsko spoznanje, kako propada v svetu vse, kar je lepega in dobrega, kako zmaga človeška zver v celotnem človeškem življenju; v slovenskem narodnem življenju pa nemoralno in protikulturno nasilje političnih in družabnih klik. In Cankar je pričel v dramah in povestih razkrivati življenje in upodabljati svoj boj zoper njega. Tako so nastale Cankarjeve novele in analitične drame: *Knjiga za lahkomišelné ljudi*, *Tujci*, *Jakob Ruda*, *Za narodov blagor* in *Kralj na Betajnovi*, ki razodevajo z medsebojno razvojno zvezo rast njegovega etičnega prepričanja, ki postane stožer njegove umetnosti. Mlademu izgubljenemu dunajskemu študentu se je po Prešernovi etiki prvič med Slovenci zasvetilo spoznanje, da je občestvo, v katerem izvirajo etična načela iz dogmatičnih predpisov, ali pa iz lažne družbene morale, zapisano smrti. Zato je z reformatorskim darom in poklicem, z ogorčenostjo narodovega vidca trgal krinke z obraza naše rodbinske, kulturne in politične družbe, dokler se ni v *Kralju na Betajnovi*

postavil porobu posebljenju človeške brutalnosti in krivičnosti ter ga premagal, čeprav je sam izgubil življenje. Simbol, ki dobro označuje etično vrednost Cankarjeve umetnosti in žrtev, ki jo je moral plačati zanjo.

Zdaj je šele mogel pričeti z opisovanjem in upodabljanjem realnega življenja, zlasti je šele sedaj mogel poustvarjati življenje dobrih, pozitivnih ljudi, v smislu svojega etičnega in življenjskega prepričanja, nosilec tiste življenjske misli, za katero se je sam boril. In mati mu je bila rešnica iz zmede ter anarhije, ki jo je upodabljal v prejšnjih spisih, k realnejšemu, pozitivnejšemu ocenjevanju človeka in sveta. Podoba rodne matere in spomin na njeno veliko dobroto in požrtvovalno ljubezen sta mu odkrila pogled v kraljestvo človeškega trpljenja, v tisto tiho in neopazno življenje pozitivnega dela človeštva, ki živi že tisočletja in tisočletja, čeprav ga nikdo ne razume in gre civilizacijski in kulturni tok svojo nevzdržno pot preko njega. Cankar torej ni našel absolutne rešitve za človeka; kraljestvo teme, ki ga je skušal osvojiti, je ostalo nepremagano, pač pa je pričel pesnik zidati poleg njega grad otrok luči, to je onih, ki služijo s svojim življenjem v »delikatno hrano višjim krogom«. Seveda ni bilo še konec Cankarjevega boja. Vendar je vsaj za trenotek mirneje pogledal v življenje ter napisal povest *Na klanecu* (1902. l.). Skladno z etičnim in miselnim razvojem je razdelil Cankar v tej povesti svet v dve polovici. Klanec siromakov, ki se dviguje nad belo gosposko naselbino kot prst božji, mu je simbol za individualno trpljenje onih, ki prihajajo s klanca, gnani od žeje po novem, velikem življenju in spoznanju, v svet tistih, ki živijo v belih hišah. Pa tudi simbol slovenske domovine, ki se dviga kot klanec oropanih in zasuzjenih duhovnih in materialnih beračev in tretjič simbol izkoriščenega človeštva, ki služi peščici oblastnikov. Toda materina podoba, ki je Cankarju

omogočila, da je napolnil klanec siromakov s čudovito lučjo ljubezni in usmiljenja, mu je zdaj zagrnila zadnja simbola ter mu na osnovi lastnega življenja in trpljenja navdihnila najlepši sinovski spomenik, kar jih premore slovstvo. V povesti Na klanecu najlažje spoznamo nesoglasja v Cankarjevem ustvarjalnem delu: večno prepletanje nasprotujočih si misli in predstav ter spoznanj. Zdaj poudarja močnejše individualno usodo umetnika v malem narodu, zdaj ga spet silneje zanima slovenska socialna, kulturna in politična tragedija, potem trepeta spet zaradi tragike vesoljnega človeštva. In ker je bila najmočnejša komponenta njegovega duha nemirno intelektualistično iskanje, se je zdaj ustavljal kot umetnik pri eni ali drugi temeljni snovi, največkrat pa je družil vse tri v nove navidez nerealne življenjske like. Zato ne moremo govoriti pri Cankarju ne o idealističnem, niti o marksističnem, kaj šele o individualističnem svetovnem nazoru. Njegov življenjski, svetovni in umetniški nazor je samo eden in sicer cankarjanski. Zato tudi ni nikdar svojih umetnin snoval, da bi povečal eno ali drugo človeško naziranje, v Hlapcu Jerneju nimamo slabo razumljenega ter docela pokvarjenega marksizma, kakor je trdil Izidor Cankar, temveč popolnoma Cankarjeve nazore, kakršne si je ustvaril sam na podlagi lastnega življenja in razmišljanja o njem. Jernejeva hoja za pravico ni apoteoza politične in socialne borbe, temveč umetniška podoba, ki jo je posnel Cankar s svojim razkrivajočim pogledom iz realnega življenja. Tako kratke pameti ni bil noben kmečki hlapec, da bi si po štiridesetletnem pasje zvestem službovanju začel domišljevati, da je on gospodar zemlje, ki ji je bil služil, temveč Cankar kot umetnik, ki se mu je realno življenje neprestano razkrivalo v svoji bistvenosti kot borba, oziroma že celo kot samo suženjstvo boljšega dela človeštva slabšemu, kakor se pravemu oznanjevalcu vere razodeva svet kot borba med bož-

jim načelom, ki ga nosi on in med hudičem ter njegovimi služabniki, je ustvaril priliko, ki bi jasno izpovedala to prepričanje. Zato ne moremo trditi, čeprav je bil včasih Cankar politično organiziran in delaven strankar, prav tako kakor o Prešernu, ki je bil zloglasen opozicionalec in »freigeist«, da smo se z določitvijo te politične simpatije že približali bog ve kako bistvu njegove umetnosti in osebnosti. Cankarjev ustvarjalni način je ves drugačen kakor kakršnegakoli socialnega ali kulturnega glasnika. Zanj je bilo realno življenje, opazovanje in proučevanje realnih življenjskih činiteljev samo igraca, vržena stvariteljskemu duhu, ki jo je poustvaril po dušeslovnih vidikih, ki so trenutno prevladovali v Cankarjevi otroško spremenljivi psihi. Zato njegovih del ne moremo uvrstiti v razvojno vrsto, čeprav so v največji vsebinski in oblikovni sorodnosti, vendar ni med njimi organske zveze.

Tako je tudi povest *N a k l a n e u*, ki jo je karakteriziral Cankar s ponosnimi besedami: »To je spomenik moji materi, — in takega spomenika še ni imela kmalu človeška mati. Postavil sem ga z veliko ljubeznijo«, še več, nego to, namreč Cankarjeva umetniška žrtev, s katero je hotel potolažiti materinski princip ljubezni, ki ga je z življenjem žalil. Zato vidimo v Cankarjevi umetnosti čudovito valovanje, po satiričnih in kritičnih spisih ustvarja dela polna notranje in zunanje čuvstvenosti, osebne in besedne miline, ki so bolj ali manj vsa posvečena žrtvam njegovega življenja.

V najbližji soseščini Cankarjevega poveličevanja ljubezni do matere, so se mu rodili spisi, ki nadaljujejo z zidanjem mesta luči. Tu prebivajo osebe, ki so abstrakcije najnežnejših Cankarjevih čuvstvenih in miselnih spoznanj. Osnova njihovega eteričnega življenja je hrepenenje, kakor je Cankar krstil to, kar je Prešeren imenoval »up sreče unstran groba«. Toda izkustvena zveza med dušo in telesom, razkol med

hrepenjem in resničnostjo, ki je priklepil njegovo mater na klanec, Cankarja na Dunaj in like njegovih spisov v življenjsko blato in trpljenje, iz katerega se ne morejo iztrgati ne s socijalnim, ne z miselnim prevratom, je v Cankarju rodila zavest o nepreklicni usojenosti, ki davi poedinca in človeštvo. O tem trenutnem Cankarjevem spoznanju govore povesti *Življenje in smrt Petra Novljana*, *Hiša Marije Pomočnice* in *Nina*. Zlasti *Hiša Marije Pomočnice* je pomembna za Cankarjevo pojmovanje življenja in umetnosti kakor tudi za slovensko kritiko o njem. Tu je Cankar upodobil umiranje otrok, ki sta jih življenje in človek obsodila na smrt, čeprav živi v njihovih srcih najpretnostnejša vera in neumrljivo hrepenenje po večnem življenju, ne po nekem metafizičnem posmrtnem življenju, temveč živa želja, da bi tudi gnusno umiranje trajalo na vekomaj, kajti prav v njem je vrelec najčistejšega in najnesebičnejšega hrepenenja. Kajti prav to knjigo, o kateri je Cankar rekel, da je prišla iz ideje »čiste kakor studenec«, zlasti pa nekatere prizore, ki jih je pozneje tudi sam obsodil za nepotrebne in dvoumne (v stvariteljski ničemernosti je menda hotel poudariti pesniško idejo), je kritika obsodila za »rafinirano, umetniško dovršeno pornografijo«.

Ta krivična obsodba je Cankarja napotila, da je začel razmišljati o vrednosti oziroma nevrednosti svoje umetnosti, saj se mu je z vsem dosedanjim miselnim in umetniškim potekom razodevala kot najelementarnejši izraz hrepenenja boljšega dela človeštva, ki je prav po njem dobil estetsko podobo. Nasprotniki njegove umetnosti so se zlili v eno s sovražniki in izkoriščevalci množic. Zato je v satirični paraboli *Gospa Judit* odgovoril kritikom tako, da je v povesti ponovil vse tiste napake, zaradi katerih so ga grajali, na koncu pa se je nasmehnil večnemu ponavljanju enih in istih kritičnih opomb, ko je primerjal

njihovo kritično delo z delom istrskega osla, ki »vlači v kolobarju ves dan, vse življenje . . . vodo iz vodnjaka«. Z »ljubezensko zgodbo« *Križ na gori* pa je prikazal svojo zmagovito umetniško pot, ki jo je hotel v tistem času okrepiti še z življenjsko zmago. Ker se mu je posrečilo, da je s svojo umetnostjo iztrgal svetu najlepši cvet Hanco, simbol boljše človeške polovice, se bo dvignil z umetnostjo nad globaljo kot »silen križ, koprneč do neba«, znamenje in poroštvo človeškega preporoda, ki mu hoče poslej služiti v svoji umetnosti.

Toda zmagovitega veselja je bilo kmalu konec. Življenjske okoliščine ter čuvstveni in miselni prelom, ki jim je sledil, je kakor nekdanj Prešernu po izgubi Julije in Čopa, razodel sedaj Cankarju, da je za zmago treba ne le tuje, ampak tudi lastne žrtve, ki šele more človeka odrešiti. In v tej zavesti, da je potrebna za zmago umetnosti, da se žrtvuje sam, se je Cankarju rodila osrednja povest njegovega ustvarjanja *Martin Kačur*, ki mu je dal značilen podnaslov »življenjepis idealista«. Zdaj se mu je šele razodela življenjska in umetniška nujnost, zakaj je slovenska moderna žrtvovala najboljša in največja duhova *Ketteja* in *Murna*. Zato je v simbolni povesti *Nina* upodobil pomen individualne in vesoljne žrtve za življenje in človeško hrepenenje. Vse je prav za prav vesoljno umiranje in vse je prav tako večno, neumrljivo življenje. Na grobovih, ki jih je obiskal na koncu povesti o Nini, se lasata in mečeta fant in dekle. Čeprav se jima je izognil in šel k tistim »ki spe v najgloblji senci«, je vendar potrdil in priznal — tudi telesno življenje.

In kakor je šel Prešeren s Čopovega groba na novo ustvarjanje ne več kot subjektivist, temveč kot človek, ki priznava objektivni smisel vesoljnega dogajanja, torej tudi smrti, tako se je vrnil Cankar z grobov lastne življenjske sreče in slovenske moderne na umetniško pot kot umetnik, ki hoče v svojih delih

upodabljati življenje ne samo pod vidikom grozotne nesmiselnosti kakor doslej, temveč ga začne priznavati v vsej njegovi razsežnosti ter odkrivati v njem tudi etične vrednote. V simbolni povesti *Smrt in pokop Jakoba Nesreča* pokaže smrt svojega starega jaza. Jakob Nesreča, »sovražnik in šiba vseh ljudi«, to se pravi: individualist Cankar, drugi jaz one do sedaj zaničevane, gospodujoče človeške tolpe umre, ker je spoznal, da ni bilo bistvo njegove umetnosti nič globlje kakor življenje onih, s katerimi se je boril. Zdaj šele je mogel stopiti Cankar kot umetnik in človek vsaj za nekaj časa v politično areno ter postati bojevnik za novo življenje; kajti šele tako, da je v življenju odkril smiselnost, ne glede na dobre in slabe strani, je mogel pričeti boj za prepород življenja.

Ta sprememba življenjskega in umetniškega nazora se razodeva v Cankarjevem slovstvenem delu v tem, da sedaj prvič kritično razglablja o svoji umetnosti, da brani in zagovarja svoje življenjske podobe pred slepimi kritiki. Tako so nastale slovstvene satire *Krpanova kobila*, *Zgodbe iz doline Šentflorjanske*, *Bela krizantema* in *Pohujšanje v dolini Šentflorjanski*. Sedaj upodablja rad tudi etične motive. Ne more sicer ustvariti večjega dela, ki bi razglasilo njegovo novo misel. Najkrepkejša takšna zasnova, *Marta*, je ostala odlomek, vendar je vsaj *Aleš iz Razona*, kjer dahne prvič v Cankarjevem delu opis lepote domačega kraja, dokaz, da je zmagalo v njem zaupanje v življenje. V tretji umetniško najmočnejši smeri se je ta Cankarjev preobrat upodobil v *Hlapcu Jerneju*, v drami *Hlapci* in manjših črticah in povestih, ki tvorijo knjigo *Zakrižem*. Vsa ta dela, kakor so sicer raznovrstna glede na vsebino, obliko in večkrat tudi na idejo, ki jo izpovedujejo, pričajo zgovorno o velikem življenjskem in duhovnem preobratu, ki se je dogajal v Cankarju. Ta preobrat, ki

se je pripravljaj in napovedoval v prejšnjih letih, pa je bil posledica telesnih in duhovnih dejstev, ki so vrgla luč na njegovo ustvarjanje.

Cankarjevega slovstvenega dela ne moremo urediti v neki estetski, niti svetovno nazorski ali življenjski sestav. Kljub temu opazimo, da so prva dela priprave na poznejša leta, v katerih šele dozori misli in predstave prejšnjih. In čeprav je Cankarjevo slovstveno delo kaotično, vendar se nam odkrije pri podrobnejšem razčlenjevanju njegova dinamična rast, ki sicer ni podobna rasti neke naravne stvari, temveč je v strženu razcepljena. Prva veja, ki se vedno bolj izgublja, izraža dognanja Cankarjevega razuma ter je kritična, satirična in bojovita, druga pa je glasnica pesnikovega srca ter prerašča proti koncu vedno bolj bujno prvo. Kaj je vzrok, da začne v Cankarjevem slovstvenem delu zmagovati čuvstvo nad razumom, ki je bil najmočnejši gibalec njegovega duhovnega življenja, je težko spoznati. Ali so bila to čuvstvena spoznanja neznanega izvora in neznane globine, ali pa samo refleksi telesnega življenja in osebne usode, kar je verjetno o Cankarju, ki je imel nadčloveško zmožnost, da je mogel vsakteri osebni doživljaj pojmiti in izraziti kot simbol vesoljnega človeškega življenja. Tega pač ne bomo mogli ugotoviti. Resnica pa je, da so Cankarjeva dela po omenjenih spisih napolnjena s čudovitim spiritualizmom, da so izginili vsi naturalistični elementi njegovega pripovedovanja, da je celo v njegovem slogu, besedi in stavčnem ritmu zmagal preroški, lahko bi rekli svetopi-semki element, da pa je tudi njihova vsebina zdaj prečiščena in očiščena, da nam govori prav za prav samo še o lastni usodi in o življenjski poti, ki mu je pomembna za usodo naroda in človeštva. V tisto povečanje, v katero je dvigal v mladostnih spisih mater in njej sorodne trpeče in nedolžne ljudi, žrtve nesmiselnega človeškega civilizacijskega in kulturnega življenja, dviga v poslednji dobi svojega ustvarjanja

svoj narod in s a m e g a s e b e. Apoteoza rodnice, rodu in samega sebe je navidez nepravična in neestetska. Če pa premislimo, da je pri Cankarju izvirala iz upravičenega ponosa, ki ga je čutil zaradi velikega slovstvenega dela in zaradi tega, ker je kot prvi slovenski svobodni pisatelj čutil v svojem delu moč vseh prednikov ter je mislil, da je dedič vsega velikega truda in dela, ki so ga ustvarila prejšnja slovstvena pokolenja, potem moremo razumeti to poveličanje. Dozdevna egocentričnost, navidezna samovoljnost besede v imenu vsega naroda in vsega dobrega človeštva se nam razkrije kot nujni čustveni in miselni zaključek dolgotrajnega in mučnega ustvarjanja.

Zato označuje Cankarjeva poslednja dela optimizem, ki je nasproten pesimizmu mladostnih spisov, zato se kmalu zlomi navidezni marksizem njegovega političnega in pisateljskega dela ter se prične napovedovati zbližanje s cerkvijo. Kot narodni simbol in genij začne priznavati načela katolicizma in se bojevati s svobodomiselstvom ne zaradi osebnega etičnega ali popolnega verskega spreobrnjenja, temveč zaradi estetskega in čustvenega doživljanja, ki ga krepi spomin na materino trpljenje in vero ter prepričanje, da je to mišljenje najbolj ustrežajoče slovenskemu duhovnemu in telesnemu življenju. Poleg teh notranjih pobud so delovali gotovo tudi zunanji razlogi: obnovljeno ilirstvo, ki je bilo Cankarju zoprno ne samo kot umetniku, ker je tajilo veličino njegovega življenjskega dela, temveč tudi kot človeku, ker je oznanjevalo fizično moč nad duhovno ter tako žalilo eno temeljnih strani njegovega bistva. Seveda je v Cankarjevem slovstvenem delu tudi poslej mnogo elementov prejšnjega čustvovanja in mišljenja. Novo življenje ga ni objelo preko noči, saj ga v bistvu ni nikdar doživel, še vedno je odgovarjal doživljajem, zlasti literarnim, strastno in impulzivno, še vedno ni mogel priti do jasnega in nedvoumnega izražanja, pa tudi

rast njegove spiritualnosti so motili padci v nihilizem in pesimizem.

Vsa Cankarjeva umetnost je avtobiografskega izvora, v dnu vseh oseb je že od nekdanj oblikoval samega sebe, tako da je celo v negativnih tipih risal svoje napake. Zlasti pa je moral zrasti ta element po 1909. l., ko se je začelo v njem presnavljanje in prenavljanje. Zdaj ga kot umetnika ne zanima skoraj nobena druga osebnost kakor lastna ali pa materina, ki pa je tudi njegovo lastno življenje, ki je živelo onstran in vzporedno z njegovim. Že povest *Novo življenje* (1908. l.) je v zasnovi avtobiografska, vendar še misel o poveščanju lastnega jaza Cankarja ni docela obsedla. Bil je takrat igrača erotičnega čustva. Zato je misel na zmago položil v sina, ki bi naj dosegel to, kar ni bilo dano njemu. V *Kurentu* pa je poveličal svoj narod. In z njim samega sebe kot njegov najtipičnejši in najgloblji simbol. V *Hlapcih* se je v Cankarju spet vzbudil duh upornika in bojvnika. Toda ta duh ni bil več zdrav, nasilni konec priča, kako je bilo že živo v njem hrepenenje, da bi posijala na njegovo pot milost od zgoraj. Jerman, junak in glasnik nekdanjih Cankarjevih misli, se na koncu razkolje, reši ga materina ljubezen in še ljubezen ženske. Na koncu *Podobizsanj* kliče Cankar samo še mater, domovino in Boga. Ker ni mogel uravnovesiti nekdanjega slovstvenega dela z novim življenjem, ga je skušal razložiti in poveščati v novem duhu v *Beli krizantemi* in *Lepi Vid*i. Bela krizantema je le navidez odgovor kritikom, ki niso mogli doumeti Cankarjeve življenjske in umetniške poti, v bistvu je klic narodu, naj mu potrudi veličino, ki jo je slutil o svoji umetnosti, poziv, naj ga dvigne tja, kamor je že ves hrepenel. Prav tako je v *Lepi Vid*i poveličal umetnost, življenje in smrt samega sebe in svojih prijateljev in tovarišev. *Volja in moč* pa je Cankarjev komentar njegovega in obče človeškega boja med dušo in telesom,

med časnostjo in večnostjo, med sedanostjo in prihodnostjo, kamor je usmeril svoje misli. V ljubezenski pravljici *Milana in Milena* pa je obračunal s telesnim življenjem in obsodil vse, kar ga je priklepalo na zemljo in življenje. Drzen skok iz življenja v smrt, v kateri šele človek zaživi pravo življenje svoje duše! In ko človek umrje, potem je šele vreden najvišjega poveličanja in največje življenjske moči. Zato se je zdaj Cankar lotil najtežjega dela, da opiše svoje življenje, da bi v njem poudaril samo to, kar je nujno in bistveno, samo tiste doživljaje, ki so ga od prvih let vodili do poslednjega spoznanja. Osnutek *Moje življenje* je nujno moral ostati odlomek, Cankar ga je odložil po opisu ločitve od doma. Vendar je to usodno snov še enkrat povzel v *Grešniku Lenartu*, kjer je zgodbo o mladosti ponovil ter jo je z materino verujočo besedo posvetil. In s tem je posvetil tudi samega sebe za tisto visoko mesto v narodovem življenju, ki si ga je izvolil za svoje trpljenje in ustvarjanje.

Toda velika vojska, ki se je dvakrat dotaknila Cankarja bolj neusmiljeno kakor katerikoli dosedanji doživljaj, je zdramila njegovo ustvarjalno silo s tako neizprosnostjo, da je napisal svoje najbolj objektivno in poslednje delo *Podobe iz sanj*. Značilno je za duhovni in življenjski konec Ivana Cankarja, da je našel on, ki je bil neizprosen v besedi in podobi, vnebovpijoč izraz osebnemu, narodnemu in človeškemu trpljenju tistih dni, pa je vendar ohranil takšno mirnost misli, čuvstva in besede, da ni niti enkrat vprašal po objektivnem vzroku tega trpljenja, marveč je le tolažil in kazal na vstajenje. Če primerjamo *Podobe iz sanj* s Cankarjevimi poslednjimi slovstvenimi deli, potem se moramo čuditi objektivni moči besede, ki sicer še vedno izvira iz subjektivnih doživljanj, vendar je zdaj dosegla to, po čemer je hrepenel v prejšnjih delih, da je namreč postala beseda

in misel trpečega, navidez umirajočega, a vendar v vstajenje verujočega občestva.

Cankarjevo slovstveno delo je izraz popolnega in velikega romantika. Zato ne bo prišlo nikdar v popolno last literarne kritike in bravcev. V njem je toliko navideznega in resničnega nesoglasja (seveda samo s stališča kritičnega racijonalizma), ker se mu je življenje razodevalo ne v tipičnosti in vsakdanjosti, temveč kot pravečni boj med duhom in snovjo, med dušo in telesom, med dobrim in zlim, med življenjem in smrtjo. Poleg Prešernovega psihičnega panteizma je Cankarjeva umetnost drugi cvet, ki ga je pognal spiritualizem na slovenskih racijonalističnih tleh. Toda Prešernov svetovni in življenjski pogled vidi smisel življenja v tem, da poedinec sicer umre, toda vrednota njegovega socialnega dela vnikne v zakladnico človeškega duha, kjer živi naprej, Cankar pa hoče, da bi bilo slovstveno delo znamenje osebnega hrepenenja pobegniti popolnoma iz sfere telesnosti. In kljub temu se mu je zgodilo, da je s svojo umetnostjo ustvaril po Prešernu tudi najtehtnejše dokumente o slovenskem realnem narodnem in kulturnem življenju. Če motrimo danes Cankarjevo življenjsko ostalino, potem nas preseneča bogastvo duševnih sanj, veličina zunanjih in notranjih opazovanj, najbolj pa veliki stvariteljski optimizem, ki ne pozna ovir ter z velikansko odkritosrčnostjo razgrinja veličino in prepad tako imenovanega objektivnega življenja, še z večjo, bolečo odkritosrčnostjo pa izpoveduje o rasti, dozorevanju in umiranju lastne duše. Razumljivo je, da takšen poet, kakor je bil Cankar, ni mogel imeti v življenju kritikov, ki bi ga pravilno ocenjevali in sporočili njegovo vrednost ljudstvu, ki pa ga je razumelo in mu je sledilo. Zaradi osnovne svojevrstnosti umetnosti pa bo Cankar vendar živel v bodočih pokolenjih, ki si bodo iz njegove zakladnice izbirale zdaj to zdaj ono, kajti kljub navidezni enoličnosti je

bil Cankar tisti poet, ki ga je karakteriziral Prešeren, v katerem se zlivata veličina in beda človeškega srca v najodkritosrčnejšo izpoved.

Oton Župančič

Župančičeva pesem še vedno zveni v melodiji našega pesništva. Tudi Župančičeva osebnost je še vedno živa sila našega kulturnega življenja. Vendar so neki dokumenti Župančičevega pesniškega ustvarjanja že tako daleč, da lahko vsaj o njih sodimo po slovstveno-zgodovinskih vidikih, da moremo tako vsaj na njihovi podlagi gledati na Župančičevo pesem tudi kot na zgodovinsko vrednoto in jo soditi, koliko izvira iz celotnega slovenskega slovstvenega ustvarjanja, koliko prinaša novih individualnih in občečloveških pesniških vrednot in koliko je v skladu z našim narodnim duhom.

Če samo mimogrede prisluhnemo Župančičevi pesmi ter jo primerjamo z ostalo slovensko liriko, nas preseneti njen objektivni značaj, lahko bi rekli intelektualistični prizvok, ki jo dviga nad običajno pesem naših lirikov, pa jo peha prav zaradi tega tudi pod njihovo melodijo. Po objektivnosti menda pesnik sam hrepeni, saj je zanj pesniško delo hrepenenje, da bi poedinec, ki pa hoče biti sin naroda in dobe, odgovoril celotnemu telesnemu in duhovnemu doživljanju z individualnim pesniškim umotvorom, ki bi bil kolikor mogoče resničen in popoln. Iz tega hrepenenja pa nujno vstaja neka razumska komponenta lirskega doživljanja, ki je pesnik ne more docela skriti v podobe in ritme poezije. In če spremljamo Župančiča na njegovem pesniškem potu, vidimo, da so nekatere njegove pesmi sad ne samo oblikovalne sile njegove stvariteljske domišljije, temveč tudi neke hotene, čeprav neprisiljene stvariteljske misli in vzgo-

jiteljske predstave. Zdaj je sila teh nepesniških elementov večja, zdaj spet kakor da bi se popolnoma izgubila. Župančič se najbrže nezaželenega in nepoklicanega sodelovanja teh sil zaveda, zato gleda kritično na mladostna dela, zato popravlja verze, ki jih je že dal med ljudi, zato hrepeni po pesmi, najčistejšem izrazu lirske genijalnosti, ki je še ni dosegel. Ta pomanjkljivost, ki se je ostro zaveda in se ž njo nenehoma bojuje, pa mu je tudi v pesniški blagoslov, saj je pogoj nepretrgane pesniške rasti, saj mu je vzpodbuda za vedno novo delo. Vsa slovenska lirika, tudi Prešernova, čeprav njegova najmanj, je izraz mladostnega življenja, vsi naši liriki so mladi umrli kot ljudje in pesniki ali pa vsaj kot pesniki, edino Župančič je dosegel moška leta kot človek in poet, zato bo morda dočakal, da se mu bo v vsaj moški liriki porodila čista pesem, ki je ne bo obteževala misel in podoba.

Toda na drugi strani je prinesla Župančičeva pesem v oblikovno enoličnost naše lirike toliko oblikovnega in jezikovnega bogastva, da jo je spremenila od vrha do tal. Zato je po obliki Župančičeva pesem tako nova, da je dvoje pesniških generacij lahko črpalo iz nje, ne da bi moglo vsaj nekoliko obrabiti elastičnost in jeklenost njegovega pesniškega izraza in izvirnost njegovih podob. Kakor da bi se naš jezik zmenjal v Župančičevi poeziji, kakor da bi se obnovila izvirna predstavljalna, miselna ter čuvstvena zmožnost slovenskega človeka, tako nov je še danes Župančičev pesniški izraz tudi v najstarejših pesmih. Našim starejšim lirikom je bila beseda služabnica čuvstva in misli, Župančiču pa je sama na sebi prav tako draga (v mladosti še dražja) kakor misel in čuvstvo, ki ju oznanjuje. Pesem njegovega rodnega narečja, nežno uho pesnika fonetika, ki sliši vse odtenke slovenskega vokalizma in konzonantizma, moč človeka, ki mu pokorno služi množica slovenskih sinonimov, spretnost ugankarja,

ki ume vsako slovstveno doživetje upodobiti z množico besednih mask in sinonimističnih skrivalnic, — vse to živi v Župančičevi pesmi in ji daje svežost in izvornost narodne pesmi.

Starejša slovenska lirika je bila individualistična, včasih celo preveč osebna, egocentrična, v Župančiča pa se je kljub močni osebni zavesti zarezalo tudi sleherno valovanje narodovega življenja, vsak njegov up in strah, čeprav morda preveč kot izraz meščanskega sloja. Župančičeva pesem vre sicer iz srca ljudskega sinu, vendar dobiva tuintam preveč pobud iz meščanskega pojmovanja življenja ter premalo iz vere, da je pesem in umetnost najtajnejša zveza poedinca z narodovim občestvom.

Župančič je prve pesmi začel dajati na svetlo v Angeljčku in Vrtecu 1894. l. kot ljubljanski šestošolec. Že prejšnje leto pa je pisal pesmi za dijaški list *Slovenska Vila*, ki so ga pisali ljubljanski gimnazijci, tako imenovani ligaši, ki so se zbirali pri Kreku in njegovih učencih. Prav tisto leto (1894. l.) se je oglasil tudi v Domu in Svetu, kjer je priobčeval krajše epske in lirske pesmi. Župančičevo razmerje do ligašev in njegov preokret po 1894. l., ko je vstopil v Zadrugo in se združil s svobodomiselno strujo zadružanov, ni bog ve kako znan. Najbrže ni bil hipen, temveč se je pripravljajl dalje časa, dokler ni v Literarnem klubu, ki so ga ustanovili v šolskem letu 1896./97. na dunajskem vseučilišču Govekar, Majaron, Škrjanec, Cankar, Vidic, Goestl, Jančar, Eller in on, pretrgal vezi s prejšnjimi tovariši ter se izročil novemu slovstvenemu življenju. Vendar je ostal zvest mladinski pesmi ter je še do 1900. leta sodeloval pri Vrtecu, pri Angeljčku samo do 1898. l. in od 1901. l. v Zvončku. Tisto leto je dal tudi poslednje pesmi v Domu in Svetu na svetlo, medtem ko se je s prvo pesmijo oglasil v Zvonu 1896. l. (Narodna pesem, ki jo je ponovil prihodnje leto tudi Dom in Svet). Od 1897. l.

so Župančičeve moderne pesmi, ki jih je že pesnil pod mogočnim vplivom svetovnih slovstev prihajale na svetlo v Ljubljanskem Zvonu in v prvi knjigi hrvaško-slovenskega modernističnega glasila *Mladost* (1898. l.). Svoje mladostno pesniško delo je Župančič kritično izdal v *Čaši opojnosti* 1899. l. in v *Pisanicah* 1900. l. V prvi je zbral pesmi, ki jih je zložil po 1896. letu, ko je prišel pod vpliv novo-romantike in simbolizma, v drugi pa je uredil svojo mladinsko poezijo iz *Angeljčka* in *Vrtca*.

Mladinske pesmi so pomembnejše za umevanje Župančičevega ustvarjanja kakor pesmi v *Čaši opojnosti*. Tiste pesniške prvine namreč, ki jih je Župančič prevzel na pesniško pot, živijo že v mladinskih pesmih v *Vrtcu* in *Angeljčku* ne samo vsebinsko, temveč tudi oblikovno in jezikovno. V najzgodnejših Župančičevih mladinskih pesmih slišimo belokranjske izraze, odmeve slovenske, srbske, hrvaške in ukrajinske narodne pesmi. Tuintam se res še oglasi kak Gregorčičev verz, tudi njegova podoba zablesti izza Župančičevih idiličnih in narodopisnih stihov, vendar je vsa melodija, vsebina, svet in njegova podoba Župančičeva. Prav tako srečujemo tu pristno Župančičevo doživljanje, svet in življenje se mu razodevata kot nekaj idiličnega, nikjer ni sledu o globoki tragiki. In če se tudi oglasi kakšen tragičen motiv, ga pesnik reši skladno z ljudsko mislijo, da življenje gre svojo pisano pot preko človeškega gorja. Pomembno se mi zdi, da ljubi mladi Župančič med didaktičnimi pesmimi le uganko, Kette piše basni. V epskih pesmih Župančičeve mladostne dobe je nekaj odmevov iz Aškerca, vendar pa je močnejše vplivala na njegovo epiko narodna pesem. V obliki je Župančič že pred 1896. l. ljubil lahno, svobodno obliko, ki jo je hotel prilagoditi snovi. Zato tudi ni oblikovni vpliv moderne po 1896. l. tako odločilen, kakor so mislili nekateri kritiki.

Silnejši je bil klic moderne, kar se tiče vsebine.

Če primerjamo Župančičevo mladostno pesem s Kettejevo in Murnovo, ki sta se oglasila v Zvonu skoraj sočasno (prvi 1896., drugi 1897. l.), spoznamo ves razloček med njimi. Posebno Kette se je tako strmo dvigal, da so Župančičeve pesmi vpricho njegovih nedolžne pesniške igrače, pa tudi Murn se je mnogo hitreje razvijal kakor on. Njuno doživljanje, pa tudi njun oblikovni napredek in besedni izraz sta tako globoka in preprosta vpricho Župančičevih dekadentnih *Zimskih žarkov*, *Velikonočnih sonetov* in drugih, da vidimo, kako je Župančič zgubljal tla pod nogami. Zato razumemo Ketteja, ki je sicer hvalil nove Župančičeve pesmi, vendar mu je pisal, da se vrača »včasih od teh opojnih verzov jako rad k — Heineju in Prešernu«. Svaril ga je pred »forsirano in včasih celo afektirano občutnostjo«. Manj kritični Murn ga je bolj hvalil, čeprav mu je tudi on priporočal Goethejevega Fausta, ki bi mu pomagal k zrelosti in k duševnemu prevratu. Vendar je Župančič ostal zvest novi poeziji, ki jo je potrdil s tem, da jo je dal na svetlo v Čaši opojnosti spomladi 1899. l. tik za Cankarjevo Erotiko. O njej je 1910. l. rekel, da je ne ceni več ter bi jo dal sedaj »v stope«. V zbirko *Mlada pota* je sprejel le malo pesmi iz nje in še te je tuintam popravil. Čeprav nima Čaša opojnosti absolutne vrednosti v našem pesništvu, niti v celotnem Župančičevem slovstvenem delu, je vendar dragocena kot kulturno dejanje. S Cankarjevo Erotiko je 1899. l. pokazala Slovincem, da je slovenska moderna nepremagljiva ter je dvignila naše slovstveno obzorje do evropskih višin. Z lahkotno igrivostjo, s katero Župančič izraža najraznovrstnejše doživljanje, je dahnila v naše svinčeno kulturno stanje z veliko svežostjo ter vzbudila vrste epigonov, ki so zajeli iz nje formo, medtem ko njene vsebine niso doumeli. Kljub temu, da je Aleš Ušeničnik pisal, da bi zaslužil Župančič zaradi III. *Velikonočnega soneta* priimek figlio di volut-

tà, ki ga je vzdela neki kritik d' Annunziju, so vendar izraz čiste, prav tiste otroške duše, ki se je izživljala v Vrtčevi in Angeljčkovi pesmi ter je bila le hotoma dekadentna. Zato meša Župančič v nji pesmi, ki bi naj izražale velikomestno utrujenost z otroškimi idilami. Pesmico *M a k* je ponatisnil v Čaši in v Pisanih. Najlepše pesmi v Čaši opojnosti pa so tiste, kjer zveni glas narodne pesmi, kjer se bočijo podobe domače zemlje, ki jo ume pesnik pokazati v njeni dinamični lepoti in impresijonistični barvitosti. Pretresljivi in večni so le oni verzi, kjer se izpoveduje plaha in dobra Župančičeva duša. Vse drugo je prevzeta literarna kretnja in moda, ki ji je Župančič šel bolj na limanice kakor pa tovariši. Kritika je sprejela Čašo opojnosti s tipično slovensko brezglavostjo v Ljubljanskem Zvonu jo je ocenil Aškerc, v Katoliškem Obzorniku pa Evgen Lampe, medtem ko je v Domu in Svetu skušal hladno ironizirati njen pomen urednik Frančišek Lampe. Vsi trije kritiki: svobodomislec in realist Aškerc, Mahničev učenec Evgen Lampe in hladni kompromisar Doma in Sveta, so bili zbegani nad novim pesniškim pojavom. Aškerc bi rad hvalil, pa mu hvala ni šla iz srca in peresa, Obzornikov kritik se je zaganjal v španske Segvidile ter kritiko končal z besedami: »Župančič je zmeren v brezumju, srednje dekadenten v obliki, semtertje zaradi lepšega frivolen, v besedi mehak in gibčen«, Dominsvetov kritik je ponovil njegovo sodbo. Vsi pa so bili slepi za pozitivne vrednote Čaše opojnosti, ki so bile res bolj kulturno razvojnega in slovstveno revolucionarnega kakor pa estetskega značaja.

Župančičeve *P i s a n i c e*, ki so izšle leto dni po Čaši opojnosti niso pomembne samo kot prva slovenska estetska mladinska pesniška knjiga, temveč še bolj za nov Župančičev pesniški val, ki ga je objel po Čaši opojnosti. Ker je priznal mladinsko pesem, je Župančič potrdil, da je Čaša opojnosti samo epizoda in da je močnejše zvezan s slovenskim narodnim in

umetniškim pesništvom, kakor je kazala Čaša opojnosti. In še to je potrdil, kar spričuje tudi njegovo nadaljnje živo delo za mladinsko pesem, da je v njem še vedno močna prvotna smer ustvarjanja. Čeprav je v Pisanicah mnogo tradicionalnih motivov in oblik, ki jih je pesnik v Čaši opojnosti že opustil, so vendar le-te v celoti bliže pesniški zbirki Čez plan kakor pa Čaši opojnosti. Zlasti jasno razodevajo, kam mora pesnik usmerjati stvariteljsko moč, ako hoče najti samega sebe.

Tudi Kettejeva in Murnova pesem, zlasti pa njuna mlada smrt je preusmerjala Župančičevo pesem. To spričuje, da pesni Župančič tik do Murnove smrti še v stari obliki o starih motivih, čeprav poje že 1900. l. pesem *Vseh živih dan in Pesem mladine* ter želi, naj bi si »bolne rože zataknil vrag za vrat«. Vendar je šele v prvi pesmi venca *Manom Josipa Murna*, ki jo je spesnil 1901. l., ko je ležal Murn na smrtni postelji ter jo dal na svetlo prihodnje leto v almanahu *Na novih potih*, zaživel resnično novo pesniško življenje. Na to je mislil Cankar, ko je pisal v oceni zbirke *Čez plan*, da je Župančič »vsedal vase Kettejeve in Murnove duše neizrabljeno silo, ki je dozorela v njem«. Ta sprememba v Župančičevem ustvarjanju ni samo posledica pesnikove vrnitve k domačim motivom, temveč je v skladu s celotno preobrazbo, oziroma dozoritvijo njegove duhovne podobe, ki je šele sedaj pokazala bistvo. V pesmih, ki jih je priobčil v zbirki *Čez plan*, je namreč Župančič prvič izpovedal in pesniško oblikoval svojo življenjsko razdvojenost, boj med duhom in čuvstvom, ki ga odslej opevajo vedno in vedno njegove pesmi, najmogočneje v osrednji pesmi njegovega ustvarjanja, v *Dumi*, kjer se menjavata moška in ženska pesem. In to menjavanje med svojim duhom in čuvstvom je Župančič prvič začutil ob Murnovi smrti, ko je omahnil v smrt pesniški prijatelj, ki je bil enovit kot pesnik; v nje-

govi pesmi je bilo čuvstvo objeto od razuma in razum preobražen po čuvstveni moči. Pri Župančičevih mladostnih pesmih smo opazili premočno razumsko primes, v Čaši opojnosti je zoper svojo naravo hotel biti samo čuvstven, potem pa se je predal svojemu človeškemu in pesniškemu elementu, da izpove moč svojega čuvstvenega doživljanja, da pa ga tudi obrzda z duhom. Že motto v knjigi Čez plan priča o tem in pesem za pesmijo. V eni se popolnoma izroča čuvstvu in se na njegovih valovih spušča za najdrznejšimi doživetji, v drugi pa vrednost čuvstva taji in kliče duha, naj ga dvigne na svojih perotih do resničnega pesniškega doživetja. V marsikateri pesmi pa stavi čuvstvo in duha enega zoper drugega in daje običajno zmago duhu. Vedno bolj se oglašča v njem zavest, da je poklican od duha, da ga izpoveduje in oznanja občestvu, da ga s pesmijo kliče, naj se otrese čuvstvenosti in povzdigne glave v višine duha. Ta visoka predstava, ki navdihuje Župančiču v velikih stvariteljskih trenotkih goreče poslanice na narod in ga usposablja, da se vedno više vzpenja nad slovensko obzorje, pa pomeni tudi nevarnost, ki mu grozi kot pesniku in domoljubu. Ne samo da postaja njegov pogled prezamaknjen v sfere duha, na pr. ko pojé ljubezensko pesem ter se ne more vdati čuvstvu, ki ga izpoveduje, zlasti ker pojmuje sebe kot sina duha, ki se približuje ljubljeni ženski s samopremagovanjem, kajti svojo usodno razcepljenost prenaša Župančič tudi na vse stvarstvo in misli, da je ženska, kakor so učili sholastiki, samo čuvstveno bitje, ki ne more umeti duhovnega življenja ter mu more samo služiti v tihni vdanosti. Zato je Župančičeva ljubezenska pesem v bistvu dramatskega značaja. In torej ni prava lirska pesem, temveč enostransko duhovit dialog oziroma monolog spričo ženskega čuvstva. Le tuintam, kadar se pesnik nasloni na narodni motiv, se mu posreči pristna lirska pesem, pa jo sam rad razruši z neko romantično ironijo, ki pa je plitvejša ne-

go Jenkova, kajti pri Župančiču izvira iz neke razumarske objestnosti, Jenku pa je izraz absolutnega in nepreklicnega pesimizma. Pa tudi v Župančičeve refleksivne pesmi sili premočno ta spor med duhom in čuvstvom ter jim daje videz enoličnosti. Najmočnejše je to upodobil v P t i č u S a m o ž i v u, predposlednjo pesmijo zbirke Čez plan. Svoje pesniško rojstvo in boj za pesem je Župančič tu upodobil s tako rezkostjo, da jo je moral omiliti s poslednjo pesmijo, ki jo posvečuje domovini.

V zbirki Čez plan je Cankar videl dramo modernega človeka, ki je preveč človek, da bi živel živalsko življenje in ki mu je zategadelj sojeno trpljenje. Tu je pogodil Cankar pravo, kakor skoraj vedno, kadar je sodil o neki slovstveni reči. Ali obzirneje kakor navadno je svojo sodbo ovil v nerodne besede, ker ni mogel Župančiču povedati, da je njegova pesniška in življenjska miselnost preveč razcepljena, da bi mogla biti resnična in živa. Le tam, kjer se je ponižal pred duhom umrlega pesniškega prijatelja ter se zlil z njim in z njegovo pesniško idejo, je Župančič dosegel pesniško lepoto, povsod drugod pa se je zanjo samo strastno gnal, osvojiti pa si je ni mogel, ker je hotel biti nadčlovek. Tako se je oropal sam edinega pesniškega vrelca življenja ter se nasilno odtrgal od žile, ki bi ga napojila s pravo pesniško krvjo, vročo iz »trpečega milijona«.

Toda prekrasni svobodni verzi, šumeč potok žive slovenske pesniške govornice, nenavadna adekvatnost pesniških podob in pol skeptična pol fanatična miselnost zbirke Čez plan, je z elementarno močjo vplivala na mladino. Ta je našla v Župančičevi pesmi dopolnilo k Cankarjevimi pesimističnim, čeprav globljim slikam človeškega trpljenja in hrepenenja, kajti kazala ji je suvereno moč, ki se lahkotno ziblje tudi nad prepadi življenja.

In lahkotna pesniška zmaga je osupnila Župančiča samega, ki je pisal in ustvarjal te pesmi v

najboljši veri, da se bojuje kot izbranec duha z motnimi čustvenimi silami za harmonično narodno duhovno življenje ter je prezrl, da je namesto večnega naravnega boja med duhom in čustvom razvesil v vsemirje odlomke prepirov med lastno čustvenostjo in osebnim intelektualizmom. In ko se je tega zavedel, je šel kakor razočaran prerok v puščavo. Tam so se mu rodili Samogovori, ki resničnejše in prepričevalnejše razodevajo, da se stari boj v njem ni umiril, ker je v njem bistvo in smiselnost njegovega življenjskega obstoja, vendar je Župančič prav zaradi tega spoznanja posegel zdaj kot pesnik globlje in se zazrl v prepade, ki zevajo med pesniškim hrepenenjem in njegovim uresničenjem. Vztrepetal je nad spoznanjem, da gleda narod v njem pesnika in preroka, čeprav ni dosegel one življenjske in umetniške stopnice, da bi videl v globine in višine človeškega bistva. In zato skuša po uvodnih pesmih Samogovorov, ki izražajo lahen prehod iz bujnega in zato nestalnega pesniškega valovanja preko človeškega življenja, o katerem poje v zbirki Čez plan, preiti k najresničnejši analizi samega sebe in svojega ustvarjanja. V pesmih Umetnik in ženska, Ljubavna pesem, Orientalski sonet še živi stari individualist, potem se presnavlja in prenavlja v pesmih Zaprti park, Tiho prihaja mrak, Pogled na Montmartre, Sfinga, Klic noči, Težko uro, Vizija do neusmiljenega Samogovora, ki ga beremo prav na sredi knjige. Nato pada od plitvega Gesla, obupnega klica Sebi do Metamorfoz, kjer prav tako globoko, kakor v vencu Manom Josipa Murna, a še mnogo bolj pretresljivo opeva svoje edino in najčistejše hrepenenje po pesmi, ki je:

»Le tiha, tajna melodija,
in hrepenenje preko zemlje...«

Prav spomin na umrlo pesniška tovariša Ketteja in Murna je zanj vedno nova spodbuda in grenak

opomin. In za Metaformozami, ki jih doživlja njegova pesem, se Župančiču zazdi, da se je uresničilo prebujenje njegovega pesniškega srca. V mogočnih ritmi in jasnih podobah himne o tej samoprevari *P r e b u j e n j e* obnavlja Župančič osnovno prepričanje Jenkove duše in pesmi, da je človeško življenje osredotočeno na našo zemljo, oziroma samo na čustva ljubezni in sočutja, ki ga moramo kakor koli vzbuditi zase, za svoje trpljenje ter veselje v sočloveku, da pa vse neizmerno življenje gre preko nas kakor nebeška solnca. Toda vzrok in moment pesniškega prebujenja je Župančič premedlo upodobil, spoznaje, da je »varljivka — resnica« preneznatna, da bi ji pesnik služil, je res korak naprej v svetišče pesniške lepote, a vendar je še premalo verjetno, da bi Župančič mogel najti pot do nje. In res, kmalu je stara rana spet krvaveča, spet se otožno in skoraj zavistno spominja v pesmi *V i s o k i h i p* mladih pesniških bratov, ki so si s pesmijo osvojili svet, čeprav se niso ganili iz domovine ter so umrli, predno so v življenju segli po eni sami slasti, medtem ko se je on vrnil s sveta reven kakor

»mrčes, ki v gubah halje
meniške menja kraj za kraj«.

Toda pesnik ne miruje, ne obupuje, za ponovnim porazom tvega nov naskok. Iz enega obupa pije nove tolažbe. Spet si ponovi tolikokrat izraženi nasvet, zavezati oči umu in se vdano razpeti med svetom in zemljo, tako se je zdravil v najhujših trenutkih svojega življenja tudi Prešeren (prim. Pevcu), ter pustiti, da odmeva srce v soglasju z vsemi človeškimi srci:

»Sredi vsega razprostri peroti
kot dve zarji,
in v viharji
harpa boš, ki jo prebira Gospod.«

V spvih *Z v l a k o m* in *D u m a*, ki sta v medsebojni vzročni in vsebinski zvezi in vsebujeta po Župančičevem priznanju pglavitni pesniški trud

štirih let (1904. do 1908. l.), je pesnik hotel poslednjič zmagati s svojim intelektualističnim ustvarjanjem. Sam je nekoč rekel: »V Dumi sem hotel pogledati domov z jasnim očesom in čutečim srcem: zato sem vpeljal dva glasova. Trezno sem hotel pregledati vse, kar je našega, mizerijo in veličino, nato pa preko romantike (ženski glas) in kozmopolitizma (moški glas) delati dalje.« Ta razlaga, ki je zagovor in najodkritosrčnejša analiza, je vendar tudi tako mrzla, da ne more biti popolna resnica. Res je v Dumi najmočnejše upodobljen stari razpor, toda samo v prvem delu, ki obsega polovico pesnitve, kajti sklepni verzi ponavljajo vsebino drugega dela in poudarjajo tako še enkrat njeno vrednoto, zmago čustva nad umom, ženskega elementa nad moškim, domovine nad tujino.

Šele v pesmih knjige V zarje Vidove (1920. l.), je dosegel Župančič prvo popolno pesniško zmago. Toda v politični, socialni in kulturni zmedi je ostala ta zmaga neopažena in neocenjena, kar je bilo v škodo Župančiču in naši literaturi. Že zmagoslavni naslov te zbirke priča, kaj je čutilo pesnikovo srce — dozoritev, strnitev dveh nasprotujočih si sil, ki sta mu dosedaj razbijali najkrasnejše pesniške podobe, s katerima se je bojeval leta in leta in ju je slednjič združil prav na tistih pesniških doživljajih, ki sta dala Prešernu moč za Sonetni venec: ljubezen do ženske (saj ne nosi ta knjiga zastonj osebne posvetila, ki ga ne beremo v nobeni drugi Župančičevi pesniški zbirki) in pa ljubezen do naroda in domovine, ki je v hudih vojnih letih prerasla pesnikovo skepso in svetovljanstvo. Natura in spol sta bili tisti sili, ki sta združili sovražna principa Župančičeve stvariteljske duše. Še smiselneje in ubraneje kakor prejšnji dve, je urejena ta-le. Uvodna pesem Slap podaja roko preko bujnega venca raznovrstnih, vendar druga drugo pojasnjujočih erotičnih, domoljubnih, socialnih in razmišljujočih pesnitev v zaključni zmago-

slavni spev: »s r c a v s r e d i n i«, ki obljublja nove svobodne pesmi, ki se bodo lile iz njega »kot slap sproščen šumi...« Na zadnje, nekoliko nervozne stih speva S l a p, ki se v njih oglašča pesnikov dvom, ali je res človeška sreča v ljubezni, ali je res tu oni zaželeni stik z naravo, z umrlimi generacijami in vsem živim in mrtvim svetom, je odgovoril pesnik v knjigi V zarje Vidove z vencem socijalnih pesmi, ki jih je ubral v grozotno pesem velikega zvona označujočega D i e s i r a e, človeški pogin, sodnji dan, ki ga napoveduje in končuje znamenje križa, ki pada na zemljo in vesoljni rod. Tu so zbrane Župančičeve pesmi iz prejšnje dobe kot zadnji in najbolj boleči odmev Dume, pa tudi vojni motivi, ki jih Župančič z veliko pesniško in človeško obzirnostjo opeva z idiličnega, skoraj otroškega vidika. Osrednji del knjige V zarje Vidove je posvečen najgloblji analizi samega sebe in naroda. Tu je še mnogo nekdanjega razpora, ki ga izraža pesnik v kakor kopje ostrih pesnitvah, ki jih je naperil zoper sebe in narod ter rešuje temna vprašanja o bistvu, sedanjosti in bodočnosti slovenske narodne usode, o razmerju med duhovno in politično svobodo, o dediščini, ki jo naj prinese Slovenec v jugoslovansko kulturo. Zadnji spevi so svobodna razmišljanja o individualnih telesnih in duhovnih dobrinah. V njih skoraj ni več nasprotja med duhom in čuvstvom, vse je izraz svete in skrivnostne življenjske prasile, ki je v slehernem človeku upodobljena v vsej globini in razsežnosti. Pesnik doživlja prvič Z l a t a j u t r a popolnega in nerazdružnega spoja z vsem, kar je, in uživa tisto največjo stvariteljsko srečo, za katero se je preje tako močno in hrabro gnal:

Vse je v tebi; v tvojo dušo se lije
večnost brez konca; njene harmonije —
stoj in nagni pobožno nadnje uho —
žarovite ti skozi prsi dero.«

Sočasno z dozorevanjem Župančičeve moške pesmi se je spremenila tudi njegova mladinska poezija.

Do 1904. l. je zlagal pesmi za mladino v tisti vsebini in obliki, kakor jo je bil pričel 1894. l. in ki jo spričujejo P i s a n i c e. Potem je nekaj časa v mladinski pesmi molčal, preveč je imel opravka s samim seboj, vsega je prevzela skrivnostna preobrazba mladeniča v moža in pesnika v umetnika, da bi iskal izraza otroškemu življenju in čuvstvovanju. In šele okoli 1910. l., ko se je v S a m o g o v o r i h prečistil njegov pogled na samega sebe, na umetnost in življenje, je zahrepenel po naivnem ustvarjanju, ki ga je poznal v mladinski pesmi. To hrepenenje, ki se je oglasilo in slednjič uresničilo tudi s potekom pesnikovega življenja, mu je dalo neposrednost besede in podobe, ki je potrebna, da pričaraš otroku iz zmotnjave in veličine obdajajočega sveta najresničnejše in najbolj razumljive podobe, v katerih uzre v lahkotni igri, drzni šali in primitivni misli senco življenjskega smisla. Najprej je poslovenil Župančič Kreidolfovo mladinsko knjižico P a l č k i P o l j a n c i, ki mu je ugajala in notranje ustrezala zaradi tega, ker je Kreidolf zasnoval mladinske pesmi z istimi predstavljalnimi in izraževalnimi sredstvi, kakor jih je Župančič že uporabljal v Pisanicah. Zato je tudi njegov prevod kongenijalen. Tretja Župančičeva mladinska pesniška zbirka L a h k i h n o g n a o k r o g je izšla 1912. l. Tu je bil pesnik vezan z ilustracijami, ki jih je moral pesniško opisati. Kljub temu je v nekaterih primerih ustvaril pesem, ki mogočno prekaša sliko, ki bi jo naj pojasnjevala. Zlasti spretno je vpletel v enolične in obrabljene slike verze, v katerih zveni narodna pesem in se oglašajo narodni in kulturni problemi.

Sredi svetovne vojne sta prišli na svetlo Župančičevi mladinski knjižici C i c i b a n in S t o u g a n k (1915. l.). Ti knjižici nista zanimivi samo zato, ker nam kažeta Župančičevo pesniško silo v zenitu ustvarjanja ter sta otroški odmev Župančičevih moških pesmi, temveč tudi zato, ker sta potekli iz pesnikovega družinskega življenja. Zato ni tu sledu

one osladne igrivosti in gostobesednosti, ki ju srečujemo tuintam v Pisanicah. Tudi vsa sentimentalnost je izginila. Mislim, da ne sodim krivo, da so bile prav Levstikove *Otročje igre v pesencah* tisti pesniški vzor, ki je Župančiču odkril vsebino in obliko pesmi o Cicibanu. Seveda mu je osebno čuvstvo očetovskega veselja in pesniška zrelost odkrila nove motive in melodije, ki jih samotni Levstik ni poznal. Toda kakor Levstikova, tako izvira tudi Župančičeva pesem za mladino iz bistrega vzgojiteljskega prepričanja, da je edina oblika in vsebina otroške pesmi — igra ter rahel, neprisiljen pouk.

Župančičeve uganke, ki jih je ljubil že v Vrtčevi dobi, niso izraziti otroški verzi, to so le bolj pesniške vaje, iskanje pesniških podob, prikazovanje realnega sveta s pomočjo besedne podobe, ki jo more otrok samo nekoliko doumeti, kajti zanj je še narava kakor tudi njena besedna ekspresija tuja. Primerne pa so doraščajoči mladini, ki že more ujeti smisel besedne igre, ker se ji vsa narava razodeva v obliki ugank. Župančič je v *Ugankah* posnemal slog narodnih ugank, vendar je tuintam ustvaril preveč racijonalistične zagonetke, ali pa je izražal podobe svojih ugank s takšnimi naravnimi predmeti in stvarmi, ki so otroku neznane. Tudi v zbirki *Ciciban in še kaj* je prav za prav upodobljeno očetovsko hrepenenje prikazati dveletnemu sinu uganke zunanjega in notranjega sveta. Zato so Cicibanove pesmi nastale iz očetovskega hrepenenja, da bi se uganke, ki so trkale na sinovo dušo, pojasnile v vedri igri in v jasni podobi. Zato je najmogočnejše izrazno sredstvo, ki ž njim hoče pričarati otroku besedno resnico naravnega videza onomatopoezija — naravni pojav naj se jasno uresniči v besedni melodiji. Največje dejanje, ki ga pesnik vidi v naravi ter ga hoče s pesmijo poustvariti za otroka, je gibanje. Zato prikazuje naravno gibanje in vrvenje, ki naj estetsko uteši otroški nagon po gibanju. V življenju narave se otrokovo oko naj-

rajši ustavlja na živali, zato tvori zveza med živalskim in otroškim življenjem osrednjo pesniško misel zbirke. Glede na ritem, slog in pesniški izraz si je izbral Župančič za zgled narodno pesem ter je tako ne samo v vsebini, ki se dogaja v idilični kmečki pokrajini, temveč tudi v melodiji dvignil otroka iz mestnega življenja in krvavih časov svetovne vojske ter ga ponesel v čase in kraje mladosti, ki pomenijo tudi zanj zadnje in najvarnejše pribežališče, kjer se pomlaja kot človek in pesnik. Med poetična navodila za otroške igre pa je vpletel Župančič v Cicibanu tudi resne melodije, nacijske, tuintam socijalne, satirične in v predzadnji *N a š e l u č i*, je izpovedal tudi vero:

»Naša zadnja luč je duh:
vse je mračno, duh nam seva,
k Bogu pota razodeva.«

Ko je dal prvič to pesem na svetlo v Ljubljanskem Zvonu 1915. l. je pod naslovom pristavil: »Motiv iz Upanišad«, kar je seveda v Cicibanu opustil. Zanimivo je, da je v zbirko *Ciciban in še kaj* prevzel eno pesem (Ples kralja Matjaža) iz slikanice *Lahkih nog naokrog*.

Medtem ko je Župančič v leposlovni prozi spisal, kolikor sem mogel dognati, samo dve kratki črtici: anekdoto iz belokranjskega življenja *Ivanič in Panijan* (1900. l.) in leposlovno kramljanje, *Iz dnevnika Pavla Kuzme* (1901. l.), v katerem opisuje Murna in ljubljansko pesniško in umetniško družbo, kakor jo je spoznal, ko je nekaj mesecev prebival z njo v cukrarni, je v verzih spesnil več balad in romanc in odlomke epa *Jerala*. V prvih je skušal s pomočjo narodne pesmi rešiti to pesniško panogo iz Aškerčeve prozaičnosti ter jo napolniti s tragičnim duhom romantične epike. *Jerala* pa bi naj bil spev o razkolu, ki loči duha in telo v poedincu in v narodni ter vesoljni človeški družbi. Po pesnikovi želji in predstavi bi naj bil satirični epos,

ki bi pokazal zlasti v našem narodnem življenju boje duha in njegovih služabnikov s telesnostjo in njenimi oboževatelji. Toda po odlomkih, ki jih je dal do sedaj na svetlo, lahko sklepamo, da mu je vdrla v ta epični načrt, ki že po zasnovi razodeva lirskega spočetnika, individualna borba med duhom in čuvstvom ter se mu je spev o Jerali začel preobražati v spev o samem sebi. Zato mora čakati še nadaljnega zorenja svoje pesniške ideje, predno bo mogel končati epos.

Kajti naše narodno življenje je po osvobojenju šlo po takšni poti, ki je Župančič, naš najdoslednejše v novo bodočnost zamišljeni poet, ni nikdar sanjal. In metež političnih in socialnih bojov, ki so nadaljevali v osvobojeni domovini s povečano srditostjo boj za novega človeka in njegovo pravico, je zmedel tudi Župančiča in mu pregnal stvariteljsko jasnost, ki jo je bil dosegel v zarjah Vidovih. Namesto da bi z isto odkritosrčnostjo in neusmiljenostjo ocenjeval sebe in sodobnike ter stare in nove, poklicane in samozvane narodne vodnike, namesto da bi sodil množice in njihovo materialno in materialistično usmerjenost, je Župančič hotel ohraniti v teh meglenih dneh olimpijsko mirnost in vedrost. Zato se je iz sedanjosti zatekel v preteklost, da bi tam našel in razkril korenine sedanjega zla.

Toda sedaj ga je lirski genij izdal, ker ga je tudi sam zatajil ter se obrnil k dramatskemu snovanju. V Župančičevi liriki je prav za prav nekaj dramatskega. Že njegova osnovna razcepljenost v intelektualno in emocionalno sfero priča, da bi Župančič morebiti mogel ujeti življenje v dramatski formi. Toda kult besede, podobe izdaja Župančiča kljub velikemu in iskrenemu trudu biti klasično miren in jasen — za baročnega človeka, v katerem duši oblika idejo in jo nasilno zavaja na svoja pota. Zato ni mogel končati Jerale, zato se mu je zmaličila lirska pesem, v kateri je sicer spesnil nekaj pravih besednih umetnin in veliko število oblikovno zrelih pesniških improvizacij

in meditacij, a malo takšnih lirskih pesmi, kakršnih je na pr. mnogo v Prešernovih Poezijah.

Temne sence slovenske politične in kulturne preteklosti so se motale neprestano pred njegovimi duhovnimi očmi; čeprav jih je v stvariteljski resnosti in resnicoljubnosti podil od sebe, vendar so se mu zoper voljo vtihotapljale v pesniško delo ter mu s spretnim izrabljanjem individualnega razdora poglobljale prepad med idejo in upodobitvijo. Tudi da bi pobegnil temu spoznanju, se je napotil Župančič iz sodobnosti v minole čase življenja. Dramatsko formo za novo umetniško idejo pa si je izbral morebiti tudi zato, ker se je v tistih dneh posvetil prevajanju Shakespearejevih dram ter ga je mikalo, da bi poskusil srečo v tej obliki. Že 1904. l. je dal na svetlo dramatski prvenec *N o č n a v e r n e d u š e*. Tu je v mesečini mističnega praznika mrtvih v originalnem prizorišču zvonika belokranjske podružnice, kjer je zbrana kmečka družba od starega hudodelca do njegovega petletnega vnuka, podal poskus analitične kmečke tragedije. V narodopisno vzdušje, ki ga krepi jedrnata kmečka beseda in poštena vinska okajenost, vdero mistični in mitični elementi ter prisilijo okorelega hudodelca, da se napol izpove grehov, predno omahne nekoliko prostovoljno, nekoliko pahujen od hudodelskih tovarišev v — smrt.

Po kratkem prizoru *I z n e n a p i s a n e k o m e d i j e* (1922. l.) je Župančič začel pisati tragedijo *V e r o n i k a D e s e n i š k a*, ki je izšla 1924. l. To delo je vzbudilo v naši kritiki precejšen odmev, nekateri so videli v njem »najuspelejši poskus, ustvariti Slovincem dramatsko pesnitev velikega stila in pokazati kos slovenske duševnosti v njeni preteklosti«, drugi pa so rekli, da je z njo Župančič dokazal, da je sicer velik lirik, a slab dramatik prav zaradi velike lirske nadarjenosti. Nedvomno je nekaj resnice v obeh kritikah. Ideja Veronike Dese-niške priča o globokem in iskrenem razmišljanju o

poglavitnem življenjskem problemu. In ta problem je prastari motiv Župančičevega življenja in pesniškega dela. V poeziji zbirke V zarje Vidove se je zdelo, da ga je Župančič razrešil, v tragediji o Veroniki Deseniški pa je planil z elementarno močjo spet na površje ne samo kot izraz pesnikovega duševnega življenja, temveč zdaj kot vsečloveški boj med ljubeznijo in dolžnostjo, med čuvstvom in razumom.

V romantični fabuli zakonolomstva Friderika Celjskega z Veroniko z Desenic ter njeni tragični usodi se je Župančiču bliskalo pred stvariteljskim duhom individualno in vesoljno trpljenje človeka in človeštva, ki neprestano pada in vstaja pod navalom svojih čuvstev. Toda namesto da bi to tragično spoznanje upodobil v obliki preproste in monumentalne analitične tragedije, se je zapletel v goščavo Shakespearejeve dramske tehnike, v kateri je zgubil nit ter zablodil v tragično leporečje, kamor ga je zvalil tudi njegov lirski besedni izraz. In tako se mu je osnutek razbil v vrsto lepih dialogov, v duhovita razpravljanja, ki kar kipe od besednih iger, prispodob, narodnih izrazov in originalnih novih besed. Toda dejanje je kljub videzu o notranjem in zunanem dogajanju brez dramske prepričevalnosti in resničnosti. Človek mora pritrjevati skoraj sleherni osebi in besedi, čeprav mu ostanejo vse tuje, nikdar se ne moreš istovetiti z nobeno izmed njih. Kakor neizmerno popolne in duhovito ubrane lutke deklamirajo prekrasne verze, toda zaživeti ne morejo in slednjič se ti zdi, da je tudi njihov tragični problem pesniška fikcija, ki nima z življenjem in trpljenjem nič skupnega. Župančič je snoval nadaljevanje te dramske snovi, toda do sedaj še ni dal ničesar na svetlo. Veronika Deseniška je pokazala, da ne moremo od njega pričakovati prave drame, kajti močno je potrdila njegove lirske zmožnosti in pesniške vrednote, dokazala pa je tudi, da mu je tragično mišljenje neznan in da nima zanj tudi dramskih oblikovalnih sil.

Že nekako od 1904. l. prevaja Župančič klasična dela iz tujih slovstev, zlasti iz angleškega in francoskega. To važno delo, ki ga je opravljal do 1921. l. s potrebno obzirnostjo do svojega ustvarjanja, je takrat zavzelo v njegovem pisanju tak obseg, da mu je začelo dušiti brstje originalnih pesniških idej. Že prej so se mu pesmi porajale počasi. Zdaj pa so mu naprtili ljudje še uradne posle, ki jih opravlja z veliko vestnostjo. Toda kljub vsemu ga je žgal neizpolnjeni pesniški poziv in prav v naših dneh je vrgel s sebe tuje posle ter se predal temni oblasti nad seboj z nekdanjo vdanostjo, da bi nadaljeval tam, kjer so mu sijale zarje Vidove ter nam ustvaril moško pesem, ki bi razsvetlila zadnjo temo v njem samem in prižgala tudi nam novo luč.

Župančič je večji umetnik kakor človek. Videli smo, da si v našem slovstvu nista nikdar v ravnovesju človek in umetnik. Mladoslavenska generacija se je skoraj uničila v hrepenenju ohraniti človeško dostojanstvo poleg pesniškega poklica, v Župančiču in v moderni pa je zatiumfiral besedni oblikovalec nad človekom. Zato smo opazili v njegovem ustvarjanju razkol, ki je posledica njegovih individualnih, pa tudi naših socialnih in nacionalnih razmer. Na teh zunanjih in notranjih nasprotjih hira Župančičeva umetnost, saj pomeni po idejni in doživljajski plati, po obliki in zlasti besednem izrazu najvišjo popolnost in zadnje tudi od Evrope priznано zmagoslavje pesniških idej v jeziku, ki je bil še pred kratkim preziran. In kar je največje čudo, evropski kritiki hvallijo Župančiča za to, kar je prav za prav njegova Ahilova peta — zaradi vsebine, medtem ko jim je tuje to, za kar mu mi vemo največjo hvalo. Nežna lepota, ki je razgrnjena nad poslednjimi Župančičevimi pesmimi, ki mu vrejo iz novega strastnega spoja z rodno zemljo, obljublja, da bo Župančič dosegel, prvi med slovenskimi pesniki, zrelo popolnost šele

v moški dobi. Seveda se bo moral še hudo bojevati s svetom, ki ga nosi v sebi in s svetom, v katerem živi.

Dragotin Kette in Josip Murn Aleksandrov

Najzvesteje je ohranil med pesniki slovenske moderne zvezo s slovensko slovstveno preteklostjo — *Dragotin Kette*. Njegovo pesniško ustvarjanje je nadaljevanje one slovenske melodije, ki izvira v Prešernovem srcu in duhu, se prenavlja in prenavlja v Levstikovi pesmi, pogloblja v Jenkovi otožni liriki ter se razliva preko vsega naroda v Gregorčiču. V Kettejevi pesmi je nov samo osnovni zvok, s katerim je obogatil prastaro melodijo. Ta novost je sad pesnikovega življenjskega optimizma, njegove mirne in ponosne zavesti, da mu odgovarja v pesmi zemlja in človek, da se zliva v njegovi duši individualno doživljanje s preprostim življenjem ljudstva. Zato ne pozna Kette prisiljenosti, iz vsakršne življenjske podobe zna posneti to, kar je najtipičnejše zanj in za sočloveka, v ritme ljubezenskih pesmi, ki navidez ne razodevajo nič drugega kakor pesnikovo čuvstvo. Toda po čudnem naključju, ki je pogoj največje lirske nadarjenosti, ume Kette svoje čuvstvo in svojo misel upodobiti v besedi tako, da se človeku zdi, kakor da bi njegovo pesem zložil sam. Kot popolna muzikalna narava je bil Kette pesniški organ mladega, upapolnega življenja slovenske mladine konec devetnajstega stoletja, ki je sanjala, da bo s pesmijo prerodila narod in ga povedla v novo življenje. Pomembno je, da je med tovariši najbolj čislal Ketteja in njegovo pesem — Ivan Cankar, ki je bil v umetnosti in v življenju Kettejevo poosebljeno nasprotje. Cankar je prvi spoznal, da je Kette tista srečna pesniška natura, ki ustvarja na-

gonsko, naivno in ki ji je tuje nasilje v umetnosti kakor tudi v življenju. Cankar je prvi zaslišal v hudomušni, včasih celo banalno zveneči Kettejevi pesmi odmev antično vedre nature, ki pozna samo klic vesoljstva in je vendar pokorna samo svojemu primarnemu čuvstvu.

Seveda je Kettejeva pesem s telesnim in duhovnim doraščanjem dobivala zdaj močnejše zdaj slabše dražljaje iz te individualne preobrazbe, vendar je vedno tudi v najskrivnostnejših bojih za Boga in za smisel vsega, kar je, ohranila apolinično vedrost in narodno plastičnost podobe in besede. Tudi gesla o novi pesniški obliki, o novem izrazu in doživljanju so tu in tam vznemirjala mladega Ketteja, toda izvirne nature mu niso mogla zmaličiti; pesnil je sonete, gazele in preproste štirivrstične kitice. Včasih ga je mamil zgled tovarišev, obljubljal je, da se bo tudi on izročil svobodnim ritmom, a slednjič je le v miru sonetne oblike in v lahkotnosti narodne pesmi našel stvariteljsko slast. Vendar bi bilo napačno, če bi Ketteja družili s prejšnjo pesniško strujo. Res je na prvi pogled soroden Gestrinu, a če prisluhnemo globlje, tedaj se nam pokaže novost njegove pesmi. In ta novost je — svoboda. V Ketteju živi absolutna skladnost duha in telesa, misli in čuvstva, hrepenenja in realnosti, ki je znamenje svobodnega človeka in ki je za njim nikdo ni imel v našem slovstvu. Ta resnica se najjasneje odkrije, če se spomnimo, da je urednik posmrtno izdaje njegovih poezij Anton Aškerc, bojevnik svobodne misli, popravljal Kettejeve erotične verze in sicer zato, ker se je bal, da bi žalili nenaravno in pokvarjeno moralnost slovenskega slovstva. In šele v drugi izdaji jih je zaradi jeznega Cankarjevega klica dal natisniti v izvirni podobi. Ta Aškercčeva slovstvena pregreha, ki dobro označuje njega in laž našega kulturnega življenja, osvetljuje tudi z jarko lučjo — bistvo Kettejeve umetnosti. Aškercčevi popravki so hujša nečednost, kakor je bila kretnja

tedanjega ljubljanskega škofa, ki je vrgel v peč Cankarjevo Erotiko.

Kette je bil sin podeželskega učitelja in organista. Doma je bil na Premu na Notranjskem in njegova osebnost in njegovo pesniško delo širita svežost kraške burje, čeprav je bil po zunanosti in osebnem značaju mirna duša, ki je črpala pobude za svoja dejanja in nehanja iz globin v sami sebi, kjer se mu je neprestano nadtalno življenje preobrazalo v blesteče kristalne pesmi. Oče je bil njegov prvi prijatelj, ki ga je vzgajal po materini smrti z veliko ljubeznijo, ker je gledal v njem poveličano podobo samega sebe, pa tudi sin je to očetovo misel priznal ter je rad trdil, da živi v njem očetova duša. Ko mu je oče v šestnajstem letu umrl, je Kette iz učiteljske pripravnice, kjer ga je šolal oče, da bi si ga vzgojil tudi v poklicu po svoje, prestopil na gimnazijo, kakor so želeli njegovi novi vzgojitelji. Osiroteli mladenič se je stricu in teti kmalu izvil iz nadzorstva. Vdanost pesništvu, ki ga je baje gojil od osmega leta, kot drugošolec je imel že cel zvezek pesmi, ga je vodila v krog Zadružanov.

Med njimi je bil nekaj časa vodilni duh ter je z resnostjo skušal oživiti delo v Zadrugi ne samo s pesništvom, temveč tudi s splošnim izobraževanjem. Padel je v duhovno razcepljenost takratne srednješolske mladine, ki se je zbirala na eni strani pod Mahničevim praporjem, nekoliko tudi okoli Kreka (ligaši), na drugi strani pa se je hotela organizirati po načelih modernejšega nacijonalizma, ki se je v nekih glavah pričel nagibati v svoj nasprotni tečaj — socijalizem. Kette pa je že takrat sovražil sleherno prenapetost, zato je zbodel škofa Missia, ki je bil po njegovem mnenju prezvest sluga Dunaja in Rima, s sarkastičnimi verzi *N a š M e s i j a*. To pesem mu je zaradi ovadbe zaplenila oblast. Nastala je velika šolska afera, nesrečni nekulturni in politični boj je razdvojil mladino. Petošolcu Ketteju so prisodili štiri ure kar-

cerja, Župančič, ki je bil takrat med ligaši, je dobil v vedenju slabo oceno. Ta klavrna epizoda je uničila Kettejevo življenje in ustavila njegovo pesniško pot. V neki neumljivi lahkomišelnosti se namreč ni pobrigal, da bi plačal o pravem času šolnino, morda je na to vplival ljubljanski velikonočni potres, ker je Kette v svoji naivnosti mislil, da sedaj ne bo treba plačati šolnine. Toda birokratje so ga črtali iz šolskih katalogov. Kette pa se je potopil v čudovito življenje, ki je vladalo v potresni Ljubljani. Družil se je s Cankarjem, ki je tisto leto prvič padel pri maturi. Potepala sta se križem mesta ter sta opazovala življenje, ki se je tedaj vršilo skoraj na ulici. Zlasti na Ketteja je ta elementarna nesreča s svojimi tragičnimi in komičnimi posledki vplivala globoko, kakor priča njegova *Pravljica o potresu*, ki jo je dal natisniti v Slovincu. To je najčudovitejša umetna pravljica v našem slovstvu. V realističnem okvirju potresnega ljubljanskega življenja je upodobil v prozi in v verzih simbolno pravljico o vzrokih potresa, ki razodeva mitično mišljenje in dokazuje, kako natančno je umel opazovati realno življenje in kako bistrovidno je znal slediti sleherni resnici.

Kakšna svobodoljubnost je prevzela Ketteja v Cankarjevi družbi, priča tudi to, da se je po njegovi izključitvi ločil tudi on iz Zadruga ter se osamosvojil kot pesnik. Kettejevo življenje in pesniško delo je Cankar, ki je z njim trikrat stanoval, opisal dvakrat: prvič v listku Slovenskega Naroda 1900. l., drugič v feljtonu »*Konec literarne krčme*« v Domu in Svetu 1911. l.

Iz Cankarjevih poročil vemo, da je takrat Ketteja mikala zlasti leposlovna proza in dramatika, vendar se od takratnih načrtov ni ohranilo nič razen *Pravljice o potresu*. Pa tudi Kettejeva pesem je v tem usodnem letu po Cankarjevi sodbi izgubila »zadnji sled tujinske nenaravnosti«. Prej ga je mikal Byron, častil pa je tudi ruske in poljske romantike, Byro-

nove učence ter se navduševal za misticizem. Svobodno vodmatsko življenje, posebno pa branje Trdinovih Bajk in povesti o Gorjancih je po Cankarjevi sodbi pregnalo tuje vplive in nagnenje k misticizmu, ki se je oglasilo v Ketteju spet v predsmrtnih sonetih. Ta preobrazba se je pokazala najprej v tem, da je Kette 1896. l. začel dajati na svetlo pod psevdonomom Siljuška v Angeljčku ter v Vrtecu otroške pesmi in basni. Kettejeva mladinska poezija je čudovita po preprosti besedi in otroškem slogu. Iz nje diha izvirna moč otroškega sloga v prozi in v verzih. Kettejev pesniški izraz se je sprostil v stiku z ljudstvom, sredi katerega je živel v potresni dobi. Tisto leto je izšla tudi njegova prva pesem v Ljubljanskem Zvonu, nežna idila Na blejskem otoku ter njegov prvi sonet »Na očevem grobu«. Očeta se je tisto leto spomnil še enkrat v Slovenčevem listku »O smrti očetovi«. Ti pesnitvi pričata, da se je takrat, ko je pisal vedre otroške pesmi zgrozil, zaradi življenjske negotovosti ter zavpil kot otrok po svojem očetu. Moralo je priti do nekega spora med njim in Cankarjem, ali pa se je Kette sam ustrašil njegovega premočnega vpliva ter se skušal s pomočjo spomina na očeta rešiti v realno življenje. In takrat mu je prišel na pomoč pesnik Ivan Resman, ki mu je pomagal, da je šel na novomeško gimnazijo, kjer je jeseni 1896. l. stopil v sedmo šolo. Kette je v listku in elegiji O smrti očetovi prikazal trenutni pesimizem bedne učiteljske sirote, ki so se ji zibala tla pod nogami. Takrat je karakteriziral samega sebe z besedami: »Mladenič srednje postave, bolj slabotnega života, lepih modrih, neko notranjo togo izražajočih oči, visocega čela, govoril je malo. Sploh bi ga kdo sodil na prvi pogled, da je to navaden slaboumni človek, dejal bi brez pomena . . . Eneržije nima, pripomnil bi ta ali oni, a zopet drugi imel bi ga za sebičneža, samo-svojega mračneža. Res, da ni vsakomur zaupal, a še

pri onih se je večinoma varal, katerim je zaupal.« O tej prevari poje tudi sonet *N a o t č e v e m g r o b u*.

Tudi Kettejeva ljubezenska pesem, ki je nastala v ljubljanski dobi, konča z disonanco. Kljub igrivosti, razposajenosti in lahkotnemu cinizmu so Kettejeve prve erotične pesmi polne pritajene melanholiije, neustaljenosti in hrepenenja po globljem doživetju. Na dnu pesmi *Želje idealistove*, *Zimska romanca*, *Romanca*, *Zašlo je žarko solnce*, *Ah zapojte...*, *V samotah*, *Zaprta so njena okenca*, *Meglica vso vas že pokrivala je* itd., ki jih je po Cankarjevem pričevanju zložil v ljubljanski dobi, čutimo pesnikovo žalost, ki se ji sam smeje, ki pa mu kljub temu zastruplja stržen življenje.

To zgodnje razočaranje mu je ozdravilo življenje v Novem mestu. Tam je obnovil Zadrugo, ki ji je dal isto nalogo, kakor jo je imela ljubljanska. Tu je vzgajal tovariše in sebe. Še bližje kakor v ljubljanskem predmestju se je sklonil sedaj k zemlji in življenju preprostega človeka. Vrniti se je hotel k naravi ter se popolnoma otresti nebistvenih lastnosti. Potapljal se je v antično slovstvo, prebiral je ruske pesnike in segal po modernih evropskih pesnikih. Zdaj se je pričel odpovedovati tudi Cankarju in tovarišem, vedno bolj ga je zanimalo ljudsko življenje, izraz in obliko pa je itak smel sprejeti samo iz ljudskega pesništva. V novomeški dobi je dozorela tudi njegova ljubezenska pesem, ki se je osredotočila okoli njegove poslednje ljubezni, ki mu je bila vir za najlepše sonete in gazele ter ga je privedla iz skepticizma, v katerem je zapustil Ljubljano, do one mirne, veličastne ironije, s katero gleda na življenje, čeprav še neprestano išče in hrepeni po resnici, ki bi mu odkrila absolutni smisel življenja. Kakor nekdanj Prešernu, tako vdre zdaj njemu v erotično pesem nemirno iskanje odgovora na najgloblje in najvišje skrivnosti človeškega življenja.

V Novem mestu je 1898. l. Kette končal gimnazijo, a je moral namesto na vseučilišče k vojakom, ker so ga bili potrdili kot sedmošolca na tri leta. Tu si je nakopal smrtno bolezen. Že čez nekaj mesecev so ga odpustili iz tržaške vojaške bolnišnice. Zatekel se je v Ljubljano v staro cukrarno k prijatelju Murnu, kjer je 26. aprila tisto leto umrl.

Tudi pri vojaki in še na smrtni postelji je ustvarjal. Napisal je bil v poslednjih mesecih življenja svoje najlepše umetnine: sonetne cikle *A d r i j a*, *Moj Bog*, *Slovo*, *Tihe noči*, *Črne noči* in *Spomini* ter najbrže tudi sonet »*A Tebi, poet, bodi geslo*«, ki je izšel v Slovenki 1902. l., toda ga niso ponatisnili v nobeni izmed treh izdaj Poezije. Poročajo, da je del svojih pesmi na smrtni postelji uničil.

Kettejeve pesmi bodo ostale vedno v zakladnici našega slovstva kot eden najdragocenejših dokumentov slovenskega pesniškega ustvarjanja. Njihova poglavitna vrednost je ta, da je Kette z njimi zmogovito zlomil mladoslovensko epigonsko pesništvo, čeprav ni segel z drzno kretnjo v svetovno slovstvo, kakor sta storila Cankar in Župančič, temveč je preporodil našo pesniško idejo in besedni izraz v živi vodi narodne pesmi ter jo navdihnil z resničnim življenjem genialnega, dasi skromnega mladeniča, ki črpa iz tujih kultur samo merilo in smer, v osrčju svojih umetnin pa ostaja zvest zemlji in rodu. Res je Kettejeva pesem ljubezenska. V nji ni socialnih in nacionalnih idej in motivov, vsa je odmev tihega, a ponosnega in zato poniževanega mladeniča ter se le v predsmrtnih stihih s prečudno odkritosrčnostjo dvigne iz ljubezenskih motivov in poje o borbi za življenjsko in metafizično resnico. Toda v Kettejevi ljubezenski pesmi ne gre samo za odkritosrčno izpoved erotičnega čuvstva, zanj je ljubezen samo zunanji pesniški motiv, ki mu je potreben zato, ker

je človeštvu najbolj razumljiv ter skriva v sebi vso polnoto telesnega in — duhovnega življenja.

Kljub zgodnji smrti je Kette prehodil pot, ki jo premeri vsak genijalni pesnik v svojem ustvarjanju, pa tudi vsak človek v svojem razmišljanju in doživljanju. Pri povprečnih pesnikih vidimo, da se jim v žaru mladosti posreči nekaj dobrih pesmi, ki jih potem ponavljajo vse življenje, pri drugih, močnejših talentih opazimo, da se razvijajo, to se pravi, rastejo od ene pesniške ideje k drugi, le pesniški geniji zidajo svoja pesniška svetišča na temeljih, ki so jih bili postavili že v mladih letih. In v Kettejevih pesmih opazimo neposredno svežost mladosti, na drugi strani pa zadnjo in nepreklicno spoznanje zrelega človeka. Ta čudovita dvojnost nikakor ni istovetna z razcepljenostjo med intelektualnim ter emocionalnim doživljanjem, temveč je sad prvobitne intuicije, ki ga je varovala zablod in mu je kazala najbližjo pot k lepoti. Zato drhti v Kettejevi pesmi prvotna naivnost človeka, ki mu je svet uganka, ki jo ume razrešiti le umetnik, kadar se izroči s čistim srcem naravi in pričakuje mirno in brez bojzani trenotek, ko mu bo sama razodela svojo skrivnost. In ko jo je zvedel, ga spreleti sicer mraz spoznanja, a zdaj se oglasi v njem stvariteljski duh, ki premaga naravo in njeno življenje ter gradi na njenih razvalinah nov svet. Ta svet — svet umetnosti — je človeku jasnejši. V njegovi, od stvariteljskega duha razsvetljeni podobi, šele spozna človek zakone življenja in smrti. V tej socialni funkciji je tudi skrita vitalna nujnost umetnosti in nepreklicno poročstvo za njeno večno mladost. In njeno pot je prehodil v našem pesništvu tri in dvajsetletni Kette.

Tej vsebinski popolnosti ustreza tudi oblika njegove pesmi. Tu se je spojilo v to, kar bo naše slovstvo vedno imenovalo Kettejeva pesniška oblika, dvoje pesniških form: narodna pesem in umetne oblike svetovnih slovstev. Toda Kette je ta oblikovna principa

združil samostojno, napravil ju za zvesta služabnika svojih idej ter sprejel le malo pobud iz moderne.

Ketteju je najsorodnejši Josip Murn Aleksandrovič, najmlajši izmed četvorice naših modernistov. V Murnovi pesmi so se združile tipične lastnosti njegovih pesniških bratov. V nji je globina Cankarjevih psiholoških analiz, tu se oglašajo Župančičev klic razdora med čuvstvom in razumom, v nji je Kettejeva prirodnost, toda vse te melodije zvane v Murnovi pesmi uglasbene od svojevrstnega in samoniklega pesniškega genija, ki jih je ubral v novo, v zboru naše poezije še nepoznano simfonijo. Če je značilnost Kettejevih pesmi mladeniška svežost in neposrednost, potem drhti na dnu Murnovih pesmi otroška duša, bičana od množice spoznanj notranjega in zunanjega življenja. V Murnovi pesmi srečamo prvič v našem slovstvu neko vdano sprejemanje vsega, kar življenje nudi: veselje in žalost, sreča in nesreča, življenje in smrt sijejo iz njih v isti mirni luči. Ves svet je znal prepojiti Murn s tragiko zapuščenega otroškega srca, ki išče, ali ne more najti tovariša. Zato se družijo s kmetom in kmečko naravo ter misli, da je ubežal praznoti in našel brata in dom. Ta preprosta, lahko bi rekli, naivna pesniška misel priča, da je bil Murn intelektualno šibak značaj, a prav to mu je dalo možnost, da je mogel najmočneje v našem slovstvu ujeti ritem in dihanje narave ter ga ubrati z dihom svoje duše. Narava se mu je razodela kot neskončno duhovno bitje. V nji je izginila tudi pesnikova duša, oziroma naravo je Murn dojel, kot bi bila psihični izraz njegovega na smrt obsojenega telesa. Vse se je zlilo v enoto, nikjer ni meja med pesnikovo otožnostjo in šumenjem lesov, petjem ptic in hrumom rek. Iz te enotnosti so se porajale Murnove pesmi, prve čiste impresije v našem pesništvu. To je poglavita cena njegove pesmi. Medtem ko je Murnova kmečka pesem, ki velja za njegovo največjo estetsko vrednoto, samo nečist izraz prav le-te enotnosti, tu

je ostal pesnik na polovici pota, ker se je kot sin kmečke služkinje, katerega je potisnila v srednjo šolo javna dobrodelnost, izzvana od njegove nadarjenosti, vračal v materino domovino kot brezdomec, ki ni bil rojen ne za mesto in ne za vas. Zato ga je v vaškem življenju mikal strogi red običajev in misli, naravni ritem poljskega dela, kratki zimski od-dihi, v katerih se razlega ženitovanjska pesem. Murn pravega kmečkega življenja ni poznal. Zato ga tudi ne moremo imenovati kmečkega pesnika, temveč on je prvi pevec čistega, od refleksije nedotaknjenega razpoloženja pri Slovencih.

Da je dosegel to, je poleg pranadarjenosti pripomoglo najbolj njegovo življenje. Nikdar ni poznal očetove in materine ljubezni, sam je hodil skozi kratko življenje. In ta samota je povečala v njem pri-rojeni strah pred svetom, ki ga je skušal premagati tako, da je razširil svojo dušo preko obdajajočih ga ljudi in krajev v čisto, od samopridnega človeškega udejstvovanja nedotaknjeno naravo.

Najprej so ga vzgajale razne ženske, nato je bil v nekem vzgojevališču. Od tam se je vrnil k svoji krušni materi, pri kateri je stanoval v srednji šoli in h kateri se je vrnil po kratkem visokošolskem studiju. Pri njej, v stari cukrarni, je tudi umrl, potem ko je prebil samo dobrih ena in dvajset let življenjske ječe.

Kakšni so bili notranji in zunanji motivi, ki so vzbudili v Murnu pesniško ustvarjanje, ne vemo. Poročajo, da je že kot tretješolec zlagal pesmi. V Kettejevem usodnem letu 1895. je pisal s tovariši dijaški list, vendar zaradi plahosti ni bil med tovariši znan kot pesnik, dokler se ni seznanil s Kettejem in Cankarjem, ki sta ga pritegnila v Zadrugo. Po njunem izstopu jo je tudi on zapustil, čeprav se je družil z ostalimi mladimi literati. Dozorevale so mu tudi pesmi in najbrže se je po Župančičevem vzgledu zatekel kot šestošolec k uredniku Doma in Sveta. Toda

ta ga ni maral sprejeti in Murn je začel pesniti za Angeljčka in Vrtec. Njegove mladinske pesmi so po obliki in vsebini sorodne Kettejevim in Župančičevim pesmim za otroke. Kažejo že v zasnovi in izdelavi posebnost Murnovega pesniškega daru. Murnovi listki v Slovincu pa so skromni in gostobesedni ter dokazujejo, da ni bil prozaik.

Tisto leto se je oglašal z drobnimi lirskimi verzi v dijaški *Z o r i* ter hrvaško-slovenski *N o v i N a d i*. Šele prihodnje leto (1897.) je poslal pesmi v *Zvon*, kjer ga je pozdravil Aškerc v Listnici uredništva z besedami: »Lep talent — nov pesnik. Živeli! Samo spominjajte se, kaj pravi pregovor: ‚Festina lente!‘ . . .« Zdaj je Murnu naglo zorela pesem. Označuje jo spočetka preobilje erotičnih motivov, ki so odmev telesnega dozorevanja. Zaljubil se je bil v neko meščansko dekle, ki je ni niti osebno poznal, vendar ji je posvečal najbolj čuvstvene pesmi, ki jih je dal na svetlo v osmošolskem almanahu *N a r a z s t a n k u*, pa tudi v *L j u b l j a n s k e m Z v o n u* 1898. l. V teh pesmih opazimo v obliki, včasih tudi v vsebini vpliv ruskih in poljskih romantikov, ki jih je Murn strastno prebiral. V vsebinskem oziru se zrcali v njih še vera v življenje, ki jo pa že izpodkopuje zavest lastne tragične usode in pa nesrečna ljubezen. V tej dobi ljubi Murn tudi pripovedne motive, ki jih oblikuje pod Aškerčevim vplivom, vendar se bori za lastni epski izraz.

Kmalu je Murnova pesem prebolela tuje vplive in mladostno nezrelost. Zdaj se v njej oglasita temeljni melodiji: nepopisna stvariteljska sreča mladega človeka, ki more in mora izražati vse bogastvo notranjega življenja, se prepleta s slutnjo o zgodnji smrti. Smrt in življenje si podajata v Murnovi pesmi roke. Čeprav je v prvem vencu njegovih pesmi smrt še nekje daleč, na dnu vseh stvari ter polje zdaj okoli njega samo življenje, je vendar tudi v tem živem življenju že smrtna sled, med obema osrednjima silama

vesoljne biti prav za prav ni več bistvenega razločka. Toda prav v tem, da se Murn zaveda istovetnosti obeh sil, dobiva njegova zgodnja pesem smrtni dih, čeprav slutimo v njegovih otožnih pesmih vero in upanje v večno življenje. Slutnja zgodnje smrti ni za Murna samo nekaj strašnega, temveč nadvse pomembno potrdilo njegove pesniške bistrovidnosti.

Zato si je ustvaril kmalu svoj svet, prav za prav dvoje svetov, ki se v njegovi pesmi prepletata v osrčju njegovega skromnega in tihega življenja: tu kriči mlado človeško srce po sreči, zdravju, ljubezni, Bogu, preko njega pa vihra nenehoma življenje narave, ki gre nevzdržno pot nad človeškim porajanjem in umiranjem. Zato spreleti pesnika zdaj pa zdaj panični strah, njegovo čustvo s pesmijo vred se zgrudi kakor ranjen ptič v nočno brazdo, pesnikov krik po življenjski sreči se zliva v enoto s krikom ranjene ptice na zamrzlem jezeru. Nato ga spet reši v svetli mir pomladni večer, ki se spušča na pomladna polja, dokler ga nenadoma ne preseka kakor gol meč prošnja mladega, na smrt obsojenega srca, kajti nekje v dobravi se je oglasila temna slutnja, strašna ptica, ki kraka o večnem koncu. In iz te enotne osebne bolečine, ki je neznosna, ker tako neusmiljeno trga in prekinja pesnikovo vdanost in potopljenost v vse, kar je, ni druge rešitve, kakor iskati tesnejšega, če bi bilo mogoče absolutnega spoja z vesoljnim življenjem. In pesniku se zdi, da je to vendar mogoče najti v ljubezni. In zato poje svoje ljubezenske pesmi, v katerih hrepeni po trenutni pozabi in sreči, pa naj mu jo prinese eros ali seksus — vseeno — hrepenenje po življenju je izraz pravečne narave.

Še eno pot vidi Murn, po kateri bi se osvobodil. In ta je zapustiti mesto in njegovo življenje, ne iz protesta zoper njegove socialne in kulturne napake, temveč zato, ker je v kmečkem življenju videl tisto animalično srečo in večno bivanje, po katerem je hrepenel v smrtni slutnji. Murnova kmečka pesem je

romantična, kakor je romantično tudi njegovo pojmovanje kmečkega življenja. Ta pesem je samo podoba nejasnega in neizpolnjivega hrepenenja po osebni sreči, po umirjenju preobčutljivih živcev, po okrepitevi bolnega telesa, po osvoboditvi od lastne plahe duše, ki bi se rada združila z dušo veseljstva. A tudi tu se kmalu oglasi vsiljiva, neusmiljena ptica — zla slutnja, neljubljena tovarišica smrt.

Slednjič se obe melodiji združita. Pesnikovo srce se je izročilo ritmu usode. Še se dvigajo kriki iz mladostne pesmi, toda pesnik jih zdaj sam duši s smehljajočo se ravnodušnostjo, vedno tišje, mirneje in svetleje izzveneva življenje v »brezglasni pogovor« s krotko grlico, ki je prav tako obsojena na smrt. S smehljajočim se obrazom je slednjič udaril ob steno svoje ječe, povetil glavo in zakrilil kot otrok.

Toda tej čuvstveni poti teče vzporedno tudi pesnikova duhovna pot, ki se dviga in pada ter rase spet do hrepenenja po absolutnem dojetju duha in spoja z njim:

»Srce je žalostno in išče si rešitve,
oklenit se duha duh hrepeni...«

Takšno je bilo duhovno in pesniško življenje Murnovo, kakor ga spričuje njegov pesniški razvoj. Živel je življenje nepoznanega in nepripoznanega mladega človeka. Po gimnazijskih studijah ga je vleklo s tovariši na univerzo, sanjal je tudi o drugih poklicih, vendar je bil priklenjen na Ljubljano. Po kratkem bivanju na Dunaju se je vrnil domov, kjer je služboval v raznih pisarnah, dokler se ni kot ranjena žival zavlekel v samoto stare cukrarne, kjer je umrl 1901. l., v tisti sobi, kjer je dve leti prej izdihnil Kette. Njegova pesniška pot pa je posejana s pesmi, ki jih je dajal na svetlo v Ljubljanskem Zvonu, Novi Nadi in v zborniku Na razstanku. Osredotočena pa je v zbirki pesmi, ki jih je uredil še pred smrtjo in jo je dal na svetlo njegov sošolec Ivan Prijatelj.

Z Murnovo pesmijo je izzvenela slovenska mo-

derna. Ivan Cankar in Oton Župančič, ki sta preživela svoja tovariša, ustvarjata sedaj drugače, kakor sta pred 1901. l. Njuna umetnost je izgubila značaj revolucionarnosti in je dozorevala skladno z njunima življenjskima in pesniškima temperamentoma. Murn pa je s svojo pesmijo sklenil venec slovenske pesniške romantike in ustvaril pogoje za rast slovenske poezije v dvajsetem stoletju. Skoraj vse, kar so pesniki našega stoletja zapeli lepega in resničnega, je vzkliko iz njegove pesmi.

Drugi rod *Dominsvetovcev*

Mahničeve protiumetniške nazore o slovenskem slovstvu je hotel, kakor smo videli v prejšnjih poglavjih, preobraziti Frančišek Lampe v Domu in Svetu. Lampe je časopis osnoval zato, da bi prehitel Mahniča, ki se je pripravljal, da osnuje po zatonu celovškega Kresa, leposlovni list v Gorici, ki bi gojil poezijo v skladu z njegovimi načeli. Lampe je v prvem času puščal sodelavcem svobodno izbiro snovi in pesniško obdelavo, kar mu ni bilo težko, ker so mu polnili časopis začetniki. Šele polagoma je začel z estetskimi članki in kritikami oblikovati misli o katoliški umetnosti ter se oglašati z bolj ali manj ostrimi kritikami o slovstvenih novostih. Lampetov estetski nazor v bistvu ni bog ve kako oddaljen od Mahničevega, tudi on taji avtonomnost umetnika in zahteva, da ustvarja po etičnih in pedagoških načelih ter se varuje doslednega realizma in naturalizma, pa goji tradicionalno, klasično obliko. Zaradi teh konservativnih estetskih misli, ki pač niso mogle vplivati na mladino, niti dati starejšim pesnikom in pisateljem močne vzpodbude in novih smernic, se je v Domu in Svetu za njegovega urejevanja gojila začetniška in epigonska literatura. Nove sile so se zbirale

okrog Ljubljanskega Zvona, v dijaških društvih in listih.

Mimogrede je kazalo, da se bo slovenska moderna zbrala okoli Janeza Ev. Kreka, ki je povsod, tako tudi v slovstvu, branil življenje pred mrtvo črko in zato v nemal mlade duhove. Toda prevelika vnema nekaterih njegovih učencev, ki so rajši poslušali Mahničovo fanatično besedo kakor pa Krekovo razumevajočo in odpuščajočo misel, je raztepla krdelec ligašev, ki so prinesli tudi v Dom in Svet prve resnične pesniške glasove. Proti koncu stoletja je začela iti Mahničeva setev v klasje. Njegovi učenci so obnovili Rimskega Katolika po Mahničevem odhodu za krškega škofa kot *Katoliški Obzornik* (1897. l.). Ta časopis je zvesto po Mahničevem vzgledu presojal naše kulturno, politično in socijalno življenje. Zato je posvečal bistro, čeprav enostransko pozornost slovstvu, zlasti naturalizmu in moderni. Obzornikova slovstvena kritika, ki jo gojita najpridneje *Aleš Ušeničnik* in *Evgen Lampe*, je prav tako rušeča, zanikujoča in zato brezplodna, kakor je bila Mahničeva. Njun pesniški ideal je neopredeljen in meglen, zato nista mogla ustaviti zmagovitega napredovanja moderne, niti nista mogla dati smernic katoliški umetnosti.

In ta se je vendar prav sedaj začela oglašati. Medtem ko so dosedanji dominsvetovci bolj ali manj pisali po vzgledih mladoslovenskih pesnikov, je njihov naraščaj oplodila moderna. Obzornikova kritika sta se hudo trudila, da bi pokazala svojim učencem vzgleda iz sodobnega evropskega, zlasti nemškega katoliškega pesništva. Toda kakor pri nas, tako se tudi drugod ni mogla razviti s politično prebuditvijo katoliškega življa renesansa verske umetnosti. Tu se je jasno pokazalo, da je umetnost tisti življenski pojav, ki more vzrasti samo iz najglobljega in najtotalnejšega bistva in je nepodkupljiva in svojevoljna moč, ki ni pokorna zunanji sili. Ker ni mogel

človek konec devetnajstega stoletja doživljati krščanstva tako brezpogojno kakor v stoletjih pred humanizmom in reformacijo, ni mogla vzcveteti tudi prava verska umetnost.

Zato so pesniki in pisatelji, ki bi radi iz kakršnih koli razlogov ustvarili neko posebno katoliško umetnost, morali seči po izraz in vsebino v slovensko moderno. To ni bilo nič hudega, saj je bila ta po svojem notranjem bistvu še bolj krščanska kakor pa kakšni prisiljeni, nepesniški traktati. Tako se je tudi druga dominsvetovska generacija učila pri tistih pesnikih, ki so ustvarjali ne oziraje se na apriorne etične in estetske norme v popolni življenski in umetniški odkritosrčnosti, ki je pač edini vrec za vsaktero umetnost, ki ga ne sme kaliti, vsaj vedoma ne, nobeno zunanje pravilo. Še bolj kakor moderna, ki jih je oplajala v obliki, jih je vodila v vsebini mladoslvenska poezija. Čudno je, da se niso zmenili za romantiko, ki bi najbolj ustrezala njihovim idealom. Toda pot do Prešerna jim je zapiral Mahnič.

Tudi v *Zori*, dijaškem časopisu katoliške mladine, so že od 1896. l. iskali poti, po kateri bi dospeli do katoliške poezije. Toda kakor v *Obzorniku* tako so se tudi tu omejevali na negacijo moderne v kritičnih spisih, v pesniški praksi pa so jo bolj ali manj zvesto posnemali. Šele prav na koncu stoletja se začnejo oglašati pesniki in pisatelji, ki so vsaj nekoliko ustrezali hrepenenju po katoliški poeziji. A tudi sedaj ni bilo njihovo delo takšno, o kakršnem so sanjali teoretiki. Pomembno je, da so se od njihovega ideala najbolj oddaljili prav najboljši talenti, ki so morali ostati odkritosrčni ter so zato večkrat zašli v opreko s kritiko, drugi, ki so bili manj samotvorni in bolj dovzetni za zunanje mnenje, so se bolj zvesto ravnali po željah in kritikah teoretikov katoliške umetnosti. Zato pa se niso mogli dvigniti nad diletantstvo. Najmočnejši talenti med drugo generacijo Dominsvetovcev so: **F r a n c K s a v e r M e š k o**,

Alojz Merhar (Silvin Sardenko), Franc Sal. Finžgar in Matija Prelesnik (Bogdan Vened).

Prva dva sta tovariša in učenca moderne, medtem ko sta ostala dediča mladoslovenske pesniške miselnosti.

Najzanimivejša osebnost med njimi je Franc Ksaver Meško. Seveda tudi njemu ni bila prihranjena stvariteljska tragika, ki smo jo videli pri vseh duhovniških pisateljih. Meško je Vrazov rojak, edina pesniška sila, ki jo je rodila zemlja med Dravo in Muro. Tudi njega in njegovo pesniško delo označuje marsikatera misel, ki smo jo izrekli o Vrazu. Meško je tovariški človek, ki ne more sam prenašati radosti in bolesti življenja in razmišljanja, temveč potrebuje družbe, ki daje odmev njegovemu doživljanju pred in po ustvarjanju. Zato se je njegova umetnost najvišje dvignila v mladostnih letih, pozneje pa je vedno bolj padala, dokler ni zdrknila na stopnjo pobožne in pedagoške didaktike. Kakor Vraz tako tudi Meško ni imel v rodnem narečju adekvatnega literarnega izrazila, s katerim bi mogel resnično življenje zagrabit v vsej neposrednosti. Ni si upal, da bi rodno narečje dvignil v slovstveni organ, zato si je izpodrezal korenine, iz katerih bi mogel sesati vedno novo moč. Po slovstvenih početkih, ki mu rastejo iz domačih tal ter so zato napisani bolj ali manj v realistični ali pa celo psevdonaturalistični tehniki, si je ustvaril neko alegorično Domovino, ki jo upodablja v simbolističnem slogu, ki ga je posnel po Cankarju. Zato se je zdaj tudi njegov jezik popolnoma osvobodil dialektičnih izrazov ter se razvil v neki namišljeni pravilnosti in čistosti, v resnici pa je postal shematičen in ubog.

Meško je pričel pesniti kot gimnazijec v Gestri novem slogu. Bil je pesnik dijaške Vesne in listkar celjske Domovine.

Meškova pesem kaže nesamostojen, prilagodljiv značaj, ki mu manjka širokosti in odkritosrčnosti, da bi mogel ustvariti resnično umetnino. Resničnejša nadarjenost sije iz njegove proze, medtem ko so Meškove pesmi vedno brez poleta in vsebine. Kot bogoslovec se je zatekel v Zvon, ker mu je Lampe zavrnil prvo črtico, ki mu jo je bil poslal. Zato je poskušal pisati naturalistične in simbolistične novele, da bi se prilagodil moderni, ki je gospodovala takrat v Zvonu. Tako je nastal roman *Kam plovemo* (1897. l.). Tu je hotel z Govekarjevo pripovedovalno tehniko nanovo oblikovati Kersnikovo *Jaro gospodo*. Baje je zidal povest na svojih doživetjih iz gimnazijskih let, vendar ni mogel vdihniti delu niti sence tragike Kersnikove *Jare gospode*. Meškova zgodba se bere, kakor da bi solzavo povest Pavline Pajkove parodiral Govekar.

Ko je Meško postal duhovnik, se je preselil iz Ljubljanskega Zvona v *Knezovo knjižnico Slovenske Matice*. Tu je dal 1898. in 1899. l. na svetlo *Slike in povesti*, ki jih je hotel krstiti *Morituri*, pozneje celo *Iz mape nepoznanega človeka*. To so prvi Meškovi dokumenti o neposrednem in odkritem oblikovanju realnega življenja. Toda sedaj je zašel Meško v začarane goščave *Canekarjevega sloga* ter se zaletel iz naturalističnega sloga v impresionistični. Gibanje k pesniškemu idealizmu je sicer nakazal, vendar ga ni mogel doseči, ker je zamenjaval sentimentalnost in lirizem s psihologijo in simbolizmom.

Od Slovenske Matice se je napotil Meško k *Domu in Svetu*. Polagoma se je razdor v njegovi povesti navidez zacelil, lirizem je prerasel slednjič sleherno realnost. Iz zatajene erotične praosnove Meškove duševnosti mu rasejo neke poezije v prozi, meditacije o mladosti, o socialni in individualni nesreči, razmišljanja o umetnosti in življenju. To je vsebina in oblika prve Meškove knjige *Ob tihih večerih*

(1904. l.). Iz podobnih doživetij je vzrasla tudi knjiga *Mir božji* (1906. l.), ki je dopolnilo prejšnje. V njej je skušal v soglasju s sklepom prve, ki se glasi: „Molite zame, bratje . . .“ konkretno in jasno pokazati pozitivno in negativno stran življenja.

Bil je tudi že zadnji čas, da se zave, kajti Meško je v črticah in novelicah, ki jih je dajal na svetlo v Domu in Svetu od 1902. l., tonil v sentimentalnem lirizmu, ki ga je zamenjaval s psihološkim risanjem značajev ter se izogibal jasnemu etičnemu prepričanju z nekim elegičnim, a neiskrenim odpuščanjem ter prikrito, čeprav močno erotiko. Tudi zgodbice iz knjige *Mir božji* so še bežna srečanja na poti Meškovega umetniškega poleta, polne pisateljeve gloriije, ki sije kot milostna luč najrajši na pot mladih izgubljenih žensk, s katerimi se pesnik razgovarja, jih tolaži in dviga. Ta zastrta erotičnost je bolj kakor vse drugo povzročila, da sta knjigi *Ob tihih večerih* in *Mir božji* bili priljubljeni zlasti pri ženskah. To navidezno poduhovljenje erotičnega življenja je bila posledica Mahničeve in Ušeničnikove estetike, ki se ji je hotel pokoriti tako, da je namesto odkrite in jasne ljubezni opisoval v svojih delih mistično zanesenost, ki je pa bolj škodljiva in zoprna kakor jasna in odkritosrčna erotika.

Zoper to Meškovo prečuvstveno in misticizirano erotičnost so se oglašali kritični glasovi tudi v Domu in Svetu, ki je prinesel na pr. o knjigi *Mir božji* dvoje popolnoma različnih ocen. V prvi, ki ni podpisana, smeši nekdo s sarkastičnimi besedami erotični element Meškovih črtic, v drugi pa hvali Evgen Lampe nekoliko odkritosrčno, nekoliko iz navade, prav to čuvstvenost kot globoko psihologijo.

Vendar je Meško sam čutil, da po tej poti ne more naprej, sicer se mu bo izrodila umetnost v berilo za institutke, zato je krenil drugam. Tudi sedaj ni mogel zagrabit polnega življenja. V njegovi shematičnosti ljubeči duševnosti se je namreč živo življenje ne-

prestano spreminjalo v alegorije, ki jih je zamenjaval z umetniškimi podobami. Meškova umetnost je v bistvu baročna. Morda je prav to vzrok, da je priljubljena doma in še bolj v tujini, saj so jo poleg Cankarjeve novele najrajši prevajali Čehi, pa tudi drugi.

Sorodnost pesniškega upodabljanja z baročno likovno umetnostjo je tudi pglavitni znak Meškovega največjega teksta romana *Na Poljani* (1907. l.). Upodobiti je hotel na ozadju realnega vaškega življenja kolektivno sliko slovenskega narodnega življenja, ki ga krepi ljubezen in uničuje sovraštvo ter hrepenenje po tujini. Toda te ideje ni mogel oživiti. Med opisi realnega življenja in hoteno idejno smiselnostjo zija nepremostljiv prepad, tako da razpade roman v popolnoma ločeni polovici: tu tradicionalno idilsko slikanje pozitivnih ljudi, tam propadanje odtujenih sinov. Meškova ustvarjalna moč je bila prešibka, da bi mogla dati ideji življenjsko prepričevalnost, celo realnega življenja ni mogla poustvariti vsaj v približni verjetnosti. In tako je roman *Na Poljani* estetski in življenjski fragment, ki je pomemben le za razumevanje Meškovega pisateljskega razvoja. Povest *Na Poljani* bi naj bila pozitivno dopolnilo Cankarjeve povesti *Na klanecu*. Strahotni pesimizem, s katerim gleda Cankar na klanec siromakov, je Meško omilil z idealistično vero v moč ljubezni, ki je močnejša kakor sovraštvo.

Notranji neuspeh, ki ga je Meško čutil sam, kadar je kritično pogledal na roman, je skušal popraviti tako, da se je v Tavčarjevem slogu lotil zgodovinskih motivov: *Drama iz za davnih dni*, *Črna smrt* in *Kobilice*. Te zgodbe pripoveduje neobjektivno, dialogično, z osebnim lirizmom o zgodbi, ki jo je opel Aškerc v *Brodniku*, ali pa o kugi in kobilicah, ki so pustošile domače gorice in Ptujsko polje. Tudi zgodovina ni mogla zganiti v njem pripovedovalne sile. Vrnil se je spet k domovinskemu motivu, napisal je simbolno dramo *Mati*, kjer je

ponovil idejo povesti Na Poljani. Poleg tega je oživil meditacijo ter jo skušal sedaj dvigniti v idejnem in umetniškem pogledu s tem, da jo je naslonil na cerkveno meditacijo in legendo. Pa tudi z realističnimi in celo naturalističnimi motivi in pripomočki se je skušal dvigniti do umetnosti. Pisal je tudi mladinske črtice in povesti, deloval kot listkar, pisal naturalistično dramo ter obnavljal srednjeveške misterije.

Toda njegov čas je minil. Meškovo zadnje pomembno slovstveno dejanje je bila povest Na Poljani. Po njej se ni več razvijal, temveč se je le obnavljal in presnavljal. Nove slovstvene moči so zrasle ob njem, ki so ga polagoma potisnile na periferijo našega slovstva, kjer deluje še danes, bolj prigradničar ko pravi umetnik.

Meškova umetniška nadarjenost ni bila velika, vendar bi mogel ustvariti trajnejša dela, če bi se razvijal v enotni smeri ter gojil tisto panogo, ki ji je bil notranje kos.

Zaradi ozirov na kulturne razmere pa je kolebal med nadarjenostjo in bolj ali manj upravičenimi zahtevami kritikov, ki so po vsej sili hoteli imeti »pozitivno« nasprotje Cankarjevi umetnosti. Zato so potisnili Meška v neenako tekmo, v kateri je podlegel, a si obenem uničil tudi resnični, čeprav skromni talent.

Meško je ustvaril nekaj lepih novel in črtic. V njih je upodabljal najrajši nekoliko samostojno, nekoliko pod vplivom moderne, človeško hrepenenje. Lepe in karakteristične so tudi Meškove kmečke povesti. V njih je razodel največ samostojnosti. Z njimi je uvedel v naše slovstvo novega človeka in novo pokrajino. Te povesti pričajo, da je bila njegova nadarjenost realističnega značaja in da je ves simbolni in lirski element v njegovem delu nekaj tujega. Velika in iskrena pa je Meškova ljubezen do domovine, ki preveva vse njegovo delo, čeprav je megljena in nejasna.

Po pesniški usodi je Mešku soroden Alojz Merhar Silvin Sardenko. Vendar se je v njem poklicna tragika razodela še ostreje. Merhar je po letih in šoli tovariš naše moderne. Zlasti s Kettejem in Murnom so si bili dobri ter so tekmovali s pesmimi v dijaških letih. Merhar je zložil Ketteju 1899. l. elegijo »Zadnji pozdrav umrlemu pesniku«, ki je njegova druga pesem v Domu in Svetu.

Kot bogoslovec je Merhar začel sodelovati pri Domu in Svetu. Najprej pa je pesnil za Angeljčka in Vrtec, nato je postal poleg Medveda najtipičnejši pesnik Doma in Sveta. Merharjeve začetniške pesmi kažejo oblikovni vpliv narodne pesmi, ki ga je pozneje stopnjeval do neke svojevoljne, mnogokrat docela aritmične oblike, ki se mu je slednjič razblinila v retoriko in prozo. Kajti naloga, ki si jo je naložil, da bi izpolnil željo po verskem pesniku ter ustvaril mogočno pobožno pesem kot nasprotje in dopolnilo Župančičeve areligiozne pesmi, je bila pretežka za njegov pesniški talent, ki si ga je slednjič uničil sam s pobožno pesmijo, ki ji ni bil niti notranje niti zunanje kos. Zato je zabredel v prisiljenost in neiskrenost, ki jo je hotel zakriti z mrzličnim opevanjem najraznovrstnejših verskih motivov. Toda ker niti v pesmi ni odkril nobene problematike v svojem verskem življenju, je sam zmaličil svoje verske pesmi v aprioristične sentence, v katerih je slednjič utonil kot pesnik.

Čeprav sta pokazala Gregorčič in Medved, da je tudi v modernem slovstvu mogoče peti pristno pobožno pesem, je vendar pesnik-duhovnik, ki poje samo o religioznih doživetjih v našem času problematičen pojav; kajti absolutna jasnost, ki jo mora imeti o verskih rečeh že po poklicu, mu jemlje ustvarjalno svobodo in bolečino ter spreminja njegovo pesem v verzificirano propoved. Podoba je, da se je Sardenko te nevarnosti vsaj tu in tam zavedal. Zato

je skušal kakor Meško v meditacijah Ob tihih večerih in Mir božji oživiti svojo pesem s srčno prizadetostjo, ki pa se mu je premnogokrat zmaličila v čustveno preobčutljivost, ki razodeva znake prikrite, a mogočne erotičnosti. Zato je Merharjeva poezija polna svetih in svetniških motivov, meditacij o svetih problemih in navidezne boguvdanosti, v resnici pa se giblje ob nevarnem prepadu, ki deli versko čustvo od pobožne sentimentalnosti in mistične erotičnosti.

V prvih letnikih Doma in Sveta po 1899. l. je Merharjeva pesem idiličnega epsko-lirskega značaja. V nji se odražajo plitvi osebni in socialni doživljaji s pomočjo lahkotne stihotvorske spretnosti, ki pa po moderni ni bila nobena novost v našem slovstvu. Toda ta verzifikatorska spretnost in lahkotnost je bila Merharju v nesrečo, kajti vzbujala je v njem mnenje, da je velik pesnik in da lahko pesni tudi takrat, ko mu duša nima ničesar povedati. In tako je spesnil vrste cikličnih spevov, ki jih je dajal na svetlo v Domu in Svetu ter dal ponatisniti v prvi pesniški zbirki *V mladem jutru* (1903. l.). Prejšnje leto pa je dal na svetlo s tovariši bogoslovci mladinsko knjižico »*Marjetice*«. Dominsvetovski kritiki so pozdravili Merharjevi knjižici kot dokaz, da je dobila njihova struja pesnika, ki je prekosil Župančiča ter uresničil Lampetov in Ušeničnikov sen o katoliški poeziji. Če pa primerjamo Župančičevo in Merharjevo pesem danes, spoznamo idejni in oblikovni razloček med njima. Pri Župančiču občutimo še danes zvestobo življenju in umetnosti, pri Merharju pa veliko življenjsko in še večjo pesniško gostobesednost, ki povzroča, da odlaga človek njegove pesmi popolnoma hladno na stran, kajti kjer ni popolne in absolutne vdanosti življenju in umetnosti, tam tudi ne more vzklti lepa pesem.

To je Merhar čutil sam, zato je hrepenel, da bi obrzdal verzifikatorsko lahkotnost in tudi globlje dojel verske vzore. Morda ga je podpiral studij v

Rimu in opazovanje antične ter renesančne umetnosti. Poskušal je celo s sonetno formo zajeziti svojo besedavost, čeprav brez uspeha. Vendar se hrepenje po plastičnejši obliki in konkretnejši vsebini zgovorno očituje v njegovi drugi pesniški zbirki »R o m a« (1906. l.). Seveda tudi tu ni znal Merhar globlje doživeti človeške zgodovine, njene tragike ter njenega veselja kakor v drobnih impresijonističnih sličicah ter preprostih meditacijah in plitvih socialnih vzdihih.

Poznejše Merharjevo pesniško delo označuje dvojnost v motivih: na eni strani se mu kopičijo lirsko-epski spevi o svetih osebah, ki jih skuša oblikovati tudi dramatsko v nekakšnih misterijih, na drugi strani pa mu rase neosebna, tuja lirika. V nji izpoveduje misli in čuvstva vojakov v svetovni vojski (N e b o ž a r i 1916. l.) ali pa se skuša z naivno gostobesednostjo, ki jo le navidez zakriva in taji preračunana aforistična redkobesednost, vtihotapiti v žensko dušo (D e k l i š k e p e s m i 1922. l.).

Poleg teh pesniških zbirk je napisal Merhar vrsto melodram, svetniških življenjepisov v verzih in v prozi, dramatskih prizorov in otroških igrice, pobožnih nagovorov in povestic v prozi. Toda vse to ne označuje jasneje in določneje njegovega pesniškega obraza, ki je kljub navidezni originalnosti izrazito epigonski in nepomemben za zgodovino našega slovstva. Resničnemu verskemu pesniku, ki se mora Slovencem šele roditi, je Merhar samo pokazal pot, ki ni prava; kajti njegovi pesmi manjka to, kar je najnujnejše za versko poezijo: vroča in neomahljiva borba za Boga, odkritosrčno slikanje greha in čednosti, skratka resnično življenje živega človeka v vsej razsežnosti čuvstev in misli.

Srečneje je združil v svojem delu zahteve katoliških leposlovnih kritikov z estetskimi načeli mladoslovenskih pripovednikov F r a n c S a l e š k i F i n ž g a r. — Pa tudi od moderne je sprejel Finžgar marsi-

katero pobudo, vsaj v prvih letih ustvarjanja tako, da se v njegovih delih križajo razni estetski vidiki. Že to, da Finžgar ni podlegel nehomogenosti slovstvene izobrazbe, temveč je vse, dostikrat nasprotno slovstvene pobude organsko združil s pomočjo osebnega realno-optimističnega življenjskega temperamenta ter idealistično-realističnega slovstvenega presojanja sveta in življenja, priča, da ima nevsakdanji pripovedniški dar. Čeprav se nesorodne komponente njegovega ustvarjanja tu in tam preglasno oglašajo, ali pa sili zdaj ta zdaj spet ona premočno na površje, se mu je vendar posrečilo, da je ustvarjal svoja dela pod vidiki umetniške in življenjske resničnosti.

Finžgar je dedič mladoslovenske pripovedne umetnosti, ki jo je skoraj edini rešil iz viharjev slovenske moderne v novo stoletje. Toda te dediščine ni prevzel kot mrtev epigon, temveč jo je pomnožil z duhom svoje osebnosti in svojega časa. Prilagoditi pa jo je tudi hotel opravičenim zahtevam katoliške kritike ter kot resničen človek in umetnik ni nikdar padel v njene skrajnosti in napačnosti. Tudi z estetskimi pridobitvami slovenske moderne je Finžgar skušal povzdigniti psihološko stran svoje epike ter je tudi snovno včasih tekmoval z njo. Vendar označuje Finžgarjevo epiko nehomogenost slovstvenih šol kot tipično prehodno umetnost, ki je sicer izpolnila pomembno nalogo, potem pa začela zamirati brez naslednikov. Tako so že danes mrtve razne panoge Finžgarjeve epike. Njegova malomeščanska novela je zastarela, prav tako nam ne more mnogo povedati njegova zgodovinska povest, živa pa je in bo ostala njegova kmečka povest in igra, kajti z njo je Finžgar dopolnil Jurčičevo, Stritarjevo, Tavčarjevo in Kersnikovo kmečko povest. Snovno ni ustvaril nič novega, pomembna je le njegova vsestranska osvetljava gorenjskega človeškega tipa. Res ga je tu in tam zavajal spontani lokalni patrijotizem, da ni videl ali vsaj ni hotel videti socialnega problema gorenjske

vasi. Včasih sicer odkritosrčno pokaže tudi socialno in duhovno zapletenost svojih ljudi, vendar ne najde vedno prave rešitve ter razpleta svoje povesti preveč optimistično ali pa tudi preveč pesimistično. Zato ne vzbujajo vtisa elementarnosti, temveč diše po zapozneli romantiki. Priznati pa moramo, da se Finžgar neustrašeno bojuje z vsemi zoprniki svoje realistične nature za objektivno umetnost, vendar pa v svojih delih večkrat obnemore pod romantičnimi vplivi.

V Finžgarju so se skladno razvili trije tipi javnega delavca: duhovnik, ljudski vzgojitelj in organizator ter realistični pripovednik. Finžgar je najspretnije med tovariši povezal to trojico v enovito osebnost, vendar ni mogel popolnoma zatajiti trojne nature v sebi. Zato daje prav ona najkarakterističnejši zunanji in notranji obraz njegovemu slovstvenemu delu.

Finžgar je šolski in idejni tovariš tistega slovenskega pripovedniškega in pesniškega naraščaja, ki se je začetkom devetdesetih let prejšnjega stoletja zavezal v alojzijeviških *D o m a č i h v a j a h*, rasel v tajnem bogoslovnem in duhovniškem društvu *A c a d e m i a o p e r o s o r u m*, ki so ga obnovili ob stoletnici druge akademije. Tudi v Lampetovem *C i r i l s k e m d r u š t v u* ljubljanskih bogoslovcev so delovali udje tega naraščaja. Ti mladeniči, med katerimi so najpomembnejši: slovstveni in kulturni zgodovinar *J o ž e f B e n k o v i č*, pesniki *A. M e d v e d*, *A n t o n H r i b a r*, *M i h a e l O p e k a*, *A l e š U š e n i č n i k* in še nekateri, so se zbirali zaradi stare tradicije dijaških slovstvenih društev, vendar so bili idejno vzbujeni po Mahničevem versko in politično reformatorskem delu, čeprav niso razen Ušeničnika nikdar podlegli njegovemu vplivu, temveč so se naslanjali v idejnem, pa tudi slovstvenem in političnem pogledu na Lampetovo posredovalno miselnost.

Že v gimnaziji je Finžgar napisal dvoje povestic, ki označujeta ter določujeta njegovo poznejše slov-

stveno delo. Prva »G o z d a r j e v s i n« (1893. l.) začena Finžgarjevo romantično-realistično vaško in domačijsko povest, druga »Z a r o k a o p o l n o č i« (1894. l.) pa pričinja vrsto njegovih malomeščanskih zgodbic, ki jih je pisal v mladosti. Šele v bogoslovju se je Finžgar vrnil k mladinskemu slovstvu ter je pisal povestice in pesmi za bogoslovsko mladinsko zbirko P o m l a d n i g l a s i, pa tudi pri Vrteu in Angeljčku je pridno sodeloval. Kot duhovnik je pesnil od 1896. l. epigonske lirske in pripovedne pesmi za Dom in Svet. Največ slovesa si je pridobil z idilo v verzih »T r i g l a v« (1896. l.), v kateri je na osnovi stvarnega poznavanja slovenskega alpskega življenja ustvaril posnetek Baumbachovega »Zlatoroga«. Po 1898. l. je opustil verze, v katerih se ni mogel dvigniti nad epigonstvo ter je pričel po načelu, ki ga je izrazil v eni svojih poslednjih pesmi:

»V svetu angelov in vragov ni,
svet vesoljni nosi le ljudi!«

upodabljati življenje v leposlovnih prozi.

Dva vrelca pojita Finžgarjevo mladostno novelistiko: ljudsko življenjsko izročilo ter lastno, skraja še površno opazovanje človeka in pokrajine. Finžgarjeva mladostna dela razodevajo kljub znamenjem skrbnega in podrobnega opazovanja življenja premoč slovstvenih vplivov. Niti v obliki, niti v vsebini ni njegova pripovedovalna umetnost dozorela, kar dokazuje tudi jezik, ki je zlasti v meščanskih snoveh poln tujih izrazov in neživih besed. Prav tako ni ustaljen njegov slog, ki kaže razne oblike od navideznega realizma do navideznega simbolizma. Prepričevalen je le Finžgarjev življenjski temperament, ki napolnjuje te epigonske zgodbice z vero v smiselnost življenja v vsej razsežnosti od črnega obupa do najsvetlejše radosti. Tudi kompozicija mladih Finžgarjevih povesti ni originalna, nekoliko je posneta po Kersnikovi noveli, pozneje spet po Cankarjevi črtici.

Šele v romanu *Iz modernega sveta* (1904. l.) se je Finžgar lotil večjega teksta. Tu je skušal na temelju krščanskega socializma in lastnega opazovanja delavskega življenja ustvariti slovenski socialni roman. Toda njegova ustvarjalna sila je bila preslabotna, romantična predstava o življenju in umetnosti mu je zmaličila koncept, tako da ni mogel upodobiti niti delavskega, niti podjetniškega življenja ter je samo obnovil, čeprav z večjim darom in večjo snovno zanimivostjo, Krekovo povest »Iz nove dobe«.

Po tem neuspehu se je Finžgar, gnani od Krekove spodbude in naraščajoče nacionalne ideje, lotil zgodovinske snovi. Hotel je v romanu naslikati herojsko dobo svojega naroda. Tako je ustvaril najpriljubljenejši slovenski zgodovinski roman »Pod solncem«, ki ga je dajal na svetlo v Domu in Svetu 1906. in 1907. l. Potem pa ga je popravil ter izdal o najboljšem času 1912. l., ko je narodnostno navdušenje in misel na politično zedinjenje z južnimi Slovani postajalo ideal slovenskega meščanstva. Roman ni zrelo umetniško delo. Finžgarju namreč ni uspelo, da bi idejno čuvstvenost in vsebinsko zanimivost izrazil z estetsko prepričljivostjo v kompoziciji in slogu. Velikanski dogodki slovanskega boja za Balkan se namreč razvijejo pred nami z operetno lahkotnostjo ter so po Finžgarjevem prikazovanju bolj plod individualnih sil kakor pa nevzdržno gibanje neizmerne narodnega telesa, ki se bojuje za svobodno življenje. Preveč je v povesti ljubezenskih zgodb, intrig in psiholoških ter stvarnih neverjetnosti, premešleno so očrtani Slovani kakor Bizantinci, da bi mogla »povest davnih dedov« vzbuditi v nas vtis zgodovinske in umetniške resničnosti. Kljub dolgotrajnim in natančnim studijam se Finžgarjeva domišljija, ki se more dvigniti do ustvarjanja samo ob resničnih, vse življenje opazovanih življenjskih dejstvih, ni izkristalizirala v neke resnične like,

temveč je ustvarila le spretni posnetek Sienkiewicz-
vih zgodovinskih romanov.

Po tem zunanjem uspehu, a notranjem neuspehu je Finžgar začutil, da se mora nasloniti tesneje na zemljo in človeka, ako hoče, da bo dosegel umetniško nalogo, za katero je bil rojen. Po krajših črticah, iz katerih se zrcali povratek k naravi in človeku deloma kot zgodba, deloma kot propoved, je začel Finžgar oblikovati življenje, ki ga je srečaval kot dušni pastir na vsakdanjem potu. Tako je upodobil življenje podeželske učiteljice v noveli *S a m a*. Tu je oblikoval motiv, ki ga je načel v našem slovstvu Govekar s povestjo, ki ima prav tisti naslov in tisto vsebino. Vendar je Finžgar zagrabil snov globlje ter skušal zgodbo zasidrati v etični in socialni tragiki, čeprav je slednjič obtičal v snovnosti in propovedniški poučnosti. Tudi *D e k l a A n č k a* (1913. l.), ki pripoveduje o padcu dveh dobrih ljudi, je preveč nabuhla od propovedniške ideje pokazati kazen za greh, kajti ne samo da je nesmiselno prikazovati slučajno erotično zablodo s patosom, je tudi življenjsko nemogoče, ali pa vsaj zelo neverjetno, da ne bi mogla tako poštena človeka, kakor sta prikazana tu, najti mirnejše rešitve iz svoje nesreče. Prav ta povest, ki jo nekateri smatrajo za vrh Finžgarjevega ustvarjanja, medtem ko so se spet našli drugi, ki so jo grajali zaradi nemoralnosti, se mi zdi poučna za umevanje Finžgarjeve povesti. Je v njej neestetska apriornost gledanja na življenje in človeka pod podobo duhovniškega poklica, ki pa je Finžgarju notranje adekvatna ter se ne bi spremenila najbrže niti takrat, če ne bi bil duhovnik. Zato je dojel šele v tiskah svetovne vojske, ko je padlo s človeka vse, kar je bilo v stoletjih vcepljeno vanj in se je razodel na bojišču in doma človek v vsej bedi in animaličnosti, resnično podobo gorenjskega človeka v nekončanih slikah iz svetovne vojske, ki jih je nazval *P r e r o k o v a n a*. Tu je odkril resnično življenje in trpljenje vasi v

zaledju, preko katere in v kateri je vršel odmev bojne vihre. Dela ni mogel dovršiti, nekoliko iz zunanjih vzrokov, nekoliko iz notranjega spoznanja, da tem zgodbam ne more dati apriorističnega zaključka, ker jih je življenje pustilo nekončane in ni dogledati časa, ko se bo dalo o naših vaščanih pisati spet genljive in spodbudne zgodbe.

Finžgar je snoval tudi drame, ki nam še jasneje kažejo njegovo pisateljsko pot iz zapoznele romantike *Divjega lovca* preko optimistične *Naše krvi* do tragičnejše *Verige* in mračne *Razvaline življenja*.

Ko je potekel čas, ki je na zunaj in znotraj kazal takšne podobe življenja, ki jih je mogel Finžgar ubrati skladno s svojim poklicnim in življenjskim temperamentom, je prenehal ustvarjati. Napisal je sicer še dvoje kmečkih zgodob: *Beliženin* in *Strici*, vendar se je tu skušal izogniti nerešljivi problematiki sodobnega vaškega življenja in prenesti dejanje v dušo kmečkega človeka prejšnjih časov.

Bodočnost bo pokazala, ali vodi Finžgarjeva slovstvena pot še kvišku, ali pa je že dosegel vrh, na katerega se je vzpenjal hrabreje in dosledneje kakor večina naših pisateljev novejši dobe. Trenotni neuspeh mu ni vzel veselja do novega dela in s slehernim delom je nadkrilil samega sebe, čeprav so ga vezale notranje in zunanje sile.

Prezgodnja smrt je razbila življenje in pesniško delo četrtega Dominsvetovca, *Matija Prelesnika Bogdana Veneda*. Prelesnik je pričel tam, kjer Finžgar — v aložzijeviških *Domačih vajah*, nadaljeval z drobnimi lirskimi pesmimi v *Pomladnih glasih*, *Vrtcu* in *Domu* in Svetu in zložil po Pavlu Diakonu za Knezovo knjižnico (1894. l.) povest v verzih *Ženitev Ferdulfa vojvode*. Nato je pridno studiral slovensko in slovansko zgodovino ter pisal znanstvene sestavke za *Katoliški Obzornik*. Toda leposlovje ga je spet pri-

tegnilo in 1902. l. je dal v Domu in Svetu na svetlo ljudsko zgodbo *Nesrečno zlato*. Nato pa je pričel pisati trilogijo romanov iz zgodovine polabskih Slovanov: *Naš stari greh* (1903. l.), *V smrti seneci* (1904. l.) in *Vineta* (1905. l.). Zadnji roman je komaj pričel, kajti ob delu ga je presenetila smrt. Prelesnik je bil najboljši pripovednik med drugo dominsvetovsko generacijo, kot rojenemu Dolenjcu mu je bilo pripovedovanje prirojeno, zlasti lep in bogat je njegov jezik. Nad njegovimi zgodovinskimi romani je razlit čar preteklosti.

Neposredni dediči moderne

Čeprav sta poglavitna pesnika slovenske moderne Cankar in Župančič začela dozorevati šele po 1901. l., potem ko sta umrla Kette in Murn ter sta vsak na svojem pesniškem področju polnila obe prvi desetletji našega stoletja, se je vendar neposredno po njunem vzgledu oglasila vrsta pesnikov in pisateljev, ki so bili sicer v izhodišču njuni učenci, pa so vendar hrepeneli, da izrazijo na svojstven način svoja notranja in zunanja doživetja, problematičnost in zmedo časa ter up in strah generacije. Medtem ko je četvorica: Cankar, Kette Župančič in Murn v mladostnem delu vsa presunjena z individualnimi doživljaji, da hoče tudi kulturna in socialna nasprotja in vprašanja reševati po glasu svoje duše, se mlajši rod opaja nad socialnim življenjem, ki ga pa še ne pojmuje kot nujno ter neizprosno dogajanje, temveč ga doživlja romantično. Naglaša zlasti revolucionarnost, ki nima določnega cilja in prave metode, ampak je bolj besedno in čuvstveno razkošje kakor pa izrazita in jasna predstava. Z vesoljno revolucionarnostjo je v zvezi narodnostna usmerjenost njegove umetnosti, ki se deli individualno: v prikrito

sovraštvo do prejšnje države in njenih služabnikov, ali pa se že odkrito izpoveduje v veri v južnoslovansko svobodo in slovansko edinost. Pri nekaterih se izraža socialnejši način doživljanja tako, da Mur-novo kmečko pesem preustvarjajo v neko poetično kmetstvo, drugi iščejo spet spoja s človeškim občestvom v neki mistiki, ali pa se vsaj v podobi hočejo izviti času ter doseči obrežja nekdanjih dni.

Poleg teh bolj ali manj spiritualističnih pesniških idej oživi zdaj tudi naturalizem, ki se nam je pre-pozno rodil. Zdaj uporabljajo njegov umetnostni nauk smiselneje in dosledneje, čeprav tuintam na nepravem mestu, tako da nahajamo pri enem in istem pesniku zdaj spiritualistične in idealistične mo-tive, zdaj spet najdoslednejši naturalizem. Vse pesniško in pisateljsko delo te dobe nosi na sebi pečat naših kulturnih in političnih prepirov, brezupnosti našega narodnega življenja in revščine, v kateri živi narod in poet. V oblikovnem pogledu je ta pesniška generacija še zvesta moderni, vendar jo mamijo tuji vzgledi: formalna in besedna izpiljenost francoskih parnasovcev, antična in humanistična dovršenost verza in kitice, nekoliko že tudi manifesti futuri-stov in ekspresionistov. Tako je ta umetnost tipična prehodna prikazen, določena samo trenutku, brez enotnega umetniškega in svetovnega nazora — pesniški izraz slabotnih duš, ki trepetajo v viharju prihajajočih duševnih in socialnih kriz.

Prvi zunanji znak te pesniške generacije je bil almanah visokošolske mladine *N a n o v i h p o t i h* (1902. l.), kjer so nastopili mlajši pesniki in pisatelji družno z Župančičem, Šorlijem in Zofko Kvedro-vo. Izmed mlajših sta za to pesniško pokolenje po-membna: *C v e t k o G o l a r* in *A l o j z G r a d - n i k*, medtem ko so ostali kmalu opustili poezijo, ali pa obtičali v golem epigonstvu. Za miselnost tega almanaha je najznačilnejši anonimni članek »*A l i* — *a l i*«, ki v prikritih, ali vendar dovolj jasnih besedah

usmerja slovensko dušo iz »vitkih obokov gotiških katedral v nizke, dolge hiše balkanskega kmeta« ter zoperstavlja zapadni formalistični kulturi naravno etiko dinarskega človeka, ki mora preustvariti tudi Slovenca. Tako jasno ni izpovedalo novega življenjskega in nacionalnega programa nobeno pokolenje do *P r e p o r d o v c e v*, vendar se v pesniških delih te generacije kljub vsemu razodeva močnejša zapadna usmerjenost kakor v katerikoli drugi slovenski pesniški družbi. Tu tiči notranji razkol, ki je zamoril pesniško delo te mladine in je tudi najtežji problem sedanjosti ne samo za slovensko, temveč tudi za srbsko in hrvaško slovstvo; kajti kljub nacionalnemu navdušenju je zapad in njegova kulturna podoba premočna sila, ki ne da, da bi vzraslo iz nas samih nekaj, kar bi bilo vsaj nekoliko večje, kakor so kulturne oblike in vsebine zapadnega sveta. To povzroča v nas notranjo neskladnost in nezadovoljstvo, ki nam uničuje to, kar je dobrega v nas samih, obenem pa ustvarja skepso nad občečloveškimi duhovnimi vrednotami. Ta notranja razdvojenost je poglavitni znak našega duhovnega in nacionalnega življenja v dvajsetem stoletju, ki se je posebno poglobila po osvoboditvi. Duhovna in gospodarska kriza po svetovni vojski ni samo izenačila naših ljudi s Srbi in Hrvati glede na propast nekdanjih kulturnih in življenjskih vrednot, povzročila je tudi, da so se resnične etične in kulturne vrednote južnih bratov zrušile, tako da se nahaja danes srbski in hrvaški človek še pred globljimi kulturnimi prepadi, kakor so tisti, v katere strmoglavlja Slovenec.

Pesniškega in kritičnega glasila si prva epigonska generacija po moderni ni ustvarila. Pesniška dela je dajala na svetlo v Ljubljanskem Zvonu, še rajši pa v Slovanu. Tu se je družila z epigonsko novelistiko naturalistov, s Cankarjevo in Župančičevo umetnostjo ter s starejšimi realisti mladoslovenskega kova — Aškercem in drugimi.

Najstarejši pesniški član tega rodu je Rudolf Maister, ki je pesnil pod psevdonimom Vojanov. Maister je vzrasel v vzdušju prejšnjega stoletja. Bil je uradniški sin, ki je stopil po šesti šoli v kadetnico in služil kot častnik po raznih avstrijskih garnizijah. Zaradi zvestega in odločnega slovenskega mišljenja je mnogo pretrpel, dokler se mu ni posrečilo, da je konec svetovne vojske rešil Maribor, Dravsko dolino in Slovenske gorice za Jugoslavijo.

Maister je pričel pesniti že v nižji gimnaziji ter je bil tudi kot vojak član Zadruga. S pesmimi je prehodil pot slovenskega pesnika iz Vrta v Vesno, odtod v Ljubljanski Zvon in Slovana. Dal je na svetlo dve pesniški zbirki Poezije (1904. l.) in Kritična moja (1929. l.). Med obema je tak razloček, kakor da nista delo istega človeka. V prvi poje prešeren mladenič v Aškerčevi obliki s predrznimi in večkrat nelepimi domisleki o erotičnih doživljajih, pa tudi o tipičnih realističnih epskih motivih; v drugi pa zdravo moško srce o narodnih bolestitih in radostih v samoniklem in močnem slogu, čeprav je osnovno pojmovanje življenja in človeka ostalo tu prav tako naivno, kakor je bilo v mladostni zbirki. Na dnu Maistrove pesmi je duša človeka mladoslovenske duhovne usmerjenosti, ki si z lepo besedo pomore preko najglobljih socialnih in osebnih razkolov. Zato bo ohranila Maistrova pesem le časovno vrednost kot dokument, kako posili žive in neizkorenljive so bile pesniške misli in podobe mladoslovenske šole. In še kot dokaz pokončne, neproblematične osebnosti, ki pa se je izživela močneje v poklicu kakor v pesmi.

Ni si mogoče misliti večjega razločka, kakor je med Maistrovo in Gradnikovo pesmijo. Tam človek jasnega, mnogokrat preprostega doživljanja, tu vase pogreznjena in zaljubljena duša, ki izpoveduje samo svojo radost in svojo boleost. Če prisluhnemo

Gradnikovi pesmi natančneje, zaslišimo v nji boj med starim pesniškim doživljanjem mladoslovenske dobe in med tožbo izkoreninjenega človeka dvajsetega stoletja, ki plaheta med osnovnima pesniškima doživljema brez smeri in cilja. Alojz Gradnik je doma na skrajnem robu slovenskega ozemlja v goriških Brdih in nosi v krvi in duhu usodo mejaša. To telesno in duhovno dediščino spričuje njegova pesem, ki se ne da vsa ubrati v slovenski narodni spev, niti po obliki, niti po vsebini, kajti njena nasilna, večkrat brezoblična oblika ni slovenska, pravtako kakor je tuja dostikrat njena vsebina — nenaravna mešanica življenja in smrti.

Gradnik je pisal najprej pesmi za dijaške liste, prvič se je oglasil v almanahu Na novih potih, nato je deset let priobčeval v Slovanu in Ljubljanskem Zvonu pesmi, ki niso razodevale globljega doživljanja in oblikovne posebnosti, dokler ni pričela njegova pesem zoreti okoli 1910. l. ter je dosegla individualno popolnost v obliki in vsebini v Slovanu 1914. l., ko je bil Župančič njegov urednik. To pesem je Gradnik zbral v najboljši zbirki »P a d a j o č e z v e z d e« (1916. in 1923. l.).

Gradnikova mladostna pesem je skraja odmev Murnove in Župančičeve mladostne pesmi ter začne šele okoli 1908. l. dobivati osebno vsebino in obliko v luči neke bolesterne tuintam celo nenaravne erotike. Zrelejša je rana Gradnikova socialna pesnitev, ki opeva življenje goriškega in istrskega kolona, čeprav tudi tu pesnik ne vidi v bistvo človekovega trpljenja ter skuša z lepo prisodobno ali pa besedo zabrisati človeško krivičnost.

Gradnikova ljubezenska pesem je izraz pretresljivega erotičnega pradoživljaja, ki ni samo posledica življenjske preizkušnje, temveč notranji smisel Gradnikovega telesnega in duhovnega življenja, kakršno živi v njem kot potomcu raznih rodov, ki je zrasel na meji ljudstev in kultur. Ta pradoživljaj je vzhod-

no, neevropsko prepričanje, da smrt ni konec ljubezni, temveč šele spaja žive z umrlimi ne samo kot spomin, ampak kot realno čuvstvo in neprestana duhovna, da celo telesna zveza. To nagonsko prepričanje je moralo dobiti v Gradnikovem življenju neko usodno potrdilo, ki ga je šele dvignilo iz pesnikove podzavesti v sredo njegove poezije ter je epigonskega Gradnika preustvarilo v pesniško osebnost. Gotovo so mu do tega pesniškega očiščenja atavističnih nagonov in slutenj pomagali slovstveni vzgledi. Zlasti italijansko slovstvo je ljubilo podobne pesniške motive, pa tudi drugod so takrat iskali v poeziji zveze med ljubeznijo in smrtjo, na pr. v delih francoskih simbolistov. Tudi hrepenenje Przybyszewskega po »nagi duši« ima tu svoje korenine. V brezvetrni sopari prvega desetletja našega stoletja je bilo običajno, da so pesniki družili neko bolešno preobčutljivost in erotično nekrofilijo z največjim življenjskim pogumom, ki se je kmalu razodel kot nacionalna in socialna nestrpnost ter je napovedoval viharje prihodnjih desetletij. Naša moderna je šla skozi temne strasti, ki so pretresali dekadentno evropsko dušo, ne da bi kakorkoli omadeževala osebni in narodni ideal, zato pa so njihovi dediči padli v zmedo ter so le redkoma mogli ohraniti organsko zvezo s preteklostjo. In prav v Gradniku se ta epigonska usoda najmočneje razkriva: v ljubezenski pesmi je učenec modnih evropskih dekadentnih struj, v domovinski liriki pa glasnik povečane narodne aktivnosti in revolucionarnosti. Zato je njegova pesem razprta sama v sebi, poleg tihih verzov o veseljstvu, smislu življenja in smrti poje o elementarnosti človeškega erotičnega življenja, ki mu smrt ni konec slasti, temveč začetek nove imaginarne, čeprav mogoče še bolj silne ljubezni.

Prav v neposredni bližini pa poje Gradnik jezne politične speve, ki so zato tako zagrizeni v čuvstvu in besedi, ker so podoba tistega prepričanja, iz katerega

živi njegova erotična pesem. Gradniku je čuvstvo domovinske ljubezni pravtako podoba temnega erotičnega prepričanja o nepretrgani strugi, ki napaja individualno življenje z mistično krvjo, vročo iz navidez umrlih, a še živih nekdanjih pokolenj. Toda tu se reži nedoslednost, kajti od tega prepričanja ni več daleč še do globljega, po katerem izginja ne le poedinec, temveč tudi rod v strašno, neustvarljivo, čeprav ustvarjeno telo vsega človeštva.

Podoba je, da bo Gradnik tudi to spoznanje pesniško dojel, kajti pesniška pot, ki ga vodi od *Padajočih zvezd na Potbolesti* (1922. l.) v speve, ki se glasijo *Deprofundis* (iz globočin) (1926. l.) ne le človeka, temveč tudi tako imenovanih mrtvih predmetov, ga mora privedi tudi tja, kjer se razlega živá pesem vseh človeških rodov v taki ubranosti, da ne moti ena druge, četudi se glasi vsaka po svoje.

Gradnik je razširil in spremenil skladno s svojim duhovnim in telesnim bistvom prastaro Prešernovo pesniško in življenjsko misel, da je samo v smrti absolutna človekova svoboda, a medtem ko je Prešeren in vsa starejša slovenska pesniška generacija mislila, da doseže človek šele po trdem zemeljskem delu v smrti zasluženó srečo večne biti, je za Gradnika konec življenja šele pravi začetek človeškega bistva. To je romantična, vzhodna miselnost, ki taji klasično in humanistično prepričanje o vrednosti pozitivnega dela.

Lirska pesem *Vojeslava Moleta* je po notranji vsebini sorodna Gradnikovi, čeprav navidez ni globljega razločka, kakor je med klasicističnimi Moletovimi stihí in trdimi, večkrat celo opotekajočimi se Gradnikovimi verzi. Toda kakor je Moletu potreben gladki, razkošni stih, ki čara pred bravčevo duhovno oko podobo za podobo v stilizirani opisnosti, ki spominja na antično slikarstvo ter vzbuja občutje dvignjenosti nad čas in prostor dvajsetega stoletja, tako

je Gradniku potrebna sonetna forma, ki pa ne pozna vedre Prešernove, ali Kettejeve, ali pa tudi staroitalijanske podobe, temveč je podobna starodavni langobardski ali pa keltski posodi, dvignjeni iz grobišč, polni pepela, zemlje pa tudi dragocenih umetnin, ki vzbujajo v modernem človeku misel in čuvstvo na davne prednike. Tudi Moletova pesem ima duh po zemlji in grobovih, čeprav hoče biti samo izraz pesnikovega čuvstva, ki je enkratno in spominja le zaradi svoje podobe na življenje nekdanjih rodov. Pri Gradniku je antika vsebina, pri Moletu pa forma.

Mole je samostojen učenec slovenske moderne kakor Gradnik in se hoče dvigniti s pomočjo umetnostne izobrazbe nad primitivno in neučeno pesem slovenske moderne. S strogostjo antičnih pesniških mer hoče zaježiti val slovenskega pesniškega impresionizma v Murnovi in Župančičevi pesmi, ki se je v epigonih docela poplitvil. Toda formalnemu hotenju in znanju ni mogel Mole pridružiti enako močnega doživljanja. Zato se mu tudi v obliki niso vedno posrečili antični vzorci. Namesto strogosti grških in rimskih elegikov ter lirikov, namesto absolutne simetrije grškega in rimskega verza je ustvaril gladke secesionistične posnetke, a namesto o vsebini, ki bi bila v izrazu mramornata, v čuvstvu pa vulkanska, je pel o idilični, neproblematični zaljubljenosti. Takšna je oblika in vsebina Moletove prve pesniške zbirke »K o s o c v e l e r o ž e« (1910. l.). Mole se je trudil, da bi svojo ljubezen dvignil v splošnejše čuvstvo, a je po večini obtičal v tem, da je v veliki slovstveni ali slikarski ter kiparski motiv skušal ubrati svoje ljubezensko doživetje ter mu tako dati globlji pomen.

Šele v drugi pesniški zbirki »T r i s t i a e x S i b e r i a« (1920. l.) je Mole dosegel objektivnejšo lirsko pesem. Trpljenje v ujetniškem taborišču, krvavi valovi ruske revolucije in povratek preko tropskega morja v domovino mu je navdihnile nekaj iskrenih

pesmi, čeprav je tudi to življenjsko preizkušnjo doživljal kot vase zaljubljen človek in estet. Nekatere pesmi, ki pojejo o neizmernosti sibirске pokrajine in južnega morja, so lepe pesniške impresije, pa tudi v antičnih snoveh ni samo navdušenje umetnostnega zgodovinarja, temveč spoznanje človeka, ki je našel v trpljenju pot do antičnih verskih in umetniških simbolov.

A slednjič se prelijejo tudi elegije iz Sibirije Moletu v ljubezenske pesmi, kakršne je pel v mladosti. Zato je moral kot pesnik umolkniti, čeprav je verjetno, da mu v novem življenju zori tretja oblika poezije.

Medtem ko so Maister, Gradnik in Mole samo pesniki in bolj ali manj samostojni učenci naše moderne, se v delih Vladimira Levstika, Antona Novačana in Cvetka Golarja kaže v mladosti prav tisti pesniški ideal, ki pa se pozneje umakne leposlovni prozi, katera jih družijo po vsebini in slogu drugi generaciji slovenskih naturalistov, čeprav so tudi tu ohranili bolj ali manj značilnosti svoje pesmi. Najmočnejši talent je nedvomno Vladimir Levstik, ki je tudi po estetskem prepričanju bližji Gradniku in Moletu kakor pa Golar, ki je nadaljeval z zunanjimi sredstvi Murnovo kmečko pesem, pozneje pa je prešel preko originalne kmečke pravljice, banalne karikature gorenjskega kmečkega življenja v snovno dramatsko naturalistiko. Anton Novačan pa je prehodni slovstveni tip, ki hrepeni s srcem po novi umetnosti, čeprav je po duhu brat le-onih.

V Vladimiru Levstiku so se še močnejše kakor v prejšnji trojici izrazile pesniške, nacionalne ter socialne ideje dvajsetega stoletja, ki jih je prav on vnašal v naše slovstvo s predrzno kretnjo, ki je zakrivala njegovo prirojeno romantično navdušenje ter dajala njegovim pesmim in novelam videz revolucionarnih dejanj. Kakor Gradnik in Mole ljubi Levstik

v pesmi hladno sonetno obliko, ki jo uporablja svobodneje kakor katerikoli slovenski poet. Napolnjuje jo s predrzno retoriko sovraštva do mirnega, gnilega in o svobodi sanjajočega slovenskega življenja, ki ga presoja in obsoja po evropskih vidikih, med katere se meša močan vpliv južnoslovanske politične revolucijonarnosti na ozadju akademskega socijalizma. V Levstikovi pesmi slavi slovenski formalistični element zadnja zmagoslavja, čeprav ga že Levstik sam ubija s futurističnim dinamizmom na pr. v *Novih stihih* (1909. l.). In prav ta nezvestoba je bila vzrok, da je Levstik kot pesnik moral umolkneti, kajti kljub boleči vsebinski impetuznosti svojih pesmi, je bil vendar formalist, ki je obliki žrtvoval idejo.

Zato se mu je zdela leposlovna proza prikladnejša glasnica socijalnih in narodnostnih misli in čustev, obenem pa je dajala tudi večjo svobodo njegovi propovedniški sili. Že med pesmijo je pisal povesti, v katerih je hotel na osnovah Cankarjevega svetovnega nazora, vendar s popolnejšim realističnim načinom sloga in kompozicije ustvariti podobe človeškega dejanja in nehanja. Kot pripovednika ga zanima najmočneje boj mladih svežih sil s starimi, okorelimi ljudmi in nazori, ali pa tudi življenje Nietzschejevega nadčloveka vsakterih odtenkov tega slovstvenega tipa predvojne dobe, ki ga je povojna doba ustvarila tudi v življenjski resničnosti spet v najrazličnejših varijantah, v pritlikavski človeški in kulturni sredini. Levstik je sicer hrepenel, da bi nadkrilil Cankarja po življenjskem optimizmu in plastičnejšem prikazovanju telesnega življenja, vendar je na dnu vsaktere njegove povesti Cankarjeva miselnost in čuvstvenost, kakor je tudi njegov jezik robot in fantovsko-prešeren odmev Cankarjevega sloga. Ta oznaka velja za Levstikovo mladostno povest, ki jo je dajal na svetlo v *Slovanu*, *Zvonu*, *Zabavni Knjižnici Matice Slovenske*, v listkih ter jo

dovršil v knjigi »O b s o j e n c i« (1909. l.). Življenjske in umetnostne nazore, ki jim je služil v tej dobi, je Levstik skušal estetsko povelečati v nekončani povesti »S p h i n x p a t r i a« (1910. l.), ki je »proti svoji nameri in obljubi« ni hotel nadaljevati, ko je F r a n I l e š i č po Govekarju s sedmo številko tistega letnika prevzel uredništvo Slovana. Tu je Levstik hotel ustvariti nasprotje in dopolnilo Cankarjevih umetniških povesti ter je ustvaril dobro karakteristiko slovenske umetniške družbe pred svetovno vojso, ki ji je edini problem — domovina.

Ta misel, ki jo je Levstik opeval tudi v pesmih, se je pod vplivom političnih in socijalnih dogodkov začela zrealiti v njem kot sramota zaradi suženjstva, v katerem živi on in narod, kar ga je vodilo v politično žurnalistično delo, ki mu je od 1910. l. žrtvoval svoj umetniški dar. Sprva izpoveduje Levstik, ki je bil ter ostal najostrejši nasprotnik misli na jugoslovansko jezikovno edinstvo, nekakšna anarhistična načela, ki še nimajo konkretnega političnega ideala. V njih je samo strastno sovraštvo do političnih in socijalnih razmer, v katerih živi slovenski narod. Šele tik pred svetovno vojsko in zlasti v trpljenju, ki ga je prinesla človeštvu in njemu, dobi Levstikova politična ideja jugoslovansko lice. Ta notranji in zunanji preokret v njegovem ustvarjanju označujejo povesti »S v o b o d a !« (prvotno »I n v s t a l i s o d i v j i p s a l m i« [1910. l.]), J a n o v o (1914. l.) in »G a d j e g n e z d o« (1918. l.). V teh povestih je Levstik podal svoj življenjski in politični razvoj, naslikal pa je tudi notranji preobrat slovenskega političnega mišljenja v usodnih letih pred osvobojenjem.

Osrednja povest Levstikovega ustvarjanja je G a d j e g n e z d o, kjer je v spominu in v ljubezni do matere upodobil pasivno junaštvo vsega slovenskega naroda, ki je kljub padcem in blodnjam tisočletne nesvobode ohranil zemljo in slovansko dušo.

Poslej je Levstik gojil naturalistično povest, politično ter družbeno satiro, ki pa jo je le prerad usmerjal v pretekle čase in razmere ter hotel soditi ljudi in ustanove, ki jih je sodil čas, namesto da bi črpal iz sodobnosti in bičal temne sile, ki so bile aktualne. Kakor vse slovensko izobraženstvo tako je tudi Levstik bil poln strahov in prividov iz preteklosti ter se ni mogel s stvariteljsko vdanostjo posvetiti novi dobi. Zato ni rasel preko povesti Gadje gnezdo. Ljubezenski roman *Z a p i s k i T i n e G r a m o n t o v e* (1919. l.) sicer objavlja, da bo iz Levstika vzrasel svoboden oblikovalec življenja, ne glede na trenutne oblike in norme. A te obljube Levstik dozdej še ni izpolnil, ker se ne more odtrgati od preteklosti. Zato v zadnjih letih večinoma prevaja in si nabira novih sil.

A n t o n N o v a č a n je slovstveni sorodnik in učenec Vladimira Levstika. Tudi njegovo slovstveno delo označuje nepretehtana, vročekrvna zunanja gesta. Tudi v njegovem pisateljevanju se spajata naturalizem in simbolizem na osnovi nekoliko dekadentnega, toda globokega opazovanja človeškega življenja. Slovstveno dozoritev tega opazovanja pa ovira pri obeh površna psihološka presoja, ki misli preveč na zunanji učinek ter zabrede tako v karikaturu namesto v tragiko, kamor pisatelja hočeta. Vendar je v Novačanovih delih artistični element nekoliko tišji kakor v Levstikovih, pisateljevo čuvstvo ga duši, čeprav dostikrat obnemore od nasprotnega pritiska.

Že v gimnazijskih letih je Novačan pisal zgodbe za pokrajinske časnike in slovstvene publikacije, dokler ni presenetil 1912. l. naših kritikov z novelističnim zbornikom *N a š a v a s*, ki ga je nadaljeval še prihodnje leto. V odlomkih *Naše vasi* je mogočen koncept za psihološko in socialno resnično sliko slovenskega vaškega življenja, toda nebrzdanost Novačanovega življenjskega in pisateljskega temperamenta je te odlomke odkrhnila iz stvariteljske domišljije,

predno so dozoreli v podobi in ideji. Načrt o umetniški sliki in življenjski ideji vaškega življenja je Novačan skušal dramatsko oživiti v drami *Veleja* (1921. l.). Tu je želel, da bi v luči seksualnega problema podal človeško gorje vaške socialne strukture ter pogansko, popolnoma areligiozno in nesocialno psiho vaških ljudi. V tej pretirano pesimistični podobi je Novačan zašel predaleč, *Veleja* ni simbol vasi, temveč tragedija ženske duše.

V zbirki desetih povesti *Samosilnik* (1923. l.) je zbral Novačan novelistično žetev iz Ljubljanskega Zvona in Književnega Juga. Poleg starih motivov iz *Naše vasi*, ki pa so mu sedaj dozoreli v psihološkem realizmu podaja tu individualistične probleme z neko anarhistično miselnostjo, ki jo le rahlo ozarja vera v socialno pravičnost. Ta duh govori tudi iz drame *Herman Celjski* (1928. l.), ki je prvi del še nekončanega dramatskega mozaika v treh delih, ki ga je pisatelj nazval *Celjska kronika*. Herman Celjski je vzorec renesančne drame, ki bi bolj po pravici nosil ime melodrama, kajti v tistem nasprotju zoper Župančičevo Veroniko Desejniško, čeprav je prav ta oplodila njegovo dramatsko misel, razgrinja Novačan v nji zanimive kulturno zgodovinske slike z dvora Hermana Celjskega, njegovo strastno in nasilno vladarsko pot, ki ga vodi preko krvavih žrtev za celjskimi zvezdami. Novačanu je sijala pred očmi misel ustvariti dramo človeške usode, ki bi po geslu: »Bog je čuječ« kazala v zmedi osebnih in socialnih bojov organsko pot do svobodnega človeškega življenja. Njegova ideja pa bo postala jasna šele takrat, ko bo dal na svetlo ostala dela Celjske kronike.

Novačan je ena najtipičnejših osebnosti našega polpreteklega slovstvenega življenja. Njegovo globoko poetično čuvstvo in nevsakdanjo ustvarjalno silo moti toliko sekundarnih vplivov, da se ne more prikopati do popolne umetnine, čeprav se ji mnogokrat

za las približa. Toda to ni samo njegova usoda, temveč vseh naših ljudi, ki morajo služiti najbolj nasprotnojučim si gospodom. Če pa bo znal Novačan krotiti samega sebe in škodljivi vpliv tujih sil, bo dosegel tudi prave umetnine namesto dosedanjih blestečih konceptov.

Golarjevo pesniško delo označuje snovni prehod iz moderne v miselnost naše druge naturalistične generacije. Ta prehod se je na zunaj pokazal v Golarjevem ustvarjanju precej pozno, šele v kmečkih igrah, a je živel skrit tudi v njegovih lirskih pesmih od početkov. V liriki je Golar veljal kot Murnov učenec, toda takšna je bila samo njegova zunanja pesniška gesta, v resnici je med njuno poezijo silen razloček. V Golarjevi lirski pesmi je namreč čudna mešanica seksualnosti in naravnega, kmečkega življenja. Toda Golarjeva narava ni pristna, temveč je stilizirana v lažnem narodnem slogu, ki skriva njeno erotično jedro. Ta alpsko-narodopisna stran Golarjeve pesmi je zunanje res sorodna Murnovim kmečkim verzom, ki pa so v notranji vsebini potekli iz docela drugih doživljavaev.

Golar je pričel dajati pesmi na svetlo v Ljubljanskem Zvonu 1901. l., pozneje so prihajale na dan v almanahu Na novih potih, v Slovanu, nekatere tudi v Dom in Svetu ter drugih publikacijah. Zbral in uredil jih je v treh pesniških zbirkah: *Pisano polje* (1910. l.), *Rožni grm* (1919. l.) in *Njiva zori* (1927. l.). Poleg tega je najboljše pesmi iz prvih dveh dal natisniti v antologiji »*Poletno klasje*« (1924. l.). Golarjeva pesem je v bistvu epsko-lirski izraz bolj formalne kakor pa čustvene nadarjenosti. Poglavitni doživljaj je — erotika, ki po Golarjevem pesniškem prepričanju ne navdaja samo njega, temveč tudi gorenjskega človeka, pokrajino in celo verske in življenjske simbole. Zato opeva naravo najrajši v pomladnem ali pa v poletnem svatovskem oblačilu ter vidi za vsem de-

janjem in nehanjem zemlje in človeka erotični pragon. Tu izvira tudi pisanost in bujnost Golarjeve pesniške oblike, izrazita erotična metaforika in svatovsko, nekoliko dolgovезno prikazovanje te pradeje. Zato ni v Golarjevi pesmi pristnih ritmov kmečkega življenja in trpljenja, pesnik ne pozna socialnih in individualnih bojev kmečkega človeka, njegov svet in človek sta izraz neresne, erotične idilike, ki išče v vsem samo svoje čuvstvo.

Podobne so tudi Golarjeve »kmečke« povesti, v katerih se košati zapoznela folklor v širokem, lagodnem slogu, polnem narodnih dovtipov in rekel, zabeljena pa z vesoljno erotičnostjo. Prav kakor v pesmi je tudi v Golarjevih povestih svetel slog, ki jim daje bogato barvitost, kakršne ne poznajo Golarjevi pesniški sodobniki. To je odsev evropske secesionistične umetnosti, ki je ljubila močne barvne učinke ter ji ni bilo mar enotne ubranosti. Razen kmečkih povesti je napisal Golar tudi dekadentno razposajeno zgodbo »Sanje poletnega jutra« (1910. l.), kjer je skušal povečati bohemsko življenje epigonov naše moderne. Docela pa se je pokazala nenaravnost Golarjeve kmečke umetnosti v njegovih dramatskih poskusih, kajti dramatska oblika ne dopušča slepomišenja s prispodobami in zunanjo nabuhlostjo pesniškega izraza. Zato je v Golarjevi groteskni komediji »Vdova Rošlinka« (1929. l.) planila na dan vsa njegova pesniška nemoč, ki je ni mogel rešiti hvaležni motiv, niti domač jezik, poln ljudske zgovornosti in metaforike. Psihološka nevednost, v kateri je risal dejanje in nehanje svojih oseb, je tolikšna, da je postavil na oder lutke namesto ljudi. Še slabši sta poslednji Golarjevi igri »Dekle z rožmarinom« (1931. l.) ter »Dve nevesti« (1932. l.). V prvi je zaman poskušal zgraditi resno dramo o prastarem erotičnem problemu, v poslednji pa obnavlja to snov v komedijski obliki.

Golar je zapravljal pesniško dediščino slovenske moderne. In iskati je bilo treba novih poti.

Takšno iskanje označuje lirsko pokoljenje, ki se je oglasilo v našem slovstvu okoli 1910. l. V njegovi pesmi še vedno blesti Župančičeva podoba in zveni njegov pesniški izraz. Vendar hrepene vsaj najboljši tega rodu, da bi našli za prevzeti besedni sijaj konkretnejše, socialnejše vsebine, da bi se dvignili preko poetične idile k objektivnejši, realnejši in bojevitejši pesmi. To hrepenenje, ki navdaja vso generacijo, se je najmočneje uresničilo v pesmih *F r a n a A l b r e c h t a*. Ta se sicer ni mogel rešiti Župančičeve forme, marveč jo je še celo stopnjeval, vendar je v pesniških zbirkah *M y s t e r i a d o l o r o s a* (1917. l.) in v *P e s m i h ž i v l j e n j a* (1920. leta) uresničil vsebinski prehod do stvarnejše in neposrednejše razmišljujoče pesmi, ki pa ni mogla učinkovati odrešilno, ker jo je brzdala Župančičeva forma, ki ji ni bila niti notranje, niti zunanje adekvatna. Zato je moral Albrecht umolkniti, ker ni bil dovolj močan, da bi si ustvaril svojo obliko. V idejnem smislu pa je že človek novega ekspresivnega doživljanja.

Stari miselni in čuvstveni svet živi v pesmih *P a v l a G o l i a*, zato jim je v besedi dekadentna, v verzni tehniki pa izbrušena oblika ustrezajoča. Tudi Golia stremi po drugačnih pesniških doživetjih, kakor jih je upodabljala moderna. Trpljenje v svetovni vojski, ujetništvo in življenje v ruskem svetu so mu napolnili staro pesem z novimi elementi, četudi ni mogel najti tem doživetjem vselej potrebne notranje prevzetosti, ampak jih je s svojim bohemskim temperamentom preživljal bolj kot zanimive pesniške motive kakor pa kot človeštvo pretresujoče izkušnje. Takšne so Golieve *P e s m i o z l a t o l a s k a h* (1921. l.), kjer poje o ljubezni v velikomestnem, nekoliko dekadentnem slogu in združuje erotična ter socialna čuvstva in misli v negloboke,

bohemsko občutene verze. V *Večerni pesmarici* (1921. l.) je zbral svoje razmišljujoče pesmi. Tudi tu je leporečje dostikrat zadušilo doživljaj. Pretresljive so le elegije, posvečene padlim tovarišem in žrtvam svetovne vojske sploh. Pesmi, ki jih je dal na svetlo v *Ljubljanskem Zvonu* 1926. l., so globlje po doživetju, oblika pa je ostala stara, nekoliko dolgovezen, čeprav gladek in zveneč svobodni verz. Golia je spisal tudi več poetičnih mladinskih iger, med katerimi je najpriljubljenejša sanjska igra *Peterčkove poslednje sanje* (1923. l.). V pretirani dramatski satiri *Kulturna prireditelj v Črni mlaki* (1933. l.) je hotel osmešiti naše sodobne kulturne in politične harlekinade.

Lirika *Iga Grudna* je ostala najgloblje pod Župančičevim oblikovnim in vsebinskim vplivom. Gruden se je najpopolneje polastil Župančičevih pesniških izrazil, s katerimi je pesnil v sonetni, tercinski in svobodni obliki ljubezenske pesmi (*Narcis* 1920. l.). V *Primorskih pesmih* (1920. l.) je samostojnejši, pokrajinska občutja iz rodne Primorske se mu prelivajo v domoljubne in politične verze, ki večkrat zbude resnično občutje in razpoloženje. Gruden je pesnil tudi otroške pesmi. *Prim. zbirko Miška osedlana* (1922. l.). Tudi v otroški pesmi je ostal zvest Župančičev učenec.

Celo v pesmih *Radivoja Peterlina-Petruške*, *Janka Glaserja* in *Ivana Albrehta* slutimo hrepenenje po novih pesniških obzorjih, toda njihovo doživljanje je povečini tako preprosto in prozaično, pesniška oblika pa izrazito epigonska, da se jim le redko posreči dober stih, docela lepe pesmi pa skoraj zastonj iščeš v njihovih zbirkah.

Drugo pokolenje slovenskih naturalistov

Naturalistični pesniški nauk ni nikdar popolnoma dozorel v našem slovstvu. Vedno so motili njegovo teoretično in praktično izoblikovanje premočni drugotni vplivi, ki so ga usmerjali po svoje. Zdaj so mu nadevali romantično krinko, zdaj so ga vodili spet po poti moderne. Vendar je bil naturalistični način leposlovnega prikazovanja močnejše zasidran v našem slovstvu, kakor bi pričakovali po njegovem zapoznelem rojstvu in njegovih mnogoštevilnih nasprotnikih idejnega ter življenjskega značaja. Videli smo že pri epigonih slovenske moderne, kako so se nekateri bojevali z naturalističnimi in novoromantičnimi pesniškimi idejami, kako so omahovali iz nasprotja v nasprotje, ali pa so vsaj skušali združiti obe načeli ustvarjanja.

Tudi med doslednejšimi slovenskimi naturalisti opazimo podobno negotovost, ki daje značilni pečat njihovim delom, da so vsebinsko skoraj vedno zasnovana v naturalistični tehniki, v obliki pa skoraj nikoli, temveč rajši uporabljajo Cankarjevo psihološko pripovedovalno metodo, ali pa realistični, celo romantični način pripovedovanja. Ta razkol priča, da naturalizem ni ustrezal bistvu slovenske duše, temveč je bil bolj sin svobodomiselne kljubovalnosti zoper stoletno janzenistično preganjanje svobodne umetnosti.

Te lastnosti razodeva pripovedniško delo I v a Š o r l i j a, ki je pričel kot pesniški učenec moderne v almanahu Na razstanku. Kmalu pa je spoznal, da ne more v pesmi ustvariti nič svojega, začel je pisati lirsko prozo. Prim. zbornik Na novih potih. Nato se je lotil večjega pripovednega načrta v romanu Č l o v e k i n p o l (1903. l.). Ta pripovedni prvelec je značilen za Šorlijevo pisateljstvo. V njem namreč opazimo sledove Kersnikove, Govekarjeve pa tudi Maupassantove in Čehovljeve povesti, ki jih

družī Šorli v osrčju preveč preprosto pojmovanega nietschejanskega motiva o nadčloveku. Njegov »človek in pol« je bolj dijaški junak kakor pa mistična osebnost Nietschejevih sanj ter oznanjuje misel, da je le tisti popoln človek, kdor se je opral v mladih letih v — blatu življenja. To mladostno delo je Šorli zgradil naivno: poleg naturalistične osnovne tendence je uporabljal tehniko stare usodnostne tragedije in pripomočke romantične povesti.

Za spoznanje je zrelejši roman »P o t z a r a z p o t j e m« (1906. l.). Tu je hotel po načelu: »Če mlad mož ni abnormalen, mora hrepeneti po ljubezni, in nobena kuta ga ne reši tega« upodobiti, kako išče mlad duhovnik smisel življenja. Ideja je stara, le da se je Šorli trudil, da bi jo upodobil dosledneje in resničneje. Tudi v jeziku opazimo napredek, čeprav se Šorli ni nikdar povzpел iz papirnatega sloga do žive besede.

V *N o v e l a h i n č r t i c a h* (1907. l.) je zbral krajše pripovedne spise, ki jih je pisal že od 1902. l. V njih je obnavljal svojo staro življenjsko tezo, ali pa je pripovedoval genljive ljubezenske ter družbene zgodbice. Poslej je bil sila priden novelist, ki je zalagal vse slovenske leposlovne mesečnike, pisal pa tudi za Mohorjevo družbo ter dajal na svetlo samostojne knjige. V poslednjem času izdaja *I z b r a n e s p i s e*. V Šorlijevem slovstvenem delu skoraj ne opazimo razvoja. Vse njegove zgodbe, ki so posnete večinoma iz meščanskega življenja, se dogajajo v brezobličnem svetu, kjer ni jasne meje med dobrim in zlim, med življenjem in sanjo ter med psihološkim upodabljanjem in hladnim razmišljanjem. Zato je naturalističnih prvin v njem le malo, razen v snovi.

Šorliju je notranje soroden *I v a n L a h*, ki je mlajši ter je slovstveno doraščal bolj pod vplivom ruskega realizma kakor pa zapadnega naturalizma. Tudi pri slovenski moderni se je z večjim pridom učil kakor Šorli, ž njim pa ga veže pritajena roman-

tična melanholija, s katero ocenjuje življenje. Prav kakor Šorlijeve povesti tako so tudi Lahove brez notranje hrbtenice in zunanje plastike, bolj razmišljanja o življenju, kakor pa novo življenje rastoče iz pripovednega daru. Lah je pričel pisati kot gimnazijec in je navrhovatil do danes kopico zgodovinskih in sodobnih povesti, novel in črtic. Močnejšega pripovednika se je pokazal v zgodovinski povesti, zlasti oni, ki opisuje zgodovino Dolenjske: *Uporniki* (1905. l.), *Vaška kronika* (1907. l.), *Brambovci* (1910. l.—1911. l.) in *Sigmovo maščevanje* (1931. l.). Tu je s pasivnostjo zgodbe ter skromnostjo besede in sloga nehote podal resnično sliko našega trpnega junaštva. Vse te povesti nosijo znamenje romantika, ki pa ni trden v svoji umetniški veri ter se nagiblje k modernemu dekadentstvu. Izmed Lahovih sodobnih povesti so najboljše dolenjske slike in novele, ki jih je pisal kot visokošolec v *Domu in Svetu* (1901. l.—1907. l.), med njimi tvorijo nekakšno enoto povesti od 1905. l.—1907. l. Potem je Lah izgubil slog, očaral ga je Cankar. Takšne so njegove povesti, ki jih je pisal za *Ljubljanski Zvon* in *Slovan* od 1908. do 1914. l. Pozneje je najrajši gojil psevdo-zgodovinsko novelo in povest v prozi in v verzih ter mladinsko in patrijotično igro. Plodovit je tudi kot kulturni, slovstveni ter politični publicist in listkar. Njegov pisateljski lik je epigonski, z naturalizmom ga ne veže nič, pa tudi sicer je njegovo delo težko opredeljivo, ker se ziblje med diletantstvom in umetniško resničnostjo.

Polnokrvnejši pripovednik in naturalist je *Milan Pugelj*, ki je edini med tovariši umel objektivno in tiho oblikovati tragiko našega sedanjega življenja, sivo življenje malomeščanskega proletarca in izobraženca, ki pozna samo dvoje doživetij: ljubezen kakršnekoli oblike in — smrt. Preprosto in jasno se snuje »malo življenje« v *Pugljevih novelah*, kjer opazimo rahel vpliv učiteljev Čehova in Mau-

passanta. Dušnega življenja sicer ni v njegovih zgodbah, ker ga njegove osebe tudi niso imele. Pugelj je pričel s pesmimi in novelami v Domu in Svetu. Spočetka se je bojeval s cankarjanstvom, ki ga je posnemal v slogu in v vsebini, nato pa se mu je z velikim naporom iztrgal ter je kakor zanalašč opustil vsako dušeslovno razglabljanje in pripovedoval zgodbe malih ljudi preprosto in objektivno. Pugljeve novelistične zbirke »Mali ljudje« (1911. l.), Uraz angeli, Brez zarje (1912. l.), Mimociļje v (1914. l.), Zakonci (1916. l.) in Črni panter (1920. l.) razodevajo skromno rast. Včasih pa vendar zazveni iz tragikomičnih seksualnih zgodbic osebna, narodna in občečloveška boleost tako močno, kakor jo je mogel občutiti samo resničen umetnik in dober človek. Solnčneje kakor malomeščanske povesti so Pugljeve dolenske kmečke zgodbe, kjer slika z živim jezikom živega človeka.

Naš naturalizem je dozorel šele v romanih in dramah Alojza Kraigherja, ki je bil član slovenske moderne, a se je z listki in črticami že zgodaj obrnil v drugačno smer. Kraigher je počasi dozoreval kot pisatelj. Šele po desetletnem iskanju oblike in snovi si je slednjič določil za umetniško nalogo boj za ravnovesje duha in telesa v erotiki ter je začel presoјati slovensko družbo in njeno življenje po tem osrednjem vidiku. Seveda je bila njegova teza preveč individualistična, da bi mogla velјati kot merilo in smer za družbeno življenje nekega občestva, zlasti ker je erotični nagon sam po sebi premalo odvisen od etičnih norm. Zato tudi Kraigherjeva analiza družbe, kakor jo je podal v drami Školjka (1911. in 1923. l., ko jo je dal spet na svetlo stilistično in jezikovno popravljeno), ni bila dovolj odkritosrčna in premišļljena, zlasti ker je njegova rešitev krivična tudi z življenjskega in estetskega stališča. Tudi roman Kontrolor Škrob ar (1914. l.) ni v umetnostnem pogledu to, kar je

kritika sodila o njem: naturalistična slika Slovenskih goric, njihovega izobraženca in kmeta, temveč resignirani ženskar Škrobar bi si lahko podobne življenjske izkušnje pridobil kjer koli na božji zemlji. Ljudsko življenje se ne bo nikjer zmenilo zanj, prenašalo ga bo z njegovimi jarogosporskimi tovariši vred, nato pa streslo s sebe in šlo svojo pot.

Nekoliko resničnejše je orisal ljubljansko družbo v romanu *Mlada ljubezen* (1917. l. do 1918. l.); resničnejše vsaj zato, ker je iskanje pravega erotičnega življenja za malomeščansko mladino nedvomno bolj pereč problem kakor za kmečko, ki sledi tu bolj naravnemu nagonu nego preračunanemu razmišljanju.

Kraigher je v povestih dobro, čeprav enostransko naslikal svojo generacijo. Podoba je, da je ž njimi hotel ustvariti nasprotni tečaj Cankarjevi spiritualni noveli in pokazati življenjsko zmedo, ki jo je Cankar videl zlasti v duhovnem in družbenem življenju svoje dobe, na njeni telesni, lahko bi rekli fiziološki plati. Zato se Kraigher izogiblje duhovne in etične vsebine svojih oseb in jih slika najrajši kot plen strasti, ki jih upropašča in dviga v smeri iskanja ravnovesja duha in telesa v erotičnem življenju. Kraigherjev slog, kompozicija in tehnika romanov in novel pa v bistvu ni naturalistična, temveč romantična, z naturalisti ga družijo le vsebina, na katero pa gleda kot pisatelj z romantičnimi očmi. Prigodniškega značaja in pomena je dramatski poskus *Umetnikova trilogija* (1919. l.), v kateri je skušal upodobiti telesno, zlasti erotično ozadje duhovnemu fenomenu, ki se imenuje Ivan Cankar. Prijatelja in slovstvenega zaščitnika, ki ga je sprejel v naše slovstvo s pretirano pohvalo Školjke, je Kraigher orisal kot žrtev erotične nemoči. Ker Cankar ni poznal hrepenenja po ljubezni v takem smislu, kakor jo Kraigher riše v svojih dramah in povestih, se je njegova stvariteljska domišljija lahko

vzpenjala v nedosežne globine in višine človeške duše. Cankarju pa je bila spet Kraigherjeva umetnost nekako fiziološko dopolnilo njegovega lastnega osrednjega življenjskega in umetniškega problema — duševnega hrepenenja. Zato sta se prijatelja nekako izpopolnjevala ter sta občutila drug drugega kot tistega umetnika, ki mu je dano povedati to, kar sta sicer oba hotela, a sta mogla izreči samo deloma. Z zadnjim večjim delom dramo *Na fronti sestre Žive* (1929. l.) je Kraigher načel problematiko svojega življenja in svojih nazorov. V motivu, ki ga je hotel rešiti v Školjki in o katerem je razglabljal v prejšnjih spisih, je zdaj pokazal, da je — osnova njegovega življenjskega bistva, ki se je nujno morala umetniško utelesiti v njegovih spisih, a je obenem zaslutil, da je življenje bolj zapleteno, da so v njem še višje in usodnejše sile kakor spolni nagon. Kljub temu osnovnemu spoznanju pa moti v njegovi zadnji drami preveč osebnostno obeležje, ki daje delu neestetski, površni in prenačljivi obraz. Toda to so značilne črte Kraigherjeve umetnosti. V njem se nista pogodila človek in pisatelj, kakor se tudi nista pomirila miselni romantik in življenjski naturalist.

Korenine pisateljskega dela *Frana Milčinskega* poganjajo iz miselnosti prve slovenske naturalistične generacije, s katero je tudi pričel svojo pisateljsko pot v dijaški Vesni. Vendar je njegovo pisateljsko delo zadobilo na moči in učinku šele v prvem desetletju našega stoletja, pa tudi njegova življenjska in pisateljska miselnost ga bolj družijo z ljudmi druge naturalistične generacije, čeprav je bil in ostal samonikla osebnost, ki se ni ozirala na estetske teorije, temveč je ustvarjala iz dna svoje duševnosti, v kateri se je spajala osebna, satirična in humoristična stran z ljudsko, lahko bi rekli občečloveško miselnostjo. Vir, ki napaja ti komponenti Milčinskega značaja, je zdrav razum, ki mu odkriva

pretiranosti, smešnosti in napačnosti družbenega, pa tudi političnega in kulturnega življenja. Najznačilnejše za njegovo humoresko in satiro pa je, da se Milčinski smeje tudi svojemu najvišjemu slovstvenemu sodniku — zdravemu razumu, ki ga slednjič poniža v najgloblje filistrstvo misli in čuvstva, iz katerega pripoveduje svoje zgodbe. To pa je neka oblika tako imenovane romantične ironije, ki je pri Milčinskem posebno groba, lahko bi rekli naturalistično pobarvana, vendar razjasnjuje drugo plat njegovega ustvarjanja — oživljanje in ponavljanje ljudskih pravljic in pripovedk. Iz njegovega poklicnega dela ter dobrohotnega življenjskega temperamenta pa izvira tretja stran pisateljstva, ki se zrcali sicer tudi v prvih dneh, živi pa samostojno v njegovi vzgojni povesti in igri.

Iz Škrata (1885. l.) gre Milčinskega pisateljska pot skoraj v vse slovenske revije, časopise in liste, dela pa je dajal na svetlo tudi v posebnih knjigah. Najpomembnejše zbirke humoresk so: *Muhoborci* (1912. l.), *Drobiž* (1921. l.), *Gospod Fridolin Žolna in njegova družina* (1923. l.) ter *Dvanajst kratkočasnih zgodbic* (1923. l.). Njegova najlepša pravljичna dela pa: *Pravljice* (1911. l.), *Tolovaj Mataj* (1917. l.) v prozi, v dramatski obliki pa *Volkašin*, *Kjer ljubezen tam Bog* (1913. l.) in *Mogočni prstan* (1923. l.). Najzrelejša vzgojna povest pa so *Ptički brez gnezda* (1917. l.).

Milčinski sicer ni humorist, ki bi se mogel povzpeti iz situacijskega humorja h karakternemu humorju. Preveč ga zanima kot rojenega pripovedovalca zgodba, da bi mogel paziti na značaj, četudi se mu kljub temu zgodba razodene ne le kot posledica smešnih dogodkov, temveč tudi kot življenjski rezultat okrnjenih in nedozorelih življenjskih tipov. Mnogokrat sicer zaide v banalnost in surovost, vendar mu lebdi vedno pred očmi etična misel. V prav-

ljčnih motivih mu prav te lastnosti ne hodijo prav, ker mu kvarijo pravljčno vzduše in zgodbo z medklici neobrzanega povprečnega razuma. Kljub temu je podoba, da je prav zato Milčinski dojel najgloblji smisel sodobnega slovenskega človeka, ki je zaradi licemerskega razumarstva nezmožen tragičnega in pravljčnega čuvstvovanja ter mišljenja.

Tako so Ptički brez gnezda, kjer se vrstita pouk in smeh, najboljše slovstveno delo Milčinskega. In tudi najznačilnejše.

Rodova na razpotju

Mladina, ki je nastopila v našem slovstvu tik pred svetovno vojsko, je organsko zrasla iz Župančičeve in Cankarjeve umetnosti. V nji ni več tipičnega epigonstva, ona je prevzela le Cankarjevo in Župančičevo idejo svobode, ki jo je začela pojmovati objektivno, ne več kot estetski beg v kraljestva duha in duše, temveč kot realno življenjsko dobrino, ki si jo mora narod tako ali tako izbojevati. Namesto ideje je v središču njenega življenjskega ter umetniškega zanimanja — živi človek, slovenski človek in njegova nacionalna bodočnost. Ta svobodoželjnost je bila tako mogočna, da je v predvojni mladini zblížala razprta dela slovenskega izobraženstva, zedinila je v slovstvenih deloma tudi v političnih in socijalnih idealih dediče mladoslovenske kulturne smer ter Krekove učence. V slovstvu se hrepenenje po svobodi najmočnejše kaže v uporih zoper Cankarjev in Župančičev formalizem, v kriku po objektivnem realizmu, ki bi pokazal življenje v njegovi mogočni struji. Ta krik je močnejši pri kulturno neizrabljeni tretji dominsvetovski generaciji, ki se pod vodstvom Izidorja Cankarja pripravlja, da pomiri razpor, ki divja med katoliško kritiko in

estetiko ter umetnikovim stvariteljskim nagonom. Na svobodomiselni strani je slovstveno življenje plitvejše. Tam je boj za avtonomnost umetnosti že končan, mladina se posveča političnemu življenju, ki kaže dve smeri. Prva je izrazito samopolitična, samo-slovenska in protiklerikalna. V drugi pa se politična ideja svobode prične kazati v jugoslovanski podobi, umetnost sicer ni njeno glavno geslo, rajši goji politično razpravo, idejno črtico in narodnostno jermijado, vendar ni protiumetnostno usmerjena, iz njenih vrst so zrasli pozneje nekateri dobri pisatelji. Ne pozna pa tudi ona mržnje do nasprotne kulturne in politične struje, ki označuje prvo.

Misel na narodno edinost jo dela umerjenejšo v domačih vprašanjih, da more služiti z večjo silo poglavitnemu cilju. Zato postane v našem slovstvenem življenju vodilna dominsvetovska generacija, ki ji je Izidor Cankar z revizijo Lampetovega oziroma Mahničevega slovstvenega programa, omogočil svobodno ustvarjanje.

Poleg teh notranjih sprememb so vrgle na to mladino odseve tudi svetovne socijalne, politične in kulturne sile, ki so ji kazale nove estetske in življenjske cilje. Mladostno vihravi evropski nacijonalizem, ki se je tik pred svetovno vojsko pojavil tu in tam po Evropi nekoliko kot sad tonečega liberalizma in nenasitnega imperijalizma velikih, nekoliko kot sin upornega posnemanja tako imenovanih malih narodov, je navdajal tudi mladi slovenski rod, ki je hotel s podrobnim narodnoobrambnim delom ter s politično zvezo z ostalimi Južnimi Slovani zaježiti germanski tok na vzhod ter je tako dvignil našo zemljo v območje svetovne politike. In prav tu je vzplamtela svetovna vojska, ki ni samo zamorila umetniškega razvoja te usodne generacije, temveč je s posledicami načela celo bistvo našega narodnega obstoja.

Pa tudi svetovni slovstveni struji, kakor sta bili romanski futurizem in germanski ekspresionizem,

sta vplivali na obliko in vsebino našega slovstva. Ni slučaj, da se je svobodomiselna stran naše mladine pokazala v slovstvenem delu mnogo konservativnejša nego dominsvetovska. Župančičeva forma in vsebina sta bili premogočni, da bi mogla mladina poseči po novi formi in vsebini, čeprav je tipala stran od bleščeče Župančičeve poetične samozaljubljenosti za resničnim človekom sodobnosti, ki je uklenjen v organizacijo evropske umirajoče kapitalistične neorganiziranosti drhtel v slasti in strahu pred bodočnostjo.

Dominsvetovci so bili po čudnem naključju zdaj v umetnosti svobodnejši nego svobodomiselci; kajti kakor hitro so izgubili nad njimi moč protiumetniški predpisi glede na vsebino, se jim je že zaradi duhovnosti njihovega svetovnega in verskega nazora moralo odkriti prostrano kraljestvo človekovega duha z njegovim zemeljskim deležem vred. Seveda se v resnici niso mogli umetniško polastiti vsega tega, plašile so jih sence iz preteklosti, pa tudi v njihovih dušah samih se ni toliko zjasnilo, da bi spoznali jedro novega življenja in nove umetnosti.

Vodilna osebnost nove slovstvene usmerjenosti na strani Dominsvetovcev je bil Izidor Cankar, Ivanov bratranec. Nedvomno je ta sorodniška zveza združena z naravnim Izidorjevim darom za kritično razmišljanje o umetnosti in življenju pospešila, da se je v njem stvoril svobodnejši pogled na naše slovstvo in njegove probleme, kakor jih je imel takrat kdorkoli izmed slovenskih kritikov. Morda mu je prav zgled Ivanove umetnosti na eni strani, na drugi strani pa neiskrena ter ponižujoča kritika Župančičeve in Cankarjeve umetnosti v Domu in Svetu rodilo spoznanje, ki si ga je upal prvi v Domu in Svetu zapisati, da ima v umetnosti vsakdo »svoj prav«. To objektivno načelo, ki ga je Cankar zagovarjal sprva nekoliko prikrito v kritikah ter leposlovnih in znanstvenih člankih, mu je počasi oživel v zahtevo, da se formalistična umetnost, ki je gospo-

dovala pri nas spremeni v idejno ter objektivno umetnost. V leposlovnih poskusih, ki so pol eseji pol umetniške podobe, je skušal Cankar tudi v dejanju označiti, kakšna naj bo nova objektivnost. Ti poizkusi pričajo, da mu ne gre za nekdanji realizem ali naturalizem, temveč njegov ideal je nov, ekspresivni realizem, ki hoče duhovno življenje izraziti še krepkeje, kakor sta ga mogla s svojimi neplastičnimi izraznimi sredstvi nova romantika in simbolizem. Moderni umetnik naj stopi iz samega sebe ter sodi o svojem in tujem življenju kot hladnokrvni arhitekt, kipar ali slikar, ki ne ustvarja umetnin s pomočjo lastne duše, temveč z drugačnimi, snovnimi in tehničnimi pripomočki. Duša mu daje samo idejo, vse drugo pa kolikor mogoče objektivno in hladno opazovanje lastnega in tujega življenja. Zato ni slučaj, da se je Cankar posvetil umetnostni zgodovini, ko je spoznal, da je njegov kritični nazor po svojem bistvu adekvatnejši upodablajoči kakor pa besedni umetnosti.

Kakor je namreč Izidorjeva kritična misel bila odrešilna za dominsvetovsko slovstveno šolo in za vse naše slovstvo, tako se je skrivala v nji velika nevarnost, da odtrga umetnost od najmočnejše rednice — čuvstva in jo izroči razumu.

Cankar je ustvaril v novelističnih poskusih nekaj izvrstnih zgledov novega pisanja, v katerem se zlivata idejni simbolizem ter stvarni realizem v podobe življenja, ki hočejo s silovitostjo izraza vzbuditi v nas pesnikovo idejo ter nam pomagati, da bi jo odkrili v živem življenju. Prim. spise: *Pri mrličih* (1908. l.), *Sijajna svatba* (1909. l.), *Golobje* (1909. l.), *Na morju* (1910. l.), *Obiski* (1911. l.), *S poti* (1913. l.) in *Obracun* (1914. l.). Če primerjamo notranjo idejnost in zunanjo strukturo teh spisov, vidimo, kako se pomika Cankarjev slog od simbolizma vedno bližje k ekspresionizmu, čeprav ga ne doseže. Kajti proučevanje

umetnosti, ki ji začne služiti od 1909. l., ga usmerja v preteklost, čeprav ga umetniška sila tira v sedanjost, oziroma bodočnost. Iz tega notranjega razkola se je rešil Izidor Cankar tako, da je po 1914. l. opustil leposlovje. Njegovi poglobitveni deli *O b i s k i* in »poučni roman« *S p o t i* sta najčistejša in skoraj edina vzorca našega razvoja iz simbolizma v ekspresionizmu. Pomembni so tudi Cankarjevi uvodi v Ivanove Zbrane spise.

Toda še predno so Cankarjevi leposlovni zgledi in kritični nazori o novem objektivnem realističnem slogu prerodili dominsvetovsko slovstvo, se je dvignil iz vrst mahničevskega dijaštva *I v a n P r e g e l j*, kateremu se je posrečilo, da je po dolgotrajnem tavanju in iskanju našel nov slovenski slog, ki je prekinil melodijo Cankarjevega stavka ter prenehal tudi z navidezno stvarnostjo mladoslovenskih in naturalističnih epigonov. Bil pa je tudi takšen, da je Pregelj s pomočjo nekih pisateljskih in umetniških kompromisov vzbudil zanimanje in odobravanje celo pri Mahničevih in Ušeničnikovih učencih. Pregljevo slovstveno delo, ki je izraz prilagodljivega življenjskega in duhovnega temperamenta, je tako odrinilo estetske misli Izidorja Cankarja. Namesto objektivnega psihološkega realizma je ustoličilo v našem slovstvu poetično obojništvo — ne samo, da Pregelj ni opustil Cankarjevega subjektivizma, šele stopnjeval ga je, čeprav se je navidez lotil objektivnih, zgodovinskih snovi.

Pregelj je po duhovni podobi tip prehodnega človeka, ki sicer instinktivno čuti novost, ki prihaja, vendar je po svoji telesni in duhovni podobi zvezan s časom, v katerem živi. Kljub temu ga ume v svojih delih poustvarjati tako, kakor da bi že živel s svojim duhom v bodočnosti, a v resnici je ostal najtesneje zvezan z neposredno časovno okolico.

Zato razodeva njegovo delo v našem slovstvu najbujnejšo rast. Kajti Pregelj je umel najti našim,

naglo se menjajočim letom vedno najbolj ustrezajočo leposlovno podobo, kar označuje njegovo delo kot prigodniško izpoved. Temu mnenju ne ugovarja, da so njegovi spisi povečini zgodovinske vsebine, kar je posledica njegove malodušnosti, ki si ne upa svojih misli in čuvstev pokazati pri solnčni luči, temveč jih pesniško realizira v mesečini nekdanjih časov. Seveda moramo pomisliti tudi na Pregljevo najzanimivejšo pisateljsko lastnost, v kateri res nima tekmeca v našem slovstvu. To je spretnost, s katero menjava zunanja izrazna sredstva ter se prilagaja vsakokratnemu motivu z veliko stilno adekvatnostjo. Prav tako pa se prilagaja tudi z vsebino povesti in novel literarnemu prepričanju, ki se v zadnjih desetletjih menjava od leta do leta.

Ti zunanji znaki pričajo o notranji neuravnovesnosti Pregljeve duševnosti, v kateri se na osnovi prastarega človeškega sporočila, ki ga je podedoval po prednikih, zrcali kulturna tragika izobraženca, prihajajočega iz obmejnih kmetiških vrst v sredo slovenskega kulturnega prepira v začetku dvajsetega stoletja. Že podedovane Pregljeve duhovne lastnosti pričajo o podobnih življenjskih pradoživljajih, ki smo jih zasledili pri Gradniku. Tudi na dnu vsega Pregljevega pisanja se skriva elementarna erotika, ki jo pisatelj duši zaradi privzgojenih načel, čeprav se mu prav zato naravna podoba erotičnega življenja drobi v tisoč malenkostnih drobcev stilističnega značaja, ki glasno poudarjajo to, kar bi naj bilo zatajeno. Zato sega Pregelj v zrelejših spisih po duhovnih motivih, ki pa se mu zoper voljo razodevajo kot erotični. Tako je njegovo ustvarjanje samo nepopoln in enostranski izliv njegove ustvarjalne duše. Nagon in ideja se v njih neprestano bojujeta, izpodrivata ter spajata. In to določuje zunanji in notranji slog njegove epike.

Teža je notranje in zunanje neskladnosti se najmočnejše zrcali v Pregljevem mladostnem delu, ko

piše prigradnjaške in neiskrene povesti in pesmi, v katerih se le tuintam odpre pogled v njegovo resnično duševnost, iz katere bruhne sredi najbolj zlagane moralne in poučne snovi ogenj notranjega razkola.

S prvimi pesmimi se je oglasil Pregelj v Govekarjevem Slovanu 1903.—1906. l. Tu je spretno posnel slog in vsebino Župančičeve mladostne lirike. Za psevdonomom se je čutil toliko varnega, da je bil odkritosrčnejši kakor kdajkoli pred svojimi velikimi deli. Po svojem rodu je bil namreč Pregelj določen, da postane duhovnik. In res je stopil v bogoslovje, ki pa ga je kmalu zapustil in se podal na vseučilišče. Ta leta odločitve so značilna za njegovo iskanje slovstvenega izraza, s katerim bi mogel izreči trojno slovstveno hrepenenje, ki ga je čutil. Prvo je bilo hrepenenje po življenjski in umetniški skladnosti slovstvene upodobitve notranjih bojov, ki jih je moral izbojevati skladno s podedovanim in privzgojenim verskim nazorom. Drugič je iskal tipično slovenske pripovedne umetnosti, ki bi združila slog mladoslovenske epike z eklektično epsko formo, kar bi se naj uresničilo kot domačijska povest. Tretje, ki je po svojem pomenu popolnoma neestetsko, važno pa za razumevanje Pregljevega slovstvenega dela, je izraz njegovega bojevitega političnega prepričanja, ki je v bistvu polno nemira zaradi prvih dveh. Te tri Pregljeve pripovedniške strujice pričajo o notranji neskladnosti njegovega pisateljskega bistva, oznanjujejo pa tudi njegovo neutrudno iskanje umetnosti, ki bi mu bila notranje in zunanje ustrezajoča. Ta čas mu dozori prva in edina pesniška zbirka *R o m a n t i k a* (1910. l.). V nji je privzgojena stran močnejša kakor življenjska. Pa tudi oblika in vsebina pričata, da je Pregljeva pesem prigradnjaška vpričo raznih slovstvenih in kulturnih spoznanj, sad literarnozgodovinske izobrazbe, ne pa izpoved osebnih misli in čuvstev.

Šele ko je v Domu in Svetu že skoraj zmagovala

slovstvena misel Izidorja Cankarja ter se je zdelo, da se bo naša povest vendar enkrat osvobodila stare romantike in dosegla duševni in telesni realizem, so se posrečila Preglju prva večja slovstvena dela. V večerniški povesti *M l a d a B r e d a* (1913. l.) je stopil iz blodnega kroga razmišljanj in bojev za ustrezajočo epsko obliko v realno življenje. Čeprav ga ni mogel dojeti v stvarni resničnosti, v luči lastnega razkola se mu je tudi kmečko življenje pokazalo v strahotni, notranji in zunanji tragiki. Po Kersnikovem zgledu si je sicer delo olajšal z absolutnimi tipi narodne pesmi, po katerih je umeril svoje razgibane abstrakcije človeških strasti v kmetiški podobi. Zato se mu je povest notranje razbila, poleg realističnega boja za posest in ljubezen je slikal tudi notranje očiščevanje od greha v božjo milost, ki slednjič zasije nad človekovim telesnim življenjem. Krščanski dualizem materije in forme, duše in telesa, srednjeveška groza pred telesom, ki je torišče satanovega udejstvovanja, je Pregljeva zavest o samem sebi in o svetu, kakor jo je prvič upodobil v *Mladi Bredi*. Ta zavest ga napolnjuje tako, da jo vidi uresničeno v svojem osebнем tipu. V rodni pokrajini, ki ga je začela vedno bolj zanimati, odkar ga je življenje odtrgalo od nje, zlasti ko je v svetovni vojski vstala iz svoje nepoznanosti v grozotno prizorišče človeške morije in slednjič bila odtrgana od slovenske domovine, se mu odkrivajo črte metafizičnega boja, čigar sence mu vstajajo iz spominov na kmetiške upore, sploh iz vsega trdega življenja tolminskega človeka, iz katerega mu spet bije lastni razkol kot dokaz, da je poklican pred Bogom in pred ljudmi, da priča o človeški in lastni duševni ter telesni stiski. Po krajših spominskih črticah, v katerih si je hotel priklicati v spomin rod in kraj, se je lotil prve zgodovinske povesti *T l a č a n i* (1915. l. in 1916. l.), poznejši *T o l m i n c i*. Pred Pregljevimi stvariteljskimi očmi je trepetala človeška in božja tragika domačije in nje-

nega človeka. Da bi jo dojel v njeni največji življenjski razsežnosti, jo je razgrnil pred bravčevimi očmi v dneh velikega goriškega kmečkega punta, takrat ko se je zopet obnovil boj za človeka in posest teh prastarih krajev. Po filmskem zgledu razgrinja pred nami sliko za sliko, kažočo ljudstvo v njegovem ranjenem ponosu in razžaljeni božji in človeški veri, ki ne najde pravice in utehe drugje kakor v nasilni, kruti smrti. V simbolnem romanu *Zadnji upornik* (1917/18. l.) pozneje *Štefan Golja* in njegovi pa skuša najti lek zoper krivice in nasilja v boguvdanosti, kamor naj vodi človeka pot iz zunanjega in notranjega upora. Ta črtomirska poteza je nasilna in neumestna, zlasti ker je Pregelj prvo obliko romana posvetil Krekovemu uporniškemu spominu.

To je bil samo prvi poskus, da bi se rešil Pregelj življenjske razdvojenosti med dušo in telesom, ki se mu je kot srednjeveškemu človeku razodevala najostreje na problemu človeške erotike. Njegovo črtomirstvo je samo zunanja literarna in politična gesta, s katero hoče poplačati dozdevni dolg in zakriti tudi prepad notranjega razdora. Vendar kaže potek njegovega nadaljnega ustvarjanja, da je tu zadel ob skelečo bolečino svojega bistva. V povesti *Plebanus Joannes* (1920. l.) je razgrnil lastno in človeško bolečino že globlje, v duhovniškem tipu, ki se prenavlja in presnavlja ob trpljenju, ki mu ga povzroča erotični nagon, je upodobil osebno gorje in gorje celotnega duhovniškega stanu, oziroma vsega katoliškega življenjskega nazora, kakor se je zrcalil v dušah slovenskih janzenistov, Pregljevih vzgojiteljev in dobrotnikov. Rešitev iz tega čuvstvenega in miselnega pekla najde Pregelj v nekem pansihizmu, v katerem se zlivata greh in čednost v ideje vesoljne božje volje. Individualne rešitve torej ni, je samo neka rešilna predstava, ki pa ji jemlje

realno verodostojnost že to, da je človek igrača duše in telesa.

V *Bogovcu Jerneju* (1923. l.) je Pregelj to življenjsko idejo še enkrat povzel. Nič mu ne pomaga, da je v Jerneju slikal protestantskega predikanta, ki se pravtako bojuje za smisel svojega telesnega in duhovnega življenja, pa mu ga njegova premagana cerkvena ideja ne more dati, ker so jo razrušile notranje in zunanje sile, problem je spet Pregljeva osebna dediščina in projekcija boja med duhom in telesom v navidez nasprotni — protestantski okvir.

Med vrhovi prve zrele dobe pisateljevanja je napisal Pregelj še vrsto krajših povestic, novel, črtic in dramatskih poskusov, ki spremljajo, razlagajo in dopolnjujejo blodni ples, ki ga pleše Pregelj okoli erotičnega nemira tako zvanega katoliškega človeka, v bistvu pa janzenističnega otroka, v katerem so njegovi očetje vzbudili duha zoper telo, ne da bi mu mogli dati tudi leka. Pa tudi poljudno povest s poučnim, čestokrat tendenčnim sklepom goji Pregelj, piše plitve nacijske in strankarske simbolistične zgodbe. Trudi pa se tudi, da bi staro večerniško povest obudil v novo življenje, da bi jo navdal z odtenki svojega osrednjega slovstvenega problema. Vendar pa svojo večerniško povest zapleta in rešuje po starem pravilu Podmilšakove zgodbe *Žalost in veselje*. Med Pregljevimi večerniški povestmi sta najboljši *Peter Pavel Glavar* (1922. l.), ki ga je prekrstil v *Odiseja iz Komende* ter *Magister Anton* (1929-30. l.).

To delo označuje že drugo dobo Pregljevega velikega iskanja, ki je sledila romanu o bogovcu Jerneju, v katerem je hotel odvreči svoj poglavitni motiv ter razbiti z ekspresivnimi elementi svoj poetični slog. Kakor v desetletju pred Tolminci tako se v tretjem desetletju našega stoletja Pregelj mrzlično trudi, da bi odkril nove slovstvene pokrajine, da bi se znebil starih likov in njihovih razkolov, čeprav

vstajajo kot pošastne sence in se mešajo med blede sheme novih človeških tipov, ki jih snuje njegova domišljija. Ves trud je kakor zaman. Življenje mu ne pokaže drugačnega obraza, na dnu vseh povesti in novelic se oglašča nekdanji motiv, ali pa besedni barok brez vsebine. Najboljši poskus je Š m o n c a (1924. l.), ki ga je v Izbranih spisih nazval S i m o n J e n k o. Kljub navideznemu zgodovinskemu obeležju je Jenkovo življenje naslikal samovoljno, spet je v tuji podobi obličil samega sebe, toda medtem ko je v prejšnjih povestih bila ta romantična projekcija samega sebe v tujo usodo vsaj nekoliko prepričljiva, je v primeru, ko si je zbral za svojo žrtev najodkritosrčnejšega in najbolj tihega slovenskega pesnika, napisal lažno povest, ki ni resnična niti kot literarno zgodovinska, niti kot idejna, ali kritična karakteristika. Zdaj je Pregelj na razpotju. Podoba je, da se vrača razočaran v svoje pisateljsko izhodišče.

Kot tip prehodnega pisatelja, ki stremi iz amuzičnosti slovenskega janzenizma k neki tipični katoliški poeziji, bo Pregelj ohranil slovstveno vrednost. Temu posredništvu je daroval svoj pripovedniški dar, ker je po sili hotel ohraniti zvestobo neumetniškemu življenjskemu prepričanju. Tako je kot umetnik obtičal v precepu, čeprav je v svojem delu ustvaril velik pripovedni tekst, ki označuje njega in našo, izrazito prehodno dobo.

Bližje objektivnemu pesniškemu slogu Izidorja Cankarja se je pomaknil v pesmi nato pa v noveli in povesti F r a n c e B e v k. Njemu se je med sodobniki edinemu posrečilo, da se je v pisateljskem razvoju otresel romantičnih in simbolističnih tehničnih in stilnih prvin ter se je tako najbolj približal psihološkemu realizmu, čeprav mu zaradi življenjskih okoliščin ni bilo dano, da bi ustvaril pristne umetnine. Tudi onega umetniškega izpovedovalnega ter pedagoškega principa, ki ga je vnesel v naše slovstvo Ivan Cankar, se je Bevk srečno izogibal ter je

snoval svoje povesti iz želje po živi objektivni zgodbi. Ta mu je nositeljica estetske zamisli, nji daje besedo, da sama spregovori z zapletenostjo človeških usod o tem, kar je pisatelj hotel sporočiti.

Po mladostnem pesniškem delu, ki ga je Bevk dajal na svetlo v Domačem Prijatelju, od 1913. pa v Domu in Svetu, se je Bevk posvetil pripovedni prozi. Njegova pesem kaže razmeroma krepak pesniški dar, s pomočjo Župančičevega izraza ter s simboli in duhom narodne pesmi hoče v nji ujeti svoje ljubezenske in miselne doživljanje. Pesniška beseda mu je odkrita, čuvstvo resnično, misel pa tuintam naivna. Te lastnosti navdajajo tudi njegove prve črtice in novele, v katerih hoče s Cankarjevo bistroidnostjo pronikniti v smisel življenja, čeprav ne pozna njegove obtožujoče in grozeče besede. Podoba je, da se je bolj kakor pri Cankarju učil pri Dostojevskem, največ pa pri življenju samem, kakor ga je spoznaval kot kmečki sin, trgovski vajenec, dijak, učitelj in svobodni pisatelj.

Svet, iz katerega črpa skoraj vse svoje pripovedne motive, je gorska pokrajina na prejšnji kranjsko-goriški meji v okolici Cerknega, kjer je Bevk doma ter je služboval tudi kot učitelj. Le včasih poseže tudi v mestno življenje. Ker je ostal zvest ožji domovini, oblikuje življenje naših rojakov v italijanski državi, kar daje njegovemu delu dokumentarni značaj, zlasti ker se izogiblje tendenčnemu prikazovanju ter daje življenju, da samo govori svojo besedo.

Prve Bevkove povesti, ki so izhajale med svetovno vojsko v Domu in Svetu, so še nekoliko mladostno tendenčne, duh Ivana Cankarja govori še iz ene in druge, zlasti pa Bevk ostro nasprotuje v smislu nekakšnega idealnega pacifizma človeškemu klanju, priča pa tudi z resničnimi življenjskimi zgledi zoper družbeno laž in zatiranje šibkih. Po svetovni vojski je Bevk še nekaj časa gojil pesem, pa tudi nacionalistično povest in igro, kmalu pa je začel obliko-

vati v povesti realno življenje goriškega človeka. Na dva načina je skušal odkriti njegovo življenjsko skrivnost: opazoval ga je v njegovem sodobnem, vsakdanjem življenju, prodiral pa je tudi na izkušnjah sedanjosti v minole čase in ljudi, da bi tam odkril pot za sedanost in bodočnost.

Bevkova značilna, dasi povsem zunanja posebnost je njegova velika pisateljska plodovitost. Ta meče namreč svojo senco na bistvene lastnosti Bevkove epike; kajti ne da, da bi mu življenjska opazovanja organsko zrasla v umetniška dejanja, temveč jih trga v posamezne odlomke, ki so sami na sebi pomembni in lepi, v bistvu pa vendar še neprečiščeni ter estetsko neustaljeni. In velikega daru ter mogočne predstavljalne ter ustvarjalne sile je bilo treba, da se mu ti odlomki niso zlili v nepregledno zmedo, ampak so ohranili estetsko jasnost in plastičnost.

Najmočnejša stran Bevkove epike je kmečka povest. V nji se je združil v snovnosti s pisatelji mladoslovenske dobe, vendar je njihov poetični realizem izpopolnil z dušeslovnim risanjem kmečkega življenja, ki se mu je popolneje kakor kateremu koli naših pisateljev odkrilo v svoji mogočni zapletenosti najprimitivnejših misli in čuvstev, ki oblikujejo usodo našega kmeta. Vsa trpka animaličnost kmetiškega življenja, ki je posledica naše politične in kulturne usode, se je razodela v Bevkovih kmečkih povestih. Kmečko občestvo, ki ne pozna v strogem prerezu hierarhične razcepljenosti med nižje in višje, ampak samo dopolnjujoče člane skupnosti, se je Bevku vendar pokazalo kot oni del celotnega človeškega življenja, v katerem ni boj za obstanek nič manj sirov in brezobziren kakor v ostalih slojih sodobne človeške družbe. Še bolj divja tukaj hudodelska misel, kadar se vnamejo strasti, kakor drugod. In Bevk ume podtalno valovanje kmečke strastnosti prikazovati v navidez mirnih, neproblematičnih zgodbah, v katerih pa se nenadoma zablisne hudo-

delska misel, ki razgiblje življenje v najstrastnejši prepir in boj. Gonja za posestvom in ljubeznijo, včasih tudi volja po moči so poglobitna gibala Bevkovega kmečkega sveta. Nosilci njegovih zgodb ter njegove življenjske in umetniške ideje so ljudje, ki jih je življenje kakorkoli zaznamovalo; duhovni in telesni pohabljeni, ali pa žrtve občestvene krivice se v njih bojujejo za pravico ter navadno zapletejo svoj vaški kolektiv v neizprosni boj vseh zoper vse, ki ga slednjič umiri osebna ali pa tudi naravna katastrofa. In spet teče življenje, dokler se v novem tipu ne strnejo socialne in individualne krivice v novi izbruh.

V Bevkovih povestih ni izrazitih junakov, temveč le slučajni eksponenti množic, ki izražajo to, kar se je nakopičilo v njihovem občestvu. Šele v poslednjih, najzrelejših delih ume Bevk osredotočiti življenjsko spoznanje v realnih osebnostih, ki so individualno odgovorne za svoja dejanja in nehanja. To stopnjo Bevkove epike označujejo imena: *Vedomec* (1931. l.), *Železna kača* (1932. l.) in *Veliki Tomaž* (1933. l.), ki predstavljajo njegova najzrelejša dela.

Včasih skuša Bevk tudi v pravljicni podobi oživotvoriti svojo pesniško misel. Podoba je, da se v pravljicni obleki giblje njegova stvariteljska domišljija še svobodneje, njegov etični pogled je jasnejši in izvedba daje zmagoviteje pravico onemu, ki je je željan in potreben.

Tudi zgodovinske motive si voli Bevk zaradi prepričanja, da je v preteklosti marsikatera podoba sedanosti izražena jasneje kakor v zmedi sodobnega življenja, kjer je včasih nemogoče odkriti krivdo in pravdo. Bevkove zgodovinske povesti niso projekcije njegovega individualnega življenja v preteklost kakor pri Preglju, temveč zgodbe, ki imajo same v sebi poglobitni namen. Pa tudi v tem, da so prisposode sedanosti. V zgodovinskih povestih še Bevk sicer ni dosegel zgodovinskega sloga, ki bi bil pravičen tol-

mač nekdanjih ljudi. Njegovo zgodovinsko pisanje je raztrgano. Čeprav mu je na umu tesna osredotočenost besede in dejanja, mu vendar zgodovinske povesti razpadejo v posamezne slike in sličice. Bevkove poglavitne zgodovinske povesti so trilogija *Znamenja na nebu* (*Krvavi jezdec*, *Škorpioni zemlje*, *Črni bratje in sestre* (1928.—29. l.), *U mirajoči Bog Triglav* (1930. l.) ter srednjeveški roman *Človek proti človeku* (1931. l.). Bevkova pisateljska pot še ni končana. Prav v naših dneh je dosegel v nekaterih kmečkih zgodbah tolikšno psihološko osredotočenost besede in sloga, da moremo po pravici pričakovati, da bo kot najzvestejši pisatelj mitične slovenske zemlje ustvaril našemu slovstvu nove epske vzore ter prerodil epiko tudi v domovini, ki hira v precepu malodušnosti ter duhovne lenobe. Potrebna bi mu bila le večja jasnost pri oblikovanju srednje pesniške ideje, ki je boj med dobrim in zlim, katerega pa je umel že v dosedanjih povestih očrtati z resnobnim znanjem prvega slovenskega psihološkega realista.

V pesništvu je najodkritosrčneje iskal novi poetični izraz *Josip Lovrenčič*. Ni mi sicer znano, kakšen vpliv je imel na njegovo pesniško oblikovanje *Izidor Cankar* in koliko so *Lovrenčičevi* pesniški poskusi ustrezali njegovemu slovstvenemu idealu, vendar mislim, da bi brez njega *Lovrenčič* ne našel poti iz mladostne impresionistično-čuvstvene ljubezenske pesmi v mogočne ekspresivne pesniške freske, v katerih je po 1910. l. v *Domu in Svetu* začel upodabljati svoja miselna in čuvstvena doživetja.

Lovrenčič je imel sicer v samem sebi duhovne zarodke, iz katerih bi mu spontano mogel vzrasti nov pesniški slog; kajti tudi v mladostnih impresionističnih pesmih se mu nista nikdar zlili besedna ter miselna melodija v razpoloženske pesmi, temveč že tu je beseda oziroma podoba močnejša kakor doži-

vetje. Zato dviga podoba na svojih krilih čuvstvo in misel tja, kamor sama po svoji sili ne bi mogla vzleteti. Če je potem v pesmih od 1910. pa do 1918. l. prevpila bučnost besede skromno čuvstvo in misel, je bila to le posledica trde, neritmične tuintam celo prozaične Lovrenčičeve ustvarjalne domišljije, ki se je novega izraznega načina oklenila tudi zato, ker ni mogla zveneti v ubranih ritmih Župančičeve pesmi. Tak obraz kažejo Lovrenčičeve pesmi v zbirki *D e v e t a d e ž e l a* (1917. l.). Nedvomno je v njih tudi izraz novega življenjskega ter miselnega razvoja. Pesnik ne more več čustvovati v starem naturalističnem pesniškem mišljenju. Zanj prehaja vidna narava v senco resničnega, duhovnega življenja, ki leži onstran nje. Zato ga doživlja z verskim čutom. Kakor je torej narava neposreden simbol realnejše duhovne stvarnosti, tako bi naj pomenile nage, od pesniškega ritma in stare metaforičnosti kolikor mogoče osvobojene slike iz narave, simbole resničnega in z naravnimi sredstvi neizraznega pesnikovega duhovnega življenja. Lovrenčič sicer ni mogel ustvariti dobrih in lepih pesmi v novem slogu, a ne zato, ker bi ta slog bil manj poetičen kakor prejšnji, temveč ker je bil njegov duhovni svet neznaten, njegova stvariteljska domišljija pa uboga. Kljub temu so njegove pesmi važen mejnik, ki priča o novem slovstvenem stremljenju.

Ko se je Lovrenčič prepričal, da ne more globlje v duhovni svet, se je obrnil v zunanjo snovnost ter je pel pesmi o begunskem trpljenju *O č e n a š* (1915. l.). Nato pa je skušal z ekspresivnimi verzi, ki pa postajajo vedno bolj robati, kakor Pregelj in Bevk zajeti duhovno in telesno življenje domačije v epskih odlomkih o *Trentarskem študentu* (1915—1921. l.), v *Gorskih pravljicah* (1921. l.) in v *Kroniki Trente* (1921. l.). Toda tudi ta poskus se mu je ponesrečil, čeprav je očrtal marsikateri zanimiv odlomek s široko pripovedoval-

nostjo. Zato je začel pisati povesti v prozi ter tako sam preklical svoje zanimive pesniške poskuse, četudi da še zdaj tu in tam kakšno pesem na svetlo.

Najzanimivejši Lovrenčičevi prozaični poskusi so: *Publius in Hispala* (1927. l.), *Anali iz umrlega naroda* (1931.—1932. l.) kot zgodovinski motivi ter *Tiho življenje* (1931. l.) kot poskus modernizirane stare goriške in gorenjske legende.

Če se je Lovrenčič najbolj vneto izmed tretje dominsvetovske pesniške šole trudil za nov pesniški izraz, potem označuje slovstveno delo *Stanka Majcena* želja po novi dramatski obliki, čeprav tudi Majcen pesni verze, ki so poetičnejši kakor Lovrenčičevi in piše dobro psihološko črtico in povest. Majcenove drame *Kasija* (1919. l.), *Dediči nebeškega kraljestva* (1920. l.), *Apokalipsa* (1923. l.) in tri enodejanke *Za novi rod* (1922. l.) so povečini vojne drame, v katerih hoče pesnik dramatsko upodobiti duhovni svet v vojnem času, kakor se je zrcalil v življenju posrednih vojnih žrtev. Vse dogajanje v Majcenovih dramah je duhovno dejanje ter stanje, zunanje besede in kretnje so samo znaki notranjega življenja, ki jih pisatelj uporablja zato, da mu gledalec more slediti. Zato so Majcenove drame preveč razumske tvorbe, da bi mogle učinkovati na odru, primerne so le za branje kot analitične studije.

Podobnega stvariteljskega duha razodevajo tudi njegove novele, razven avtobiografske povesti *Detinstvo* (1922. l.). Tu je z veliko psihološko verjetnostjo upodobil otroška leta ter je ne sicer s povečevanjem mladosti, temveč z bolečo odkritosrčnostjo, odkril dušne in telesne bolesi in radosti meščanskega dečka. V novelicah in črticah pa je z bistrim razumom analiziral vsakdanje zgodbe kot ostre projekcije iz nezavestnega doživljanja, ki se samo v najkritičnejših trenutkih spremeni v neke klice usode, v katerih se človek zdrzne in zamisli.

Tak duh gospoduje tudi v Majcenovi pesmi, kjer se bojujeta razum in čuvstvo ter iščeta čim krajše, aforistično trpke pesniške oblike za svoj boj. Najznačilnejši je venec *Z e m l j a* (1923. in 1924. l.), kjer je Majcen hotel izraziti prtajeno in trpko radost in boleost človeka in zemlje v severnem delu Slovenskih goric. Majcenova pesem je neosebna, brez omamnih čuvstev in blestečih misli, vendar drhti iz nje primitivno, a skeleče kozmično občutje, ki družu individualno človeško boleost z boleostjo sočloveka in narave. Škoda da Majcen molči že od 1926. l. V tretji domin-svetovski generaciji je bil najmočnejši talent.

V tem idejnem in slovstvenem krogu sta zorela tudi: *N a r t e V e l i k o n j a*, risar otroških čuvstvenih in miselnih tragedij (*O t r o c i* 1931. l.), pisec ljudskih povesti (*»V i š a r s k a p o l e n a* 1928. l.) ter dramatik *A n t o n L e s k o v e c*, ki pa je pričel pozno ustvarjati in nima več mesta v naši dobi.

Že pri zadnjem rodu epigonov slovenske moderne opazimo znake prehoda iz impresijonističnega sloga v nov, naravnejši, čeprav poduhovljeni slog. Še močnejše se ta napor kaže v pesmih Antona Debeljaka. Njegove pesmi v zbirki *S o l n c e i n s e n c e* (1919. l.) so v obliki, četudi ne v vsebini, spesnene v novem duhu. Seveda je ta duh bolj izraz estetskega iskalca in nemirnega popotnika, ki se žene iz zunanjih, a ne iz notranjih nagibov za novo pesniško podobo. To daje Debeljakovim pesmim pečat umske preračunanosti ter zunanje virtuoznosti, kar označuje njegovo pesem kot izrazito prehodno umetnost.

Preporodovci so zadnja generacija pred svetovno vojno. Po svojem bistvu so samostojni učenci Župančičeve in Cankarjeve pesniške misli. Toda njim se hoče dejanj. Zato se vsa njihova sila postavi v službo narodnostne misli. Preporodovci hočejo, da bi Župančičeva in Cankarjeva ideja svobode prešla iz du-

hovne sfere v vsakdanje narodovo življenje. Ne zanimajo jih več slovstveni problemi in nazori, kliče jih delo za svobodo. Že to označuje dovolj njihovo pokleklo in slovstveno neaktivnost, da so si za svojo himno izbrali Župančičevo socialistično nadahnjeno *K o v a š k o* ter si niso ustvarili lastnega pesniškega gesla. Gobjijo le politično alegorijo in satiro. Razumljivo je, da niso iskali novega pesniškega izraza, kajti njihov ideal je bilo novo življenje, ki so mu hoteli služiti z revolucionarnim dejanjem.

Tako je ta rod dal našemu slovstvu samo nekoliko pripovednikov, iz katerih se je razvil po svetovni vojski do samostojnega umetnika *J u š K o z a k*, medtem ko se ostali niso dvignili preko poskusov.

Kozak je pričel slovstveno delo v *P r e p o r o d u* (1912. l.), kjer je pisal pod psevdonimom *J é l a n o v* politične članke ter satirične *N a r o d n e p r i p o v e d k e*. Tu je hotel pod krinko slovenskega narodnega izročila širiti nacionalne in socialne misli svojega rodu. Prihodnja leta pa je pisal tudi v *S l o v a n a* in *L j u b l j a n s k i Z v o n* novele in črtice, v katerih slutimo boj naturalističnega učenca z novimi slovstvenimi idejami. Tudi Cankarjevi poetični in miselni elementi se zrcalijo v Kozakovih prvencih, toda kmalu začne upodabljati boj med duhom in snovjo ne več v območju duševnih doživljanj, temveč v neposrednem telesnem življenju — v človeški družbi. Miselno ozračje, iz katerega rastejo liki njegovih povesti, je vitalna povezanost dobrih in slabih elementov v človeški družbi. Ta vitalistični pogled na življenje odkriva Kozaku bujnost telesnega doživljanja, medtem ko mu je duhovni svet manj znan. Zato so njegove najboljše povesti *R a z o r i* (1918. l.), *M a r k i G r o l l* (1918. l.), *T e h t n i c a* (1922. l.), *D o t a* (1923. l.), *Š e n t p e t e r* (1924.—26. l. in 1931. l.), *T u j a ž e n a* (1929. l.), *L e t e č i a n g e l j* (1930. l.) in avtobiografska *C e l i c a* (1933. l.) bujne slike človeškega življenja, ki učinkujejo bolj z ostrostjo tipov

ter z valovanjem dogodkov, kakor pa z enotnostjo sloga, presojevanja sveta in življenja. Tudi ljudski zgodbi *Beli mecesen* (1926. l.) in *Lectov grad* (1929. l.) sta zanimiva poskusa oživiti našo večerniško povest s svobodnejšim opisovanjem celotnega življenja, ki naj vpliva samo s svojo problematiko na bravca. Najboljši Kozakovi deli sta obširni Šentpeter in drobna Celica. Prvi je poskus rodbinskega romana, v katerem upodablja Kozak v pisanem epizodnem mozaiku življenje malomestnega obrtniškega življa, ki je izgubil živi stik z zemljo, ni pa še tudi organsko zrasel z mestnim življenjem in mišljenjem.

Tu je Kozak zajel individualni in socialni element slovenskega malomeščanskega življenja z nove strani, ki je v najprvotnejšem bistvu enaka Pregljevem in Bevkovemu trudu najti uganko našega človeškega tipa in življenja. Toda naturalistični učenec Kozak je šel k temu cilju po drugi poti kakor onadva, z naturalistično mrežo je hotel ujeti polnoto življenja ter ni tehtal oseb ne meril dejanj. Zato je vtis, ki ga zapušča njegovo delo silnejši, čeprav nerazumljivejši kakor pri Pregljevih povestih.

O hrepenenju po notranjem osredotočenju priča Kozakovo najnovejše delo *Celica*, kjer je vsa vsebina stisnjena na opis duševnega dozorevanja v usodnih dneh jetniškega življenja, ki ga je zadelo zaradi prepородovskega gibanja. Če je v Šentpetru razgalil korenine svojega telesnega in duhovnega bistva, je v Celici hotel pokazati, kako prenaša življenjsko preizkušnjo potomec šentpeterskih ljudi, ki se mu odpirajo pota v nova miselna in čuvstvena obzorja, čeprav ga teži sporočilo očetovskega duha in podegovane krvi.

Med obrazci neprostoVOLjne izpovedi v Brižinskih spomenikih in med spontano Kozakovo izpovedjo v Celici leži tisočletje slovenskega narodnega in duhovnega življenja, ki priča s skromno zuna-

njo ekstenzivnostjo, a tem doslednejšo, čeprav trnjevo notranjo potjo, da Slovenec v krščanstvu pomlajene antične in pračloveške kulturne misli ni sprejel kot premagan suženj, temveč kot zunanje ubog, a notranje enakovreden brat vseh onih človeških rodov, ki so zaživel ob istem kulturnem ognju. Če natanko premislimo naše življenje v preteklosti in upremo pogled v bodočnost, moramo priznati, da nas je kot narod, to se pravi kot svobodne ljudi, živeče v nesvobodi osvobodilo samo naše kulturno in slovstveno delo, ki je tvorilo hrbtnico vsem onim, ki so v zmedi časov ohranili vero v individualno in narodno duhovno svobodo. V tej veri se nam smehlja tudi bodočnost!

LETOPIS SLOVENSKEGA SLOVSTVA

SLOVENSTVO IN SLOVANSTVO

- 453 po smrti Atilovi se začno pomikati Slovani iz Zakarpatja.
- 578 se začno Slovenci naseljevati v Panoniji, po Krasu in južnih Alpah.
- Ok. 595 slovenska naselitev v glavnem končana.
- Po 626 vsaj del Slovencev do gornje Drave in Save v skupni državi Polabskih Slovanov in Čehov, ki jo je ustanovil Samo (623—658).
- V 1. pol. 7. stol. neodvisni karantanski knez Valuk; Karantanija se v Samovi dobi osvobodi obrske oblasti in zaživi samostojno politično življenje.
- Po 658 Obri ponovno napadajo slovensko ozemlje, prehajajoč preko slovenskega ozemlja v Italijo; za njimi začno napadati Furlanijo tudi Slovenci.
- Med 703—705 Slovenci znova napadajo Furlanijo.
- V 1. pol. 8. stol. zvezna vojska Bavarecev in Slovencev premaga Obre, pred 743 knez Borut v zahvalo za pomoč zoper Obre prizna bavarsko oblast.
- 749 Bavarska ponovno prizna Franke; s tem priznajo tudi Slovenci frankovsko vrhovno gospodstvo.
- Med 749—751 zasede vojvodski prestol Borutov sin Gorazd, med 751—751 zasede vojvodski prestol Gorazdov bratranec Hotimir; oba sta navdušena kristjana.
- Ok. sred. 8. stol. pod Borutom začne salcburška misijonska akcija med Slovenci.
- Ok. 760 karantanski pokrajinski škof Modest prvič organizira krščansko cerkev v Karantaniji.
- 768—814 kralj Karel Veliki usmerja frankovsko silo na slovansko-obrski vzhod.
- 769 † Hotimir.
- 772 veliki protikrščanski upor v Karantaniji dvigne na prestol krščanskega Valtunka.
- 784—907 liber confraternitatis (bratovska knjiga) v Salzburgu; vsebuje mnoga slovenska imena.
- 788 po zadušenem uporu vojvode Tasila postane Bavarska del frankovske države, s čimer ji je tesneje pridružena tudi Karantanija, ki pa obdrži domače vladarje.
- 791—803 Franki zdrobe moč Obrov in združijo v svoji državi vse slovensko ozemlje.
- 796 Drava postane meja med salcburškim in oglejskim misijonskim področjem.
- 811 cesar Karel potrdi cerkveno delitev slovenske zemlje.
- 813 koncil v Mogunciji odredi, da verniki molijo očenaš in veroizpoved v narodnem jeziku.
- 819—822 upor Ljudevita Posavskega, ki so ga Karantanci podpirali in zato izgubili avtonomijo in domače vladarje.

- Ok. 827 * sv. Ciril.
- 828 z ureditvijo mejnih krajin razdele Franki slovensko zemljo na več upravnih edinic.
- 861—874 frankovski krajišnik v Panoniji Kocelj.
- 862 velikomoravski knez Rastislav pošlje poslanstvo v Carigrad.
- 863 prispeta na Moravsko sv. Ciril in Metod.
- 867 sveta brata potujeta prvič v Rim.
- 869, 14. febr. v Rimu † sv. Ciril; Metod se vrne v Panonijo, a še tisto leto potuje drugič v Rim, odkoder se vrne kot nadškof; slovansko bogoslužje se skuša utrditi tudi v Panoniji.
- 870—873 Metoda zapro bavarski škofje.
- 870 Rastislavu sledi po prevratu Svetopolk.
- 880 Metod tretjič v Rimu.
- 885, 6. aprila † nadškof Metod.
- Iz 9. stol. obrobne beležke slovenskih osebnih imen v Čedadskem evangeliju.
- Konc. 9. stol. začno madjarski napadi na slovensko ozemlje.
- 957—993 brižinski škof Abraham, najbrž Karantanec; za njegovega vladikovanja nastali Brižinski spomeniki slovenskega jezika:
- Ok. 975 nastal 1. brižinski spomenik, starejša splošna izpoved; nekoliko kasneje nastaneta 2. spomenik, pridiga o grehu in pokori ter 3. spomenik, mlajša izpoved.
- Iz 2. pol. 12. stol. Liber confraternitatis (bratovska knjiga) sekovske škofije vsebuje mnoga slovenska imena.
- Do 13. stol. nosijo Slovenci domača imena, potem tuja hebrejska, grška in latinska.
- Iz 2. pol. 13. stol. rimana kronika Ottokarja, ki omenja ustoličenje koroških vojvod.
- 1428 starejši del Stiškega rokopisa: prevodi posameznih besed ter molitev pred pridigo in češčena bodi Kraljica.
- 1430 Celovski rokopis: očenaš, češčenamarija in veroizpoved.
- 1440 mlajši del Stiškega rokopisa: pesem Naš gospud je od smerti vstal in splošna izpoved.
- Iz 1. pol. 15. stol. drobci slovenskega jezika v pesmih Oswalda Wolkensteina.
- 1466 škofjeloški rokopis: slovenska imena mesecev.
- 1497 Čedadski rokopis: liber foundationum (zaznamek ustanovnih maš) bratovščine sv. Marije v Črnjevu.
- Konc. 15. stol. Kranjski rokopis: načrt slovenske pridige.
- Zač. 16. stol. Letak z nemško pesmijo o zmagi plemstva nad upornimi tlačani 1515. l. ima slovenske drobce: Le vkup, le vkup, voga gmajna, in Stara pravda.
- 1807 Brižinski spomeniki najdeni v rokopisni knjigi samostana sv. Korbinijana v Freisingu.

SLEDOVI HUMANIZMA IN RENESANSE NA SLOVENSКИH TLEH

- 1193—1280 Albertus Magnus, švabski dominikanec, profesor v Parizu, škof v Regensburgu, zastopnik Aristotelove filozofije, doctor universalis.
- 1388 Leonhardus de Carniola profesor dunajske univerze.
14. in 15. stol. humanizem in renesansa v Italiji na višku.
- 1405—64 Eneja Silvij Piccolomini.
- 1407—10 Nikolaus de Styria profesor Aristotelove filozofije na Dunaju.
- 1431 Christoph de Carniola profesor Aristotelove filozofije na Dunaju.
- 1447—47 Eneja Silvij Piccolomini škof tržaški.
- V 1. pol. 15. stol. se pojavljata humanizem in renesansa tudi na slovenskih tleh;
- 1457 Friderik III si prisvoji celjsko dediščino.
- V 70. l. 15. st. Briccius Preprost iz Celja profesor artističnih ved na dunajski univerzi.
- 1493—519 Maksimilijan I nemško-rimski cesar.
- 1513 Hvale izda Parvulus philosophiae naturalis, razlago filozofije Alberta Velikega.

OŽIVITEV SLOVENSKE NARODNE DUŠE ZARADI VERSKE REFORMACIJE

- 1483 * Martin Luther v Eisenachu.
- 1508 * Primož Trubar na Raščici pri Turjaku.
- 1517, 31. okt. Luther začne z objavo svojih tez javni boj z rimsko cerkvijo.
- 1520 Luther odpade od rimske cerkve.
- 1521 Trubar v šoli na Reki.
- Ok. 1525 se krog Matije Klombnerja zbirajo prvi protestantje v Ljubljani.
- 1527 Trubar dobi župnijo Loko pri Zidanem mostu.
- 1530 Trubar posvečen za duhovnika.
- 1531 Trubar kot stolni pridigar v Ljubljani začne pridigati v protestantskem duhu.
- 1534 Luthrov prevod nemške biblije.
- 1538 * Sebastijan Krelj v Vipavi.
- 1542 Trubar imenovan za stolnega kanonika v Ljubljani.
- 1544—1558 Urban Tekstor škof ljubljanski.
- 1546 † Martin Luther, profesor filozofije na univerzi v Wittenbergu.
- 1546 Trubarja pošlje škof Tekstor za župnika v Št. Jernej

- na Dol.; Adam Bohorič v Wittenbergu Melanchthonov dijak.
- Ok. 1546 * Jurij Dalmatin v Krškem.
- 1547 Jurij Jurišič pridiga v Kamniku v protestantskem duhu.
- 1548 Trubar kot pregnanec iz domovine predikant v Rottenburgu ob Tauberi.
- 1551 izideta prvi slovenski knjigi Trubarjevi: Abecedarium und der klein Catechismus. In der Windischen Sprach ter Catechismus. In der Windischen Sprach, oboje v gotici.
- 1551 v Avstrijo pridejo jezuitje;
Trubar postane pastor v Kemptenu.
- 1555 druga izdaja prvih dveh Trubarjevih knjig v latinici in Trubarjev Ta Evangelij Svetiga Matevža.
- 1557 prispe v pregnanstvo podpornik južnoslovanske protestantske književnosti Ivan Ungnad;
izide Trubarjev Koledar (Ta slovenski koledar, kir večno terpi).
- 1557—77 izhaja po zvezkih Trubarjev Novi Testament.
- 1561 na poziv plemstva se vrne Trubar v domovino za malo časa, a stalno se
- 1562 preseli v Ljubljano ter postane superintendent slovenske cerkve;
Jurišič kot prevajalec prispe v Urach.
- 1563 Jurišič izda v Urachu Ene duhovne pejsni.
- 1564 izide Trubarjeva Cerkovna ordninga.
- 1564—1590 nadvojvoda Karel vladar Notranje Avstrije.
- 1565 Trubar ponovno pregnan v Nemčijo; pastor v Lauffenu; Sebastijan Krelj superintendent slovenske cerkve.
- 1566 Trubar se preseli v Derendingen;
Trubarjev prevod Psaltra;
Adam Bohorič postane ravnatelj latinske šole v Ljubljani.
- 1567 prva izdaja Trubarjeve pesmarice Ta celi Katechismus, eni Psalmi, inu tih vegših Godij, Stare inu Nove krščanske Pejsni od P. Truberja, S. Kreglja inu od drugih zložene;
Sebastijan Krelj izda prvi del Spangenbergove Postile ter Katekizem za stanovsko šolo;
† Sebastijan Krelj;
Trubar obišče domovino.
- 1569 Jurij Dalmatin promoviran za magistra filozofije.
- 1570 druga izdaja Trubarjeve pesmarice.
- 1572 nadvojvoda Karel dovoli plemstvu in njihovim podložnikom svobodno bogoslužje;
Jurij Dalmatin pridigar v Ljubljani.
- 1574 tretja izdaja Trubarjeve pesmarice.
- 1575 Janez Mandelc ustanovi tiskarno v Ljubljani.

- 1575 Jurij Dalmatin izda pri Mandelcu prevod Jezusa Siraha; izidejo Trubarjeve Tri duhovske pejsni, z melodijami.
- 1576 Jurij Dalmatin izda pri Mandelcu Pasijon.
- 1577 dotiskan Trubarjev Novi testament.
- 1578 Jurišić izda pri Mandelcu nadaljevanje Kreljeve Postile; Jurij Jurišić † v Ljubljani; Jurij Dalmatin izda pri Mandelcu Pet Mojzesovih knjig.
- 1579 četrta izdaja Trubarjeve pesmarice pri Mandelcu.
- 1580 Jurij Dalmatin izda pri Mandelcu Salomonove pregovore; nadvojvoda Karel da zapreti Mandelčevo tiskarno.
- 1582 druga izdaja Trubarjevega Novega testamenta s kalendarjem.
- Konc. 1583 z letnico.
- 1584 izide Dalmatinova Biblija v 1500 izvodih v Wittenbergu v tiskarni Krafftovih naslednikov; Dalmatin izda peto izdajo Trubarjeve pesmarice, v Wittenbergu; Dalmatin izda prevod molitvenika Kârščanske lepe molitve, v Wittenbergu; Adam Bohorič izda Arcticae horulae (Zimske urice) v Wittenbergu; Adam Bohorič postane deželni šolski nadzornik.
- 1586, 29. junija † Primož Trubar.
- 1592 izide v Gradcu Dictionarium quatuor linguarum, videlicet Germanicae, Latinae, Illyricae (quae vulgo Sclavonica appellatur) & Italicae sive Hetruscae, Hijeronima Megiserja, prvi slovar, ki obsega slovenske besede.
- 1593—1601 Hijeronim Megiser ravnatelj protestantske šole v Celovcu.
- 1595 Felicijan Trubar izda Luthrovo Postilo v prevodu Primoža Trubarja; Felicijan Trubar da na svetlo šesto izdajo pesmarice.
- 1603 prvi zvezek Megiserjevega slovarja Thesaurus Polyglottus v Frankfurtu, ki ima slovenske besede.
- 1608 druga izdaja Megiserjevega Dikcionarija.
- 1613 drugi zvezek Megiserjevega slovarja Thesaurus Polyglottus v Frankfurtu.
- 1619 † Hijeromin Megiser v Lincu.

ISKRA POD PEPELOM

- 1540 ustanovi jezuitski red Ignacij Lojola.
- 1545—1563 zboruje tridentinski koncil.
- Ok. 1550 zapisana Prisega mesta Kranja.

- Med 1551—1558 nastane goriški rokopis: načrt slovenske pridige in krajši molitveni obrazci.
- 1560 * Tomaž Hren v Ljubljani.
- 1570 nastane Prisega pri Veliki Nedelji.
- 1574 izide menda v Gradcu prvi slovenski katoliški katekizem: *Compendium Catechismi Catholici in Sclavonica lingua... Per Fratrem Leonhardum Pacheneckerum...*
- 1582 prevod Andreja Reclja: *Gornih buqui... Privilegium.*
- Ok. 1583 * Janez Čandek v Višnji gori.
- 1586 nadvojvoda Karel ustanovi katoliško univerzo v Gradcu.
- 1588 Tomaž Hren posvečen za duhovnika in postane stolni kanonik in pridigar v Ljubljani.
- 1597 Tomaž Hren upravitelj ljubljanske škofije; v Ljubljani se naselijo jezuitje.
- 1598 nadvojvoda Ferdinand zapove protestantskim učiteljem in predikantom zapustiti njegove dežele.
- 1599 Ferdinandov rekatolizacijski poziv meščanstvu; Tomaž Hren imenovan za ljubljanskega škofa.
- 1599/1600 začno poslovati protireformacijske komisije; predsedniki Tomaž Hren za ljubljansko, Jurij Stobej za lavantinsko in Martin Brenner za sekovsko škofijo.
- 1602 po Hrenovem prizadevanju papež dovoli porabo protestantskih knjig katoliškim duhovnikom.
- 1607 v Ljubljani se naselijo kapucini; v Vidmu izda Fra Gregorio Alasia da Sommaripa slovarček *Vocabulario Italiano e Schiavo* z dodatkom: slovensko-italijanska konverzacija, slovenske molitve ter štiri slovenske narodne pesmi; tu je prvi popolni zapis slovenske narodne pesmi.
- 1613 v Gradcu izidejo Čandkovi Evangeliji inu Lystovi v 3000 izvodih.
- 1615 izide v Augsburgu jezuitski Mali katekizem.
- 1617 na veliki petek prvič v Ljubljani pasijonski sprevodi v nemškem in latinskem jeziku.
- 1618 izide Čandkov prevod Kanizijevega Katekizma; rojen Janez Ludvik Schönleben v Ljubljani.
- 1618—1648 tridesetletna vojna.
- 1618—1672 suša v slovenskem slovstvu.
- 1620 * Matija Kastelic v Kilovčah pri Premu.
- 1621 napisan Škofjeloški pasijon z nad 1000 slovenskimi verzji.
- 1624 † Janez Čandek v Gradcu.
- 1628 Ferdinandov rekatolizacijski poziv plemstvu.
- 1630 † Tomaž Hren v Gornjem gradu.
- 1643 rokopis Adama Skalarja Šula tiga premišlavana.
- Med 1659—1664 rokopis Andreja Jankoviča Hoja za Kristusom.
- 1667 rokopis Andreja Jankoviča Pridige na Nedele in Praznike.

- 1672 Schönleben pripravi novo izdajo Evangelijev in Lystov.
 1678 prva izdaja Kastelčevih Bratovskih bukvic S. Rožinkranca, v Gradcu;
 tiskar Janez Baptist Tadej Mayer ustanovi katoliško tiskarno v Ljubljani.
 1681 † Janez Ludvik Schönleben.
 1682 druga izdaja Kastelčevih Bratovskih bukvic.
 1684 Kastelčeva premišljevanja Nebeški cilj.
 1688 Kastelčev katekizem v obliki dialoga med očetom in sinom: Navuk kristjanski;
 † Matija Kastelic.

SLOVENSKI ENCIKLOPEDISTI IN UDJE ZNANSTVENIH AKADEMIJ

- 1641 * Janez Vajk. Valvasor v Ljubljani.
 Ok. 1645 * Janez Lionelli Svetokriški pri Sv. Križu na Vipavskem.
 Ok 1660 vstopi Janez Svetokriški v kapucinski red.
 1676 * Ahacij Steržinar na Suhi pri Škofji Loki.
 1679 * Miha Paglovec v Kamniku.
 1683 * Jernej Basar v Škofji Loki.
 1689 Valvasorjeva Die Ehre des Herzogthums Crain.
 Med 1691—1707 izhaja Sacrum Promtuarium Janeza Svetokriškega; 2 zvezka v Benetkah, 3. v Ljubljani.
 1693 na pobudo Schönlebna in Valvasorja se ustanovi Akademija delavnih mož po vzgledu italijanskih akademij 17. stol.;
 umrl Janez Vajk. Valvasor.
 1705 Miha Paglovec vikar v Šmartnem pri Tuhinju.
 1706 Gregor Vorenc skuša izdati latinsko-slovenski slovar.
 1708 v Ljubljani se tiska prvi časopis — nemški.
 1711 natisnjena prva stran Hipolitovega slovarja Dictionarium trilinguae, ki je ostal v rkp.; skupno s slovarjem ohranjen prevod Komenskega Orbis pictus.
 1714 † Janez Svetokriški v Gorici.
 1715 Hipolitova izdaja Bohoričeve slovnice: Grammatica Latino-Germanico-Slavonica.
 1719 izide Hipolitov prevod Tomaža Kempencarja Bukvice od Slejda inu Navuka Kristusa.
 1722 † v Kamniku Novomeščan o. Hipolit.
 1725 se razide Academia operosorum.
 1726 prvi letnik Nove Krajske Pratique v Augsburgu.
 1728 izide slovenski prevod Bellarminovega katekizma;
 Paglovec uredi šolo v Šmartnem;
 † Ljubljančan o. Rogerij.

- 1729 izide verzificirani katekizem Katoliš Keršanskiga Vuka Pejśme.
- Med 1731—1743 Rogerijevih 126 cerkv. govorov Palmarium empyreum, v dveh zvezkih.
- 1733 Miha Paglovec prevede Tobijeve bukve.
- 1734 Basar izda v Ljubljani Pridige iz bukvic imenovanih Eksercicija S. Očeta Ignacija zložene na usako Nedelo čez Lejtu.
- 1738 † Jernej Basar v Ljubljani.
- 1741 Paglovec izda Čandkove Evangelija inu Branja; umre Ahacij Steržinar v Gornjem gradu.
- 1745 Paglovec drugič izda Tobijeve bukve z naslovom Zvesti tovarš, pomnožene z navodilom za branje in katekizmom.
- 1745 Paglovec drugič izda Hipolitovega Tomaža Kempenzarja bukve in doda abecednik.
- 1747 Paglovec prevede Scupolijevo Sveto vojsko.
- 1752 Primož Lavrenčič izda v Celovcu Misijonske Katoliš Karšanske Pejśme.
- 1757 Filip J. Repež izda Romarske bukvice.
- 1759 † Miha Paglovec v Šmartnem pri Tuhinju.
- 1764 Filip J. Repež izda Nebešku blagu.
- 1770 Filip J. Repež izda Romarsku drugu blagu.
- 1775 prva izdanja Maksimilijana Redeskinija Osem inu šestdeset sveteh pesm; druga izd. 1795, tretja 1800.
- 1846 deveta izd. Hipolitovih Bukvic od Slejda inu Navuka Kristusa.

NOVI ZNAKI NARODNEGA PREPORODA

- 1705 * Žiga Popovič v Arclinu nad Celjem.
- 1719 * Karel Janez Herberstein v Gradcu.
- 1727 * Ožbalt Gutsman v Grabštajnu.
- 1733 * Jožef Hasl v Celju.
- 1735 * Marko Pohlin v Ljubljani.
- 1738 * Blaž Kumerdej na Bledu;
* Mikloš Küzmič v Dolnjih Slavečih.
- 1740—1780 vlada v Avstriji Marija Terezija.
- 1741 * Leopold Volkmer v Ljutomeru.
- 1744 * Jurij Japelj v Kamniku.
- 1747 * Žiga Cojz v Reggio;
Marko Pohlin vstopi v samostansko šolo diskalceatov v Mariabrunnu.
- 1751 * Janez Edling v Gorici.
- 1756, 11. dec. * Anton Tomaž Linhart v Radovljici.
- 1758, 3. febr. * Valentin Vodnik v Zgornji Šiški.

- 1764 Leopold Volkmer ordiniran.
- 1765 Mārko Pohlin izda v Ljubljani Abecediko;
Almanac des Muses — prvi almanah.
- 1768 Marko Pohlin izda Krajsko grammatiko;
v Ljubljani ustanovljena Družba za poljedelstvo in ko-
ristne znanosti.
- 1769 Karel Herberstein koadjutor ljubljanskega škofa.
- 1770 Franc Ks. Gorjup izda Cirkounu lejtü;
Ožbalt Gutschmann izda Kristjanske resnice z Anmerkun-
gen über die windische und krainerische Rechtschrei-
bung in Jožef Hasl Gabrijela Hevenesija prevod Sveti
Post.
- 1772 Karel Herberstein škof ljubljanski.
- 1773 Kumerdej predloži vladi načrt slovenskega osnovnega
šolstva;
Gašpar Rupnik izda Hevenesijev prevod Ta Kristusovimu
terplejnu posvečejni post;
V. Vodnik se seznanil s Pohlinom;
ukinjen je jezuitski red.
- 1774 † Žiga Popovič na Dunaju.
- 1775 M. Pohlin odide za profesorja teologije na Dunaj, Vodnik
ga proslavlja z Milo pesmijo.
- Pred 1777 Gutschmannove Anmerkungen v posebni izdaji.
- 1777 Gutschmann izda Windische Sprachlehre;
Wiener Musenalmanach, prvi v Avstriji.
- 1778 Kumerdej izda Vodenje za brati v vse sorte pisanju za
šolarje tih duželskih šol, Ljubljana.
- 1779 Jurij Japelj prevede Veliki katekizem;
Skupspravljanje krajskih Pisanic od lepeh umetnost.
- 1779 Kumerdej pripravlja za Akademijo operozov Versuch
uiber die Krainerische Rechtschreibung;
Edling izda Izvlečik tiga velikiga katekizma.
- 1780—1790 vlada v Avstriji Jožef II.
- 1780 drugi zvezek Pisanic;
Devova »prepevna preža« Belin v Pisanicah;
izidejo Sveti Evangjelioni Mikloša Küzmiča;
Linhart izda Miss Jenny Love in Blumen aus Krain.
- 1780—1781 Kumerdej pošlje petrogr. akademiji: Über die
Sprachkunde der Slaven und Russen.
- 1781 Marko Pohlin izda Tu malo besediše treh jezikov in
Bukuvce za rajtengo;
izide 3. zv. Pisanic z Vodnikovo Zadovolne Krajnc; 4. zv.
v rkp.;
obnovljena Academia operosorum.
- 1783 druga izd. Krajske grammatike;
Volkmer izda Pejzme k tem opravili te svete meše.

- Do 1784 Kumerdej pripravil 1. del: Versuch einer historisch-kritischen Krainerisch-Slavischen Grammatik.
- 1784 Japelj izda Cerkevne pesmi, litanije in molitve per božji službi ter s Kumerdejevim sodelovanjem Svetu pismu noviga testamenta 1. zv.
- 1786 Japelj izda Zbrane molitve s Perstavkom enih krajskih pejssem ter s Kumerdejevim sodelovanjem Svetu pismu noviga testamenta, 2. zv.
- 1787 Japelj dekan na Ježici;
† Karl Herberstein v Ljubljani.
- 1788 Pohlin izda Kratkočasne uganke od Petra Kumrasa; 1. zv. Linhartovega Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs.
- 1789 M. Pohlin izda Kmetam za potrebo inu pomoč; Ožbalt Gutschmann Deutsch-windisches Wörterbuch; Volkmer Mešna pesem;
28. dec. ljubljanski diletantje uprizore Županovo Micko.
- 1790 † Ožbalt Gutschmann v Celovcu;
izideta Linhartovi komediji Županova Micka in Veseli dan ali Matiček se ženi.
- 1791 drugi zv. Linhartovega Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs.
- 1791—1802 izhaja Stari testament v 11 zv., kjer Japelj sodeluje do 3. zv. incl.
- 1792 izide na Dunaju Pohlinov Dictionarium slavicum carniolicum ter Glossarium slavicum in supplementum ad primam partem Dictionarii Carniolici;
Linhartov prevod Wolsteinovih Bukev od kug;
Goličnikov prevod Janše Popolnoma podvučenje za vse čebelarje;
Vodnik lokalni kurat v Koprivniku.
- 1793 † Janez Edling v Gorici;
pripravljen rkp. Kumerdejeve slovnice;
Vodnik se v Koprivniku seznanil s Cojzom.
- 1795 Japelj dekan v Naklem;
† Anton Tomaž Linhart v Ljubljani;
Vodnikov Krajnc tvoja dežela je zdrava v Pratici.
- 1795—1797 Vodnik izdaja Veliko Pratico.
- 1796 Vodnik se preseli v Ljubljano.
- 1797 Zadovolni Krajnc v Veliki Pratici;
z novim letom začno izhajati Lublanske Novice.
- 1798 Pohlin izda Adjumentum Poëseos Carniolicae, posebna izdaja poetike iz Kranjske Grammatike.
- 1797—1798 Vodnik: Povedanje od slovenskiga jezika v Lubl. Novicah.

- 1799 Vodnik odloži uredništvo Lublanskih Novic;
Vodnik izda Kuharske bukve;
Japelj stolni kanonik v Celovcu.
- 1800 četrti letnik Lublanskih Novic pod uredništvom Janeza Sušnika.
- 1803 izide Pohlinova Bibliotheca Carnioliae v 4. zv. bibliografskega kataloga Terezijanske akademije;
v Ljubljani igrajo Kotzebuejevo Tinček Petelinček v Vodnikovem prevodu.
- 1806 izidejo Vodnikove Pesme za pokušino.
- 1807 Zupančič: Das Turnier zwischen den beyden Rittern Lambergar und Pegam;
Japeljev rkp. Slawische Grammatik dogotovljen;
† Jurij Japelj v Celovcu.
- 1809 Vodnik da na svetlo Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz;
Vodnik prevede Pesmi za brambovce;
Schönbrunnski mir; Ilirske province.
- 1811 Vodnik priredi: Abecedo za perve šole;
Keršanski navuk za ilirske dežele;
Početke Gramatike, to je Pismenosti Francoske;
Pismenost ali Gramatika za Perve Šole.
- 1812 Vodnik priredi: Abecedo ali Azbuko. Das ABC. L' Abécé.
- 1813 Vodnik poskuša natisniti od Kumerdeja pričeti slovar;
Ilirijo zasede Avstrija.
- 1814 Valentin Vodnik upokojen.
- 1816 † Leopold Volkmer pri Sv. Urbanu v Slov. gor.
- 1818 Vodnik izda Matoškovo Babištvo.
- 1819 † Valentin Vodnik v Ljubljani;
† Žiga Cojz.
- 1829 Jarnik priredi 6. izd. Gutsmannove slovnice.
- 1835 Anton Murko izda Volkmerjeve pesmi.
- 1840 Andrej Smole izda Vodnikove pesmi.
- 1848 Slovensko društvo dobi rkp. Kumerdej-Vodnikovega slovarja.
- 1860 Cigaletov slovar se opira tudi na Vodnikov rkp.
- 1862 druga izd. Pohlinove bibliografije Bibliotheca Carnioliae.
- 1885 Jožef Pajk izda Volkmerjeve pesmi.

POČETNIKI SLOVENSKE ROMANTIKE

- 1744—1803 Johann Gottfried Herder, pesnik, kritik.
- 1762—1814 Johann Gottlieb Fichte, filozof monističnega idealizma.
- 1767—1845 August Wilhelm Schlegel, programatik romantike.

- 1772—1829 Friedrich Schlegel, programatik romantike, pesnik, zgodovinar, književni teoretik.
 1775—1854 Friedrich Wilhelm Schelling, filozof narurne filozofije.
 1778—79 Herder, Volkslieder.
 1780 * 21. avg. Jernej Kopitar v Repnjah pri Smledniku.
 1782 Adelung, Umständliches Lehrgebäude der Deutschen Sprache.
 1784—91 Herder, Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit.
 1787 * Vuk Stefanović Karadžić v Tršiču pri Loznici.
 1799 Kopitar, domači učitelj pri Cojzu.
 1802—09 Schlözer izda Nestorjevo kroniko.
 1808 Kopitar gre studirat na Dunaj.
 1809 Kopitar, Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark.
 1810 Kopitar imenovan za cenzorja za slovanske in grške knjige.
 Kopitar, Patriotische Phantasien eines Slaven.
 1811 ustanovljena stolica za slovenski jezik na liceju v Gradcu.
 1813 seznanita se Kopitar in Vuk.
 1814 Vukova slovnica srbskega jezika in Pesmarica.
 1815 ustanovljena stolica slovenskega jezika na liceju v Ljubljani.
 1818 Vukov slovar srbskega jezika;
 začno izhajati Wiener Jahrbücher der Literatur.
 1836 Jernej Kopitar, Glagolita Clozianus.
 1844, 11. avg. † Jernej Kopitar na Dunaju.
 1864 † Vuk Stefanović Karadžić na Dunaju.

PREPOROD SLOVENSKIH OBROBNIH POKRAJIN

- 1723 * Štefan Küzmič v Strukovcih v bodonski fari.
 1762—1821 Miha Andreaš, poet iz Roža.
 1770 * Mihael Jaklin pri Jeruzalemu.
 1771 Štefan Küzmič, Nouvi zakon, Halle.
 1774 * Valentin Stanič v Bodrežu ob Soči;
 * Štefan Modrinjak v Središču ob Dravi.
 1779 * Franc Cvetko v Dornovi;
 * Matija Ahacelj v Gorenčah v Rožu;
 † Štefan Küzmič v Šurdu.
 1784 * Urban Jarnik na Potoku pri Zilji.
 1785 * Janez Primic v Zalogu na Dolenjskem.
 1791 Mihael Zagajšek (Jurij Zelenko) izda slovnico.

- 1809 Primic prevaja bramborvske pesmi.
 1810 Primic ustanovi v Gradcu Societas slovenica.
 1811 ustanovljena stolica slovenskega jezika na liceju v Gradcu.
 1812 Janez Šmigoc izda slovnico;
 Primic postavljen za učitelja slov. jezika v Gradcu;
 Primic izda Pravo pot k dobri mu stanu.
 1813 Primic, Nemško-slovenska branja.
 1814 Primic, Novi nemško-slovenski bukvar;
 Primicu se omrači um;
 Urban Jarnik, Zber lepih ukov za slovensko mladino.
 1817 Urban Jarnik, Sadjereja.
 1822 Valentin Stanič, Pesme za kmete in mlade ljudi.
 1823 † Janez Primic.
 1826 Valentin Stanič, Molitve in premišlovanja;
 Valentin Stanič, Perstavik nekterih cerkvenih in drugih
 pesem.
 1827 † Štefan Modrinjak pri Sv. Miklavžu pri Ormožu.
 1832 Jarnik, Versuch eines Etymologikons der slovenischen
 Mundart in Inner-Oesterreich.
 1833 Matija Ahacelj, Pesmi po Koroškim inu Štajerskim znane.
 1838 Valentin Stanič, Drugi perstavik starih ino novih cerkve-
 nih ino drugih pesem.
 1842 Jarnik, Obraz slovenskoga narečja u Koruškoj, Vrazovo
 Kolo.
 1844 † Urban Jarnik v Blatnem gradu ob Vrbskem jezeru.
 1845 † Matija Ahacelj v Celovcu.
 1847 † Valentin Stanič v Gorici;
 † Mihael Jaklin v Ljutomeru.
 1859 † Franc Cvetko v Mariboru.

BOJ ZA ENOTNI SLOVSTVENI JEZIK IN ČRKOPIS.

- 1776 * Matevž Ravnikar na Vačah pri Litiji.
 1787 * Peter Dajnko pri Sv. Petru pri Radgoni.
 1789 * Franc Metelko v Škocijanu pri Dobravi.
 1815 ustanovljena stolica slovenskega jezika na liceju v Ljub-
 ljani.
 1815—17 Matevž Ravnikar, Zgodbe svetiga pisma za mlade
 ljudi.
 1817 Metelko imenovan za učitelja slov. jezika v Ljubljani.
 1824 Peter Dajnko, Lehrbuch der windischen Sprache.
 1825 Franc Metelko, Lehrgebäude der slovenischen Sprache.
 1826 Peter Dajnko, Sto cir kvenih ino drugih pobožnih pesmi.
 1827 Peter Dajnko, Posvetne pesmi med slovenskim narodom
 na Štajerskem.

- 1832 Anton Murko, Theoretisch-praktische slovenische Sprachlehre.
 1832—33 Anton Murko, Slovensko-nemški in nemško-slovenski slovar.
 1833 vlada prepove metelčico.
 1838 vlada prepove dajničico.
 1845 † Matevž Ravnikar, škof tržaški.
 1860 † Franc Metelko na Dunaju.
 1873 † Peter Dajnko pri Veliki Nedelji.

KRAJNSKA ČBELICA

- 1785 * Jakob Zupan v Prevojah.
 1792—1851 Franc Andrioli iz Ljubljane.
 1792 * Janez Cigler v Udmatu pri Ljubljani.
 1796 * Miha Kastelic v Gorenji vasi pri Stični.
 1797, 26. jan. * Matija Čop v Zirovnici na Gorenjskem.
 1798—1855 poljski pesnik Adam Mickiewicz.
 1799 * Ignacij Holzapfel v Trziču.
 1799—1872 Blaž Potočnik iz Struževa pri Kranju.
 1799—1872 Jurij Kosmač iz Dan pri Ložu.
 1803—43 Miha Tušek z Martinjega vrha pri Železnikih.
 1805—43 Jožef Zemlja z Breznice.
 1806—62 Jurij Grabner iz Št. Jerneja na Dol.
 1808—83 Jernej Levičnik iz Železnikov.
 1808—67 Emanuel Kovačič iz Malenc pri Čatežu ob Savi.
 1810 Matija Čop vstopi v ljublj. gimnazijo.
 1820—23 Matija Čop profesor na Reki.
 1823—27 Matija Čop profesor v Lwowu.
 1824 se snuje literarno znanstveni list Slavinja.
 1825—27 Čop predava klasične jezike na univerzi v Lwowu.
 1827 Blaž Potočnik, Svete pesmi, v metelčici.
 1830 Matija Čop imenovan za bibliotekarja licejske knjižnice v Ljubljani;
 1. zv. Krajnske Čbelice.
 1831 2. zv. Krajnske Čbelice;
 Matija Čop dovrši Slovensko literaturo za Šafařika.
 1832 3. zv. Krajnske Čbelice.
 1833 Čopov prevod Čelakovskega kritike Čbelice, boj zoper metelčico; Illyr. Blatt;
 Čop, Slovenischer ABC-Krieg, Illyr. Blatt;
 Kopitar, Ein Wort über den Laibacher ABC-Streit, Illyr. Blatt;
 Prešeren, Literärische Scherze, Illyr. Blatt;
 30. nov. prepovedana metelčica;
 Jakob Zupan interniran v Celovcu.

- 1834 Adam Mickiewicz, Pan Tadeusz;
4. zv. Krajske Čbelice.
- 1835, 6. jul. † Matija Čop v Savi pri Tomačevem.
- 1836 Janez Cigler, Sreča v nesreči.
- 1848 5. zv. Krajske Čbelice;
metelčica definitivno pokopana.
- 1852 † Jakob Zupan.
- 1864 Šafařík, Geschichte der südslavischen Literatur, I. s Čo-
povim prispevkom o slovenski književnosti.
- 1867 † Janez Cigler v Višnji gori.
- 1868 † Miha Kastelic v Ljubljani.
† Ignac Holzapfel v Ribnici.

FRANCE PREŠEREN

- 1265—1321 Dante Alighieri, italij. pesnik zgodnje renesanse.
- 1472 prvič natisnjena Dantejeva Divina commedia.
- 1749—1832 Johann Wolfgang Goethe.
- 1799—1852 František Ladislav Čelakovský.
- 1800 * Andrej Smole v Ljubljani;
- 1800, 3. dec. * France Prešeren v Vrbi.
- 1806—76 Anton Aleks. Auersperg (Anastasius Grün).
- 1808 Goethe, Faust I.
- 1810—12 Prešeren v ribniški šoli.
- 1812 Prešeren v šoli v Ljubljani.
- 1813 Prešeren vstopi v ljubljansko gimnazijo.
- 1813—39 Emil Korytko, nabiralec slovenskega nar. blaga.
- 1813—51 Petar Petrović Njegoš.
- 1816 * Julija Primčeva v Ljubljani.
- 1819—21 Prešeren v ljubljanskem liceju.
- 1821 Prešeren gre na dunajsko univerzo.
- 1824 Kollár Jan, Slavy dcera.
- 1824—31 Goethe, Faust II.
- 1825 nastala Prešernova Prophetischer Trost für Traun 1825.
- 1827 Prešeren, Dekelcam, Illyr. Bl.
- 1828, 28. marca Prešeren promovira na dunajski univerzi;
vstopi v pisarno dr. Baumgartena;
nastane Nar bolši svet (Hčere svet).
- 1829—31 Prešeren v službi pri finančni prokuraturi.
- 1830 Prešeren, Slovo od mladosti, Povodnji mož, Lenora; 1. zv.
Čbelice.
- 1831 Prešeren, Nova pisarija, Hčere svet ter štirje soneti,
2. zv. Čbelice.
- 1832 Prešeren, Turjaška Rozamunda, Soldaška, Qui nullam tibi
dicebas, Zvezdogledam, Seršeni, Čerkarska pravda, Ptujco-

- besedarjem, Strah, Smert; 3. zv. Čbelice;
Prešeren prestane odvetniški izpit v Celovcu.
- 1832—34 Prešeren zopet pri Baumgartenu.
- 1833 na veliko soboto se Prešeren zaljubi v Julijo Primčevo;
Prešeren, Gazele, Illyr. Bl.;
Julija se zaroči s Scheuchenstuelom;
nastane Sonetni venec.
- 1834 v febr. izide Sonetni venec kot priloga Illyr Bl.
Prešeren, Glosa, Romanca od dohtarja, Romanca od učenca, Strunam, Gazele, Soneti nesreče, 4. zv. Čbelice.
- 1834—46 Prešeren v pisarni odvetnika Crobatha.
- 1835 Prešeren, Dem Andenken des Mathias Čop, Illyr. Blatt;
v jeseni nastane Krst pri Savici.
- 1836, 14. apr. Krst pri Savici, v 600 izv.;
- Jan Kollár, O literarni vzajemnosti raznih plemen in narečij slovanskega naroda.
- 1837 Korytko pride v Ljubljano.
- 1838 Prešeren, Zdravilo ljubezni, Odprlo bo nebo, Ribič, Oserčenje, Pevcu, Illyr. Blatt.
- 1839 Julija se poroči s Scheuchenstuelom.
- 1840 Smole in Prešeren izdata: Vodnikove Pesmi, Linhartovega Matička, Garrickovega Varha v Smoletovem prevodu;
nameravata izdajati Ilirske Novice z Ilirskim Merkurjem;
Prešeren definitivno odkloni ilirizem;
30. novembra † Andrej Smole v Ljubljani.
- 1844 Krst pri Savici ponatisnjen v Novicah;
Prešeren, V spominj Andreja Smoleta, Illyr. Bl.
- 1845 nastane V spominj Matija Čopa.
- 1846 V spominj Matija Čopa, Novice;
v oktobru gre Prešeren za odvetnika v Kranj;
15. dec. izidejo Poezije z letnico 1847.
- 1847 Petar Petrović Njegoš, Gorski vijenac, Dunaj.
- 1848 Prešeren, Zdravljica, Novice;
Prešeren, Nuna, Sveti Senan, Šmarna gora, Nebeška procesija, Zdravljica, V spominj Matija Čopa, 5. zv. Čbelice.
- 1849, 8. febr. † France Prešeren v Kranju.
- 1850 Anastasius Grün, Volkslieder aus Krain.

ILIRSTVO

- 1538—87 Anton Vramec, pisec kajkavske Kratke kronike.
- 1704—60 Andrija Kačić-Miošić, dalmatinski narodni pisatelj.
- 1724—1804 Immanuel Kant, nemški racionalistični filozof.
- 1729—81 Gotthold Ephr. Lessing, nemški pesnik in književni teoretik.

- 1733—1813 Christoph Martin Wieland, nemški pesnik.
- 1756 Andrija Kačić-Miošić, Razgovor ugodni naroda slovinskoga.
- 1759—1805 Joh. Christ. Friedrich Schiller, nemški pesnik in dramatik.
- 1769—1821 Napoleon I., od 1804—15 cesar francoski.
- 1777—1825 Aleksander I. Pavlovič, (od 1801 ruski cesar).
- 1779—1845 Jurij Alič iz Poljan, žolnik.
- 1790 * Koloman Kvas v Rožičkem vrhu pri Sv. Jurju ob Šč.
- 1790 * Anton Krempl v Poliškem vrhu pri Radgoni.
- 1795—1861 Pavel I. Šafařík, češki jezikoslovec in književni zgodovinar.
- 1803—61 Anton Lah iz Jarenine, pobožen pisatelj in prevajalec.
- 1808—83 Štefan Kočevar iz Središča, prijatelj in mecen Stanka Vraza.
- 1809—92 Matija Majar Ziljski iz Gorič pri Zilji.
- 1809—72 Ljudevit Gaj iz Krapine, hrvatski preporoditelj.
- 1810, 3. jun. * Stanko Vraz (Jakob Fras) v Cerovcu pri Ljutomeru.
- 1812—61 Josip Drobnič od Sv. Heme ob Sotli.
- 1812—42 Ljubica (Julija) Cantilly iz Samobora.
- 1813—88 Andrej Einspieler iz Sveč v Rožu.
- 1813, 20. nov. * Franc Miklošič v Radomerščaku pri Ljutomeru.
- 1814—46 Jakob Košar iz Slaptinec pri Sv. Jurju ob Šč.
- 1814—74 Oroslav Caf od Sv. Trojice v Slov. gor.
- 1814—90 Ivan Mažuranić, hrvatski pesnik ilirske dobe.
- 1818—96 Luka Jeran iz Javorja v Poljan. d.
- 1821—83 Ivan Macun iz Trnovec pri Sv. Bolfenku v Slov. gor.
- 1823—67 Koloman Kvas, profesor slovenskega jezika v Gradcu.
- 1826—80 Radoslav Razlag iz Radoslavec pri Ljutomeru.
- 1827—70 Lovro Toman iz Kamne gorice.
- 1829—55 Franc Jeriša iz Šmartna pod Šmar. goro.
- 1829—84 Janez Božič iz Lesec.
- 1830 Ljudevit Gaj, Kratka osnova horvacko-slavonskoga pravo-pisanja.
- 1830—38 Vraz slušatelj prava v Gradcu.
- 1833 Vraz prvič v Zagrebu med Iliri.
- 1833—54 Josipina Urbančič-Turnogradska.
- 1834 Vraz v Ljubljani med Čbeličarji.
- 1835 Vraz začne omahovati med slovenstvom in iliristvom;
objavi pesem Stana i Marko v Danici;
Gaj, Novine horvacke s prilogo Danica horvacka, slavon-ska i dalmatinska v kajkavskem narečju, ki jih
- 1836 Gaj preimenuje v Narodne ilirske novine z Danico ilirsko v štokavskem narečju;
Vraz drugič na Hrvatskem;
v jeseni nastane I. del Đulabij.
- 1836—51 prva faza ilirizma na Slovenskem.

- 1837 Vraz pošlje slovenske pesmi za 5. zv. Čbelice;
 misli na almanah Metuljček;
 v septembru začno izhajati Đulabije I. del;
 nastaja II. del Đulabij;
 Ljubica Cantily se poroči z Englerjem;
 Miklošič imenovan za suplenta na liceju v Gradcu.
- 1838 Đulabije I. del se nadaljujejo v Danici ilirski;
 ustanovljena Slovanska čitalnica v Gradcu;
 Vraz se preseli v Zagreb;
 Miklošič odide na Dunaj.
- 1838—39 nastaja III. del Đulabij.
- 1839 Đulabije I. del se nadaljujejo v Danici ilirski;
 Vraz, Narodne pesmi ilirske; prva slovenska knjiga v
 gajici.
- 1840 v Danici II. del Đulabij ter I. in II. v posebni izdaji.
- 1841 Vraz, Glasi iz dubrave žerovinske;
 Vraz nabira narodno blago po Sloveniji.
- 1842 ustanovljena Matica ilirska.
- 1842—53 izhaja revija Kolo.
- 1844 III. del Đulabij fragmentarno objavljen v Iskri;
 † Anton Kreml pri Mali Nedelji.
- 1845 Vraz, Gusle i tambura;
 Kreml, Dogodivšine Štajerske zemle.
- Do 1846 Cafov slovar v rkp. dogotovljen.
- 1846 Matija Majar Ziljski, Pesmarica cerkvena; prva knjiga
 v gajici na Koroškem;
 Mažuranić, Smrt Smail-age Čengića.
- 1846—49 Drobnič, Ilirsko-němačko-talianski mali rěčnik.
- 1848 III. del Đulabij fragmentarno objavljen v Danici ilirski;
 Vraz na slovanskem kongresu v Pragi;
 Majar, Pravila, kako izobraževati ilirsko narečje i u obće
 slavenski jezik.
- 1849 Miklošič izredni profesor slavistike na dunajski univerzi;
 Lovro Toman, Glasi domorodni;
 Drobnič ustanovi diletantski oder v Celju.
- 1850 Miklošič redni profesor slavistike na Dunaju;
 Drobnič ustanovi Slovensko Čbelo v Celju;
 Janežič obnovi Slovensko Bčelo v Celovcu;
 Ivan Macun, Cvetje jugoslavjansko.
- 1851 Caf, Robinzon mlajši;
 Razlag, Zvezdice;
 Turnogradska, Nedolžnost in pravica; prvič motiv Vero-
 nike Deseniške;
 14. maja † Stanko Vraz v Zagrebu.
- 1851—58 druga faza ilirstva na Slovenskem.
- 1852 Miklošič, Vergleichende Lautlehre d. slavischen Sprachen.
- 1852—53 Razlag, Zora, literarni almanah.

- 1852—83 Einspieler, Šolski Prijatelj.
 1853 Caf, O glagolih v Zori;
 Toman, Milotinke.
 1854 Janežič, Glasnik slovenskega slovstva.
 1856 Miklošič, Vergleichende Formenlehre der slavischen Sprachen.
 1858 Miklošič, Monumenta serbica;
 Drobnič, Slovensko-nemško-talianski in taliansko-nemško-slovenski besednjak, Ljubljana.
 1861—63 Einspieler, Stimmen aus Inner-Oesterreich.
 1862—65 Miklošič, Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum.
 1863 Razlag, Pësmarica, zbirka sloven. in slovan. pesmi.
 1863—66 Einspieler, Draupost.
 1865 mariborski politični program.
 1865—67 Einspieler, Slovenec, Celovec.
 1867 † Koloman Kvas v Gradcu.
 1868—74 Miklošič, Vergleichende Syntax der slav. Sprachen.
 1869—76 Einspieler, Kärntner-Blatt.
 1874 Miklošič, Altslovenische Formenlehre in Paradigmen.
 1875 Miklošič, Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen.
 1876—83 Einspieler, Kärntner Volksstimme.
 1886 Miklošič, Etymologisches Wörterbuch der slav. Sprachen.
 1891, 7. marca † Franc Miklošič na Dunaju.

ANTON SLOMŠEK IN NJEGOV PROSVETI- TELJSKI KROŽEK

- 1746—1827 Ivan Henrik Pestalozzi, švic. pedagog in pisatelj.
 1781 Pestalozzi, Lienhard und Gertrud.
 1786—1855 Jožef Lipold iz Mozirja, ljudski pesnik, sotrudnik Drobtnic.
 1800, 26. nov. * Anton Martin Slomšek na Slomu pri Ponikvi.
 1810—73 Felicijan Globočnik iz Braslovč, Slomškov učenec in sodelavec.
 1811—83 Jožef Hašnik iz Trbonj pri Dravogradu, pesnik Drobtnic.
 1814—19 Slomšek v gimnaziji v Celju.
 1819—20 Slomšek na ljubljanskem liceju.
 1820—21 Slomšek studira v Senju.
 1821 Slomšek vstopi v celovško bogoslovje.
 1823—94 Franc Kosar iz Braslovč, Slomškov sodelavec.
 1826—1909 Jožef Levičnik iz Železnikov, šolnik, glasbenik, sotrudnik Drobtnic.
 1829—38 Slomšek spiritual celovškega bogoslovja.

- 1832 Slomšek, Perjetne perpovedi za otroke.
 1834 Slomšek, Keršansko devištvo.
 1838 Slomšek v Blatnem gradu pridiga o ljubezni in dolžnostih do maternega jezika.
 1838—46 Slomšek dekan in šolski nadzornik v Vuzenici.
 1842 Slomšek, Blaže in Nežica v nedelski šoli.
 1844 Slomšek šolski nadzornik za lavant. škofijo.
 1846 Slomšek opat v Celju;
 Slomšek namerava ustanoviti Društvo za izdavanje dobrih slovenskih knjig.
 1846—47 Slomškova redakcija Drobtinic.
 1846—62 Slomšek škof lavantinski.
 1852 Slomšek z Einspielerjem in Janežičem ustanovi Društvo sv. Mohorja.
 1853 Slomšek, Šola veselega lepega petja za pridne šolarje.
 1859 Slomšek uredi cerkveno vprašanje v lavant. škofiji.
 1860 Mohorjeva družba postane cerkvena bratovščina.
 1861 Slomšek ustanovi v Mariboru slovensko čitalnico.
 1862, 24. sept. † Anton Martin Slomšek v Mariboru.

STAROSLOVENCİ

- 1747—94 Gottfried August Bürger, nemški pesnik balad.
 1757—1865 Ernst Langbein, nemški pesnik.
 1781—1838 Adalbert Chamisso, nemški pesnik.
 1782—1859 nadvojvoda Janez, pospeševatelj kmetijstva.
 1788—1866 Friedrich Rückert, nemški pesnik in prevajalec.
 1798 * Jovan Vesel v Kosezah pri Moravčah.
 1798—1876 František Palacký, češki zgodovinar.
 1802—64 Matevž Ravnikar-Poženčan, noviški pesnik.
 1805—43 Jožef Žemlja z Breznice na Gorenj., pesnik-Čbeličar.
 1808, 19. nov. * Janez Bleiweis v Kranju.
 1812—67 Peter Hitzinger (Podlipski, Znojemski) iz Tržiča, pisatelj.
 1814—78 Karel Melcer iz Ljubljane, urednik in šolnik.
 1814—81 France Svetličič iz Spodnje Idrije, pesnik.
 1816—68 Anton Žakelj-Ledinski iz Ledin, pesnik in nabir. nar. blaga.
 1818 Jovan Vesel, Potažva v Illyr. Blatt;
 * Miroslav Vilhar v Planini.
 1818—63 France Malavašič iz Ljubljane, noviški pesnik.
 1818—96 Luka Jeran iz Javorj v Polj. d., novinar in kritik.
 1819—89 Matija Cigale iz Dolenjih Lomov pri Črnem vrhu, prevajalec.
 1821—75 Jožef Krajnc iz Škal, pravnik.

- 1832—93 Josip Marn iz Štange pri Litiji, slovstv. zgodovinar.
- 1838 ljubljanski filozofi in bogoslovci ustanove »čitavni zbor«.
- 1839—1906 Janez Bile iz Ilirske Bistrice, pesnik.
- 1843 Jožef Zemlja, Sedem sinov;
Janez Bleiweis urednik Novic;
5. julija izidejo Novice;
Novice objavijo prvi spis v gajici (Krempl);
Novice ponatisnejo Vodnikovega Zadovoljnega Kranjca.
- 1844 Novice ponatisnejo Krst pri Savici;
Koseski, Slovenija cesarju Ferdinandu Prvemu, Novice;
J. Kosmač, Vodnikova biografija, Novice.
- 1845 Prešeren, Ob šest in dvajseti obletnici smrti gospoda
Valentina Vodnika, Od železne ceste, Orglar i. dr. Novice;
Koseski, Bravcam h koncu leta v spomin, Novice.
- 1846 Prešeren, V spominj Matija Čopa, Novice;
Novice opuste bohoričico.
- 1847 Prešeren, Pevcu, Novice;
Malavašičeva recenzija Koseskega, Prečernih Poezij,
Novic, Krajske Čbelice z naslovom Slovensko pesništvo.
- 1848 misel o Zedinjeni Sloveniji;
Jadranski Slavjan, mesečnik v Trstu;
osnuje se Slovensko društvo v Ljubljani;
Prešeren, Zdravljica, Novice;
Novice preidejo v Blaznikovo last;
v Novicah se oglasi mladina;
Anton Žakelj objavi narodne pesmi, 5. zv. Čbelice;
Janez Zl. Pogačar osnuje Slovenski Cerkveni Časopis;
Slovenske Novine v Celju.
- 1848—49 Matija Cigale urednik Slovenije.
- 1848—50 Odbor slovenskega gledališča prireja predstave.
- 1849 Slovenski cerkveni list preimenujejo v Zgodnjo Danico;
Malavašičev Pravi Slovenec.
- 1850 Hitzinger recenzira Pretres slovenskih pesnikov, Ljublj.
Časnik;
Vilhar, melodrama Jamska Ivanka.
- 1851 Vilharjev Slovenski koledar.
- 1852—96 Luka Jeran urednik Zgodnje Danice.
- 1852—68 Koseski molči.
- 1853 Luka Jeran afriški misijonar.
- 1858 Hitzinger, Močni baron Ravbar;
recenzira Napake slovenskega pisanja.
- 1860 Pesmi Miroslava Vilharja.
- 1862 Malavašič, Kranjska in nemštvo.
- 1863 Vilharjev koledar Sloga;
Vilharjev Naprej pod Levstikovim uredništvom;
Levstik, Misli o sedanjih mednarodnih mejah, Naprej.
- 1865—68 Vilharjeve igre.

- 1867 Vilharjev Koledarček.
 1868 Koseski, Mazeppa, Novice.
 1870 Janez Bilc prevede Smrt Smail-age Čengića.
 1871 † Miroslav Vilhar na Kalcu pri Senožečah.
 1881 † Janez Bleiweis v Ljubljani.
 1884 † Jovan Vesel-Koseski v Trstu.

PRVA MLADOSLOVENSKA GENERACIJA

- 1821—89 Dragotin Dežman iz Idrije, znanstvenik in politik.
 1826—91 France Cegnar od Sv. Duha p. Škof. Loki, prevajalec in pesnik.
 1826—1922 Luka Svetec iz Podgorja pri Kamniku.
 1829—55 Franc Jeriša iz Šmartna pod Šmarno goro, pesnik in prevajalec.
 1830, 29. maja * Janez Trdina v Mengšu.
 1831 * Matija Valjavec-Kračmanov na Srednji Beli pri Predvoru.
 1842—51 Valjavec v gimnaziji.
 1844 se javi v slovenski literaturi Dragotin Dežman.
 1848 Cegnarjev nastop v slovenski literaturi.
 1848—50 Slovenija, politično literarni list;
 Vedež, časopis za mladost sploh.
 1848—51 Ljubljanski Časnik.
 1849 Vedež poskuša z ilirizmom;
 Luka Svetec, Kazen radovednosti;
 Trdina dopisnik Slovenije; objavi sedem Narodnih pripovedk iz Bistriške doline.
 1850 Janez Trdina, Pripovedka od Glasan-Boga;
 Arov in Zman, zgod. novela;
 Pretres slovenskih pesnikov.
 1850 začne izhajati Občni državni zakonik;
 od jan. do marca Drobničeva Slovenska Čbela v Celju, kateri sledi
 1850—53 Janežičeva Slovenska Bčela v Celovcu.
 1850—51 Trdina, Pripovedka od zlate hruške.
 1851 Luka Svetec, Vladimir in Kosara;
 Trdina, Bran in pogin Japodov.
 1853 Luka Svetec, Peter Klepec.
 1853—55 Trdina suplent v Varaždinu.
 1854 Valjavec profesor v Varaždinu;
 Janežičev Glasnik slovenskega slovstva.
 1855 Matija Valjavec, Pesmi.
 1855—66 Trdina profesor na Reki.
 1858 Valjavec, Narodne pripovjetke (kajkavske).

- 1860 France Cegnar, Pesmi.
 1861 Dežman prelomi s slovenstvom;
 Cegnar, Marija Stuart F. Schillerja ter
 1862 Viljem Tell;
 Cegnar Babica Božene Nëmcove.
 1863—95 Svetec deželni poslanec.
 1864 Cegnar, Valenštajnov ostrog; Levstikov prevod.
 1865 Svetčeva kritika Jenkovih pesmi.
 1866 Cegnar, Valenštajn;
 Trdina odpuščen iz službe.
 1867 Valjavec, Zora in Sonca, poskus slovenskega epa.
 1867—71 Svetec državni poslanec.
 1879 Valjavec pravi član Jugoslovenske akademije v Zagrebu.
 1881 Trdina, Verske bajke na Dolenjskem, LZ.
 1882—88 Trdina, Bajke in povesti o Gorjancih, LZ.
 1885—87 Trdina, Hrvaški spomini, Slovan.
 1897 † Matija Valjavec v Zagrebu.
 1903 Trdina, Bachovi huzarji in Iliri.
 1905, 14. julija † Janez Trdina v Novem mestu.

ANTON JANEŽIČ

- 1828, 19. dec. * Anton Janežič v Lešah pri Št. Jakobu v Rožu.
 1848 Anton Janežič postane brezplačni učitelj slovenščine na celovški gimnaziji.
 1849 Janežič, Kurzer leichtfasslicher Unterricht der slovenischen Sprache, 2. zv.
 1850 Janežič, Popolni ročni slovar slovenskega jezika; Nëmško-slovenski del. (I)
 1850—53 Janežič urednik Slovenske Bčele.
 1851 Janežič sodeluje pri ustanovitvi Društva sv. Mohorja;
 Janežič, Popolni ročni slovar slovenskega jezika; Slovensko-nëmški del. (II)
 1852 Janežič, Cvetje slovanskega naroda.
 1853 Janežič suplent slovenskega jezika na celovški realki.
 1854 Janežič, Slovensko berilo za Nemce;
 Slovenska slovnica z dodatkom;
 Pregled slovenskega slovstva z malim cir. in
 glag. berilom.
 Glasnik slovenskega slovstva.
 1858—68 Slovenski Glasnik pod Janežičevim uredništvom.
 1858 Levstik, Popotovanje iz Litije do Čateža; SG.
 Martin Krpan z Vrha; SG.
 1859 Levstik, Gospodoma nasprotnikoma; SG.
 I. Mencinger, Jerica; SG.

- 1860 I. Mencinger, Zlato pa sir; SG.
Vetrogončič; SG.
- 1861—68 Janežič, Cvetje iz domačih in tujih logov.
- 1861 Mencinger, Človek toliko velja, kar plača; SG.
Jurčič, Pripovedka o beli kači; SG.
Janežič, Cvet slovenske poezije.
- 1862 Mencinger, Bore mladost; SG.
Umek, Slovanska blagovestnika; Cvetje.
- 1863 Janežič, Slovenska slovnica, 2. izd.
Greg. Krek, Na sveti večer o polnoči, Cvetje.
Jožef Iskrač, Veronika Deseniška, Cvetje.
- 1864 Jurčič, Jesenska noč med slovenskimi polharji, SG;
Jurčič, Domen, SG;
J. Bile, Prvenci, Cvetje.
- 1865 Janežič, Cvetnik, Berilo za slovensko mladino I;
Jurčič, Tihotapec, SG;
Vrban Smukova ženitev, SG;
Mencinger, Skušnjave in izkušnje, SG;
A. Umek, Pesmi, Cvetje;
Abuna Soliman.
- 1866 Jurčič, Deseti brat, Cvetje;
- 1866 Jurčič, Grad Rojinje, SG;
Kloštrski žolnir, SG;
Hči mestnega solnika, SG;
Golida, SG.
- 1867 Janežič, Popolni ročni slovar slovenskega jezika I, 2. izd.
Cvetnik, berilo za slovensko mladino II;
Jurčič, Nemški valpet, SG;
Kozlovska sodba v Višnji gori, SG;
Valjavec, Zora in Solna, Cvetje;
- 1867—68 Stritar, Kritična pisma, SG.
- 1868 Janežič, Cvetnik slovenske slovesnosti;
Stritar določen za urednika Glasniku.
- 1869 Jurčič, Glasnik, list za zabavo, književnost in pouk v
Mariboru;
18. sept. † Anton Janežič v Celovcu;
- 1869—78 Besednik, ki ga je ustanovil Janežič.
- 1874 Janežič, Popolni slovar slovenskega jezika II, 2. izdaja.

FRAN LEVSTIK

- 1830—904 Zidarjeva Tona iz Moravč.
- 1831, 28. sept. * Fran Levstik v Spodnjih Retjah pri Vel.
Laščah.
- 1842 Levstik vstopi v ljubljansko normalno.

- 1845—53 Levstik v ljubljanski gimnaziji.
 1846—50 Levstik v Alojzijevišču.
 1849 Levstikova prva pesem Želje v Sloveniji.
 1850 Levstikovi epigrami o Koseskem in Tomanu.
 1852—927 Franja Malenškova (Koširjeva) iz Tacna pod Šmar-
 no goro.
 Levstik vstopi v bogoslovje nem. viteškega reda v
 Olomucu;
 med 27. sept. in 18. dec. prevede Kraljedvorski rkp;
 1854—66 Levstikove pesmi pod zaporo.
 1855 v jan. Levstik v Olomucu izključen;
 seznanj se osebno z Vukom;
 najbrž 5. avg. uprizorjen Juntez v Vel. Laščah;
 Iziđe Kraljedvorski rkp. v Celovcu.
 1855—57 Levstik domači učitelj pri Paceju pri Sv. Križu.
 1855—58 Levstik piše Bučelstvo.
 1857—58 Levstik domači učitelj pri Paceju v Ljubljani.
 1858 Levstik v Retjah pri Jožefu Oblaku;
 Levstik, Popotovanje iz Litije do Čateža, SG;
 Martin Krpan z Vrha, SG;
 Napake slovenskega pisanja, Novice;
 Kritika Ciglarjeve Sreče v nesreči, SG.
 1858—61 Levstik domači učitelj pri M. Vilharju na Kalcu.
 1859 Levstik, Tonine pesmi deloma v Vodnikovem spomeniku;
 Gospodoma nasprotnikoma, SG;
 Andersenov Svinjar, SG;
 1860 Levstik napisal neohranjeno Potovanje po Istri.
 1861—62 Levstik tajnik Slavjanske čitavnice v Trstu.
 1863 Levstik urednik Vilharjevega lista Naprej;
 Levstik, Na Prešernove smrti dan, Naprej;
 fragmentarna povest Deseti brat, Naprej;
 Odgovor odprtemu pismu Napreja, Naprej.
 1864 ustanovljena Slovenska Matica;
 1864—65 Levstik tajnik Slovenske Matice.
 1865 ustanovljen list Triglav.
 1866 Levstik, Pesmi Franceta Prešerna;
 Die slovenische Sprache nach ihren Redeteilen.
 1866—68 Levstik urednik Wolfovega slovarja.
 1867 Levstik prevede Globočnikovo Oblast in opravlki, katere
 imajo občine in župani;
 Levstik, Nauk o telovadbi;
 Kritika Pennove tragedije Ilija Gregorič;
 Levstik izdelal program za Slovenski jug;
 natisnjenih šest pol Bučelstva.
 1867—69 Levstik prireja Matično izdajo Vodnikovih Pesmi.
 1868 ustanovljen Slovenski Narod v Mariboru;
 Levstik sodeluje pri Mladiki;

- Levstik, Tonine pesmi (nadaljevanje) v Mladiki;
Objektivna kritika, Slov. Nar.;
- Levstik organizira in predseduje Dramatičnemu društvu;
spozna Franjo Malenškovo (Koširjevo).
- 1869 nastajajo Franjine pesmi.
- 1870—72 Levstik na Dunaju.
- 1870 Levstik mesto nameravanega Bliska urednik Pavlihe;
Levstik, Polemika z Bleiweisom radi Vodnikovega rkp.,
Zvon;
- Levstik, Sv. Doktor Bežanec v Tožbanji vasi, Zvon;
Franjine pesmi, Zvon;
Lesnike, Zvon;
- Stritar, Pasji pogovori; Triglavan s Posavja, Zvon.
- 1871—72 Levstik kontrolni urednik pri slov. prevodu drž.
zakonika.
- 1872—87 Levstik skriptor licejske knjižnice v Ljubljani.
- 1873 Levstik začne sodelovati pri Vrtec.
- 1875 Levstik ponovno urednik Slovensko-nemškega slovarja.
- 1876 Levstik prelije Jurčičevega Tugomera v verze.
- 1868 Levstik-Levec, Pravda o slovenskem šestomeru.
- 1880 Levstik, Nauk slovenskim županom;
Franjine pesmi (nadaljevanje), Zvon.
- 1880—86 Levstik, Otročje igre v pesencah, Vrtec.
- 1881 Levstikova kritika Kleinmayerjeve Zgodovine slov. slov-
stva, Ljublj. Zvon.
- 1887, 16. nov. * Fran Levstik v Ljubljani.

VAJEVCI

- 1834, 4. sept. * Fran Erjavec v Ljubljani.
- 1835, 27. okt. * Simon Jenko v Podreči.
- 1835—55 Vaclav Bril iz Moravč.
- 1835—77 Ivan Tušek iz Selc.
- 1837—72 Valentin Mandelc iz Kranja.
- 1837—88 Valentin Zarnik iz Repenj.
- 1838, 26. marca * Janez Mencinger na Brodu pri Boh. Bistr.
- 1847—55 Erjavec v ljubljanski gimnaziji.
Jenko v novomeški in ljubljanski gimnaziji.
- 1854/5 Vaje z Jenkovimi: Sloven. zgodovina, Samo, Adrijansko
morje, Angel tužnih, Gori, Pobratimija, Ptici; povest
Ljubezen in osveta.
- 1855—58 Jenko sotrudnik Novic.
- 1856—63 Jenko na Dunaju.
- 1857 Erjavec, Na veliki petek, Nov.
- 1858 Erjavec, Črtice iz življenja Šnakš., SG, prej Vaje.
Vulkanske moči, SG; Mravlja SG.

- Jenko, Spomini; Tilka; Jeprški učitelj; SG.
Mandelc, Jela; SG.
- 1859 Erjavec, Slinar; Pot iz Ljubljane v Šiško, SG.
Jenko, Obujenke; Moja pesem; Leptir.
- 1859 Mandelc, Ceptec; SG.
Mencinger, Jerica; SG.
- 1860 Erjavec, Avguštin Ocepek; SG in Vaje; Na stričevem domu, Živali popotnice; SG.
Mencinger, Vetrogončič; Zlato pa sir; SG.
- 1860—71 Erjavec profesor v Zagrebu.
- 1861 Erjavec, Zamorjeni cvet; SG.
Mencinger, Človek toliko velja, kar plača; SG.
- 1861—63 Jenko pri Reinleinu.
- 1862 Erjavec, Ena noč na Kumu; SG.
Jenko, Trojno gorje; Moči, moči mi daj, moj Bog!
Zarnik, Ura bije, človeka pa ni; Maščevanje; SG.
Don Quixote de la Blatna vas; Nov.
Mencinger, Bore mladost; SG.
- 1863 Erjavec, Žaba; Huzarji na Polici; SG. Andersenove pravljice, Cvetje.
Mandelc prevede I. del Fausta.
- 1864 Erjavec, Zgubljeni mož; SG. Hudo brezno; Kol. Moh. dr.
Jenko, Pesmi (z letnico 1865).
- 1864—66 Jenko pri notarju Stergarju v Kranju.
- 1865 Erjavec, Odkod izvirajo gliste; Kol. Moh. dr.
Sveteč, Kritika Jenkovih Pesmi; Nov.
Mencinger, Skušnjave in izkušnje; SG.
- 1866—69 Jenko pri Prevcu v Kamniku in Kranju.
- 1868—73 Erjavec, Domače in tuje živali v podobah; Moh. dr.
- 1869, 18. okt. † Simon Jenko v Kranju.
- 1871—87 Erjavec profesor v Gorici.
- 1875, 79, 80, 82—83 Erjavec, Iz popotne torbe; Let. Mat. Slov.
- 1877 Erjavec, Na kraški zemlji;
Božični večer na Kranjskem; Soča.
- 1877—79 Erjavec, Spomini s pota; Zvon.
- 1878—79 Erjavec, Med Dravo in Savo, Zvon.
- 1880—83 Erjavec, Naše škodljive živali v podobi in besedi;
Moh. dr.
- 1881 Erjavec, Rak; LZ.
Mencinger, Mešana gospoda; LZ.
- 1882—1912 Mencinger advokat v Krškem.
- 1883 Mencinger, Cmokavzar in Ušperna; LZ.
- 1885 Mencinger, Vodnikov »Vršac« potlej pa še nekaj; LZ.
- 1887 Erjavec, Ni vse zlato kar se sveti; Kol. Moh. dr.
12. jan. † Fran Erjavec v Gorici.
- 1893 Mencinger, Abadon; LZ.
- 1896 Mencinger, Prešeren kakor pravnik; LZ.

- 1897 Mencinger, Moja hoja na Triglav; LZ.
1912, 12. apr. † Janez Mencinger v Krškem.

DRUGA MLADOSLOVENSKA GENERACIJA

- 1836, 6. marca * Josip Stritar v Podsmreki pri Vel. Laščah.
1847—55 Stritar v ljubljanski gimnaziji.
1853 Stritar objavi štiri sonete v Zg. D.
1854 Stritar, Josipini Turnogradski na prerani grob; Nov.
1856 Stritar, Turki na Slevici; Zg. D.
1866 Stritarjev uvod v Levstikovi izdaji Prešerna.
1867—68 Stritarjeva pisma Česa je posebno treba našim pesnikom; SG.
1868 Stritar kritizira Koseskega Mazeppo; SG.
Stritar, Svetinova Metka; Prešeren v Eliziju; Orest; Izgubljeni sin; Pomlad in jesen; Popotne pesmi; Mlad.
1869 Stritar-Boris Miran, Pesmi.
1870 Stritarjev Zvon z uredn. prispevki: Zorin; Regulovo slovo; V solzni dolini; Na Jenkovem grobu; Klasične podobe; Medeja; Popotna pisma; Pasji pogovori; Triglavan s Posavja; Literarni pogovori.
1872 Trstenjak ustanovi Zoro v Mariboru.
Stritar, Dunajski sonetje; Preširnova pisma iz Elizija.
1876—80 Stritar zopet izdaja Zvon s prispevki:
1876 Gospod Mirodolski; Dunajske elegije; Raja;
1877 Rosana;
1878 Sodnikovi; Deveta dežela;
1880 Hudi stric; Spomini.
1881 ustanovljen Ljubljanski Zvon.
1885 Stritar v Pogovorih o naturalizmu; LZ.
1887—88 Stritar, Zbrani spisi, šest knjig.
1893 Stritar, Olga; LZ.
1894 Stritar, Nova pota;
1895 Stritar, Pod lipo; Moh. dr.
1895—96 Stritar, Dunajska pisma; Logarjevi; LZ.
1899 Stritar, Zbrani spisi 7. xv.; Jagode; Moh. dr.
1902 Stritar, Zimski večeri; Moh. dr.
1906 Stritar, Lešniki; Moh. dr.
1921 Stritar se preseli iz Aspanga v Rog. Slatino.
1924 † Stritar Josip v Rogaški Slatini.

JOSIP JURČIČ

- 1844, 4. marca * Josip Jurčič na Muljavi pri Krki na Dol.
1857—65 Jurčič v ljubljanski gimnaziji.

- 1858 † Jurčičev ded.
- 1861 Pripovedka o beli kači, SG.
- 1862 Jurčič dobi pri sošolcu Ulrichu W. Scotta.
- 1863 Spomini na deda, N.
- 1864 Jesenska noč med slovenskimi polharji, SG;
Domen, SG;
Jurij Kozjak, slovenski janičar, Slov. Več.;
Prazna vera, Kol. Moh. dr.;
Jurčič poučuje Johanno Ottovo.
- 1865 Tihotapec; Vrban Smukova ženitev; SG;
Spomini starega Slovenca; Uboštvo in bogastvo; Slov. Več.;
Jurčič-Marn-Celestin, Slovenska vila; Jurij Kobila; Dva prijatelja; Slov. vila.
- 1866 Grad Rojinje; Kloštrski žolnir; Hči mestnega sodnika; SG;
Deseti brat; Cvetje.
- 1867 Nemški valpet; Kozlovska sodba v Višnji gori; Božidar Tirtelj; SG.
napisan roman Cvet in sad.
- 1868 Jurčič vstopi v uredn. Slov. Naroda v Mariboru;
Dva brata; Kol. Moh. dr.
Črtica iz življenja političnega agitatorja; SN.
Sosedov sin; Mladika.
- 1869 Jurčič skuša oživiti Glasnik v Mariboru;
Sin kmetskega cesarja, Besedn.
- 1870 Jurčič sourednik Zvona na Dunaju; konec t. l. in zač.
1871 urdenik lista Südslavische Zeitung v Sisku;
Lipe; Pipa tobaka; Moč in pravica; Zvon.
Županovanje v Globokem dolu; SN.
- 1871—81 Jurčič urednik Slovenskega Naroda.
- 1872 V vojni krajini; Zora;
Telečja pečenka; SN.
- 1873 Ivan Erazem Tattenbach, SN.
- 1874 Bela ruta, bel denar; Na kolpskem ustju; SN.
- 1876—80 Jurčičeva Slovenska knjižnica.
- 1876 Doktor Zober; Med dvema stoloma; Tugomer.
Bojim se te, Zvon.
- 1877 Lepa Vida, Zvon;
Cvet in sad, Slov. knjižn.
Moj prijatelj Jamrovec, SN.
- 1878 Šest parov klobas; SN.
- 1879 Po tobaku smrdiš; Ženitev iz nevoščljivosti; SN;
Pravda med bratoma; Zvon.
- 1880 Jurčič sodeluje pri ustanovitvi Ljublj. Zvona;
Kako je Kolarjev Peter pokoro delal... Kol. Moh. dr.;
Ponarejeni bankovci; Slov. Več.

- 1881 Rokovnjači začno izhajati v LZ;
3. maja † Josip Jurčič v Ljubljani.
1886 Slovenski svetec in učitelj I. del v LZ;
Veronika Deseniška.

SIMON GREGORČIČ

- 1844, 15. okt. * Simon Gregorčič v Vrsnem pod Krnom.
1850—89 Dragojila (Karolina) Milekova iz Zaloga pri Ljublj.
1855—64 Gregorčič v goriški gimnaziji.
1864 Iskrice domorodne, Sirena, Gorska cvetlica; SG.
1865 Pomlad, Rože; SG.
1865—66 izhaja rkp. list. Sloga; Gregorčič; Cvetlice na gomili.
1866 Daritev; Zg. Dan.
1867 Gregorčič ordiniran v Gorici;
Moje gosli, V gaju, Vprašanje, Zagovor; SG.
1868 Narava in človek; SG.
1868—73 Siromak, Hajdukova oporoka, Kesanje; Besedn.;
Kje sem bil, Siroti, Njega ni, Na polji, V krčmi, Novi
most, Moje nade, Ne tožim, V mraku; Zvon.
1871 Rabeljsko jezero, Veseli pastir; Besedn.
1872 Pri mrtvaškem odru, Izgubljeni cvet, Kupa življenja, Sva-
rilo, Bitka, Projekt, Prijatelj in senca; Zora;
Sam, Jeftejeva prisega, Mavrica, Pri zibelki; Besedn.
1873 Pogled v nedolžno oko, Cvetlice na gomili; Besedn.
1873—82 Gregorčič kaplan v Rifenbergu.
1876 Biseri, Na bregu, Zaostali ptič; Zvon.
1877 V celici, Izgubljeni cvet, Moč ljubezni, Zvončku, Narave
svatba, Lastovkam, Človeka nikar, Zvon.
1878 Ujetega tiča tožba, O nevihti in dr.
1880 Dekletova molitev, Ohrani Bog te v cveti, Samostanski
vrtar; Zvon.
1881 Pastir, Tri lipe; LZ.
Gregorčič odkloni mesto kateheta v Kopru, službo pri
Windischgrätzu in Matici Slovenski.
1882 Znamenje, Oljki, Pri jezcu, Črni trn, LZ;
Poezije 1. zv.
Kržičeva negativna kritika Poezij 1. zv., Slovenec 10. jun.
Gregorčič, V obrambo.
Brošura Gregorčičevim kritikom odgovor in pouk.
1882—87 Gregorčič vikar v Gradišču pri Prvačini.
1883 Nevesti, LZ;
Gregorčič dobi pisateljsko ustanovo.
1884 Kmetski hiši, Naš narodni dom; Slovan;
Mahničeva kritika Poezij v Slovincu.

- 1885 Poezije 1. zv. 2. natis;
Gregorčič potuje po slovanskem jugu.
- 1886 Sreča, Prekomorska pošta, Naš čolnič otmimo, Le enkrat;
Slovan.
- 1887 Bolnik, Ti meni svetlo solnce; Slovan;
Gregorčič urednik pesniškega dela Slovana.
- 1888 Poezije 2. zv.
- 1889 Gregorčič potuje v Dalmacijo in Črno goro.
- 1889—99 Gregorčič ponovno vikar v Gradišču.
- 1892 Vesel Ivan, Psalmi (z Greg. 118. psalmom).
- 1895 Prsilna poroka; Nada.
- 1896 Lete oblaki; Nada.
- 1901 Vesel Ivan, Ruska antologija v Aškerčevi izdaji;
Gregorčič nevarno zboli.
- 1902 Poezije 3. zv. (Predsmrtnice, Pogrebnice, Posmrtnice).
- 1903 Gregorčič se preseli v Gorico.
- 1904 Job in 118. psalm.
- 1906, 24. nov. † Simon Gregorčič.
- 1908 Ksaver Meško izda 4. zv. Poezij.
Medved, Poljudna izdaja Poezij pri Moh. družbi.

EPIGONI DRUGE MLADOSLOVENSKE SLOVSTVENE GENERACIJE

- 1834—911 Josip Vošnjak iz Šoštanja, pisatelj in politik.
- 1843—95 Fran Celestin iz Klenika pri Vačah, pisatelj.
- 1842—907 Josip Stare iz Ljubljane, pisatelj in zgodovinar.
- 1844—79 Josip Ogrinec iz Podgorja pri Kamniku, pisatelj.
- 1845—74 Jože Podmilšak iz Krašnje, pisatelj.
- 1846—916 Franc Levec z Ježice pri Ljublj., slovstv. zgodovinar.
- 1850—926 Fran Detela iz Moravč, pisatelj.
- 1851—918 Anton Koder iz Radomelj pri Kamniku, pisatelj.
- 1852—912 Jakob Sket s Sladke gore pri Rog. Sl., urednik in
pisatelj.
- 1852—917 Fran Maselj iz Spodnjih Lok pri Krašnji, pisatelj.
- 1853—910 Igo Kaš iz Vojnika pri Celju, pisatelj.
- 1854—901 Pavlina Doljak-Pajkova iz Pavije, pisateljica.
- 1854—917 Rajko Perušek iz Ljubljane, pisatelj.
- 1859—900 Franč. Lampe iz Zadloga pri Črnem vrhu, urednik.
- 1864—919 Peter Bohinjec z Visokega pri Kranju, pisatelj.
- 1865 * Ivo Trošt v Orešju na Notr., pisatelj.
- 1868 * Fran Jaklič v Podgorici v Dobropoljah; pisatelj;
Ogrinec, V Ljubljano jo dajmo.
- 1870 Ogrinec, Obrazi iz narave;
- 1871 Ogrinec, Vojnomir;

- 1872 Ogrinec, Obrazi iz naroda.
- 1874—88 Josip Stare, Občna zgodovina, Moh. dr.
- 1875 Ogrinec, Setev in žetev.
- 1876 Fr. Levec, Slovenski šestomer, Zvon;
Pajkova, Odlomki iz ženskega dnevnika, Zvon.
- 1878 Avstrija okupira Bosno in Hercegovino;
Koder, Marjetica;
Pesmi Pavline Pajkove;
Levec-Levstik, Pravda o slovenskem šestomeru.
- 1879 Levec, Biografije Vodnika, Prešerna, Čopa in Jenka,
Zvon.
- 1881 ustanovljen Kres v Celovcu in Ljubljanski Zvon v Ljubljani;
Koder, Stari Grivar, LZ.
- 1881—90 Levec urednik LZ.
- 1882 Koder, Zvezdana, Kres;
Detela, Malo življenje, LZ;
- 1882—907 Levec sodeluje pri Slov. Matici.
- 1882—92 Levčeva izdaja Jurčičevih Zbranih spisov (11 zvez.).
- 1883 Koder, Luteranci, Kres;
Sket, Milko Vogrin, Kres;
Celestin, Naše obzorje, LZ.
- 1884 Koder, Kmetski triumvirat, Kres;
Sket, Miklova Zala, Slov. Več.;
- 1884—87 Celestinove razprave o ruskih realistik, LZ in Slovan
- 1885 Detela, Veliki grof, LZ.
- 1886 Zabavna knjižnica pri Slov. Matici na Levčev predlog;
Josip Stare, Vanda;
Maselj, Krokarijev Peter, LZ.
- 1887 Maselj, Handžija Mato; Markica, LZ;
Bohinjec, Sirota Jerica, Vragometov študent, LZ.
- 1888 Dom in Svet ustanovljen;
Detela, Prihajač, Slov. Mat.
- 1888—89 Levčeva izdaja Erjavca z uvodom (2 zv.).
- 1889 Vošnjak, Pobratimi; Svoji k svojim;
Maselj, Plaznik in kirasir Martin; Stričevi darovi; ZL.
- 1890 Maselj, Kako sem prvokrat romal, LZ;
Jaklič, Luka Vrbec; Selska slika; Sirota; DS.
- 1891 Detela, Pegam in Lambergar, Slov. Mat.;
- Jaklič, Naši vaščani, LZ; Podobe iz naroda, DS; Tokalčev Anton, DS; Na Samovcu, DS.
- 1891—92 Igo Kaš, Dalmatinske povesti, LZ.
- 1891—95 Levčeva izdaja Levstikovih Zbranih spisov (Levst. biogr. 5. zv.).
- 1892 Stare, Lisjakova hči;
Jaklič, Ljudska osveta; Vaška pravda; DS.
- 1893 Vošnjak, Lepa Vida;

- Jaklič, Kako se je ženil Kobaležev Matija; Vaški pohajač; Johannes studiosus; DS.
- 1894 Detela, Gospod Lisec; Knez. Knj. Vošnjak, Doktor Dragan; Jaklič, Sin, V pustiv je šla, DS; Svatba na Selih, LZ.
- 1895 Maselj, Gorski potoki, Knez. Knj.; Bohinjec, Jarem pregrehe, DS; Jaklič, Vojvoda; Lepi Tonček; DS; Trošt, Vodiški samotar; Učitelj Gregor.
- 1896 Bohinjec, Zadnji mojster; DS.
- 1897 Detela, Trojka; Slov. Mat.
- 1898 Bohinjec, Volja in nevolja; DS.
- 1899 Levec, Slovenski pravopis.
- 1900 Levčeva izdaja Valjavčevih Pesmi (z uvodom); Jaklič, O ta testament, DS; Za možem, Kn. Knj.
- 1901 Jaklič, Od hiše do hiše, DS.
- 1902 Jaklič, Naša dekleta; Kol. Moh. dr.; Maselj, Tovariš Damjan, LZ.
- 1903 Maselj, Potresna povest, LZ; Bohinjec, Na nepritrjenih mostnicah, Kol. Moh. dr.
- 1904 Prevodi iz svetovne književnosti pri Slov. Mat. po Levčevem predlogu.
- 1905—06 Vošnjak, Spomini.
- 1906 Maselj, Vojvoda Pero in perica, LZ.
- 1907 Bohinjec, Kovač in njegov sin; Slov. Več.
- 1908 Maselj, Iz starih zapiskov, LZ; Detela, Dobrodušni ljudje; Rodoljubje na deželi; DS. Novo življenje, Slov. Več.
- 1909 Maselj, Povest Ivana Polaja, LZ.
- 1910 Detela, Delo in denar, DS.
- 1911 Detela, Sošolci, DS.
- 1912 Detela, Tujski promet, Knez. knj. Žrtva razmer, DS.
- 1913 Maselj, Gospodin Franjo; Slov. Mat.
- 1914 Detela, Spominska plošča; DS.
- 1916 Detela, Trpljenje značajnega moža; DS. Svetloba in senca; Slov. Več.
- 1917 Detela, Nova metoda; DS.
- 1920 Detela, Oficiala Ponižna zločin; Kol. Moh. dr.
- 1923 Detela, Kapitalist Rak; Mlad.
- 1924 Jaklič, Zadnja na grmadi; Mlad.
- 1925 Jaklič, V graščinskem jarmu; Slov. Več.
- 1926 Jaklič, Peklena svoboda; Slov. Več.

IVAN TAVČAR

- 1851 * Ivan Tavčar v Poljanah nad Škofjo Loko.
1871 Tavčar se vpiše na dunajsko univerzo;
Dona Klara; SN.
1872 Povest v kleti, Zora.
1873 Antonio Gledjevič, Zora.
1874 Bolna ljubezen, Zora.
1875 Mlada leta, Zora; Margareta, SN.
1876 Ivan Slavelj, Zvon; Holekova Nežka (Med gor. I.) Zora.
1877 Valovi življenja, Zvon.
1878 Kobiljekar (Med gor. IV), Kalan (Med gor. V), Zvon.
1880 Moj sin (Med gor. II); Kovarjev Miha (Med gor. III),
Slov. knjižn.
1881 Grogov Matijče (Med gor. VI), LZ.
1882 Vita vitae meae, LZ; Tržačan (Med gor. VIII); Kako se
mi ženimo (Med gor. VIII); Kočarjev gospod (Med
gor. IX); LZ; Otok in Struga, LZ.
1884 Tavčar se nastani v Ljubljani;
Hribar ustanovi list Slovan;
Mrtva srca, LZ.
1885—86 Ivan Solnce, Slovan.
1887 Posavčeva češnja (Med gor. X); Šarevčeva sliva (Med
gor. XI); Slovan.
1888 Gričarjev Blaže (Revež; Med gor. XII); LZ.
1889 Grajski pisar, LZ.
1891 4000, LZ.
1895 V Zali, LZ.
1906—7 Izza kongresa, LZ.
1917 Cvetje v jeseni, LZ.
1919 Visočka kronika, LZ.
1921—32 Prijateljeva edicija Tavčarjevih Zbranih spisov.
1922 † Ivan Tavčar v Ljubljani.

JANKO KERSNIK

- 1795—1889 rokovnjaška baba Urša Lončarjeva.
1852, 4. sept. * Janko Kersnik na Brdu pri Lukovici.
1862—70 Kersnik v ljubljanski gimnaziji.
1866 Gomila, prva Kersnikova pesem v Slov. Glasniku.
1868 Kersnik ustanovi rkp. list Vejica.
1868 Kersnik ustanovi rkp. list Kres.
1873 Kersnik, Muhasta pisma; Nedeljska pisma; SN.
1874 Raztreseni listi; SN.
1876 Na Žerinjah, Slov. knj.

- 1878 Kersnik notarski namestnik na Brdu;
Berite Novice (igrano v čitaln.); Razvoj svet. poezije; SN.
- 1880 Kersnik notar na Brdu.
- 1881 Kersnik konča Jurčičeve Rokovnjače.
- 1882 Pisma Stricu v Ameriko; SN.
Lutrski ljudje; Ponkrčev oča; LZ.
- 1883 Cyklamen; LZ.
- 1883—97 Kersnik deželni poslanec.
- 1884 Gospod Janez; Rojenica; V zemljiški knjigi; LZ.
- 1885 Agitator; LZ.
- 1886 Mačkova očeta; Mohoričev Tone; LZ.
- 1887 Dva adjunkta; Testament; Otroški dohtar; LZ.
- 1888 Nova železnica; Dohtar Konec in njegov konj; LZ.
Kritika Mahničevih Dvanajst večerov v LZ.
- 1889 Rošlin in Vrjanko, LZ; Kako je stari Molek tatu iskal;
Koledar Mohorjeve družbe.
- 1890 Znojilčevega Marka božja pot; Kol. Moh. dr.
Kritika Aškerčevih Balad in romanc; LZ.
Kmetska smrt; LZ.
- 1891 Mamon; LZ.
- 1892 Kolesarjeva snubitev; LZ.
- 1893 Jara gospoda; LZ.
- 1894 Očetov greh; LZ.
- 1895 Za čast; Kol. Mohorjeve družbe.
- 1896 Rejenčeva osveta, Kol. Moh. dr.
- 1897, 28. jul. † Kersnik Janko v Ljubljani.

ANTON AŠKERC

- 1856, 9. jun. * Anton Aškerc v Globokem pri Rimskih toplicah,
- 1880 ordiniran v Mariboru;
Aškerc-Gorazd, Trije popotniki, Zvon.
- 1881—98 slušbuje kot duhovnik po raznih krajih lavant. škofije.
- 1882 Madonna; Bolnik; Zvečer; Vaška lipa; LZ.
- 1883 Svetopolkova oporoka; Brodnik; Poslednje pismo; Najlepši dan; Mutec osojski; Stari grad; Anka; Usmiljena sestra; LZ.
- 1884 Tri ptice; Judit; Tuji pevec; Svetinja; Najlepša pesem; Poroka; LZ.
- 1885 Čaša nesmrtnosti; Zadnja večerja; Mi vstajamo; Kralj Matjaž; Balada o potresu; LZ.
- 1886 Boj pri Pirotu; Novi svetnik; Na sedmini; Proximus tuus; Napoleonov večer; LZ.
- 1887 Iz popotnega dnevnika; LZ.
- 1888 Stara pravda; LZ.

- 1889 Mahnič kritizira Aškerca; Rim. Kat.
 1890 Iškarijot; Ponočna potnika; LZ.
 Balade in romance;
 Mahnič napade(Rim. Kat.) in Levec brani (LZ) Balade in
 romance.
 1891—95 Iz popotnega dnevnika; LZ.
 1893 potuje v Orijent.
 1896 Lirske in epske poezije.
 1897—99 Pavliha na Jutrovem; LZ.
 1898—1912 mestni arhivar v Ljubljani.
 1900 Nove poezije; Izmajlov; Red sv. Jurja; Tujka.
 1900—02 urednik Ljublj. Zvona.
 1904 Zlatorog; Četrti zbornik poezij.
 1905 Primož Trubar; Tominškova kritika in polemični brošuri:
 Ašk. »Ali je Primož Trubar upesnitve vreden junak ali
 ne« ter Tom. »Pesnik Aškerc v borbi za herojstvo«.
 1906 Mučeniki; Aškerc potuje v Egipt.
 1906—07 potuje v Trst.
 1907 Junaki (Volkun, Ljudevit Pos., Ropoša, Matjaž).
 1908 Jadranski biseri; Ašk. potuje v Grčijo in Egipt.
 1909 Akropolis in piramide.
 1910 Pesnitve. Peti zbornik.
 1912 Poslednji Celjan; 10. jun. † A. Aškerc; Atila v Emoni, LZ.

EPIGONI MLADOSLOVENSKE POEZIJE

- 1847—93 Josip Cimperman iz Ljubljane, pesnik.
 1858—85 Josip Pagliaruzzi iz Kobarida, pesnik.
 1862—1932 Anton Funtek iz Ljubljane, pesnik in prevajalec.
 1864 * Anton Hribar na Krki na Dol.
 1865—93 Fran Gestrin iz Ljubljane, pesnik.
 1868—1910 Anton Medved iz Kamnika, pesnik in dramatik.
 1869 Josip Cimperman, Pesmi.
 1887—95 Josip Pagliaruzzi, Poezije.
 1888 Josip Cimperman, Pesmi.
 1890 Funtek, Teharski plemiči;
 Gestrin, V arhivu, LZ.
 1893 Gestrin, Iza mladih let.
 1894 Medved, Viljem Ostrovrhar.
 1895 Funtek, Izbrane pesmi.
 1898—99 Hribar, Popevčice milemu narodu.
 1902 Medved, Na odru življenja.
 1904 Shakespeare-Funtek, Kralj Lear; Slov. Mat.
 1905 Medved, Posestrimi.
 1906 Medved, Poezije I.

- 1907 (1896) Medved, Za pravdo in srce.
 1908 Goethe-Funtek, Faust I.
 1909 Medved, Poezije II.
 1910 (1895) Medved, Ivan Kacijanar.
 1913 Funtek, Tekma.

NATURALISTIČNI INTERMEZZO

- 1864—934 Josip Kostanjevec iz Vipave, pisatelj.
 1867 * Etbín Kristan v Ljubljani, pisatelj in pesnik.
 1870—932 Rado Murnik iz Ljubljane, pisatelj.
 1871—97 Ivan Bernik s Šmarjetne gore pri Kranju, filozof.
 1871 * Fran Govekar na Igu, pisatelj.
 1878 * Zofka Kveder-Jelovšek-Demetrovič v Ljubljani, pisateljica.
 1885 Stritar svari pred naturalizmom, LZ.
 1887 Murnik, Na Silvestrov večer, List za listom; LZ.
 1887—90 Govekar, Ižanske pripovedke in dr., Vrtec.
 1888 Franc Svetič poroča o naturalizmu, LZ.
 1892—94 Vesna, mesečnik, glasilo dunajskih slovenskih akademikov.
 1895 Murnik, Grog in drugi; LZ.
 1896 Govekar, V krvi; LZ. Ljubezen in rodoljubje; Knez. Knj.
 1897 Kostanjevec, Kotanjska elita.
 1899 Govekar-Jurčič, Rokovnjači;
 Kostanjevec, Gojko Knafelje;
 Gangl, Sin;
 Kristan, Žarki in snežinke.
 1900 Kveder, Misterij žene.
 1901 Gangl, Sad greha;
 Govekar-Jurčič, Deseti brat.
 1902 Murnik, Navihanci;
 Kristan, Volja.
 1905 Govekar-Levstik, Martin Krpan.
 1907 Murnik, Znanci;
 Kostanjevec, Življenja trnjeva pot; Slov. Več.
 Kristan, Ljubislava.
 1908 Kveder, Amerikanci.
 1909 Murnik, Matajev Matija; Jari junaki.
 Kristan, Kato Vrankovič.
 1910 Kristan, Kraljevanje.
 1911—13 Murnik, Hči grofa Blagaja; LZ.
 1914 Murnik, Lovske bajke in povesti;
 Kveder, Njeno življenje.
 1919—20 Govekar, Svitanje; SN.

SLOVENSKA MODERNA

- Ivan Cankar, Oton Župančič, Dragotin Kette in Josip Murn.
- 1849—91 Filip Kette z Vrhnike, oče Dragotina Ketteja.
- 1876, 19. januarja * Dragotin Kette na Premu na Notr.
10. maja * Ivan Cankar na Vrhniki.
- 1878, 23. januarja * Oton Župančič na Vinici.
- 1879, 4. marca * Josip Murn v Ljubljani.
- 1888—96 Cankar v ljubljanski realki;
Župančič v novomeški in ljubljanski gimnaziji.
- 1888—98 Kette v ljubljanski in novomeški gimnaziji.
- 1890—98 Murn v ljubljanski gimnaziji.
- 1891 ustan. dij. društvo Zadruga v Ljubljani.
- Š. l. 1892/3 Cankar sprejet v Zadrugo.
- 1893 ustan. Krekova Liga; Kettejeva pesem Naš Mesija.
Cankar v javnosti (Ivan Kacijanar, LZ).
- 1893—96 Kette član Zadruge;
Š. l. 1893/4 Župančič sprejet v Zadrugo.
- 1894 Župančič (Beli Kranjec, Smiljan Smiljanič in Gojko) se
oglasil v Angeljčku, Vrteu in Domu in Svetu.
- 1894—98 Župančič sotrudnik DS in Angeljčka.
- 1894—900 Župančič sotrudnik Vrta.
- 1895, 9. aprila Kette črtan kot šestošolec v ljublj. gimnaziji.
Š. l. 1895/6 Murn sprejet v Zadrugo.
- 1896 Cankar izstopi iz Zadruge;
Kette se oglasi v LZ (Na blej. otoku, Na otčevem grobu),
v Angeljčku in Vrteu; O smrti očetovi, feljton v Slo-
vencu;
Cankar in Župančič se preorijentirata pod vplivom mo-
derne;
Cankarjevi Dunajski večeri; Izobčenke;
Murn se oglasi v Angeljčku, Zori in Novi Nadi.
- Š. l. 1896/7 ustanovljen Literarni klub na Dunaju.
- 1897 Murn se oglasi v LZ in Vrteu.
23. septembra † Cankarjeva mati; Cankar proda rkp.
Erotike Bambergu.
- 1897—99 Kette sotrudnik Nove Nade.
- 1898—909 Cankar domala nepretrgano na Dunaju.
- 1899, 26. aprila † Dragotin Kette v Ljubljani;
Cankar, Erotika; Vinjete;
Shakespeare-Cankar, Hamlet;
Na razstanku, almanah moderne;
Župančič, Čaša opojnosti.
- 1900 Cankar, Jakob Ruda; Popotovanje Nikolaja Nikiča;
Župančič, Pisanice; Ivanič in Panijan;
Kette, Poezije (Ašk. izd. 1. natis).
- 1901, 18. junija † Josip Murn v Ljubljani;

- Cankar, Tujsi (Slov. Mat.); Za narodov blagor;
 Župančič, Iz dnevnika Pavla Kuzme; Manom Josipa Murna.
- 1902 Cankar, Vinjete; Kralj na Betajnovi; Na klancu;
 Na novih potih, almanah moderne.
- 1903 Cankar, Življenje in smrt Petra Novljana (Knez. Knj.);
 Murn, Pesmi in romance (Priateljeva izd.).
- 1904 Shakespeare-Cankar, Romeo in Julija;
 Cankar, Gospa Judit; Križ na gori; Hiša Marije Pomočnice;
 Shakespeare-Župančič, Julij Cezar;
 Župančič, Čez plan; Noč na verne duše.
- 1905 Cankar, V mesečini; Knez. Knj.
 Shakespeare-Župančič, Beneški trgovec.
- 1906 Cankar, Martin Kačur; Nina.
- 1907 Cankar, Hlapec Jernej; Aleš iz Razora; Krpanova kobila;
 Kette, Poezije 2. (ilustr.) in ljudska izdaja.
- 1908 Cankar, Zgodbe iz doline šentflorjanske; Pohujšanje v
 dolini šentflorjanski; Novo življenje;
 Župančič, Samogovori.
- 1909 Cankar, Kurent; Za križem;
- 1910 Cankar, Bela krizantema; Hlapci.
- 1911 Cankar, Volja in moč; Troje povesti;
 Župančič, Čaša opojnosti in Čez plan v 2. izd.
 Dickens-Župančič, Oliver Twist.
- 1912 Cankar, Lepa Vida;
 Župančič, Lahkih nog naokrog.
- 1913 Cankar, Milan in Milena.
- 1915 Župančič, Ciciban in še kaj; Sto ugank.
- 1917 Cankar, Podobe iz sanj.
- 1918, 11. decembra † Ivan Cankar v Ljubljani.
- 1919 Župančič, Mlada pota.
- 1920 Cankar, Moje življenje;
 Župančič, V zarje Vidove;
 Shakespeare-Župančič, Sen kresne noči; Macbeth.
- 1921 Cankar, Grešnik Lenart; Cankarjev zbornik.
- 1922 Cankar, Romantične duše;
 Župančič, Iz nenapisane komedije.
- 1924 Župančič, Veronika Deseniška.
- 1933 2. izd. (S. Trdina) Murnovih Pesmi.

DRUGI ROD DOMINSVETOVCEV

- 1865—917 Janez Ev. Krek od Sv. Gregorja nad Sodražico.
 1871, 9. febr. * Franc Sal. Finžgar v Doslovičah pri Breznici.

- 1872—905 Matija Prelesnik iz Dobropolj, pisatelj.
- 1874, 28. okt. * Franc Ks. Meško v Ključarovcih pri Sv. Tomažu nad Ormožem.
- 1875, 15. junija * Alojz Merhar na Ježici.
- 1882—91 Finžgar v ljubljanski gimnaziji.
- 1886—94 Meško v ptujski in celjski gimnaziji.
- 1892 Finžgar, Mladi tat (tiskani prvenec); Vrtec.
- 1893 (1907 Ljud. Knj.) Finžgar, Gozdarjev sin; Slovenec.
- 1894 Finžgar ordiniran;
Finžgar, Zaroča o polnoči; Narod. Bibliot.
Prelesnik, Ženitev Ferdulfa vojvode; Knez. Knj.
- 1895 Merharjev prvenec v Angeljčku.
- 1896 Meško, Hrast; Trnje in lavor; LZ.
Finžgar, Triglav; DiS.
- 1897 Meško, Kam plovemo? LZ.
- 1898 Meško ordiniran v Celovcu;
Finžgar, Čez Triglav; Plan. Vestn.
Pri Klemenčku; DiS.
- 1898—99 Meško, Slike in povesti; Knez. Knj.
- 1899 Meško, Moje poti;
Finžgar, Stara in nova hiša; Moh. Kol.
Deteljica; Kvišku; DiS;
Merhar se oglasi v DiS.
- 1900 Meško, Iz mojega dnevnika; Knez. Knj. Ob Klopinjskem jezeru; LZ.
Finžgar, Dovolj pokore; Moh. Kol. Šmarnic nikar!
Pomlad se poslavlja; DiS.
- 1901 Meško, Razne poti; Šen poletne noči; Knez. Knj.
Finžgar, Oče je; Oranže in citrone; DiS.
- 1902 Meško, O človeku, ki se je vračal; Knez. Knj. Poljančev Cencek; Moh. dr.
Merhar ordiniran; Marjetice;
Finžgar, Smo pa le mož; Njene citre romajo;
Veliki dan; DiS; Divji lovec;
Prelesnik, Nesrečno zlato; DiS.
- 1903 Merhar, V mladem jutru; Pet modrih devic;
Finžgar, Moja duša vasuje; DiS.
Prelesnik, Naš stari greh; DiS.
- 1904 Meško, Ob tihih večerih (1923²); Pot spokornikov; DiS;
Finžgar, Iz modernega sveta (1922²); DiS.
Prelesnik, V smrtni senci; DiS.
- 1905 Finžgar, Srečala sta se; Nagrobnica izgubljenemu raj; Govori, aloa! Še enkrat; DiS;
Prelesnik, Vineta; DiS.
- 1906—18 Meško župnik pri Mariji na Zilji;
- 1906 Meško, Mir božji; DiS;

- Merhar, Roma;
 Finžgar, Kakor pelikan; DiS.
- 1906—7 Finžgar, Pod svobodnim solncem; DiS.
- 1907 (1928²) Meško, Na Poljani; Knez. Knj.
- 1908 Meško, Na smrt obsojeni?
 Drama izza davnih dni; Zab. Knj.
 Merhar, Mater dolorosa.
 Finžgar, Življenje in smrt mohorske knjige; Moh. Kol.
- 1909 Meško, Meditacija ob nevihti; Pomladanska meditacija;
 Meditacija pod križem; DiS.
- 1909—10 (1915) Finžgar, Študent naj bo; Mentor.
- 1910 Meško, Meditacija malih in teptanih; DiS.
 Merhar, Mater dolorosa; dram. slika.
 Slovanska apostola.
 Finžgar, Skopuhova smrt; Moh. Kol. Nad petelina; DiS.
- 1910—11 Finžgar, Silvester; Mentor.
- 1911 Meško, Mladim srcem I; Moh. dr. Črna smrt; Zab. Knj.
 Merhar, Mati svetega veselja;
 Finžgar, Naš vsakdanji kruh; Ecce homo; DiS.
- 1912 Finžgar, Pod svobodnim solncem; knj. izd.
 Sama; DiS; Naša kri.
- 1913 Merhar, Skrivnostna zaroka;
 Finžgar, Dekla Ančka (1924 knj. izd.); DiS.
- 1914 Meško, Mladim srcem II; Moh. dr.; Mati;
 Kobilice; Slov. Več.
 Finžgar, Veriga (1919 knj. izd.); DiS.
- 1915 Merhar, Solza miru; DiS;
 Finžgar, Prorokovana; Dis; Konjička bom kupil; Slov.
 Več.
- 1915—16 Finžgar, Boji; DiS.
- 1916 Merhar, Nebo žari.
- 1917 Meško, Frančišek in oljka; Legende o sv. Frančišku;
 DiS.
 Finžgar, Kronika gospoda Urbana; Prerokbe zore; DiS.
- 1918 Meško, Slike; Zab. Knj.
 Merhar, Šotor miru;
 Finžgar, Golobova njiva; Slika brez okvira; DiS.
- Od 1918 Finžgar župnik v Trnovem v Ljubljani.
- 1919 Merhar, Jagnje;
 Finžgar, Polom; DiS.
- 1920 Finžgar, Razvalina življenja.
- Od 1921 Meško župnik v Selih pri Slov. gradu.
- 1921 Meško, Hrastovi; DiS;
 Merhar, Nedeljske ure.
- 1922 Meško, Mladim srcem III; Moh. dr.; Volk spokornik;
 Merhar, Dekliške pesmi; Rože.
- 1923 Finžgar, Pisma; Mlad.

- 1925 Meško, Našim malim;
 Finžgar, Beli ženin; Moh. Kol.
 1926 Merhar, Sveti Jožef; Mysterium Mantuae.
 1927 Finžgar, Strici; Slov. Več.
 Meško, Mladini;
 Merhar, Daritev.
 1930 Merhar, Anton Martin Slomšek.
 1933 Merhar, Rogaška Slatina; Marijine pesmi.

DEDIČI SLOVENSKE MODERNE

- 1874, 29. marca * Rudolf Maister v Kamniku.
 1879 * Cvetko Golar v Gostečem pri Škofji Loki.
 * Peterlin Petruška v Kamniku.
 1882 * Alojzij Gradnik v Medani.
 1886, 9. jan. * Vladimir Levstik v Šmihelu nad Mozirjem;
 14. febr. * Vojeslav Mole v Kanalu.
 1887 * Anton Novačan v Zadobrovi pri Celju;
 * Pavel Golia v Trebnjem.
 1889 * Fran Albrecht v Kamniku.
 1893 * Ivan Albrecht v Hotedršici.
 * Igo Gruden na Nabrežini;
 * Janko Glaser v Rušah.
 1904 Maister, Poezije.
 1906 Levstik, Jadranska rapsodija; Slovan.
 1907 Levstik, Pigmalion; Sirota Jerica; Zab. knj.
 1908 Levstik, Mladoletje; Slovan.
 1909 Levstik, Poizkus o lepem slovstvu pri Slovencih; LZ.
 Obsojenci.
 1910 Levstik, Sphinx patria; Slovan; Ilircem sploh; Naši zap.
 Svoboda; Jutro.
 1910 Mole, Ko so cvele rože;
 Golar, Sanje poletnega jutra; Knez. Knj.; Pisano polje.
 1912 Petruška, Po cesti in stepi.
 1912—13 Novačan, Naša vas I—II.
 1914 Levstik, Janovo, Slovan.
 1916 Gradnik, Padajoče zvezde.
 1917 Fran Albrecht, Mysteria dolorosa.
 1918 Levstik, Gadje gnezdo; LZ.
 1919 Glaser, Pohorske poti;
 Levstik, Višnjeva repatica; Jugoslavija; Zapiski Tine Gramontove.
 Golar, Rožni grm;
 Ivan Albrecht, Slutnje.
 1920 Fran Albrecht, Pesmi življenja;

- Gruden, Narcis; Primorske pesmi;
Ivan Albrecht, Mlada greda;
Mole, Peter Sič; DiS; Tristia ex Siberia.
- 1921 Novačan, Veleja;
Golia, Pesmi o zlatolaskah; Večerna pesmarica.
- 1922 Gradnik, Pot bolesti;
Gruden, Miška osedlana.
- 1923 Novačan, Samosilnik;
Golia, Peterčkove poslednje sanje;
Ivan Albrecht, Zelena livada.
- 1924 Levstik, Rdeči volk in Minehaha; LZ; Kri na jeklu; Slov.
Nar. Deček brez imena;
Golar, Poletno klasje.
- 1926 Gradnik, De profundis;
Levstik, Oblodovci, LZ; Zgodba gospoda Jeronima; Jutro;
Pravica kladiva; Vodn. dr.
- 1926—27 Levstik, Hilarij Pernat; LZ.
- 1927 Golar, Njiva zori.
- 1928 Gradnik, Kitajska lirika;
Novačan, Herman Celjski.
- 1929 Glaser, Čas kovač;
Golar, Vdova Rošlinka;
Maister, Kitica mojih.
- 1931 Golar, Dekle z rožmarinom.
- 1932 Gradnik, Svetle samote;
Golar, Dve nevesti.
- 1933 Golia, Kulturna prireditev v Črni mlaki.

DRUGO POKOLENJE SLOVENSKIH NATURALISTOV

- 1867—1932 Fran Milčinski iz Loža pri Cerknici.
- 1877 * Alojz Kraigher v Postojni;
* Ivo Šorli v Podmelcu na Goriškem.
- 1881 * Ivan Lah v Trnovem pri Ilirski Bistrici.
- 1883 * Milan Pugelj v Kandiji pri Novem mestu.
- 1902 Milčinski, Prvi koraki v prakso; Slov. Pravn.
- 1903 Šorli, Človek in pol.
- 1905 Lah, Uporniki; Moh. dr.
- 1906 Šorli, Pot za razpotjem;
Milčinski, Brat Sokol; Cigani.
- 1907 Milčinski, Išče se Uršo Plut; Slov. Pravn.;
Šorli, Novele in črtice;
Lah, Vaška kronika.
- 1909 Milčinski, Igračke.

- 1910—11 Lah, Brambovci; Knez. Knj.
 1911 Pugelj, Mali ljudje;
 Milčinski, Pravljičice;
 Školjka (1923 popravljena).
 1912 Pugelj, Ura z angeli in druge prigodbe;
 Milčinski, Muhoborci.
 1913 Milčinski, Volkašin; Kjer ljubezen, tam Bog.
 1914 Kraigher, Kontrolor Škrobar.
 1916 Milčinski, Gospodična Mici; Slovan;
 Pugelj, Zakonci.
 1917—18 Kraigher, Mlada ljubezen; LZ.
 1917 Milčinski, Ptički brez gnezda; Tolovaj Mataj.
 1919 Kraigher, Umetnikova trilogija.
 1920 Pugelj, Brez zarje; Črni panter.
 1921 Milčinski, Drobiž.
 1923 Milčinski, Mogočni prstan; Gospod Fridolin Žolna in njegova družina; Dvanajst kratkočasnih zgodbic.
 1929 Kraigher, Na fronti sestre Žive.
 1931 Lah, Sigmovo maščevanje; Vodn. dr.
 1933 Šorli, Izbrani spisi I.

RODOVA NA RAZPOTJU

- 1883, 27. okt. * Ivan Pregelj pri Sv. Luciji ob Soči.
 1886, 22. apr. * Izidor Cankar v Šidu (Srem).
 1887 * Anton Debeljak v Šegovi vasi v Loškem potoku na Dol.
 1888 * Stanko Majcen v Mariboru.
 1890, 17. sept. * France Bevk v Zakojci pri Cerknem na Goriškem;
 * Joža Lovrenčič v Kredu pri Kobaridu.
 1891 * Narte Velikonja v Dol. Otlici.
 1892 26. jun. * Juž Kozak v Ljubljani.
 1903 Pregelj (Ivo Zoran), Opolnoči; Slovan.
 1904 Pregelj, Dve sliki; Iz taje umetnikovega srca (alm. Za resnico); Spominska knjiga Danice; Po desetih letih.
 1908 Cankar, Pri mrličih; DiS.
 1909 Cankar, Sijajna svatba; Golobje; DiS.
 1910 Cankar, Na morju;
 Pregelj, Romantika.
 1911 Pregelj, Kranjski apostol Hren; Kol. Moh. dr.;
 Cankar, Obiski; DiS.
 1912—13 Preporod;
 Kozak, Narodne pripovedke; Prep.
 1913 Pregelj, Mlada Breda; Slov. Več.;
 Cankar, S poti; DiS.

- 1914 Pregelj, Ožep; DiS.
- 1915—21 Lovrenčič, Trentarski študent; DiS.
- 1915—16 Pregelj, Tlačani (Tolminci 1927); DiS.
- 1915 Lovrenčič, Oče naš.
- 1917 Pregelj, Balade v prozi; DiS;
Lovrenčič, Deveta dežela.
- 1917—18 Pregelj, Zadnji upornik (Štefan Golja in njegovi); DiS.
- 1918 Kozak, Razori; Knez. Knj. Marki Groll; LZ.
- 1919 Pregelj, Otroci solnca; DiS;
Majcen, Kasija;
Debeljak, Solnce in sence.
- 1920 Pregelj, Plebanus Joannes; DiS.
Bevk, Pastirčki pri kresu in plesu;
Majcen, Dediči nebeškega kraljestva; DiS.
- 1921 Pregelj, Azazel;
Bevk, Pesmi;
Lovrenčič, Gorske pravljice; Gor. Mat.
Kozak, Rdeče lise; LZ.
- 1922 Lovrenčič, Kronika Trente; DiS;
Majcen, Za novi rod; Detinstvo; DiS;
Bevk, Faraon;
Kozak, Tehnica; LZ;
Pregelj, Jernej Knafelj in njegovi; DiS; Peter Pavel Glavar; Moh. dr.
- 1923 Kozak, Dota; LZ;
Bevk, Rablji;
Majcen, Apokalipsa; DiS;
Pregelj, Bogovec Jernej; DiS; Zgodbe zdravnika Muznika.
- 1923—24 Majcen, Zemlja; DiS.
- 1924 Pregelj, Šmonca (Simon iz Praš).
- 1924—26 Kozak, Šentpeter; LZ.
- 1925 Bevk, Suženj demona; LZ.
- Od 1925 Izidor Cankar izdaja Zbrane spise Ivana Cankarja.
- 1926 Kozak, Beli mecesen; Vodn. dr.;
Bevk, Beg pred senco; LZ;
Pregelj, Osmero pesmi; DiS.
- 1927 Lovrenčič, Publius in Hispala, LZ;
Bevk, Kresna noč.
- Od 1928 Pregelj, Izbrani spisi; Jugosl. knj.
- 1928—29 Bevk, Znamenja na nebu.
- 1929 Pregelj, Peter Markovič;
Kozak, Tuja žena; LZ; Lectov grad; Vodn. dr.;
Velikonja, Višarska polena; Slov. Več.
- 1929—30 Pregelj, Magister Anton.
- 1930 Kozak, Leteči angel; LZ;
Pregelj, Umreti nočejo; Usehli vrelci;
Bevk, Umirajoči Bog Triglav; Jagoda.

- 1931 Bevk, Vedomec; Človek proti človeku; Kamnarjev Jurij;
Mlad.;
Lovrenčič, Tiho življenje; Mlad. Matica;
Velikonja, Otroci;
Kozak, Šentpeter (predelan).
1931—32 Lovrenčič, Anali izumrlega naroda; Slovenec.
1932 Bevk, Železna kača.
1933 Bevk, Kozorog; Gmajna; Veliki Tomaž;
Kozak, Celica.
Od 1934 Bevk, Izbrani spisi; Jugosl. knj.

Stvarno kazalo

imen oseb, društev, družb, časopisov, revij, rokopisov, ustanov,
političnih in slovstvenih smeri.

- Academia Arcadia 37
Academia operosorum I 26, 27—28, II 36, 37, III 425
Adelung Joh. Christoph 40
Ahacelj Matija 56, 139
Alasia da Sommaripa Gregorio 25
Albertus Magnus 17
Albrecht Fran 445
Albrecht Ivan 446
Aleksander I (rus.) 100
Aleksandrov gl. Murn Josip
Alič Jurij 112
Andreaš Miha 56
Andrejčkov Jože gl. Podmilšak
Andrioli Franč. Ks. 64
Angeljček 337, 359, 364, 382, 383, 385, 404, 410, 421, 426
Annunzio Gabriele d' 385
Anton Karl 40
Aristotel 16, 21, 22, 241
Aškerc Agata 315
Aškerc Anton 265, 271, 272, 284, 290, 309, 310—31, 334, 335,
336, 337, 338, 340, 341, 342,, 354, 356, 364, 365, 366, 367,
383, 385, 395, 401, 410, 419, 432,
Auersperg Anton 87, 162
Aufmerksame 118
Avguštin 22
Bach Aleksander 130, 137, 171, 205, 207
Bamberg Otomar 241, 367
Basar Jernej 31
Beaumarchais Pierre 42
Baumbach Rudolf 336, 426
Baumgarten Leopold 88
Belović Josip 244
Benkovič Jožef 425
Bernik Ivan 347
Besednik 187, 219, 233, 262, 263, 264, 273, 280
Bevk France 464—468, 469, 473
Bile Janez 165
Björnson Björnstjerne 302
Blaznik Jožef 96, 154, 198
Bleiweis Janez 42, 72, 120, 126, 131, 132, 141, 143, 144, 146,
147, 154—7, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 168, 175, 182,
183, 184, 187, 196, 197, 198, 208, 209, 212, 220, 221, 229,
235, 248, 291, 332

- Blisk 196, 198
 Bodoni Giambattista 63
 Bohinjec Peter 281
 Bohorič Adam 20—1, 30, 43, 45, 101
 Bole Davorin 235
 Bonitz Hermann 226
 Bonomo Peter 17
 Boris Miran gl. Stritar Josip
 Božič Janez 131
 Bratanič Jožef 140
 Bril Vaclav 204, 208
 Brižinski spomeniki 11—2, 57, 60, 473
 Burgar Jožef 62, 63, 70
 Bürger Gottfried 39, 57, 74, 159
 Byron George 182, 207, 208, 403
 Caf Oroslav 107, 115—7, 118, 120, 125, 126, 129, 147, 155, 183
 Camoens Luiz 84
 Campe Joachim 116
 Cankar Ivan 150, 281, 283, 295, 310, 325, 330, 331, 335, 348,
 349, 350, 353, 355, 357, 359, 360—80, 382, 384, 386, 388,
 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 408, 409, 413, 416, 417,
 419, 420, 426, 430, 432, 439, 447, 449, 451, 454, 456, 458,
 464, 465, 471, 472
 Cankar Izidor 370, 454, 456—458, 461, 468
 Cantilly Julija 105
 Carinthia 57, 62, 63
 Carniola 95, 157, 162
 Cegnar France 127, 147, 153, 155, 166, 167, 175, 181—2, 185,
 210
 Celestin Franc 228, 236, 274, 289
 Celovski rokopis 14
 Celtes Konrad 17
 Chamisso Adelbert 152
 Chateaubriand François René 131, 159
 Christoph de Carniola 16
 Cicero 16, 63
 Cigale Matej 127, 147, 148, 166, 175, 181, 183
 Cigler Janez 59, 64, 65, 72, 74
 Cimperman Josip 152, 218, 332—4, 335, 337
 Ciril sv. 10, 59, 60
 Cirilsko društvo 425
 Cojz Žiga 35, 38—39, 42, 44, 45, 50, 53, 55, 58, 64, 99, 312
 Costa Henrik 197, 332
 Crobath Blaž 88
 Cvetje iz domačih in tujih logov 187, 218
 Cvetko Franc 53, 122

Cvetlice 102
 Čandek Janez 25, 26
 Časopis češkega muzeja 116
 Čedadski rokopis 14
 Čehov Anton 447, 449
 Čelakovský Frant. 68, 71, 81, 87
 Čitalnica (mariborska) 138
 Čop Janez 72
 Čop Matija 46, 50, 51, 52, 54, 58, 59, 62, 64, 65, 66, 67—72,
 75—6, 78, 81, 82, 89, 90, 93, 95, 96, 97, 105, 144, 149,
 159, 167, 195, 224, 225, 228, 283, 358, 373
 Črkopisi: Bohoričev 63, 64, 105, 111, 118, 144, 158
 Dajnkov 52, 63, 111, 112, 118
 Gajev 105, 107, 108, 109, 112, 118, 119, 144, 155, 158
 Metelkov 52, 60—1, 62, 63, 68, 69, 72, 111, 112,
 118, 144
 Dajnko Peter 60, 63, 111—3
 Dalmatin Jurij 19, 20, 21—2, 25, 26, 37
 Danica Ilirska 83, 103, 106, 108, 114, 159, 161
 Daničica 226
 Dante Alighieri 78, 95, 312
 Debeljak Anton 471
 Debevec Jože 281
 Detela Fran 275—6, 281
 Dev Feliks (o. Damascen) 34, 36
 Dežman Karl (Dragotin) 61, 147, 155, 159, 166, 183—4, 186,
 207, 215, 216, 219, 220, 235
 Dežman Mihael 61, 62
 Dimitz Avgust 320
 Dobrovský Josef 51, 57, 59, 60, 61, 70, 121
 Dolenc Hinko 291
 Dolenjčeva Zalika 90
 Domače vaje 425, 429
 domačijska povest 460
 Domači Prijatelj 453, 465
 Dom in Svet 276, 280, 281, 283, 335, 337, 347, 350, 360, 364,
 382, 385, 403, 409, 413, 414, 417, 418, 421, 422, 426, 427,
 429, 430, 443, 449, 450, 458, 460, 465, 468
 Domovina (celjska) 416
 Dostojevski Fjodor 465
 DrakslERICA 194
 Dramatično društvo 197, 218, 219, 273
 Draupost 131
 Drobnič Josip 110, 132, 139, 168, 186
 Drobtnice 140, 141, 142
 Družba za poljedelstvo in koristne znanosti 36
 Dubsky, grof 87

Edinost 349, 354
 Edling Janez 35, 36
 Einspieler Andrej 122, 125, 129—32, 137, 141, 144, 148, 168,
 185, 186, 187, 220
 ekspresionizem 455
 Eller Fran 382
 Erjavec Fran 59, 204, 215—7, 237, 246, 264, 273, 274, 283
 Ezop 74
 Fellinger Johann Georg 55
 Fenelon François 63
 Ferdulf 429
 Finžgar Franc Sal. 281, 416, 423—9
 Florjančič Jožef 140
 Franklin Benjamin 55, 63
 Friderik Celjan 398
 Friese (Frisius Joannes) 30
 Funtek Anton 326, 334
 futurizem 455
 Gaj Ljudevit 83, 84, 100, 102, 103, 108, 109, 118, 144
 Gangl Engelbert 353
 Garrick David 97
 Geiger Fran 347
 Gellert Christian 57
 Gestrin Fran 335, 337, 341—3, 346, 401, 416
 Giontini Janez 158, 210, 211
 Glaser Janko 446
 Glavar Peter Pavel 463
 Glasnik (Jurčičev) 233, 243, 283
 Glasnik slovenskega slovstva 130, 167, 168, 186
 Globočnik Anton 192, 193, 207, 211
 Globočnik Felicijan 56, 139, 140
 Goestl Franc 347, 382
 Goethe 51, 95, 100, 171, 218, 230, 233, 239, 334, 384
 Gogolj Nikolaj 289
 Golar Cvetko 431, 438, 443—445
 Golia Pavel 445—446
 Goldsmith Oliver 238, 239
 Gorazd gl. Aškerc Anton
 Gorjup Franc Ks. 31
 Gorup Josip 347
 Gottsched Johann 35
 Govekar Fran 347, 348—51, 354, 355, 365, 367, 382, 417, 428,
 447
 Grabner Jurij 65, 72, 74—5, 246
 Gradnik Alojz 431, 433—426, 438, 459
 Graselli Peter 244
 Gregorčič Anton 256

Gregorčič Jernej 256
 Gregorčič Simon 212, 214, 236, 237, 253—71, 272, 277, 289,
 295, 300, 313, 314, 320, 322, 331, 334, 335, 336,
 338, 341, 364, 383, 400, 421
 Gruden Igo 446
 Grün Anastasius gl. Auersperg Anton
 Gruntar Ignacij 258, 264
 Gutschmann Ozbalt 35, 57, 59, 60, 145
 Haderlap Lipe 300
 Hasl Jožef 35
 Hašnik Jožef 140, 142, 149
 Hacquet Baltazar 36
 Hegel Georg F. W. 347
 Heine Heinrich 210, 211, 214, 262, 299, 314, 364, 384
 Heinrich Anton 157
 Herbart Johann F. 347
 Herberstein Karel 36—7
 Herberstein Žiga 21
 Herder Gottfried 100
 Hey Wilhelm 241
 Hipolit 30—1
 Hitzinger Peter 159—60
 Hladnik Franc 36
 Holzapfel Ignacij 64, 65, 72, 74
 Homer 55, 84
 Horacij 349
 Hradecky Janez 149
 Hren Tomaž 25
 Hribar Anton 335, 425
 Hribar Ivan 179, 269, 289, 316
 Hvale Matija 17
 Ibsen Henrik 334, 353, 368
 Ignacij Lojola 31
 Ilešič Fran 440
 Ilirske Novice 97
 Ilirski list 63, 65, 68, 70, 71, 73, 76, 81, 95, 102, 150, 157
 Ilirski Merkur 97
 Ilirstvo (Ilirci) 52, 83, 84, 98—122, slovensko 122—33, 134,
 143, 144, 155, 165, 167, 168, 183, 185, 237, 376
 impresionizem 342, 417, 423
 Ipavc Gustav 143
 Jadranski Slavjan 145
 Jaklič Franc 281—282
 Jaklin Mihael 53, 111, 113, 122
 Jančar Ferdinand 382
 Janez nadvojvoda 54, 154
 Janez Svetokriški 28—9, 253

- Janežič Anton 125, 130, 131, 132, 141, 145, 166, 168, 184—9,
209, 216, 218, 221, 229, 232, 237, 240, 242, 273, 275
- Janša Anton 41
- jansenizem 36, 37, 38, 61, 64, 70, 82, 90, 93, 222, 266,
344, 358
- Japelj Jurij 33, 36, 37, 38
- Jarnik Urban 55, 56, 57, 61, 66, 70, 72, 123, 144
- Jekše Andrej 258
- Jélanov gl. Kozak Juš
- Jelovšek Ana 82
- Jelovšek France 62
- Jelovšek Vladimir 354
- Jenko Jožef 205
- Jenko Nikolaj 206
- Jenko Simon 59, 141, 168, 183, 204, 205—15, 216, 218, 219,
221, 226, 236, 259, 262, 263, 270, 283, 299, 314, 364, 388,
390, 400, 464
- Jenner Edvard 57
- Jeran Luka 110, 154, 164—5, 226, 248, 249, 280
- Jeriša France 127, 130, 131, 155, 166, 167, 175, 182
- Jesenko Janez 238
- Jordan 117, 132
- Jožef II 41, 138
- Jurčić Josip 164, 187, 188, 189, 200, 203, 222, 226, 227, 228,
229, 230, 232, 233, 234, 236, 237, 204, 240—53, 255, 271,
272, 273, 274, 275, 281, 283, 288, 289, 296, 299, 300, 301,
302, 307, 309, 312, 331, 335, 339, 345, 350, 353, 424
- Jurij Presbyter 16
- Jurišič Jurij 23, 249
- Južni Sokol 197
- Kacijanar Ivan 340
- Kačić-Miošič Andrija 113, 114, 128, 182
- Kalister Matija 62, 67
- Kanitz Philipp Felix 226
- Kant Immanuel 36, 100, 106
- Karadžić Vuk 50, 52, 60, 193, 196
- Kärntnerblatt 131
- Kärntnervolkstimme 131
- Kastelic Matija 26
- Kastelic Miha 59, 65—6, 72, 75, 83, 97, 104, 108, 155, 157
- Kaš Igo 277—8
- Katoliški Obzornik 385, 414, 415, 429
- Kavčič Matija 46
- Kerpè (Biograf. leks. Karpe) Franc Samuel 36
- Kersnik Janko 236, 237, 240, 271, 275, 281, 282, 283, 296—
310, 322, 342, 345, 346, 351, 352, 353, 366, 417, 424, 426,
447, 461

Kette Dragotin 324, 325, 359, 360, 367, 373, 383, 384, 384,
 389, 400—8, 409, 410, 412, 421, 430, 434
 Klajžar Franc 122
 Klasje 227, 228
 Kleinmayr Ignaz Alois 57
 Klinkowström 87
 Klopstock Friedrich 55, 57
 Knez Anton 350
 Književni Jug 442
 Kobila Jurij gl. Jurišić Jurij
 Kočevar Štefan 103, 105, 118
 Koder Anton 274—5
 Koderman Rihard 139
 Kollár Jan 83, 100, 107, 117, 120, 121, 124
 Kolo (Vrazovo) 109, 123
 Komensky Jan Amos 30
 Kopitar Jernej 34, 50—3, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 66,
 70, 71, 72, 75, 89, 90, 93, 99, 108, 112, 114, 115, 167, 195
 Korytko Emil 83, 84, 96, 97, 108, 159
 Kosar Franc 139, 140
 Kosegarten Ludwig 152
 Koseski gl. Vesel Ivan
 Kosmač Jurij 65, 72, 74, 97, 155
 Kostanjevec Josip 352—3
 Košar Jakob 108, 122
 Koširjeva Franja gl. Malenškova Franja
 Kotzebue August 133
 Kovačič Emanuel 72
 Kozak Juš 472—474
 Kračmanov Matija gl. Valjavec Matija
 Kraigher Alojz 450—452
 Krajnc Jožef 147
 Krajnska Čbelica 62, 64—76, 79, 89, 93, 102, 104, 157, 159,
 161, 162, 217
 Kraljedvorski rokopis 73, 131
 Kralj France 282
 Kralj Tone 282
 Kreidolf Ernst 393
 Krek Gregor 264
 Krek Janez 382, 402, 414, 427, 454, 462
 Krelj Sebastijan 20
 Krempl Anton 112, 113—4, 118, 120, 144, 320
 Kres 265, 275, 283, 413
 Krilan gl. Pagliaruzzi Josip
 Kristan Ethin 353
 Krizmanić Ivan 108
 Kronos Franz 320

- Krug Wilhelm 106
 Krumpak Janez 56
 Kržič Anton 212, 265, 267, 268
 Kumerdej Blaž 36, 37, 39, 46, 138
 Kupljenik Peter 328
 Kurnik Vojteh 130
 Küzmič Štefan 35, 54
 Kvas Koloman 112
 Kveder Zofka 353—5, 431
 Lah Anton 111
 Lah Ivan 448—449
 Lampe Evgen 385, 414, 418, 422
 Lampe Francišek 280, 354, 385, 413, 417, 425, 455
 Langbein Ernst 152
 Lavrenčič Primož 32
 Leibnitz Gottfried 36
 Leonelli gl. Janez Svetokriški
 Leonhardus de Carniola 16
 Leopold I 288
 Leskovec Anton 471
 Lessing Gotthold Ephr. 42, 100, 241
 Levec Franc 26, 61, 72, 131, 177, 178, 179, 200, 228, 236, 237,
 240, 249, 265, 283—4, 299, 301, 315, 318, 319, 364
 Levičnik Jernej 72, 74, 140
 Levstik Fran 22, 26, 42, 50, 51, 58, 59, 74, 94, 110, 121, 126,
 128, 131, 150, 154, 160, 163, 164, 167, 168, 169, 175, 176,
 181, 182, 183, 184, 187, 189—204, 205, 209, 210, 211,
 217, 218, 219, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231,
 233, 234, 235, 236, 237, 240, 242, 244, 245, 246, 247,
 249, 250, 251, 252, 257, 264, 271, 272, 273, 274, 281,
 283, 285, 288, 296, 299, 302, 307, 312, 318, 331, 332,
 333, 339, 350, 356, 394, 400
 Levstik Vladimir 438—441
 Ligaši 382, 402, 403, 414
 Ligne Karl de 73
 Linhart Anton Tomaž 36, 38, 39—42, 44, 45, 48, 50, 51, 55,
 64, 83, 97, 99, 113, 133, 144, 172, 273, 351
 Lipold Jožef 56, 141
 Literarni klub (dij. dr.) 382
 Ljubljanski Časnik 62, 160, 167—8, 172, 174, 181
 Ljubljanski Zvon 178, 179, 221, 240, 280, 281, 283, 284, 288,
 289, 290, 291, 292, 314, 315, 318, 319, 321, 322, 325,
 326, 327, 337, 339, 342, 346, 348, 350, 352, 354, 359,
 360, 364, 365, 366, 382, 383, 384, 385, 395, 404, 410,
 412, 414, 417, 432, 433, 434, 439, 442, 443, 446,
 472
 Ljudevit Posavski 13, 328

- Lončarjeva Urša 298
 Lovrenčič Joža 468—470
 Lublanske Novice 43, 44—5, 143
 Luther Martin 18, 20
 Macun Ivan 110, 133
 Mahnič Anton 165, 212, 222, 240, 257, 260, 267, 268, 280,
 290, 291, 297, 309, 312, 313, 315, 317, 321, 322, 323,
 324, 326, 328, 332, 336, 337, 344, 347, 354, 357, 385,
 402, 413, 414, 415, 418, 425, 455, 458
 Maister Rudolf 433, 438
 Majar Matija 110, 123—5, 126, 129, 130, 137, 139, 140, 144,
 148, 168, 184, 185
 Majaron Danilo 382
 Majcen Stanko 470—471
 Maksimiljan I 16, 17
 Malavašič France 97, 157—9, 160
 Malenškova Franja 198, 199, 201, 202
 Mandelc Valentin 59, 204, 207, 208, 215, 216, 217—9
 Mariborski program 132
 Marija Terezija 138
 Marn Josip 161, 179
 Marovšnik Jernej 155
 Martinak Luka 172
 Masaryk Tomaz 354
 Maselj Franc Podlimbarski 277, 278—9
 Matica Ilirska 109
 Matošek Janez 48
 Maupassant Guy de 447 449
 Mažuranić Anton 177
 Medved Anton 332, 334, 335—41, 421, 425
 Melanchton Philipp 21, 22
 Melcer Karel
 Mencinger Janez 41, 187, 220—2, 274, 275, 291
 Merhar Alojz 416, 421—3
 Meško Franc Ksaver 270, 347, 353, 415, 416—20, 421, 422
 Meštrović Ivan 102
 Metelko Franc 50, 59—62, 66, 70, 72, 111, 112, 133, 142, 157,
 159, 185, 190, 195
 Metod sv. 10, 11
 Metternich Klemens 86, 87, 171
 Metuljček 104, 105
 Mickiewicz Adam 68, 96, 100, 114, 182, 289
 Mihelič Janez 35
 Miklošič Franc 103, 104, 105, 106, 107, 114—5, 116, 121, 171,
 185, 193, 196, 249
 Milčinski Fran 452—454
 Mildheimisches Lieder-Buch Gotha 1804. I. IV. izdaja 57

- Milek Dragojila 258, 259, 261, 264
 Milton John 63
 Missia Jakob 402
 Mladika 229, 230, 232
 Mladoslavenci 120, 127, 156, star. gen. 165—84, 188, 189, 197,
 198, 199, 211, druga gen. 223—42, 269, 272, 280, 281,
 285, 289, 291, 297, 298, 310, 312, 313, 314, 316, 317,
 321, 324, 331, 332, 334, 336, 341, 356, 359, 399, 406,
 414, 415, 416, 423, 424
 Mladost (dij. I.) 360, 383
 Moderna 241, 271, 309, 317, 318, 324, 331, 335, 337, 338, 341,
 343, 345, 348, 354, 356—60, 364, 365, 366, 373, 383,
 400, 408, 412, 414, 415, 416, 417, 420, 421, 422, 423, 424
 Modrinjak Štefan 53, 111
 Mohorjeva družba 140, 144, 187, 188, 216, 226, 233, 241, 246,
 247, 248, 273, 276, 284, 285, 304, 309, 353, 448
 Mole Vojeslav 436—433, 438
 Muchar Anton (Albert) 113, 120, 320
 Murko Anton 63, 70, 103, 112
 Murn Josip Aleksandrov 324, 325, 359, 360, 373, 384, 386,
 389, 395, 400, 506, 408—13, 421, 430, 431, 434, 438,
 443
 Murnik Rado 347, 351—2
 Muršec Jožef 104, 122, 147
 Musi Peter 139
 Naglič Martin 35
 Na novih potih 360, 386, 434, 443, 447
 Napoleon 42, 44, 47, 77, 86, 98, 100, 291, 319
 Naprej 131, 163, 197
 Narat Ivan 111
 Na razstanku 360, 410, 412, 447
 Naturalizem 240, 308, 309, 343—55, 356, 357, 365, 366, 413,
 414, 417, 420
 Navratil Ivan 115, 127, 166, 167, 183, 185
 Nestorjeva kronika 202
 Nietzsche Friedrich 368, 439, 448
 Nikolaus de Styria 16
 Novačan Anton 441—443
 Nova Nada 360, 410, 412
 Novice 74, 81, 95, 116, 120, 121, 122, 123, 126, 131, 132, 133,
 140, 142, 143—4, 146, 149, 151, 154—5, 157, 158, 159,
 160, 161, 162, 163, 164, 166, 171, 175, 187, 194, 197,
 208, 209, 211, 212, 219, 220, 221, 226, 233, 244, 245
 Nova romantika gl. Moderna
 Obersteiner Pavel 17
 Oblak Jožef (Ilijev) 204
 Obradović Dositej 52

Ockhamski Viljem 18
 Odbor slovenskega gledališča 145
 Ogrinec Josip 228, 273—4
 Oken Lovrenc 106
 Oliban Anton 142
 Opeka Mihael 425
 Orožen Valentin 56, 142, 320
 Ossian 55, 131, 182
 Ottova Johanna 249, 250
 Pagliaruzzi Josip Krilan 283, 334—5
 Paglovec Frančišek 32—5
 Pajek Jožef 212
 Pajk Andrej 248
 Pajk Janko 237, 265, 267, 282, 283, 300
 Pajk Pavlina 282—3, 417
 Palacky František 146
 Paoli Betty 260
 Parapat Janez 320
 Parnasovci 431
 Paulus Diaconus 429
 Pavliha 169, 199, 202, 235
 Pavšek Jurij 75
 Perušek Rajko 279
 Pestalozzi Joh. Hein. 139
 Peterlin-Petruška Radivoj 446
 Petruzzi Peter 46
 Pevec Janez 140
 Pintar Lovro 110
 Pisanice 34, 43, 65
 Platon 30, 40
 Pleteršnik Maks 116
 Podgornik Franc 233
 Podlimbarski gl. Maselj Fran
 Podmilšak-Andrejčkov Jože 272—3, 274, 278, 463
 Pogačar Janez 164, 197, 198
 Pohlin Marko 29, 31, 34—5, 36, 37, 43, 99, 150
 Popovič Ivan Žiga 35, 55, 59, 60
 Potočnik Blaž 59, 62, 64, 65, 72, 75, 112, 155
 Praprotnik Andrej 130, 165
 Prašnikar Jakob 135
 Pravi Slovenec 158
 Pregelj Ivan 255, 281, 293, 458—464, 467, 469, 473
 Prelesnik Matija 416, 429—30
 Preporod 472
 Preporodovci 432, 471
 Preprost Briccius 16
 Preradović Petar 109

- Prešeren France 21, 33, 35, 40, 41, 46, 51, 52, 53, 56, 58, 59, 60, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76—98, 99, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 114, 117, 126, 128, 133, 134, 135, 141, 142, 144, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 164, 165, 167, 172, 174, 175, 176, 181, 184, 190, 191, 193, 195, 198, 202, 206, 212, 214, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 231, 236, 252, 254, 257, 260, 261, 266, 267, 268, 270, 271, 283, 295, 300, 312, 331, 333, 356, 357, 358, 362, 364, 368, 371, 373, 379, 380, 381, 384, 390, 391, 397, 400, 405, 415, 434
- Prevec Valentin 212, 213
- Prijatelj Ivan 295, 412
- Primčeva Julija 78, 79, 80, 81, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 198, 206, 373
- Primic Janez 53, 54—6, 60, 102, 110, 111, 112
- Przybyszewski Stanislaw 435
- Puff Rudolf 120
- Pugelj Milan 449—450
- Puškin Aleksander 389
- Raič Božidar 125, 126, 129
- Rastislav 10
- Rauch Levin 220, 243
- Ravnikar Matevž, škof 50, 58, 59, 60, 61, 66, 142, 195
- Ravnikar Matevž Poženčan 125, 159
- Razlag Radoslav 117, 125, 126, 127, 168
- realizem 218, 234, 239, 240, 242, 245, 252, 267, 272, 274, 278, 279, 296, 298, 299, 300, 302, 306, 307, 308, 309, 325, 342, 343, 345, 352, 354, 357, 365, 367, 413, 420, 426
- Rebič Elija 46
- reformacija 18—23, 24, 99, 288, 297, 328
- Reinlein rodb. 209
- Repež Filip 32
- Resman Ivan 404
- Richter Josef 41
- Rimski Katolik 280, 290, 344, 347, 414
- Rižner Vid 111, 112
- Robida Ivan 347
- Rodoljub Ledinski gl. Žakelj Anton
- Rogerij o. 29
- romantika 48—53, 54, 55, 64, 67, 77, 78, 82, 83, 86, 87, 98, 127, 128, 218, 222, 252, 254, 272, 273, 274, 282, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 297, 302, 304, 306, 307, 309, 318, 325, 344, 346, 412, 413, 415, 425, 429
- Ropoša Štefan 328
- Rousseau Jean Jacques 231, 232

Rozman Jože 140, 141, 142
 Rudež Dragotin 178
 Rudmaš Simon 112
 Rückert Friedrich 152
 Rutar Simon 283, 291
 Sacher-Masoch Leopold 348
 Samo 8, 207
 Sardenko Silvin gl. Merhar Alojz
 Schelling Friedrich 106
 Scheuchenstuel Jožef 93
 Schiller Friedrich 74, 100, 150, 152, 339, 340
 Schlegel August 82
 Schlegel Wilhelm 57
 Schlözer Ludwig 40
 Schmid Christoph 58, 62, 74, 104, 123, 138, 141, 241, 247,
 312, 345
 Schmidt Ferdinand 215, 216, 217
 Schneider Matija 72
 Schönleben Ludvik 25, 26, 27
 Schopenhauer Arthur 232
 Scott Walter 246, 247, 248, 250
 Scopoli Joannes 36
 Sever Mihael 36
 Shakespeare William 39, 200, 334, 339, 340, 397, 398
 Sienkiewicz Henryk 428
 Siljuška gl. Kette Dragotin
 simbolizem 356, 360, 366, 383, 416, 417, 426
 Sisentschelli Jožef 27
 Sket Jakob 275
 Sladkonja Jurij 17
 Slavinja 64
 Slawische Jahrbücher 117, 132
 Slavjanska čitavnica 145, 196
 Slavjansko bralno društvo 145
 Sloga (dij. dr.) 364
 Sloga (goriš. rkp. I.) 262
 Slomšek Anton Martin 56, 61, 63, 70, 112, 123, 133—42, 145,
 155, 165, 184, 187
 Slowacki Julij 100
 Slovan (Hribarjev in Tavčarjev) 179, 289
 Slovan (Govekarjev, Ilešičev, Župančičev in Pugljev) 326, 342,
 348, 350, 360, 432, 433, 434, 439, 443, 460, 472
 Slovanska čitalnica (v Gradcu) 107, 108, 119
 Slovanski letopisi gl. Slawische Jahrbücher
 Slovanski List 233
 Slovansko društvo 145, 148
 Slovenec (kor.) 122, 131, 179, 220

- Slovenec (ljubl.) 265, 267, 268, 280, 359, 403, 404, 410
 Slovenija (dunaj.) 115
 Slovenija 120, 123, 130, 147, 148, 158, 167, 168, 172, 174,
 175, 181, 183, 184
 Slovenka 338, 354, 367, 406
 Slovenska Bčela 123, 125, 126, 128, 130, 132, 142, 167, 168,
 172, 175, 185, 186
 Slovenska Čbela 116, 132, 168, 186
 Slovenska knjižnica (Jurčičeva) 300, 301
 Slovenska Koleda 141
 Slovenska Matica 121, 156, 197, 217, 218, 241, 276, 284,
 350, 417
 Slovenska Vila (dij. l.) 382
 Slovenska Vila (Jurčičeva) 248, 274
 Slovenske Novine 116, 149
 Slovenske Večernice 219, 275, 284
 Slovenski Cerkveni Časnik 62, 164
 Slovenski Glasnik 74, 121, 131, 133, 161, 168, 171, 186—7,
 188, 194, 195, 209, 216, 217, 218, 220, 221, 226, 227,
 228, 229, 232, 244, 247, 249, 254, 262, 263, 264, 273,
 283, 299, 319
 Slovenski Jug 230
 Slovenski Narod 120, 122, 197, 220, 229, 243, 244, 245, 268,
 283, 285, 349, 403
 Slovenski Pravnik 183
 Slovensko društvo (Societas slovenica) 54
 Slovensko društvo 145, 158, 176
 Smičiklas Tadija 320
 Smole Andrej 62, 83, 96, 97
 Soča 283
 Sokrat 106
 Speckter Otto 241
 Stanič Valentin 57, 61, 74, 155, 253, 283
 Stare Josip 276
 Staroslovenci 143—64, 186, 196, 198, 199, 224, 228, 229, 233,
 234, 235, 238, 241, 291, 300, 332
 Stefan Josip 130, 131
 Stergar, notar 212
 Steržinar Ahacij 31—2
 Stimmen aus Innerösterreich 131
 Stiški rokopis 14
 Stojan Mihael 140
 Stolberg Friedrich Leopold 57
 Stritar Andrej 225
 Stritar Josip 59, 152, 164, 178, 187, 189, 196, 198, 199, 210,
 218, 223, 224—42, 243, 245, 251, 254, 255, 259, 261,

- 263, 267, 268, 271, 273, 277, 282, 283, 285, 286, 312,
320, 321, 331, 335, 341, 344, 345, 346, 353, 424
- Strossmayer Josip Juraj 135
- Südslavische Zeitung 243
- Suvorov Aleksander 45
- sveta alijansa 293
- Svetec Luka 126, 127, 153, 155, 166, 167, 175, 182—3, 185,
211, 212, 273
- Svetič Franc 346
- Svetličič France 149, 161
- svetožalje 227, 231—2, 263, 267, 268
- Šafařík Pavel 75, 100, 104, 108, 117, 120, 121, 159
- Šamperl Janez Dragotin 104
- Šerf Anton 111
- Škerjanec Ivan 382
- Škrat 453
- Šmigoc Janez 54
- Šolski Prijatelj 130, 131, 132, 159, 186
- Šorli Ivo 431, 447—448, 449
- Štrekelj Karel 283
- Šubic Ivan 291
- Šuklje Fran 236
- Tavčar Anton 289
- Tavčar Ivan 179, 237, 244, 269, 271, 272, 281, 282, 283—96,
302, 345, 419, 424
- Temlin Franc 36
- Thun Leon 137, 139
- Tjednik 118
- Tolstoj Lev 305
- Toman Lovro 125, 127—8, 155, 167, 168, 175, 277
- Tomić Petar 243
- Tominšek Josip 327
- Tomšič Anton 243, 244
- Tomšič Bernard 155
- Tomšič Ivan 131, 202
- Towiański Andrzej 100
- Trdina Janez 34, 126, 131, 152, 160, 166, 168, 171—81, 182,
189, 205, 283, 289, 320, 404
- Trošt Ivo 281, 282
- Trstenjak Davorin 105, 107, 108, 110, 117—22, 125, 129, 130,
137, 148, 159, 160, 237
- Trubar Primož 17, 19—20, 22, 103, 150, 225, 319, 327, 328, 352
- Turgenjev Ivan 289, 299, 302, 305
- Turner Pavel 316
- Turnogradska gl. Urbančič Josipina
- Turnski Frančišek 21
- Tušek Ivan 59, 204, 215, 217

- Tušek Mihael 72, 74, 217
 Ungnad Ivan 20
 Urbančič Josipina 125, 128—9, 167, 226
 Ušeničnik Aleš 384, 414, 418, 422, 425, 458
 Vadianus Joahim 17
 Vaje 186, 207, 208, 209, 216, 217, 218, 219, 220
 Vajeveci 184, 186, 188, 189, 204—22, 226
 Valjavec Matija 126, 130, 152, 155, 166, 167, 168—71, 172,
 176, 181, 182, 189, 335, 337
 Valvasor Janez Vajkard 22, 27, 28, 29, 40, 41, 87, 150, 167,
 172, 182, 246, 247, 320
 Varl Jurij 272
 Vedež 167, 168, 182, 183
 Velikonja Narte 471
 Vencajz Franc 347
 Venec (cel.) 208, 209
 Vened Bogdan gl. Prelesnik Matija
 Vergerij Peter Pavel 20
 Verne Miha 131, 159
 Veronika z Desenic 398
 Veršič Davorin 111
 Vesel Ivan-Koseski 51, 59, 121, 125, 127, 128, 144, 150—3,
 155, 157, 158, 159, 160, 162, 164, 172, 176, 181, 182,
 184, 187, 190, 192, 228, 229, 333
 Vesel Ivan-Vesnina 269
 Vesna 347, 348, 349, 351, 416, 433, 452
 Vider Anton 32
 Vidic Fran 382
 Vidmar Jernej 198
 Vihing 343
 Vilhar Miroslav 126, 131, 155, 162—4, 196, 197, 210
 Virk Jožef 140, 141, 142
 Vischer Theodor 241
 Vodnik Valentin 33, 35, 38, 39, 41, 42—8, 50, 55, 56, 58, 59,
 60, 64, 65, 66, 67, 72, 83, 85, 90, 97 99, 119, 127, 143,
 144, 149, 150, 151, 155, 159, 161, 162, 163, 167, 172,
 182, 183, 195, 199, 222, 283
 Vodušek Matija 140
 Vojanov gl. Maister Rudolf
 Volkmer Leopold 36, 53, 56, 111, 141
 Vorenc Gregor 31
 Vošnjak Josip 200, 276—7
 Vramec Anton 129
 Vraz Stanko 53, 80, 83, 96, 101—10, 114, 115, 117, 118, 119,
 122, 123, 125, 126, 129, 132, 145, 157, 158, 159, 164, 416
 Vrhovec Ivan 320

- Vrtec 131, 202, 203, 337, 342, 349, 352, 359, 360, 364, 382,
 385, 394, 404, 410, 421, 426, 429, 433
 Vrtovec Matija 159, 160
 Wagner, knjigar 227
 Wieland Christoph 100
 Wolf Alojzij 73, 183, 225
 Wolff Christian 36
 Zabavna Knjižnica MS 439
 Zabukovšek Jožef 140
 Zadruga 359, 382, 402, 403, 405, 409, 433
 Zagajšek Mihael (Jurij Zelenko) 54
 Zalokar Janez 62, 183
 Zarnik Valentin 59, 204, 215, 216, 219—20
 Zatočnik 243
 Zedinjena Slovenija 115, 129, 132, 144, 145, 147, 156, 163, 183
 Zgodnja Danica 164, 226, 233, 234, 248
 Zidarjeva Tona 194, 198, 201
 Zimmermann Robert 347
 Zois Žiga gl. Cojz
 Zola Emil 346, 348, 349
 Zora (dij. l.) 410, 415
 Zora (Razl.) 117, 126, 128, 168
 Zora (Trst.) 117, 171, 237, 264, 282, 285, 286
 Zorn Hilarij 268
 Zupan Jakob 56, 62, 65, 66, 72—4, 152, 159
 Zupan Tomo 225
 Zvon 199, 229, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 245,
 61, 263, 264, 275, 283, 286, 299, 300, 314
 Zvonček 382
 Zwingli Ulrich 22
 Žakelj Anton 149, 155, 161—2
 Zemlja Jožef 72, 149, 155, 160—1
 Žigon Avgust 82
 Župančič Oton 324, 325, 331, 355, 359, 360, 364, 365, 380—400,
 403, 406, 408, 409, 415, 413, 421, 422, 430, 431, 432,
 434, 442, 445, 446, 454, 456, 458, 460, 465, 469, 471

Opomnja

Pri sestavi Letopisa in Stvarnega kazala mi je požrtvovalno pomagal prijatelj Janko Jurančič, profesor na Tehniški srednji šoli v Ljubljani. Njegova zasluga je, da je ta del moje knjige zanesljiv. Poleg prijatelja Jurančiča so mi pomagali še drugi, zlasti ravnatelj državne knjižnice v Ljubljani g. dr. Šlebinger in knjižnični služitelj g. Jakob Dolenc, ki sta mi rada postregla s knjigami, kadarkoli sem ju prosil. Imenovanim in vsem neimenovanim pomočnikom se iz srca zahvaljujem.

Vse tiskovne pomote sem skušal popraviti že v Letopisu in v Stvarnem kazalu. Tu navajam le one napake, ki so mi tuintam zmaličile smisel stavka ter nekatera dopolnila.

Na str. 54. v 16. vrstici od zgor. beri: »z a k o n (1817. l.) v drugi izdaji...«

Na str. 57. v 2. vrstici od spod. beri: »mildheimske Pesmarice...«

Na str. 59. v 2. vrstici od zgor. dostavi: »Metelko je imel že 2. februarja 1818. l. pravopis sestavljen v vseh podrobnostih, kakor dokazuje rokopis njegovih pridig.«

Na str. 76. v 11. vrstici od spod. beri: »v najneugodnejših...«

Na str. 91. v 4. vrstici od spod. beri namesto: »mladeniča« — »plemiča«.

Na str. 162. v 18. vrstici od zgor. dostavi: »V Zakljevi pesniški ostalini so ohranjeni prvotni zapisi narodnih pesmi, ki jih je pričel zbirati 1839. l. kot prvoletnik bogoslovja.

Na str. 205. v 20. vrstici od spod. beri: »kmečkega fanta, poznejšega čevljarja...«

Na str. 245. v 10. vrstici od spod. beri: »... Pripovedko o beli kači (1861. l.)...«

Ostale pomote lahko vsakdo sam popravi s pomočjo Letopisa in Stvarnega kazala.

A. S.

Kazalo

	Stran
Slovenstvo in slovanstvo	7
Sledovi humanizma in renesanse na slovenskih tleh . . .	14
Oživitev slovenske narodne duše zaradi verske reformacije	18
Iskra pod pepelom	23
Slovenski enciklopedisti in udje znanstvenih akademij .	26
Novi znaki narodnega preporoda	33
Početniki slovenske romantike	48
Preporod slovenskih obrobnih pokrajin	53
Boj za enotni slovstveni jezik in črkopis	58
Krajnska Čbelica	64
France Prešeren	76
Ilirstvo	98
Val »slovenskega« ilirstva	122
Anton Slomšek in njegov prosvetiteljski krožek . . .	133
Staroslovenci	143
Prva mladoslovenska generacija	165
Anton Janežič	184
Fran Levstik	189
Vajejci	204
Druga mladoslovenska generacija	223
Josip Jurčič	242
Simon Gregorčič	253
Epigoni druge mladoslovenske generacije	271
Ivan Tavčar	284
Janko Kersnik	296
Anton Aškerc	310
Epigoni mladoslovenske poezije	331
Naturalistični intermezzo	343
Slovenska moderna	356
Ivan Cankar	360
Oton Župančič	380
Dragotin Kette in Josip Murn Aleksandrov	400
Drugi rod Dominsvetovcev	413
Neposredni dediči slovenske moderne	430
Drugo pokolenje slovenskih naturalistov	447
Rodova na razpotju	454
Letopis slovenskega slovstva	475
Stvarno kazalo	523
Opomnja	541

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000387318